

**VEYSEL KARANÎ İLE İLGİLİ
MENKİBELER VE ROMANLAR ÜZERİNE
METİNLERARASI BİR İNCELEME**

Mehmet Emin BARS

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL

2013

(Her Hakkı Saklıdır)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mehmet Emin BARS

VEYSEL KARANÎ İLE İLGİLİ MENKİBELER VE ROMANLAR
ÜZERİNE METİNLERARASI BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

12/08/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " Veysel Karani ile İlgili Menkıbeler ve Romanlar Üzerine Metinlerarası Bir İnceleme " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[12.08.2013]

[Mehmet Emin BARS]

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN ile Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL danışmanlığında, Mehmet Emin BARS tarafından hazırlanan bu çalışma 12 / 08 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Turgut KARABEY

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gülhan ATNUR

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Halit DURSUNOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 12 / 08 / 2013

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-84/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1
I.ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE YÖNTEMLER	3
A. EFSANE	3
1. Efsanelerin Tasnifi.....	9
B. MENKİBE	11
1. Menkıbelerin Oluşumu	15
2. Menkıbe-Efsane İlişkisi.....	19
C. TASAVVUF	21
1. Veli Kültü	26
2. Keramet	29
D. METİNLERARASILIK	32
1. Rus Biçimcileri.....	39
2. Mihail Baktin	39
3. Julia Kristeva	40
4. Roland Barthes	41
5. Michael Riffaterre	42
6. Laurent Jenny	42
7. Gerard Genette	42
E. METİNLERARASI YÖNTEMLER	44
1. Ortakbirliktelik İlişkileri	44
a. Alıntı ve Gönderge.....	44
b. Gizli Alıntı-Aşıırma	45
c. Anıştırma	47
2. Türev İlişkiler	48
a. Yansılama (Parodi).....	49

b. Alaycı Dönüştürüm	50
c. Öykünme (pastiş)	50
d. Ana-Metinlerin Ciddi Düzendeki Dönüşümü	51
e. Klişe-Basmakalıp Söz	52
f. Anlatı İçinde Anlatı	53
3. Metinlerarası İmgeler	54
a. Palempsest	54
b. Kolaj (Eklenti)	55
c. Yenidenyazma	57

BİRİNCİ BÖLÜM

VEYSEL KARANÎ

1.1. VEYSEL KARANÎ'DEN BAHSEDEN KAYNAKLAR	59
1.1.1. Hadis Mecmuaları	59
1.1.2. Tasavvufî Eserler	61
1.1.3. Menkıbe Kitapları	64
1.1.3.1. Yazma Eserler	65
1.1.3.2. Matbu Eserler	68
1.1.4. İlmî Araştırmalar	70
1.1.4.1. Tezler	71
1.1.4.2. Makaleler ve Bildiriler	74
1.1.5. Diğer Eserler	79
1.2. VEYSEL KARANÎ'NİN HAYATI	84
1.2.1. Doğumu ve Nesebi	84
1.2.2. Müslüman Oluşu	85
1.2.3. Sûfilîği	86
1.2.4. Hz. Peygamber'le Görüşme Meselesi	86
1.2.5. Yemen'i Terkedip Kûfe'ye Yerleşmesi	87
1.2.6. Ölümü, Makber ve Makamları	89
1.2.7. Hadislerde Veyssel Karanî	90
1.2.8. Üveysîlik	93
1.2.9. Üveysî Sûfiler	96

1.3. TÜRK EDEBİYATINDA VEYSEL KARANÎ	98
1.3.1. Tasavvuf Edebiyatında Veysel Karanî	98
1.3.2. Âşık Edebiyatında Veysel Karanî	121
1.3.3. Çağdaş Edebiyatta Veysel Karanî	130
1.4. HALK İNANÇLARINDA VEYSEL KARANÎ	136

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. METİNLERİN OLAY ÖRGÜLERİ.....	142
2.1.1. Kitâbu fî Beyânı Veysel Karânî Rahmetullahi ‘Aleyh	142
2.1.2. Hikâye-i Üveys el-Karanî	143
2.1.3. Menâkıb-ı Üveys el-Karenî	144
2.1.4. Hazâ Destân-ı Veysel Karânî.....	145
2.1.5. Menâkıb-ı Veysel Karânî Rahmetüllahi ‘Aleyh	146
2.1.6. Menâkıb-ı Veysel Karânî	147
2.1.7. Destân-ı Hazret-i Veysel Karânî	149
2.1.8. Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri.....	150
2.1.9. Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî	151
2.1.10. Hazreti Veysel Karanî.....	153
2.1.11. Hazreti Veysel Karanî’nin Gerçek Hüviyeti	155
2.2. METİNLERİN İNCELENMESİ	156
2.2.1. Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri	156
2.2.2. Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî	184
2.2.3. Hazreti Veysel Karanî.....	214
2.2.4. Hazreti Veysel Karani’nin Gerçek Hüviyeti	244

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. KİTÂBU Fİ BEYÂNI VEYSEL KARÂNÎ RAHMETULLAHİ ‘ALEYH ...	266
3.2. HİKÂYE-İ ÜVEYS EL-KARANÎ.....	319

3.3. MENÂKIB-I ÜVEYS EL-KARENÎ	360
3.4. HAZÂ DESTÂN-I VEYSEL KARÂNÎ	389
3.5. MENÂKIB-I VEYSEL KARÂNÎ RAHMETÜLLAHİ ‘ALEYH	409
3.6. MENÂKIB-I VEYSEL KARÂNÎ	417
3.7. DESTÂN-I HAZRET-İ VEYSEL KARÂNÎ	424
SONUÇ	430
KAYNAKLAR.....	434
SÖZLÜK	468
DİZİN.....	510
ÖZGEÇMİŞ	521

ÖZET**DOKTORA TEZİ****VEYSEL KARANÎ İLE İLGİLİ MENKİBELER VE ROMANLAR ÜZERİNE
METİNLERARASI BİR İNCELEME****Mehmet Emin BARS****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN****Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL****2013, Sayfa: 533****Jüri: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Danışman)****Prof.Dr. Turgut KARABEY****Prof.Dr. Sedat ADIGÜZEL (2. Danışman)****Doç.Dr. Gülhan ATNUR****Doç. Dr. Halit DURSUNOĞLU****Yrd. Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL**

Metinlerarasılık bir eserin başka eserlerden bağımsız olamayacağı düşüncesine dayanır. Buna göre bir eser bütünüyle özgün olamaz. Her eser başka bir eser ile yakın ilişki içindedir ve bu etkileşim sonsuza kadar devam eder. Eserler arasındaki sınır kalkar ve anlam bulanıklaşır. Metinlerin birbirleriyle harmanlanması ve çatışması sonucunda başka bir metin doğar. Bir metnin sadece bir kaynağı yoktur, aksine farklı ve sayısız alıntılar ve kültürler o metnin kaynağını oluşturur. Veysel Karanî, Hz. Peygamber devrinde yaşamış fakat onu görememiş, annesine olan sevgi ve bağlılığıyla sadece Türk edebiyatında değil tüm İslam milletleri edebiyatlarında da yer almıştır. Onun adı hâlâ Türkler arasında sevilerek anılmaktadır. Çalışmamızda Veysel Karanî ile ilgili on bir metin metinlerarası ilişkilere göre incelenmiştir.

Sonuçta ayrı ayrı incelemeye tabi tutulan dört farklı metnin alt metinlerle metinlerarasılık bağlamında sıkı ilişki içinde olduğu görülmüştür. Modern anlatı yazarları, önceki metinlerin içeriğini yeniden işleyerek anlatmışlardır. Eski imgeler, yeni metinlerde yeni görünüm almıştır. İçeriksel olduğu kadar biçimsel dönüşümlerle de yeniden yazılan metinler, güncel anlamlarla yinelenmiştir. Ana metinlerin metinlerarası ilişkiler bağlamında Veysel Karanî menkıbelerinin bir öykünmesi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Veysel Karanî, efsane, menkıbe, metinlerarasılık.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****AN INTER-TEXTUAL ANALYSIS ON SAINTS' LEGENDS AND NOVELS
ABOUT VEYSEL KARANÎ****Mehmet Emin BARS****Advisor: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN****Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL****2013, Page: 533****Jury: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Advisor)****Prof.Dr.Turgut KARABEY****Prof.Dr.Sedat ADIGÜZEL (2. Advisor)****Assoc. Prof.Dr.Gülhan ATNUR****Assoc. Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU****Assist. Prof. Dr. Recai KIZILTUNÇ****Assist. Prof. Dr. Ahmet TOPAL**

The inter-textuality is based on the idea that a work cannot be independent from another one. According to this idea, the work cannot be completely authentic. Every work is in a close relationship with another one and this relation lasts forever. The border among works clears away and the meaning becomes blurred. As a result of contractions and conflicts of the texts, another text rises. A text hasn't got only one source, contrary to this, different and infinite quotations and cultures form the source of the text. By means of his liking and loyalty against his mother, Veysel Karani who lived in the period of the Prophet Muhammad but didn't see him, has taken part in the literatures of all islamic countries along with Turkish Literature. His name still has been remembered with respect among Turks. In this study, eleven texts which relate to Veysel Karani have been scrutinized according to inter-textual relationships.

In conclusion, it has been seen that four different texts, studied separately have a close relationship with the sub-texts in context of inter-textual. Modern legend writers have told that the content of former texts by working on them again. Old images have taken new aspects in new texts. The texts rewritten in formal transformations as well as being related to content have been repeated with today's meanings. It has been seen that the main texts are imitations of Veysel Karanî's saints' legends in the context of inter-textual relationship.

Key Words: Veysel Karanî, legend, saints' legend, inter-textual.

KISALTMALAR DİZİNİ

(MK₁):Kitâbu fî Beyânı Veysel Karânî Rahmetullahi ‘Aleyh. Milli Kütüphane. Yazma eser (761/1). Ankara.

(MK₂):Hikâye-i Üveys el-Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3158/4). Ankara.

(MK₃):Hazâ Destân-ı Veysel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3757/14). Ankara.

(MK₄):Menâkıb-ı Veysel Karânî Rahmetüllahi ‘Aleyh. Milli Kütüphane. Yazma eser (8893/3). Ankara.

(MK₅):Menâkıb-ı Veysel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (5135/2). Ankara.

(MK₆):Destân-ı Hazret-i Veysel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (8624/2). Ankara.

(SÖ): Menâkıb-ı Üveys el-Karânî. Cemaleddin Muhammed (1333).(Çev. Ohrili Hüseyin Mazhar). İstanbul.

Ed. : Editör

vb.: ve benzeri

vs.: vesaire

ve diğ. : ve diğerleri

Menkıbeler sözlü kültür geleneğimizin en önemli ürünlerinden biridir. Bu terim tarihî süreç içerisinde birbirinden farklı yazı türlerini karşılamak için kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Veysel Karanî menkıbelerinin günümüzde yeniden yazılan modern anlatılarıyla önceki dönemlerde kaleme alınan ve menkıbe kavramıyla ifade edilen anlatıları arasındaki metinlerarası ilişkileri ortaya koymaktır.

Çalışmamızın Giriş Bölümü'nde araştırmamızla ilgili temel kavramlar ve yöntemlerle ilgili bilgi verilmiştir. Efsane ile menkıbe türlerinin tanımları verilerek özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Uzun yıllar efsane türünün içinde incelenen menkıbelerin ayrı bir tür olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Veysel Karanî'nin tasavvufî düşünce sisteminin oluşmasındaki etkisinden dolayı tasavvufun oluşumuna değinilmiş; metinlerarasılık kavramı, metinlerarası inceleme yöntemleri hakkında teorik bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölüm'de Veysel Karanî üzerinde bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar özetlenmiştir. Bu dinî ve tarihî şahsiyetle ilgili pek çok ve farklı türde kaynağın bilgi verdiği görülmüştür. Ayrıca Veysel Karanî'nin tarihî kişiliği belirlenmeye çalışılarak Türk edebiyatında ve halk inançlarında Veysel Karanî'ye değinilmiştir.

İkinci Bölüm modern Veysel Karanî anlatılarının incelenmesine ayrılmıştır. Dört modern Veysel Karanî anlatısının yedi alt metinle ilişkileri metinlerarası ilişkiler yöntemine göre incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm'de Latin harflerine aktarılan menkıbe metinlerine yer verilmiştir. Sonuç'ta metinlerarası ilişkiler yöntemine göre incelenen anlatılardan elde edilen sonuçlara değinilmiştir. Çalışmamız kaynakça, sözlük ve özgeçmişle sona erdirilmiştir.

Çalışmamda bilgi ve tecrübeleriyle değerli katkılarda bulunan danışman hocam sayın Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN'e, şahsıma kıymetli vakitlerini ayırarak çalışmamda önerilerde bulunan hocam sayın Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL'e ve desteklerini esirgemeyen tüm hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Veysel Karanî İslam tasavvuf tarihinin önemli simalarından biridir. Hz. Peygamber ve dört halife devrinde yaşayan bu Yemenli zâhid, hem tasavvuf çevrelerinde hem de halk arasında çok sevilmiş, hakkında birçok menkıbe anlatılmıştır. Hakkında anlatılanlar arttıkça tarihî şahsiyeti unutulmuş, menkıbevî şahsiyeti ön plana çıkmıştır. Böylece Veysel Karanî'nin gerçek kişiliği menkıbeleri arasında kaybolmuştur. Halk bu veliyi daha çok bu menkıbevî niteliğiyle sevmiştir. Türkler tarafından çok sevilen Veysel Karanî günümüzde de halk arasındaki saygın mevkisini korumaktadır.

Veysel Karanî'den bahseden ilk eserler hadis mecmualarıdır. Hadis mecmualarından sonra çeşitli tasavvufî eserlerde Veysel Karanî'ye değinilmiştir. Bu eserlerde hadis mecmualarının kısa ve bazı noktalarında boşluk kalan nakillerinin yerini, uzun sayfalar almıştır. Tasavvufî eserlerde, hadis mecmualarında yer verilmeyen Veysel Karanî menkıbeleri, onun özel hayatı ve günlük yaşantısı ile ilgili sahneler, ona mal edilen sözler yer almıştır. Bu eserlere gelinceye kadar geçen sürede Veysel Karanî'nin şahsiyeti, tasavvufî çevrede iyice işlenmiş ve tam bir veli imajına bürünmüştür.

Halk tarafından bu kadar çok sevilmesine rağmen Veysel Karanî ile ilgili ilmî mahiyette çok az eserin kaleme alındığı görülmektedir. İlmî mahiyette Veysel Karanî ile ilgili iki tez, bir kitap ve altı tane de makale yazılmıştır. Veysel Karanî ile ilgili ilk ciddi çalışma Fevziye Abdullah Tansel tarafından 1975'te yazılan "Uveys Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatı'nda Şiirler" adlı makale, önemli bir yer tutmaktadır. Tansel, makalesinde Veysel Karanî'nin hayatıyla ilgili kaynaklara dayanarak birtakım bilgiler verir. Üveysî, Üveysî-meşreb, sırrı-üveys gibi tabirleri açıklar, Veysel Karanî ile ilgili Türk edebiyatında tespit etmiş olduğu şiirleri sıralar. Bu makale Veysel Karanî ile ilgili yapılan çalışmalar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Veysel Karanî ile ilgili en geniş kapsamlı ve ciddî araştırma Ahmet Yaşar Ocak tarafından 1980 yılında yapılmıştır. Eser, "Sûfilik Geleneğinin Efsânevî Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik" adıyla yayımlanır. Eserde Veysel Karanî'nin tarihî kişiliği, Üveysîlik adıyla tanınan zümre ve

bu zümreye dahil olan sûfiler, Türk tasavvuf edebiyatında ve halk inançlarında Veysel Karanî hakkında önemli bilgiler verilir.

Veysel Karanî ile ilgili iki tane de yüksek lisans tezi yapılmıştır. 1998’de Bayram Gündoğar tarafından hazırlanan “Menakıbnameler ve Lami’i Çelebi’nin Menakıb-ı Üveys el-Karani Adlı Eserinin Tahlili” adını taşıyan tez, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Mustafa Kara tarafından yaptırılmıştır. Veysel Karanî ile ilgili bir diğer tez ise “Cabbar Kulu, Hikâye-i Veysel Karanî (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)” adıyla 2009’da Ayşegül Karaöz tarafından yapılmıştır. Tez Dilbilim alanında, Osmanlı Türkçesinin son dönemine ait Hikâye-i Veysel Karanî adlı eserin dil hususiyetlerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Tezde hikâyenin yazıldığı dönemin ses ve biçim özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan başka değişik zamanlarda Şükrü Elçin, Yunus Kaplan, Muhammet Kuzubaş, Ömer Savran ve Cihanbahş Ferheng tarafından birer makale kaleme alınmıştır. Doğrudan Veysel Karanî’yi ele alan ilmî mahiyetteki çalışmalar bunlardan ibarettir. Bu çalışmalarda konuyla ilgili yeterince malzeme bulunmaması, bulunan malzemenin eksikliği doyurucu bilgilere ulaşılmasını engellemiştir.

Veysel Karanî ile ilgili araştırmaların yetersizliği yeni bir çalışmayı gerekli hale getirmiştir. Bu çalışmada Veysel Karanî menkıbelerini ihtiva eden Milli Kütüphane bünyesindeki Yazma Eserler Koleksiyonundan altı el yazması eser, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığında bulunan Arap harfli bir matbu eserle, yeni dönemde kaleme alınan dört eser metinlerarası ilişkiler yöntemine göre incelenmiştir. Metinlerarası ilişkilere göre her söylem başka bir söylemi yineler. Hiçbir yazınsal metin daha önce yazılmış olan metinlerden ayrı olarak yazılamaz. Her metin açık ya da kapalı bir biçimde önceki metinlerden, yazınsal geleneklerden izler taşır. Buna göre her metin bir alıntılar toplamıdır ve eski metinlerden aldığı parçaları yeni bir bütün içerisinde bir araya getirir. Bu bağlamda, her yapıt bir metinlerarasıdır. Yazın hep aynı içeriğin yinelenmesinden başka bir şey değildir. Metinlerarasılık bizi benzersiz, hiç yazılmamış bir metnin yaratılamayacağı, ancak o güne kadar yazılanların etkisiyle yeniden yazma, yeniden düzenleme işleminin gerçekleşebileceği sonucuna götürür. Bu düşünceler ışığında yedi eski metnin dört yeni metindeki dönüşümleri, izleri incelenmeye çalışılmıştır.

Metinlerde transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. Müstensihler tarafından bazen aynı kelimenin farklı şekillerde yazılması tercih noktasında içinden çıkılmaz durumlarla karşılaşılmasına neden olmuş, bu durum transkripsiyon işaretlerinin kullanılmasını güçleştirmiştir. Sadece ince ve uzun vokaller ^ işareti ile ayn ve hemze de ‘ işareti ile gösterilmiştir. Ön ek veya son ek almış Arapça ve Farsça sözcüklerin veya birleşik kelimelerin yazılışında kelime ile ek arasına veya iki kelime arasına kısa çizgi koyma kuralına çoğunlukla uyulmuştur. Metinlerin okunmasında yazıldıkları dönemin telaffuz şekilleri korunmaya çalışılmıştır. Metinlerde geçen sayılar metinlerin bulundukları sayfa numaralarını göstermektedir. Metinlerde yırtılma, silinme gibi çeşitli nedenlerle okunamayan sözcükler (...) şeklinde gösterilmiştir. Anlamı tamamlamak amacıyla tarafımızdan metne eklenen ek veya kelimeler [] şeklinde gösterilmiştir.

Bu çalışma Veysel Karanî menkıbeleri ile ilgili doktora düzeyinde yapılan ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Daha önce yapılan iki yüksek lisans tezinde birer metin çalışma konusu yapılırken bu çalışmada toplam on bir metin incelemeye esas tutulmuştur. Veysel Karanî menkıbelerinin değişik açılardan bu tür çalışmalara konu olması mevcut çalışmanın eksik yanlarının tamamlanmasına da katkı sağlayacaktır.

II. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE YÖNTEMLER

A. EFSANE

Efsaneler, halkbiliminin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıktığından beri, halkbilimcilerin masaldan sonra en çok dikkatlerini çeken türlerden birisi olmuştur. Dünyada ve Türkiye’de pek çok araştırmacı, efsanenin ve yapısının ne olduğu, hangi konuları içerdiği, nasıl tanımlanması gerektiği, hangi işlevleri üstlendiği ve efsanenin başta mit olmak üzere masal, destan ve halk hikâyesi gibi diğer sözlü kültür ürünleri ile ilişkisi üzerinde durmuştur.

Sözlü gelenek ürünlerinden biri olan efsaneler, geçmişle günümüz arasında kültürel aktarımı sağlayan, insanın ve onun oluşturduğu kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan türlerdendir. Efsaneler gerçek ve hayalî varlıklara, yer ve olaylara olağanüstü özellikler atfederek oluşturulan, anlatıların gerçek olduğuna ilişkin inançla

birlikte kişinin bireysel-toplumsal yaşamını yönlendiren, söyleyeni belli olmayan sözlü gelenek ürünlerinden biridir.

Pertev Naili Boratav, “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde, efsanenin başlıca niteliğinin inanış konusu olduğunu, anlattığı şeylerin doğru, gerçek olarak kabul edildiğini belirtir. Efsane düz konuşma diliyle anlatılan ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatıdır. Kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmaması efsanenin belli başlı özelliklerindendir (Boratav, 1999: 98-99).

Efsaneler yaşanan bölgenin tarihiyle, coğrafyasıyla yakından ilgili anlatılardır. Grimm Kardeşler efsaneyi şu şekilde tanımlamışlardır: “Gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan kısa bir hikâyedir” (Sakaoğlu, 2009a: 19). Burada geçen yer, şahıs ve olay kavramları yaşanan coğrafyayla uyumluluk göstermektedir. Sözlü kültür, efsane anlatıcıları efsaneyi üzerine yüklenen olağanüstülüklerle rağmen gerçek olarak kabul eder ve bu inançtan hareketle yaşadığı coğrafyada geçtiğine inandığı bir olayı veya o coğrafyadan geçtiğini düşündüğü tarihî bir şahsiyeti, yaşamış olduğu coğrafyadaki bir mekânla birleştirerek anlatır. Bu anlatma sırasında efsanede bir araya gelen tarihî şahsiyetlerin gerçekte bir araya gelip gelmediği veya o tarihî olayın orada geçip geçmediği pek düşünülmez.

Bilge Seyidoğlu, halk edebiyatında kutsal, gerçek ve olağanüstü olma özellikleriyle bilinen efsanelerin, belli zaman ve mekâna bağlı olarak anlatıldığını; konularını da mitlerden, dinden, tarihî veya fantastik olaylardan alabildiğini ifade eder. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve dinleyenler gerçek olduğuna inanırlar. Kısa anlatım türleridir. Bir veya birkaç motifi içerirler. İçinde gizil ve esrarengiz bir âlem vardır. Efsaneler tarihi devirlerde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut belli bir yer olabilir. Bazı tarihî ve dinî şahsiyetlerin etrafında efsane teşekkül eder. Bu tür efsanelere menkıbe adı verilir (Seyidoğlu 2005a: 13-20). Seyidoğlu yukarıda görüldüğü üzere, menkıbeleri de tarihî ve dinî kişiler etrafında oluşan bir tür efsane olarak görmektedir.

Bilge Seyidoğlu “Erzurum Efsaneleri” adlı eserinde efsanelerin özelliklerine ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“1. Bir inanış etrafında teşekkül etmişlerdir. Bu inanış, efsanelerin gerçek ve doğru olduğu inancıdır.

2. Efsaneler bilinmeyen esrarengiz bir âlemi anlatırlar. Bu bakımdan olağanüstü unsurlar ihtiva ederler.

3. Efsaneler, bir tarife göre mitlerin modernleşmiş şekli olarak ifade edilmekte, çok eski hikâyeler olduğu söylenmektedir. Bu bakımdan kutsal unsurlar da taşırlar.

4. Bir efsane mutlaka bir inanç unsuru üzerine kurulmakla birlikte diğer unsurların hepsini taşımayabilir” (Seyidoğlu, 2005a: 22).

Saim Sakaoğlu’na göre ise efsanelerde dört ana unsur yer alır. Buna göre efsaneler:

“1. Şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılırlar.

2. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

3. Umumiyetle şahıs ve hâdiselerde olağanüstü olma vasfı görülür.

4. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır” (Sakaoğlu, 2009a: 20-21). Tanımlarda öne çıkan en önemli özellik, efsanelerin olağanüstü olay ve kişilere dayanmasıdır.

Efsaneyi “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerinden itibaren aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merâsimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masal” (Elçin, 2004: 314) olarak tanımlayan Şükrü Elçin, efsanenin ilk insanlarla birlikte tarih sahnesinde yerini aldığını belirtmektedir.

Efsaneler, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren inandırıcılık özelliği olan ve bünyesinde gerçek, kutsal, olağanüstü unsurları barındıran kısa halk anlatı türleri olarak ortaya çıkmışlardır. Bütün Türk toplulukları arasında oldukça yaygın olarak anlatılan efsaneler milletlerin hafızasında uzun yıllar yaşayarak, kuşaktan kuşağa aktarılan diğer

sözlü halk ürünleri gibi bağlı bulundukları toplulukların en önemli kültürel varlıklarından birisi olmuşlardır.

Sedat Veyis Örnek efsanelerin kutsallık ve gerçek kabul edilme özelliğini öne çıkarır: “Efsaneler, anlatıldıkları toplumlarda ‘gerçek’ ve ‘kutsal’ olarak kabul edilirler. Onların profanlaşmaları, yani kutsal dışı sayılmaları yasaklanmıştır. Halkların çoğu, öyküleri, ‘gerçek’ ve ‘yalan’ diye iki bölüme ayırmıştır. ‘Yalan’ öykülerden kesin bir biçimde ayrılan ‘gerçek’ efsaneler, kabilelerin dinsel hayatlarında önemli bir anlam taşırlar” (Örnek, 1988: 191).

Ali Duymaz belirli yer, şahıs ve olaylara bağlı olarak anlatılan efsanelerin en önemli özelliklerinden biri olarak inandırıcı olmalarını görür. Bu inandırıcılık özellikleri dolayısıyla efsaneler, teşekkül ettikleri coğrafyanın kültürel yapısı üzerinde de etkili olmuştur. Hatta bazı yerler etrafında bir kült teessüs etmiş ve efsaneler de bu kült içerisinde yer almışlardır (Duymaz, 2001a: 89).

Kenan Erdoğan efsaneyi şu şekilde tanımlar: “Genel olarak efsane, bir inanç, bir hadiseyi inandırmak maksadıyla açıklayan, belli bir tarihe, şahsa ve mekâna bağlamaya çalışan ve belirli şekilleri olmayan kısa anlatımlardır. Efsaneler bir inanç etrafında teşekkül ederler ve olağanüstü unsurlar taşırlar” (Erdoğan, 2003: 37).

Efsaneler milletlerin yaşadıkları yerleri, olayları sebep ve sonuç ilişkisini dikkate alarak açıklarlar. Efsaneler gerçek veya hayalî; kişiler, olaylar ile belli yerler etrafında teşekkül ederler. Bu anlatılar “kutsal, gerçek ve olağanüstü” kabul edilirler; böylece toplumların şuur altına yerleşir ve kuralların meydana gelmesine katkıda bulunurlar (Karakuzulu ve Atnur, 2007. 158).

Mustafa Osan da efsanelerin en önemli özelliği olarak inancı görür; fakat bu inanç dinî değil halk inancıdır: “İnanç özelliği, inanırlık efsanenin en belirgin niteliğini oluşturmaktadır. Bu özellik, efsanenin inanışlar içinde yer almasını sağlamıştır; fakat bu, kutsal dinlerin ortaya koyduğu inanış değil, halk inanışıdır. Halk bilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uyarlayarak yaşattığı yeni dininde yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir” (Osan, 2006: 11-12).

İlhan Başgöz, efsanenin inanç konusu olması bakımından en önemli özelliği olarak insanlara verdiği mesaj olarak görür. İzah edici efsaneler insanoğlunun zihnini meşgul eden evren, insanlar, hayvanlar ve şeyhlerin çeşitli özelliklerini açıklayan öğretici mesajlar taşır. Efsanenin sağlam olmayan yapısı, içine aldığı masal motifleri ile günlük hayatı birleştirmesi, kolay değişirliği verilen mesajın kabul edilmesini kolaylaştırır. Bir inanışın çevresinde oluşmaları nedeni ile efsaneler, toplumda ciddi görevler yüklenmişlerdir. Efsane bir düz anlatı türüdür. Efsanenin değişmez, sağlam bir biçimi, yapısı, anlatım tekniği yoktur. Geleneksel söz kalıpları ile süslenmiş bir efsane anlatım dili de mevcut değildir. Efsanenin yaşaması usta bir anlatıcının, bir sanatçının varlığını da gerektirmez (Bazancir, 2010: 4-5).

Efsanede canlı, iç dünyası olan insanlar bulunmaktadır. Bu kişiler bir yerin bireyidir. Orada büyümüş, o yerdeki insanlarla ilişki içindedir. Efsanelerde tarihî kişilere abartılı güçler yüklenmiştir. Efsanenin özünü oluşturan hikâyenin ihtiva ettiği fevkaladeliğin, anlatıcı veya dinleyici tarafından inanılarak kabul edilmiş olması esastır.

Vladimir Propp, efsanelerin asıl kahramanlarının, dinin kutsallaştırdığı şahıslar olduğunu, bu kahramanların kötülüklerle mücadele ettiğini, iyileri ödüllendirip, adaleti savunduğunu ifade eder (Pirsultanlı, 2008: 14-16).

“Efsane, gerçek veya hayâlî olay, olağanüstü özellik gösteren insan, coğrafi mekân, yer yahut bir varlık hakkında anlatılan kısa hikâyedir” (Alpaslan, 2006: XI). Efsaneler, sözlü geleneğin ürünü ve halk edebiyatının yaygın bir türüdür. Bunun için efsane halkın kültür ve inanç dünyasının bir parçası olarak, toplum içerisinde yaygın olarak anlatılmaktadır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanedeki olay ve kahramanın gerçekten olduğuna inanırlar. Zira efsanenin temelinde inanç vardır. Hatta, anlatıcı efsanenin gerçek olduğunu yer göstererek kuvvetlendirici söz ve kanıt ile izah etmeye çalışır. Efsane fıkra ve atasözü gibi yeri geldikçe, bir ders vermek, ibret almak, kıssadan hisse çıkarmak, yol göstermek, açıklama yapmak ve konuya canlılık katmak için anlatılır. Anlatılan efsanenin içinde olay, motif, insan, yer, olağanüstülük, inanç ve kısmen kutsallık vardır.

Efsane, insanın kendi ruhunu, hayatını, eşyaya, tabiata yansıtarak üstün olduğunu göstermek ihtiyacından da doğmuştur. Bu nedenle de en büyük gücünü kutsallıktan

almıştır. Kendine göre bir mantık ve kuruluş özelliği olan efsanelerde, ruh yüceliğinin içinde gizli bir ilahi düzeni koruma amacı yatar. Bu efsaneler, bu ilahi düzenin korunması için verilen maddî ve manevî mücadelelerden kaynaklanmıştır (Artun, 2006a: 95).

Özkul Çobanoğlu ise efsanenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: “...bir hikâye veya anlatı olması, yakın veya uzak tarihî geçmişte de olsa tarihî bir dönem içinde yer alması ve anlatan ve dinleyenin anlatılanın gerçek olduğuna inanması” (Çobanoğlu, 2003a: 14).

Efsanelerin en mühim vasfı olan inandırabilme, ikna edebilme hususiyeti, bizleri hudutları çizili bir dünyada yaşamaya zorlar. Zaten efsanelerde yer alan hadiselerle inanmayan, inanmak istemeyen kimseler için bu tür anlatmalar hiçbir şey ifade etmezler. Masalla efsane arasında görülen en mühim fark da budur. Masal dinleyicisi, onun hakikatte cereyan etmediğini bilir, ona göre dinler. Ama efsaneler için böyle bir şey söz konusu değildir. Onun dinleyicileri, içindeki hadiselerin mutlaka cereyan ettiğini kabul ederler.

Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan efsaneler, “inandırıcı ve olağanüstü” özelliklere sahip kısa hikâyelerdir. Daha çok, “muayyen varlık, olay veya yer” hakkında anlatılan efsanelerin, ister gerçek ister hayalî olsun, inandırıcılık yanı mutlaka vardır ve bununla dinleyicilere bir mesaj iletme veya hisse çıkarma amacı güdülür. Böylece efsanelerde, gerçek hayatla hayal dünyamızın iç içe girdiği görülür. Bütün bu açıklamalara dayanarak efsaneyi şu şekilde tarif etmek mümkündür:

Efsaneler; tarihin ilk dönemlerinde ortaya çıkan; en önemli özelliği halk inancı olan; bunun için halk tarafından gerçek ve doğru olarak kabul edilen; içinde olağanüstü özellikleri bulunan; gerçek veya hayalî yer, şahıs ya da olay hakkında ağızdan ağza aktararak anlatılan; sözlü olarak ortaya çıkıp sonradan yazıya geçirilen; bilgi verici niteliği olan; içinde esrareniz bir âlem bulunan; konularını mit, tarihî veya fantastik olaylardan alan; belli bir zaman ve mekâna dayalı anlatılan; kutsal olarak kabul edilen; kurallı biçimleri, yapısı ve anlatım tekniği olmayan; hazır kalıplara yer vermeyen; her türlü üslup kaygısından uzak; düz konuşma dili ile anlatılan; söyleyeni belli olmayan;

özel bir anlatıcı, dinleyici ve dinleme ortamı bulunmayan; halk kültüründen izler taşıyan; bir ya da birkaç motifi barındıran; kısa; anonim anlatılardır.

1. Efsanelerin Tasnifi

Efsanelerle ilgili dünyaca geçerliliği olan önemli sınıflandırmalardan biri “International Society for Folk-Narrative Research” tarafından 1962’de yapılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre efsaneler;

1. Yaratılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler,

2. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler,

3. Olağanüstü varlıklar ve güçler/mitik efsaneler,

4. Dinî efsaneler, ana başlıkları altında toplanmış, ana başlıklar da kendi aralarında çeşitli bölümlere ayrılmıştır (Seyidoğlu, 2005a: 22-23; Aça ve Ercan, 2006: 122).

Pertev Naili Boratav da efsaneleri yukarıdaki tasnife benzer biçimde dört ana başlıkta inceler. Buna göre efsaneler;

I. Yaradılış efsaneleri,

II. Tarihlik efsaneler,

III. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler,

IV. Dinlik efsaneler, şeklinde tasnif edilmiştir. Boratav, velilerin kerametlerini anlatan anlatmaları tarihlik efsaneler bölümünde ele alır. Ermiş kişiler dinî niteliklerinden çok, olağanüstü güçlerle, alışılmışın dışında işler görmeleri nedeniyle bu bölümde incelenmiştir. Dinlik efsaneler bölümünde ise dinî inanış ve işlemlerin ağır bastığı ve niteliklerini bu öğelerden alan efsaneler toplanmıştır (Boratav, 1999: 100-107).

Bilge Seyidoğlu ise “Erzurum Efsaneleri” adlı yapıtında 192 efsaneyi incelemiş, bu efsaneleri üç ana gruba ayırmıştır. Seyidoğlu’nun tasnifi şu şekildedir:

I. Dinî binalarla ilgili efsaneler,

II. Evler ve insanların yaşadığı yerlerle ilgili efsaneler,

III. Tabiat ve kırlarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 2005a: 7-8). Seyidoğlu, tasnifinde keramet sahiplerinin anlatmalarını, evler ve insanların yaşadığı yerlerle ilgili efsaneler bölümünde incelemiştir.

Linda Degh ise efsaneleri hem temaları hem de teşekkül süreçlerine göre sınıflandırır. Degh, efsaneleri temaları bakımından;

1. Tarihî efsaneler,

2. Mitik efsaneler,

3. Etiyolojik efsaneler, şeklinde; teşekkül süreçleri bakımından da;

1. Tarihî efsaneler,

2. Etiyolojik efsaneler,

3. Demonolojik efsaneler, olmak üzere üçe ayırır (Fedakar, 2008a: 121).

Sednik Paşa Pirsultanlı, binden fazla Azerbaycan efsane ve rivayetlerini incelemesi sonucunda şöyle bir sınıflandırma yapar:

1) Mitolojik özellikler taşıyan efsaneler,

2) Mitolojik kaynaklı kahramanlık efsaneleri,

3) Tarihî kahramanlık rivayetleri,

4) Tarihî anıtlarla ilgili efsaneler,

5) Aşk efsaneleri,

6) Aile ve maiyet konulu efsaneler,

7) Tarih konulu ve tarihî kişilerle ilgili rivayetler,

8) Dinî rivayetler (Pirsultanlı, 2008: 39).

Vladimir Propp efsaneleri üçe ayırır;

1. Kozmogonik efsaneler,
2. Kutsal kişilerle ilgili efsaneler,
3. Sosyal eşitsizlikle mücadele eden efsaneler (Pirsultanlı, 2008: 14-16).

Diğer bir araştırmacı Ensar Aslan ise efsaneleri konuları bakımında dört ana bölüme ayırır:

1. Kâinatın yaratılışını ve doğadaki varlıkları anlatan efsaneler,
2. Tanrılar, peygamberler, evliyalar, gazi, şehit ve dini inanışlarla ilgili efsaneler,
3. Tarihi olayları ve kişileri anlatan efsaneler,
4. Olağanüstü varlıklar, cinler ve perilerle ilgili efsaneler (Aslan, 2008: 288).

Aslan, evliyalarla ilgili anlatımları da efsanenin bir alt türü olarak inceler.

Yukarıdaki efsane tasnifleri incelendiğinde birçok araştırmacının menkıbeleri, efsane türünün bir alt bölümü olarak ele aldığı görülmektedir. Oysaki menkıbeler efsanelerle bazı ortak özellikler taşımalarına rağmen onlardan tamamen ayrı bir türdür.

B. MENKİBE

Arapça nekabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak) fiilinden gelen menkabe (övünülecek güzel iş) kelimesi (ç. Menakıb), tasavvuf tarihinde, Allah'ın dostluğunu kazanmış veli (ç. evliyâ) denilen büyük şahsiyetlerin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikâyeler manasında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Menkabe kelimesi Türkçede yaygın biçimde menkıbe şeklinde kullanıldığından biz de bunu kullanmayı uygun bulduk.

Hadis mecmualarında, peygamberlerin yakınlarının belgelenmiş meziyetlerinden söz eden anlatıların toplandığı bölümlerin başına menakıb terimi yazılmaktaydı. Bunlar, küçük fıkralardır. Kerametleri anlatırlar. Kabilelerin övülecek işlerini düzyazıyla ya da

koşukla anlatan öykülere de, menkıbe denilmektedir. Bir mezhebin kurucusunun adı, soyu, yurdu, dönemi, davranış biçimi, seçkinlikleri, sözünün ve düşüncesinin sağlamlığı, dostları ve öğrencileri hakkında bilgi veren yapıtlara da menakıb adı verilmektedir. Bunlarda kesinlikle olağanüstü, insanüstü ya da doğaüstü öğeler bulunmamaktadır. Sûfilerin, tarikat kurucularının (pir), ermişlerin (veli) ve şeyhlerin yaşam öykülerini, hurafelerle, doğaüstü olaylarla anlatan yapıtlara da menakıb denilmektedir. Fas araştırmacıları, Hz. Peygamber'e övgü amacıyla yazılan Nat adlı kasideleri, Hz. Ali ve On İki İmam için yazılan övgüleri, menkaba ya da menakıb terimleriyle karşılamaktadır (Yıldırım M., 2009: 171-172).

Din büyüklerinin ya da tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili anlatılara yazılı edebiyatta menkıbe (menkabe) denildiğini ifade eden Suat Batur, menkıbeleri halk arasında “ermiş” olduğuna inanılan kişilerin yaşantılarını ve “kerametlerini” anlatan bir tür efsane olarak görür. Bunlara halk dilinde velâyetnâme denilmiştir. Amaç, tarikat önderlerini (pir, şeyh, veli), tarikat üyelerine ve halka tanıtmak, onları yüceltmektir (Batur, 1998: 411).

Menkıbeler, velinin müridlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamak; velinin ve tarikatın propagandasını yapmak; resmi din görüşünü temsil eden ulema nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmek için yazılır. Bir defa okunduktan sonra rafa kaldırılmak için değil, her vesileyle defalarca okunmak için yazılır; çünkü müridler ve halk yeni olaylar öğrenmek için değil, bildiği ve hayâlinde yaşattığı velinin menkıbelerini okuyarak mistik haz duymaktadır.

Menkıbe eserleri, önemli ölçüde sözlü kültür geleneğini yansıttıklarından dolayı, dağınık ve özensiz bir biçimde hazırlanmış oldukları ve belli bir düzenden de yoksun oldukları görülmektedir. Sözlü geleneğin en güzel örnekleri olarak ele alınması gereken bu eserler, içerik olarak önemli ölçüde inanç ve ibadet anlayışları, önde gelen bazı dinî ve tarihsel şahsiyetlerin yaşamları ile ilgilidirler. Bu bakımdan tarih boyunca hitap ettikleri çevrelerde çok etkili olmuşlar ve bir bakıma yarı kutsal metin gibi kabul görmüşlerdir. Ayrıca bu eserler, çoğu kez müellifi ve yazılış tarihi belli olmadığı için de anonimleşmiştir. Bazılarının yazarları bilinmesine karşılık bazılarının meçhuldür. Menkıbeler çoğunlukla nesir biçiminde bulunmalarına rağmen nazım biçiminde de bulunurlar.

Menkıbeler, biçim itibariyle gayet kısa ve edebî üslûp kaygısından uzak, sade anlatımlardır. Yarı mukaddes bir hüviyete sahip olup kendilerine inanılır. Menkıbeler ait oldukları toplumun sosyal yönlerini ortaya koyan, o toplumun değer hükümlerini sembolleştiren ve dinî teşkilatının izahını yapan metinlerdir. Ayrıca konu edindikleri velilerin toplum içinde propagandasını da yaparlar (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi C 6, 1986: 254).

Ahmet Yaşar Ocak, menkıbenin özelliklerini şöyle açıklar:

“1. Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.

2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.

3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Bunların gerçek olduğuna inanılır.

4. Yarı mukaddestirler ve bir dogma gibi kendilerini kabul ettirirler.

5. Konu edindikleri veli hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.

6. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler” (Ocak, 2006: 593).

Menkıbe, bütün olayları Tanrı’ya bağlayarak onlara dini anlam yükler. Menkıbe için öteki dünyanın varlığını, gerçekliğini ve olağanüstülüğünü açıklamak önemlidir. Menkıbe, öteki dünyanın bu dünyaya taşınmasını açıklamak için, zamana ve mekâna gereksinim duymaktadır. Çünkü menkıbe, haber niteliğinde, gerçekte yaşanan ya da inanılan bir yaşanmışlığı, olayı dile getirmekte ve kendisine inanılmasını beklemektedir. Veli yaşarken bu dünyadakinden tamamen farklı, mükemmel, olağanüstü olaylarla süslü bir evren ile kuşatılır. Öldükten sonra da, bu olağanüstü olayların devam ettiğine inanılır.

Menkıbe metinleri yarı mukaddes bir dogma gibi kendilerini kabul ettirmiş ve bunların inanılan bilgiler olması özelliğinden dolayı, bu tür eserlerde aktarılanlar daima doğru kabul edilmiş, gerçekte menkıbenin ayrıştırılmasına da ihtiyaç duyulmamıştır. Orhan Kurtoğlu bu durumu şöyle açıklar: “Menkıbelerde kahraman, biraz da

okuyucunun görmek istediği olağanüstü özelliklerle görünür. Okuyucu da menkıbe kahramanının gerçek ve mukaddes bir kişi olduğunu kabul ettiğinden anlatılan olağanüstü olay ve kişilerden zerre kadar şüphe duymaz” (Kurtoglu, 2011: 31).

Menkıbe aydınlatmak, açıklamak, yüreklendirmek, bir şeyleri oluşturmak isteğindedir ve bu amacını hissettirir. Anlatılarının gerçekliğine inanılmasını ister. Menkıbeler ister kendi isterse başkasının inancını güçlendirmek için olsun, belli bir amaç için oluşturulmuşlardır. Menkıbeler ortaya çıktıkları dine bağlı olan yapıtlardır. Kısaca, içinde oluştukları dinin özelliklerini taşımaktadırlar.

Evliyalar manevi üstünlüklerini insanlara kabul ettiren, bu yolda kerametleri görülen kimselerdir. Sayıları az da olsa, birtakım insanlardaki bu manevi güç, diğer insanları heyecanlandırmaktaydı. Bu evliyalar, daha sonraları menkıbelere konu olmuşlardır. Menkıbelerde yer alan bu kişilerin gerçekte yaşamış olduklarına inanılmaktadır. Bunlar, çok yakın zamanlarda yaşamış olabilecekleri gibi, çok eski dönemlerde de yaşamış olabilmektedirler. Yaşadıkları zamanda da evliyalar insanları olağanüstü durumlarına inandırmışlardır. Dünya nimetlerine, şana, şöhrete değer vermemeleri, varlıklarını başkalarının yararına harcamaları onlara olağanüstü bir kimlik kazandırmıştır.

Agâh Sırrı Levend, tarikat ulularının menakıplarından bahsederken onları iki grupta inceler. Birinci gruptakiler tanınmış tarikatların kurucuları ve halifelerinin ve ünlü şeyhlerinin biyografyalarından meydana gelmiş eserlerdir. Bu eserlerde tanınmış tarikat şairlerinin şiirleri de bulunur. İkinci gruptakiler ise, tarikat ulularını ayrı ayrı ele alan tek kişilerin menakıp kitaplarıdır. Mezhep imamı, tarikat kurucusu büyük şeyh, ünlü şariat adamı, tanınmış bilgin ve sistem sahibi filozof bu tür eserlerde yer almışlardır (Levend, 2008: 427-441). Yukarıdaki açıklamalardan yararlanarak menkıbeyi şu şekilde tanımlamak mümkündür:

Din büyüklerinin veya tarihî şahsiyetlerin inançları uğruna yapmış oldukları yaşanmış olayları, yaşadıkları sırada ya da ölümlerinden sonra gösterdikleri kerametleri, destânî-efsânevî bir üslûpla anlatan; din büyüklerini, tarikat üyelerine ve halka tanıtmak, onları yüceltmek, müridlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamak, velinin ve tarikatın propagandasını yapmak, resmi din görüşünü temsil eden

ulema nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmek için yazılan; yarı mukaddes bir hüviyete sahip olup kendisine inanılmasını isteyen; üçüncü şahıs ağzından aktarılan; biçim itibariyle gayet kısa ve edebî üslûp kaygısından uzak, sade anlatılara menkıbe denir.

1. Menkıbelerin Oluşumu

Menkıbelerin oluşumu ile ilgili öne sürülen görüşlerin yakınlığı dikkat çekmektedir. Fatoş Yalçinkaya, menkıbelerin ilkel dönemlerdeki insanların çevrelerini anlama çabasından doğduğunu belirtir. “En ilkel dönemlerden itibaren insan, içinde var olduğu çevre de dâhil olmak üzere, varlığın sırrını, oluşumun nedenini aramıştır. Bu nedenle inanca bağlı olarak kutsalın ve büyüünün temelleri atılmıştır. Doğayı tam olarak çözemeyen insanoğlu, doğaüstü güçlerden yararlanma yollarını aramış, onları yönlendirmeye çalışarak zorluklara çözüm aramıştır. Bütün bu çabaların sonucunda karşımıza veli-evliya kültü ve bunlar etrafında teşekkül eden efsane ve efsanelerin dinî bölümünü oluşturan menkıbeler çıkmaktadır” (Yalçinkaya, 2008: 1). Yalçinkaya, menkıbeleri efsanelerin dinî bölümü olarak görür.

Tasavvufun yayıldığı halk muhitlerinde IX. yüzyıldan itibaren, evliya menkıbeleri oluşmaya başlamıştır. Halk hafızasında çeşitli sebeplerle derin izler bırakan veliler ve kahramanlar etrafında oluşan bu menkıbeler halkası suya atılan taşın hâsıl ettiği büyüyen daireler gibi yüzyıllar içinde genişledikçe genişlemiştir. “O velilerin gerçek hayatları, tarihî simaları unutulurak her birinin çevresinde bu menkıbe halkalarından oluşan kılıflar örülmüştür. Sûfî yazarları da bunları olduğu gibi kendi eserlerine koymuşlardır” (Biçer, 2006: 1).

Harun Yıldız, tasavvuf-tarikat-menkıbe ilişkisi ışığında menkıbelerin oluşumunu şu şekilde açıklar: “İslâm dünyasında tasavvufî düşünce ve akımların gelişip tarikatların teşekkül etmesiyle (IX-XI. yüzyıllar) paralel olarak sûfîler hakkındaki menkıbeler de yavaş yavaş ortaya çıkmıştı. Bunlar, ilk önce tasavvufî tabakât kitapları ile evliya tezkirelerinde yer almıştı. Buna karşılık, tek bir veli hakkındaki menkıbeleri toplayan ve kendilerine Menâkıb, Menâkıbnâme veya bazen de Vilâyet-nâme denilen müstakil eserler, muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde yazılmaya başlanmış ve İslâm dünyasının değişik bölgelerinde okunur

olmuşlardı” (Yıldız, 2004: 9). Bu menkıbeler halkası, zamanla genişledikçe genişlemiş ve böylece konu edilen sûfilerin gerçek hayatları ve tarihsel kişilikleri unutulmuş her birinin çevresinde bu menkıbe halkalarından oluşan kılıflar örülmüştür.

Ünver Günay, İslâm dünyasında, başlangıçta ancak IX. yüzyıldan itibaren Hz. Peygamber’in ashabının meziyetlerini ve faziletlerini ifade etmek üzere kaleme alınmış eserlerden menkıbenin ortaya çıktığını belirtir. Yine aynı yüzyıldan itibaren sûfilerin izhar ettikleri kerametleri nakleden hikâyeler için de kullanılmaya, X. yüzyıldan itibaren evliya menkıbeleri sûfilerin hayat hikâyelerini anlatan Tabakatu's-Sûfiye türünden eserlerde yer almaya ve XI. yüzyıldan itibaren de sûfilerin kerametlerini dile getiren menkıbenâmeler kaleme alınmaya başlanmıştır (Günay, 2003: 15-16).

Nurettin Kahraman’a göre menkıbe tasavvuf tarihinde, IX. asırdan sonra sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır. XI. asırdan itibaren de menkıbenin içeriğine “keramet” kavramı dâhil edilmiştir. Dolayısıyla menkıbe, tasavvufta, sûfilerin ortaya koydukları olağanüstü olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyelerdir. Menkıbelerin özünü kerametler oluşturur. Veli ve keramet ayrılmaz bir bütün halinde telakki edilmeye başlanmıştır (Kahraman, 2009: 33-34). Halkın hayal gücü hiçbir zaman, kendisine gelen dinin ortaya koyduğu sınırla yetinmez. Dinin ortaya koyduğu bu sınır üzerine birtakım insanüstü, gizemli, sırlı kuvvetler ekler ve bu kuvvetlerin ortaya koymuş olduğu harikulade olaylara inanma eğilimi gösterir. Bunun sonucunda da o dinin ortaya koymuş olduğu sınırlar genişler ve halk muhayyilesi bu çerçeveye bağlı kalır. Birçok menkıbeler tefsir ve tarih kitaplarına kadar girmiştir ve tasavvufun yayıldığı halk çevrelerinde de IX. asırdan, belki daha da önceleri evliya menkıbeleri haline dönüşmüştür. Dönüşürken de dini esaslara aykırı olmamak şartıyla, tasavvuf literatüründe aktarılan veli kerametlerine, halk muhayyilesinden beslenmek suretiyle yeni kerametler eklenmiştir. Böylece ortaya çıkmaya başlayan menkıbeler, giderek İslam dünyasında çoğalıp zenginleşmiştir. Sonuçta da velilerin gerçek tarihî kişilikleri ile menkıbevî kişilikleri karışmıştır (Kahraman, 2009: 34-35).

Önceleri pirlere, yani tarikat kurucularına mahsus olan menâkıbnâmeler, zamanla bir tarikat içinde mühim roller oynayan şeyhler, halifeler ve hatta şeyh aileleri için yazılmaya başlandı. Bazen bir veli için birden fazla menâkıbnâme yazıldığı

görülmüştür. Tek bir veliye tahsis edilen menâkıbnâmelerden başka, bir şehirde yaşamış yahut bir tarikat içinde yaşamış muhtelif velilere dair menkıbeleri toplayan menâkıbnâmeler ortaya çıktı.

İslam dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanı görülmeye başladığı, XI. yüzyıldan beri de tarikatların teşekkül ettiği malumdur. Bu gelişmeye paralel olarak, bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkıbeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. M. Fuad Köprülü'ye göre, halkın muhayyilesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet, hatta daha hayatta iken, menkıbesinin teşekkül ettiğini görür. O menkıbeler uzun asırlar boyunca bir nesilden öteki nesle geçerken dâima büyür ve sonunda o şahsiyetin hakikî simâsını tayin edebilmek güçleşir. Özellikle doğuda, mutasavvıfların halk muhayyilesi üzerindeki tesirlerinin şiddetinden dolayı, her geçen asır onlara yeni menkıbeler icat etmiş ve tarihî simâlarını her gün daha çok unutturmuştur (Köprülü, 2003: 57).

“İslam dünyasında tasavvuf sahasında IX-XI. yüzyıllardaki gelişme, tabiatıyla o sıralarda henüz Maverâünnehir, Harezm ve Horasan mıntıkalarında yaşayan Müslüman Türklere de yansıdı. Gerek Anadolu öncesi, gerekse Anadolu'ya yerleştikten sonra meydana getirilmiş evliya menakıbnameleri incelendiği zaman, bunların Türk destan geleneği ile ortak bazı özellikler taşıdığı görülür. Bu ortak özellikler bilhassa Bektaşî menakıbnamelerinde ortaya çıkar. Bunların kahramanı olan velilerle, Türk destan kahramanları arasında pek çok benzer nokta olduğu gözden kaçmayacak kadar açıktır. Bu, iki türün de ortak kaynaklardan geliştiğini gösteren en kuvvetli delildir” (Ocak, 2006: 596-597) diyen Ahmet Yaşar Ocak, menakıbnamelerin oluşmasındaki ikinci önemli tesirin İran destan edebiyatı olduğunu ifade eder. İran tesiri, Türk destan geleneği ile birleşerek bir yandan Orta Asya'da Türk edebiyatının gelişmesini sağlarken, buna paralel olarak bir menakıbname edebiyatının da teşekkülünü sağlıyordu.

Menkıbelerin oluşumunu dinî kaynaklara dayandıran Ocak, İslâm âleminde ve Türklerde evliya menkıbelerinin ortaya çıkışını anlatırken halk muhayyilesinin hiçbir zaman, kendine ulaşan bir dinin resmî çerçevesi ile yetinmediğini ifade eder. Bu sebeple de, daima birtakım insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu hârikulâde olaylara inanma meylini olabildiğince korumuş ve bunun sonucu olarak, o dinin resmî çerçevesine popüler mâhiyette ikinci bir çerçeve eklemiştir. Hatta o, çoğu defa bu resmî

çerçeveden ziyade, söz konusu popüler çerçeveye bağlıdır. Gerek bu tabîî meylin sevkî, gerekse Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamberler, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve çevresindekiler hakkında rivâyet edilen hârikulâde olaylar sebebiyle, keramet telâkkisi halk arasında çok çabuk yayıldı. Bunda İslâmiyet'ten önce Arap toplumunda mevcut eski devirlere ait efsâne ve mitlerin, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı menkıbelerin önemli ölçüde rolü oldu. Bunları halk arasında anlatanlara kussas (kıssa anlatıcılar) denmekte olup ilk defa üçüncü halife Hz. Osman zamanında ortaya çıktıkları biliniyor. Kussasların Emevî devrinde daha da arttıkları görülüyor. Bunların anlattıkları efsâneler, tefsir ve tarih kitaplarına kadar girdiği gibi, tasavvufun yayıldığı halk muhitlerinde de IX. yüzyıldan itibaren, belki de daha önceleri evliyâ menkıbeleri haline dönüştü. Bu durum, dinî esaslara aykırı olmamasına dikkat edilerek, tasavvuf kaynaklarında nakledilen veli kerametlerine, benzeri folklor kaynaklarından beslenmek suretiyle yeni kerâmetlerin eklenmesi sonucunu doğurdu (Ocak, 1997: 30-31).

Tasavvufun etkisinin giderek artması, bütün İslâm coğrafyasını saran kuvvetli ve geniş tarikatların kurulmasıyla önce Arapça, sonraları Farsça ve Türkçe büyük bir menâkıb edebiyatı meydana geldi. Türklerin İslâm öncesi toplumsal yaşantısı ve dinî inanışları İslâm dini ile son derece yakınlıklar göstermekteydi. Zaten Türk toplumu da İslâm öncesi kültürleri itibarıyla menkıbelerin teşekkülüne elverişli bir ortama sahipti. Bilhassa Şamanların ve Budist azizlerin sergiledikleri harikulade olaylar Türklerin evliya menkıbelerine kolay intibakını sağladı.

Menâkıbnâme yazarı, çoğu zaman, menkıbeleri yazıya geçirdiği velinin tarikatından yetişmekte olup kalemine hâkim, sağlam bir kültüre sahip münevver biri olabileceği gibi, basit bir mürid, tarikatın dışından biri de olabilir. Yazar bunları kaleme alırken ekseri menkıbeleri değiştirmez. Çünkü halk topluluğu bildikleri ve inandıkları kerâmetlerin dışında bir şeyler duymak ve okumak istemezler. Menâkıbnâmeyi okuyan müridler ve halk yeni olaylar duymak yerine, hayâlinde yaşattığı o veliyi o haliyle bulmak ister. Bundan dolayı menâkıbnâmeler bir defa okunduktan sonra kaldırılan bir eser değil, her vesileyle defalarca okunan eserlerdir. Müridler çevresinde bir ibadet şevkiyle okunmuşlardır (Ocak, 1997: 37).

2. Menkıbe-Efsane İlişkisi

Edebiyatımızda tahkiye esasına dayalı anlatım türlerinden olan efsane ve menkıbe, yapılarında taşıdıkları pek çok motif benzerliğinden dolayı adeta tek bir tür gibi telâkki edilmiştir.

Pertev Naili Boratav, eskiden dinlik konulardaki efsanelere menkıbe denildiğini belirtir (Boratav, 1999: 98). Ermiş kişilerin Müslüman-Türk toplumlarındaki özellikleri, onların dinlik niteliklerden çok, olağanüstü güçlerle alışılmışın dışında işler görmeleri olduğuna değinen Boratav, bu tür efsaneleri dinlik olarak değil, tarihlik efsaneler başlığı altında incelenmesinin daha uygun olacağını ifade eder (Boratav, 1999: 103).

Bilge Seyidoğlu da menkıbeleri efsane türünün bir çeşidi olarak görür. Efsaneler tarihî devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut belli bir yer olabilir. Bazı tarihî ve dinî şahsiyetlerin etrafında efsane teşekkül eder. Bu tür efsanelere “menkabe” adı verilir. Büyük sûfilerin, evliyaların hayatlarından kerâmetlerinden bahseden eserler olan evliya tezkirelerindeki mahsuller de efsaneler grubuna girer (Seyidoğlu, 2005a: 13-15).

Saim Sakaoğlu, efsane-menkıbe ilişkisini örnekler vererek inceledikten sonra sonuç olarak; “Keramet adını verdiğimiz hârikulâde olaylara yer veren küçük hikâyelere menkıbe denildiğine göre, içinde bu tür olayların yer almadığı, sadece bir tabiat olayın, bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük hikâyelere de efsane” (Sakaoğlu, 2009a: 43) demiştir. Ancak verilen örneklerde olduğu gibi bunları yine de birbirinden ayırmak pek kolay değildir. “Bugüne kadar gerek efsaneler gerekse menkıbeler, birkaç istisnanın dışında daima ‘efsane’ başlığı altında toplanmıştır. Yayımlanan pek çok efsane kitabında azımsanmayacak sayıda menkıbe metni de yer almıştır. Bundan böyle ‘efsane’ olduklarına kesin gözüyle baktıklarımıza ‘efsane’, ‘menkıbe’ gözüyle baktıklarımıza da ‘menkıbe’ demeliyiz; tereddüde düşülenleri ise, şimdilik ‘efsane’ ana başlığı altında ele almalı, bulunacak yeni örneklerine göre asıl yerini belirlemeye çalışmalıyız” (Sakaoğlu, 2009a: 45). Sakaoğlu, bu düşünceleriyle Boratav ve Seyidoğlu’ndan farklı olarak efsane ile menkıbeyi iki ayrı tür olarak görür.

Ahmet Yaşar Ocak, evliya menkıbelerini, edebî tür itibariyle konusu harikulade olaylara dayanan masal, efsane, destan, menkıbe gibi türlerin sonuncusuna girdiğini ifade ederek bu türlerle ilişkisini şu şekilde açıklar: “Evliya menkabelerinin konusu gerçek kişilerdir. İşte bu noktadan itibaren masaldan ve efsaneden ayrılır. Bu gerçek kişilerin yaşadıkları zaman ve mekân bellidir. Ama evliya menkabeleri yarı mukaddes addedilir. Bu suretle efsane ve destanlarla aralarındaki en esaslı fark açığa çıkmış olur” (Ocak, 2006: 593).

Fuzuli Bayat ise menkıbeleri dinî efsaneler başlığı altında ele almasına rağmen ondan farklı yönlerine değinmeyi de unutmaz. “Her ne kadar efsaneye benzese de menkıbe dinî taraflarının ağır olması ile efsaneden seçilir. Olağanüstülük, keramet gösterme, ilahi gücün himayesinde olma, dinî propaganda yapma, az da olsa milliyetçilik menkıbenin başlıca özelliğidir” (Bayat, 2005: 117).

Ünver Günay, menkıbelerin velilerle ilgili olmaları yönünden efsaneden farklı olduğunu ifade eder. Menkıbeler “...velilerle ilgili oldukları andan itibaren hayal gücü onları tarihî gerçekliklerin çok daha ötesinde olağanüstü özellikler ve unsurlar yükleyerek kutsallaştırmakta...” (Günay, 2003: 15)’dir.

Gürol Pehlivan’a göre ise menkıbe, dinî şahsiyetin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır. Bu özellik onu, inanç anısı (memorat) ve efsaneden ayırt eder. İnanç anısı, veli öldükten sonra, yaşayan canlıların hayatına girmesi-müdahale etmesi vs. ile ilgili, bizzat anlatanın başından geçmiş ya da bir biçimde anlatıcı tarafından tecrübeyi bizzat yaşayanın adı verilebildiği sürece, naklediş zincirinin beş altı kişiye kadar uzanabildiği bir metindir. Efsane ise, kutsal kişiler söz konusu olduğunda, özellik bakımından, inanç anısından farksız; fakat tecrübeyi yaşayan yönünden belirsizleşmiş, daha uzak bir zamandan bahseden bir türdür. Menkıbenin öznesi dinî şahsiyet, inanç anısı ve efsanenin özneleri tecrübeyi yaşayan kişidir (Pehlivan, 2009: 91-92).

Menkıbe ile efsanenin ortak özelliği yaşadıkları çevrede gerçek haber niteliği taşımalarıdır. Keramet, menkıbenin ana temasını oluşturmaktadır. Menkıbe, inancı kuvvetlendirmek, inanca döndürmek ya da inancı değiştirmek ister. Menkıbe her şeyi Tanrı’ya bağlar, aydınlatır ve inancı güçlendirir. Menkıbelerin dinsel başkişileri vardır.

Menkıbelerdeki anlatımlar abartılıdır. Ancak, bu bir kusur olarak görülmemelidir. Bu olağanüstü nitelikli olaylar, keramet olarak görülmekte ve bu kerametler, din büyüklerinin kutsallığını, ermişliğini, ayrıcalıklı olduklarını göstermektedir. İnancı pekiştirmek için, anlatımın abartılı olması gerekir.

Halil İbrahim Şahin, menkıbelerle efsaneler arasındaki farkın din ve ermiş kişilerdeki farklılıkta ortaya çıktığını belirtir: “Menkıbeler bir nevi, efsanelerin dini konularla ilgili olanlarıdır, diyebiliriz. Menkıbelerde de efsanelerdeki gibi olağanüstü, ancak gönüllü olarak inandığımız unsurlar vardır. Efsaneden farkı ise bu olağanüstülüklerin, çoğunlukla ermiş bir kişi tarafından gösterilmesidir. ‘Dini bütün’ olan ve Allah katında üstün olan insanların hayatlarının tamamında veya bir kesiminde yaşadıkları olaylar anlatılır. Menkıbeler, sadece bir velinin kerametlerini anlatan anlatılar değil, insanların çevresine bakış açısını da şekillendiren olağanüstü hikâyelerdir” (Şahin, 2010: 323).

C. TASAVVUF

Tasavvuf kelimesi, ‘sûf’ (yün) kelimesinden gelmektedir. İlk sûfiler, Hz. Peygamber gibi sûf giymeyi sever, bunu dünyanın süsüne sırt dönmek için bir işareti sayarlardı (Küçük, 2011: 26). Sûf giymek, Resulullah ve sahabeye benzemenin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Ancak, sûfiler zamanla, sûf giyme adetlerini terketmişlerdir. “Kelimenin, Hz. Peygamber’in etrafındaki öğrenciler grubuna işaret eden ‘Ehl-i suffice’; ön safta durmaya işaret eden bir kelime olan ‘Es-saff el-evvel/birinci saf’; Câhiliye Devrinde Ka’be’ye hizmeti bilinen bir kabileyi ifade eden ‘Benu Sûfe’; ‘temizlik, saflık’ anlamına gelen ‘safâ’ veya ‘safv’; Yunanca ‘hikmet, bilgi’ anlamına gelen ‘sofos’ veya ‘sophia’; sufilerin dünyayı arkalarına attıklarına işaret etmesinden esinlenerek ilişkisi kurulan ve ‘başın arka tarafına toplanan saç’ anlamına gelen ‘sûfetü’l-kafâ’ gibi kelimelerden türetildiği şeklinde birçok açıklamalar varsa da en çok taraftar bulan görüş, yukarıda zikrettiğimiz ‘sûf’ kelimesinden geldiği şeklindeki görüştür” (Küçük, 2011: 28-29).

Tasavvuf, İslâm mistisizmidir. Kelimenin ortaya çıkışıyla ilgili farklı izahlar vardır. İslâm dininin ilk dönemleri olarak görülen dört halife zamanında şekli planda birtakım ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum siyasî, fikrî ve amelî hayatta değişik

uygulamalara yol açmıştır. Kader meselesi, Hz. Ali'nin halifeliği ve Hz. Ali taraftarlığı gibi konular bazı insanlar arasında tartışma konusu olmuştur. İslâm dini hızla yayılmış, Budist, Hristiyan, Musevî ve Manihenler arasında bulunan, İslâm'ın özünde bulunmayan birtakım uygulamalar görülmeye başlanmıştır. Dış yapıda görülen değişik fikirler ortaya çıkmıştır. “Kur'an-ı Kerim'in iç alemine indiklerini ve özünü anladıklarını ileri süren bu fikirler batınî düşünceyi ortaya koydu. Bununla birlikte daha ilk dönemlerinden itibaren İslâm içinde de bazı zâhitler yetişmişti. İlk sûfîyûn adını alan Kûfeli Ebû Hişam'dan sonra birçok ünlü sufi yetişti. IX. yüzyıldan Horasan erenleri ve Irak sûfîleri iki büyük grup halinde ortaya çıktı. X. yüzyıldan sonra ise Yunan felsefesi tasavvufta etkili olmaya başladı. Fahrüddin Râzî, Fârâbi ve İbn Sina'dan sonra XI. yüzyılda Kuşeyrî, Gazalî gibi âlimlerin fikirleri tasavvufun gelişmesinde önemli roller oynadı. Tarikatlar da bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Tekkeler çoğalıp dervişlik toplumun her safhasına yayıldı. Pâdişah'tan kula kadar her gruptaki insan, tasavvufa meyletti” (Pala, 1995: 522).

Ömer Rıza Doğrul, Hz. Peygamber ile ahabının hayatının vasıflarının, âbidlik ve zâhidlik, yani dünyadan el etek çekmek, dünyanın göz kamaştıran her halinden yüz çevirmek, dünya malı gibi dünya câhine ve dünya metaine aldırış etmeyerek bütün varlığıyla Allah'a yönelmek olduğunu belirtir. Hem Hz. Peygamber'in hem de arkadaşlarının hayatında beliren bu vasıflar, nefsî riyazete, şehvetle mücadeleyle, iman ve takva tohumlarını yetiştirmeği sağlıyor ve Hz. Peygamberi takip eden ashap ve tâbiîn bu yolu tutmuş bulunuyorlardı. Bunların hepsi de Hz. Peygamber gibi zâhidliğe ve takvaya değer vermişler ve onun gibi yaşamayı hayatlarının en büyük gayesi tanımışlardır. Fakat tâbiîn ile onlardan sonra gelenleri toplayan bir sistem veya bir tarikat bulunmamakta idi. Her birinin kendine mahsus bir ruh hayatı ve bir ibadet tarzı vardı. Her zâhidin ve âbidin gayesi dünya bulaşıklarından temizlenmiş bir hayat yaşamaktı. “Bununla beraber bu zâhid ve nâsik kimselerin iltihak ettikleri iki mektep bulunuyordu. Bunlardan birine Kûfe mektebi, ötekine Basra mektebi deniliyordu. Bu iki merkezin dışında İslâm âleminin başka yerlerinde de zâhidler, nâsikler zuhur etmiş ve bunlar gittikçe mutasavvıflar adını almışlardır. Bunlar kutlu bir ağacın dalları idiler, bu ağacın kökü, Hz. Peygamberin hayatı, gövdesi ahabın yaşayışı idi” (Doğrul, 1948: 48-49).

İslamiyetin doğuşundan yaklaşık yüzyıl sonra Müslümanlar arasında çeşitli fikir ayrılıkları görülmeye başlanır. M. Fuad Köprülü, bu fikir ayrılıklarının oluşumunu şu şekilde açıklar: “İslâmiyet daha kuruluşundan bir yüzyıl sonra bile, ilk devrelere nispetle, mânen oldukça mühim farklar gösteriyordu. Hakikatte, dünyanın muhtelif yerlerinde, yüzyıllardan beri kendi hususi harsları ve an’aneleriyle yaşayan, muhtelif medeni milletler İslâmiyet dairesine girince, İslâmiyetin de büyük bir gelişme göstermesi gayet tabii idi. İran medeniyeti, Hint medeniyeti, Musavîlik tesirleri, Suriye’yi baştan başa kaplamış olan Hristiyanlık nüfuzu, eski Yunan feylesoflarının tercüme edilen eserlerinin doğurduğu fikir cereyanları, ‘Nev-Eflâtûniye’ akideleri, hülâsa bütün bu gibi çeşidli dış sebepler, tabîî olarak dinî gelişme üzerinde de tesirini gösteriyor ve bu suretle geniş İslâm memleketlerinin her tarafında devamlı olarak birçok mezhep ve meslekler vücûda gelerek birbiriyle şiddetle çarpışıyordu. Böyle olmakla beraber, bu dış sebeplerle temastan daha evvel de, İslâmiyetin kendi sinesinde -sırf bir iç gelişme neticesi olarak- en ziyade siyasî ve fakat kısmen de fikrî ve manevî bir mahiyette olarak pek mühim cereyanlar doğmuş, pek derin uzaklaşmalar ve ayrılıklar meydana gelmişti” (Köprülü, 2004a: 145). Bu ayrılıklar neticesinde daha ilk asırlardan başlayarak siyasî veya ilmî mahiyette birtakım fırkalar ortaya çıkar. Bu fırkalar arasında İslâmiyetin özüne tamamen aykırı düşüncelere sahip gruplar da hayatını sürdürür. “Daha saadet zamanından (Peygamberin hayatta olduğu) başlayarak İslâmiyette ‘Zühdi’ mahiyette bir cereyan vücûda gelmiş, hatta birtakım zahidler de yetişmişti. Lâkin, İslâmiyetin ilk devirlerinde, sonraki tasavvuf cereyanının müjdecisi sayılabilecek hiçbir hadiseye tasadüf edilmediği gibi, sonraki sufilerin sırf indî bir surette iddia ettikleri gibi, Hz. Peygamberin ‘Ebu Bekir’ ile ‘Ali’ye birtakım telkinlerde bulunarak bu suretle sûfilik cereyanının esasını koyduğu hakkında da tarihî hiçbir delil yoktur” (Köprülü, 2004a: 146). Daha ilk yüzyıllarda şeri’at âlimleri tarafından iyi telakki edilmeyen ve şüpheyile görülen sûfiler, özellikle Gazali’nin çok esaslı çalışmalarından sonra, büyük bir hürmet mevkii kazanmaya başlar. “Meşhur alimlerden birçoklarının büyük şeyhlere intisabı, hükümdarların ve emirlerin bizzat tekkeler ve zaviyeler yaptırarak bu cereyanı teşvik etmeleri, daha doğru bir söyleyişle o cereyana kapılmaları, İslâm aleminin her tarafında yüzlerce şeyh ve dervişler yetiştiriyor ve böylece âdeta yeni ‘İçtima’î zümreler’ vücûda getiriyordu” (Köprülü, 2004a: 146).

İlk dönem tasavvufunun başta gelen özelliği olan zühhd kelime olarak “vazgeçmek, küçümseyip terk etmek, ilgi duymamak” gibi manalara gelir. Tasavvufta da “dünyaya ve Allah’ın dışındaki şeylere (mâsivâyâ) gönlü bağlamamak” manasındadır. Nitekim dünyanın geçici, aldatıcı, ahiret hayatına kıyasla çok değersiz olduğu pek çok âyet-i kerimede beyan edilmiştir:

“Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın” (Lokman, 31/33).

“Bu dünya hayatı bir eğlence ve bir oyundan başka bir şey değildir. Elbette ki âhiret hayatı, hayatın tâ kendisidir” (Ankebût, 29/64).

“O mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olacak olan sâlih ameller ise, Rabbinin indinde sevapça da hayırlıdır, ümitçe de hayırlıdır” (Kehf, 18/46).

“Sen, Rabbinin adını an ve her şeyden tamamen alakanı kesmiş olarak O’na yönel!” (Müzemmil, 73/8).

“İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar ve ekinler kabilinden nefsanî isteklerin sevgisi süsü gösterildi. Fakat bunlar dünya hayatının geçici metâi (malı)dır. Halbuki ahiret güzelliği Allah’ın yanındadır” (Âl-i İmrân, 3/14).

A. Yaşar Ocak, tasavvufun doğuşunu zühde bağlar. Bu zühhd hareketi, İslâm’ın daha ilk yüzyıllarında belirmeye başlamış, eski ile yeni nesil arasındaki Müslümanlık anlayışının farklılaşmasının, İslâm’ın ilk yıllarına hasret çeken eski nesil içinde ortaya çıkmış bir çeşit pasif mistik tepkidir. Bu hareketin merkezi, başta Hicaz olmak üzere, İslâm’ın ilk yayıldığı yerlerdir. “Zira, genellikle Peygamber’in hayatta olduğu bir dönemin sonlarını bizzat yaşayan veya bir sonraki nesle mensup bulunan bu kişiler, içinde yaşadıkları toplumun değişen siyasal ve sosyal şartlarının sevgiyle kendilerinininkinden farklı birtakım dünyevi değerlere yönelişinin yarattığı yeni düzeni kabullenemediler. Bu yüzden, dünya nimetlerine ihtirasla bağlanan bir toplum hayatının kötülüklerinden kaçmak için inzivaya çekilmek ve kendilerini olabildiğince koyu bir dini yaşantıya adanmak suretiyle, bir anlamda bu değişimleri, toplumdan kendilerini soyutlayarak protesto ettiler” (Ocak, 2011c: 173). Bu protesto hareketi organize bir hareket de değildi. Bu yüzden dolayı sûfî geleneğinin prototipleri olarak gösterilen

Veysel Karanî, Herem bin Hayyan, Hasan Basri gibi kişilerin içinde bulunduğu şahsiyetler, sonraki dönemlerin mistik teoriler üreten gerçek anlamdaki mutasavvıflarına benzemekten çok uzaktılar. Tasavvufun tarih sahnesine çıkabilmesi için, yaklaşık iki yüz yıl kadar geçmesi gerekti. Bu sebeple, İslâm zühdünün gerçek bir mistik muhtevaya kavuşarak birtakım mistik teoriler üretmeye başlamasıyla tasavvuf dediğimiz olay meydana gelmiştir.

Tasavvufun amacı, insanı kendi benliğinin baskısından kurtarmak, hikmetini kavramak, sembolik anlamda yok olmak, manen Allah'a ulaşmak, O'nun ahlâkını benimseyerek bilgeliği kazanmaktır. Tasavvuf hâl ilmidir. Hikmeti bilme, bulma ve hikmetten oluş sürecidir. Kişi seyr-i sülûk adıyla bilinen eğitim aşamaları ile duygu-düşünce-hâl ve davranışlarını kontrol altında tutarak mânen şekillenmeye, nefsini arındırmaya ve kemâl noktasına yükselmeye gayret gösterir. Öncelikle bireyin iç dünyasını aydınlatmayı, mânen olgunlaştırmayı, ahlâkını saflaştırmayı öngörür. İslâmın ilk dönemlerinde zâhidâne yaşamı şekillendiren, dünyaya yüz çevirip ibadetle ahirete yönelme düşüncesi, tasavvuf anlayışıyla beraber yeni boyut ve yorumlar kazanarak gelişmiştir. Zamanla İslâm dünyasının her tarafına yayılan tasavvuf, inançlı insanların ruhlarını beslemiş, kalplerini arındırmış, onların takva, fazilet, doğruluk ve Allah'a yakınlığa duydukları hasreti gidermiştir (Akarpınar ve Arslan, 2006: 222).

İslâm tasavvufu üç ana dönem geçirmiştir:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Asr-ı saadet Dönemi: Hz. Peygamberin hayatta olduğu ve tek mürşid olarak kendisine uyulduğu bir dönemdir. Bu dönemi yaşayanlar, güzel ahlâkı bizzat kaynağından görüp, ona uymak ve tatbik etmek suretiyle yaşıyorlardı. Bu dönem adı konulmamış bir zühdî hayat devridir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Derdâ, Ebû Zer, Abdullah b. Amr, Selmân-ı Fârisî gibi zühd ve takva timsali kişiler sonradan kurumsallaşacak olan tasavvuf hareketinin prototipleri olarak kabul görecektir. Bunlar sûfî çevrelerde örnek alınan kişilerdir.

2. Tâbiîn Devri: Bu dönem, sahabileri gören kişilerin yaşadığı devirdir. Her alanda örnek alınan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ahirete geç ettiği, Kur'ân ve sünnetini miras bıraktığı bir dönemdir. İslâmi hayatın tek örnek kişisi artık hayatta değildir. Onun bıraktığı kaynaklar üzerinde yorumlar başlamıştır. Bu yorumlardan birisi de dinî

kaynakların mistik yorumudur. Hasan-ı Basrî, Süfyan-ı Sevri, Üveys Karanî gibi zâhidlerin çevresinde tasavvufî hayatın temelleri atılmıştır.

3. İlk Sûfiler Dönemi: Hz. Peygamberin yaşadığı dönemin tek kurumu câmîlerdi. Bütün meseleler burada halledilirdi. Sahabe rûhî terbiyeyi burada alırdı. Câmî bu durumunu Hz. Peygamberin vefatından bir süre sonra da devam ettirdi. Ancak daha sonradan dinî konuların yorumundan kaynaklanan birtakım zümreler ortaya çıkmaya başladı. Bu zümrelerden biri de sûfilerdir. Tasavvuf düşüncesini esas alan bu zümreler, takip ettikleri yollarla birbirlerinden ayrılmaya başladılar. Esasen kelime manası “yol” olan tarikatlar da bu zamandan sonra oluşmaya başladı (Güzel, 2006: 193-194; Güzel, 2007a: 191-192).

1. Veli Kültü

“Arapça velâ veya veliye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen veli kelimesi ‘dost, ahab, arkadaş, yardımcı, komşu vs.’ gibi mânalar ihtiva etmekte olup ‘evliyâ’ ise onun çoğuludur” (Ocak, 1997: 1). Halk arasında çoğu zaman veli kelimesinin yerine evliyâ kelimesi kullanılır. “Tasavvuf ıstılahında veli, Kur’an-ı Kerîm’de bu kelimenin tekil ve çoğul şekliyle dost anlamında geçtiği âyetlere dayandırılmak suretiyle ‘Allah’ı seven, dost edinen ve O’nun tarafından dost edinilen’ mânasında alınıp kullanılmıştır. Zamanla bu kavram genişleyerek, aşağıda anlaşılabileceği üzere, kendine mahsus bir tekâmül seyri takip etmiştir. Bunun neticesinde, benliğini Allah’da yok etmek suretiyle birtakım üstün vasıflar kazanarak hârikulâde şeyler izhar edebilen büyük insan mânasını almıştır” (Ocak, 1997: 1).

Veli, İslâm tasavvufunda Allah’ın ilgi, himâye, yardım ve sevgisine mazhar olmuş, ermiş kimseye verilen isimdir. Allah’a karşı kulluğunda herhangi bir eksiklik ve hâlel düşünilemeyen, himâye ve muhafazasını Allah’ın deruhte ettiği kimse demektir. O, Allah’ın emirlerine en ince teferruatına kadar uymalıdır. Allah’ın onu, iyi ve kötü her durumda himâyesi altında bulunduracağı da şüphesizdir. Velinin kelime olarak yardımcı, hâmi, dost, yakın gibi manaları da vardır. Zira kelimenin kökü olan vely yakınlık manasındadır (Furat, 1968: 287).

Veliler hayatını zühd ve takvâ ile ibâdet ve taat üzere devam ettirerek Allah'ın rızasını kazanıp gaybî hallere vâkıf olma nimetine eren Hakk'a yakın kullardır. Bu gibi kişiler Allah'a yakınlık kesbetmiş, kendilerine ait olan harikalar ile tanınmışlardır. Allah'ın emirlerine son derece bağlı olarak yaşayan velilerin her asırda mevcut olduğuna inanılmaktadır. Evliyalık hiç kimsenin tekelinde olmayan, belli bir aile veya soya bağlı olmanın önemli olmadığı bir makamdır. Bu kutsal mertebe babadan oğula miras olarak kalmaz. Çalışmakla, takva ile elde edilir.

“Veli kültünü kısaca, fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin her hangi bir konuda –sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır” (Ocak, 1997: 6). Bu anlayış, velinin takdis edilmesi sonucunu meydana getirmiştir. Veli kültü büyük dinlerin hakim olduğu sahalarda benzerlikler göstermektedir. Ocak, Müslümanlıktaki veli kültünün menşei itibariyle İslâmiyet'le bir ilgisinin olmadığını ifade eder (Ocak, 1997: 6). Çünkü Hristiyanlıktaki aziz kültü gibi, Müslümanlıktaki veli kültünün İslâm'dan önceki putperest kültürlerle yakın alâkası bulunmaktadır. Anadolu'da mevcut mahallî tabiat yahut ata kültürleri, tasavvufun veli telâkkisinin yardımıyla halk çevrelerinde yorumlanmış, veli kültü haline dönüştürülmüştür.

Kült konusu velilerin, ait oldukları toplumun içtimaî, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğuna inanılır. Toplum bu değerlerle veliyi özdeşleştirmiştir. Bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan veliler, veli kültünün konusunu oluşturmuşlardır. Böylece o veli, sade bir insan olmaktan çıkmış, toplumun inandığı değerler bütününe kendisi olmuştur. Daha yaşamakta iken o veli, dünyadakinden bambaşka, olağanüstü olaylarla çevrili süslü bir dünya ile kuşatılır. Veli öldükten sonra bile insanüstü güç ve kudretinin devamına inanılır. Her geçen asır bu güç ve kudreti daha da arttırır. Artık o veli etrafında, bu özellikleri ortaya koyan kerametlerinden oluşan bir menkıbeler sistemi meydana gelir.

Velilerin tarihi seyrini İslâmiyet öncesine kadar götürmek mümkündür. Şamanî Türkler, Tanrı yerine 'Han', 'Bey' yerine 'Ata' kelimesini sık sık kullanmışlardır. Göktürklerde yaşlı vezir Tonyukuk, ermiş sayılırdı. Ebu Dülef'in ifadesine göre, Kimaklar arasında seksen yaşına girenlere ibadet edilirdi. Dede Korkut velâyet issi idi. Ata adı XII. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da Türk mutasavvıfları için, şeyh, pîr, halife

anlamında kullanılır. Türkler kutsiyet izafe ettikleri ulu kişilere, yaşlı kimselere ‘Ata’ veya ‘Bab’ derlerdi. Oğuz Türkleri arasında, Korkut Ata, İrkıl Ata gibi adlar görülür. Tasavvuf akımının yaygınlaşmasından sonra, Bektaşiler Anadolu’da ata yerine ‘Baba’ adını kullandılar. Yesevî dervişlerine önceleri ata denilirken sonraları, hem ata, hem de baba denilmiştir. Anadolu’ya gelen Türkler baba tabirini kullanmaya devam ettiler (Önal, 2003a: 86).

Velileri niteliklerine göre çeşitli tiplere ayırmak mümkündür.

1. Kültlerin mahiyetine göre:

a. Mahallî veliler: Bu velilerin ünleri yaşadıkları bölgenin sınırlarını aşmamıştır. Ancak kendi müridleri ve çevre halkı tarafından bilinirler.

b. Genel veliler: Bütün ülke çapında bilinen velilerdir. Bunların bir kısmı ya bizzat tarikat kurucusu ya da tarikat içinde önemli bir yer edinmiş, kendi tasavvufi sistemlerine sahip kişilerdir. Kendilerinin veya kendilerine izafe edilen eserleri vardır.

2. Şahsiyetlerinin niteliğine göre:

a. Gerçek veliler: Bunlar yazılı kaynaklar veya şifahî rivâyetler vasıtasıyla gerçekten yaşadıkları belgelerle kanıtlanmış velilerdir. Ait oldukları içtimâî çevrelerine göre, şehirli, köy ve aşiret velileri; misyonlarına göre, gazi-savaşçı, misyoner, meslek pîri ve mürşid veliler olmak üzere farklı gruplara ayrılırlar.

b. Hayalî veliler: Haklarında yazılı veya sözlü kaynaklarda bilgi bulunmayan, yaşadıklarına dair geride hiçbir belge olmayan velilerdir.

c. Veli olmadığı halde sonradan veli telâkki edilenler: Kendi aralarında değişik tipler meydana getirmektedirler. Tevrat menşeli, Kur’an-ı Kerim menşeli veliler, Anadolu’da ilk Arap gazileri ve bazı tarihî şahsiyetler şeklinde tipleri bulunmaktadır (Ocak, 1997: 18-26).

2. Keramet

Keramet “Velilerin gerçekleştirdiğine inanılan olağanüstü olay ve davranış, bunu sağlayan güç, Allah'ın bir kimseye cömertliğini, lütfünü, himayesini, yardımını göndermesi” (Yalçinkaya, 2008: 11)’dir.

Kerâmet, iyi ve ahlaklı olmak, değerli ve cömert olmak demektir. Peygamberlik iddiası taşımadan bir kişide harikulade hallerin zuhur etmesidir. İslam inancında velilerin bazı kerâmetler göstermesi, Allah'ın sevdiği kullarına bir lütfu olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı kerâmet kavramı veli anlayışıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kerâmet-mûcize ilişkisinde her iki kavram olağanüstü özellikler taşımaları, sahiplerinin hak üzere olduğunun delili olmaları, ilahi iradeyi ispat etmeleri ve kutsal olmaları özellikleriyle birleşirler (Şişman, 2009: 21).

Erenlerde zuhur eden olağanüstü şeyler, ululuk, büyüklük olarak tanımlanan keramet, velilerin en dikkat çeken özellikleri olarak belirli bir dönemden sonra kabul edilmeye başlanmış ve onların ayrılmaz bir parçası gibi görülmüştür. “Kerametın olağanüstü bir olay olması, ancak gerektiği zaman meydana gelmesi ve velinin velayetini ispatlayıcı mahiyette bulunması gereklidir. Günümüze kadar Anadolu'da mevcut olan veli kültleri incelendiğinde bu kültlerin kahramanları olan velilerin farklı nitelikler gösterdikleri dikkat çeker. Kültlerinin içeriğine göre incelendiğinde velilerin bazılarının, özellikle yazılı kaynaklara yansımamış olanların, gerek hayatta gerekse öldükten sonra bulundukları bölgenin sınırlarını aşacak kadar şöhret sahibi olmadıkları görülür. Çoğu defa mezar ya da türbeleri de bu dar çevre tarafından ziyaret edilir. Dolayısıyla kültleri de mahalli olur” (Yalçinkaya, 2008: 11-12). Velilerin önemli bir kısmının ya bizzat tarikat kurucusu oldukları veya bir tarikat içinde önemli yer işgal ettikleri görülür. “Hemen hepsinin bizzat kendi kalemlerinden çıkmış veya kendilerine izafe edilen eserleri vardır. Onların böyle genel bir mahiyet kazanmalarında kendi tasavvuf sistemlerinin olduğu gibi yazdıkları eserlerin de rolü büyüktür” (Yalçinkaya, 2008: 12).

Mutasavvıfların ve ehl-i sünnet âlimlerin çoğunluğu kerametın var olduğunu, mucize ve kerametın ayrı şeyler olduğunu söylerler. Kerametın Kur'an'dan delilleri şunlardır: “Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurmalar

dökülsün” (Meryem, 19/25) ayeti Hz. Meryem ile ilgilidir. Hz. Meryem, böyle bir hitaba muhatab olduğu sırada taze ve olgun hurma toplama mevsimi değildir; ama Allah Hz. Meryem’e böyle bir ikramda bulunmuştur. Yine Hz. Meryem’le ilgili olarak, Allah Hz. Zekeriya’yı Hz. Meryem’in bakımı ile görevlendirmiştir. Hz. Zekeriya, Hz. Meryem’in hücrelerine her girişinde onun yanında yiyecekler bulur ve Hz. Meryem’e “Bu yiyecekler sana nereden geliyor?” diye sorar. Hz. Meryem de ona “Allah’ın katından” (Al-i İmran, 3/37) şeklinde cevap verir. Hâlbuki Hz. Meryem ne resûldür ne de nebîdir. Hz. Meryem’le ilgili bu ayetlerden başka, Hz. Süleyman ve adamlarından biri ile alakalı bir olay Kur’an-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Belkıs ve kavmi teslim olmadan önce, Hz. Süleyman, etrafındaki adamlarına “Ey ileri gelenler; Onlar bana Müslümanlar olarak gelmeden önce o kadının tahtını bana kim getirebilir?” (Neml, 27/38) diye sorduğunda, Kitap’tan bilgisi olan biri, “Ben onu sana göz kapağın sana dönmeden önce getiririm” (Neml, 27/40) der. Göz açıp kapayınca kadar Hz. Süleyman tahtı yanında yerleşmiş bir hâlde bulur. Kitap’tan bilgisi olan bu kişinin kilometrelerce uzaktan Belkıs’ın tahtını, peygamber olmadığı hâlde böyle olağanüstü bir şekilde getirmesi olayı keramet için delil gösterilir.

Kehf ashabının kıssası ve bunlarda ortaya çıkan acayip hâller, “O gençler mağaraya sığındıkları zaman, ‘Ey bizim Rabbimiz! Tarafından bize rahmet ver, bizim bu işimizde bize kurtuluş nasip et’ dediler” (Kehf, 18/10). Bu gençler Allah tarafından bu mağarada uzun yıllar uyutulur. “Sonra da, mağarada ne kadar kaldıklarını ve kimin daha iyi hesap ettiğini bilelim diye onları tekrar dirilttik” (Kehf, 18/12). Allah tarafından uyandırılınca “Ne kadar uyudunuz” sorusuna “Bir gün yahut bir günün birazı” (Kehf, 18/19) cevabını verirler. “Onlar mağaralarında üç yüz sene durdular, dokuz yıl da ilave ettiler” (Kehf, 18/125).

Hızır (a.s.)’ın kıssası ve Hz. Musa’nın bilmediği şeyleri Hızır (a.s.)’ın bilmesi gibi hususlar da Kur’an’da keramete delil olarak gösterilir. Hz. Musa, Hızır’a kendisine öğretilen ilimden ona da öğretmesini ister. “O da (Musa’ya), ‘Sen benimle bulunmaya tahammül edemezsin’ (Kehf, 18/67) der. Hızır, kendisi konuşmadıkça ona karşılaşacağı olaylarla ilgili soru sormaması şartı ile beraber gitmeyi kabul eder. İkisi de gemiye biner. Hızır, gemiyi yaralar. Hz. Musa bunu niçin yaptığını sorar. Hızır ona verdiği sözü hatırlatır. Yürürken bu kez bir erkek çocuğuna rastlarlar. Hızır onu hemen öldürür. Hz.

Musa bunun da sebebini sorar ama cevabını alamaz. Karşılarına çıkan bir köyde misafir olmak isterler, fakat köylüler onları kabul etmezler. Buna rağmen Hızır orada yıkılmak üzere olan bir duvarı onarır. Hz. Musa'nın bunun sebebini de sorması üzerine, Hızır arkadaşlıklarının sonunun geldiğini söyleyerek olayların hikmetini anlatır. "O gemi, denizde çalışan (denizden geçinen) yoksullarındı. Onların peşinde ise, bulduğu her (sağlam) gemiye el koyan bir kral vardı. O gemiyi de gasp etmesin diye onu hasarlı yapmak istedim. Erkek çocuğa gelince; onun ebeveyni iki inanmış mümin idiler. O çocuğun o ikisini azgınlık ve inkâra sürüklemesinden korktuk. İstedik ki o ikisinin Rabbi onun yerine kendilerine mâsumlukta ondan daha hayırlı, merhamette (ana babasına) daha yakın bir evlat versin. O duvara gelince; şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Onun altında her ikisine ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin o iki gencin olgunluk çağına erişip, Rabbinden bir rahmet olarak ikisine ait olan hazineyi beraber çıkarmalarını istedi. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte senin üzerinde sabretmeye güç yetiremediğin hususlar bunlardır" (Kehf, 18/79-82).

Zülkarneyn kıssası ve Allah'ın başkalarına vermediği imkân ve kudreti ona vermesi de keramet için gösterilen delillerdendir: "Biz ona yeryüzünde sağlam bir saltanat ve istediği her şeye ulaşabileceği hareket serbestliği ve sebeblerini (vasıtalarını) verdik" (Kehf, 18/84). Bunun yanı sıra Zülkarneyn iki dağ arasına set çeker. Düşmanlarından korumak için iki dağ arasında demir kütlelerini eritip birleştirir (Kehf 18/96).

Tasavvuf kitaplarında da kerametın varlığına ve meşruiyetine delil olabilecek hadisler vardır: "Rahib Cüreyc'in kıssası; Cüreyc'e bir kadın iftira atmak ister ama doğurduğu çocuk Cüreyc'in lehinde şahitlik yapar ve Cüreyc iftiradan kurtulur. Cüreyc peygamber olmadığı hâlde bu kendisine nasip olmuştur. Bir başka hadis: "Mağara Hadisi" denilen hadistir. Üç arkadaş yolculuğa çıktıklarında yağmura tutulurlar ve bir mağaraya sığınır. Aşırı yağmurdan dolayı toprakta bir kayma olur ve mağaranın girişi kapanır. Bu üç kişi de yapmış oldukları iyiliklerle Allah'a yalvarırlar ve duaları kabul olup mağaradan kurtulurlar. Bir diğer hadis de, sığırın konuşması hadisesidir. Bu hadislerden başka sahabeden ve tâbiûn neslinden de keramet türü olaylar rivayet edilmiştir" (Kahraman, 2009: 43).

Hız. Ömer'in, Medine'de hutbe okurken Nihavend'de çarpışan İslâm ordusunun arkadan çevrildiğini görmesi üzerine, ordu kumandanına “Yâ Sâriye el-Cebel! Ey Sâriye dağa bak!” diye bağırması ve bu sesin Nihavend'den duyulması meşhurdur (Güzel, 2008: 66).

D. METİNLERARASILIK

Metinlerarasılık 20. yüzyılın önemli kavramlarından biridir. 1960'lı yıllarda kimi eleştirmenlerin çabasıyla ortaya çıkan bu kavram, bu tarihten sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Bu kavramın özünü Mihail Baktin'in çalışmaları oluştururken, dünyaya duyurulmasını Julia Kristeva sağlar. Metinlerarasılık iki ya da daha çok metin arasındaki bir tür alışveriştir. Bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları alarak metnini yeniden yazar. Her söylem başka bir söylemi yineler. Bu bakımdan her metin, başka metinlerin alıntılar toplamından oluşur. Hiçbir metin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamaz. Metinlerarasılıkta dünya, sınırsız bir metin alanı olarak ele alınır. Şu ya da bu şekilde başka metinlerle bir ilişki kurmayan hiçbir metin yoktur. Dolayısıyla her metin, bir metinlerarasılık ilişkisiyle örülmüştür. Bu ilişkinin biçimini ve yöntemini araştırmak işin kuramsal boyutu oluşturulmuştur. Bütün iş bir ana metin ile gönderge metinler arasındaki işleyiştir.

Önceleri metinler, çoğunlukla tarihe, yazara, yazarın psikolojisine, ereklerine göre ele alınmaktaydı. Ancak sonradan söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirleriyle karıştıkları, her yazınsal metnin aslında çoksesli özellikte olduğu, metnin ve anlamın büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiği savı ileri sürülerek yeni bir metin tanımı ve anlayışı ortaya konur. Başka metinlerle ilişkisi olmayan hiçbir metin yoktur. Her metin bir metinlerarasıdır (Aktulum, 2007a: 7-8).

İki veya daha çok metnin bir araya gelmesiyle oluşan metinlerarasılıkta, bir metni başka metinler meydana getirir. “Divan şairinin kendisinden önceki şairlerden etkilenmesine benzer olarak, Tanzimat döneminde oluşmaya başlayan roman türü de mit, halk masalları, destan, romans, efsane, alegori ve satir gibi halk anlatıları ve geleneksel ilk dönem ürünleri vasıtasıyla gelişir. Metinlerarasılıkta da bazı anlatılar bilinçli olarak herhangi bir halk masalından veya efsaneden modern nitelikler

kazandırılarak vücuda gelir. Burada yazar daha önceki metni olduğu gibi hikâye etmek yerine kendi yaklaşımı ile yeniden oluşturur. Yani metinler Türk edebiyatı özelinde birçok kültürel katmandan beslenebildikleri gibi halk edebiyatından da beslenebildiklerinden folklor muhafaza edilerek bir tür yapı malzemesi biçiminde sanat eserlerinde kullanılır” (Soğukömeroğulları, 2012: 952).

Mehmet Rifat, metinlerarasılık kavramını şöyle açıklar: “Bir metnin bir başka metin içinde etkin olarak var oluşu; bir başka deyişle, bir ya da birçok metnin alıntı, çalıntı [aşırma, intihal] ya da anıştırma [telmi] yoluyla, aynı anda aynı yerde kurdukları birliktelik ilişkisi” (Özay, 2007b: 30). Metinlerarasılıkta bir metnin başka bir metnin ya da metinlerin uzamına gönderildiği ve kurulan bu ilişkiler sonucu metnin bir yeniden yazmaya tabi tutulduğu görülür. “...metin kavramının ‘açık’ oluşu, çok katmanlı yapısı, metinlere yaklaşımın da çok boyutlu olmasını gerektirirken alt metinlerden bağımsız bir ana metnin olduğunun söylenmesini de zorlaştırmaktadır. Nitekim metinlerarasılığın özünde var olan yeniden üretim de metnin kapalı, değişmez ve benzersiz olmadığının en açık göstergelerindendir” (Uyanık, 2009: 31).

Metnin, kendinden önceki metinlerle dolaylı ya da dolaysız yakınlık, benzerlik veya karşıtlık ilişkileri içerisinde olması, şiirde/edebiyatta gelenekten yararlanma yöntemi olarak metinlerarasılık kavramını söz konusu eder. Geleneksel malzemeden yararlanmak, onu yeniden üretmektir ve bu üretimin sonu yoktur. “Metinlerarasılık, bir eserle başka eserler arasındaki bağ olarak düşünüldüğünde; şiirden romana, tiyatrodan sinemaya, resimden mimariye ve hatta müziğe kadar çok geniş bir kullanım alanı bulur... Her metin açık ya da kapalı olarak başka metinlerle çok boyutlu birliktelik göstergeleri kurduğu için, bir söylem de başka bir söylemin ilham kaynağı olabilir...Yapılan üretimler aslında hep bir yeniden üretimdir ve bu dönüşüm işlemi her bağlamda yeni bir anlam alanı yaratır. Metnin daha önceki metinlerin dokusu içerisine girmesi, içeriğini bu kültürel veya tarihî yansımalarından aldığının bir ifadesidir. Söz konusu olan eski metinlerin taklidi veya olduğu gibi yeni metne alınması değil, bağlam değiştirerek özerk bir konuma getirilmesidir” (Öztekin, 2008: 131).

Metinlerarasılık denilince akla sabitleşmiş bir kurgu tekniğinin gelmediğine vurgu yapan Şaban Sağlık, metin ekleme, metin dönüştürme, taklit (parodi ve pastiş), alıntı ve gönderge, gizli alıntı, anıştırma, adaptasyon, kendi metnine göndermede bulunma gibi

pek çok teknik ya da yolla metinlerarası ilişki kurulabileceğini belirtir (Qasimova, 2011: 63). Yazarlar, metinlerarasılık ilişkisine başvururken sadece edebî metinlerden faydalanmazlar. Aynı zamanda fikrî metinlerle, resimlerle ya da müzikle de bağlantı kurabilirler. Bu açıdan bakıldığında yazarın kendi eserinde daha çok hangi tür yapıtlarla bağlantı kurduğu ve hangi yazarlardan faydalandığı tespit edilebilir.

Derrida'ya göre metnin dışında hiçbir şey yoktur. Metinlerin anlamı, metinde olmayanla, söylenmeyenle bağıntılıdır. Derrida, bunu kanıtlamak için yapı-sökme yöntemini geliştirir. Bir metnin anlamı ayağını yere sağlam basan sabit bir anlam değildir, belirsizlik taşır. Hiçbir metnin tek ve kesin anlamı olamaz (Moran, 1994: 185). Derrida, her insanın dili kullanırken bir metin yazdığından söz eder. Herhangi bir metin yazılırken, şu ya da bu ölçüde daha önce yazılmış metinlerden alıntılar yapılır. Bu anlamda, herhangi bir kültürün düşünce süreci kuşaktan kuşağa geçen bir metinler serisinden başka bir şey değildir. Herhangi bir metnin yazılması başka metinlerden yapılan alıntı ve göndermeler nedeniyle bir yeniden yazmadır. Metni okuyan kişi daha önce okuduğu metinlere göndermeler yaparak metni anlamlandırır. Bu gönderme yaparak anlamlandırma, yapıştırma ve montaj olarak tanımlanır. “Metni yazan kişi yazımı belli bir önemseme modu içinde üretmekte, metni alan ya da okuyan kişi ise kendi önemseme modu içinde metni tüketmektedir; yani hem metni kaleme alan üreticisi hem de okuyan tüketicisi anlamlandırma ya da önemseme işlemine katılmaktadır. Böylece dilin özelliği gereği, ortaya bir kararsızlık ve çok seslilik çıkmaktadır” (Şaylan, 2006: 209).

Metinlerarasılık, metinler arasında var olan bağlantılarla ilgilenir. “Metinlerarasılık, yazınsal metinlerde, daha önce yazılmış metinlerin bildirgelerini arayan ve diğer metinlerin arka planından önce metinlerin olası okuma türlerini, yöntemlerini sorgulayan alımlama estetiğine dayalı bir teoridir” (Uyanık, 2011: 108-109). Her metin kendinden önce yazılmış metinlerin alanında yer alır, hiçbir metin daha önce kaleme alınmış metinlerden bağımsız değildir. Metinlerarası, metnin içine alıntı, gizli alıntı, öykünme, anıştırma, basmakalıp sözler, gönderge, yansılama, anlatı içinde anlatı gibi birçok teknikle ayrışık unsur sokar. Bu unsurlar diğer sanatçılara, yazarlara ve onların yapıtlarına yönelik düşünsel bağlar kurar. Bu durum, okura büyük bir öznel hareket alanı sunar. Böylece, metinlerarası çalışmalarda okurun önemli bir işlevi ortaya

çıkar. Okurun önceliği, okurun birikimi büyük önem taşır. Bu tür yapıtlar sıradan bir okurun kolayca tüketebileceği bir yapıya sahip değildir.

Çağdaş yazar kendisine yabancılaşan yeni gerçekliği yansıtmak yerine, metinlerin dünyasına sığınır, ikinci elden bir dünya yaratır. Metinler, daha önce yazılmış bütün öteki metinlerle diyalog halindedir; bu, metnin çok sesliliğinin vazgeçilmez bir ögesidir. Umberto Eco'nun ifadesiyle "Kitaplar yalnızca başka kitaplar üstüne ve onların çevresinde yazılır" (Ecevit, 2006: 154). Metinlerarasılıkta yazar, somut yaşamdan değil eski metinlerin dünyasından esinlenir. Her metin bir başka metnin dönüşümüyle, biçim değiştirmesiyle oluşur. Eski, yeni bir bilinçle kavranarak yeni metinde malzeme olarak kullanılır.

Metinlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine olan etkileri göz ardı edilmeyen bir gerçektir. Metinlerarası incelemelerde yazarın metin üzerindeki etkisi tamamen yok sayılmaz. Fakat yazarın metnin oluşumundaki tek asli unsur olarak değerlendirilmesi düşüncesinden vazgeçilir. Metnin başka etkiler altında kalması yazarın etkinliğini ikinci plana iter. Bir metnin derin anlamına ancak metnin ilişkilendirilebildiği diğer metinlerin doğru yorumlanması ve anlamlandırılması ile ulaşılabilir. Kurmaca metinlerin başka yazarlardan, kutsal metinlerden ve sözlü gelenek ürünlerinden alıntılar, parçalar taşımaları, onları yeniden yorumlamaları doğaldır. Metinlerarası, metnin ilişkide olduğu diğer metinlerle yeniden anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır. Her metin kendinden önceki bir geleneğin devamıdır. Tarihsel ve kültürel olarak bağlı olduğu köklerin izlerini taşır. Metinlerarası incelemede hiçbir sözün ilk olmadığı düşüncesi önemli bir ilkedir (Adıgüzel, 2009: 15-18). Metnin anlamı metnin içerisinde aranmaz, başka metinlerle ilişki kurarak yeni bir anlam alanı oluşturur.

Metinlerarasılık, ele alınan her nesneden yeni anlamlar çıkarmaya olanak sağlayan, çok yönlü bir okumanın önünü açan bir yöntemdir. İki farklı gösterge dizgesi arasındaki (örneğin yazının resimle, resmin müzikle vb.) alışveriş işlemine ise "göstergelerarasılık" denilmiştir. Bu anlamda göstergelerarasılık, metinlerarasılığın özel bir biçimidir. Müzikten, resimden, yazından, heykelden kısacası sanatın tüm biçimlerinden alıntılara bir başka düzlemde yoğun olarak rastlanmaktadır. Göstergelerarası alışveriş de bir dönüştürüm işlemine bağlıdır. Göstergelerarasılıkta

farklı disiplinler arasındaki alışveriş işlemleri bulunur. Her yapıt önceki yapıtların sonsuz bir yeniden okunmasıdır (Aktulum, 2011a: 17).

Metinlerarasılıkta, yazar değişik sanatçıların yapıtlarından beslenir, malzemesini ötekilerin yapıtlarından alır, değişik amaçlarla onları dönüştürür. Yazar, önceleri kopyalayarak, taklit ederek yeniden yazdığı yapıtları sonradan yıkar ve kendince yeniden kurar. Bir yeniden yaratmada, eskisinden yola çıkarak yeni bir yapıt ortaya koyma arayışı bulunur. Metinlerarasılıkta ortaya çıkan yapıt hem yazarına hem de başkalarına aittir. Metinlerarasılıkta “...bir karşılaştırma düşüncesinden yola çıkılarak, özgül çözümlemeler yanında bireşimler yapabilme, özelden genele, farklı dönemlerdeki yapıtlar arasındaki alışverişleri, yapıtların özgül yanlarını, değişkelerini, genel olarak yazının, özel olarak bir türün evrimini ortaya koymak hedeflenir” (Aktulum, 2011a: 235). Metinlerarasılıkta yalnızca yapıtların benzerlikleri üzerinde durulmaz, farklılıkları üzerinde de durulur. Metinlerarasılık düşüncelerin, sanat akımlarının, basmakalıplaşmış unsurların, türlerin ve biçimlerin gelişimini ortaya koymada yardımcı olur (Aktulum, 2011a: 241-243). Her yapıt başka yapıtlardan yola çıkılarak yazılır. Bu yapıtlar daha önce söylenmiş olanı söylemeye, anlatmaya devam eder. Tüm yazarlar başka metinlerden ya da ortak bir metinden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eskiyle sürekli etkileşim içinde olan yeni bir yapıt yaratırlar. Geçmiş çağlar nasıl kendilerinden önceki dönemlerle alışveriş içerisinde olmuşlarsa günümüz de uzak veya yakın geçmişle alışveriş içerisine girmiş, önceden var olana dayanarak yapıtlar üretmiştir. Her yazar şu veya bu biçimde, açık ya da kapalı olarak başka yazarların yapıtlarına değişik amaçlarla yaslanır (Aktulum, 2007a: 18).

Kristeva “Her metin alıntılarının bir mozaik gibi kurulur” (Aktulum, 2004: 147) derken yan yana getirilen parçaların farklı özelliklere sahip olduğunu anlatmak ister. Metinlerarasılık bir içi içe sokma, bir araya getirme işlemidir. Sollers ise bu durumu “Bir metnin yalnızca tümcelerle ya da sözcüklerle değil, başka metinlerle yazıldığı” (Aktulum, 2004: 147) şeklinde açıklar. Barthes “Her metin eski alıntılarının yeni bir dokusudur” (Aktulum, 2004: 149) derken metnin bir yıkma, ardından bir yeniden kurma işlemi olduğunu vurgular. “Metinlerarasılık kavramında, metin tarihe alıntılama yolu ile bağlı, bitmiş değil sürekli başka metinler ile kodlarla bağlantı içinde olan bir yapı” (Aktaş, 2011: 124) olarak tarif edilir.

Metinlerarasılık ile bir yapıta, yapıt dışı ayrışık unsurlar sokulur; böylece yazınsal bir metinde çokanlamlılık, çokseslilik başlar. Metin ayrışık unsurlarla yeni anlamlar kazanır. Ayrışık unsurlar yeni bağlamlarında dönüşüm işlemi sayesinde yeni bir işleve sahip olur. Yeni metnin anlamı, içerisinde yer verilen metinlerarası göndergelere dayanarak çıkarılır. Metinlerarası göndergeleri yorumlamak için, metinlerin yinelendikleri devrin, tarihsel ve toplumsal koşullarının da bilinmesi gereklidir.

“Hiçbir edebî ve sanatsal yapı başka yapıtlardan bağımsız değildir aslında. Her sanatçı, eserlerinin çok açıkça anlaşılan üst yapısında ya da dikkatli bir okumayla çözümlenebilecek derin yapısında, kendisini var eden bütün diğer sanatsal ve edebî yapıtlardan izler barındırır. Bu izler bazen geçmişin izleridir bazen de sanatçının yaşadığı çağın, günün etkileridir” (Gökalp-Alpaslan, 2009: 461). Metin ve bağlam birbirinden ayrı değil, tersine aynı sürecin parçalarıdır. Farklı metinler eş ya da art zamanlı tarihsel bir süreç içinde oluşturulur. Bu nedenle, metinlerarası ilişkide tarihsel süreç içinde üretilen bağlamı ve estetik kültürü göz ardı etmemek gerekir. Çünkü metinlerarası ilişkide çağın ufku, düşünce çerçevesi ve temel sorunsallıkları bir diğer metne taşınarak üst-dil oluşturur ve bu geçişli dil çağın verili gerçekliğinin doğallaştırılmasına, meşrulaştırılmasına hizmet eder (Çakır, 2009: 49-50).

Metinlerarasılık bir eserin diğer eserlerden bağımsız olamayacağı düşüncesine dayanır. Bir eser bütünüyle özgün olamaz; çünkü her eser başka bir eser ile yakın ilişki içindedir ve etkileşim sonsuza dek devam eder. Eserler arasındaki sınır kalkar ve anlam bulanıklaşır. Hiçbir metin özgün değildir, metinlerin birbirleriyle harmanlanması ve çatışması sonucunda başka bir metin doğar. Bir metnin sadece bir kaynağı yoktur, aksine farklı ve sayısız alıntılar ve kültürler o metnin kaynağını oluşturur. Metinlerarasılık yöntemiyle okuyucunun/izleyicinin daha geniş düşünmesi sağlanır. Metinlerarasılık esere zenginlik katar ve böylece okuyucunun okuduğu eseri aşması amaçlanır (Görmez, 2006: 48; Akbulut, 2009: 736). “Önemli olan çok sayıda metnin bulunduğu yerde tek başına var olan metni bulmaktır. Bu bakış açısından yola çıkıldığında zaman metinlerarası ilişkiler karmakarışık olan bir yumağı çözmek demektir. Bu nedenle metinlerarasılık onu ele alan kuramcı için çözülmeye değer zor bir bilmecedir” (Gümüş, 2006: 2).

Metinlerarasılık bir yaklaşım olarak ele alınmaya başlandıktan sonra edebiyatta özgünlük ve yaratıcılık kavramlarının ölçütleri yeniden sorgulanır ve kendinden daha önce yazılmış ya da anlatılmış metinlerden etkilenmeyen saf bir metnin bulunamayacağı düşüncesine varılır. Başlangıçta bu yaklaşımın uygulandığı metinlerde yazınsallık esas alınırken, tiyatro, resim, film gibi görsel sanatlar da metinlerarasılık bağlamında incelenmeye başlanır. Bu terim, Julia Kristeva tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen, özünü Rus eleştirmen Mihail Baktin'den alır. "Bu kavramın temelde Baktin'in görüşlerine dayanıyor olması, şaşırtıcı bir durum değildir; çünkü metinlerarasılıkla kast edilen kendinden önceki geleneğin oluşturduğu metinleri barındıran bir metinde onların okurla, metinle ve birbirleriyle konuşmalarıdır. Başka bir deyişle, bir metin önceden var olan diğer metinlerle ne kadar çok ilişki kuruyorsa, o metinde 'çokseslilik'ten söz edilebilir demektir; çünkü Baktin'e göre başka söylemlerle ilişkide bulunmamış saf bir söylemden söz edebilmek imkânsızdır" (Kurtuluş, 2009: 63).

Bir yazar, başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar. Metinlerarasında, her metnin kendinden önce yazılmış öteki metinlerin alanında yer aldığı, hiçbir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamayacağı düşüncesi öne çıkarılır. Bu bağlamda, her yapıt bir metinlerarasıdır. Yazın hep aynı içeriğin yinelenmesinden başka bir şey değildir. Metinlerarası da bu çerçevede "Her şey daha önce söylenmiştir" sözlerinin benimsettiği düşünceden kaynaklanır ve bu düşüncüyü sürdürür (Aktulum, 2007a: 17-18). Metinlerarasılık bizi benzersiz, hiç yazılmamış bir metnin yaratılamayacağı, ancak o güne dek yazılanların etkisiyle yeniden yazma, yeniden düzenleme işleminin gerçekleşebileceği sonucuna götürür. "Yazarın ya da şairin bireysel yeteneği, özgünlüğü bu anlayışla birlikte artık 'yarat'ıcı kişiliğinde aranmamakta, ancak bu özellikler yenidenyazmada kendisini göstermektedir. Bununla birlikte, metni yazan ya da söyleyenin hiçbir şekilde yeni malzeme oluşturamayacağı, özgün bir söyleme sahip olamayacağı gibi bir yoruma varmaktan ziyade her söylemin diğer söylemlerle ilişki içinde olduğu ve bu ilişkinin yarattığı "sürerlilik" ve "bütünlük" üzerinde durulmalıdır. Tam da bu noktada, yazılı ve sözlü edebiyat koşut bir anlayışa sahip olabilir" (Özay, 2007a: 169).

1960'lı yıllarda bir metin kuramı olarak ortaya çıkan metinlerarasılık kavramı, metnin özerk olduğu benimsendikten sonra yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanır.

Metinler artık ayrışık parçaların yeni bir birleşim düzeni olarak algılanır, önceki metinlere göndermeyen metnin neredeyse olmadığı düşüncesi benimsenir. Metinlerin ayrışık unsurları arasında sürekli bir alışveriş bulunmaktadır. Metin çözümlemelerinde metinlerarasılığın ön plana çıkarılmasıyla klasik yazı düşüncesi derinden derine sarsılır. Metinlere yeni ve farklı bir görüngeden bakılır. Artık metin bir alıntılar mozağıdır; farklı, ayrışık unsurların bir araya geldiği bir yerdir. Metinlerarasılık düşüncesinin oluşumunu ve gelişimini sağlayan önemli kuramcılar şöyle sıralamak mümkündür:

1. Rus Biçimcileri

XX. yüzyılın başlarında “Şiir Dilini İnceleme Derneği” adı altında bir araya gelen bir grup Rus kuramcı, metni tarihsel, toplumbilimsel, özyaşamsal gibi metin dışı verilerden yola çıkarak açıklamayı reddederler. Bu kuramcılar kendilerine karşı olanlar tarafından “biçimci” olarak adlandırılırlar. Rus Biçimcileri yazın incelemelerinde geleneksel tutumu bir kenara atarak çalışmalarını dilbilime yöneltir. Biçimcilerin, “...yapıtı artık salt kendi içerisinde ele alıp, işleyişi dışında kalan tüm unsurları bir kenara itme düşüncesinden az çok vazgeçerek onu belli bir yazınsal bütün içerisine yerleştirmeleri, yani onu başka yapıtlarla ilişkilendirerek ele almaları” (Aktulum, 2007a: 20) metinlerarasılık kavramının oluşmasında önemli bir etken olur. Rus Biçimcileri, iki yapıt arasında hep biçim olgusunu ön planda tutarlar. Metinlerinde sıkça metinlerarası bir yöntem olan parodiyi kullanırlar. Rus Biçimcileri, eserden hareket etmekten yanadırlar, öncelikle edebiyat eserini diğer eserlerden ayıran biçimsel özelliğın ne olduğunu bulmaya çalışmışlardır. Edebiyatın yalnızca biçimsel nitelikleri üstünde dururlar.

2. Mihail Baktin

Mihail Baktin’in 1930’lu yıllarda ortaya koyduğu “söyleşimcilik” kuramı, metinlerarası kavramın oluşmasında temel rol alır. Bu kavram Saussure’ün kuramsal olarak betimlediği dilyetisinin söz düzleminde yaptığı çalışmalarından esinlenmiştir. “...bir sözcenin başka sözcelerle ilişki halinde olmadan, belli oranda birbirlerini etkilemeden var olamayacağı görüşü söyleşimciliğın, dolayısıyla da, bu görüşten etkilenen Kristeva’nın metinlerarası kavramının kökeninde bulunur” (Aktulum, 2007a: 25). İki sözce arasındaki her türlü ilişki söyleşimsel bir ilişkidir. Söyleşimcilik kavramı

Baktin'in neredeyse tüm çalışmalarının değişmez konusudur. Metinler içinde söylemsel bir çeşitlilik bulunur, yapıtlar başka yapıtlarla olduğu kadar tarihsel ve toplumsal olgularla da sürekli alışveriş içerisinde. Hiçbir yazınsal söylem önceden söylenmiş, bilinene, ortak düşünceye yönelmeden edemez. Baktin, bir metnin daha önce ya da kendi döneminde yazılmış öteki metinleri özümlediğini kabul eder. “Her konuşucunun söyleminin nesnesi, daha önce mutlaka dile getirilmiştir. Konuşucu, daha önce mutlaka dile gelmiş olan bu sözceleri aynı anlam doğrultusunda aktarabilir, onunla çatışarak bir söyleşim geliştirir; ya da bir başkasının sözcelerini kendi söylemi içinde hissettirerek konuşur” (Yıldırım, 2010: 6).

Baktin'e göre sözcük her zaman başkasının sözcüğüdür, daha önceden başkası tarafından mutlaka kullanılmıştır. Her sözce kendisinden önce türetilmiş sözcüklerle olduğu kadar kendisinden sonra da yaratılabilecek sözcelerle de ilişkilidir. Her sözce başka bir bireysel ya da ortak özne tarafından oluşturulduğuna göre, söylemde başkasının varlığının dilsel biçimlerini gösterir. Bir tek konuşucunun sözünde birden fazla konuşucunun sesi duyulur. Bu durumda söyleşimcilik her söylemin iç yapısını oluşturur, iki ses tek bir ses gibi çıkar, tek bir söylem gibi işler. Hiçbir sözcük ne yenidir ne de yansız, sözcük yaşamını sürdürmüş olduğu bağlamlarla, daha önceki söylenmişliğiyle doludur. Bizim kullanmış olduğumuz sözcüklerimiz hep ödünç alınmıştır. Başkasının sözü veya biçimi 'ben'in söylemine değişik biçim ve derecelerde yerleşir (Kıran ve Kıran, 2006: 296-297). Baktin'e göre “...romanın söylemi parodi ve alay yoluyla metnin içine taşınan çeşitli dillerden, yani karakter özelliklerinden, dünya görüşlerinden ve onların eleştirilerinden oluşur. Bu nedenle de romanın söylemi tek yönlü ya da tek boyutlu değil çok boyutludur ve derinliği vardır” (Doltaş, 2003: 64).

3. Julia Kristeva

Julia Kristeva, “metinlerarasılık” kavramını 1960 yılında ortaya koyar. Baktin'in “söyleşimcilik” adını verdiği kuramından esinlenerek bu düşünceleri Fransa'da tanıtır. “Kristeva da Baktin'in tanımladığı biçimiyle, söylemin konumu ve metnin konumu arasında bir koşutluk kurarak, nasıl ki bir söylem (ya da sözce) hem söyleyenin hem de dinleyenin ortak ürünüyse ve kendinden önceki ya da çağdaş sözcelere gönderiyorsa, metnin de her zaman öteki metnin kesiştiği yerde bulunduğu ilkesini benimser” (Aktulum, 2007a: 41). Kristeva, metnin tanımını söyleşimciliğe bağlı olarak yapar.

Kristeva'ya göre metin bir alıntılar mozağıdır. “Her metin bir alıntılar mozağıdır, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür” (Aktulum, 2007a: 41). Metinlerarası tek bir metin içinde oluşan çok sayıda kesitin dönüşümleridir. Metinlerarası bir metnin önceki metinleri yinelemesi değil, sonsuz bir süreç, metinsel bir devinimdir. Başka metinlere ait unsurları taklit etmek, onları olduğu gibi metne sokmak değil, bir bağlam değiştirme işlemidir (Aktulum, 2007a: 42-43). Bir metinle bir başka metin arasındaki her türlü alışveriş biçimi metinlerarasılığı devinime geçirir. Başka metinlere ait unsurların yeni bir bağlama dönüştürülmesiyle yeni bir metin üretilir.

Julia Kristeva, metnin kendinden önceki metinlerle anlamsal ve biçimsel olarak bir bağı olduğunu ve her metni başka bir metnin dönüştürülmüş yeniden yazımı olarak kabul eder. Kristeva metinlerin hem geçmişteki kültürün hem de çevresel kültürlerin oluşumundaki etkisinden bahseder. Dolayısıyla her metin eski ve çevre metinlerin yeni dokusudur, yeni bir kurgusudur (Adıgüzel, 2009: 12-13).

4. Roland Barthes

Julia Kristeva'nın metin konusunda öne sürdüğü tanımlamaları Barthes de olduğu gibi kabul eder ve sürdürür. Barthes, metnin kendinden önce gelen, onun içerisinden geçen ya da onu aşan izlerden, parçalardan, düzgülerden oluştuğunu kabul eder. Barthes'e göre “Her metin bir metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır: daha önce edinilen ekinden gelen metinler ile etrafımızdaki ekinden gelen metinler. Her metin eski alıntıların yeni bir örgüsüdür” (Aktulum, 2007a: 56).

Barthes'e göre metin haz veren bir şey, fetiş bir nesne, bir kumaştır; metin bir üretkenliktir; kapalı değil açık bir özelliğe sahiptir. Metnin “üretkenlik” özelliği, metnin bir “kumaş” (dokuma) olması ve metnin “açık” olması metinlerarasılığa yol açar. “Barthes'in metnin üretkenliğinden kastettiği, metnin durağan olmadığı, kendisinden önceki ve sonraki metinlerin kesişme yeri olduğundan ve etkileşime gireceğinden dolayı metnin dönüşen ve dönüştüren bir şey olduğudur. Açık metinden de kastettiği, metnin tek anlam üzerine kurulmayıp, çok anlamlı ve yoruma açık özelliğe sahip olmasıdır” (Yıldırım, 2010: 3).

5. Michael Riffaterre

M. Riffaterre, metinlerarasını büyük ölçüde metin-okur arasındaki ilişkiye göre tanımlar. Bir yapıt ile ondan önce veya sonra gelen yapıtlar arasındaki ilişkiyi okur kavrar. Riffaterre ile metinlerarasılık ilk kez okura önemli bir işlev yükler. Bir metin ile metinlerarası gönderge arasındaki ilişkileri kuran ve algılayan okurdur. Riffaterre, metinlerarası tanımını da bu doğrultuda yapar: “Metinlerarası, okurun kendinden önce ya da sonra gelen bir yapıtta başka yapıtlar arasındaki ilişkileri algılamasıdır. Öteki yapıtlar ilk yapıtın metinlerarası göndergesini oluştururlar. Bu ilişkilerin algılanması öyleyse bir yapıtın yazınsallığının temel unsurlarından birisidir” (Aktulum, 2007a: 61). Tanımdan da anlaşılacağı üzere metinlerarası ilişkiler okurca algılanmadığı sürece metinlerarasılık gerçekleşmez. Metinlerarasından söz edebilmek için okurun iki ya da daha fazla metin arasında yaklaştırmalar yapması gerekmektedir. Dilbilgisel aykırılıklar okurun karşısına çıktığı andan başlayarak onun işini güçleştirir, kafasını kurcalar. Bu güçlük aynı zamanda bu aykırılığın çözümünün bir başka metinlerarası göndergede olduğunu bildirir. Metinde verildiği biçimiyle bir sözü anlamayan okur, onun anlamını bir başka yerde aramak zorundadır.

6. Laurent Jenny

Metinlerarasını tanımlayan eleştirmenlerden biri de Laurent Jenny’dir. Jenny, “Metinlerarası olmadan yazınsal yapıtın kavranamayacağı, bir yapıtın anlam ve yapısının ancak kendinden önceki ilklere göre kavranabileceği...” (Aktulum, 2007a: 72) düşüncesini benimserken, Baktin, Kristeva ve Riffaterre gibi kuramcılarla birleşir. Jenny, bir metnin başka metinlerle ilişkisinin taklit, parodi, alıntı, montaj, gizli alıntı gibi biçimlerle kurulabileceğini belirtir. Metni incelemek için metin-ötesi ile ilgilenmek gerekir. Jenny, metinlerarasını “Çok sayıda metnin, anlamın başını çeken bir ana metin ile dönüştürülmesi ve benzeştirilmesi işi” (Aktulum, 2007a: 73) olarak tanımlar, metni kendinden önce gelen metinlerin bir bütünü olarak görür.

7. Gerard Genette

Metinlerarası kuramı çevresinde yapılan tartışmalar, G. Genette’in “Palempsestes” adlı eseriyle büyük ölçüde son bulur. Genette, metinlerarası kavramı belli bir düzene

oturtur, “metinsel-aşkınlık” kavramını ortaya koyar. Metinsel-aşkınlığı, “Bir metni açık ya da kapalı bir biçimde öteki metinlerle ilişki içerisine sokmak” (Aktulum, 2007a: 82) olarak tanımlar. Genette beş tip metinsel-aşkınlık ilişkisinden söz eder:

1. Metinlerarası (intertextualite): İki ya da daha fazla metin arasındaki ortakbirliktelik ilişkisi, yani temel olarak bir metnin başka bir metindeki somut varlığıdır. Genette, alıntı, gizli alıntı ve anıştırmayı metinlerarası başlığı altında inceler.

2. Ana-metinsellik (hypertextualite): Bu başlık altında türev ilişkilerini inceler. Bir B Metni’nin ondan türeyen bir A Metni’ne yalın bir dönüşüm ya da öykünme ile bağlanma ilişkisidir. Pastiş, parodi, alaycı dönüştürüm bu başlık altında toplanır.

3. Yan-metinsellik (paratextualite): Metnin dışında kalan, ikinci dereceden metinsel unsurları yani başlıklar, alt başlıklar, ara başlıklar, önsözler, sonsözler, uyarılar, notlar, tanımlıklar, resimler, kapak gibi unsurları kapsar.

4. Üst-metinsellik (architextualite): Bir metnin hangi türe ait olduğunu bildirir.

5. Yorumsal üst-metin (metatextualite): Bir metni sözünü ettiği bir başka metne zorunlu olarak alıntı yapmadan, hatta adını anmadan bağlayan bir yorum ilişkisidir (Aktulum, 2007a: 83-90).

Genette’e göre okuyucu, metnin içindeki anlamı metinden bulup çıkarır. Bu, ancak okuma ve açıklama yöntemi ile olurken çağdaş, edebî ve kültürel yaklaşımlarda anlamı bulup çıkarmada çeşitli sistemler, kodlar ve gelenekler ortaya çıkar. Bir metin, diğer metinlerden bağımsız olarak var olamaz, her metin kendinden önceki metinlerden izler taşır. Bir metni açıklamak ya da anlamlarını bulup çıkarmak ancak daha önceden gelen geleneklerin izini bulmakla olabilir. Okuma eylemi bu yüzden metinler arasında gidip gelme sürecidir. Anlam, bir metnin iliştiği olduğu diğer metinlerle olan ilişkisinde var olur. Böylece metin, bağımsızlığından sıyrılarak metinlerle ilişkide bulunacağı bir ağı sürüklenir ve metin artık metinlerarası olarak ele alınır (Şengül, 2012: 43).

Kullandıkları sözcük ne olursa olsun, kuramcıların, metinlerarasını yazının yapıcı bir unsuru olarak kabul ettikleri ve yaptıkları tanımların birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Aşağıda ele alınan metinlerarası ilişkilere yönelik yöntem ve saptamalar

Kubilay Aktulum tarafından kaleme alınan “Metinlerarası İlişkiler” (2007) adlı eserde ortaya konulan sınıflamadan hareketle yapılmıştır.

E. METİNLERARASI YÖNTEMLER

İki tip metinlerarası ilişkiden bahsetmek mümkündür: İki ya da daha çok metin arasında kurulan “ortakbirliktelik ilişkisi” ve “türev ilişkisi”.

1. Ortakbirliktelik İlişkileri

a. Alıntı ve Gönderge

Alıntı sözcüğünün kökeninde bulunan Latince bir sözcük olan “citus” kelimesi harekete geçirmek, “citare” kelimesi mahkemeye çağırmak, tanıklığına başvurmak; hukuk alanında mahkemeye celbetmek, yargıç karşısına çıkmak; yazınsal alanda ise “ünlü bir kişiden ya da bir yazarın yapıtından aktarılan kesit, parça” (Aktulum, 2011a: 44) anlamlarında kullanılmıştır.

Alıntı metinlerarası ilişkinin en belirtgesel biçimidir. Bir metnin başka bir metin içindeki varlığını en somut biçimde gösteren metinlerarası yöntemdir. İleri sürülen bir görüşü açıklamak için bir yazardan alınan parçaya alıntı denir. Başka metne ait bir kesit yeni bir metne sokulurken ona yeni bir anlam yüklenir. Antoine Compagnon’un ifadesiyle “Her yazı bir yapıştırma ve açıklama, alıntı ve yorumdur” (Aktulum, 2007a: 96). Bir yazar yeni bir metin oluştururken başka metinlerden aldığı parçaları bir bütün oluşturacak biçimde yan yana getirip kaynaştırır. “En yalın biçimde, alıntı iki söylemi ya da iki metni, Metin 1 (alıntılanan metin) ve Metin 2’yi (alıntılayan metin) bağıntıya getirir. Metin 1’de sözce ilk kez karşımıza çıkar (ve sözce bu metinden alınır); Metin 2’de sözce ikinci kez yinelenir. Alıntılanan sözce Metin 1 ve Metin 2 arasında alışveriş nesnesidir” (Aktulum, 2007a: 97). Böylece iki metin arasında bir köprü kurulmuş olur. Alıntılanan sözcük yer değiştirdiğinden dolayı değişikliğe uğrar, yeni bir değer oluşturur, içerisine sokulan yeni metni bir dönüşüme uğratır.

Alıntı, yazar tarafından bilinçli ve istemli olarak yapılır. Yazar, bir anımsatma yaparak, başka bir metne ait bir bölümü kendi metnine sokar. Amacı bu kesite yeni bir anlam yüklemektir. İki metin arasında açıkça bildirilerek metinlerarası ilişki kurulmuş

olur. Alıntı, bir metinden belli bir bölüm olabileceği gibi, metnin ya da sözcenin tamamı da olabilir. Alıntı, sanatçının, yazarın kendi yapıtından da olabilir, buna “öz alıntı” denir. Alıntı yapılan sözce, girdiği metne zenginlik katar; alındığı metnin dizgesinden çıkartılarak başka bir metnin dizgesine geçirilmiş olur. Her alıntı metin içerisinde yeni bir anlam kazanır ve sembolik değerler üstlenir. Alıntı devingendir, görevi eski bilgileri harekete geçirmek, bilgiyi yeniden güncellemektir. Bir sanatçının kendi yapıtını daha inandırıcı kılmak, sanatsal görüşünü sağlamlaştırmak için alıntıya başvurduğu görülür. Bir sanatçı bir başkasının yapıtından yola çıkarak ondan aldığı kesiti kendi iyesi yapar. Bir alıntının gücü, onun etkin kullanımı, alıntılaman söylemin alıntılacağı kesiti doğru ve yerinde kullanmasına bağlıdır. Aktarılan kesit yeni bir bağlama sokularak anlamsal bir dönüşüme uğrar. Alıntılaman yapıt, alıntılanan yapıttan alınan kesiti kendi içerisinde eritir, onu yeni bir anlamla donatır. Bilginin, görüntülerin hızla aktığı günümüzde alıntının yoğun biçimde kullanımı, önceki dönemlerde de sanatçıların kullandıkları bir yöntem olmuştur (Aktulum, 2011a: 416).

Bir diğer açık metinlerarası biçim de göndergedir. Gönderge, yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinir. Gönderge, yapıt başlıkları veya yazar adlarının yanı sıra bir roman, trajedi, şiir kişinin, tarihî bir kahramanın, kutsal kitaplardan birisinin adını açıkça anmayla da gerçekleştirilebilir. Bir metinden alıntı yapmadan okuru doğrudan bir metne gönderir. Bir destan kahramanına, masalımsı bir mekâna, sözlü kültür ürünü herhangi bir yapıya yapılan gönderge, okuru iki metin arasında zihinsel gelgitlere zorlar (Aktulum, 2011a: 435-436).

b. Gizli Alıntı- Aşıma

Gizli alıntı “...bir sözcenin ayraçlar ya da italik yazı kullanılmadan, sözcenin geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır” (Aktulum, 2007a: 103). Gizli alıntıda yazar, kendi çabasıyla elde edemediği, başka yazar veya yapıtlarda bulunan kimi bölümleri ya da bütünü kopyalayarak yazarın adının yerine kendi adını yazar; böylece bir başkasına ait olan metni kendisininmiş gibi gösterir. Başkalarının yapıtlarında bulunan tümcelerini değiştirilerek benzerinin yazılması da bir gizli alıntıdır (Aktulum, 2007a: 104).

Gizli alıntıda sözcenin, cümlelerin geldiği yapıt ya da yazar adı belirtilmez. Yazar, bir başkasının metnini sahiplenir, kendi metniymiş gibi gösterir. Bu yöntem yazarın, kendinden önce yazılmış olan metni düzeltmesi amacı ile de kullanılır. Yazar önceki metni alır, katılmadığı noktaları yeniden yazar. Gizlice alıntılacağı metnin karşısı bir iddia ile karşımıza çıkar. Yani gizli alıntı yalnızca bir metnin gizlice kendi metnine sokulması değil, önceden yazılmış olan metinlerin ve düşüncelerin düzeltilerek yeniden yazına sokulmaya çalışılmasıdır (Aktulum, 2011a: 424).

Aşıma, alıntılama yöntemleri kullanılmadan yapılan bir alıntı biçimidir. Çalıntı, intihal gibi adlar da alır. Gizli alıntıda çalınan şey sözce ya da söylem değil, aslında başkasının ürettiği düşüncedir. Başkasının ürettiği düşünce ya da bakış açısını biri sanki kendi düşüncesiymiş gibi hiçbir kaynak göstermeden kullanır, sahiplenir. Bu hoş karşılanmaz ve hukuki sonuçlar da doğurur. Alıntıda yazar, kendi metni içerisine yerleştirdiği parçanın kime ait olduğunu belirtir. Alıntı normal metinden ayırt edilecek biçimde yazılır. Gizli alıntı ise bir tür aşırmadır. Başkasının metnini kendi metni gibi göstermektir (Adıgüzel, 2009: 25).

Antik Yunan'dan başlayarak başka bir yazara veya yapıta dayanmak yaygın olarak görülen bir tutum olmuştur. Yazarlar, kendi yeteneklerinin yanı sıra önceki dönemlerde yaşamış usta yazarlardan esinlenmede bir sakınca görmemişlerdir. Başlangıçta başka yapıtlardan malzeme almak kınanmamıştır. “Aşıma ortak bir yapıtın büyüklüğünü ortaya koyduğu gibi, bireyciliğin de yerini ortak çıkara bıraktığı anlamına gelmektedir eski dönemlerde. Yazın adına aşırma, bu nedenle hoş görülürdü” (Aktulum, 2011a: 256). Bir başka yazarın yapıtından özgün unsurları kendine mal eden, aldığı unsurlara katkıda bulunmayan, onları dönüştürmeden sahiplenene kişi aşırmacı durumuna düşer. Alıntılanan kesitlerin ayrıçlarla belirtilmesi, alıntılanan kesitin sınırlı olması veya yazarın adının belirtilmesi alıntıyı aşırma olmaktan çıkarır. Aşırmacı, başka bir yazarın kendi yapıtına soktuğu sözcükleri, parçaları önceki metinlerden olduğu gibi alır, bir dönüşüm işlemi gerçekleştirmez. Oysa, bir metinden ötekine geçiş sürekli bir dönüşüm işlemiyle gerçekleştirilir. Yazar başlangıç metninden bu tür bir işlemle uzaklaşır. Çeşitli dönüştürüm işlemleri yeni metni yeni bir yapısal görünüm içerisine sokar. Böylece yazmak önceden yazılanı sürekli silmek, yeni bir düzen yaratmak, önceden söylenmiş olanı yeni bir düzenleyim içerisine katmak işlemidir. Yalnızca

bilinçli olarak kaynak belirtmeden yapılan alıntı aşırma sayılır. Alıntılanan unsurlar içerisine biçimsel yenilikler katıldığı ve anlamsal sapmalarla yeni bir metin ortaya çıkarıldığı sürece aşırma sayılmaz. Aşırma yabancı bir unsuru alıp kullanmak ve bir başkasının yapıtından sözcüğü sözcüğüne yapılan bir alıntıdır (Aktulum, 2011a: 269). Aşırma işlemi dönüştürme işleminin gerçekleşmediği anda başlar. Her aşırma başkalarının düşüncelerini kendi düşünceleriymiş gibi göstermektir. Bazen başkalarının metinlerini yeniden yazma, kendi biçimini oluşturma, kendi özgünlüğünü yaratmak için bir yol olarak görülmüştür.

“Başka metinlerden aldığı parçalara kendine özgü yeni bir anlam ve boyut katarak yeni bir metin ortaya çıkarıldığı anda bir yapıttan söz edilebilir, aşırmada böyle bir anlam ve boyuttan söz etmek olası değildir” (Aktulum, 2011a: 315). Aşırmacı okuduklarını olduğu gibi yinelemekten başka bir şey yapmaz, sözcükler üzerinde hiçbir etkinlik kurmaz. Metinle yapıt arasına belli bir kimlik katmaz. Aşırmacı başkalarının sözcüklerine bağımlı duruma gelmiş kişidir.

c. Anıştırma

Metinlerarasının çok kullanılan yöntemlerinden biri de anıştırmadır. Anıştırma açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşünceyi uyarma biçimidir. Anıştırmada söylenmesi gereken şey açıkça belirtilmez, yalnızca telkin edilir. Anıştırma, bir sözcüğün alıntılanması ya da bir başka yapıtın kimliği söylenmeden, açıkça bildirilmeden anılmasıdır. Anıştırmada bir şey, onu düşündüren bir başka şey tarafından, açıkça söylenmeden, çağrışım yaptırılır. Başka bir ifadeyle anıştırma örtük bir göndergedir. Anıştırılan her sözcük yeni bağlamda az ya da çok bir dönüşüme uğrar. İki düşünce arasında yaklaşma sağlayan kapalı anlatım, kapalı sezdirim yoludur. Anıştırma, söylenmiş olan bir şeyi açığa çıkarmaz, söylenmemiş bir şey gizler (Aktulum, 2007a: 109-111; Aktulum, 2011a: 419-420).

Anıştırmada söylenmek istenen şey doğrudan açıkça belirtilmez. Sadece kapalı bir şekilde bilgi verilir. İşte bu yüzden bir metinde anıştırmayı bulmak oldukça güçtür. Anıştırma ele alınırken, kendisinden önce yazılmış olan bir metindeki unsur, incelenen metinde saptandıktan sonra, anıştırılan unsurun her iki metindeki anlamı incelenir; eski metindeki anlamın yeni metne yaptığı katkı ortaya çıkarılarak metinlerarası ilişki

kurulmuş olur. Anıştırma, alıntı gibi okuru açıkça göndermede bulunduğu metne yönlendirmez; anıştırma yapılan metinle anıştırma yapan metin arasında dolaylı ve kapalı bir söyleşim söz konusudur. Bu yöntemde sezdirmek amaçlanır (Aktulum, 2007a: 111).

Anıştırma, belli belirsiz bir izden yola çıkarak söylenmek isteneni, açıklananla açıklanmayanı bulma, gösterme yöntemidir. Bu da görünenin ardına bakmayı, derindeki ipuçlarını yüzeye çekmeyi gerektirir. Gönderme ve anıştırmanın tam olarak birbirinden ayırt edilmesi bazen güçleşmektedir. Bir yapıta, bir çağa yapılan bir gönderme o yapıtın yazarını ya da o çağın tüm ayırt edici özelliklerini anıştırır. Bir metinde anıştırmayı bulabilmek, anlayabilmek çoğu kez okurun bir etkinliğidir. Yazar, üstü örtülü bir şekilde eksik bilgiyle şöyle bir değinir, hissettirir, bunun ne olduğunu bulmak, okura bırakılmıştır, okurun bilgi birikimiyle olanaklıdır. Anıştırma metin içerisinde tespit edilmesi zor bir durumdur, açık seçik okuyucunun önüne konulmaz. Bir metne veya yazara dolaylı göndermedir. Bir şeyi açıkça söylemeyip üstü kapalı anlatmaktır. Anıştırma bir çağrıştırma işidir (Aktulum, 2007a: 109-111; Aktulum, 2011a: 419-420).

Anıştırma, Divan şiirindeki mazmun kavramının ve telmih sanatının birer karşılığı olarak düşünülebilir. Mazmun, şiirde bir şeyin adını anmadan onu çağrıştıracak yönlerini öne sürmektir. Toplumdaki bir âdet, önceden bilinen herhangi bir durum, öğrenilmiş bilgiler veya eğretilere dayalı ilişkiler ince anlamlarla ve belli belirsiz sezdirmelerle ortaya çıkar. Mazmunu kurarken, görünen anlamın içindeki derin anlamı gizleme söz konusudur. Telmih ise şiir içinde herkesçe bilinen eski bir olaya, meşhur bir kişiye, bir atasözü veya inanca işaret ederek onu hatırlatmaktır (Öztekin, 2008: 137). Anıştırma, alıntı gibi iki sözceyi yan yana getirmez, üst üste koyar. Düz anlamın altından söyleme ait yan anlam çıkar. “Anıştırmanın özü iki düşünce arasında yaklaşma sağlamaktır. Gösterenler üzerindeki oyun, iki gösterileni yakınlaştırma çabasıdır. Anıştırma yalın bir alıntıdır. Okurun görevi ise bu yarım ipuçlarından yola çıkarak bütünü anlamaktır” (Gümü, 2006: 6).

2. Türev İlişkileri

Yansılama, alaycı dönüştürüm, öykünme, ana metinlerin ciddi biçimde dönüşümü, klişe-basmakalıp söz ve anlatı içinde anlatı bir metni başka bir metne bir türev ilişkisine

göre bağlayan temel metinlerarası yöntemlerdir. Yansılama ve alaycı dönüştürüm gülünç bir etki yaratmak ve eğlendirmek amacını taşıırken; öykünme taklit etmeye dayanır.

a. Yansılama (Parodi)

Kökensel anlamına bakıldığında yansılama (parodia) “bir şarkıyı başka bir tonda söylemek, yani bir melodiyi başka bir ses perdesine geçirmek” (Aktulum, 2004: 290) olarak tanımlanır. Yansılama “...oyunsal ya da yergisel bir işlevle bir kuralı çiğneme biçimi” (Aktulum, 2004: 287) şeklinde de tanımlanabilir. Klasik anlamda ise soylu bir metnin sıradan bir metin haline getirilmesidir. Bir ana-metin ile gönderge-metin arasında ilişki konu düzeyinde gerçekleşiyorsa yansılama öne çıkar. Bu durumda bir yapıtın biçemi değiştirilmeden konusu değiştirilir. Soylu, ciddi bir konu olabildiğince, sıradan bir konuya yakın biçimde uyarlanır. Yansılama çoğu zaman tek bir dize, hatta tek bir sözcük ile sınırlıdır; bir yapıttan sayfalarca alıntı yapılmaz. Bir bağlamdan alınıp yeni bir bağlama sokulan tümce ya da sözcük, biçimsel değil anlamsal bir dönüşüme uğrar. Yansılan metin ile yansıl原因an metin arasında bazı benzerliklerin bulunması gerekmektedir. Yansılamanın özü bir taklit işlemine dayanır. Daniel Sangsue, yansılamaı “...özgül bir metnin oynusal, gülünç ya da yergisel bir amaçla dönüştürülmesi” (Aktulum, 2004: 289) şeklinde tanımlar. Yansılama önceden biçimlenmiş metnin gülünç bir işlevle yeniden işleme sokulmasıdır. Metnin eleştirel ve alaycı bir tutumla yinelenmesi söz konusudur. Yansılama metni taklit eder, onu dönüştürür. Yansılamanın bir tür alıntı biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yansılama alının sözcük, tümce, paragraf ya da kesit birtakım değişimlere uğrar. Alıntılanan unsur dönüştürülür. Genette, bu noktada birçok kuramcı tarafından aynı anlamda kullanılan pastişle yansılama arasındaki farkı ortaya koyar. Ona göre pastiş bir taklit, bir biçimin örtük yoldan alıntılanması iken, yansılama, bir metnin dönüştürülmesine dayanan bir taklit işlemidir (Aktulum, 2004: 295). Yansılama iyi bilinen bir yapıtın komik bir etki yaratmak ve eleştirel bir amaçla taklidi ve dönüştürülmesidir. Oynusal düzene ait bir yöntem olan yansılama, içinde güldürü kavramını barındırır. Yansılama bazen bir sözcüğü kapsadığı gibi bazen de tüm yapıtı kapsar. Bütün bir metin parodik bir biçimde yeniden yazılabilir.

Yansılama bir metnin anlamıyla alay etmektir. Ana metnin dışında gönderme yapılan metnin anlamıyla oynamak olarak tanımlanır. Ciddi bir eser başka bir amaçla ciddiyeti dışına taşınır (Adıgüzel, 2009: 28). Yansılama yazar bir başkasının yapıtını kendi iyesi yapmaya uğraşmaz. Anlamsal düzlemde oyunsal bir dönüşüm gerçekleştirerek metnin anlamını değiştirir. Yansılama, yazılmış olan bir metne başka bir anlam yüklemektir.

b. Alaycı Dönüştürüm

Soylu bir metnin eylemini ya da konusunu olduğu gibi devam ettirerek onu bildik, sıradan yeni bir biçimde yeniden yazmaktır. Alaycı dönüştürüm ile okurun öyküye ve kişilere dikkati değişir, gülünç etki yaratmaktan öte, yeniden yazma yoluyla soylu bir tür –örneğin destan- alaya alınır. Sıradan bir biçime dönüştürülen soylu metnin büyüklüğü tartışmaya açılır (Aktulum, 2007a: 126).

Alaycı dönüştürümde yazarın amacı; kendinden önce yazılmış olan metni, basit bir biçimle yeniden yazarak, onu alaya almak, içine ironik unsurlar ve anlamlar katarak yermektir. Genellikle alaycı dönüştürüm soylu bir tür olan destanı alaya almak için yapılır. Biçem değiştirilir. Kahramanların büyüklük nitelermeleri azaltılır, benzetmeler güncelleştirilir. Kimi zaman da yazar metne girerek uzun gözlemler yapar, sıradan gündelik dil kullanır. Destanın ciddi biçemi ve konusundan, ironik türün sıradan dil ve biçimine geçer (Aktulum, 2007a: 128-132).

Ciddi bir yapıtı gülünç hale getirmek için konusuyla oynanır. Hiciv ve eğlence yoluyla bir yapıtın içeriğine komik unsurlar sokulur. “Alaycı dönüştürümü yansılama dan ayıran en önemli özellik yansılama metnin anlamına; alaycı dönüştürüm ise konusuna yönelik yapılan bir oynama olmasıdır. Alaycı dönüştürümde yan metnin konusu ve kişileri korunarak metin komik ve eğlendirici bir hale getirilir” (Adıgüzel, 2009: 30).

c. Öykünme (pastiş)

Öykünme, bir metnin biçiminin taklit edilerek iki metin arasında kurulan ilişkidir. Öykünülen metin bütün unsurları ile yeniden yazılan metne aktarılır. Bir metnin biçimini taklit eden bir yazar, değişik amaçlarla bu biçimden yola çıkarak kendi

metnini yazma yoluna gider. Öyleyse öykünme bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin ortaya koyma çabasından çok, bir metnin biçimini taklit etme, ötekinin biçiminde yeni bir metin yazma biçimidir (Aktulum, 2011a: 342). Bu taklit işlemi, özgün bir metne bağlı kalınarak yapılabileceği gibi, örtük bir taklit işlemi biçiminde de olabilir. Öykünmede yazar diğer bir yazarın yapıtının benzerini yapmaya çalışır. Öykünmeyle özgün bir yapıt ortaya koymak çabasından uzaklaşılır. Öykünmede biçimsel düzende bir yineleme söz konusudur. Bir biçimin ödünç alınıp başka bir yapıta, nesneye uyarlanmasına dayanır. Neredeyse her dönemde öykünmeye başvuran, hayranlık duydukları başka sanatçıların yapıtlarının benzerlerini yapmaya çalışan, sanatçılık yaşamına ötekileri taklit ederek başlayan çok sayıda yazara rastlanır. Öykünme yalnızca yazınla sınırlı kalmaz, sanatın diğer biçimlerinde ve kimi uygulamalarda da karşımıza çıkar. Resim, heykeltraş, müzik, mimari, fotoğraf sanatçıları da değişik amaçlarla başka yapıtları ve biçimleri taklit ederler (Aktulum, 2011a: 343-345).

Öykünme de alaycı dönüştürüm gibi, bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin oluşturmaz, yalnızca metnin biçimini taklit eder. İki metin arasında bir taklit ilişkisi kurar. “Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Bir yazar bir başka yazarın biçimini kendi biçimiymiş gibi benimseyerek, okurun üzerinde oluşturmak istediği etkiye göre kendi metnine sokarak ya da özgün metnin içeriğini kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır” (Aktulum, 2007a: 133). Bir yazara özgü, bir yazarı belirleyen özellikler yinelenir, taklit edilir. Yazar benzerini yapmaya çalışır.

d. Ana-Metinlerin Ciddi Düzende Dönüşümü

Hiciv ve eğlendirmek amacıyla yapılan değişimlerin yanı sıra, geniş boyutlu ve ciddi dönüşümler de vardır. Ciddi dönüşümler biçimsel ve anlamsal olmak üzere ikiye ayrılır. Biçimsel dönüşümler bir metnin sadece biçimine yönelik yapılan dönüştürüm veya yeniden yazma işlemidir. Burada dile ve şekle yönelik değişimler yapılır. Çeviri, koşuklandırma, düzyazılaştırma, bir şiirin vezninde yapılan değişiklikler biçimsel dönüşümlerdir. Anlamsal dönüşümler ise bir metnin bir başka metne geçerken veya bir metinden bir başka metne alıntılama yapılırken anlamsal içeriğinde meydana gelen değişimlerdir (Aktulum, 2007a: 142; Adıgüzel, 2009: 32-33).

Biçimsel dönüşümleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a. Çeviri: Bir metni bir dilden başka bir dile aktarmaktır. Biçimsel dönüşümlerin en sık kullanılanıdır.

b. Koşuklandırma: Düzyazı biçiminde yazılmış bir metni dizeler halinde yeniden yazmadır.

c. Düzyazılaştırma: Koşuklandırmanın tam tersi olarak, dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürmektir.

d. Vezin dönüşümü: Bir vezinden başka bir vezne dönüştürmek yöntemine denir.

e. Biçem dönüşümü: Kötü bir biçimde yazılmış bir metnin biçimini çeşitli dilbilgisel işlemlerle yeniden düzenlemek olarak tanımlanır. Üç şekilde yapılır:

1. İndirgeme: Bir metinden bir parçayı kesip çıkarmaktır. Öz-kısaltma, ayıklama, özetleme gibi yollarla yazar, metnini kısaltır.

2. Genişletme: İndirgemenin tersine, yapıta kahramanın serüveni ile pek ilgili olmayan bölümler eklenir.

3. Kipsel Dönüşüm: Alt metnin belirgin gösterim kipinde yapılan değişikliklerdir (Aktulum, 2007a: 142-146).

Anlamsal dönüşümleri ise “öyküsel dönüşüm” ve “edimsel dönüşüm” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Öyküsel dönüşüm tarihsel ve coğrafi çerçevedeki dönüşümleri, edimsel dönüşüm ise olayın akışındaki değişimleri kapsar (Aktulum, 2007a: 147).

e. Klişe-Basmakalıp Söz

Klişe, sıkça yinelenen, yinelendiği için de sıradanlaşan düşünce, sözcük ya da izlettir. Herkesin ortak kullanım alanına giren klişeler, en özgün eserlerde bile karşımıza çıkar. Klişenin doğasında bulunan özellik yinelemedir. Ona başvuran özne daha önce söylenmiş olanı, herkesin söylediğini, bilineni yineler. Toplum içinde ortak bir bellekten doğar. Bir toplum bir düşünceyi yineleyerek bir dönemden ötekine, bir

çağdan öteki çağa aktararak klişeye dönüştürür. “Klişe çoğu zaman tek bir tümceye ya da sözcüğe indirgenebildiğinden, bulunup algılanabilmesi, okunabilirliği ve yorumlanabilmesi için tüm metinlerarasının temel koşulu olduğu gibi, okurun yazınsal yapıtlar, yazınsal türler, söylem biçimleri konusunda geniş, derin bir ekin sel birikime sahip olması vazgeçilmez koşuldur” (Aktulum, 2007a: 149-150). Klişe kalıplaşmış bir tümce, söz ya da düşüncedir. Klişe hep daha önce söylenmişe gönderdiğinden alıntıya sıkı sıkıya bağlıdır. Bir alıntının klişe olarak algılanabilmesi için belli bir gelenek içinde sürekli yinelenmesi, toplumun ortak malı olması, altında bir yazarın imzasının bulunmadığı anonim bir varlık olması gerekir. Bu bakımdan klişe bireyselliğini kaybetmiş, toplumsal bir söylemdir. Yazınsal bağlamda, yazarların çoğu klişe ve basmakalıp sözlerden kaçınmaya çalışsalar da yine de yazdıkları metinlerde onlara başvurmadan kendilerini alamazlar (Aktulum, 2007a: 150-151; Aktulum, 2011a: 448-449).

Klişe, herkes tarafından bilinen ve birçok metinde aynı türler arasında aynı duyguları anlatmak için kullanılan ifadelerdir. Bunlar metinlerde sıkça karşımıza çıkan genel tekrarlardır. Herhangi bir yazara ait olmayan sözlerdir. Bilinenin farklı metinlerde tekrarıdır. Her tür, içerisinde o tür için ayırt edici bir unsur olarak klişe ifadeleri taşır. Bu ifadeler taşıdıkları anlam yönüyle toplumsal ve kültürel birer sembol anlamı taşırlar.

Klişeye son derece yakın olan, çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan basmakalıp söz de, benzer biçimde tanımlanır. Basmakalıp söz daha çok okurun önceden var olan ekin sel bir örnekçeye başvurarak sunduğu özelliklerdir. İkinci elden bilgi olma özelliği taşırlar. Örneğin, Batılı yazarlar Doğu’yu hep ikinci elden bilgiler yardımıyla tanımlamışlardır. Basmakalıp sözler, bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal ortamda, nesneler ve öteki bireyler konusunda edindiği değişmez ve önceden tasarlanmış imgelerdir (Aktulum, 2007a: 156-157).

f. Anlatı İçinde Anlatı

Bir anlatının içinde bir başka anlatının sokulması işlemine denir. İlk anlatı içine sokulduğu anlatıyı yansıtır. Metin içinde verilen ikinci metin ilk öyküyü yineler. Anlatı içinde anlatı, yapıtın konusunu yinelediği gibi onun anlamına da açıklık getirir, ona anlamsal olarak daha zengin bir boyut katar. Anlatı içinde anlatı yönteminden

bahsedebilmek için “...bir metnin daha çok, içinde yer alan gerçek, düşsel olmayan, somut başka bir metne göndermesi ve onunla yapısal, özellikle de izleksel bir koşutluk kurabilmesini...” (Aktulum, 2007a: 163) gerektirir. Sonuçta bir yapıt ile gönderdiği bir dış yapıt arasında bir benzerlik ilişkisi kurulabildiği ölçüde metinlerarası bağlamda anlatı içinde anlatıdan söz edilebilir.

Yapıtla uyum içinde olan bu anlatım özelliği yapıtın içinde bir iç evrenin yaratılmasına neden olur ve okuru uyarma rolünü üstlenir. Anlatılmakta olan bir öyküye koşul olarak anlatılan ikinci öykü birincinin bir yinelenmesi durumundadır. Küçük öykü diyebileceğimiz bu iç içe anlatı, içine girdiği öyküyü yansıtır, onunla uyum içinde gelişir. Bu iç içelik yapıta metinlerarası bir özellik katar. İç anlatı, metni yorumlamayı ve anlamlandırmayı kolaylaştırmak için metnin içine sokulan ikinci öyküdür. Yazar söylediklerini başka bir yazar, öykü ve olayla destekler. Anlatı içinde anlatı metinlerarasılık biçimi olarak açık göndermelere sahip olmalıdır (Adıgüzel, 2009: 34).

3. Metinlerarası İmgeler

Metinlerarasılık bir metinde yeni anlam alanları oluşturma işlemidir. Bu anlam alanlarını ortaya koyacak kişi ise okurdur. Okurun algılayamadığı bir metin anlamsal olarak bir şey ifade etmez. Her yazarda mutlaka okunma arzusu vardır. Yazar eserinin bir gün birileri tarafından okunacağını bilir. Her yazar ve her metin toplumsal bir yapı içerisinde bir konuma sahiptir. Metnin algılanmasında kültürel altyapı büyük bir öneme sahiptir. Metnin derin anlamlarına ulaşmada ilişkili olabileceği diğer metinleri çözümlemede okurun kültürel birikimi belirleyicidir (Aktulum, 2007a: 190-191; Adıgüzel, 2009: 35).

Bir metin ile başka bir metin arasındaki her türlü alışveriş işlemi palempsest, mozaik, yapboz, montaj, yapıştırma gibi imgeler ile gösterilir. Bu imgeler dışında kimi eleştirmenler, metinlerarası ilişkileri bir yenidenyazma işlemi olarak değerlendirirler. Metinde ayrışıklık yaratan sözce alışverişi, bu alışverişin yarattığı imgeler şunlardır:

a. Palempsest

Metinlerarası imgeler arasında eski metinle yeni metin arasındaki benzerliği ortaya koyan bir imgedir. Metinlerarasılık çözümlemede bu sözcüğü kullanan ilk

kuramcı Gerard Genette'tir. Genette, 1982 yılında yayımladığı "Palempsestes" adlı eseriyle metinlerarası imgelerle ilgili önemli açıklamalarda bulunur. Palempsest düşüncesinin temelinde hiçbir metnin bağımsız olmadığı, her metnin altında anlamsal ve biçimsel olarak bir tarihsel bağ olduğu bulunur. "Palempsest, Orta Çağ'da kâğıt kıtlığı nedeniyle, kullanılmış kâğıtların silinerek yeniden kullanılmasıdır" (Adıgüzel, 2009: 37). Tekrar kullanılan bu kâğıtlardan önceki metnin izleri tamamen kaybolmaz. Bu nedenle, yeni metinler eski metinlerden izler taşırlar. Bununla hiçbir metnin orijinal olamayacağı fikri desteklenmiş olur. Yeni yazılar kâğıtlardan kazındıkça önceki metin silik de olsa kendisini gösterecektir. Palempsest, Genette'in ifadesiyle "...aynı yaprak üzerinde, bir metnin başka bir metne eklendiği, üst üste geldiği, ancak eski metni tümüyle gizlemeyen, eski metnin görülebildiği..." (Aktulum, 2007a: 216) metinlerarası bir imgedir. Bu imgede bir süreklilik izlenimi bulunur. Her metin geçmişten getirdiği kalıtımsal vasıflarını geleceğe iletir.

Eski bir yazı ilk kez yazılmış, ardından bir başka yazar yeni bir metnin sayfalarını yazarken eski bir metnin yazılarını silip bir başka türlü yeniden yazmıştır. Artık ilk metin yoktur, kopya bir metin vardır. Sonuçta en yeni kabul edilen bir metin bile daha önce yazılmış bir metne dayanır. Hiçbir metnin kaynaklarını bütünüyle silmediği, her metnin başka metinlerden izler taşıdığı düşüncesine dayanır. Öyleyse her yapıt başka yapıtlardan yola çıkarak yazılmıştır. Tüm yazarlar başka metinlerden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eskiyle sürekli ilişki içerisinde olan yeni bir yapıt üretirler. Eski ve yeni metinler arasında zamanın yok edemediği bir sürerlilik, bir bütünlük bulunur. Sonuç olarak La Bruyere'nin ifadesiyle "Her şey söylenmiştir" (Aktulum, 2007a: 221), ilk metinden geriye kopyalar kalmıştır. İlk kez kâğıt üzerine yazılanlar sonradan silinmeye çalışılsa da yine de geriye ilk yazıdan izler kalacaktır.

b. Kolaj (Eklenti)

Metinlerarası ilişkilere göre kolaj, bir metne ait parçaların başka bir metne yapıştirilmesiyle yeni bir birleşim düzeni içerisine sokulmasıdır. Alınan parçalar hem alt metne ait özellikler taşırlar, hem de üst metindeki diğer parçalarla birlikte yeni anlamlar üretirler. Kolajda, bir metinden diğerine yapılan bir aktarım söz konusu olduğu için bu yönüyle alıntıya da benzer (Aktulum, 2011a: 450-451).

Kolaj kavramı edebiyatın resimden aldığı bir kavramdır. 19. yüzyılda, kesilen kâğıtların dekorasyon amacıyla bir yüzeye yapıştırılmasıyla uygulanmaya başlanmıştır. 1912-13 yıllarında Braque ve Picasso kompozisyonlarında, kumaş, tahta, çeşitli kâğıtlar, tel, çivi ve benzeri maddeler kullanmışlardır. Bir yazıda görsel imgelerin kullanılmasına da kolaj diyebiliriz. Kolaj, ayrışık unsurların oluşturduğu birliktelik ilişkisi olarak ele alınabilir. Kolajı oluşturan ayrışık unsurlar içinden geldikleri bütün açısından da diğer metinlerarasılıklardan farklılık gösterir; çünkü kolaj malzemesi, maddesel varlığı ile bir bütünden ayrılır, yine maddesel varlığı ile başka bir bütüne girer (Aktulum, 2007a: 222-223).

Kolaj “Türdeş olan veya olmayan farklı yapıtlardan alınan birbirleriyle ilgisiz unsurların başka bir sanat eseri üzerinde dağınık olarak kullanımıdır” (Adıgüzel, 2009: 38). Kolaj metin içindeki bilgi yığındır. Kolajda farklı metinlerden ve türlerden yapılan alıntılar bir araya getirilir. Kolajda bir bütünlük bulunmaz. Ayrışık unsurların bir araya getirildiği bir yapıştırma işlemidir. Bu yönüyle de montajdan ayrılır. Montaj bir metinden alınan bir parçanın ana metnin anlamsal bütünlüğünü destekleyecek şekilde metnin içerisine sokulmasıdır. Kolajda bütünü destekleyecek bir bütünleşme görülmez (Adıgüzel, 2009: 38-40).

Groupekolajı şöyle tanımlar: “Kolaj tekniği önceden var olan yapıtlardan, nesnelerden, iletilerden belli sayıda unsuru çekip almaya ve onları yeni bir yaratı içerisine sokmaya dayanır, amaç değişik türden kopuklukların ortaya çıktığı özgün bir bütünlük üretmektir” (Aktulum, 2011a: 140). Kolaj, ister sözsel olsun ister olmasın, yeni bir bütün içerisine sokulan başka metinlerden parçalardır. Metnin içerisine sokulan gazete manşetleri, makaleler, ilanlar, resmi belgeler, afişler, broşürler vs. metinlerarası ilişkilerde kolaj örnekleridir. Tüm bu unsurlar yeni metne yapıştırılırlar. Metinlerarasındaki her tür alışverişi kolaj olarak görmek mümkündür. Kolaj, metin dışı ayrışık unsurları yazınsal yapıta sokmanın bir yoludur. Alıntılanan unsurlar yeni bir bağlamda yinelenerek, metinlerarasılığın kapısı aralanır (Aktulum, 2007a: 223-224; Aktulum, 2011a: 45).

c. Yenidenyazma

Yenidenyazma “...bir yazarın başka bir yazara ait bir metni, bir gönderge metnini, bir-alt metni (hypotexte) yenidenyazması, onu yeni bir durumda, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni ereklerle dönüştürme işlemi...” (Aktulum, 2011a: 149) olarak tanımlanabilir. Yenidenyazmada önceki metin, onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenir. Yeni metinde biçimsel ve anlamsal dönüşümler oluşur. Yenidenyazma işlemi bir dönüştürme, yeni anlam olanakları yaratma işlemidir. Her şey söylenmiştir, ancak söylenmeye, yazılmaya, yeniden yazılmaya devam edecektir. Yeniden söylenen sözlerin artık başka bir sesi, başka bir anlamı vardır. Bu anlamda her eser başka eserlerin üzerinde büyür. Yenidenyazma sadece günümüzde değil, her dönemde rastlanan bir kullanımdır (Aktulum, 2011a: 151-155).

Yenidenyazma yazarın kendi eserini yeniden oluşturma yöntemi olabileceği gibi, bazen de bir yazarın başka bir yazar tarafından yazılmış bir metnini düzeltmek, derinlik kazandırmak ya da yeni okur kitlesine tanıştırmak gibi amaçlarla uyguladığı metinlerarası bir yöntemdir. Ayrışık unsurları, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirip onların yeniden düzenlenmesi, böylelikle ortaya yeni bir metnin ortaya çıkarılması işlemidir. Önceki metin onu taklit eden, dönüştüren bir başka metinde yinelenir. Yenidenyazma eski metnin yeni bir versiyonudur. Yeni metinde olaylara açıklık getirilir, durumlar değiştirilir, kahramanlar yeni kişilik özellikleriyle belirir. Yazar, önceki metnin içeriğini yeniden işleyerek anlatır. Eski imgeler, yeni metinde yeni görünümler alır. İki yapıt arasında bazı ayrımlar bulunsa da ikinci yapıt birincisinin devamı gibidir. İki yapıt pek çok bakımdan küçük farklılıklarla birbirini yineler (Aktulum, 2007a: 236-245).

Yenidenyazma bazen biçim bazen de içerik olarak gerçekleşebilir. Amaç eski metinlerin yeni okur kitlesine ulaştırılması olabileceği gibi, aynı yazarın kendi metinlerini düzeltmesi, anlam derinliği kazandırması da olabilir. Yenidenyazılan bir metin tekrar ele alınırken yazar tarafından yeni işlevlerle donatılır, farklı anlam boyutları kazandırılır, düzeltilir, derinlik kazandırılır. Yazarın daha önceden yazılmış gönderge metni yeniden ele alması, onun yeni bir okur kitlesiyle buluşmasına katkıda bulunur.

Yenidenyazma, önceki bir metnin, onu taklit eden, dönüştüren bir başka metinde yinelenmesidir. “Bir yazar, düzeltme yapmak, derinlik katmak, yeni bir işlevle donatmak vb. amaçlarla başkalarının yapıtlarını olduğu kadar kendi yapıtlarından birini de yenidenyazabilir” (Aktulum, 2004: 304). İçeriksel olduğu kadar biçimsel dönüşümlerle de yeniden yazılan bir metin, çoğunlukla güncel anlamlarla yinelenir. Metin her yazıldığında, yinelendiğinde yeni anlamlarla donatılarak güncelleştirilir. Yenidenyazma, eskinin kırıntılarından, parçalarından yola çıkarak, yeni bir işlevle, anlamla donatılarak yeni bir bütünün ortaya çıkmasına olanak sağlar (Aktulum, 2011a: 304-306). Yenidenyazma işleminde yazar, yeniden yazarken kimi ekleme, çıkarma, yer değiştirme, bir metnin unsurlarının yerine yeni bir unsur koyma gibi dönüştürüm işlemleri ile yeni bir metin ortaya çıkarır. Metinlerarasılık bir yeniden yazma işlemidir. Bir yazar bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden oluşturur. Bu dönüşüm alıntı, anıştırma, çalıntı, öykünme, parodi, alaycı dönüştürüm tarzında açık ya da kapalı göndermeler vasıtasıyla gerçekleşir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEYSEL KARANÎ

1.1.VEYSEL KARANÎ'DEN BAHSEDEN KAYNAKLAR

Veysel Karanî hakkında, miladî VIII. yüzyıldan itibaren, çeşitli eserlerde bilgilere rastlanmıştır. Veysel Karanî'den bahseden kaynaklarda mevcut bilgiler genellikle birbirinin tekrarı ve çok az ilavelerle yenilenmiş şekilleridir. Konu üzerinde fazla malzeme bulunmaması, bulunanların da istenilen niteliğe sahip olmamaları ve adeta birbirlerinin tekrarı niteliğinde bulunmaları doyurucu bilgilere ulaşılmasını engelleyen en önemli nedenlerdir. Veysel Karanî'den bahseden yazarların hiçbiri onunla çağdaş değildir. Hz. Peygamberin hayatına dair ilk eserleri kaleme alan İbni İshak (ö. 767) ve Vâkîdî (ö. 822) ondan tek bir kelime bile söz etmezler. Veysel Karanî'den ilk haber veren müellif Hişam ed-Dustâvî (ö. 770)'dir (Ocak, 2009: 21). Veysel Karanî'nin yaşadığı dönem olarak kabul edilen Hz. Muhammed(s.a.v.) ve Dört Halife Dönemi ile ondan bahseden yazarların yaşadığı dönem arasında aşağı yukarı yüz yıldan fazla bir zaman vardır. Bu uzun süre içerisinde Veysel Karanî ile ilgili rivayet ve nakillerde birçok değişiklik meydana gelmiştir.

1.1.1. Hadis Mecmuaları

Hadis mecmuaları Hz. Muhammed (s.a.v.)'in “söz, fiil ve takrirleri”ni toplayan eserlerdir. Bu mecmualar Veysel Karanî'den ilk bahseden eserlerdir. Veysel Karanî ile ilgili rivayetleri toplayan ana hadis mecmuaları şunlardır:

“Tabakatü'l Kübra” (1957) tanınmış hadis âlimlerinden İbn Sa'd(öl. 845) tarafından kaleme alınmıştır. İbn Sa'd, Basra'da doğmuş; Bağdad'da yaşamıştır. Birçok ülkeyi gezerek hadis bilgisini kuvvetlendirmiştir. Çoğu hadis imamı rivâyetlerinin sahih olduğunu kabul etmiştir.

Ünlü fakih İmam Ahmed b. Hanbel(öl. 855)'in “El-Müsned” (2003) adlı eseri yazarının Bağdat, Suriye, Hicaz, Mısır, Yemen gibi ülkelerden seyahatleri esnasında topladığı hadisleri içerir. El-Müsned büyük bir hadis koleksiyonudur. Eser otuz bin civarında hadisi içermektedir.

“Tarihü’l Kebir” (1963) Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail bin İbrahîmu’l Cafî el-Buharî(öl. 869)’nin Mısır, İran, Irak ve Hicaz’ı dolaşarak pek çok kimseden topladığı hadisleri içeren önemli hadis kaynaklarından biridir.

Ünlü hadisçi Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî(öl. 875) tarafından kaleme alınan “Sahîhu Müslim” (1970) adlı eser, yazarının Mısır, Suriye, Irak ve Hicaz’dan topladığı üç yüz bin civarındaki hadis arasından seçilen hadisleri ihtiva eder.

Büyük hadis âlimlerindenEl İmam Ebu Abdullah Muhammed en-Nişaburî(öl. 1014) tarafından yazılan “El-Müstedrek”(526) Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehir’den toplanan hadisleri ihtiva eder. Nişaburî’nin hadisle ilgili yazdığı eserlerinin içinde en meşhuru el-Müstedrek adlı eseridir.

El-Beyhakîadıyla tanınan Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin (öl. 1066)’in “Delâilü’n-Nübüvve” (Ocak, 2009: 26)’si de Veysel Karanî ile ilgili yukarıda bahsedilen eserlerde bulunan hadisleri içerir.

İbnü’l Esir El-Cezerî (1160-1233)’nin “Câmiü’l Usûl” adlı eseri Kütüb-i Sitte’de bulunan hadisler bir araya getirilerek oluşturulmuştur. İbnü’l Esir bu eserlerde bulunan tekrar hadisleri almamıştır.

“Riyazü’s-Salihin” (2001) İmam Nevevî (1233-1277) tarafından sahih hadis kaynaklarından seçilen manaları açık, delaletleri kesin hadislerin toplanmasıyla kaleme alınmıştır. Eser Veysel Karanî ile ilgili İbni Câbir’den rivâyet edilen hadisleri ve birçok menkıbeyi içermektedir. Veysel Karanî ile ilgili hadisler Müslim’in Fazâilü’s-sahâbe’sinden alınmıştır. Hadislerde Veysel Karanî’nin Hz. Ömer ile buluştuğuna değinilir.

Nureddin Ali bin Ebubekir El-Heysemî (1335-1405) tarafından yazılan “Mecmau’z-Zevâid” yirmi bine yakın hadisi ihtiva etmektedir. Heysemî eserine Kütüb-i Sitte’de olmayan oldukça nadir hadisleri almıştır. Eser en büyük hadis koleksiyonlarından biri olarak kabul edilir.

Aynî (1360-1451) tarafından kaleme alınan “Umdetü’l-Karî” adlı eser, Sahih-i Buhari’nin şerhidir. Aynî, Sahih-i Buhari’yi İmam-ı Azam Ebu Hanife ve ashabının yaptığı nakiller çerçevesinde şerh etmiştir.

“Cemü’l Cevâmi” Celaleddin es-Süyutî(öl. 1505) tarafından kaleme alınan, kırk binin üzerinde hadis içeren eserdir. Süyutî’nin bu eseri yazarken amacı Hz. Peygamberle ilgili tüm hadisleri bu eserinde toplamaktı. Bunun için seksene yakın kaynaktan hadislerini toplamıştır.

“Câmiu’s-Sağîr” (2008) adlı eser de Celaleddin es-Süyutî(öl. 1505) tarafından yazılmıştır. Câmiu’s-Sağîr, Cemü’l Cevâmi’den alınan hadislerle meydana getirilmiştir. Bu eser Osmanlı medreselerinde uzun süre okutulmuştur. Kütüb-i Sitte ile el-Müsned’den seçme hadisleri ihtiva etmektedir. Eser Veysel Karanî ile ilgili üç hadis rivayet eder.

1.1.2. Tasavvufî Eserler

Bu eserler, sûfîlerin terceme-i hallerinden bahsederler. Hadis mecmualarının kısa ve bazı noktalarında boşluk kalan nakillerinin yerini, uzun sayfalar almaktadır. Bu eserlerde, hadis mecmualarında yer verilmeyen Veysel Karanî menkıbeleri, onun özel hayatı ve günlük yaşantısı ile ilgili sahneler, ona mal edilen sözler yer almaktadır. Bunun sebebi, bu eserlere gelinceye kadar geçen sürede Veysel Karanî’nin şahsiyetinin tasavvufî çevrede iyice işlenmesi ve tam bir veli imajına bürünecek zamanın geçmiş olmasıdır. Veysel Karanî ile ilgili menkıbeleri toplayan temel tasavvuf eserleri şunlardır:

“Kitabu’l-Luma” (1996) Ebu Nasr Serrâc Tûsî(öl. 988)’nin, kendi devrine kadar sûfîler arasında oluşmaya başlamış tasavvuf mefhumlarını sistemli bir şekilde ele aldığı önemli bir eseridir. Eserde Veysel Karanî’ye dair tek bir cümle vardır. Esere Veysel Karanî’yi tasavvuf dünyasına koyan eser gözüyle bakılmaktadır.

Ebubekir Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî(öl. 995) tarafından yazılan “Et-Ta’arruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf” (1979) adlı eser sûfîlerin inanç ve ruhî hallerinden bahseder. Eser tasavvuf tarihi bakımından birinci dereceden bir kaynak olarak kabul edilir.

Tanınmış bir Şâfiî kelâmcısı ve muhaddisi olan Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahanî(öl. 1038) tarafından yazılan “Hilyetü’l-Evliyâ” (1932-1938) adlı eser Veysel Karanî ile ilgili geniş metinleri ihtiva eder. Bu eser daha sonraki eserlere kaynaklık etmiştir. El-İsfahanî eserinde birçok hadis mecmualarından yararlanmış, kendi topladığı

sözlü ve yazılı rivayetlerini kullanmıştır. Sahabeden başlayarak çağına kadar yaşamış olan birçok sûfinin hayat, fikir ve görüşlerini rivayet eder.

“Er-Risâle” (1981) adlı eser müteşerriliği ile tanınmış Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî(öl. 1072) tarafından zamanın sûfilerine mektuplar tarzında kaleme alınmış bir eserdir. El-Kuşeyrî eserinde bir kısım mutasavvıfların terceme-i hallerine yer vermiştir. Devrinde halk arasında çok tanınmış ve okunmuş bir eserdir. Eserde Veysel Karanî ile ilgili bazı sözler ve hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

“Keşfu’l-Mahcûb” (1996) Hindistan’ın büyük mutasavvıflarından Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hucvirî(öl. 1072)’nin tasavvuf klasikleri arasında yer alan eseridir. El-Hucvirî devrinin birçok İslâm ülkesini dolaşmış, büyük sûfilerle görüşmüştür. Yazar eserinde mutasavvıfların hayatları ve sözlerine dair müşahadelerini anlatır. Sahabeden başlayarak birçok zâhid ve sûfinin düşüncelerine yer verir. Eserde Veysel Karanî hakkında da geniş bilgi verilmektedir.

“İhyâu Ulûmi’d-din” (1992) Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî(öl. 1111)’nin en tanınmış eseridir. Eser pek çok defa şerh ve tercüme edilmiştir. İslâm âleminin en çok okunan eserleri arasındadır. Hz. Peygamber döneminden başlayarak 72 zâhid ve sûfinin hal tercemesini ihtiva eder.

“Safvetü’s-Safve” (1355-1356) Abdurrahman Ebu’l-Ferec Ali b. Cevzî(öl. 1200) tarafından yazılmıştır. İbnu’l-Cevzî, Bağdatlı ünlü Hanbelî fakihidir. Safvetü’s-Safve ilk zâhid ve sûfilerin hayat ve menkıbelerinden bahseder. Eser Hilyetü’l-Evliyâ’nın tenkitli bir özeti mahiyetindedir. Bundan dolayı Veysel Karanî ile ilgili bilgiler adı geçen eserden alınmıştır. Ancak İbnu’l-Cevzî bunları anlatırken çeşitli tenkitlerde bulunmuştur.

İranlı ünlü şair ve mutasavvıf Ferideddin Attar(öl. 1221) tarafından kaleme alınan “Tezkiretü’l-Evliyâ” (1991) mensur bir eserdir. Hz. Peygamber döneminden başlayarak birçok zâhid ve sûfinin hal tercemesini ihtiva eder. Anadolu’da çok okunan bir eserdir. Eserde Veysel Karanî’ye uzun sayfalar ayrılmıştır.

Ebu Yakub Yusuf b. Yahya b. Zeyyat(öl.1230) “Et-Teşevvûf ilâ ricali’t-tasavvuf” (1958) adlı eserine Veysel Karanî’den bahseden rivayetleri Sahîhu Müslim’den naklen almıştır.

“Menâkıb-ı Ârifin” (1989) Ahmet Eflâkî(öl.1360) tarafından yazılmıştır. Eser, Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Anadolu’da halk tarafından çok bilinen ve okunan eserlerdendir. Eserde Veysel Karanî’nin sırrının Ahmet Fakîh’te temessül ettiği hikâye bulunmaktadır. Eserin başka bir bölümünde de Veysel Karanî’nin ibadet konusundaki hassasiyetinden bahsedilmiştir.

“Er-Ravzu’r-rayâhîn fî hikâyâtî’s-sâlihîn” (1315) adlı eser Afifeddin Abdullah b. Es’ad el-Yafîî(öl. 1366) tarafından yazılmış, meşhur sûfilerin terceme-i hallerini ihtiva eden bir eserdir. Veysel Karanî’yle ilgili anlatılanlar, hadis kitaplarından alınan rivayetlere dayanmaktadır.

“Risâle-i Kudsiyye Tercemesi” Hoca Mehmed Parsa (1355-1419) tarafından yazılmıştır. Eser geçmiş dönemlerde yaşayan bazı mutasavvıfların çeşitli hallerinden bahseder. Üveysîlik ve üveysî olan sûfiler hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.

“Müzekkin-Nüfus” (1931) adlı eser ise Eşrefoğlu Rumî(öl. 1469) tarafından kaleme alınmıştır. Eserde Veysel Karanî’nin bazı sözleri, Hz. Peygamber’in hırcasını Veysel Karanî’ye vasiyet etmesi ve Hz. Ömer’le görüşmesi rivayeti yer alır.

“Tercüme-i Nefahatü’l-Üns” (1872) Abdurrahman Câmî(öl. 1492) tarafından kaleme alınmış, XV. asırdan önce yaşamış sûfilerin hayat ve menkıbelerini konu alan Farsça bir eserdir. Lamii Çelebi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Lamii Çelebi eserin çevirisini yaparken bazı Anadolu evliyâsını da esere ilave etmiştir. Eserin farklı bölümlerinde Üveysîlikten, Üveysî-meşreb sûfilerden söz edilir.

Abdolvahhab b. Ahmed eş-Şa‘ranî(öl. 1565) tarafından kaleme alınan “Et-Tabakâtü’l-Kübrâ” (1985) adlı eser Hz. Peygamberden kendi dönemine kadar yaşamış birçok âlim ve mutasavvıftan bahseder. Veysel Karanî’nin menkıbelerine de eserde yer verilmiştir.

“El-Kevâkibu’d-dürriyye fî Terâcimi’s-sâdâti’s-sûfiye” (1884) adlı eser Abdurrauf Munavî(öl. 1622) tarafından kaleme alınmıştır. Eser Hz. Peygamber devrinden başlayarak birçok zâhid ve sûfinin hayatını ele alır. Munavî bu eserinde kendisinden önceki tabakâtlardan ve özellikle Ebu Nuaym’ın Hilye’sinden yararlanmıştır.

“Mektubât-ı Rabbanî” (1977) İmam-ı Rabbanî (1564-1624) tarafından kaleme alınmış, kelim ve fıkıh bilgilerinin yanında tasavvufun mahiyetini açıklayan bir eserdir. Eser, çeşitli vesilerle yazılmış mektuplardan meydana gelmektedir. İmam-ı Rabbanî, 66. Mektub’unda fazilet bakımından tabiinin en hayırlısı olmasına rağmen Veysel Karanî’nin aşıptan olan Vahşî’den daha yüksek tabakada bulunmadığını ifade eder.

Sarı Abdullah Efendi(öl. 1660) tarafından yazılan “Semerâtü’l-Fuâd” (1872) adlı eser sûfîlerin terceme-i hallerinden bahseder. Eser, Veysel Karanî ile ilgili kısa bilgiler vermektedir. Veysel Karanî’nin Hz. Ali ile görüştükleri rivayetini anlatır.

“Tarikat-ı Muhammediyye Şerhi Berika” (1989) Muhammed Mevlana Ebû Said Hadimî (1701-1762) tarafından, İmam-ı Birgivi’nin Tarikat-ı Muhammediye adlı eserine yazılan şerhtir. Eserde ahlâkî birtakım mesajların yanı sıra geçmişte yaşamış bazı tasavvuf büyüklerinden kıssalara, hikâyelere yer verilmiştir.

“Hadikatü’l-Evliyâ” adlı eser ise Hocaade Ahmed Hilmi(öl. 1914) tarafından yazılmış, sûfîlerin hayat ve menkıbelerini anlatan bir eserdir. Eserde üveysî şeyhleri de zikredilmiştir.

İsmail İbn Yusuf Nebhanî(1849-1932) de “Camiu’l-Kirâmâtü’l-Evliyâ”sında Veysel Karanî ile ilgili bazı hadislere değinir. Eserde Veysel Karanî ile Herem b. Hayyan arasındaki menkıbe anlatılır.

Seyyid bin Hüseyin El-Affanî’nin “Ruhbanü’l-Leyl” (2005) adlı eseri ise baştan sona gece namazının faziletlerini anlatır. Eser gece namazını kılan Hz. Peygamber, sahabiler, selef-i salihin ve ehl-i beytin hayatlarından örnekler verir. Bu bağlamda Veysel Karanî’yi selef-i salihinden göstererek onun gece namazlarındaki dikkatinden söz eder. Herem b. Hayyan, Rabi b. Haysem’den nakledilen rivayetlerden bahseder.

1.1.3. Menkıbe Kitapları

XI. asırdan itibaren tarikatların teşkilatlanmasından sonra, tasavvuf edebiyatında, birtakım büyük pirlerin ve şeyhlerin hayat hikâyeleriyle karışık kerâmetlerini anlatan eserler görülmüştür. Menâkıbnâme adını alan bu eserlerin özellikle XIII. asırdan sonra çoğaldığı görülmektedir. İşte bu esnada Veysel Karanî ile ilgili de çeşitli menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bu menâkıbnâmeler, hadislerin yorumuna ve sûfî tabakatlarına dayanmaktadırlar. Veysel Karanî, zühd döneminin tanınmış kişilerinin

başında gelmektedir. Yaşadığı dönemdeki şöhreti düşünüldüğünde onunla ilgili bir hayli menâkıbnâmenin yazılmış olduğu tahmin edilebilir. Veysel Karânî ile ilgili menkıbeleri toplayan başlıca eserler şunlardır:

1.1.3.1. Yazma Eserler

Menâkıb-ı Üveys-Karânî, Yazar Adı: Lâmi fî Mahmut b. Osman (öl. 938/1532), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Boyut (Dış-İç): 192x114-130x64 mm, Yaprak: 1+33, Satır: 17, Yazı Türü: Talik, Kâğıt Türü: Esmer samanlı kâğıt, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A FB 177.

Menakıb-ı Üveys Karânî, Yazar Adı: Lemî Mehmed b. Lamîî (öl. 957-1550), Müstensih: Mehmed b. Mehmed, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 966 (1558), Bulunduğu Yer: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Koleksiyon: Osman Ergin Türkçe Yazmaları, Boyut (Dış-İç): 175x90-120x55 mm, Yaprak: 81-138, Satır: 14, Yazı Türü: Talik, Arşiv Numarası: 1254/3.

Menkabe-i Üveys Karânî, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 988 (1580), Bulunduğu Yer: İngiltere, Koleksiyon: İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Boyut (Dış-İç): 178x127 mm, Yaprak: 54a-61b, Satır: 16, Yazı Türü: Divânî, Arşiv Numarası: Sloane 7903/5.

Menâkıb-ı Veysel-Karânî, Müstensih: Osman b. Veli Bolulu, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1074 (1663), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 198, Boyut (Dış-İç): 200x145-155x80 mm, Yaprak: 32a-34a, Satır: 24, Yazı Türü: Nesih Kırmısı, Kâğıt Türü: Harf filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 3656/3.

Menâkıb-ı Üveys Karânî, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1110 (1699), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 1787, Boyut (Dış-İç): 214x153-140x95 mm, Yaprak: 99b-111a, Satır: 13, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Üç ay filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 8893/3.

Dâstân-ı Veysel-Karânî, Müstensih: Begecizade Mustafa, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1152 (1739), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 539, Boyut (Dış-İç): 160x110-

110x70 mm, Yaprak: 1b-16a, Satır: 13, Yazı Türü: Nesih, Kâğıt Türü: Harf filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 8211/1.

Hikâye-i Üveys el-Karânî, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1160 (1747), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 168, Boyut (Dış-İç): 210x135-150x120 mm, Yaprak: 224b-245b, Satır: 11, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Harf filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 3158/4.

Hikâye-i Veysel-Karânî, Yazar Adı: Cabbar Kulu, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1287 (1870), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 81, Boyut (Dış-İç): 230x160-190x120 mm, Yaprak: 92, Satır: 19, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Taş filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 1660.

Üveys-nâme, Yazar Adı: Sabâyî Hayred-dîn Çelebi, İstinsah Yeri: Konstantiniye (İstanbul), Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 578, Boyut (Dış-İç): 210x150-165x80 mm, Yaprak: 1b-19b, Satır: 19 çift sütûn, Yazı Türü: Talik, Kâğıt Türü: Harf filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 8620.

Dâstân-ı Veysel Karânî, Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 204, Boyut (Dış-İç): 198x140-160x120 mm, Yaprak: 69b-74b, Satır: 15, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Suyolu filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 3757/14.

Dâstân-ı Veysel Karânî, Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 578, Boyut (Dış-İç): 165x120-125x75 mm, Yaprak: 39b-45b, Satır: 9, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Abadî, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 8624/2.

Menâkıb-ı Veysel Karânî, Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 297, Boyut (Dış-İç): 205x140-165x100 mm, Yaprak: 94b-104a, Satır: 21, Yazı Türü: Bozuk Nesih, Kâğıt Türü: Suyolu filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 5135/2.

Üveysü'l-Karâni, Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 25, Boyut (Dış-İç): 200x150-160x120 mm, Yaprak: 2b-18b, Satır: 13, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Abadî, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 761/1.

El-Madenül-Meadini fî Fazli Üveysil-Karâni, Yazar Adı: Nûred-dîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 484, Boyut (Dış-İç): 200x140-159x88 mm, Yaprak: 47b-56b, Satır: 19, Yazı Türü: Nesih, Kâğıt Türü: Suyolu filigranlı, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 7459/5.

Üveysü'l-Karanî, Yazar Adı: Ziyâî, Müstensih: Mehmed Said, İstinsah Tarihi hicri (miladi): 1221 (1806), Bulunduğu Yer: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Koleksiyon: Osman Ergin Türkçe Yazmaları, Boyut (Dış-İç): 215x155-145x80 mm, Yaprak: 20, Satır: 17, Yazı Türü: Nesih, Arşiv Numarası: 1473.

Hikâye-i Veysel Karani, Bulunduğu Yer: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Koleksiyon: Konya İl Halk Kütüphanesi, Boyut (Dış-İç): 242x175-bxb mm, Yaprak: 104b-109b, Yazı Türü: Arap-Nesih, Kâğıt Türü: Kartal filigranlı, Arşiv Numarası: 42 Kon 5490/2.

Rivâyetü Veyse'l-Karanî, Bulunduğu Yer: Erzurum İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon: Erzurum İl Halk Kütüphanesi, Boyut (Dış-İç): 210x140-180x110 mm, Yaprak: 43a-50a, Satır: 13, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kâğıt Türü: Üç ay filigranlı, Arşiv Numarası: 25 Hk 1667/3.

Menakıb-ı Hazreti Üveys Karanî, Müstensih: Zâhir, Bulunduğu Yer: Almanya, Koleksiyon: Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Boyut (Dış-İç): 215x140-180x100 mm, Yaprak: 76b-93a, Satır: 15, Yazı Türü: Nesih, Kâğıt Türü: Fildişi renkli su yolu filigranlı, Arşiv Numarası: Ms. or. oct. 1898.

Risale fî Menâkıb-ı Veys el-Karani, Bulunduğu Yer: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Koleksiyon: Konya İl Halk Kütüphanesi, Boyut (Dış-İç): 250x182-190x127, Yaprak: 34b-51b, Satır: 15, Yazı Türü: Nesih, Arşiv Numarası: 42 Kon 4179/2.

1.1.3.2. Matbu Eserler

Veysel Karanî ile ilgili kaleme alınan yazma eserlerden başka Arap harfleriyle basılan bir basma ile bir taşbaskı eser bulunmaktadır:

Menâkıb-ı Üveys el-Karanî, Cemaleddin Muhammed, (Çeviren: Ohrili Hüseyin Mazhar), Yayın Bilgisi: İstanbul: Ebussuud Caddesi 24 Numaralı Matbaa, Rumi 1333 (M. 1917); Fiziksel Nitelik: 48 s., Sınıflama: 9048/SÖ, Demirbaş: 0117206, Bölüm: Seyfettin Özege Salonu, Kopya/Cilt:k.1.

Veysel Karanî, Yayın Bilgisi: İstanbul, Fiziksel Nitelik: 14 s., Sınıflama: 27629/SÖ, Demirbaş: 0135314, Bölüm: Seyfettin Özege Salonu, Kopya/Cilt:k.1, Taşbaskı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yazma ile Arap harfli basma menâkıbnâmelerin yanı sıra, günümüzde halk için yayımlanan menâkıbnâmeler de bulunmaktadır. Bu menâkıbnâmeler Latin harfleriyle basılmıştır. Ahmet Yaşar Ocak, bu tarzda yazılmış eserleri “bir çeşit modern menâkıbnâme” diyebileceğimiz “roman ve hikâyeler” olarak tanımlamaktadır (Ocak, 2009). Bu eserler de yazma eserlerde yer alan, kerâmet olarak adlandırdığımız birtakım olağanüstü olayları barındırırlar. Bu yönüyle yazma menâkıbnâmelerle ortak özellikler taşımaktadırlar. Zaman içerisinde bunların dilinde birtakım değişimler meydana gelmiştir. Bunların yazmalardan farkı Latin harfleriyle, menkıbelerdeki olayları biraz daha genişleterek yakın zamanlarda yazılmış olmalarıdır. Modern anlamda kaleme alınan bu tür eserler şunlardır:

Haşim Köprülü tarafından 1960 yılında yazılan “Hırka-i Şerif ve Veysel Karanî” adlı eser, küçük hacimli bir eserdir. Veysel Karanî ile ilgili menkıbelere dayanan bilgileri ile hırka-i şerifin Veysel Karanî’ye bırakılması hadiselerini içerir. Eser Hırka-i Şerif Cami’sinin fotoğraflarıyla zenginleştirilmiştir.

Yahya Benekay 1966’da “İlk Hacı İlk Kurban, Veysel Karanî, Hacı Bayram-ı Veli” adlı eserini yayımlanmıştır. Üç bölümden meydana gelen eserin ikinci bölümü Veysel Karanî’ye ayrılmıştır. Eser daha çok Veysel Karanî menkıbelerini içerir.

Dâniş Remzi Korok’un 1970 yılında yazdığı “Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri” adlı eser ise Veysel Karanî’yi Hz. Peygamberden önce doğmuş olarak gösterir. Veysel Karanî’nin doğumu ve çocukluğu üzerinde fazla

durmaz. Veysel Karanî, Hz. Peygamberin doğumunu bekler ve Hz. Peygamber doğar doğmaz onu görmeden ona iman eder. Eserde Veysel'in yaşlı annesinden izin alması, Hz. Peygamberi görmeye gidip onu görememesi, Hz. Peygamberin hırkasını ona vasiyet etmesi, Hz. Ömer ve Hz. Ali tarafından kendisine hırkanın verilmesi anlatılmaktadır.

M. Necati Bursalı'nın 1974'te yayımladığı "Muhabbet Ehlinin Uлуу Hazreti Veysel Karanî" adlı eserinde, Veysel doğuştan Allahınancını taşımaktadır. Yakında bir peygamberin geleceğini söylemektedir. Sürekli dağlarda dolaşmaktadır. Tek dostu yaşlı ve ama annesidir. Hz. Peygamberi görmek arzusu duyar, onu görmeye gider; ama göremeden döner. Eserin devamında hırkanın hediye edilmesi ve bunun Veysel Karanî'ye teslim edilmesi anlatılır.

1978'de Ahmet Cemil Akıncı'nın yazdığı "Hazreti Veysel Karanî" adlı eser oldukça hacimlidir. Eser Veysel Karanî'nin künyesiyle başlar. Doğumunun ayrıntılı biçimde anlatıldığı eserde Veysel, garip tavırlarıyla çevresinde divâne olarak görölmektedir. Hz. Peygamberi görmeye gider, onu göremeden döner. Hırkanın vasiyet edilmesi, Hz. Ömer ve Hz. Ali tarafından ona verilmesi uzun uzun anlatılır. Veysel Karanî'nin Sıffin'de şehit edilmesiyle eser sona erer.

1984 yılında Abidin Sönmez tarafından kaleme alınan "Üveys El-Karanî ve Hırka-i Şerif" adlı eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Veysel Karanî'nin hayatı ile ahlâkî niteliklerine, ikinci bölüm hırka-i şerif ve mukaddes emanetlere ayrılmıştır. Eserdeki bilgiler hadis mecmualarına ve sûfî tabakatlarına dayandırılmıştır.

Hüseyin Bektaş 1985'te "Veysel Karani" adlı biyografi tarzında yazdığı eserini yayımlamıştır. Eser üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Veysel Karanî'nin doğumu, çocukluğu, Müslüman oluşu, Hz. Peygamber'i görmeye gitmesi anlatılmıştır. İkinci bölümde yazar, Veysel Karanî'nin Kûfe'ye gidişi, Hz. Ömer ile görüşmesi, Hz. Ali dönemi ve Sıffin savaşında vefatı üzerinde durmuştur. Eserin son bölümünde ise Veysel Karanî'nin tasavvufî şahsiyeti, onunla ilgili söylenen hadisler, hırka-i şerif ve makamları incelenmiştir. Yazar, eserini yazarken bazı tasavvufî kaynaklardan yararlanmıştır.

Otman Gündoğdu'nun 1996 yılında yayımladığı "Hz. Veysel Karani'nin Gerçek Hüviyeti" adlı eser yukardaki anlatılardan farklı menkıbeleri içermektedir. Eserde Veysel Karanî, Hz. Peygamberin nefes evladı olarak anlatılmıştır.

1998’de Şevket Gürel tarafından yazılan eser ise “Veysel Karânî ve Hırka-i Şerif” adını taşır. Veysel Karânî’nin hayatı hakkında bilgilerin yer aldığı eser, Üveysîlik ve hırka-i şerif hakkında da bilgiler vermektedir.

Mehmet Şimşek’in 1999’da yayımladığı “Yemenli Veysel Karani” adlı eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Veysel Karânî’nin hayatını ve menkıbelerini anlatır. İkinci bölüm hırka-i şerif ile hırka-i saadete ayrılırken son bölümde ehl-i beyt sevgisi üzerinde durulmuştur.

“Yemen İllerinde Veysel Karânî” adlı eser 2011 yılında Ali Eren tarafından hazırlanmıştır. Eser Veysel Karânî’nin hayatı, hırka-i şerif, Üveysîlik konuları hakkında bilgiler verir.

Mustafa Özdamar 2011 yılında “Karen’den Baykan’a Veysel Karânî” adlı eserini yayımlamıştır. Eser Veysel Karânî’nin dağınık biçimde verilmiş menkıbelerinden oluşmaktadır. Eserde Üveysîlik ve bazı tasavvufî eserlerde Veysel Karânî ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Raif Cilasun’un “Yemen İllerinde Hz. Veysel Karânî” adını taşıyan eseri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde o dönemin hadiseleri roman üslûbuyla ele alınmıştır. Bu bölüm belli bir kaynağa dayandırılmamıştır. İkinci kısımda ise olaylar tarihi akışı içerisinde ele alınmış, bilgiler kaynaklara dayandırılarak izah edilmeye gayret gösterilmiştir.

Tahsin Türker tarafından yazılan “Hz. Veysel Karânî” adlı eser ise küçük hacimli bir kitapçıktır. Eser Veysel Karânî’nin kısa hayat hikâyesinden oluşmaktadır. Doğumu, ailesi, Hz. Peygamberi ziyareti, Hz. Ömer’le görüşmesi, ölümü ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bilgiler çoğunlukla Tezkiretü’l-Evliyâ’dan alınmıştır.

1.1.4. İlmî Araştırmalar

Veysel Karânî’nin, gerek tasavvuf çevrelerinde gerekse halk arasında çok tanınmış ve sevilmiş olmasına rağmen, hakkında yeterince ilmî çalışma yapıldığı söylenemez. Doğrudan Veysel Karânî’yi konu edinen araştırmalar parmakla sayılacak kadar azdır. Tasavvuf eserlerinde ve muhtelif dinî eserlerde yeri geldiğinde diğer sûfilerle birlikte Veysel Karânî’ye de değinildiği görülmektedir. Veysel Karânî ile ilgili çeşitli bilgiler ihtiva eden ilmî nitelikteki eserler şunlardır:

1.1.4.1. Tezler

Ömer İnce, “Cevri Divanı’ndaki Tarihî ve Efsanevî Unsurların Tespiti ve İşlenişi” (1992) adlı Yüksek Lisans tezinde, Cevri’nin Veysel Karanî’den bahseden bir beyti ile Veysel Karanî hakkında kısa bilgi verir.

1998’de Bayram Gündoğar tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan “Menakıbnameler ve Lami’i Çelebi’nin Menakıb-ı Üveys el-Karani Adlı Eserinin Tahlili” adını taşıyan tez Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Mustafa Kara tarafından yaptırılmıştır.

“Mesnevî’de Kur’ânî Referanslar ve Kur’ân Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar” (2003) adlı Doktora tezinde Halim Gül, Üveysîlik hakkında bilgiler verir. Gül, Mevlâna’nın kendi başına yetişen üveysîlerin bile yine kendilerine uzanan bir mürşidin eliyle yetiştiğini söylediğini belirtir. Bu sebeple mana yolunda ilerlemenin mürşitsiz olamayacağını vurgular.

Veysel Karanî ile ilgili hazırlanmış olan diğer bir çalışma da İhsan Erkul tarafından yapılmış olan Yüksek Lisans tezidir. Tez “Yanyalizâde’nin el-Meslekü’l-Kavî li Tahsîlit-Tarîki’l-Üveysî Risâlesi ve Tasavvufta Üveysîlik” (2006) adını taşır. Tezde Yanyalizâde’nin hayatı, mensup olduğu tarikat ve el-Meslekü’l-Kavî adlı eseri incelenmiştir. Eser Üveysîlik hakkında da bilgiler vermektedir.

Arif Ulu, “Tâbiûnun Sünnet Anlayışı” (2006) adlı Doktora tezinde, Hz. Peygamberin Veysel Karanî ile ilgili tâbiûnin hayırlısı olduğunu belirttiği hadisini verir. Veysel Karanî’nin sahâbiler döneminde yaşamasına rağmen onu görmediği için “mudahramun” olduğunu belirtir. Her bölgenin âlimleri, kendi bölgelerinden bir tâbiûni, tâbiûnun en faziletlisi görme iddiasında olmuştur. Medineliler’e göre Saîd b. el-Museyyib, Kûfelilere göre Uveys el-Karnî, Basralılarca el-Hasan el-Basrî, Mekkelilerce Atâ’ b. Ebî Rabâh en üstün tâbiûdîr.

“Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul’da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi” (2006) adlı Yüksek Lisans tezinde Pınar Karaatlı, tasavvufun ilk dönemi olarak kabul edilen zühhd döneminden bahsederken ünlü zâhidler arasında Veysel Karanî’yi de sayar.

“Hafız Divanında Yer Alan İlk Gazel Üzerinde Bir Açıklama Hermeneutiği Uygulaması” (2006) adlı Yüksek Lisans tezinde İsmet Verçin, Hâfız Divanı’nda seher vakti estiği için “nesim-i seheri” olarak da kullanılan “bad-ı saba”nın Hâfız’ın en çok sevdiği sözcüklerden biri olduğunu belirterek saba rüzgârı ile Hz. Peygamber’in bir hadisinde geçen Rahman’ın nefesi arasında irtibat kurmaktadır. Bu rüzgâr Yemen tarafından Tanrının kokusunu getirmektedir.

Sare Yıldız, “Turhallı Mustafa Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” (2006) isimli Yüksek Lisans tezinde, tasavvufun dönemlerinden bahsederken ilk dönem olan zühd döneminde yaşamış meşhur sûfilerin başında Üveys el-Karanî’yi de sayar. Tezde Üveysîlik, Üveysîliğin çeşitleri, Üveysî bazı mutasavvıflar hakkında bilgiler yer almaktadır.

Selami Erdoğan, “Muhyiddin Şekûr Örneğinde ABD’de Tasavvuf Anlayışı” (2007) adlı Yüksek Lisans tezinde Şâh-ı Nakşibend’in Üveysî olduğunu söylemektedir. Üveysîliği bir tarikat olarak görür. Amerika Birleşik Devletleri’nde Şah Maksut Üveysî Tarikatı Mektebi adlı bir mektepten bahseder. Yine ABD’de Üveysî tarikatı adlı bir tarikat hakkında da geniş bilgiler verir.

Halil Eren Yıldırım, “Âşık Yoksul Derviş’in Şiirlerinde Dinî-Tasavvûfî Unsurlar” (2007) adlı Yüksek Lisans tezinde, incelediği Âşık Yoksul Derviş’in şiirlerinde tasavvufî şahsiyetler ve evliyâlar başlığı altında Veysel Karanî’yi de ele alır. Veysel Karanî’nin adı bu şiirlerde Hz. Peygamberimizin görmeden methettiği bir evliyâ olması sebebiyle âşıklar başı olarak geçmektedir.

Abdullah Çakır, “El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed Er-Rifâî İnceleme ve Karşılaştırma” (2007) isimli Yüksek Lisans tezinde incelediği metnin nüshasında Hz. Peygamberin miraçta yedi kişiyle karşılaştığını belirtir. Karşılaştığı kişilerden biri de Veysel Karanî’dir. Bu zatların ruhları semâda olup vecdû hâlâtı ezelîdir. Hz. Peygamber 40 kişinin makâm-ı tahkîke vâsıl olduğunu belirtir ve Veysel’i de bunların arasında sayar.

“Nazire Geleneği İçerisinde Kerem Kasideleri” (2007) isimli Yüksek Lisans tezinde Mehmet İrkılata, Hayâlî Bey’in Kasîde-i Kerem adlı kasidesinde bulunan Veysel Karanî’ye telmihte bulunan bir beytini verir.

Ayşe Özkul, “Tâcü’l-Ârifin Ebü’l-Vefâ’nın Menâkıbı, İnceleme ve Metin” (2008) adlı Yüksek Lisans tezinde, Hazreti Tâcü’l-Ârifin zaviyesinden Müslim Sakkâ adlı bir dervişin dergâha su taşımak için yolda giderken Hazreti Üveys el-Karnî mezarına yakın bir yere uğradığından bahseder.

“İznikli Mustafa Selâmî’nin Hayatı ve Eserleri” (2008) isimli Yüksek Lisans tezinde Yasin Güngör, ele aldığı eserin içinde meşhur mutasavvıflarla ilgili bilgiler verirken Veysel Karanî’nin hayatı ve kişiliği ile ilgili de çeşitli bilgiler vermektedir.

Veysel Karanî ile ilgili bir diğer tez ise “Cabbar Kulu, Hikâye-i Veysel Karanî (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)” (2009) adıyla Ayşegül Karaöz tarafından yapılmıştır. Tez Dilbilim alanında, Osmanlı Türkçesinin son dönemine ait Hikâye-i Veysel Karanî adlı eserin dil hususiyetlerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Hikâyenin yazıldığı dönemin ses ve biçim özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

“19. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ” (2009) adlı Yüksek Lisans tezinde Halil Can, veli konusundan bahsederken Âşık Sümmanî ile Âşık Şenlik’in Veysel Karanî ile ilgili birer mısramı verir. Sahabaler başlığı altında da Veysel Karanî’ye bir başlık açar, hayatı hakkında bazı rivâyetlere değinir, Âşık Şenlik ve Âşık Ruhsatî’den örnek mısralar verir.

Aydın Kayaer, “Yunus Emre’nin Dünyasında İnsan-Allah İlişkisi” (2010) isimli Yüksek Lisans tezinde, Yunus Emre’nin şiir dünyasından bahsederken Yunus’un şiirlerinde Veysel Karanî gibi erenlerin menkıbelerinden faydalandığını ifade eder.

İbrahim Yenen, “Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din Dindarlık ve Din Adamı Olgusu” (2011) adlı Doktora tezinde, konularına göre dinsel filmleri değerlendirirken Veysel Karanî ile ilgili yapılmış iki filmi de anar. Birincisi 1965 yılında Hüseyin Peyda’nın yönetmenliğini yaptığı “Veysel Karanî” adlı film, ikincisi ise “Veysel Karanî Sonsuzluğun İki Yakası” isimli 1993 yılında İsmail Güneş’in yönetmenliğini yaptığı filmidir. Bu iki sinema filminin yanı sıra 2007 yılında Nazif Tunç’un yönetmenliğini yaptığı “Veysel Karanî” isimli üçüncü bir film de çekilmiştir.

1.1.4.2. Makaleler ve Bildiriler

Veysel Karanî ile ilgili yapılan çalışmalar içinde Fevziye Abdullah Tansel tarafından yazılan “Uvays Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatı’nda Şiirler” (1975) adlı makale önemli bir yer tutmaktadır. Yazar burada Veysel Karanî’nin hayatıyla ilgili birtakım kaynaklara dayanarak bilgiler verir. Üveysî, Üveysî-meşreb, sırrı-üveys gibi tabirleri açıklar. Tansel, daha sonra Veysel Karanî ile ilgili Türk Edebiyatında tespit etmiş olduğu şiirleri sıralar.

Şükrü Elçin, makalelerini topladığı “Halk Edebiyatı Araştırmaları” (1997a) adlı eserinin birinci cildine “Hasanü’l-Şükri’nin Veysel Karânî Hikâyesi” adlı makalesini de almıştır. Bu makale daha önce Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanır. Makalede hikâye hakkında verilen kısa bir bilgiden sonra Hasanü’l-Şükri tarafından kaleme alınan 465 beyitten oluşan mesnevînin metni verilmiştir.

İ. Güven Kaya, “Beypazarılı Maazoğlu Hasan’ın ‘Feth-i Kala-i Selasil’ Hikâyesi” (1998) adlı makalesinde, ümmet dönemi Türk edebiyatından söz ederken bu dönemin ilk manzum hikâyeleri arasında Veysel Karanî gibi din büyüklerinin kıssalarından bahseder. Bu tür hikâyeler Anadolu halkı tarafından büyük rağbet görmüştür.

“Durmuş Dede Örneğinden Hareketle Yatırların Yerinin Değiştirilmesinde Halk İnançlarının Durumu Üzerine Tespitler” (1998) adlı makalesinde Özkul Çobanoğlu, bazı halk gruplarının özellikle bağlı bulundukları tarikat pirlerini, yatırların kabirlerini veya ruhani varlığını göç ettikleri yerlere götürdüklerini belirterek bu durumu “türbe ikizleşmesi” olarak tanımlar. Bu olgunun bugün Anadolu ve Rumeli’nde Yunus Emre, Sarı Saltık ve Veysel Karanî gibi erenler adına yapılmış birden fazla mezar veya türbenin ortaya çıkışında etkili olduğunu açıklar.

“Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve ‘Haza Destan-ı Geyik’” (1999) adlı makalesinde Gıyasettin Aytaş, yukarıda adı geçen metinde Varaka ve Gülşah, Yusuf u Züleyha ve Veysel Karanî mesnevilerinin bulunduğu bilgisini verir.

İbrahim Arslanoğlu, “Alevilikte İnanç Unsurları ve Pratikler” (2001) isimli makalesinde cem törenlerindeki 12 erkân ile 17 hizmet sahipleri ve bunların görevlerinden bahsederken Veysel Karanî’nin törenlerde çay pişirip dağıtanların piri olarak görüldüğünü vurgular.

“Sarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar” (2002) adlı makalesinde Ahmet Gökbel, Sivas’ta bulunan Beserek Dağı’nı anlatırken burada bulunan bir gölden bahseder. Yöre halkı bu suyun uyuz hastalığına iyi geldiğine inanmaktadır. Veysel Karanî bu bölgeden geçerken kaybettiği develerini bu gölde bulur. Uyuz olan develeri bu gölde iyileşir. O günden sonra bu gölün şifalı olduğuna inanılır.

“Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu” (2003) adlı makalesinde Mustafa Öztürk, Hızır’ın müesses tasavvufa katkılarından bahsederken Üveysîlerden söz eder. Üveysîler diye bilinen seçkinler zümresine mensup pek çok mutasavvıfın Hızır’ın irşadıyla seyr-i sülûk yolunu tuttuklarını ifade eder. Hızır bu gruptaki mutasavvıflara tasavvuftaki zikir ve erkânı öğretmiştir.

“Darende ve Çevresinde Halk İnançları” (2004) adlı makalesinde ise Nilgün Çıblak, ilahî aşkın işlendiği şiirlerin kelime kadrosu içerisinde Veysel Karanî kelimesinin geniş yer tuttuğunu belirtir. Veysel Karanî’nin isminin geçtiği bir de dörtlük verir.

“Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bakış” (2004) adlı makalesinde Harun Yıldız, Kitâb-ı Cebbâr Kulu isimli kaynaktan bahseder. Kitabın müellifi Üveysî’dir. Eserini bizzat Hz. Peygamberin direktifi ile yazmıştır. Cebbâr Kulu kitabında sık sık Veysel Karanî’den söz etmektedir. Eser, Üveysîlikle ilgili bir seyr-i sülûk ve âdâb kitabı olma özelliği taşımaktadır.

Aynur Koçak, “Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadî Örneği” (2005) isimli makalesinde, elektronik kültür ortamındaki menkıbelerden bahseder. Veysel Karanî’yi anlatan filmi de veli menkıbelerinin elektronik kültür ortamına yansımalarından biri olarak görür.

Süleyman Uludağ, “Osmanlı Dönemi ve Tasavvuf Düşüncesi” (2005) adlı makalesinde Üveysîliği anlatır.

Clayer ile Popoviç tarafından kaleme alınan “Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar” (2005) adlı makalede Üveysîlikten Balkanlarda ilk yerleşen tarikatlarından biri olarak bahsedilmiştir.

Abdullah Uçman, devriyeleri incelediği “Osmanlı Tasavvuf Edebiyatında Devriyyeler” (2005) adlı makalesinde devir nazariyesindeki halkalardan biri olarak Veysel Karanî’yi zikreder.

“Osmanlı Hat Sanatında Tarikat Pîrleri” (2005) adlı makalesinde M. Uğur Derman, Veysel Karanî’yi tarikat pîrlerinden biri olarak anar.

Enbiya Yıldırım, “İbnu’l-Cevzî’nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış” (2006) adlı makalesinde, İbnu’l Cevzî’den Hz. Peygamberle Hz. Ömer arasında geçen birkaç kelimelik sahih hadis dışında bir şey bulunmadığını belirtir. Bu rivayet şudur: “Üveys size gelecektir. Elinden geliyorsa senin için istiğfar ettiriver.”

“Meybudî’nin Keşfu’l-Esrâr ve Uddetu’l-Ebrâr Adlı Tefsiri” (2006) adlı makalesinde Abdulvahap Yıldız, Keşfu’l-Esrâr’da kendi döneminden önce ve kendi döneminde yaşamış pek çok sûfînin söz ve menkıbelerinin bulunduğunu kaydeder. Bu sûfîlerin başlıcaları arasında Üveys Karanî de bulunmaktadır.

İrfan Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta” (2007) adlı makalesinde pek çok şeyhin hayatında Üveysîliğin önemli yer tuttuğunu belirterek Üveysîlik ile Nakşibendilik arasındaki ilişkilere değinir. Üveysîlik, Nakşibendiyye ile sistemli hale gelmiştir. Makalede Üveysîlik hakkında geniş malumat verilmiştir.

Ahmet Günşen, “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış” (2007) adlı makalesinde Alevî-Bektaşî kültüründe sadece o kültüre sahip insanların bilebileceği bazı terimleri verir. Günşen, kahveci terimini açıklarken Veysel Karanî’nin kırklar cemindeki görevine izafeten cem ayininde çay ve kahve dağıtan kişiye dendiğini ifade eder.

“Hızırname’nin Bektaşîliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnancı” (2007) adlı bildirisinde Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmed Çelebi’nin Hacı Bektaş-ı Veli’yi andığı şiirlerinden birinde Veysel Karanî’ye gitmekten sözeder. Bu şiirlerde birçok erenin ismi geçmektedir.

“Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler” (2007) adlı makalesinde Selami Şimşek, Girit’in dinî ve tasavvufî hayatında önemli yerlere sahip tarikatlardan söz ederken Üveysiyye tarikatını da bunlar arasında sayar. Girit’te Üveysîlik özellikle XIII. yüzyılda Ahmed Hikmetî Efendi tarafından temsil

edilmiştir. Makalede Üveysîlik hakkında bilgi verilmiş ve Veysel Karanî ile ilgisi üzerinde durulmuştur.

“Kitâb-ı Cabbâr Kulunda Dini İnanç Motifleri” (2007) adlı makalesinde Kamile Ünlüsoy, Cabbâr Kulu’nun Bektaşî ve Üveysî bir derviş olduğunu belirtir. Cabbâr Kulu eserini hazırlarken bazen Veysel Karanî’nin ağzından konuşur. Veysel Karanî’den pir olarak bahseder.

Osman Akandere, “Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren, Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)” (2008) adlı makalesinde Rum saldırılarından bahsederken Rumların Bursa yakınlarındaki Veysel Karanî Değirmenini 40-50 kişilik çeteleriyle bastığını belirtir.

“Destân-ı Veysel Karânî” (2008) adlı makalesinde Yunus Kaplan, manzum bir destan hüviyetinde olan destanın metin neşrini yapar. Makalede Veysel Karanî’nin hayatı hakkında kısa bilgi verilmiş, Üveysîliğe değinilmiştir. Milli Kütüphane yazmalarında Yz. A. 8211/1 arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüsha tanıtılmıştır. Yazmanın konusu, üslûp ve dil özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerden sonra yazmanın metni verilmiştir.

“Manzum Bir Destan Kitabı (Destan-ı Veysel Karani, Vefat-ı Hz. Fatıma, Vefat-ı Hz. İbrahim, Hikayet-i Gügercin, Hikayet-i Geyik)” (2008) adlı makalesinde Muhammet Kuzubaş, Anadolu’da dinî-tasavvufî edebiyatın kuruluş döneminde halkı eğitmek ve dinî bilinci yerleştirmek amacıyla birçok manzum eserin yazıldığını ifade eder. Veysel Karanî Destanı da bu eserlerden biridir. Makalede Veysel Karanî menkıbeleri ile ilgili yazılan bazı eserler tanıtılır. Yukarıda ismi geçen destan kitabında bulunan Veysel Karanî menkıbesinde, Hz. Peygamberi görmeye gidip onu göremeden gelen Veysel konu edilir. Makalenin sonunda destanın metni verilmiştir.

Kadir Özkese, “İbnü’l-Arabî’nin Şeyh Ebû Medyen Şuayb El-Ensârî’nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası” (2008) adlı makalesinde, Ebu Medyen’in, “Veysel Karânî’den zamanımıza kadar gelmiş geçmiş sâlihler ait haberler okudum. Ebû Ya‘za’nın menkabelerinden daha ilginçini görmedim. Onları altın harflerle kaydetmen gerek” (Özkese, 2008: 100) ifadelerine yer verir. Bu ifadeler Veysel Karanî menkıbelerinin eskiliğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Armağan Coşkun Elçi, “Yetiştirdiği Ortam ve Yetiştirdiği Unsurlar Işığında Müzik Yönü ile Âşık Veysel” (2009) adlı makalesinde, Âşık Veysel’e babasının Veysel Karanî’den ötürü bu ismi koyduğunu ifade eder.

Faruk Sancar, “Gazali Öncesi Sufi Geleneğinde Nübüvvet Anlayışı” (2009) adlı makalesinde, ilk dönem sûfilerinden bahsederken bu dönemin en önemli simaları arasında Veysel Karanî’yi de sayar.

“Yozgat ve Çevresinde Tekkeler ve Zaviyeler” (2009) adlı makalesinde Hamza Keleş, Emirci Sultan menkıbesinde Emirci Sultan’ın soyunu Veysel Karanî’ye dayandırdığını ifade eder.

Ömer Savran, “Sabâyî ve Üveys-Nâmesi” (2009) adlı makalesinde, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın başlarında yaşadığı kabul edilen Sabâyî’nin Üveys-nâme adlı mesnevisi üzerinde durmuştur. Makalede öncelikle mesnevinin yazarı Sabâyî’nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulur. Üveys-nâme yaklaşık olarak 683 beyitten oluşan bir mesnevidir. Feridüddin-i Attar’ın Tezkiretü’l-Evliya’sından hareketle yazılmış ve genelde de konuya sadık kalınmıştır. Eser 915/1509 tarihinde telif edilmiştir. Savran, eserin üç nüshasından bahsetmiş, metnin dil özelliklerine değinmiş, sonunda da metni yeni harflere aktarmıştır.

Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri” (2010) isimli makalesinde, Yemen’in bir köyü olan Karen’in Veysel Karanî dolayısıyla Necâtî’nin şiirine konu olduğunu belirterek bir beytini örnek olarak verir. Yine Veysel Karanî nedeniyle Cem Sultan’ın, Sâmî’nin ve Enderunlu Vâsıf’ın birer beytinde Yemen’den bahsedilir. Makalede Veysel Karanî’nin hayatı ile ilgili kısa bilgilere ve bazı hadislerle yer verilmiştir.

Selahattin Bekki, “Bazı Halk Anlatıları ve Dinî Metinlere Göre Kahramanın Mucizevi (Babasız) Doğumu” (2011) adlı makalesinde, Alevî-Bektaşî zümrelerinde kabul gören bir inanıştan bahseder.

“Yusuf Ziya Yozgadî ve Temaşa-yı Celâl-i Hüdâ Adlı Eseri” (2011) adlı makalesinde Yunus Özger, Yozgat’a bağlı Osman Paşa köyünde Veysel Karanî’nin kız kardeşi sülalesinden gelen Emirce Sultan Veli’nin kabrinin bulunduğunu belirtir. Burası insanlar tarafından ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.

“Pervân-i İtisâmî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Lutf-i Hak Mesnevisi” (2011) adlı makalesinde Yasemin Yaylalı, anne sevgisinden bahsederken Veysel Karanî’yi örnek gösterir. Veysel Karanî, annesine olan sevgi ve bağlılığı sayesinde Hz. Peygamberin hırkasıyla ödüllendirilmiştir.

Cihanbahş Ferheng, “Veysel Karanî” adlı makalesinde, Veysel Karanî’den ilk kez bahseden eserlerle Veysel Karanî’nin tarihî şahsiyeti hakkında malumat verir. Veysel Karanî’nin yaşadığı dönem ile insan beyninin gelişim dönemleri arasındaki ilişkileri tespit etmeye çalışır(<http://farhang-jahanbakhsh.blogfa.com/post-34.aspx>).

1.1.5. Diğer Eserler

Veysel Karanî ile ilgili hadis mecmuaları, tasavvufî eserler, menkıbe kitapları, akademik düzeyde hazırlanan çeşitli tez ve makalelerin yanı sıra birçok tarihî-coğrafi eserde, ansiklopedilerde, sözlüklerde ve edebiyat tarihi gibi eserlerde de bilgiler bulunmaktadır.

Hasan Harakânî(öl. 1033), “Nûru’l-Ulûm” (1997)’unda Veysel Karanî’nin bir sözünü nakleder.

“Makamat” Harirî(1054-1122) tarafından yazılan içinde makame adı verilen 50 küçük hikâyeden oluşan eserdir. Eser Sabri Sevsebil (1991) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Makamelerdeki olaylar iki kişi arasında geçmektedir. Otuzuncu makamede hikâyenin kahramanlarından Zeyd’e halkın gösterdiği ilgi karşısında Zeyd, Üveysülkarnî’ye benzetilir. Bu benzetme Veysel Karanî’nin halk arasındaki şöhretinin yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Gelibolulu Mustafa Ali (1541-1600), “Kühü’l-Ahbâr” (1861) adlı eserinde Veysel Karanî’nin nefesi sayesinde dünyaya gelen Emirci Sultan ile ilgili masalımsı bir halk inancını anlatır.

“Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk” (2000) adlı eserinde İsmail Hakkı Bursevî (1650-1725), Üveysîlik hakkında geniş ve aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

“Hadikatü’l-Cevâmî” (1865) adlı eserinde Hüseyin Hafız b. Hacı İsmail-i Ayvansarayî(öl. 1786), Veysel Karanî’ye Hz. Peygamber’in vasiyet ettiği iddia edilen Hırka-i Şerif ve caminin yapılışı hakkında tarihî bilgiler vermektedir.

Eyüb Sabri Paşa(öl. 1890), “Mirat-ı Mekke” (1884) adlı eserinde Karen bölgesi ile Veysel Karanî’nin kabilesi hakkında bilgiler verir.

“Lûgat-ı Tarihiye ve Coğrafiye” (1882-1883)’de Ahmed Rifat(öl. 1895), Veysel Karanî ve Üveysilik hakkında bilgiler verir.

Şemseddin Sami (1850-1904), “Kamüsü’l-Alam” (1889-1898) adlı sözlüğünün Üveys Karenî maddesinde Veysel’in kısa hayat hikâyesinden söz eder.

Besim Atalay’ın “Bektaşilik ve Edebiyatı” (1924) adlı eserinde, Veysel Karanî ile ilgili bir nefes bulunmaktadır.

M. Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” (2003) adlı eserinde Veysel Karanî’den de bahseder. Eser iki kısma ayrılmış; birinci bölümde Ahmed Yesevî, ikinci bölümde ise Yunus Emre incelenmiştir. Köprülü, Yunus’un Erzurum’un Dutçu köyünde bulunan türbesinden bahsederken, burayı ziyarete gelen halkın ziyaret esnasında “Yemen İllerinde Veysel Karanî” ilahisini okuduklarını söyler.

Hayreddin ez-Zirikli, “El-Alam Kamus-u Teracim” (1927) adlı eserinde Veysel Karanî’nin Hz. Ömer ile görüşmesi ve ölümüyle ilgili malumat verir.

Abdülbaki Gölpınarlı, “Yunus Emre ve Tasavvuf” (1992) adlı eserinde Veysel Karanî ile Hz. Peygamber arasında geçtiği rivayet edilen arşta nalinin çevrilmesi ile ilgili masalı anlatır.

Tahsin Yazıcı, “İslam Ansiklopedisi” (1964)’nde Nakşibendi tarikatının kurucusu Bahaeddin Nakşibendî hakkında bilgi verirken onun daha önce yaşamış olan Gücdüvanî’nin ruhundan terbiye aldığını, bu yüzden Üveysî olduğu bilgisini aktarır.

Ahmed Ateş, “İslam Ansiklopedisi” (1964)’nin Nizamî maddesinde, onun Üveysî olduğu iddia edilmiş olmasına rağmen böyle olmadığını ifade eder.

Mahir İz, “Tasavvuf” (1969) adlı eserinde Üveysîliği önemli tarikatlar arasında gösterir.

Kasım Kufralı, “İslam Ansiklopedisi” (1977)’nin hırka maddesinde Hırka-i Şerif’in Hz. Peygamber tarafında Veysel Karanî’ye vasiyet etme hadisesine geniş yer verir.

“İslam Ansiklopedisi” (1977)’nin Ebû Said maddesinde Nicholson, Lukman Mecnun adındaki meczup bir dervişin Üveysîlikle bağlarından bahseder.

Ahmed Ateş, “İslam Ansiklopedisi” (1979)’nde Muhyiddin-i Arabî hakkında bilgi verirken onun Üveysî olduğunu, Abû Madyan adlı şeyhin ruhundan terbiye aldığını, Hızır tarafından kendisine hırka giydirildiğini hatta yazdıklarının bir kısmının bazen bir melek vasıtasıyla Hz. Peygamber tarafından bazen de bizzat Allah tarafından kendisine telkin edildiğini ifade eder.

Helmuth Ritter, “İslam Ansiklopedisi” (1979)’nde Şeyh Attar hakkında bilgi verirken onun Hallac’ın ruhundan feyz aldığını, Hallac’ın kendisinde tecelli ettiğini ve Üveysî olduğu şeklindeki rivayetleri zikreder.

“Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi” (1986)’nde Veysel Karanî’nin anlatıldığı bölümlerde Tezkiretü’l-Evliyâ’dan alınan bilgiler tekrarlanır.

“Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi”(Fırlalı, Şener, İlhan v.d.; 1987)’nde Veysel Karanî ile Üveysilik hakkında menkıbelere dayanarak bilgi verilmiştir. Veysel Karanî’nin Türk edebiyatındaki yerine değinilmiş, kabirleri hakkındaki rivayetler verilmiştir.

İsmet Zeki Eyuboğlu, “Günün Işığında Tasavvuf-Tarikatlar- Mezhepler Tarihi” (1987)’nde Veysel Karanî’ye kısaca yer verir. Veysel Karanî’nin Anadolu’da ermiş olarak telakki edildiğini, Anadolu inançlarıyla yoğrulduğunu ve bu suretle kutsallaştırıldığını belirtir.

“Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar” (1988) adlı eserinde Y. Nuri Öztürk, Veysel Karanî’yi, zühd döneminin ünlü zâhidleri arasında sayarak hırka ile ilgili hadislerin uydurma olduğunu belirtir.

“Tarikatlar Ansiklopedisi” (1991)’nde Veysel Karanî’nin hayatı anlatılmıştır. Hz. Peygamber’in hadisi anılmış, Hz. Ömer’le görüştüğü ifade edilmiştir. Ayrıca Üveysîlik hakkında geniş malumat verilmiştir.

Siirt İlim, Spor, Kültür ve Araştırma Vakfı tarafından 1991’de Siirt’te “Veysel Karanî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’yı Anma Günü” düzenlenir. Bugün vesilesiyle hazırlanan eserde Veysel Karanî ile ilgili bestelenmiş 12 şiir bulunmaktadır.

Selahaddin Şar, “Tasavvufun Temel İlkeleri İslâm Tasavvufu” (1991) adlı eserinde Veysel Karanî ile ilgili hadislere, menkıbelere değinerek Üveysîlik hakkında bilgi verir.

Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi” (1995)’nde Emirci Sultan maddesini açıklarken onun Veysel Karanî’nin soyuna bağlandığı hakkındaki rivayete değinir ama bunun doğru olmadığını söyler.

Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan dört ciltlik “Yûnus Emre Dîvânı” (1997)’nda Veysel Karanî, “Bazı Sahabeler” bölümü altında incelenir ve hayatıyla ilgili kısa bilgi verilir. Tatçı, aslında Veysel’in tâbiînden biri olduğunu, farklı bir bölüm açmamak için sahabiler bölümünde ona yer verildiğini belirtir. Divanın ikinci cildinde Veysel Karanî’nin isminin geçtiği üç farklı şiir, dördüncü cildinde ise Âşık Yûnus’a ait olduğunu düşündüğü 11 kıtadan oluşan bir şiiri bulunmaktadır.

Numan Külekçi ile Turgut Karabey tarafından hazırlanan Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın “Dîvân” (1977)’ında bulunan gazellerden birinde Veysel Karanî’ye yer verilir.

Kamil Yılmaz, “Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı” (1999) adlı eserinde, Üveysî tarik ile Üveysî sûfilere söz eder.

Mircea Eliade, “Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi”(2003) adlı eserinin III. cildinde sûfî kelimesini açıklarken Hz. Peygamberin övdüğü kişiler arasında Veysel Karanî’yi de sayar.

Annamarie Schimmel, “İslâm’ın Mistik Boyutları” (2004) adlı eserinde Veysel Karanî’yle ilgili hadisten, Üveysîlikten bahseder, bazı Üveysî sûfilere yer verir.

Hasan Çiftçi, “Şeyh Ebul Kasım Harakânî” (2004) adlı eserinde Nakşibendî tarikatı içinde geniş tesirler bırakan Şeyh Harakânî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verir. Nûru’l-‘Ulûm adlı eserinden menkıbelerini anlatır. Eser Üveysîlikle ilgili bilgilere yer verir ve Harakânî’nin de Üveysî olduğunu belirtir.

Mustafa Kara, “Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler” (2005a) adlı eserinde Üveysîlik hakkında bilgi verir.

Merve Koçoğlu, “Türkiye’de İnanç Turizmi” (2006) adlı eserinde, Siirt’te bulunan Veysel Karanî türbesinin yılda binlerce kişinin ziyâret akınına uğradığından bahseder.

M. Öcal Oğuz, “Halk Hikâyeleri” (2008) adlı eserinde Türk halk hikâyelerinin kaynaklarını anlatırken Ş. Elçin’in sınıflandırmasını da verir. Elçin, Arap-İslâm kaynağından gelen halk hikâyelerini sayarken Veysel Karanî hikâyelerini de bu grupta sayar. Necdet Sakaoğlu ise Veysel Karanî hikâyelerini Din Kitapları başlığı altında ele alır.

Veysel Karanî ile ilgili en geniş kapsamlı ve ciddî araştırma Ahmet Yaşar Ocak tarafından yapılmıştır. Eser, “Sûfilik Geleneğinin Efsânevî Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik” (2009) adıyla yayımlanır. Eserde Veysel Karanî’nin tarihî kişiliği, Üveysîlik adıyla tanınan zümre ve bu zümreye dahil olan sûfiler, Türk tasavvuf edebiyatında ve halk inançlarında Veysel Karanî hakkında bilgi verilir.

Mustafa Kara tarafından kaleme alınan “Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi” (2010) adlı eserde Veysel Karanî, zühhd döneminin önemli zâhidlerinden biri olarak ele alınır, Veysel’in kısa hayat hikâyesi, Üveysîlik ve Üveysî sûfilere değinilir.

Abdülbaki Gölpınarlı, “Tasavvuf” (2010) adlı eserinde Üveysîliği açıklar. Bunu açıklarken Veysel Karanî ile ilgili kısa bilgiler de verir.

Hülya Küçük tarafından yazılan “Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş” (2011) adlı eserde ise Veysel Karanî yine zühhd döneminin önde gelen zâhidlerinden biri olarak gösterilmiş, onun zâhidlikteki tavrını ortaya koyan örnekler verilmiştir.

“Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi” (2011) adlı eserinde Osman Türer, Üveysîlik ile ilgili bilgi verir ve bazı Üveysî sûfilere bahseder.

Ahmet Yaşar Ocak, “Türkler, Türkiye ve İslâm” (2011c) adlı eserinde zahidler hakkında bilgi verirken bunlar arasında en tanınmışlarından olan Veysel Karanî’yi de anar. Bu zâhidleri daha sonra ortaya çıkacak olan sûfilerin prototipi olarak gösterir.

“Terzi Baba Dîvânı” adlı eserde de, Hz. Peygamberin hırkasını Veysel Karanî’ye verilmesini anlatan beyitler bulunmaktadır.

1.2. VEYSEL KARANÎ’NİN HAYATI

1.2.1. Doğumu ve Nesebi

Veysel Karânî edebiyat tarihimizde hayatı efsaneleştirilen ve menkıbeleri yüzyıllardan beri halk arasında yaşayan şahısların başında gelir. Veysel Karânî’nin menkıbevî ve efsanevî kişiliği onun tarihî kişiliğini gölgede bırakmıştır.

Veysel Karânî’nin asıl adı kaynaklarda Üveys olarak geçmektedir. Bu kelime ‘kurt’ anlamına gelen evs’in ism-i tasğir’idir. “Halk arasında yaygın olan Veysel ise hiç şüphesiz, ‘Karenli Üveys’ demek olan Üveys el-Karenî, terkipteki ‘Karenî’ kelimesinin atılması ile geriye kalan ‘Üveys el’in birleştirilip tahfif edilerek (Ü) nün düşürülmesiyle almış olduğu söyleyiş tarzıdır” (Ocak, 2009: 78).

Doğum yeri, babasının adı ile mensup bulunduğu kabilesi hakkında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Veysel Karânî’nin doğum yeri tüm kaynaklarda Yemen’in Karen köyü veya kasabası olarak geçmektedir.

Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bilgi verilmez. Ne hadislerde ne de tasavvufî eserlerde doğum tarihi belirtilmiştir. Hüseyin Bektaş, Veysel Karânî’nin doğumuna değinirken Hz. Peygamberin henüz nübüvvetinin açıklanmadığı zamanlarda (612’den önce) olduğunu belirtir. Doğumunu 6. yüzyılın sonları olarak vermiştir (Bektaş, 1985: 14). Yunus Kaplan, İslâmiyetin doğuş dönemlerinde Yemen’de dünyaya geldiğini belirtir (Kaplan, 2008: 380-381). Ali Eren ise doğumunu Hz. Peygamberin doğumundan on küsur yıl önceleri olarak verir (Eren, 2011: 14-16). Veysel Karânî’nin 657 tarihindeki Sıffin Savaşında öldüğü ve Müslümanlığı kabul edip halk içinde tanınacak kadar şöhrete sahip olması için belli bir zamanın geçmesi gerektiğini kabul ettiğimizde doğumunun 7. yüzyılın ilk yarısında, özellikle 610-630 arasında, aranması gerektiğini düşünmekteyiz. 60 yaşından büyük birinin savaşta ne kadar yarar sağladığı düşünüldüğünde doğum tarihini 600’den önce aramanın boşuna olduğu görülmektedir.

Çeşitli kaynaklarda Veysel Karânî’nin nesebi hakkında da bilgiler yer almaktadır. İbni Hacer, Veysel Karânî’nin nesebini şu şekilde verir: “Üveys b. Amir b. Cez’ b. Malik b. Amr b. Mus’ide b. Amr b. Sa’d b. Usvan b. Karen b. Ruman b. Naciye b. Murad Murad-i Karânî” (Bektaş, 1985: 14). Abidin Sönmez de benzer şekilde silsileyi verir (Sönmez, 1984: 24-25). Veysel’in nesebini gösteren ve değişik kaynaklarda yer alan birtakım silsileleri tahkik etmek mümkün olmadığından bunlara şüphayle

yaklaşmak gerekir. Bundan dolayı babasının adının Âmir olduğu dışındaki bilgilere sağlam nazarıyla bakmak doğru değildir. Bu nesep silsileleri Veysel'in tasavvuf çevrelerinde şöhret bulmasından sonra uydurulmuş olmalıdır.

1.2.2. Müslüman Oluşu

Tarihî belge niteliği taşıyan kaynaklarda Veysel Karanî'nin nasıl Müslüman olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Tüm kaynaklarda Hz. Peygamber'in hayatta iken Müslüman olduğu bildirilmektedir. Bu olayın nasıl olduğu konusunda ayrıntılı bilgiye yer verilmemektedir. Menkıbe kitaplarında Müslümanlığı kendi kendine kabul ettiği bilgisi bulunmaktadır. Menâkıbnâmelerde bulunan bu bilgiler bazı ilmî eserlerde de yer almıştır. Örneğin Kamüsü'l-Alam'da Şemseddin Sami, kendi memleketinde bulunup kimse tarafından irşad edilmemesine rağmen, ilham-ı Rabbanî yardımı ile Hz. Peygambere karşı derin bir muhabbet hissetmiş, İslam dinini kabul etmiş olduğunu ifade eder (Şemseddin Sami, 1889-1898: 1110).

Hz. Peygamberin söylediği hadisler, onun hayattayken Müslüman olduğunu doğrulamaktadır. Müslümanlar hicretten sonra, bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.)'in emriyle İslam'ı yaymak amacıyla değişik bölgelere heyetler halinde gitmişlerdir. Bu arada Muaz b. Cebel başkanlığında bir heyet de Yemen'e gitmiştir. "Veysel Karanî'nin bu heyet vasıtasıyla Müslüman olduğunu düşünebiliriz. Fakat ne Muaz b. Cebel (r.a.) ne de heyetteki diğer kişiler Veysel Karanî gibi zühd ve takva ehli kişiden söz etmektedirler. Eğer Muaz b. Cebel başkanlığındaki heyet Yemen'e gitmeden önce Veysel Karani Müslüman olmuş olsaydı, mutlaka O'nun hakkında bu kişilerden bir rivayet bulunurdu. Geriye o zaman Veysel Karanî'nin bu heyet Yemen'e gitmeden, diğer Medine'ye gidip gelenler vasıtasıyla Müslüman olduğu ihtimali kalıyor ki, en isabetli ihtimal de budur sanırız " (Bektaş, 1985: 36-37).

"Onun her hâlde, ya Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra İslâm'ın bu yeni merkezine gelip giden Yemenli heyetler vasıtasıyla Yemen'de Müslümanlığın yayılması sırasında, ya da Müslümanlığı öğretmek üzere Yemen'e özel olarak gönderilen Muaz b. Cebel başkanlığındaki heyet aracılığıyla İslâm'ı benimsediği düşünülebilir" (Ocak, 2009: 79).

Bu açıklamalar ışığında Veysel Karanî'nin Müslümanlığı kabul etmesiyle ilgili iki ihtimal bulunmaktadır:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in emriyle İslam'ı yaymak amacıyla Muaz b. Cebel başkanlığında Yemen'e gönderilen heyet vasıtasıyla,
2. İslamiyet hakkında bilgi edinmek veya ticaret amacıyla Medine'ye giden heyetler vasıtasıyla.

1.2.3. Sûfiliği

Veysel Karanî tüm kaynaklarda fakir bir aileye mensup, çok zor maddi şartlar içerisinde hayatını sürdüren biri olarak görülmektedir. Kabilesinin develerini güderek kazandığı az miktarda bir parayla ihtiyaçlarını temine çalışmış, günlük yiyeceğini dahi güçlüklerle karşılamıştır. Bazı rivayetlerde ise yiyeceğini çöplüklerden toplayan bir meczup olarak gösterilmiştir. Herkes fakirliği ve çıplaklığıyla eğlenirmiş. Özellikle sûfî kaynaklarında tam bir zâhid olarak görülmektedir. Dünyadan yüz çevirmişti. Ona hayatı boyunca aslâ iltifat etmedi. Yemen'de ihtiyar annesiyle yaşadığı hususu da hadis kitaplarıyla birlikte tasavvufî eserlerde de yer almıştır. O, bütün çabasını bu ihtiyar annesini rahat ettirmek için harcamıştır. Onun ölümüne kadar Yemen'i terk etmemiştir. A. Yaşar Ocak, bunları gerçekten ziyade Veysel'in tasavvur edilen tablosunu süsleyen renklere benzeterek Veysel'in buradaki yaşantısıyla ilgili olarak daha fazla bir şeyi bilmenin imkânsız olduğunu belirtir. Ona göre “Bu konudaki muahhar kaynaklarda nakledilen rivayetler, öteki birçok noktalarda olduğu gibi hep sonradan ortaya çıkan ifadelerdir. Hatta, ideal bir zâhidin nasıl yaşaması gerekiyorsa, Veysel de bu kaynaklarda öyle yaşatılmıştır” (Ocak, 2009: 80). Bu konuda da verilen bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Halk bu tür şahsiyetleri gerçek hayatında olduğu gibi değil hayallerinde görmek istediği şekilde yaşamaktadır.

1.2.4. Hz. Peygamber'le Görüşme Meselesi

Veysel Karanî, dinini gıyaben kabul ettiği Hz. Peygamberi görüp onunla konuşmak için büyük bir arzu beslemiş olmalıdır. Bu konuda iki farklı rivayet bulunmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, onun Hz. Peygamber'le görüştüğüne dair bazı sûfî kaynaklarında tevil yoluyla da olsa yer alan bir kısım rivayetlerin bulunduğunu, bunların azınlıkta olduğunu belirtmesine rağmen tarafımızdan incelenen hiçbir metinde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ocak, bu bilginin bulunduğu kaynakları da belirtmemiştir. Gerek sağlam denilen hadis kaynaklarında gerekse tasavvufî kaynaklarda Veysel Karanî hakkında nakledilen rivayetler göz önüne alınırsa, böyle bir

görüŖmenin vuku bulmadığına muhakkak nazarıyla bakılabilir. Bunun sebebi olarak yaŖlı bir annenin mevcudiyeti ve bakacak baŖka kimsesi olmayıŖı gösterilir. “Sonraki kaynaklarda ve bu arada halk arasında yayılan menkabelerde, anneye bağlılık ve sadakat timsali olarak yer alacak olan bu durumun gerçek olduğunu söylemek zordur” (Ocak, 2009: 80-81). Bu durumda, Hz. Peygamber’in Veysel Karanî’yi tanıması nasıl olmuŖtur? “Bu sorunun cevabını da herhalde, Yemen’den gelip giden heyetlerin ve bunların içindeki Karenlilerin, memleketlerinde böyle bir kimsenin yaŖadığını haber vermiŖ olmaları Ŗeklinde yorumlamak mümkündür. Gerek hac mevsiminde, gerekse baŖka birtakım vesilelerle Hz. Peygamber’i gören Yemenliler, ona Veysel Karenî’den ve yaŖadığı zühd hayatından bahsetmiŖler, o da yüzünü görmediğı bu zata karŖı kalbî bir muhabbet beslemiŖ olabilir” (Ocak, 2009: 81).

1.2.5. Yemen’i Terkedip Kûfe’ye YerleŖmesi

Kaynaklar Veysel Karanî’nin hangi sebeple Yemen’i terk edip Kûfe’ye yerleŖtiğı konusunda sessiz kalmıŖlardır. Bazı sûfî kaynaklarına göre, Ŗöhretten kaçan, yalnızlığı seven Veysel, Ŗöhretinin duyulması ve yayılması üzerine tanınmadığı bir yere gitmek için memleketini terk etmiŖtir (Muhammed en-NiŖaburî, 526: 403; Sarı Abdullah Efendi, 1872: 99-100; İbn Sa’d, 1957: 161; Hucvirî, 1996: 176-178; İmam Nevevi, 2001: 261). A. YaŖar Ocak, Karen kabilesinin büyük bir ihtimalle Hz. Muhammed (s.a.v.)’in vefatından sonra herhangi bir sebeple Yemen’i terk edip buraya yerleŖtiğini, Veysel’in de onlarla birlikte geldiğini tahmin etmektedir. “Gerçi bunu belgelendirecek herhangi tarihî bir kayda rastlanmamıŖtır; fakat reddedecek bir kayıt da mevcut değildir. Çok muhtemeldir ki bu yerleŖme olayı Hz. Ömer’in halifeliğı dönemine tesadüf etmiŖ olsun; zira hadis kaynakları Veysel’in Hz. Ömer’le görüşmesini onun halifeliğı döneminde gösteriyorlar” (Ocak, 2009: 82). Veysel bu görüşme esnasında Kûfe’ye yerleŖme niyetinde olduğunu Hz. Ömer’e söylemiŖtir. Halife ona Kûfe valisine onun için bir mektup yazmayı teklif etmiŖse de Veysel bunu reddetmiŖtir. Veysel Kûfe’de de zahidane yaŖayıŖını sürdürmüŖtür.

Veysel Karanî’yi tam anlayabilmek için yetiŖtiğı devrin zühd ve takva anlayıŖını, onun gibi olanların yaŖadığı evre içinde mütalaa etmek gerekir. Veysel Karanî Hz. Peygamber devrini, Dört halife devrinin ilk üçüyle sonuncusunun ilk zamanlarını idrak etmiŖtir. Daha Hz. Peygamber devrinden itibaren, baŖta kendisi olmak üzere yakın

çevresi ve bazı Müslümanların hayatlarında zühd ve takva hayatı kendini göstermeye başlamıştır. Hz. Peygamberin yakın çevresinden sayılan ve adına Aşhab-ı suffe denilen bir grup Müslüman, bu yaşayışın canlı örneğini verdiler. Bu durum Tâbiîn devrinde de biraz değişerek devam etti. Hz. Ömer döneminde fetih hareketleri planlı bir biçimde yürütülmüştür. Bu fetih hareketleri sonucunda ele geçirilen yeni memleketlerde yeni hayat tarzıyla karşılaşmıştır. Elde edilen zenginlikler bir süre sonra Müslümanlar arasında bazı değişikliklere yol açtı. Bir kısım Müslümanlar bu yeni ve lüks hayatı taklit etmeye başladılar. Özellikle yüksek tabaka ile devlet adamları arasında yavaş yavaş maddi imkânlarından yararlananların ve İslamın sunduğu mütavazi yaşantıyı terk edenlerin sayısında artış görüldü (Ocak, 2009: 86). Bu kaçınılmaz toplumsal değişim özellikle genç nesil arasında güçlü bir şekilde kendini gösterdi. Hz. Peygamber’le yakın arkadaşlarının yaşantısının gittikçe terkedildiğini gören ve bir kısmı eski nesle mensup bulunan bazı kimseler, buna bir tepki olarak kendilerini tamamiyle hayatın içinden çekip zühd ve takvaya adadılar. Bir kısmı da zaten eskiden beri sürdürdükleri bu zühd ve inziva hayatını büsbütün ileri götürdüler. Veysel Karanî de bunların başında geliyordu. O ve daha birçokları Hz. Peygamber’in hayat tarzını takip etmeye çalışıyor ve bu değişime karşı koyuyorlardı. İslâm tasavvuf tarihinde bunlara nüssâk (nâsikler), ubbâd (âbidler), zühhâd (zâhidler) ve bekkâûn (ağlayıcılar) denilmektedir. Bunlar IX. yüzyılda şekillenmeye başlayacak olan tasavvufun öncüleridir. Zühdî yaşantıyı öne çıkarmak ve daima Allah’ı düşünerek ona karşı gelmekten korkup ağlamak hepsinin ortak özelliğidir. Bu şahsiyetler belli bir sistem etrafında toplanmamışlardır. Her birinin kendine göre bir zühdî yaşayış tarzı vardı. Bu zühdî hayat ve zihniyet tarzı iki yeni şehirde gelişmiş ve iki ana mektep oluşturmuştur:

“1. Basra Mektebi: Buradaki edibler, şâirler, nahivciler ve muhaddislerin meydana getirdiği bu mektebin özelliği, aklın ve tenkitçi ruhun esas olmasıdır. Bu mektep şiirde tahkik yolunu tuttuğu gibi, hadis alanında da tenkitçidir. Mensuplarının itikat konusunda bir ölçüde itizale meyilli oldukları bilinir. Bu mektebin zâhidleri de genellikle aynı özelliklere sahiptirler. Bunlar Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki hilâfet mücadelesinde iki tarafı da tutmamışlar, bu mücadelenin dışında kalmayı tercih etmişlerdir. Buradaki zâhidlerin ileri gelenleri arasında Mâlik b. Dinar, Salih b. Bişr ve daha sonra da Hasan Basrî’yi sayabiliriz.

2. Kûfe Mektebi: Bu ikinci mektebin menşei Yemen'e dayanmaktadır. Mensupları nassların zâhiriyle hükme taraftardrlar. Nahivde daha çok kaide dışı olanlarla ilgileniyor, şiirde plâtonik aşkı terennüm ediyorlardı. Buradaki zühd ve takva erbabı, Hz. Muhammed'in günlük yaşantısını en ince teferruatına kadar taklide çalışıyordu. Bunlar genellikle Hz. Ali taraftarı idiler. En hararetlileri arasında Rebî b. Heysem, Âmir b. Kays, Veysel Karanî ve nihayet onun yakın dostu Herem b. Hayyan yer alıyordu" (Ocak, 2009: 88). Veysel Karanî'nin Kûfe'ye yerleşmesinin sebebini burada aramak gerekir. O, kendi telakki ve inançlarına yakın zâhidlerle bir arada yaşamayı istemiş olmalıdır. Bundan dolayı o dönemde zâhidane yaşayışın merkezi konumunda bulunan Kûfe'ye yerleşmiştir.

1.2.6. Ölümü, Makber ve Makamları

Veysel Karanî'nin ölümü ile ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır. Onun Hz. Ömer zamanında Azerbaycan'da bir gazâ dönüşü hastalanıp öldüğüne dair bazı nakiller bulunmaktadır (Sönmez, 1984: 40; Bektaş, 1985: 90; Eren, 2011: 166-167). Bu arada zayıf bir rivayet onu yine Hz. Ömer devrinde Şam'da ölmüş göstermektedir (Bektaş, 1985: 91; Demirci, 1987: 206; Güner, 1991: 411-412; Eren, 2011: 166-167). Fakat çoğunluk Veysel'in ölümünün Sıffin Savaşı (h.37/m.657) sırasında Hz. Ali safında vuku bulduğunu belirtmiştir. "O, Hz. Ali'nin halifeliği konusunda Muaviye ile çıkan anlaşmazlıkta Hz. Ali'nin tarafında olduğunu, Kûfe'de oturmaya devam etmek suretiyle göstermiş bulunuyordu. Zira bilindiği gibi, Kûfe Hz. Ali taraftarlığı ile tanınmış bir şehirdi. 657'de, Muaviye taraftarı Şamlılar'la Kûfeliler'i karşı karşıya getiren Sıffin'deki silahlı çatışmaya herhalde Veysel de katılmış olmalıdır. Dolayısıyla sonuç olarak, çoğunlukta bu rivayetlere uymak suretiyle biz de onun bu savaşta, Muaviye ve taraftarlarına karşı bizzat çarpışarak şehit olmak sûretiyle hayatını kaybettiğini varsayabiliriz" (Ocak, 2009: 83-84). Gerek kaynakların çoğunluğunun verdiği bilgiler, gerek Kûfe'nin o dönemdeki zühd hareketlerinin merkezi durumunda bulunması, gerekse Veysel Karanî'nin zahidâne yaşantısı onun Sıffin Savaşında Hz. Ali tarafında savaşıp öldüğüne dair rivâyetin doğruluğunu güçlendirmektedir. Bu savaş esnasında ölmüş olması en kuvvetli ihtimal olarak görülmektedir. Nitekim kaynaklar üç rivâyeti de zikrederken ilk ikisinin zayıflığını, üçüncü rivâyetin ise güçlü olduğunu belirtmekten çekinmemişlerdir.

Ölümünden sonra Veysel Karanî'nin defnedildiği yer hakkında da kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Özellikle tasavvuf eserlerinde çok değişik yerler gösterilmiştir. “Bunlar arasında en başta gelenlerinden biri Yemen’dir. Yemen’de Zebid kasabası yakınlarında onun bir mezarı bulunmaktadır. Meşhed-i Şerif adıyla bilinen bu mezarın ona ait olduğuna inanılır. Veysel’in Yemenli oluşu herhalde mezarının da burada olması gerektiğini düşündürmüştür” (Ocak, 2009: 84). Kabrinin bulunduğu bildirilen yerler şunlardır: 1. Bitlis’in Baykan İlçesinin Veysel Karanî Köyü 2. Diyarbakır’ın Lice İlçesinde 3. Mardin’de 4. Bursa-Gemlik yolu üzerinde Atıcılar mevkiinde 5. Garzan’da 6. Hicaz’da 7. Şam’da 8. Yemen’de Zebîd kasabası dışında Meşhed-i Şerîf’te 9. Beyrut’ta 10. Hindistan’da 11. Horasan’da 12. İran’da Kirmanşah ile Kazvin’de. (Sönmez, 1984: 41-42; Ural, 1995: 38-50; Gürel, 1998: 62-63; Özkul, 2008: 179).

Yukarıda örnek olarak sayılan bu mezar veya makamların gerçekte hiçbiri Veysel Karenî’ye ait olmayabilir. Fakat bunlar, onun İslâm milletleri tarafından ne ölçüde benimsenip sevildiğini ve halk inançlarına nasıl yerleştiğini göstermesi bakımından önem taşırlar. Her Müslüman ülke halkı hayranı olduğu bu zatın mezarının kendi memleketinde bulunmasını istemiştir. “Halbuki gerçekte Veysel’in Sıffîn’de öldüğü çoğunlukla kabul edildiğine göre, mezarını da Arabistan’ın, hatta Sıffîn’in dışında aramak pek gerçekçi bir tutum olması gerekir” (Ocak, 2009: 85).

1.2.7. Hadislerde Veysel Karanî

Veysel Karanî, Hz. Muhammed(s.a.v.) döneminde yaşadığına göre hadis kitapları onun hakkında en eski kaynaklar durumundadır. Veysel Karanî ile ilgili bize ulaşan hadislerin pek de fazla olmadığı, sayıca fazla görülmelerine rağmen bir kısmının aynı hadisin mükerrer rivâyetlerinden ibaret olduğu görülmektedir. Hadisleri nakleden râvilerin çoğunun kaynak kişisi Useyr b. Câbir’dir. Useyr b. Câbir de nakillerinin hemen tamamını Hz. Ömer’e dayandırmaktadır. Çeşitli kaynaklarda Veysel Karanî ile ilgili olduğu rivâyet edilen hadisler şunlardır:

Müslim, Fezâilü’s-sahâbe’de Useyr ibn Câbir’den şöyle rivâyet eder: “Râsulullah (S) şöyle buyurmuştur: Size Yemen’den Uveys denilen bir zât, Yemen’de yalnız annesini bırakarak gelecektir. Onda bir beyazlık meydana gelmişti. Allah’a duâ etti, Allah da o beyazlığı vücûdundan giderdi. Ancak dînâr yahut dirhem büyüklüğü kadar

bir yer kaldı. Sizlerden her kim ona kavuşursa, Uveys'den size istiğfar etmesini istesin” (Müslim, 223/2542).

Bu hadis aynı şekilde İbn Sa'd'ın Tabakatü'l Kübra'sında da geçmektedir (İbn Sa'd, 1957: 162).

Saîd el-Cüveyrî'den: “Ben Rasûlullah (S) dan işittim şöyle buyuruyordu: “Tâbiîlerin en hayırlısı Uveys denilen bir adamdır. Onun bir annesi vardır. Vucûdunda bir beyazlık meydana gelmiştir. Binâenaleyh ona emrediniz de o sizin için istiğfar ediversin” (Müslim, 224/2542).

Useyr ibn Câbir'den: “Ben Rasûlullah'dan işitdim: Size Yemen halkının islâm ordusuna yardım edici mucâhid kabileleri ile beraber Murâd kabîlesinden sonra Karan kabîlesinden olan Uveys ibn Âmir gelecektir. Onun bedeninde baras hastalığı meydana gelmişti de sonra bir dirhem büyüklüğü kadar yer müstesnâ, kendisi bu hastalıktan kurtuldu. Onun bir annesi vardır. Kendisi annesine karşı çok itaâtlı ve saygılıdır. Eğer Uveys bir şey husûsunda yemîn etse muhakkak Allah onu yemîninde doğru çıkarır. Şayet sen onun sana istiğfâr etmesine muktedir olursan bunu yap” (Müslim, 225/2542).

Bu hadis aynı şekilde Muhammed en-Nişaburî'nin El-Müstedrek'inde bulunmaktadır (Muhammed en-Nişaburî, 526: 403).

Muhammed en-Nişaburî, El-Müstedrek'inde Abdurrahman İbn Ebi Leyla'dan şöyle rivayet eder: “Tabînin en hayırlısı Veysel Karanî'dir” (Muhammed en-Nişaburî, 526: 402).

Kütüb-i Sitte Muhtasarı'nda, Müslim'in Fezâilü's-sahâbe'sinden alınan Resulullah'tan merfu şu rivayete yer verilmiştir: “Ümmetimden öyleleri var ki, mescide ve musallaya elbise bulamadığı için gelemeyenler vardır. Hayâları sebebiyle halktan da isteyemezler. İşte böylelerinden biri de Üveys el-Karanî'dir” [Canan, 1988: 120 (4552)].

El-Müsned'de Hz. Ömer'den rivâyet edilen 1/38 nolu hadis şu şekildedir: “Şüph yok ki Tâbiûn'un en hayırlısı, kendisine Üveys denilen adamdır. Onun bir annesi vardır. Kendisinde beyazlık hastalığı mevcuttu, fakat Allah'a dua etti; O da hastalığı giderdi. Ancak göbeğinde bundan bir dirhem büyüklüğünde izi kalmıştır (Ahmed bin Hanbel, 1/38).

Bu hadis bu şekliyle Heysemî'nin Mecmaü'l-Zevâid (3/456)'inde, İbnü'l-Esir'in Câmiü'l Usûl (1/6912)'ünde, Süyutî'nin Cemü'l Cevâmî (1/7349)'inde ve Aynî'nin Umdetü'l Karî (1/187)'inde de geçmektedir.

İbni Sa'd'ın Tabakat'ında Useyr bin Cabir'den rivayetle: “Şüphesiz tabiinin en hayırlısı, kendisine Üveys denilen adamdır” (İbn Sa'd, 1957: 163).

İbni Sa'd'ın Tabakat'ında Useyr bin Cabir'den rivayetle: “Bu ümmet içinde dostum Üveys el-Karanî'dir” (İbn Sa'd, 1957: 163).

İbni Adıyy'ın El-Kâmil'inden 4773 numaralı hadis: “İbni Abbas'dan (r.a.) : Ümmetim içinde Üveys bin Abdullah el-Karenî isimli bir adam bulunacak. Onun ümmetim hakkındaki şefaati Rabîa ve Mudar kabilelerinin nüfusu sayısınca olacak” (es-Süyutî, 2008: 482).

“Ben Rahmân'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum” (Gazali, 1974: 497-499).

Hz. Ömer, Resul-i Ekrem'in Veysel Karanî hakkında “Rabî'a ve Mudar kabileleri kadar insan, onun şefaatiyle Cennet'e girer” dediğini nakleder (Gazali, 1974: 497-499).

“Peygamberler Efendisi (s.a.v.) birilerini arıyormuş gibi bir hal içinde cennetteki köşkünden dışarı çıkar. ‘Kimi arıyorsun?’ diye hitap gelir. ‘Veysel’i diye cevap verir. Tekrar nida gelir: ‘Boşuna zahmet çekme, onu dünyada göremediğin gibi burada da göremeyeceksin!’ ‘İlahi o nerededir?’ ‘Yüce Allah'ın huzurundaki hak meclisindedir’ diye ferman geldi. ‘O beni görüyor mu?’ ferman ulaştı: ‘Beni gören birisi seni niçin görsün?’ (Ferideddin Attar, 2005: 57).

Peygamberler Efendisi buyurmuştur ki: “Yarın kıyamet olunca Hak Teâlâ Veysel şeklinde yetmişbin melek yaratır. Ta ki Veysel bunların arasına karışarak arasata gelsin ve cennete gitsin. Böylece Allah'ın diledikleri dışında hangisinin Veysel olduğunu hiçbir mahluk bilmesin. Zira o dünya yurdunda bilinmez ve tanınmaz bir kubbenin altında Hakka ibadet edip kendini halktan uzak tuttuğundan ahirette de yabancıların gözünden saklı kalması gerekmişti” (Ferideddin Attar, 2005: 57).

“ ‘Allah'ın en sevdiği veliler takva sahibi ve gizli olanlardır (sadaka Resulullah).’ Bazıları ‘Böyle birini aramızda bulamıyoruz’ dediklerinde Efendimiz (s.a.v.): ‘O Yemen ellerinde bir çobandır, kendisine Veysel derler, ayağı onun ayağı üzerine koyunuz, izini takip ediniz’ (Ferideddin Attar, 2005: 58).

“Tabiinin en hayırlısı Veysel (Tam ismi Üveys) adında biridir. Ona uğrayın, sizin için istiğfar etsin” (El-Affanî, 2005: 299-300).

1.2.8. Üveysîlik

Üveysîlik, Veysel Karanî’ye dayandırılan bir tasavvuf akımıdır. Üveysî mensuplarının temel özelliği, şu an hayatta olmayan, daha önce yaşamış bir sûfinin ruhâniyetinden feyz almalarıdır. Üveysîliğin temeli de herhangi bir pîrden nasip almaya ihtiyaç duymama ve başkalarının aracılığı olmadan doğrudan doğruya Hz. Peygamber’in ruhaniyetinden nasip almaktır. Onun yaşadığı münzevî hayat tarzı, kendisinden sonraki dönemlerde yetişen mutasavvıflar için daima ilham kaynağı olmuştur. Hatta buradan hareketle tasavvufta müritlerden birisi, kendisinden önce gelip geçmiş birinin ruhaniyetinden feyiz alarak sülûk görürse bu kişiye Üveysî denmiş, bu yoldaki yetişme tarzından da Üveysîlik doğmuştur.

Attar, bu konuda şunları ifade eder: “Malûmun olsun ki, ‘Üveysiler’ denilen bir zümre vardır. Bunların şeyhe ihtiyacı yoktur. Zira başka bir vasıtaya hacet kalmadan, nübüvvet bunları bizzat kendi kucağında terbiye etmiştir, tıpkı Veysel’i terbiye ettiği gibi. Gerçi o, zâhiren Peygamberler Efendisini görmemişti. Ama O’nun tarafından terbiye ve irşad edilmişti. (Risalet ocağında) nübüvvetten terbiye görmüş ve hakikatla hemdem olmuştu. Bu makam o kadar ulu ve yücedir ki, kolay kolay kimseyi oraya ulaştırmazlar” (Ferideddin Attar, 1991: 68).

İ. Hakkı Bursevî de vasıtasız olarak hakikate erenlere Üveysî denildiğini belirtir: “...ekser-i süllâk tahsil-i kemâl’de vâsitaya muhtaçlardır. Ve bu vâsita-ı cismaniye olmak galiptir ve rûhâniyye olmak nâdir ve bî-ihtiyâc olmak e’azz ve enderdir. Ve bu âhirin reisi Üveys el-Karanî’ye tâbi’dir ki tarîkatine Tarîkat-ı Üveysiyye derler. Ve ol meşrebde olanların cümlesi Üveysi-meşrebdir. Ve bazıları dediler ki ‘Bî-vâsita-ı zebân umûr-ı hakikati birbirinden mücâlese-i mücerrede ile ahz edenlere üveysiyân derler (...) Zîra tutalım ki sırr-ı mübâyaa elde ola velâkin kable’l-vusul ırk-ı hayât-ı şeyh munkatı’ olıcak mürîd yetim kalır. Bu surette ya meded-i ilâhi ittisaliyle tadrîc-i kemendâz sakf-ı merâm olur ki üveysî budur” (Bursevî, 2000: 166).

Ahmed Rifat da Bursevî’ye benzer bir açıklamada bulunur: “Dîn-i Muhammedî’nin zuhûrundan evvel bilâ-vâsita ve delîl-i tahsîl-i kemâl ve tenvîr-i bâl iden sulehâya bir hubân didikleri gibi ‘aleyhisselatü vesselâm efendimizi tasdîk ve

şerî'at-ı mutahharaya temessük ve teveccüh ve imdâd-ı ruhâniyyet-i nebeviye ve mürşidîn ile vâsılullah olan zevât-ı kirâma dahi Üveysî dirler” (Ahmed Rifat, 1882-1883: 316-317).

Hoca Mehmed Parsa ise “Evliyâullahdan bir kavm olur ki anlara meşâyih-i tarikat ve kübrâ-yı hakikat Üveysiyân dirler anlara zâhirde pîre hâcet olmaz zîra anlara Hazret-i Nübüvvet salallahü ‘aleyhi vessellem kendi hicr-i ‘inâyetinden bî-vâsita-yı gayr perveriş virir” (Hoca Mehmed Parsa: 18-19) derken yine zahirde bir pîre ihtiyaç duymadan Hz. Peygamber’den ilham alan evliyalara Üveysî denildiğini belirtir.

Ethem Cebecioğlu ise Üveysiliği şu şekilde tarif eder: “Bir şeyhe bağlanıp resmi sülûk görmeyen, ancak Hz. Peygamber veya bir velinin ruhunun etkilemesiyle terbiye ve irşâd olanlar. Veysel Kârânî’nin adıyla anılmasının nedeni, onun Hz. Peygamber’i görmemiş olmasına rağmen, gıyaben O’nun terbiyesinden geçmesidir. Ancak hayattaki şeyhler, terbiye için daha çok tavsiye edilir” (Cebecioğlu, 2009: 678).

Üveysîler, gönül perdesinin açılması ve nefsânî perdelerin kalkması mürşid elinde olmayan kimselerdir. “Sohbet üç kısımdır. 1. Bizzat meşâyih’tan ahzolunan ‘sohbet-i cismâniye’, 2. Evliyânın kâmil olanlarından alınan ‘sohbet-i rûhâniye’, 3. Bizzat Hakk’dan istifâza ile elde edilen ‘sohbet-i ilâhîyyedir’. Üveysî bunlardan ikinci ve üçüncü grupta bulunanlara denilir” (Yılmaz; 1999: 237).

Tasavvuf tarihinde, belli bir tarikata veya tasavvuf mesleğine mensup olmayan, fakat inanışa göre doğrudan doğruya Allah’ın hidâyet ve delaletiyle velâyet mertebesine ulaşan sûfilere Üveysî denmektedir. Bu da Veysel Karânî’nin hiç kimsenin yol göstermesi olmadan sırf Allah’ın irşadiyle velâyet derecesine ulaştığı inancına dayanır. Üveysîlik bir tarikata mensubiyeti ifade eden bir terim değildir. Çünkü Veysel Karânî çağında hiçbir tarikat mevcut değildi. “...başka bir deyişle Üveysîlik, normal tarikat çevreleriyle pek imtizaç edemeyen veya kendilerine oralarda hareket alanı olmadığı düşünen mistik şahsiyeti kuvvetli bazı sûfilerin, doğrudan Hz. Muhammed, büyük bir peygamber veya Hızır, yahut herhangi büyük bir sûfînin ruhaniyeti aracılığıyla irşad edildiklerini bildirerek bir sürü tarikat arasında kendilerine sanki bir meşrûiyyet alanı yaratması gibi de algılanabilir” (Ocak, 2009: 100).

Üveysî denildiği zaman şu beş grup sûfîyi içine alan bir zümre anlaşılmaktadır:

1. Hz. Peygamber'in veya büyük peygamberlerden birinin ruhaniyetinden nasip alanlar,
2. Veysel Karanî'nin ruhaniyeti ile irşad olunanlar,
3. İlk dört halifeden birinin ruhaniyetinden feyz alanlar,
4. Herhangi bir büyük şeyhin veya kutbun ruhaniyetinden irşad edilenler,
5. Bizzat Hızır aracılığıyla velâyet mertebesine erişenler (Yıldız A., 2006: 94-96; Yıldız S., 2006: 94-96; Erkul, 2006: 99; Gündüz, 2007: 30-31; Ocak, 2009: 105).

Görüldüğü gibi bu beş grupta da ortak olan nokta, daha önce yaşamış birinin rûhâniyetinden feyz almaktır. Çünkü sûfiler nezdinde cismânî sohbet olduğu gibi rûhânî sohbet de vardır. Sâlihlerle manen beraberlikle de kemâl elde edilebilir. Ancak bu şuuraltı hayatının kuvvetliliği ve şiddetli bir câzibeye kapılmakla mümkündür. Bunun yanı sıra mutasavvıflar arasında Üveysiliği hiç kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Bunlar herhangi bir şeyhe biat etmeden sülûk yolunda ilerlemenin mümkün olmadığını söylerler. Çünkü şeyhi olmayanın dostu şeytandır. Mevlanâ, kendi başına yetişen Üveysilerin bile yine bir mürşidin uzanan eliyle bu nimete erdikleri ifadesiyle, mânâ yolunda gidenlerin hiçbir şekilde mürşidsiz kalamayacağını anlatmak istemiştir (Gül, 2003: 150).

Üveysîlik tasavvufta bir meşrep, özel bir sülûk tarzıdır. Anadolu dışında da Üveysî denilen gruplara rastlanmıştır. Ocak, Orta Asya'da XVI. yüzyılda Sinkiang bölgesinde çok yaygın olan Nakşibendîliğe bağlı Yesevîliğin, o bölgede münhasıran Üveysiyye diye tanındığını belirtir. Yine, Nakşibendîliğin bir kolu olarak, XVI. yüzyılda Hotan bölgesinde Muhammed Şerif Pir tarafından Üveysiyye adıyla ayrı bir tarikat kurulmuştur. Bundan başka Somali'de Kadirî tarikatı içinde teşekkül eden iki şubeden ikincisi de Üveysiyye adını taşımaktadır. Bu kol, Şeyh Üveys b. Muhammed el-Barâvî tarafından kurulmuştur. Bu tarikat Doğu Afrika'da Zanzibar'da çok büyük bir nüfûz elde etmişti. Bu tarikatın halifeleri İslâmın Doğu Afrika'da yayılmasında önemli rol oynamıştır (Ocak, 2009: 112-113).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda doğrudan doğruya Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhâniyeti vâsıtasıyla irşâd edildiklerini söyleyen sûfiler tarafından önce Fas'ta, daha sonra Cezayir'de yayılan Tîcânîyye Tarîkatı, Ahmet et-Tîcânî (ö.1231/1815); önce Cezayir'de

ortaya çıkıp sonra Libya’da gelişen Senûsî hareketi, Muhammed es-Senûsî (ö.1276/1859) tarafından kurulmuştur (Erkul, 2006: 98).

Girit fethedildiği günden bu yana siyasî, sosyal ve kültürel hayatımızda olduğu gibi, dinî ve tasavvufî hayatımızda da önemli bir yere sahiptir. Burada başta Bektaşîyye tarîkatı olmak üzere, Halvetiyye, Celvetiyye, Mevleviyye, Kâdiriye, Üveysiyye ve İdrisiyye tarikatları faaliyet göstermiştir. Girit’te Üveysîlik XVIII. asırda Ahmed Hikmetî Efendi (ö. 1140/1727) tarafından temsil edilmiştir (Şimşek, 2007: 215-237).

Amerika’da da bu isimle bir araya gelmiş cemaatler bulunmaktadır. Bu cemaatlerde Üveysî’nin yaptığı gibi kalbin en merkezine dönerek, hakikatleri bulma amacı yatmaktadır. The Maktab Tarighat Ovaysi Shahmagsoudhe Sufi Order(Şah Maksut Üveysî Tarikatı Mektebi) ve Uwaiysi Tarighat (Üveysî Tarikatı) bunlardandır (Erdoğan, 2007: 23-25).

1.2.9. Üveysî Sûfîler

Harun Yıldız, XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Cabbâr Kulu’nun, Üveysîlik tarikatına mensup bir sûfî olduğunu belirtir. Cabbâr Kulu, kendi döneminde yaşayan hiçbir âlim, şeyh ya da dervişten ders almamış, hiç kimsenin yanında yetişmemiştir. Başta Hz. Peygamber olmak üzere Hz. Hızır, Hz. Ali, Veysel Karanî ve Selman-ı Fârisî gibi kendisinden asırlar önce yaşayan şahsiyetlerin ruhâniyetinden feyz alıp onların terbiyesinden geçmiştir (Yıldız H., 2004: 17). Celvetî tarikatının şeyhlerinden Mehmed Muhyiddîn Üftâde, genç yaşına rağmen büyük bir teslîmiyetle bağlandığı şeyhi Hızır Dede’nin nezdinde kemâle ermiş, şeyhinin vefâtından sonra da Muhyiddîn b. el-Arabî’nin rûhâniyetinden feyz almıştır (Yılmaz, 1999: 186). İbrahim b. Edhem ve Hâkim et-Tirmizî, Hızır’ın irşadıyla tasavvuf yoluna girmişlerdir (Öztürk, 2003,273).

Mehmet Saffet Sarıkaya, Şeyh Mehmed Çelebi’nin Hızır’a kul oluşuyla maddî âlemde olmasa da manevî âlemde bütün kâinatı gezip dolaştığını, başta Hz. Âdem olmak üzere geçmiş peygamberlerle, havarilerle, Hârut ve Mârut ile karşılaştığını, gittiği yörelerde daha önce yaşayan bazı âlimleri ve velileri gördüğünü ifade eder (Sarıkaya, 2007: 11). Abdullah-ı Dağıstanî Türkiye’de Çanakkale Savaşı’na katılır. Bu savaşta yaralanan Dağıstanî, aldığı bir kurşun yarasıyla yarı baygın bir hâlde Hz. Peygamber (s.a.v)’i görür ve ömründe bu tür sırlara birçok defa mazhar olur. “Şah-ı Nakşbendî’yi de görerek üveysî yolla irşat olan Dağıstanî, Mehdi (a.s) gelinceye kadar

gelecek olan yedi bin yedi Nakşibendî mürşidlerinin isimlerini bir liste hâlinde dayısı Şerafettin Dağıstanî'den alır” (Erdoğan, 2007: 56). Nakşibendî şeyhlerinin birçoğu Üveysî olarak yetişmişlerdir. Nakşibendî tarikatının kurucusu ve ilk şeyhi olan Bahâeddîn Nakşibend bir Üveysîdir. Çünkü kendisi Emir Külâl (ö.772/1370)'in müridi olmasına rağmen manevî eğitimini Abdulhalık Gücdüvânî (ö.595/1199)'den almıştır (Yazıcı, 1964: 52; Yıldız S., 2006: 94-96; Erdoğan, 2007: 13).

Melâmetiliğin ileri gelen şeyhlerinden biri olan Ebu Sa'id Ebû'l Hayr (ö.440/1049) Üveysîdir (Gündüz, 2007: 30-31). Turhallı Mustafa Efendi de kendisinin Üveysiyye olduğunu söyler. Çünkü Peygamber Efendimiz (sav)'in ruhaniyeti ile terbiye edilmiştir (Yıldız S., 2006: 94-96). Yanyalı Celâl Efendizâde Muhammed Abdülkerîm, el-Meslekü'l-kavî'de Yanyalı Şeyh Yûsuf Efendi'nin mürşidi Beyzâde Mustafa Efendi'yi görmediğini, mektubu ile rûhâniyyetinden gıyâben terbiye aldığını ve Üveysî olduğunu belirtir (Erkul, 2006: 9).

Harakânî ile Bâyezîd arasında da manevî ilişkiden bahsedilir. Birbirini görmemiş olan iki şeyhin arasında, mânevî bir ilişkinin varlığına ve Bâyezîd'le yaşadığı bu ilişkinin Ebû'l-Hasan'ın, tasavvufî fikirleri ve görüşlerinin şekillenmesinde yoğun olarak tesir ettiğine inanılır (Sarı Abdullah Efendi, 1872: 23; Harakânî, 2004: 80). İranlı şair Ebû Sa'id, Sarahs şehrine gider. Orada Lukmân Macnûn adında meczûb bir derviş kendisini Abû Nasr al-Sarrâc'ın talebesi meşhur sûfî Abu'l-Fazl b. Hasan'a tanıtır ki, bu zat mânevî nesebini Cüneyd Bağdâdî(ölm. 297=909)'ye çıkarmaktadır (Nicholson, 1977: 46). Künhü'l-ahbâr'da Babaî isyanına katılan bir Yesevî-Babaî şeyhi olan Emirci Sultan'la ilgili bir menkıbede, Emirci Sultan Üveysilik geleneğine bağlanmaktadır (Ocak, 1995: 154).

İbn al-Arabî kendisini Abû Madyan'ın müridi sayar. Birçok eserinde, bu şahıstan 'şeyhimiz' diyerek bahsetmiş, bütün isteklerine rağmen, onunla görüşmemiş, kendisi ile ancak rûhî bir irtibat kurabilmiştir (Ateş, 1979: 535). Hocazade Ahmed Hilmi, Hadikatü'l-Evliya'sında İbrahim bin Edhem'i anlatırken “Müşârü'l-İleyh hazretleri hırka-i fakru tecrîdi Fazîl bin 'İyâz hazretlerinden telebbüs itdikleri gibi 'Umrân bin Musa bin Zeyd Râ'î ve Şeyh Mansûr Sülemî hüzerâtından dahi ahz-ı feyz ve ma'rifet buyurmuşlar ve hazreti Üveys el-Karanî radiyallahu 'anhın rûhâniyyet-i 'aleyhlerinden müstefiz olmuşlardır” (Ahmed Hilmi: 116) demiştir.

Abdurrahman Câmî, Nefahatü'l-Üns'de İbrahim Teymî'den bahsederken onun Hızır'la arasında geçen olayı anlatır. Hızır, İbrahim Teymî'ye Hz. Peygamber'den sabah akşam okuması için dualar getirir (Abdurrahman Câmî, 1872: 34-35). Mevlâna Celâleddin Ebu Yezîd Pûrânî de herhangi bir sıkıntıyla karşılaştığında vasıtasız biçimde Hz. Peygamberin ruhaniyetinden yardım alır, sıkıntısını giderirdi (Abdurrahman Câmî, 1872: 569). Şeyh Hâmid bin Musa el-Kayseri sultânü'l-ârifin Bayezîd-i Bistâmî'nin rûhundan terbiyet bulmuştur ve Hazreti Hızır ile musâhabet etmiştir (Abdurrahman Câmî, 1872: 638). Câmî, Şeyh Feridüddîn Attâr'dan bahsederken de “Bazılar demiştir ki Üveysî'dir Mevlâna Celaleddîn kelimâtında mezkûrdur ki yüz elli yıldan sonra Mansûr'un nûri Feridüddîn Attâr'ın rûhuna tecelli eyledi ve anın mürebbisi oldu” (Abdurrahman Câmî, 1872: 668-669) demektedir.

Bunlardan başka Beyazid-i Bistâmî, İmam Câfer Sâdık'ın ruhaniyetinden; Ebu'l-Kasım Cürcânî, Veysel Karanî'nin ruhaniyetinden feyz alan Üveysîlerdir. Necmeddin Kübrâ, Abdurrahman Câmî, Ebu Bekir Tayâbâdî, Nizamî-i Gencevî ve Hâfız-ı Şirazî'nin de Üveysî oldukları çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir (Ocak, 2009: 114-118).

1.3. TÜRK EDEBİYATINDA VEYSEL KARANÎ

Veysel Karanî, Hz. Peygamber devrinde yaşamış fakat onu görememiş, annesine olan sevgi ve bağlılığıyla sadece Türk edebiyatında değil tüm İslam milletleri edebiyatlarında da yer almıştır. Onun adı hâlâ Türkler arasında sevilerek anılmaktadır. Bu sevgi ve ilgi Türk edebiyatının çeşitli kesimlerine yansımıştır. Türk edebiyatında Veysel Karanî ile ilgili menâkıbnâmeler, medhiyeler, ilahiler, na'atlar ve hikâyeler kaleme alınmış; manzum ve mensur pek çok eser meydana getirilmiştir. Veysel Karanî'nin tanınmasında ve sevilmesinde Feriduddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sı önemli rol oynamıştır. Veysel Karanî'nin manzum ve mensur hemen bütün menkıbe ve hikâyelerinde onun eseri ilham kaynağı olmuştur.

1.3.1. Tasavvuf Edebiyatında Veysel Karanî

Tasavvuf Edebiyatında birçok metinde Veysel Karanî'ye değinilmiştir. Anadolu Tasavvuf Edebiyatında Veysel Karanî'yi işleyen ilk metinlerden biri Sultan Veled'in İbtidânâme'sinde yer alır. Sultan Veled eserinde Hz. Peygamberin meşhur hadisine şu şekilde telmihte bulunur:

“Zamanın padişahı olduğu halde Muhammed, Hakk kokusunu Yemen’den almadı mı?”

“Yemen’den Karen’li padişahın can kokusu gönlüne erişince onu göreyim demedi mi?” (Ocak, 2009: 122).

Tasavvuf felsefesini milli şuurla kaynaştıran, yüzyıllar boyu Tekke şiirinin önderi olma özelliğini kaybetmeyen XIV. asrın büyük şairi Yunus Emre, Divanı’nda üç beyitte Veysel Karanî’den şu şekilde bahseder:

Üveys yirinden turdı ‘Arş’da na’lin döndürdi

Muhammed anı gördi visâle döndi firâk (Tatçı, 1997c: 193).

Dervîşlerün hâlleri Hak’a gider yolları

Arş’da na’lin dönderdi Üveys’i dervîşlerün (Tatçı, 1997c: 211).

Mi’râc gicesi Ahmed’ün dönderdüm ‘Arş’da na’linin

Üveys’ile urdum tâcı Mansûr’ıla urgandayıdum (Tatçı, 1997c: 231).

Mustafa Tatçı, hazırlamış olduğu Yunus Emre Divanı’nın IV. cildinde Âşık Yûnus ve başka Yunusların şiirlerini toplamıştır. Tatçı, Yunus Emre dışında birçok Yunus’un yaşadığını düşünmektedir. Bu ciltteki şiirler Yunus Emre’ye ait değildir. Tatçı’nın, XV. asırda Bursa’da yaşadığını, Yunus Emre’nin de etkilediği şairlerden olan Âşık Yûnus veya diğer Yûnuslara (Tatçı, 1997a: 9-21) ait olduğunu düşündüğü ünlü ilahide, Veysel Karanî’nin Hz. Peygamber aşkı, fakirliği, ibadete düşkünlüğü şöyle dile getirilir:

Rûmda ‘Acemde âşık olduğum

Yemen illerinde Veyse’l-Karanî

Allah’un Habîbi dostum didügi

Yemen illerinde Veyse’l-Karanî

Her seher vaktinde hacet dilerdi

Üstine melekler kanat gererdi

Muhammed hırkasın tâcın giyerdi
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Hakk'un hizmetinde kemer belinde
Bir ak beni var mübârek eğninde
Âşık Üveys dirler Karen köyünde
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Sabah namâzını kılar giderdi
Gizlice Rabb'ine niyâz iderdi
Anun işi-güci deve güderdi
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Bin deveyi bir akçeye güderdi
Anun da nısfını zekât iderdi
Develer bilesince tevhîd iderdi
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Asâsı varıdı hurma dalından
Hırkası varıdı deve yüninden
Gözlerin ırmazdı Ka'be yolından
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Yastığı taşıdı döşeği postı
Cennetlik eylemek ümmeti kastı

Hakk'un sevgülisi Habîb'ün dostı
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Anasından destur aldı durmadı
Ka'be yollarından gözin ırmadı
Geldi Muhammed'i evde bulmadı
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Hırkasından çıkarmazdı başını
Severdi Ahmed'i dökdi yaşını
Anun dostlığına çekdi dişini
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Muhammed mescidden evine geldi
Üveys'ün nûrını evinde gördi
Âyişe'ye sordı bunda kim geldi
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

‘Âşık Yûnus eydür ben dahı varsam
Ol şâhun mübarek elini öpsem
Ayağı tozına yüzümü sürsem
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî (Tatçı, 1997a: 234-236).

Zarif ve tabîî bir şehir Türkçesiyle Ahmed Paşa'dan sonra XV. yüzyılın en büyük şairi olarak kabul edilen Necâtî, 6 beyitten oluşan gazelinde Veysel Karanî'den şöyle söz eder:

Dil Halîli işigün Ka‘besini terk idemez

Men‘ ider hubb-ı vatan Veysel Karen’den çıkamaz (Tarlan, 1963: 286).

XVI. asrın mesnevîleriyle tanınan şairlerinden Taşlıcalı Yahya Bey, Kitâb-ı Usûl’ünde Veysel Karanî ile ilgili bir hikâye anlatır. Hikâyede Veysel Karanî ile şeytanın karşılaşması ve aralarında geçen konuşmalar şöyledir:

Uveyse’l-Karen Hazretî sâbıkâ

Görür yolda şeytânı eyler ezâ

Dimiş ey karâ yüzlü bed-nâm-ı ‘âm

Neden eğrisün hak yolunda müdâm

Hemân rûy-ı ma‘nîde açmış nikâb

Su’âline vermiş hâref cevâb

Dimiş eğriliğim misâl-i hilâl

Olur kendüme fezl-u hüsn-ü cemâl

Hakîkatte mânend-i ebrûy-i yâr

Bana eğrilik eyle ey i‘tibâr

Eğer eğri olmâsa mânend-i mâr

Vücûdüm bu yolda idemez karâr

Akar su gibi sûret-i i‘vicâc

Virür zâtımın cevherine revâc

Tefekkür idüb ol fasîhü’l-lisân

Yaradılmışum hikmeti var nihân

Zuhûrâ gelür emr-i takdîr-i Hak

Bu ilm-i ezelden bilünmez sebak

Bu deryâ-yı fânîde mânend-i hût

Dilün tut, kelâm eyleme, kıl sükût

O bâlâya irmez kemend-i ‘ukûl

Muhîr olamaz ilm-i Mevlâyâ ol
 ‘Ayân olsa aslıyla esrâr-ı Hû
 Salâhile olurdu âlem kamu
 Bu ser-keşligüm oldu mahz-i huşû‘
 Bu eğriligüm oldu ‘ayn-i rûkû‘
 Fırâk olmayınca bulunmaz visâl
 Celâl olmayınca bilünmez Cemâl
 Hakikatte merd-i şecâ‘at-şinâs
 Bunun gibi sözlerde bulmaz esâs
 Şerî‘at hisârında eyle karâr
 Bu vesvâs-ı hannâsa ne i‘tibâr (Tansel, 1975: 243).

XVI. yüzyılın Bektaşî şairlerinden Kul Himmet tarafından kaleme alınan altı kıtadan oluşan nefeste Hz. Peygamber ile Hz. Ali sevgisi anlatılır. Kul Himmet, nefesinde Veysel Karanî’den de şu şekilde söz eder:

Kısmetimiz kalbimizde buluna
 Veysel Karanî gitti Yemen yoluna
 Arıyız uçarız kudret balına
 Allah bir Muhammed Ali diyerek (Atalay, 1924: 96).

Aşağıdaki kıtalar ise XVI. asır sonlarında yaşadığı kabul edilen tasavvuf şiirinin önde gelen isimlerinden Pir Sultan Abdal tarafından söylenmiştir. Pir Sultan Abdal, Hz. Peygamberden, Hz. Ali’den yardım dilediği 5 kıtalık nefesinin son kıtasında Veysel’de Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz. Ali’nin nurunu görür:

Pir Sultan Abdal’ım sır Ali sırı
 Sıratı geçen cennettir yeri
 Veyselkara Hint’ten Yemen’den beri
 Muhammed Ali’de nuru gözlerim (Öztelli, 2008: 205).

Pir Sultan Abdal, 6 kıtadan oluşan diğerk bir nefesinin ikinci drlğnde Veysel’in kendi zamanına kadar gelen tüm evliyaların başı olduğnu belirtir:

Günde bin kez Hakk’a şükür ederken

Veysel erenler katarın yederken

Msâ Hakk’ın ddârına giderken

Hızır mşküln anarken gördüm (ztelli, 2008: 290).

XVI. yüzyılın sonlarıyla XVII. yüzyılın başlarında yaşamış Bektaşî şâiri Kul Hüseyin, Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hüseyin’i anlattığı 8 kıtalık nefesinin yedinci kıtasında, Veysel Karanî’nin Sıffın Savaşı’nda şehit olmasını şöyle ifade eder:

Veyselkaran gezer idi Yemen’de

Serin verdi Oniki İmam yolunda

İmam Mehdî hangi vakt u zamanda

Nasıl zuhur eder, sordun mu turnam (ztelli, 1997: 347).

XVII. yüzyıl şairlerinden Cevrî, Divanı’nda “Yaratan bir memleketi koruyup bekleyecek olsa Veys-i Karen’i ona bekçi yapar” derken Veysel Karanî’yi Yemen ilinin manevi koruyucusu olarak gösterir:

İtse bir memleketi hıfz u hırâset bârî

Rh-ı Veys-i Karenî ana nıgeh-bân eyler (Ayan, 1981: 114).

Veysel Karanî ve Yemen hatırasını terennüm eden bir başka şâir de XVII. yüzyılda yaşamış Teslim Abdal’dır. Teslim Abdal bir nefesinde Hz. Peygamberi görmeye giden Veysel’i, türlü kumaşlar satmaya götüren bezirgâna benzetir:

Türlü kumaşlardan yükünü tutmuş

Gördüm bir bazergân Yemen’den gelir

Boz atlı Hızır’ı sarıvan etmiş

Gördüm bir bazergân Yemen’den gelir

Doldurmuş dolusun sunuyor sâki
 Yüzbin haramiden hiç olmaz korku
 İnci sedef lâ'l ü gevherdir yükü
 Gördüm bir bazergân Yemen'den gelir

Üveys gibi şah devesin güderim
 Yüklettim kumaşı şara giderim
 Müşteri bulursam pazar ederim
 Gördüm bir bazergân Yemen'den gelir

Ehl-i irfan ol gel eyleme inkâr
 Gerçek âşık isen gel yaramı sar
 Yüküm lâ'l ü gevher şah damgası var
 Gördüm bir bazergân Yemen'den gelir

Teslim Abdal can emanet-i Bâri
 Ateşten yeğindir sitemin narı
 Şah dükkânın açmış satar esrarı
 Gördüm bir bazergân Yemen'den gelir (Gölpınarlı: 92-93).

XVIII. yüzyıl şairlerinden Diyarbekirli Ahmedî (Ahmed Mürşidî)'nin yazdığı, Veysel Karanî'nin Hz. Peygamberi görmek için annesinden izin alıp, onu göremeden dönmesini ve annesine bağlılığını dile getirdiği 45 beyitlik mesnevisinin ilk on beyti şöyledir:

Ol Yemen ilindeki Veysel Karân
 Görmek isterdi Rüsûlu ol yârân

Görmeden meftûn idi ol servere
 ‘Âşık idi ol ulu peygambere

Ânınçün eyler idi âh u zâr
 Gözlerinden yaşı kılmışdı pınar

İster idi ol ulu dîn rehberi
 Göreyim dir ol cemâl-ı enveri

İdeyim mir’ât-ı Yezdân’a nazar
 Tâ ki ânınla bula kuvvet-i basar

Anasının ayagın pûs eyledi
 Vir izin bana varayım söyledi

Ol habîbi Mustafâyı göreyim
 Ayagı tozına yüzler süreyim

Kendimi bileli âna intizâr
 Ben ânın ‘aşkıdayım leyl ü nehâr

Ârzûlaram irem ânın zâtına
 Nâzır olam ol Hüdâ mir’âtına

Ol durur âhir zamân peygamberi

İns ü cinnin mahlûkâtın serveri (Ahmed Mürşidî, 1963: 48-49).

XVIII. yüzyılın önde gelenvelilerinden Ahmed Kuddûsî, Dîvânı'nda bulunan 17 beyitlik aşağıdaki mesnevisinde hırkanın Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından Üveys'e verilişini anlatmaktadır. Mesnevide hırkayı alan Üveys, ümmet-i Muhammed için dua eder. Hz. Peygambere olan gerçek sevgisini onun uğruna otuz iki dişini çektirerek gösterir:

Ümmet-i merhûmeye çün bir emân geldi Üveys

Nâr-ı düzehden 'usâtı kurtarup aldı Üveys

Çün vasiyyet etti ana hırkasın fahr-ı Rüsûl

Bu za'îfe ümmete gör ne kerem kıldı Üveys

Hazret-i 'Ömer 'Ali biraz ashab bile

Hırkayı alup varınca şevk ile doldı Üveys

Vardı bir تنها yire itdi du'â Mevlâsına

Bir iki saat münaca'ât bahrine daldı Üveys

Dedi 'afv it ümmeti hep yohsa geymem hırkayı

Nâz ile re's-i şerîfin secdeye saldı Üveys

Erdi hatifden avâz üçden birin 'afv eyledim

Üç sülüsden birisinin defterin sildi Üveys

Secdeye varup yine dedi kim ‘afv it cümlesin
Yüzini topraga sürüp saçını yoldı Üveys

Yine irdi bir nidâ ‘afv eyledim bir sülüsün
Üç sülüsden ikisinin çaresin buldı Üveys

Yine varmak diledi pes secdeye lâkin ‘Ömer
Dedi kande gitdi varup göreyim n’oldı Üveys

Ya karındaşım ‘Ömer sen gelmese idin deyüp
Kaldığına bir sülüs-i ümmet hazîn oldu Üveys

Sordı ashaba bilür misiz Rüsûlın hilyesin
Ah ediben şerha şerha yüregın deldi Üveys

Ba‘zısı vasf etti cüzî bildiği miktarı pes
Bilmemişiz dedi anı görünce bildi Üveys

Başı göklerden yüce yerlerden engîn ayagı
Böyle bilürin deyüben sararup soldı Üveys

Dedi anlara sever misiz Resûlullahı siz
Dediler kim biz severiz ol zeman güldi Üveys

Sevmeye var mı ‘alâmet dedi ettiler sükût
 Agzını açup dedi dişsiz niçün kaldı Üveys

Onsekiz bin ‘âlemin fahrı Muhammed hubbına
 Otuz iki dişini çekdi yere çaldı Üveys

Eyle Kuddûsî hediye rûhına sen fâtiha
 Bizim için gussa yeyüp bagrını deldi Üveys (Ahmed Kuddûsî, 1285: 73-74).

Kuddûsî Dîvânı’nda Veysel Karanî ile ilgili başka bir mesnevi daha bulunmaktadır. 24 beyitlik bu mesnevide Hz. Peygamberin Veysel’i övmesi, hırkasını ona vasiyet etmesi ve Veysel’in ümmet için Allah’a duası etmesi şöyle anlatılmaktadır:

Görince bülend oldığımı şânı Üveysin
 Bu ümmete hem itdigi ihsânı Üveysin

Eyler idi şâh-ı rüsûl ana hubb-ı teşevvük
 Bî-had idi çün cezbe-i efzânı Üveysin

Ol cebhe-i tâbânın açup vakt-ı seherde
 Hoş geldi bana dir idi reyhânı Üveysin

Arzûlar idi görmegi olmadı mukadder
 Çün itdi nihân cismini Yezdân Üveysin

Ashâbına şol kez anı vasf eyler idi kim
 Olurlar idi cümlesi hayrânı Üveysin

Dir idi sa‘âdetle ol şâh rûz-ı haşirde
Bir dûr ola kim sûr ile devrânı Üveysin

Pes ide şefâ‘at nice bin ümmetime hem
İrişe nice dertliye dermânı Üveysin

Çün hırka-yı mergûbesini kıldı vasiyyet
Bahş itdi safâ cânına cânânı Üveysin

Gitdiler ana itmege teblîg-i emânet
Ashâb-ı güzîn sevgilü yârânı Üveysin

Birisi ‘Ömer biri ‘Ali hem biraz ashâb
Didiler olaydık n’ola mihmânı Üveysin

Arayup anı buldılar iklîm-i Yemen’de
Bir çölde kurulmuş ulu dîvânı Üveysin

Gördükde ‘Ömer köhne palas içre didi kim
Hoş geldi bana sîne-i ‘üryânı Üveysin

Hem didi gerekmez bana bu câh-ı hilâfet
Gördükde yüceligini eyvân-ı Üveysin

Ol didi birader seni efdal bilürem ben
Sanma ki ola üstüne ruhcânı Üveysin

İtdiler ana hırka-yı mergûbe-i teslîm
Dünyâ tolusu buldı ferah câmı Üveysin

Didi ki revâ gördi mi bahrı kereminden
Bu bürde-i şâhâne-i sultânı Üveysin

Bûs eyleyüben başına koydı anı derhâl
Aglatdı yeri gökleri efgânı Üveysin

Ol demde varup secdeye tâ itdi münâcât
Hem didi ki yâ Hazret-i Rahmânı Üveysin

Bagışlar isen ümmetini eşref-i halkın
Âbâd olur ol dem dil-i vîrân-ı Üveysin

Hem hoşnûd olur ‘âşık-ı Üveys’den o ma‘şûk
Ol eşref-i mahlûk ulu hâkânı Üveysin

Hâtif didi oldı sana bahş-ı sülüs ümmet
Bahş itdi sülüs ümmeti hannânı Üveysin

Baş indirüben itdi yine secde Hüdâ'ya

Didi dilegi cümle ihvân-ı Üveysin

Hâtif didi oldı sülüs ümmet dahi bahşış

‘Afv eyledi sülsânını mennânı Üveysin

Kuddûsî'ye olur mı ‘aceb lutf-i müyesser

Ol bahr-i kerem fazl-ı ‘atâ kânı Üveysin (Ahmed Kuddûsî, 1285: 100-101).

XVIII. asrın büyük mütefekkirlerinden Erzurumlu İbrahim Hakkı da Divan’ında Veysel’den bahseder. İbrahim Hakkı, bir beytinde Veysel Karanî’nin Yemen’den Rahman’ın kokusunu getirdiğini belirtir:

Rîh-i Rahmânî Yemen’den ki o hazret buldu

Cân dimağına dem-i Veys ayândan geldi (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1997: 480).

Veysel Karanî hakkında en çok şiiri bulunan kişi XVIII. asırda yaşamış olan Şeyh Kaygulu (Kaygulu Şeyh Halil Efendi)’dur. Şeyh Kaygulu, Celvetî tarikatındandır. Aşağıda Şeyh Kaygulu’nun altı farklı şiiri verilmiştir. Şeyh Kaygulu bu şiirlerinde Üveysîlerin niteliklerini, tarikatlarının yolunun hak olduğunu, Veysel’in Hz. Peygamberin sevgisine mazhariyetini, hırkanın kendisine verilmesini, tüm evliyaların başı olduğunu şu şekilde anlatır:

1. Erenler şâhı olan

Sulûk-ı Veysîyeliler

Yeryüzünde şems ü mâhî

Sulûk-ı Veysîyeliler

Ânlar meczûb-ı İlâhî

Min cell alur nite râhı

Kerâmâtın ânlar gâhı

Sulûk-ı Veysîyeliler

Sevenlere sevinmezler

Yerlere yerinmezler

Kimseye niyâz etmezler

Sulûk-ı Veysîyeliler

Allâh'a olurlar muhtâc

Dilemezler gayrıdan 'ilaç

Sırr ile sırdandır el-hâc

Sulûk-ı Veysîyeliler

Şeyh Kaygulu ânlar ile

Mahabbetler eyler ânlar ile

Medh olunmaz diller ile

Sulûk-ı Veysîyeliler (Şeyh Halil Kaygulu: 50-51).

2. Yemenden zuhûra gelen

Kerâmâtı günden 'iyân

İki cihâna sultân olan

Pîrimiz Veysel Karanî

Muhammed'e geldi ândan

Görmeden gitti ol sultân

Sevgisini dilde tutan

Pîrimiz Veysel Karanî

Çektirdi aşkına dışı
 Pür-nûr olmuş içi dışı
 Muhammed'in o sırdaşı
 Pîrimiz Veysel Karanî

Ser-çeşmesi evliyânın
 Erkân usûlu insânın
 Kaldır kalbinden gümânın
 Pîrimiz Veysel Karanî

Şeyh Kaygulu ânı sever
 Sevenler Allâh'a erer
 Muhammed ümmetin diler
 Pîrimiz Veysel Karanî(Şeyh Halil Kaygulu: 65-66).

3. Vasiyyet eyledi âna Muhammed

Cânların cânânı cânım cân Ahmed
 Dedi etsin ümmetime o himmet
 Sultân Veyis dirler efendimiz var

Ebûbekr'i post üzere koydular
 'Ömer' Osmân 'Ali Yemen'e vardılar
 Sordular Veyis'i, mecnûn dediler
 Sultân Veyis dirler efendimiz var

Namaz kılar iken buldular ânı
 Ak nûrdan bildiler ol cânı
 Evliyâ serdârı güzel sultânı
 Sultân Veyis dirler efendimiz var

Dediler yâ Veyis vasiyyet bize
 Kurb-ı İla'llâh olmak nasîhat size
 Hallâkı seversin mahlûkdan öze
 Sultân Veyis dirler efendimiz var

Şeyh Kaygulu ol sultânı bilici
 Her dâimâ kalb, gönülden sevice
 Muhammed ümmetine yardım kılıcı
 Sultân Veyis dirler efendimiz var (Şeyh Halil Kaygulu: 66).

4. Hamdüli'llâh bize irşâd olunur

Meydân içre erkânımız bulunur
 Mukâbele olup usûl görülür
 Kâdirîyim Celvetîyim Veyisî

Kutub İbrâhim Efendi Celvetî
 Tarîkın evveli cümle Halvetî
 Kâdirîden Celvetîye yol oldu
 Kâdirîyim Celvetîyim Veyisî

Tarîk-i Muhammed’i şimdi ararız
 Cemâlu’llâh deyüp dîzâr umarız
 Erenlerin yolunda menzil aşarız
 Kâdirîyim Celvetîyim Veyisî

Cümle ‘âşıkların erkânı Hakdır
 Erenler evrâdı usûlu çokdur
 Birdir Allâh ânın şeriki yokdur
 Kâdirîyim Celvetîyim Veyisî

Şeyh Kaygulu ihtiyâr şeyhe vardı
 Kara yüzün ânın eşigine sürdü
 Şerî‘at tarîkat Habîbu’llâhdan kaldı
 Kâdirîyim Celvetîyim Veyisî (Şeyh Halil Kaygulu: 86).

Fevziye Abdullah Tansel, aşağıdaki iki ilahinin Şeyh Kaygulu’nun “Mezbûrâtü’l Hakâyık” adlı eseri ile “Divan”ında bulunduğu bilgisini vermesine rağmen her iki eserin tarafımızdan incelenmesi sonucunda bu ilahilere rastlanmamıştır. Tansel’in makalesinde geçen ilahiler şunlardır:

5. Bu fânî’ye fâni derler görmüşüm
 Cihân içre bir mahabbet bulmuşum
 Veyis sevgisini ben de bilmişim
 Veyse’l-Karanî’ye varır yolumuz

Mecnun gibi Karan-ili’nde gezdi
 Deve güdüb ânın ile eğlendi
 Mahabbeti günden güne artırdı

Veyse'l-Karanî'ye varır yolumuz

Dünyâ mahabbeti zerre bilmedi

Muhammed sevgisin kalb(in)den irmedi

Bu sırra erenler gayr'i sevmedi

Veyse'l-Karanî'ye varır yolumuz

Cümle evliyanın o sultan başı

Tâc, hırka emânet verilen kişi

Muhammed aşkına çektirdi dişi

Veyse'l-Karanî'ye varır yolumuz

Şeyh Kaygulu, ânın işleri ulu

Ol erkâna giren doğruya yolu

Cemâl'e irgörür Allâh ol kulu

Veyse'l-Karanî'ye varır yolumuz (Tansel, 1975: 239).

6. Habîbu'llâh Ashâb'ına buyurdu

Ümmetine sultanlığın duyurdu

Ömer, Osman, Ali Yemen'de buldu

Himmetci, yardımcı, sultânım Veyis

Habîbu'llâh medhin eyledi ânın

Kurbân olsun ânın yoluna cânım

Dertlilere dermân efendim bilin

Himmetci, yardımcı, sultânım Veyis

Resûlul'llâh ânın şânını bildi
 Tâc ile hırkayı vasıyyet kıldı
 Ümmetinin suçun Hak'dan diledi
 Himmetci, yardımcı, sultânım Veyis

Nebiyu'llâh sırrı sırdaşı odur
 Sevdî Muhammed'i sevdiği budur
 Rûz (-u) şeb Zikru'llâh eyleyen kuldur
 Himmetci, yardımcı, sultânım Veyis

Şefî'u'llâh şâhı, şahı olunca
 Sevgisi Sultân'ın sadra dolunca
 Şeyh Kaygulu yoluna can verince
 Himmetci, yardımcı, sultânım Veyis (Tansel, 1975: 239-240).

XIX. yüzyılın Bektaşî şâirlerinden Veli'nin 8 kıtadan oluşan ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi öven şiirinde bulunan aşağıdaki kıtaBektaşîlikteki Veysel Karanîinancını dile getirmektedir:

Ol Ali olup da Zülfikar çalan
 Sırr-ı Mustafâ'sın eylemem güman
 Horasan'dan Hindistan'a kul salan
 Yemen'de Veysel-i yâr Hacı Bektaş (Ergun, 1956: 92).

Terzi Baba Divanı'nda geçen bu beyitte ise Hz. Peygamberin hırkasının Veysel Karanî tarafından giyilmesi anlatılmıştır:

Abayı Mustafâ'yı hiç kimse giymedi amma,
 Nur aşkta terki can eden Veysel Karani giydi (Tura, 2007: 23).

Mevlevî tarikatının XIX. asırda yaşamış ünlü kadın şairlerinden Şeref Hanım, bir muhammes ve bir kıta'sında Veysel Karanî'den bahseder. Şeref Hanım, Allah'ın Veysel'e verdiği büyük makamı, Hz. Peygamberin kendisine olan muhabbetini, hırkasını ona vasiyet etmesini anlatırken makamının büyüklüğü nedeniyle kendisinden yardım diler. Şeref Hanım dörtlüğünde ise hırka-i şerifin ziyaret edilmesinin önemini vurgular:

1. Der-hakk-ı Veysel Karanî

Ol kadar mukbil-i mahbûb-ı Hudâ'sın ki seni

Kıldı tevkîr-i ziyâret ile vechin göreni

Yok nazîrin aramam Hıttâ-yı Hindü Yemen'i

Bahr-ı 'isyânda gezdirme yeter fülk-i teni

Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysel Karanî

Hırkasın kıldı 'atâ sâna Resul-ı Ekrem

Hiçbir bir bendeye olmuş değil Allâh a'lem

Sana mahsustur ancak bu 'inâyât ü kerem

Sen de Allâh ve Resûlu için olsun her dem

Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysel Karanî

Mücrimim mücrimim olmazsan eğer cây-ı penâh

Hâl-i zârım kati düşvâr ü perîşândır âh

Oldu çün zatına takdîm senin ehl-i günâh

Bulur elbette yerin emr-i Habîb-i Allâh

Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysel Karanî

Eyledin râh-ı mahabbette bilir bâı ü gedâ
 Cümle dendânını yeğdir girân-mâye fedâ
 Kadr ü şânın ne kadar olsa sezâdır bâlâ
 El-meded, el-meded oldukça dem-i rûz-i cezâ
 Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysel Karanî

Hâl-ı hindûy-ı keî-î câdunu ettin i‘lân
 Rütbe-i zâtını îmâdır o nûr-ı leme‘ân
 Şeref-i rû-siyehim pâyine düştüm el‘ân
 Zu‘afâ ‘Huz biyedî huz biyedî’ derken emân
 Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysel Karanî(Şeref Hanım, 1259: 54-55).

2. Kıt‘a-yı Berây-ı Hırka-yı Şerîf

Ziyâret kılsın ümmetler revân-ı can-bahâdır bu
 Cenâb-ı Veys’e ihsân ü ‘atâ-yı Mustafâ’dır bu
 Eşiğine Şeref rûy-i siyâhın sür niyâz eyle
 Makâm-ı hırka-yı pâk-i habib-i kibriyâdır bu(Şeref Hanım, 1259: 98).

Alvarlı Hacı Muhammed Lutfî Efendiise iki dörtlüğünde Veysel’i anar. İlk şiirinde ünlü velilerin çeşitli niteliklerini sıralayan Alvarlı Muhammed Lutfî Efendi, Veysel’i de veliyyullahlar arasında sayar. O, Resûlullahın medhine mazhar olmuş, tabi‘înin en faziletlisidir:

İsmi Üveys zâtı veliyyullahdır
 Sultân-ı tâlib-i rızâullahdır
 Matlûb-ı memdûh-i Resûlullah’dır
 Efdal-i tâbi‘în fermân iledir (Hacı Muhammed Lutfî, 2006: 145).

Alvarlı Hacı Muhammed Lutfî Efendi, başka bir şiirinde Hz. Peygamber, ilk dört halife ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i anlatırken Veysel Karânî'yi bu büyük insanlarla birlikte şu şekilde anar:

Zeynel-Âbidindir dürr-i velâyet

Üveys-i Karânî mihr-i seâdet

Pîr-i Geylânî'dir şems-i reşâdet

Amân Allah amân amân ver bize (Hacı Muhammed Lutfî, 2006: 457).

Oruç Baba Divanı'ndada Veysel Karânî'ye değinilmiştir. Şiirde Veysel'in Hz. Peygamber hasretive hırka meselesi dile getirilmiştir:

Burc-ı serinde doğup aşk-ı habîb-i Medenî

Nûr-ı vechîle münir etti diyar-ı Adeni

Milket ü fakr ü fenâ padişâh-ı derî'l-Hakk

Hırka-pûş-ı Yemenî Hazreti Veysel Karânî (Gürel, 1998: 58).

Şemseddin Sivasî'nin "Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam" adlı mesnevisinin sonunda, İshak Efendi'nin iki mesnevisi yer almaktadır. Aşağıdaki beyitler bu iki mesnevinin sonuncusunda yer almıştır. Bu beyitlerde Veysel Karânî'nin Kûfe halkı tarafından tâbi'înin efdalı olarak görüldüğü dile getirilir:

Uveyse dedi efdal Ehl-i Kûfe

Bu söz hoş geldi sâmi'den ulûfe

Bu mebhaste ehâdis-i metîne

Uveys'in hükmeder hayriyyetine (Tansel, 1975: 242).

1.3.2. Âşık Edebiyatında Veysel Karânî

Âşık Edebiyatında birçok halk şairi, şiirlerinde Veysel Karânî'ye yer vermiştir. XVI. asır Türk Edebiyatının Azerî lehçesi sanatkârları arasında mühim bir yer tutan Şah İsmail Hatayî, Veysel'in Allah dostu olduğunu şöyle anlatır:

Şah Hatayî İmam Câfer muhbiri

Hakk'ın yârânıdır Veysel Karenî

Hakk'ın haznesinden gelen güheri

Müşteri olmayana satmalı değil (Ocak, 2009: 134).

XVII. yüzyılda yaşamış Kâimî adlı bir şaire ait olduğu tahmin edilen, halk nazım şekliyle ve hece vezniyle yazılmış, Mekke'ye dair şiirleri içine alan “Mekkiyye İlâhîsi” adlı eserde geçen ilahî, Veysel'in halk arasında bilinen menkıbesini aynen anlatır. Bu ilahî ile Yunus'un ilahîsi arasında büyük benzerlikler bulunur. İlâhînin tam metni şu şekildedir:

Medhiye-i Veyse'l-Karanî

Rûm'da, Şâm'da ânın adı

Yemen illeri'nde Veyse'l-Karanî

Dillerde destân olmuş söylenür

Evliyâlar pîri Veyse'l-Karanî

Anasından doğdu, dünyâya geldi

Melekler altına kanadın serdi

Resûl'ün hırkasın giydi

Yemen illeri'nde Veyse'l-Karanî

Elinde asâsı hurma dalından

Eğninde abası deve yününden

Aslâ hatâ çıkmaz (onun) dilinden

Yemen illeri'nde Veyse'l-Karanî

Hem Muhammed ânı görmüş (görmemiş) idi

Hem her senede ânı bekler idi

Ümmetime şeffî‘ ola demiş(di) idi

Yemen illeri’nde Veyse’l-Karanî

Destur aldı anasından, durmadı

Kâ‘be yollarından gözin ırmadı

Geldi Peygamber’e evde bulmadı

Evliyâlar pîri Veyse’l-Karanî

Erenler önünde kemer belinde

Kelâm-ı Kadîm sağ elinde

Sultan Uveys hak dîvânı’nda

Evliyâlar pîri Veyse’l-Karanî

Ebû Bekir, Ömer, Osman geldiler

Arayu arayu dağda buldular

El(lerin) kaldırıp duâ kıldılar

Evliyâlar pîri Veyse’l-Karanî

Peygamber evine geldi

Uveys nûrın kapuda buldu

Sordu kim eve kim geldi

Evliyâlar pîri Veyse’l-Karanî

Bin deveyi bir akçeye güderdi
 Ânın(da) parasın tasadduk ederdi
 Dâim Mevlâ'sına niyâz ederdi
 Yemen illeri'nde Veyse'l-Karanî

Secdeden (her) gâh kaldırmaz(dı) başı
 Mevlâ ile dâim ânın her işi
 Çektirmiş(ti) otuziki dişini
 Evliyâlar pîri Veyse'l-Karanî

Yastığı taş(idi); hırkası postu
 Cennetlik etmekti ümmeti kasdı
 Mevlâ'nın, sevgili Resûl'ün dostu
 Yemen illeri'nde Veyse'l-Karanî

Âşık Uveys eydür biz de varalım
 El kaldırıp (Hakk'a) duâ idelim
 Nasîb olsun bize, (biz de) görelim

Evliyâlar pîri Veyse'l-Karanî (Tansel, 1975: 233-234). Tansel, Âşık Uveys adına ne saz şairleri arasında ne de tekke şairleri arasında rastlayamadığını belirterek bunun Üveysî-meşreb bir şairin kullandığı takma ad olabileceğini düşünmektedir. Tansel, bu ilâhînin XVII. yüzyılda yaşamış Kâimî adlı bir şaire ait olduğunu tahmin etmektedir (Tansel, 1975: 235).

XVIII. yüzyılın sonlarında Şarkışla ilçesinin Ağcakışla bucağına bağlı İğdecik köyünde doğan Âşık Veli, Veysel Karanî'nin fakirliğini, deve çobanı olmasını, peygamber sevgisini dile getirir. Veysel Karanî aynı zamanda kahvenin de mucididir. On kıtalık şiir şu şekildedir:

Yemen İlinde

Bin deveyi bir akçeye güderdi

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Anı Hak yoluna sadaka verdi

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Yastığı taş idi hırkası posttu

O idi Mevlâ'nın sevgili dostu

Mümin kullarına eylemez kasti

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Kırk düğümden kuşağı var belinde

Düğümünü tesbih etmiş elinde

Muhammed kalbinde Ali dilinde

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Deve yününden şal hırka giyerdi

Bakmadan görür çağırmadan duyardı

Bin deveyi bir akçeye güderdi

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Güdeceği deve binden çoğ idi

Ziyan etmem deyü sözü sağ idi

Bağın bahçenin sahibi yoğ idi

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Bir gün develeri bir bağa doldu
 Çubuğunu kırdı yaprağın yoldu
 Deveci saklandı sahibi geldi
 Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Bağ sahibi geldi deveci yoktur
 Çubuğu kırılmış üzümü çokdur
 Ol zaman bildi ki deveci Hak'tır
 Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Ol zamandan budadılar bağları
 Eyaletle nişan etti beğleri
 Kahve karanfil yetürdü dağları
 Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Meğerse kahvenin yeri ol imiş
 Muhammed Ali'nin yâri ol imiş
 On sekiz bin âlem nuru ol imiş
 Sultan Veysel Kara Yemen ilinde

Hırka ile tacı gönderdi Bâri
 Ondadır Muhammed Ali'nin yeri
 Veli'm der ki iki cihan serveri

Sultan Veysel Kara Yemen ilinde (Şimşek, 1999: 144-145).

XIX. asır saz şairlerinden Âşık Şenlik de çeşitli şiirlerinde Veysel Karanî'ye yer vermiştir. Âşık Şenlik dünyanın fani ve aldaticı olduğunu, dünyaya dalmanın felaketlerini ve ibadetlerin faziletlerini anlattığı 22 kıtalık bir şiirinde Veysel Karanî'yi velilerin serveri olarak anlatır:

Veliler serveri Veysel Garani

Alemi ehede eyledi şanı

Şeyhi Nakşibendi Gadir Geylani

Tarikatde var mı erkânın senin (Aslan, 1992: 163).

Âşık Şenlik Hz. Adem, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve dört halifeyi anlattığı 8 kıtalık bir şiirinde Veysel'e de bir dörtlüğünde yer verir:

Sefil Şenlik der Veyseli Karan

Hakikat tarikat yolunu bilen

Hakk'ın min bir ismin zikir eyleyen

Din yolunda o sultanı neyledin (Aslan, 1992: 184).

Âşık Şenlik bu dörtlüklerin yanı sıra iki farklı şiirinde geçen iki dörtlükte de Veysel Karanî'yi büyük veliler arasında gösterir:

Hıfzında zikreder mevcut Kur'an'ı,

Tariki Nakşibendi Hak'gın yaranı,

Şeyh Abdül Gadiri, Veysel Garani,

Terki dünya sadık yâre tafşırdım (Aslan, 1992: 237).

Yusuf Züleyha'nın döşü hakgiçin,

Veysel Garani'nin dişi hakgiçin,

Hazreti Muhammet başı hakgiçin,

Sürünün hesabın tamam gör dedi (Aslan, 1992: 261).

XIX. asrın taşlama ve güzellemleriyle ünlü önemli saz şairlerinden Âşık Ruhsatî de bir dörtlüğünde Veysel Karanî'ye yer vermiştir. Âşık Ruhsatî, 6 kıtadan oluşan dört halife ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i anlattığı şiirinin bir kıtasında Veysel'i şöyle anlatır:

Hakk'ın emrettiği yola giderdi

Velideyne canın feda ederdi

Bin deveyi bir akçeye güderdi

Veysel Karan gibi çobanı n'ettin (Kaya, 1994: 421).

Veysel Karanî, sünnî çevrelerinde olduğu gibi Alevî-Bektaşî inanç çevrelerinde de önemli bir yer tutmuştur. Onun Hz. Ali uğruna savaşarak Sıffin'de şehit düştüğüne inanılması mevkisini daha da yükseltmiştir. Ayrıca Yemen'in Bâtınîlerin önemli bir merkezi olması Veysel Karanî'nin de Yemenli oluşu bu sevgiyi daha da arttırmıştır. Bu sevgi bu zümrelerde onunla ilgili birtakım menkıbelerin oluşmasını sağlamıştır. Günümüz Alevî ozanlarından Davut Sularî'nin nefesi buna güzel bir örnektir. Davut Sularî'nin nefesi şu şekildedir:

Vardım kırklar kapısına

Baktım Cennet yapısına

Taparım Hak tapısına

Evvel Allah Alîm Allah

Bendeyim Allah eyvallah

İmanım âmentü billah

Pir elinden içtim dolu

Öğrendim erkânı yolu

Emniyette mü'min kulu

Evvel Allah Alîm Allah

Bendeyim Allah eyvallah

İmanım âmentü billah

Davut Sular canlar canı

Mevlanâ, Mahmud Hayranî

Pirimdir (mürşidümdir) Veysel Karenî

Evvel Allah Alîm Allah

Bendeyim Allah eyvallah

İmanım âmentü billah (Ocak, 2009: 132-133).

XX. yüzyılda yaşamış Bektaşî tarikatına bağlı Adanalı âşık Devran Baba bir dörtlüğünde Veysel'in çobanlığından bahseder:

Veysel Karani'yle epey çobanlık ettim

Yemen çöllerinde kaldım çok deve göttüm

Eshab-ı Kehf ile üç yüz dokuz yıl yattım

Kırbaçlandım sandım kalktım sır aldım geldim (Çıblak, 2004: 88).

Fakir Edna, Veysel'in Hz. Peygamberyolundan gittiğini bir dörtlüğünde şu şekilde anlatır:

Hazreti Üveys'in nikabın veren

Serdar Muhammed'in yolunda duran

Binbir kelam Hazreti Musa'dan soran

Günahkârın, günahımızı bağışla (Şimşek, 1999: 153).

Adil Ali Atalay (Vaktidolu) bir dörtlüğünde Veysel'in çobanlığına değinir:

Veysel Karani'ye deve göttüren

Yusuf'u da kuldur deyi sattıran

Kıyamette sur düdüğün öttüren

Hünkar Hacı Bektaş Ali kendidir (Şimşek, 1999: 154).

Günümüz âşıklarından Çankırılı Âşık Aşur Uygur, Hz Ali'nin vasıflarını dile getirdiği bir şiirinde Hz. Ali'nin askerlerinden biri olarak Veysel Karani'yi şu şekilde anar:

Sultan Veysel Karan Yemen elinde.

Şah Hüseyin Kerbela'nın çölünde.

Selman'a uğradı Erzen gölünde.

Hilatin üstüne yatandır Ali (Özbey, 2008: 158).

1.3.3. Çağdaş Edebiyatta Veysel Karanî

Veysel Karanî hakkında modern edebiyatta da bazı şairler tarafından çeşitli şiirler kaleme alınmıştır. Halk arasında bu derece büyük şöhrete sahip olmasına rağmen hakkında yazılan şiirlerin azlığı dikkat çekmektedir.

Rıza Tefvîk bir dörtlüğünde Veysel Karanî'nin Kuran'ı işitince cezbeye tutulmasını şu şekilde anlatır:

Uzaktan işitip nutk-ı Kur'ân'ı

Cezbeye tutuldu Veysel Karânî

Kendimde keşf edip sırr-ı Sübhânî

Vecd ile hû dedim Selmân'a geldim (Uçman, 2005: 448).

Milli Edebiyat Dönemi şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun "Ravzatü'l-İhlâs" adlı eserinde yer alan müseddeste Veysel Karanî'nin çoban olması, Hz. Peygamber sevgisi, Sıffin'de şehit düşmesi olayları anlatılır. Yiğitoğlu'nun müseddesi şu şekildedir:

Der-Vasf-i Hazret-i Uveyse'l-Karanî

Sakın ey zâhid-i pâkim deme dünyaya denî

Deme sahrây-i badâvette bulunmaz medenî

Bir çoban elde asâsıyla şeh-i müstagni

Görmedim gezmedim ammâ o Yemen çöllerini
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Merd olan efser-i şâhî'ye tenezzül mi eder
 Çünkü iklîm-i kanâ'atte odur bir server
 O beyâbân-i Yemen aşk ile yanmış yer yer
 Sanki bir sîne-i sûzân o feyâfide gezer
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Nefesin nefha-i Rahmân mı nedir söyle Yemen
 Ner'de cânân ise bence orası cân, me'men
 Ey Yemen söyle Uveys'im nerede, ner'de Karen
 Dâne-i eşkime benzer bakınız Dürr-i 'Aden
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Sûretin Hâlet-i Fark'ı ediyorsa temsil
 Bâtının Hâlet-i Cem'e bana ayniyle delil
 Komadı gûşe-i hicrânda seni Rabb-i Celîl
 Kıldı Mahbûb'unu ma'nen sana bir yâr-i cemîl
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Doğrudan doğruya merbût-i Muhammed-can'sın
 Revh-i âlemde nihân sevgili bir cânânsın
 Yed-i takbîl-i ömür, şevk-ı dil-i imânsın
 Ma'nevî râbitasın, râbita-i a'yânsın
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Âşık-ı feyz-i 'Âlî'sin, buna şâhid Siffîn
 Hakk'ı işhâd ederim meşhedin Allâh'a yakın
 Seni tebşir ile müstebşir olur Huld-i berîn
 Sâkı-i Kevser içirdi sana şehdâb-i mu'in
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Ey semâ-pâye nihân-hâne-i lâ-reybi gören
 Şerer-i aşkın ile yandı beyâbân-i Yemen
 Sensiz ey munis-i cân şimdi Yemen Beyt-i Hazen
 Görmese dide-i cânım seni olmaz rûşen
 Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî
 Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî

Âteşin kurb-ü civârında değil yanma hüner
 Sen uzaklarda Muhammed diye yandın yek-ser
 Ey çerâg-i Nebevî aşkına sûzân server
 Sendeki aşk Salâhî'de nihân bir ahker

Cânımâ cân katıyor, nefha-i pâk-i Yemenî

Revh-i feyyâz-i Yemen Hazret-i Veyse'l-Karenî (Tansel, 1975: 244-245).

Mustafa Necati Bursalı, Veysel Karanî'nin Hz. Peygamberin dostu olduğunu belirterek ondan şöyle yardım diler:

Ey Resûlullah'ın dostu,

Gel de bize imdâd eyle!

Biz kurtaramayız postu,

Gel de bize imdâd eyle!

Bu derece düştük düşeli,

Başta eser sevdâ yeli,

Ey veliden üstün Veli,

Gel de bize imdâd eyle!

Gönül kapımızı açtık,

Coşup seller gibi taştık,

Senin sevdanla dolaştık,

Gel de bize imdâd eyle!

Sen bizim mürşidimiz ol,

Aydınlansın karanlık yol,

Ne ayak tutuyor, ne kol,

Gel de bize imdâd eyle!..

O aşkından bir nebze ver,
 Nurla dolsun bu gönüller,
 Çatladi bağrımız yer yer,
 Gel de bize imdâd eyle!..

Sensin Velilerin tâcı,
 Günahkârız bize acı,
 İçimizde büyük sancı,
 Gel de bize imdâd eyle!.. (Bursalı, 1974: 124).

Çağdaş Edebiyatta Veysel Karanî ile ilgili şiiri bulunanlardan biri de Şevket Gürel'dir. Gürel, 5 kıtadan oluşan şiirinde Üveysî olduğunu şu şekilde anlatır:

Gönülde buldum esrar-ı Üveysi
 Üveysiyem üveysiyem üveysi
 Ki oldum aşkının Leylâ u Kaysı
 Üveysiyem üveysiyem üveysi

Hüda aşkım ki cân ü tende buldum
 Gül-i tevhidi ol gülşende buldum
 Ne buldumsa arayım bende buldum
 Üveysiyem üveysiyem üveysi

Bulup tecrid dünyayı denîden
 Geçip silk-i Nakşibend-i veliden
 Göründüm Halveti'den Kâdirî'den
 Üveysiyem üveysiyem üveysi

Melâmetle ayaklarda süründüm
 Ki mir'at-ı merâyâda göründüm
 Libâsı mefhar-ı ser'e büründüm
 Üveysiyem üveysiyem üveysi

Yolum şer'î Muhammed'dir delilim
 Ki Şems'im âşık-ı aşk-ı celâlim
 Cemâlullahâ muştâk-ı cemâlim
 Üveysiyem üveysiyem üveysi (Gürel, 1998: 26-27).

Mustafa Özdamar tarafından yazılan 5 kıtadan oluşan şiir de Veysel Karânî'yi konu edinir. Özdamar, şiirinde Veysel Karânî'nin velayetteki yüce makamını şöyle anlatır:

Karen'den Baykan'a Veysel Karânî
 Allah'ın ikrâmı rahmet pastası,
 Karen'den Baykan'a Veysel Karânî!
 Habib-i Hüdâ'nın şefkat postası,
 Karen'den Baykan'a Veysel Karânî!

Destânî hayatı gerçeğin özü!
 Âlemler Rabbinin Rabbanî gözü!
 Nefes-i Rahmânî, onun her sözü!
 Karen'den Baykan'a Veysel Karânî!

Âşık'ın kadrini bilenler bilir!
 Onda mâşukuna elbet yol bulur!

Bir an gelir o da has dostu olur!

Karen'den Baykan'a Veysel Karânî!

Hayatı sığmıyor aslâ kelâma,

Bu kadarı geldi ancak kaleme!

Hakkın hediyesi cümle âleme,

Karen'den Baykan'a Veysel Karânî!

Her makamda yüce Hakkın eridir

Velâyeti tââ ezelden beridir.

Özü Hakka yönelenin piridir!

Karen'den Baykan'a Veysel Karânî! (Özdamar, 2011: 107).

Günümüzde de Veysel Karânî ile ilgili şiirler, romanlar yazılmaya devam etmektedir. Bütün bunlar, aradan asırlar geçmesine rağmen, Veysel Karânî'nin hakkında çok şiir yazılan dinî simalardan biri olduğunu ve halkın ona sevgisinin hiç eksilmeden devam ettiğini göstermektedir.

1.4. HALK İNANÇLARINDA VEYSEL KARANÎ

Halk tarafından tanınan dinî şahsiyetlerden biri de Veysel Karânî'dir. Halkın kendisine olan sevgi ve ilgisinin sonucu hakkında birtakım inançlar oluşmuştur. Veysel Karânî şeriat inançlarıyla tasavvuf düşüncelerinin karışımından ortaya çıkmış bir ermiş örneğidir. Yeni bir görüş, yeni bir yorum getirmemiş, ancak din-tasavvuf bağlamında birtakım gerçekdışı söylentilerin yayılmasına, çağlar boyunca örülüp uzatılmasına imkân sağlamıştır.

“Nefes evladı” kavramı Alevi-Bektaşî zümreleri arasında kabul görmektedir. Veysel Karânî, Sıffin Savaşı esnasında Hz. Ali'ye biat edip savaşa katılmış ve şehit olmuştur. Bu nedenle Aleviler, Veysel Karânî'ye özel bir muhabbet duyarlar. Bu muhabbetten olsa gerek Aleviler arasında Veysel Karânî'nin Hz. Peygamber'in nefes evladı olduğuna dair bir anlayış ortaya çıkmıştır (Bekki, 2011: 125). XVI. yüzyıl

Osmanlı tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Ali bu inanca benzer bir menkıbe anlatır. Menkıbeye göre, Yemen padişahının kızı amansız bir hastalığa yakalanır. Kız, Veysel Karanî'nin yanına getirilir. Kızı iyileştirmesi durumunda ona cariye olarak vereceklerini vadederler. Veysel Karanî, ism-i Azam duasını okuyarak kızı iyileştirir. Fakat padişah sözünde durmayarak kızı ona vermekten vazgeçer. Kız yeniden hastalanır. Sözünde duracaklarını söyleyerek kızı tekrar Veysel Karanî'ye getirirler. Bu defa Veysel Karanî, Hz. Peygamber'in hırkasından iki kıl kopararak yakar, kıza tütsü yaparak onu iyileştirir. Kız Müslüman olur, Veysel Karanî kızı yanındakilerden birine nikâhlar. Veysel Karanî kıza nefes eder ve ileride bir erkek çocuğunun olacağını söyler. Bir müddet sonra kız, bir erkek çocuğu doğurur. Bu zat Emirci Sultan'dır. Veysel Karanî'nin nefes evladı olduğuna inanılır (Gelibolulu Mustafa Ali, 1861: 58-59). Emirci Sultan'ın, Veysel Karanî'nin nefes evladı olduğu inancı bu menkıbeye dayanmaktadır.

Beserek ve Gül Dede, Âşık Veysel'in doğum yeri olan Sivrialan Köyü'nün yaklaşık 10 km kuzey batı tarafında bulunan ve birbirine sınır iki ayrı yer isimidir. Sivrialan'ın üst tarafında bulunan ve özellikle Sivrialan, Mescit, Beyyurdu ve Höyük olmak üzere çevre köylülerce kutsal olarak görülen bir dağ vardır. Bu dağın başında bir taş yığını bulunmaktadır. Bölge insanı burada bir yatacın olduğuna inanmaktadır. Dağın eteğinde 20-30 m genişliğinde bir göl (çukur) bulunmaktadır. Bu gölü ilkbaharda kar suları beslemektedir. O çevredeki köylülerce bu gölün suyunun uyuz hastalığına iyi geldiğine inanılmaktadır. Çobanlar ve hayvan sahipleri uyuz olan hayvanlarını bu suda yıkayıp tedavi etmektedirler. Bir söylenceye göre, Veysel Karanî bu bölgeden geçerken develerini kaybeder. Daha sonra izini takip ederek onları bu gölde bulur. Bir de ne görsün, uyuz olan develerin hastalığından hiçbir iz kalmamış. İşte o günden itibaren bu mevkiye, uyuz hastalığına şifa anlamında "Beserek" denmiştir (Gökbel, 2002: 4-5). Ayrıca yöre halkı tarafından Veysel Karanî'nin Yemen çöllerinde kaybettiği devesinin, Beserek Dağı'nda bulunduğu inanılır ve bu sebeple yaz mevsiminin başlarında, bu dağ ziyaret edilerek kurbanlar kesilir ve dualar okunur (Elçi, 2009: 189).

Erzurum'a bir buçuk saat uzakta bulunan Palandöken dağları eteğinde bulunan Dutçu köyünde Tapduk Emre ile Yûnus Emre'nin türbeleri vardır. Duvarla ve kalın odun parmaklıkla çevrili olan bu türbenin bulunduğu bu köy ve çevresindeki yerler, Ali Baba dergâhına vakfedilmiştir. M. Fuad Köprülü, buradan bahsederken "Dutçu köyünde her namazdan sonra Yûnus'un ruhuna Fâtiha ithaf ederler ve yazın Erzurum'dan birçok

adamlar onun ziyaretine gelerek, Yemen illerinde Veysel-Karânî ilâhîsini okurlar” (Köprülü, 2003: 261) demektedir. Halk tarafından Yunus’un Veysel Karânî ilahîsinin okunması Veysel’in halk arasındaki büyüklüğünü göstermektedir. Bu ilahînin halk arasındaki yaygınlığı benzer şekilde F. Abdullah Tansel tarafından da anlatılır. F. Abdullah Tansel, Fuad Köprülü’nün İstanbul ve Anadolu’nun fakir ve tenha sokaklarında ekseri akşamlar garip, hüznü bir melûl eda ile ‘Yemen İllerinde Veysel Karânî’ sesinin yükseldiğini kaydederek şunları söyler: “Ben de, İstanbul’da geçen çocukluk ve Üniversite talebeliği yıllarımda, akşamın geç saatlerinde, haklarında ‘dilenci’ değil, ‘fakir’ sıfatını kullandığımız dervişlerin bu ilahî’yi sokak aralarından, okuyarak geçip gittiklerini hatırlamaktayım. Günümüzde de, genç, yaşlı kimselerin, Uveys’i, Yunus’un canlandırdığı bu güzel mısra’ı sayesinde tanıdıklarını hepimiz kendimize, onlara sorup öğrenebiliriz” (Tansel, 1975: 232).

Halk inancında Veysel Karânî’nin cem törenlerinde önemli bir yeri bulunur. Cem törenlerinde 17 hizmet sahibinden biri de kahvecidir. Kahveci, Kırklar Cemi’nde Veysel Karânî’nin görevine izafeten, çay ve kahve ikramı hizmetini yürüten kişidir. Bu hizmetin pirinin Veysel Karânî olduğuna inanılmaktadır (Arslanoğlu, 2001: 45; Günşen, 2005: 339).

A. Coşkun Elçi, babasının Âşık Veysel’e Veysel adını, Veysel Karânî’den dolayı verdiğini belirtir (Elçi, 2009: 189). Emirci Sultan menkabesinde ise Emirci Sultan, Veysel Karânî soyuna bağlanır (Keleş, 2009: 790).

Harîrî, Veyselkabaiyenî diye anılan bir makamın varlığından söz eder. Kadınlar o makamı ziyaret eylerler. Orada namaz kılip muratları için duâ ederler. Çocuğu yaşamayan kadınlar yavrularının yaşaması için makamın pek yakınındaki ağaçlarda değnek keserler ve o değneği yay gibi kıyırdıktan sonra yatak odasının kapısı üstüne asarlar, çocuk doğar da bir yaşına basarsa onu makama götürürler orada kurban keserler (Harîrî, 1991: 592).

Halk arasındaki bir inanca göre Fakih Ahmet, Baha Velede’in müridi olur. Fakih Ahmet zamanla eşsiz bir bilgin olur. Kendisine öyle bir hal gelir ki sonunda kitabı elinden atar ve perişan olur. Başını alıp dağlara gider. Yıllarca dağlarda gezip dolaşır. Sonunda Veysi Karânî hazretlerinin sırrı Ahmet’te temessül eder. Tamamen meczup bir hale gelir (Ahmet Fakih, 1989: 38-39).

Aslı Ağcalar, Silifke yöresinde erkek çocuklar arasında yağmur yağması ve bereket için “domuz oyunu” adı verilen bir oyunun oynandığını anlatır. Domuz kılığına giren bir kişi ve onu çekenler kapı kapı dolaştırılır. Bu gezmeler esnasında çeşitli tekerlemeler okunur. Ev sahibi çekiciye çeşitli sorular sorar. Bu sorulardan biri ve verilen cevap şudur:

“-Devenin piri kim?

- Veysel Karani Hazretleri.”

Çeşitli soru ve cevaplardan sonra ev sahibi evde bulunan birine “Bu çocukları memnun edin.” der. Torba ve kovalara un, bulgur, nohut, soğan, yağ, tuz, biber, pekmez, bal vb. yiyecekler doldurulur. Domuz oyununda toplanan yiyecekler topluca pişirilir ve yenir. Artan malzemeler bir fakire verilir (Ağcalar, 2009: 121-122). Yukarıdaki oyunda Veysel Karanî’nin, deve çobanı olduğundan, develerin piri olduğuna dair halk inancı görülmektedir.

Halk arasında tesbih (Benekay, 1966: 27; Şimşek, 1999: 70-71) ile kahvenin (Benekay, 1966: 32-33; Şimşek, 1999: 38-40) Veysel Karanî tarafında bulunduğu dair inançlar da yer almaktadır.

Hiz. Peygamber’e ait eşyaların Müslümanlar arasında mukaddes bir mevkiileri vardır. Bilhassa hilafet alameti sayıldığı için, hırkaya müstesna bir yer ayrılmıştır. Hırka tarikat mensuplarının cübbenin altında giydikleri bir çeşit elbisedir. “Peygamberin yün ve emsâli sert maddelerden dokunan elbise giymesi üzerine, sahâbe ve tâbiîn arasında, bilhassa zühd ve takvâları ile şöhrat bulmuş olan zâtların (nussâk) da yün ve keten gibi maddelerden dokunulmuş elbise giydikleri mâlûmdur” (Kufralı, 1977: 450). Halk arasındaki yaygın inanca göre Resûlullah hırkasını Üveys’e verilmek üzere Hiz. Ömer ile Hiz. Ali’ye vasiyet etmiştir. Hiz. Ömer ile Hiz. Ali, Üveys’i Kûfe’de bulup hırkayı teslim ederler. Üveys evlenmediği için çocuğu olmamış ölümünden sonra da hırka kardeşi Şahabeddîn Sühreverdî el-Üveysî’ye kalmıştır. Bir süre Irak ve doğu illerimizde ikamet eden Üveys ailesi, buralardaki karışıklıklardan ötürü İzmir’in Kuşadası kasabasının Hacı Lolo denilen yere yerleşmişlerdir. O dönemde ailenin reisi Ziveru’l-Üveysî’dir. Üveys ailesi tarafında hırkanın İstanbul’a getirilmesi 1611 senesine rastlar. Hırka Sultan I. Ahmed tarafından verilen emir üzerine getirilmiştir. Bu dönemde ailenin reisi Şükrullah el-Üveysî’dir. Sultan Abdülmecid 1851’de Hırka-i Şerif Camii’ni inşa

ettirerek hırkanın burada muhafazasını sağlamıştır. Hırkanın ziyarete açılması 1780 senesinden sonrasına rastlar (Sönmez, 1984: 122-126; Gürel, 1998: 75-83; Türker: 18-20). Osmanlı padişahlarının ihdas ettikleri hırka ziyareti mukaddes ziyaretlerden sayılmıştır. Zamanımızda da devam eden hırka-i şerîf ziyareti, Ramazan'ın 15'inde başlar ve Kadir Gecesi'nde sona erer. Hırka-i şerîf, husûsî odasında, sandûkası içinde muhafaza edilmektedir.

A. Yaşar Ocak, Veysel Karanî'den bahseden hadislerde ve muhaddislerin eserlerinde mevcut kayıtların hiçbirinde hırka ile ilgili bir rivayete rastlanmadığını, bunun sûfî kaynaklarında yer bulmuş olduğunu belirterek nefes evladı ve hırka konusunda “Kanaatimizce, onun gibi zühd hayatı yaşayan münzevi birinin evlenmesi ve çocuk sahibi olması zor kabul edilebilir bir husustur. Her hâlükârda, Veysel Karenî'nin evlâdı ve Hırka-i şerif meselesini tarihen müsbet bir olgu olarak mütalaa etmek mümkün değildir. Bu konular çok sonraki devirlerde sûfî çevrelerde ortaya çıkmış olup tamamıyla şifahî bir geleneğe dayanmaktadır” (Ocak, 2009: 94) demektedir. Ocak, hırkanın verilmesini, ilahi gerçeklerin verilmesi olarak anlamlandırılması gerektiğini düşünür. “İşte Peygamber'in Veysel Karenî'ye hırkasını vermesi demek, sûfî gelenekte, Peygamber'in ilâhî gerçekleri ona öğretmesi ve onun da bunu yaymaya yetkili kılınması demektir. Öyle görülüyor ki, tasavvuftaki bu ‘hırka’ kavramı, bazı diğer şeyhler için de olduğu gibi, Veysel Karenî ile ilgili olarak zamanla maddileştirilmiş ve halk arasında böyle bir hikâyenin teşekkülüne meydan vermiş olmalıdır” (Ocak, 2009: 95-96). Yaşar Nuri Öztürk de Ocak'la aynı görüştedir. Hz. Peygamber'in hırkasını Üveys el-Karani'ye gönderdiği hakkındaki rivayetlerin doğru olmadığını belirten Öztürk, konuyla ilgili şöyle düşünmektedir: “Demek oluyor ki, tarikatlerin geliştirdikleri ve bir yığın eksiklik ve yetersizliğin kapatılması için sığınak olarak kullandıkları şekil ve kıyafet ve bunların müdafasına dair öne sürülen iddia ve rivayetler, gerçekte bir değer ifade etmemektedir” (Öztürk, 1988: 110).

Sonuç olarak Veysel Karanî, halk inançlarında şu özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır:

1. Nefes evladı olma inancı;
 - a. Veysel Karanî'nin Hz. Peygamber'in nefes evladı olduğuna dair inanç,
 - b. Bazı kişilerin Veysel Karanî'nin nefes evladı olduklarına dair inanç,

2. Hastalıkları iyileştirme gücünün bulunmasına dair inanç;
 - a. Çeşitli hayvan hastalıklarını iyileştirme gücünün bulunmasına dair inanç,
 - b. Çeşitli insan hastalıklarını iyileştirme gücünün bulunmasına dair inanç,
3. Sırrının kendisinden sonra bazı kişilerde temessül ettiğine dair inanç,
4. Deve çobanı olduğundan develerin piri olduğuna dair inanç,
5. Tesbih ile kahvenin Veysel Karanî tarafında bulunduğuna dair inanç,
6. Resûlullah'ın hırkasını Üveys'e verilmek üzere Hz. Ömer ile Hz. Ali'ye vasiyet ettiğine dair inanç.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. METİNLERİN OLAY ÖRGÜLERİ

2.1.1. Kitâbu fî Beyânı Veyssel Karânî Rahmetullahi ‘Aleyh (MK₁)

412 beyittten oluşan, mesnevi nazım şekliyle yazılan hikâye menâkıbnâme türündedir. Aruz vezninin “mefâ’îlün, mefâ’îlün, fe’ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Hikâye metni vezin bakımından oldukça bozuktur, imâle ve zihafıara sıkça rastlanmaktadır. Harekeli nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Hikâyenin yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir.

Olay Örgüsü:

1. Üveys Yemen ilinin Karen köyünde doğar.
2. Üveys Hz. Peygamberi görmek için annesinden izin alır, annesi Hz. Peygamberi bulamazsa hemen eve dönmesi şartı ile ona izin verir.
3. Üveys yola çıkar, Hz. Peygamberin evine gelir. Kapıyı çalar, hanımı Hz. Ayşe kapıyı açar. Hz. Ayşe, Hz. Peygamberin şu anda dışarda olduğunu biraz beklerse geleceğini söyler. Üveys anesinden izin alamadığı için beklemeden döner.
4. Üveys’in dönüşünden kısa süre sonra Hz. Peygamber eve döner, Hz. Ayşe olanları anlatır. Hz. Peygamber, Üveysi gördüğü için Hz. Ayşe’nin gözlerini öper, sahabelerinin yanına döner, gözlerini ziyaret etmelerini söyler.
5. Üveys köyüne geri döner, gece gündüz ibadet eder, halktan uzakta dağ başlarında deve otlatarak hayatını sürdürür.
6. Hz. Peygamberin onu öven sözleri karşısında Üveys, çevresinde tanınmaya başlar, böylece halk arasında şöhreti iyice yayılır.
7. Hz. Peygamber ölümüne yakın Hz. Ömer ile Hz. Ali’ye hırkasının Üveys’e verilmesini vasiyet eder. Üveys’in hırkasını alırken asi ve günahkâr kullar için dua etmesini ister.

8. Hz. Peygamber ölür, Hz. Ömer ile Hz. Ali hırkayı Üveys'e vermek üzere Kûfe'ye giderler. Oradan Karen köyüne gidip Üveys'e hırkayı verirler ve ümmet için şefaatt dilerler. Üveys dua eder, duası kabul olur.

9. Hz. Ömer, Üveys'in yoksulluğunu görünce ona yardım etmeyi teklif eder; fakat Üveys bunu kabul etmez. Hz. Ömer ile Hz. Ali geri döner.

10. Üveys etrafında tanınmaya başlar, halk tarafından hürmet ve izzet görür. Annesinin ölümünden sonra Karen'i terk eder, Kûfe'ye yerleşir.

11. Şanını duyan Herem b. Hayyan tarafından ziyaret edilir. Hayyan Fırat Nehri kenarında onu abdest alırken bulur. Konuşma esnasında Üveys, Hz. Ömer'in ölüm haberini Hayyan'a bildirir. Çeşitli nasihatlerden sonra Üveys, Hayyan'dan ayrılır.

12. Ashabdan Rebî, Üveys'i görmeye gider. Onu üç gün üç gece namaz ve zikir ederken bulur, onunla görüşmeden döner.

13. Üveys Sıffin savaşında Hz. Ali tarafında savaşır, şehit düşer.

2.1.2. Hikâye-i Üveys el-Karanî (MK₂)

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan menâkıbnâme 322 beyitten oluşmaktadır. Aruzun “fe‘ilâtün, fe‘ilâtün, fe‘ilün” kalıbıyla yazılan hikâyenin vezin bakımından bozuk olduğu, imâle ve zihafın çokça kullanıldığı görülmektedir. Harekeli nesih yazı türüyle yazılmıştır. Hicri 1160 (miladi 1747) yılında istinsah edilen hikâyenin kimin tarafından yazıldığı bilinmemektedir.

Olay Örgüsü:

1. Veysel Karani, Yemen ilinin Karen köyünde doğar. Şem'a adlı ama bir annesi vardır. Veysel Karani tüm günlerini ibadetle geçirir.

2. Veysel çok fakirdir, deve çobanlığı yapar, annesine çok hürmet eder, onun her türlü ihtiyacını karşılar.

3. Hz. Peygamberi rüyasında gören Veysel, hasretine dayanamaz, onu görmek için annesinden izin alır. Rüyada Hz. Peygamber, Veysel ve annesine şefaatt edeceğini; fakat dünyada onları göremeyeceğini söyler. Anne yaşlı ve ama olduğu için onsuz kalamayacağını bilmesine rağmen, oğluna izin verir. Hz. Peygamberi görmeye gidecek, onu evde bulamazsa beklemeden geri dönecektir.

4. Veysel Hz. Peygamberi görmek amacıyla Medine'ye gitmek için yola çıkar, duasıyla Medine melekler tarafında yakına getirilir, bir saatlik yolculuktan sonra Medine'ye ulaşır. Kapıyı açan Hz. Ayşe, Hz. Peygamberin mescidde olduğunu, birazdan döneceğini söyler. Üveys annesinin izni olmadığı için beklemeden döner. Yine kısa sürede evine varır.

5. Hz. Peygamber eve döner, evin içinin nurla dolduğunu görür. Hz. Ayşe olanları anlatır. Hz. Peygamber Veysel'i gören Hz. Ayşe'nin gözlerini öper. Hz. Peygamber, Cebrail'in kendisine gelerek Veysel'in geldiğini haber verdiğini, eve gitmemesini söylediğini Hz. Ayşe'ye anlatır.

6. Hz. Peygamber mescide giderek, olanları sahabelerine anlatır. Tüm sahabeler Veysel'i gören Hz. Ayşe'nin gözlerini öpen Hz. Peygamberin gözlerini öperler.

7. Hz. Peygamber hilatini vermesi ve asi ümmetine dua etmesi için Hz. Ömer ile Hz. Ali'yi Veysel'e yollar. Hz. Ömer ile Hz. Ali 40 günlük bir yolculuktan sonra Karen'e varırlar.

8. Hz. Ömer ile Hz. Ali, Veysel'i bulur, hilati ona verir, ondan dua alırlar. Muhammed ümmeti için dua eden Veysel'in duası kabul edilir.

9. Medine'ye dönen Hz. Ömer ile Hz. Ali olanları Hz. Peygambere anlatırlar.

2.1.3. Menâkıb-ı Üveys el-Karenî (SÖ)

Arap harfleriyle yazılmış matbu bir eserdir. Menâkıbnâme türünde nesir olarak yazılmıştır. Eser Hicri 1024 (miladi 1615-1616) yılında Cemaleddin Muhammed bin es-Sıddîkü'l Hâssü'l Hanefî tarafından "El-Mevâhibü'l-İlahiye fi'l-Menâkıbu'l-Karenîye" adıyla Arapça yazılan eserin Rumi 1333(m. 1917) yılında Ohrili Hüseyin Mazhar tarafından Türkçeye tercümesidir.

Olay Örgüsü:

1. Üveys el-Karenî, Hz. Peygamberin peygamberliğinden önce Yemen'in Karen köyünde dünyaya gelir.

2. Hz. Peygamberin vasiyeti üzerine Yemen'den giden kabileler içinde Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından aranan Üveys, Arafat'ta bulunur. Hz. Ömer ile Hz. Ali, Hz.

Peygamberin dileği üzerine ondan kendisi için dua ister. Hz. Ömer ile Hz. Ali yoksulluğunu gördükleri Üveys'e yardım etmeyi isterler; fakat Üveys bunu reddeder.

3. Tüm zamanını ibadetle geçiren Üveys, meleklerle benzemek için bir gecesini kıyamda, bir gecesini rükuda, bir gecesini de secdede geçirir.

4. Herem bin Hayyan, Üveys'in menkıbelerini duyar, onu görmek için Kûfe'ye gider. Üveys'i Fırat Nehri kenarında abdest alırken bulur. Üveys daha önce onu görmemesine rağmen Hayyan'a ismiyle hitap eder ve Hz. Ömer'in ölümünü ona bildirir. Üveys, Hayyan'a çeşitli nasihatlerde bulunur, ona bazı ayetler okur ve ondan ayrılır.

5. Üveys yoksulluktan ötürü yiyeceğini sokaklardaki süprüntülerden toplar, halk ona deli gözüyle bakar, çocuklar onu taşıyarak onunla alay eder, onu incitirler.

6. Üveys Hz. Peygamberi görmeyi çok ister; fakat hasta olan annesinden dolayı Hz. Peygamberi görmek ona nasip olmaz.

7. Üveys hicri otuz yedide Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali tarafında savaşır, şehit düşer.

2.1.4. Hazâ Destân-ı Veysel Karânî (MK₃)

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan menâkıbnâme 154 beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin ilk üç beyti aruzun “fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün”, geri kalan kısmı “mefâ'ilün, mefâ'ilün, fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Vezin bakımından oldukça bozuktur, imâle ve zihafın sık sık kullanıldığı görülmektedir. Aruz kalıbının çok bozuk olması mısraların istinsahında bazı eksikliklerin olma ihtimalini akla getirmektedir. Harekeli nesih yazı türüyle yazılmıştır. Hikâyenin yazarının kim olduğu ve ne zaman yazıldığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Olay Örgüsü:

1. Üveys, Hz. Peygamberin doğduğu zamanlarda Yemen'in Karen köyünde doğar.

2. Üveys, Hz. Peygamberi görme arzusu duyar. Annesi yaşlı ve yalnız olduğu için onu bırakıp gidemez. Dayanamayacağını anlayınca annesinden izin alır.

3. Annesi Üveys'e beklememek, gidip bulamazsa hemen dönmek şartıyla izin verir.

4. Üveys yola koyulur, Hz. Peygamberin evini bulur. Kapıyı Hz. Ayşe açar, peygamberin evde olmadığını, biraz beklerse geleceğini söyler. Üveys annesinin beklemesine izni olmadığını bu yüzden dönmek zorunda olduğunu Hz. Ayşe'ye söyleyerek döner.

5. Hz. Peygamber eve döner, Hz. Ayşe, Üveys'in gelip onu bulamayınca döndüğünü söyler. Hz. Peygamber, Üveys'i gördüğü için Hz. Ayşe'nin gözlerinden öper.

6. Hz. Peygamber mescide gider, ashabına Üveys'i gören gözleri öptüğü için gözlerini ziyaret etmelerini söyler, Üveys'i över.

7. Üveys Karen'e döner, tüm zamanını ibadetle geçirir. Hz. Peygamberin Üveys'i övücü sözleri halk tarafından duyulur, Üveys çevresinde tanınmaya başlar.

8. Hz. Peygamber ölümüne yakın Hz. Ömer ile Hz. Ali'yi yanına çağırır, hırkasını Üveys'e ulaştırmalarını onlara vasiyet eder. Hz. Ömer ile Hz. Ali, Hz. Peygamberin ölümünden sonra Kûfe'ye giderler, onu bulmaya çalışırlar.

9. Kûfe'de Üveys'i tanıyanlar çıkar, Hz. Ömer ile Hz. Ali Karen'e gider, onu bulurlar. Hırka Üveys'e teslim edilir, ümmet-i Muhammed için dua istenir.

10. Üveys asi ümmet için Allah'a duada bulunur, Allah ümmetin çoğunu onun için affettiğini Üveys'e bildirir.

2.1.5. Menâkıb-ı Veysel Karânî Rahmetüllahi 'Aleyh (MK₄)

Hikâye nesir olarak kaleme alınmış menâkıbnâme türündedir. Hikâye, Hicri 1110 (miladi 1699) yılında istinsah edilmiştir. Hikâyenin sonunda geçen “Tanrı rahmet eylesün ol cân için / Du‘a ide buni yazan içün” beytinden sonra “Ketebe-i Ömer Lutfî” ifadesi hikâyeyi istinsah eden kişinin Ömer Lutfî adında birinin olduğunu göstermektedir. Hikâye harekeli nesih yazı türü ile yazılmıştır.

Olay Örgüsü:

1. Veys'in arş-ı alada bulunan bir tacı vardır. Allah bu tacı Veys'ten satın almak için Cebrail'i ona yollar. Veys kulların yarısının affedilmesi karşılığında onu Allah'a verir. Cebrail nurdan bir zincirle tacı arşa asar.

2. Hz. Peygamber miraca çıktığında nurdan asılı zincirle arşa asılı duran tacı görür. Hz. Peygamber bu tacın sahibini sorar, Cebrail bunun Veys'e ait olduğunu, Allah'ın ümmetin yarısının affedilmesi karşılığında Veys'ten aldığını söyler.

3. Hz. Peygamber, tacın sahibinin yalnızca içinde ak bir beni olan el ayasını görür. Hz. Peygamber Veys'i görmek ister; ama Allah onu dünyada da ahirette de göremeyeceğini bildirir.

4. Hz. Peygamber ölümüne yakın hırkasının Veys'e verilmesini vasiyet eder. Hırkayı vermek için Hz. Ömer ile Hz. Ali Kûfe'ye giderler, onu Karen'de bularak hırkayı ona teslim ederler. Veys Allah'a dua eder, Allah günahkâr ümmetin yarısını bağışlar.

5. Hz. Ömer ile Hz. Ali kendileri için de dua isterler, Veys onlar için de dua eder, Hz. Ömer ile Hz. Ali geri dönerler.

6. Hırkanın kendisine verilmesinden sonra çevresinde tanınmaya başlayan Veys, durumdan rahatsızlık duyar, Karen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşir.

7. Veys'in ününü duyan Herem bin Hayyan onu ziyaret etmek için Kûfe'ye gelir. Fırat Nehri kenarında onu abdest alırken bulur. Veys, Hz. Ömer'in ölümünü Herem'e bildirir, ona çeşitli nasihatlerde bulunur, ondan ayrılır.

8. Rebî adlı kişi de Veys'i merak eder, onunla konuşmak ister. Veys'i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür, bundan ders çıkaran Rebî onunla görüşmeden döner.

9. Veys'e bir mezar kazıp otuz yıl boyunca üstünde oturup ölümü bekleyen bir adamdan bahsederler. Üveys o kişiyi bulur, ona bu mezarın onu Allah'a kulluktan alıkoyduğunu söyler, adam o anda mezarın başında can verir.

10. Çok aç kalan Veys'e Allah bir koyun tarafından yiyecek gönderir.

11. Veys Hz. Ali tarafında girdiği gazada şehit olur.

2.1.6. Menâkıb-ı Veysel Karânî (MK₅)

Bu hikâye de nesir olarak kaleme alınmış menâkıbnâme türündedir. Hikâyenin, kimin tarafından, ne zaman kaleme alındığı bilinmemektedir. Hikâye bozuk nesih yazı türü ile yazılmıştır. Hikâyenin içinde geçen olaylar ile anlatım uslûbuna bakıldığında

MK₄ ile büyük benzerlikler taşıdığı, birinin ötekisinden istinsah edildiği veya her iki metnin de başka bir metinden istinsah edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Olay Örgüsü:

1. Veys'in arş-ı alada asılı duran tacını almak için Allah, Cebrail'i gönderir.
2. Cebrail, Veys'ten ümmet-i Muhammed'in günahkârlarının üçte ikisinin günahlarının affedilmesi karşılığında tacı alır.
3. Hz. Peygamber arşa çıkar, arşta bu tacı görür. Allah'a tacın sahibini sorar, Allah tacın Veys'e ait olduğunu Hz. Peygambere söyler. Hz. Peygamber, Veys'in el ayasının içindeki ak benini görür. Allah, Hz. Peygamberine Veys'i dünyada göremediği gibi ahirette de göremeyeceğini söyler.
4. Hz. Peygamber hırkasının Veys'e verilmesini vasiyet eder. Hz. Ömer ile Hz. Ali vasiyeti gerçekleştirmek için Kûfe'ye giderler, Üveys'i Arana Deresi'nde bulurlar. Hırka Veys'e teslim edilir, Veys Hz. Peygamberin ümmeti için dua eder, Allah günahkâr ümmetin yarısını bağışlar.
5. Bu olaydan sonra çevresinde tanınmaya başlayan Veys, bu durumdan rahatsızlık duyar, Karen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşir.
6. Veys'in ününü işiten Herem bin Hayyan onu ziyaret eder, Fırat Nehri kenarında onu bulur. Veys Hz. Ömer'in ölümünü ona bildirir, Herem'e çeşitli nasihatlerde bulunarak ondan ayrılır.
7. Rebî adlı kişi de Veys'i merak eder, onunla konuşmak ister. Onu ziyaret eder, Veys'i üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür, bundan ders çıkaran Rebî bu nasihatın ona yettiğini düşünür, onunla görüşmeden döner.
8. Veys'e bir mezar kazıp otuz yıl boyunca üstünde oturup ağlayarak ölümü bekleyen bir kişiden bahsederler. Üveys o kişiyi bulur, ona bu mezarın onu Allah'a kulluktan alıkoyduğunu söyler, adam o anda mezarın başında can verir.
9. Veys'in uzun süre aç kaldığı bir zamanda, Allah ona bir koyun tarafından yiyecek gönderir, ikramda bulunur.
10. Üveys Hz. Ali tarafında gazaya katılır, gazada şehit düşer.

2.1.7. Destân-ı Hazret-i Veysel Karânî (MK₆)

Murabba nazım şekliyle kaleme alınan menâkıbnâme 27 dörtlük ile bir beyitten oluşmaktadır. Bir dörtlükle başlayan hikâye bir beyitin ardından dörtlükler şeklinde devam etmektedir. Hikâye, aruzun “mefâ‘îlün, mefâ‘îlün, fe‘ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Aruz kalıbı bakımından diğer yazmalarla karşılaştırıldığında imâle ve zihafın daha az kullanıldığı görülmektedir. Harekeli nesih yazı türüyle yazılmıştır. Hikâyenin yazarının kim olduğu ve ne zaman yazıldığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Olay Örgüsü:

1. Veysel Karani, Hz. Peygamber’in dünyaya geldiği zamanlarda Yemen ilinin Karen karyesinde dünyaya gelir.
2. Hayatını ibadetle geçiren Veysel’de zamanla çeşitli kerametler ortaya çıkar.
3. Veysel içinde Hz. Peygambere karşı büyük bir özlem duyar, annesinden izin alır, Hz. Peygamberi ziyarete gider.
4. Hz. Peygamberin kapısına gelen Veysel’e kapıyı Hz. Ayşe açar, Veysel onu göremeden eve döner.
5. Hz. Ayşe, eve döndüğünde Hz. Peygambere Veysel’in kendisini görmeye geldiğini, onu göremeyince döndüğünü söyler. Hz. Peygamber, Veysel’i gördüğü için Hz. Ayşe’nin gözlerinden öper.
6. Hz. Peygamber mescide gider, olanları ashabına anlatır, Veysel’in cennet ehli olduğunu bildirir.
7. Hz. Peygamber, Hz. Ömer ile Hz. Ali’ye hırkasını Veysel’e vermeleri için vasiyette bulunur.
8. Veysel’i bulmak için Hz. Ömer ile Hz. Ali Karen’e giderler, onu ibadet ederken bulurlar. Hırkayı Veysel’e teslim ederler, ondan Hz. Peygamber ümmeti için dua isterler. Veysel’in duası kabul edilir; Allah, Hz. Peygamberin ümmetinin günahlarını affeder.

2.1.8. Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri

Olay Örgüsü:

1. Üveys, İslamiyetten önce Yemen ilinin Karen köyünde doğar. Hz. Peygamber henüz İslamiyeti yaymaya başlamadan önce geleceğini bilir, halka henüz gelmeyen bir dini anlatmaya başlar. Bu yüzden çevresinde meczup olarak görülür. Babası, Üveys küçük yaşlardayken ölür, Üveys babasız büyür.

2. Üveys'in yaşlı ve yatalak annesinden başka kimsesi yoktur. Üveys bu dini halka anlatırken ona tek inanan ve destek veren kişi annesidir. Anne, oğlunda çeşitli olağanüstülükler görür, bu tür halleri annesi, Üveys'in babasında da görmüştür.

3. Üveys geçimini sağlamak için deve çobanlığı yapar. Develeri otlatırken insanlardan uzakta dağ başlarında bulunan varlıklarla adeta konuşur, onların dillerini anlar.

4. Üveys yakın zamanda bir peygamberin geleceğini annesine bildirir. Anne başkalarının kötülük yapmasından korktuğu için bunu halka anlatmamasını, kendisinin buna inandığını oğluna söyler.

5. Üveys'e gaybdan haberler gelir, yakında peygamber gelecektir; fakat Üveys onu göremeyecektir.

6. Hz. Peygamber, peygamberliğini ilan ettikten sonra Üveys halka gelen Hz. Peygamberi anlatmaya, halkı İslam'a davet etmeye başlar. Annesi oğluna inanır, çünkü Üveys'in babası da ölmeden annesine yeni bir dinin, yeni bir peygamberin yakında geleceğini haber vermiştir. Üveys'te görülen bu tür olağandışı haller babasında da görülmüştür.

7. Zamanla Karen halkı Üveys'e inanmaya başlar, mensubu bulunduğu Muradî kabilesi ise menfaatlerini kaybetme korkusundan dolayı Üveys'e karşı çıkarlar, ona deli gözüyle bakmayı sürdürürler.

8. Halk Karen'e gelen kervanlardan gerçekten de Mekke'de Muhammed (s.a.v.) adlı bir Kureyşlinin peygamberliğini ilan ettiğinin öğrenir. Bu olaylar halkın Üveys'e olan güvenini ve inancını arttırır. Hz. Peygamberin Üveys hakkındaki övücü sözlerinden sonra Üveys, halk tarafından büyük bir ermiş olarak görülmeye başlar.

9. Üveys içinde her gün daha da büyüyen bir istekle Hz. Peygamberi görme arzusu duyar. Yaşlı ve hasta olan annesi Üveys'in bu durumunu görür, üzülür, Hz. Peygamberi ziyaret etmesi için ona izin verir.

10. Üveys beş aydan fazla süren uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Medine'ye ulaşır. Allah Resulünün kapısına gelir, kapıyı kızı Hz. Fatıma açar. Hz. Fatıma Hz. Peygamberin gazaya gittiğini söyler. Üveys beklemeden yine uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Karen'e evine döner.

11. Hz. Peygamber gazadan döner, eve girer girmez hoş bir koku alır. Hz. Fatıma Üveys'in onu görmeye geldiğini ve beklemeden döndüğünü söyler. Hz. Peygamber Üveys'i övücü sözler söyler, mescide giderek ashabına olanları anlatır, ashabına onu gören gözleri gören gözlerini tavaf etmesini söyler.

12. Hz. Peygamberin övücü ifadeleri sonrasında Üveys'in ünü tüm İslam âlemine yayılır, her tarafta tanınmaya başlar.

13. Hz. Peygamber ölümüne yakın Hz.Ömer ile Hz. Ali'ye hırkasını Üveys'e vermeleri için vasiyette bulunur. Hırkayı aldıktan sonra Üveys, Muhammed (s.a.v.) ümmeti için duada bulunacaktır.

14. Üveys, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde hac yapmak için Mekke'ye gelir. Hz. Ömer ile Hz. Ali, Üveys'i Yemen kabileleri arasında arar, bulur ve hırkayı ona teslim ederler. Üveys günahkâr kullar için Allah'tan şefaât diler, Hz. Ömer ile Hz. Ali, Üveys'ten ayrılır.

15. Annesinin ölümünden sonra Üveys, Karen'i terk eder, Kûfe'ye yerleşir.

16. Üveys'in ününü işiten Herem bin Hayyan onu ziyaret eder, Fırat Nehri kenarında bulur. Üveys Hz. Ömer'in ölümünü ona bildirir, Herem'e çeşitli nasihatlerde bulunarak ondan ayrılır.

17. Üveys Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali tarafında gazaya katılır, gazada şehit olur.

2.1.9. Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî

Olay Örgüsü:

1. Üveys İslamiyetin doğuşundan önce Yemen ilinin Karen köyünde Muradoğullarından Âmir'in oğlu olarak dünyaya gelir.

2. Üveys küçük yaşta babasını kaybeder, annesinden başka kimsesi kalmaz. Okuma yazma bilmez.

3. Üveys henüz İslamiyet doğmadan Allah inancını taşır. Annesine ve çevresine yeni bir dinin ve peygamberin geleceğini haber verir.

4. Etrafındaki insanlar ona inanmaz, deli gözüyle bakmaya başlarlar. Üveys'in babasında da buna benzer durumlar gören annesi oğluna inanır.

5. Hz. Peygamber İslamiyeti tebliğe başlar, Üveys'te Hz. Peygamberi görme arzusu doğar. Yaşlı ve ama olan annesini bırakıp Medine'ye gidemez.

6. Oğlundaki isteği gören annesi dayanamaz, oğlunun Medine'ye gidip hemen dönmesi şartıyla izin verir.

7. Üveys iki-üç aylık bir yolculuktan sonra Medine'ye varır. Hz. Peygamberin kapısını Hz. Ayşe açar. Hz. Peygamberin Mescid-i Nebevî'de olduğunu söyler. Üveys onu beklemeden Karen'e döner.

8. Hz. Peygamber eve döner, evde ruhanî kokular alır. Hz. Ayşe olanları Hz. Peygambere anlatır, Hz. Peygamber Üveys'i gören Hz. Ayşe'nin gözlerini ziyaret eder.

9. Hz. Peygamber mescide gider, olanları ashabına anlatır. Ashap, Hz. Peygamberin gözlerini ziyaret eder. Hz. Peygamber Üveys'i ashabına anlatır, onu över. Hırkasının ona verilmesini vasiyet eder.

10. Üveys Karen'e döndükten sonra deve çobanlığına devam eder. Bu sırada annesi ölür.

11. Hz. Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ömer ile Hz. Ali hırkayı Üveys'e vermek için Kûfe'ye giderler. Üveys'i bulup, Hz. Peygamberin vasiyetini yerine getirirler. Üveys günahkâr ümmet için dua eder, Hz. Peygamberin hırkasını giyer. Hz. Ömer ile Hz. Ali'ye çeşitli nasihatlerde bulunan Üveys, onlardan ayrılır.

12. Hırkanın kendisine verilmesinden sonra Üveys, Yemen'de tanınmaya başlar. Üveys bu durumdan rahatsızlık duyar.

13. Üveys'in ününü işitenlerden biri olan Herem bin Hayyan da onu ziyaret eder. Herem Fırat Nehri kenarında onu bulur. Üveys, Hz. Ömer'in ölümünü ona bildirir, Herem'e çeşitli nasihatlerde bulunarak ondan ayrılır.

14. Rebî adlı kişi de Üveys'i merak eder, onunla konuşmak ister. Üveys'i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür, bundan ders çıkaran Rebî onunla görüşmeden döner.

15. Üveys, Hz. Ali tarafından yanında savaşmak için davet edilir. Medine'ye giden Üveys burada Hz. Ali'nin ordusuna katılır.

16. Hz. Ali'nin yanında Sıffin Savaşı'na katılan Üveys burada şehit düşer.

17. Üç kabile arasında Üveys'in naaşını almak için ihtilaf çıkar. Üveys üç farklı kabilenin tabutunda da görülür, her kabile naaşın kendilerine verildiğini zannederek savaşmadan yurtlarına döner.

2.1.10. Hazreti Veysel Karanî

Olay Örgüsü:

1. Üveys Yemen'in Karen köyünde 550-560 yılları arasında doğar. Babasının adı Amr'dır. Annesi yatalak ve amadır.

2. Yemen valisi Ebrehe Sana'da büyük bir kilise yaptırır, tüm Arapların Kâbe'den Sana'ya yönelmelerini sağlamak için tüm putları bu kiliseye taşımak ister.

3. Doğuşundan itibaren Üveys, tek olan Allah'a inanır ve Hz. Peygamberin mutlaka geleceğini bildirir. Bundan ötürü çevresinde deli olarak tanınır, ona inanan tek kişi annesidir.

4. Kâbe'yi yıkmak için yola çıkan Ebrehe'nin ordusu Karen'den de geçer, burayı yerle bir eder. Üveys, Ebrehe'nin ordusunun Kâbe'yi yıkamayacağını, Allah'ın Kâbe'yi koruyacağını halka anlatır. Mekke'ye girmeye çalışan Ebrehe'nin ordusu kuşlar tarafından atılan taşlarla bozguna uğrar, Ebrehe canını zor kurtarır.

5. Üveys deve çobanlığına başlar, kırlarda dolaştığı bir zamanda kahveyi bulur, insanlara bunu tanıtır.

6. Üveys, Hz. Peygamberin doğuş zamanını, nereden çıkacağını çevresindekilere anlatır; halk ona divane gözüyle bakmaya devam eder.

7. Üveys abraş hastalığına yakalanır, hastalıktan elinde bir iz kalır.

8. Üveys, Hz. Peygamberin doğumundan itibaren yaşadıklarını annesine günü gününe haber verir, annesi oğluna inanır.

9. Hz. Peygamberin Uhud gazasında dişlerinin kırılması üzerine Üveys, onun yaşadığı acıyı yaşamak için tüm dişlerini kırar.

10. Medine'den gelen İslam ordusu Karen'deki putları kırar, köy Müslüman olur.

11. Üveys, Hz. Peygamberi görmek için annesinden izin ister, annesi izin vermez. Üveys annesiyle Medine'ye giderken, annesinin yolda bayılması üzerine geri döner.

12. Oğlunun özlemini gören annesi Üveys'in Hz. Peygamberi görmesine, gidip hemen dönmek koşuluyla, izin verir. Üveys zorlu bir yolculuktan sonra Medine'ye varır.

13. Hz. Peygamberin kapısını Hz. Ayşe açar. Hz. Peygamber mescidedir. Üveys annesine söz verdiği için mescide gitmeden hemen döner.

14. Hz. Peygamber eve döner, Üveys'in hoş kokusunu alır. Hz. Ayşe olanları anlatır, Hz. Peygamber Üveys'i gördüğü için Hz. Ayşe'nin gözlerini öper.

15. Hz. Peygamber mescide gider, Üveys'i ashabına anlatır.

16. Üveys köyünde deve çobanlığına devam eder, annesi ölür. Hz. Ömer zamanında hacca gider, çoban olarak sürüsünü Arafat'a götürür.

17. Hz. Ömer ile Hz. Ali, Üveys'i Arafat Dağı'nda bulur, hırkayı Üveys'e verirler. Üveys ümmetin afv edilmesi için dua eder, duası kabul edilir.

18. Hırkanın verilmesinden sonra Üveys çevresinde tanınmaya başlar. Üveys kardeşi Şihabiddin'e hırkanın muhafızlığını verir ve hırka Üveys'in evinde halkın ziyaretine açılır.

19. Etrafında tanınmaya başladıktan sonra halk tarafından sürekli ziyaret edilen Üveys, durumdan rahatsızlık duyar, Karen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşir.

20. Üveys'in ününü işitenlerden biri olan Hayyan bin Kerim de onu ziyaret eder. Hayyan Fırat Nehri kenarında onu bulur. Üveys, Hz. Ömer'in ölümünü ona bildirir, Hayyan'a çeşitli nasihatlerde bulunarak ondan ayrılır.

21. Rebî adlı kişi de Üveys'i merak eder, onunla konuşmak ister. Üveys'i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür, bundan ders çıkaran Rebî onunla görüşmeden döner.

22. Üveys tekrar Karen'e yerleşir.

23. Üveys, Sıffin Savaşı öncesinde Mansur adlı elçi tarafından Medine'ye davet edilir. Savaşa katılan Üveys, Sıffin Ovası'nda atılan bir okla şehit edilir.

24. Üç kabile arasında Üveys'in naaşını almak için ihtilaf çıkar. Üveys üç farklı kabilenin tabutunda da görülür, her kabile naaşın kendilerine verildiğini zannederek savaşmadan yurtlarına döner.

2.1.11. Hazreti Veysel Karani'nin Gerçek Hüviyeti

Olay Örgüsü:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'de panayırda İslam dinini yüksek sesle yayarken, Yemen'in Karen nahiyesinden gelen Mansur ailesini görür, onları evine davet eder.

2. Müslüman olan Mansur ailesinin 8 yaşlarındaki kızı, Hz. Peygamberin yanına hizmetini görmek için bırakılır.

3. Hz. Peygamber yüzünü yıkarken burnundan birkaç damla kan leğene dökülür. Hz. Peygamber, eşi Hz. Ayşe'ye bu suyu içerse hamile kalacağını söyler, Hz. Ayşe içmeyi reddeder.

4. Hz. Peygamber Amine'den bu suyu bahçede uygun bir yere dökmesini ve üstüne toprak atmasını ister. Amine bahçede uygun bir yer bulamayınca bu suyu içer, hamile kalır.

5. Amine, bu durumu anlatan bir mektupla Karen'e ailesinin yanına gönderilir. Hz. Peygamber doğacak çocuğa Veysel adının konulmasını, onun büyük bir veli olacağını söyler.

6. Evine dönen Amine mektubu babasına verir, aile bu duruma sevinir.

7. Amine 80 yaşındaki Amr ile evlenir. Amine ile Amr arasında baba-kız ilişkisi vardır. Bir süre sonra Veysel doğar.

8. Veysel üç yaşındayken babası ölür, âlim bir kişiden uzun yıllar ders alır.

9. Veysel, Hz. Peygamberi görmek ister; annesi onu bir kervanla Medine'ye gönderir.

10. Veysel Medine'ye gelir, Hz. Ali'nin evinde Hz. Fatıma'yla konuşur. Hz. Fatıma Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin cenkte olduğunu söyler.

11. Kervan hemen döneceği için Veysel beklemez, Karen'e geri döner.

12. Harpten dönen Hz. Peygambere Hz. Fatıma olanları anlatır. Hz. Peygamber mescide gider, ashabına Veysel'i anlatır.

13. Bu olaydan 5-6 ay sonra Hz. Peygamber hırkasını, kırılan dişini ve bazı armağanları Hz. Ali ile Veysel'e yollar.

14. Veysel deve çobanlığı yaparken, develerinin bir üzüm bağına zarar vermesi üzerine bağı budar, böylece insanlar budamayı ondan öğrenirler.

15. Üveys kırlarda dolaştığı bir zamanda kahveyi bulur, insanlara bunu tanıtır.

16. Hz. Ali Sıffin Savaşına katılması için Veysel'i davet eder. Veysel 1000 kişilik bir ordu toplar, Kûfe'ye gider.

17. Sıffin Savaşı'na katılan Veysel, savaşta şehit olur.

2.2. METİNLERİN İNCELENMESİ

2.2.1. Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri

“Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri”adlı eseri metinlerarası ilişkiler bağlamında Veysel Karanî menkıbelerinin bir öykünmesi olarak değerlendirmek mümkündür. “Bir metnin biçimini hedef seçen bir yazar ya da sanatçı kimi zaman, değişik amaçlarla bu biçimden yola çıkarak kendi metnini yazma yoluna gider. Öykünme öyleyse bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin ortaya koymak çabasından çok, bir metnin biçimini taklit etme, yalın bir konudan yola çıkarak, ötekinin biçiminde yeni bir metin yazma biçiminde tanımlanmaktadır” (Aktulum, 2011a: 342). Öykünmede kişi, mekân, konu gibi unsurlarla bir metinden başka bir metin çıkarılır. Bu açıdan bakıldığında menkıbelerden yapılan alıntılarla, ciddi anlamda yapılan birtakım dönüşümlerle alt metinler taklit edilmiştir. Menkıbeler okuyucular tarafından bilindiği için gizli alıntılar birer aşırma (gizli alıntı) olarak görülmez. “Gerçekten de gizli alıntı, bir sözcenin ayraçlar ya da italik yazı kullanılmadan, sözcenin geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır” (Aktulum, 2007a: 103). Okuyucuların olaylar hakkındaki bilgisi, ayraç veya italik yazı kullanılmamasına rağmen metni aşırma olmaktan kurtarır. Metin içinde anıştırmalarla alt metinlere göndermelerde bulunulur. Gönderme yapılan metinlerin olay örgüleri okur tarafından çok iyi bilinmektedir.

Alt metinler dil ve anlatım bakımından günlük konuşma diline yakın bir ifade özelliği taşırlar. Alt metinlerde bulunan ifadeler kesin ve nettir. Metinler sanat kaygısı taşımadan kısa ve özlü ifadelerle oluşturulmuştur. Ana metinde de ifadeler net, kesin ve pürüzsüzdür. Cümleler kısa, edebî sanatlardan uzaktır.

Anlatıcı kimliği açısından bakıldığında Korok'un metni, geleneksel halk anlatılarının anlatıcı özelliğini gösterir. Metinde hakim bakış açısı hâkimdir. "Temel karakteri itibariyle 'her şeyi bilme' esasına dayanan bu bakış açısı, yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle bir imkânla donatılmış (techiz edilmiş) anlatıcı figür...her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten ve gelecekte haberler verir. Kelimenin tam anlamıyla o, her şeyin üstünde ve her şeye hakimdir" (Tekin, 2003: 50). Tekin'in ifade ettiği gibi Korok'un metninde de anlatıcı olaylara hâkim, geçmiş ve gelecekte haberdar bir konumdadır. Anlatıcı olay ve kişiler hakkında bilgi verirken olayla ilgili düşüncelerini yansıtan sıfat ve özellikleri sıralamaktan da çekinmez. Bir dinleyici karşısında konuşuyormuş gibi hitap eder.

Metinde yapılan alıntılarının hepsi gizli alıntı şeklindedir. "Yapıtlararası alışverişlerde bir başkasının yapıtını kendi iyesi yapıp yapmama arasında götürüp getiren birkaç im bulunmaktadır: Bir ayraç ya da italik yazı kullanımı bu imlerin en bilinenleridir" (Aktulum, 2011a: 255). Alt metinlerden öykünme yoluyla alınan unsurlardan hiçbirisi metinde ayraç ya da italik yazı ile belirtilmez. Menkıbelere yapılan anıştırmalar, alıntılar ve göndermelerle alt metinlerin neredeyse tüm konu ve ifade özellikleri taklit edilir. Alt metinlerde yer alan motiflerin çoğunluğunu ana metinde görmek mümkündür.

Korok'un metninde alt metinlere yapılan en açık göndermeler kahraman adlarındadır. Metinde yer alan isimlerin tümü alt metinlerde aynen bulunur: Üveys, Hz. Peygamber, Hz. Fatıma, Hz. Ömer, Hz. Ali, Herem bin Hayyan... Bu bakımdan Korok'un metni, menkıbelerin yer aldığı alt metinlerin bir yeniden yazmasıdır. Bu menkıbelerin teması, mekânları, kahramanları anametinle aynıdır. Kahramanlar adları ve olaylarda üstlendikleri işlevsel özellikleriyle modern metne taşınır.

Korok'un metni modern bir metin olduğundan, anlatım tekniklerinin sunduğu geniş imkânlardan faydalanır; alt metinlerden anlatım tekniği bakımından farklılıklar gösterir. Ana metin, birtakım alt başlıklara ayrılır; bu durum alt metinden farklı bir

metin olduğu izlenimini verir. Ana metnin alt başlıklara ayrılması metnin hacmini genişletir. Bu durum metni biçimsel dönüşüme uğratır. Yazar “Bu durumda yapıtına kimi zaman, kahramanın serüveni ile pek ilgili olmayan bölümler ekler” (Aktulum, 2007a: 146). Metnin bu şekilde uzatılmasına genişletme denir. Eserin kapağında geçen “Yemen İllerinde Veysel Karanî” ifadesi ve eserin “Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karenî Hazretleri” adı, bu metnin alt metinlerle ilişkisi olduğunu belirten birer gönderge özelliğini taşır. Bu göndergeler okuyucu için açık birer yönlendirmedir. Ana metin alt metinlerle kıyaslandığında yeni bir metin değildir, yazar burada eserini yeniden oluşturan bir birey değildir. Alt metinlerin adları bilinmeyen yazarları, ana metinde Dâniş Remzi Korok ile adı bilinen bir kişiye dönüştür. Yazar metnine birtakım ilavelerde bulunur; fakat eser orijinal bir metin olma iddiasından uzaktır. İlişkili olduğu metinler göndergelerle yazar tarafından belirtilerek yazarı aşırma yapan kişi olmaktan kurtarır. Eserin kapağında geçen “Yemen İllerinde Veysel Karanî” ifadesi aynı zamanda Âşık Yunus’un halk tarafından da çok iyi bilinen ilahisine açık bir gönderge özelliğini taşır. Yunus, ilahisinde “Yemen İllerinde Veysel Karanî” dizesini her dörtlüğünün sonunda tekrarlar.

Öykünmenin temel özelliği olan metnin tüm özelliklerinin yeni metne aktarılması unsurunu Korok’un metninde görmek mümkündür. Metinde biçimsel dönüşümler yapılmasına rağmen anlamsal olarak alt metinlerle benzeşir. Bu bakımdan Korok’un metni alt metinlerin açık bir taklitidir. Alt metinlerde bir bütün olarak verilen menkıbeler, ana metinde yedi alt başlığa ayrılır. MK₁, MK₂, MK₃ ve MK₆’da manzum olarak yer almış olan metinler, biçimsel bir dönüşüme uğrayarak ana metinde düzyazı şeklinde görülür. Yukarda verilen alt metinlerde dizeler halinde yazılmış olan metinler düzyazıya dönüştürülmüştür. Biçimsel dönüşüm yollarından biri olan düzyazılaştırma olarak tanımlanan bu durum Aktulum tarafından şöyle tanımlanır: “Koşuklandırmanın tam tersi bir devinimle, dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürmek işlemi” (Aktulum, 2011a: 432).

Korok, metninde alt metinleri genişletir, alt metinlerde bulunmayan bir de bölüm ekler. Yazar kendinden önceki metinlerden aldığı ve halk tarafından da çok iyi bilinen bir konuyu alır, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Bu durum Genette tarafından “amplification” (Aktulum, 2007a: 146) olarak adlandırılır. Genette, metinsel-aşkınlık ismi altında beş tip metinlerarası ilişkiden bahseder. Bu ilişki türlerinden biri de üst-

metinsellik ilişkisidir. Üst-metinsellikte bir metnin türsel konumu belirlenir. “Üst-metinsel düzeyde bir metnin şu ya da bu türsel ulama ait olduğunu bildiren bir metnin söylemsel özellikleridir” (Aktulum, 2007a: 86-87). Alt metinlerde menkıbe türünde yazılan metinler, ana metinde farklı bir yazım türüne dönüşür. Menkıbeler din büyüklerinin veya tarihî şahsiyetlerin gösterdikleri kerametleri anlatan kısa ve edebî üslûp kaygısından uzak, sade anlatılardır. Alt metinler menkıbe türünde yazılmıştır. Ana metin ise tür itibarıyla değişir. Ana metinde menkıbelerin modern şekilleri görülür. Tür itibarıyla roman türünün özellikleri göze çarpar. Geleneksel anlatım biçimleri modern metinlerde şekil özellikleri bakımından değişikliklere uğrar. Konu olarak özgün bir metinden söz edilmese bile metnin yazıldığı türe ait bir özgünlüğünden söz etmek mümkündür.

Ana metnin konusu alt metinlerin konusuyla aynıdır. Olay örgüsü büyük ölçüde alt metinlerle paralellik gösterir. Alt metinlerde bir bütün halinde yer alan olaylar Korok’un metninde yedi bölüme ayrılır. Ana metin ile alt metinler arasında benzerlik gösteren ve farklı olan motifleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Veysel Karânî’nin doğum yeri hem ana metinde hem de alt metinlerde Yemen’in Karen köyü olarak geçer:

“Yemen’deki Karen köyünde doğup büyüdüğü için...” (Korok, 1970: 3),

“Ol iklim-i mübârek kim Yemendür

Anın bir köyi varidi Karendür” (MK₁: 2b),

“Yemen vilâyeti kurbunda ol şâh

Karen köyinde sâkin idi ol mâh” (MK₂: 232b),

“Ol iklim-i mübârek Yemende

Anun bir köyi var idi Karende” (MK₃: 139),

“Toganda ol Veys karîn-i Yemende

Togub oldu ‘ayân Veysel Karânî” (MK₆: 40b).

Korok’un metninde Üveys’in babasının adı Âmir’dir. Aynı şekilde SÖ’de de Âmir olarak geçer (Korok, 1970: 3; SÖ: 5). Diğer alt metinlerde babasına değinilmez.

Ana metinde Üveys’in doğum zamanı “İslamiyet yeryüzüne gelmeden” (Korok, 1970: 3) olarak verilir. Diğer metinlerde ise:

“Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguben Mekke’de kopduğu gibi

Karenden togdı bir mâh-ı tâbân

Melek sûretlûdür illâ inân” (MK₃: 139),

“Gelen günde Habîbullâh cihâna

Karende Veys geldi ‘ayâna” (MK₆: 40b-41a) şeklinde geçer. Üveysin doğumu Hz. Peygamberin doğumuyla aynı zaman olarak gösterilir.

SÖ’de “Üveysî Karenî, Hazret-i Nebî-i Ekrem Efendimizin peygamberlikle irsâl olunacağını ba’sinden mukaddem ihbâr eylemiş olmasından kendilerinin şeref-i ba’sinden evvel tevellüd itmiş olduğu istidlâl olunur ki bu sûret-i müsteb‘id değildir” (SÖ: 6) denirken, Üveys’in doğumunun peygamberliğin ilanından önce olduğu belirtilir. Üveys’in doğum yeri ile doğum zamanında ana metnin alt metinlere öykündüğü görülür.

Ana metnin ilk bölümünde anlatılan olay alt metinlerin hiçbirinde bulunmaz. Bu durum biçimsel dönüşüm yollarından biri olan genişletme olarak tanımlanır. “Yazarlar kendinden önceki yazarlardan aldıkları konuları değişik biçimlerde genişleterek yeni yapıtlar oluşturmuşlardır” (Aktulum, 2007a: 146). Alt metinlerde bulunmayıp ana metinde yer alan bu bölümünde Üveys, Hz. Peygamberin İslamiyet’i ilanından önce, halkı yeni dine davet etmeye başlar. Bu yüzden de halk tarafından meczup olarak görülür. Alt metinlerde bulunmayan diğer bir olay ise babasının da gelecek yeni dinle ilgili önceden haber vermiş olmasıdır. “Ve onun da birkaç defa gayip âleminde verdiği öncelikli bildiriler, haberler, sonradan bir bir çıkmış ve olmuş hakikatler sırasına girmemiş miydi” (Korok, 1970: 5). Böylece alt metinlerin sadece birinde adı geçen Üveys’in babası Âmir, ana metinde olayın içinde işlevsel bir rol de oynar. Üveys’in babası Âmir, Üveys küçük yaşlardayken ölür. Annesi tarafından büyütülen Üveys’e tek inanan, güvenen kişi de annesidir. Nitekim, Hz. Peygamber daha peygamberliğini ilan etmeden Üveys onun geleceğini söyler, annesi ona inanır, kelimeyi şehadet getiren ilk kişi de annesi olur. Korok’un metninde Üveys’in ümmî olduğu belirtilirken (Korok,

1970: 3) alt metinlerde okuma yazma bilip bilmediği ile ilgili bir bilgi yer almaz. Bu yönüyle bu bölümde yazar kendinden önceki metinlerde bulunmayan bir olayı metnine koyar, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Biçimsel bir dönüştürme işlemini yapan yazar, genişletme yoluyla alt metinlerle pek de ilgili olmayan bir bölüm ekler.

Korok'un metninde olduğu gibi alt metinlerde de Üveys halk tarafından hakir görülen, alay edilen bir deve çobanı olarak görülmektedir. Bu alt metinlere yapılan bir öykünmedir. "Yazınsal bir tür ya da kurama öykünen bir yazar ötekinin niteliklerini yansıtmaya yoluna başvurur. Bir yazarın biçiminin, bir yapıtın içeriğinin bir başkasınca yeni bir metin içerisinde taklit edilmesi işlemi" (Aktulum, 2011a: 343) olan öykünme Korok'un metninde karşımıza çıkar:

"Bütün halk, Üveys Hazretleri ile alay etmeye başladılar. Bu arada çoluk çocuk tarafından çevrenip alaya alınmak, daha azgın ve yaramaz kişiler tarafından taş tutularak kovalanmak da oluyordu ki" (Korok, 1970: 4),

"Üveys de kendine en uygun olarak dağ çobanlığını bulmuştu" (Korok, 1970: 6).
Bu durum alt metinlerde:

"Deve güder yabânda bir delüdüdür

İl içinde adı bağlamaludur" (MK₁: 10a),

"Böyle deyince biri didi hemân

Bir deveci vardurur 'aklı noksân" (MK₂: 242b),

"Deve güder yabânda bir delüdüdür

Halk içinde adı bağlamaludur" (MK₃: 146),

"Ayıtdı yâ Emîrû'l-mü'minîn anı ne sorarsın ol bir delüdüdür ve ahmak ve yohsul kişidür deve güder halka karışmaz" (MK₄: 98),

"Ayıtdı yâ Emîrû'l-mü'minîn anı sorarsan ol delüdüdür ahmak yohsul kişidir deve güder halka karışmaz didiler" (MK₅: 96b),

"Âilesi müşârü'n-ileyhin hâlini hakikat göziyle görmeyerek cinnetine hükm itmiş ve akrabâsının istihzâsı da buna munzam olmakda bulunmuş idi" (SÖ: 37) şeklinde belirtilir. MK₆ dışındaki tüm alt metinlerde Üveys'in deve çobanı ve çevresinde deli olarak görüldüğü belirtilir. Yazar bu motifi gizli alıntı yoluyla alarak metninde işler.

Çünkü bu motifin nereden alındığı belirtilmez, ifadeler ayraç ya da italik yazıyla da gösterilmez.

Ana metinde Üveys insanlardan uzak, yalnız bir şekilde yaşar. Diğer metinlerde de aynı şekildedir:

“Deve güderdi vâdi-i Karende

Hemîşe yalnız olurdu anda” (MK₁: 5a),

“Pes iken sonra görmediler anı

Yürürdi ‘âlem içinde nihâni” (MK₁: 15b),

“Irak oldukça halkdan cânı ânun

Yakîn olurdu Hakka cânı anun” (MK₃: 142),

“Arâne Deresinde deve güder ahşam eve gelicek ol aglar âdeme karışmaz hiç şâd ve gam bilmez” (MK₅: 96b).

Üveys Korok’un metninde de alt metinlerde de yoksuldur:

“Kendi kendilerini âç ve bî ilaç denecek kadar yok ve yoksul, nihayet ölmeyecek kadar bir rızık, nafaka edinebilen kişilerdendi o” (Korok, 1970: 39),

“İşi dâim deve güdüp gözetmek

Virürler ahşamın bir pâre etmek

Kimisin kendüsi yir kimin anası

Kuru etmekdür anların gıdâsı” (MK₁: 10a),

“Anların zikirleri hem çoğ idi

Yiyecekleri dahi hem yog idi” (MK₂: 232b),

“Kimini kendüsi yir kimin anası

Yavan etmekdür anın gıdâsı” (MK₃: 146),

“Ve dahi yurdlardan eskice çullar divşürürdi yürürdi yollar kırakına sererdi iyle beğendüğün alurdu girü kalanın kendü hırkasına koyardı ve her mahalleye ki verürdi” (MK₄: 104b),

“Ömer çün Veys gördi bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak” (MK₅: 97b),

“Üveys, yiyeceğini, giyeceğini şuraya buraya atılmış olan süprüntileri kâbil olan kısmından ayırıp temîn itmekde, ba‘zen de oruç hâlinde yine atılmış hurmâ çekirdeklerini toplayup satarak bunların itmânından iftâriyesini tedârik eylemekde idi” (SÖ: 36-37). Yazar öykünme yoluyla alt metinlerde bulunan insanlardan uzakta ve yoksul biçimde hayatını sürdürme motifini metnine alır.

Üveys’in anne sevgisi hem ana metinde hem de alt metinlerde en fazla üzerinde durulan duygudur. Metinlerde Üveys’in annesi ihtiyar, yatalak ve amadır:

“Hem öyle bir ana ki, ihtiyar, alil, meflûç, yatalak” (Korok, 1970:21),

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b),

“Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri‘âyet kılur ana gice gündüz” (MK₃: 143),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcuk idi” (MK₄: 97a),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcugdı” (MK₅: 96a). Anne sevgisi Üveys ile ilgili tüm metinlerde ana motiflerden birini oluşturur. Üveys yazılı edebiyatta adeta anne sevgisinin bir sembolüdür. Anne sevgisi motifinde de alt metinlere öykünme görülür.

Korok’un metninde metnin ikinci bölümünde yazar, İslamiyetin doğuşunu anlatır. Bu bölüm de alt metinlerin hiçbirinde yer almaz. Bu bölümde yazar kendinden önceki metinlerde bulunmayan bir olayı metnine koyar, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Biçimsel bir dönüştürme işlemi yapan yazar, genişletme yoluyla alt metinlerde bulunmayan; fakat metni anlam yönüyle tamamlayan bir bölüm ekler. Yazarlar kimi zaman eski metinlerdeki konuları yetersiz bulur, onları istedikleri gibi genişletir, bir eser birçok kez yeni unsurlar eklenerek yeniden yazılır, böylelikle yapıt genişletilir (Aktulum, 2007a: 146). Korok’un metninde Yemen’de halk putlara tapmaktayken, Üveys halkı İslama davet eder. En büyük düşmanlığı da kendi kabilesinden görür. Mekke’ye gidip gelen kabilelerin İslamiyeti anlatmasıyla halkın yavaş yavaş Üveys’e olan düşmanlığı azalır, sevgiye dönüşür. Hz. Peygamberin de Üveys’i övücü sözlerinden sonra halk artık ona bir ermiş gözüyle bakar. Bu bölümde

anlatılan Üveys'in Hz. Peygamberi görmek için annesinden izin istemesi Veysel Karanî menkıbelerinin önemli motiflerinden biridir. Ana metinde Üveys annesinden birkaç kez izin istemesine rağmen annesi izin vermez. Oğlunun üzüntüsünü gören annesi sonunda dayanamaz ona izin verir. Ana metinde Üveys Medine'ye gitmeden önce Hz. Peygamberle mana âleminde çok defa görüşür. Üveys beş aydan daha uzun bir yolculuktan sonra Medine'ye varır. Medine'de Hz. Peygamberin kapısını çalar, kapıyı kızı Hz. Fatıma açar. Resulullah'ın gazaya gittiğini haber verir. Üveys bu haber karşısında ağlar, Karen'e geri döner (Korok, 1970: 35-42).

Korok'un metninde Hz. Peygamberin gazadan dönüşünden sonra evine gelmesi, ayrı bir bölümde, üçüncü bölümde anlatılır. Hz. Peygamber daha kapıdan girer girmez hoş bir koku alır. Bu kokunun sebebini Hz. Peygamber bilmez. "Yoksa Kerîymesî Fâtimatüzzehra, sevgili pederinin gazâdan dönüşleri sebebiyle ve onun şerefine, etrafa böyle güzel bir koku serpip saçmıştı" (Korok, 1970: 44). Hz. Fatıma, Üveys'in ziyaretini anlatır vebu kokunun Üveys'ten sonra eve yayıldığını söyler. Resulullah, Üveys'i öven sözler söyler ve Mescid-i Şerîf'e gider. Ashabına Üveys'i anlatır, Üveys'i gören gözleri öpen gözlerini tavaf etmelerini söyler.

MK₁'de de annesinden izin alan Üveys, Medine'ye gider, Hz. Peygamberle görüşemez. Bu metinde kapıyı açan Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma değil, hanımı Hz. Ayşe'dir. Hz. Peygamber gazaya değil, dışarı çıkmıştır, birazdan dönecektir. Burada ana metin anlamsal dönüşüme uğrar. Anlamsal dönüşüm alt metinlerin anlamında meydana gelen izleksel dönüşümlerdir. "İki tip anlamsal dönüşümden söz edilebilir: Birincisi, bir öyküsel ya da içeriksel (diegetique) değişikliği öne çıkaran bir 'öyküsel dönüşüm'; ikincisi ise olayları ve eylemi kuran yolların değiştirilmesi olan 'pragmatik (edimsel) dönüşüm' " (Aktulum, 2007a: 147). Genette öyküsel dönüşüm ile "tarihsel ve coğrafi çerçeveyi", edimsel dönüşüm ile de "olayın akışında bir dönüşüm"ü (Aktulum, 2007a: 147) anlar. Buna göre alt metinlerde yer alan Hz. Fatıma'nın yerini Hz. Ayşe'nin alması, Hz. Peygamberin gazada değil de dışarı çıkması olayın akışındaki değişimi ifade ettiğinden edimsel bir dönüşümden bahsedilebilir. Üveys MK₁'de de Hz. Peygamberin dönmesini beklemez. Üveys bu dünyada Hz. Peygamberi göremediği gibi öbür dünyada da göremeyecektir.

“Nitekim görmedü gitdi cihânda

Bu dem hem görmeyisersin cinânda” (MK₁: 7a).

MK₃’te ve MK₆’da yine kapıyı Hz. Ayşe açar, Üveys Hz. Peygamberi göremez, döner, Resulullah mescide gider ashabına olanları anlatır. SÖ’de, MK₄’te ve MK₅’te bu olaylar anlatılmaz.

Rüya Türk halk anlatılarında önemli yeri olan motiflerden biridir. “Türk kültür tarihinde rüyalar iyiye veya köyüye yorumlanarak günlük yaşamın içerisinde var olmuşlardır. İslamiyet’te de rüya değer verilmesi nedeniyle, Müslümanlık öncesi geleneklerle, İslami gelenekler birleşerek günümüze kadar Türk toplumu ve bireysel yaşam içerisinde rüya etkinliğini koruyan bir motif olarak varlığını devam ettirmiştir” (Adıgüzel, 2009: 75). Rüya İslam âlimleri tarafından üç sınıfa ayrılır: “Birincisi Allah tarafından doğrudan doğruya veya bir melek vasıtasıyla gerçekleşen doğru bir telkindir, ki asıl rüya budur. İkincisi nefsin kendi kendine meydana getirdiği eski hatıraların mücerred hayallerinin telkinidir. Üçüncüsü şeytanî bir telkindir ki bir dış tesirden doğmuş yalan bir çağrışım ve hayalden ibarettir” (Günay, 2005: 124). Ana metinde bulunan rüya motifi Günay’ın ifade ettiği birinci türden olan gruba girer. Üveys rüyasında Allah’ın izniyle Hz. Peygamberi görür, ona âşık olur. Aşk konulu halk hikâyelerimizde karşımıza çıkan sevgiliyi rüyada görüp ona âşık olma motifi Korok’un metninde dinî bir anlam yüklenir. Rüyada karşı cinsten bir sevgili değil, Hz. Peygamber görülür.

MK₂’de de Üveys, Hz. Peygamberi önce düşünde görür. Rüyada Hz. Peygambere âşık olan Üveys, annesinden izin alır. Bu bölümde de alt metinlere öykünmeden söz edilebilir. Üveys’in annesi de rüyasında Hz. Peygamberi görür, Hz. Peygamber ona ve oğluna şefaet edeceği müjdesini verir. Bunun üzerine anne oğluna izin verir. Üveys yola çıkar, Karen’den çok uzak olan Medine, Üveys’in duasıyla melekler tarafından Karen’e yaklaştırılır, uzun yol bir saatte alınır. Medine’de kapıyı Hz. Ayşe açar. Hz. Ayşe, burada ise Hz. Peygamberin mescidde olduğunu söyler. Ana metinde yine “...olayları ve eylemi kuran yolların değiştirilmesi olan ‘pragmatik (edimsel) dönüşüm’ ” (Aktulum, 2007a: 147) yapılır. Ana metinde Hz. Peygamber gazada iken bu metinde mescittedir. Hz. Peygamberin evi Üveys’in gelmesiyle ruşen olur. Diğer alt metinlerin hiçbirinde Üveys evden içeri girmemesine rağmen bu metinde eve girer, Resulullahı

bekler. Fakat yine onu göremeden döner. Üveys dönüşte yine aynı şekilde melekler tarafından çabucak evine getirilir. Hz. Ayşe olanları Hz. Peygamber gelince anlatır, Hz. Peygamber Hz. Ayşe'nin gözlerini Üveys'i gördüğü için öper. MK₂'de diğer anlatmalardan farklı olarak Resulullah Üveys'in eve geldiğini bilir. Hz. Peygambere Cebrail gelir, Üveys'in evde olduğunu, eve gitmemesini söyler. Bu yüzden Resulullah eve gitmez. Mescide giden Hz. Peygamber ashabına olanları anlatır. Üveys'in gelmesiyle diğer metinlerde bulunmayan başka bir keramet daha görülür. Medine'nin kuyuları suyla dolar:

“Ol ki geldi bu Medîneye suları

Cûş kıluben toldı ol kuyuları” (MK₂: 239b).

Üveys, Hz. Peygamberi görmeye gidip döndükten sonra, eve gelen Hz. Peygamber, hem Hz. Ayşe(Korok'un metninde Hz. Fatıma)'ye hem de mescide gidip sahabelerine onu övücü sözler söyler. Üveys'in şeklini tasvir eder. Ana metinde Üveys şu şekilde anlatılır:

“Buğday benizli, saçları kırmızımtırak... Sakalı da hemen hemen göğsünü örtmekte. Ağzı mühürlü, az ve öz konuşur. Gözleri gökelâ ve bakışları secde yerine eğili bakışta. Nefsini daima terbiye eylemekle meşgul... Amma şimdiye kadar ne bir terbiyeci ne de bir öğretmen görmüş, böyle bilgin kişilerden ders almış. Buna rağmen; bilgisine, erginliğine pâyân yok. Yüzü bir nûr ile pırıl pırıl. Sol omuz ardında bir parlak nokta var ki bakmağa gözler dayanmaz, kamaşır. O, öyle bir şefaathı hayrül halefdir ki, din ve iman sahipleri Cennete girerken Ona baş vuracaklar, Ondan da ayrıca şefaathı dileyebileceklerdir. Çünkü O, Arş-ü Ferşin ve bütün Cennet meleklerinin en Ulusu olarak O Mahşer gününün bir kurtarıcısı, yardımcısı olacaktır bütün Tanrı kulları için. En son şefaathı!..” (Korok, 1970:52-53). Üveys alt metinlerde ise şu şekilde anlatılır:

“Karen'den togdı bir hurşîd-i tâbân

Melek sîretlü fahr-ı âl-i insân” (MK₁: 2b),

“Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni” (MK₂: 243),

“Habîb ayıtdı ol bir kişîdür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandur” (MK₄: 97b),

“Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan” (MK₅: 96b),

“Kendilerinin vakâr ve heybet-i nazara mâlik bulunduğı ve başını tıraş itmek mu‘tâdı olmakla berâber vücûdı gâyet kıllı idüğü şeref-i sohbetlerine nâil olmuş olanlardan Herem bin Nahîl tarafından rivâyet olunmuşdur” (SÖ: 6),

“Onun göğse mâil, siyâh gözli, saçları da kızılığa mâil, iki omuzları arasında uzunca bir kızılık nişâneli, şedîd buğday renkli, sakalı göğsine temâs itmiş, gözleri secde yerlerine bakmağa melûf, tahliye-i nefse mübtelâ, yeryüzünde kendisine mevâ olacak yerlere ‘ilmi lâhakk, gökde ma‘rûf, Allâha du‘â itdiği hâlde icâbetle mübeşşir, sol omuzu altında bir lem‘a mevcûd olduğunu...” (SÖ: 11),

“Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğse mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir ‘illet nişânesi mevcûd olduğunu...” (SÖ: 12),

“Vücûdu za‘îf, koyu buğday renkli, nazarı heybetli, başı metrûş, diğer görinen a‘zâsı pek kıllı olan müşârü’n-ileyhe...” (SÖ: 17). Özellikle SÖ’de verilen özelliklerin çoğu Korok’un metninde karşımıza çıkar. Ana metinde yazar gizli alıntılarla alt metinlerde bulunan Üveys’in özelliklerini metnine alır. Bunu yaparken herhangi bir ayraç ya da tırnak işareti kullanmaması onu aşırı maci durumuna düşürmez. Çünkü mevcut özellikler halk muhayyelesinde bulunan, herkes tarafından bilinen bilgilerdir. Bu durum gizli alıntıyı aşırma olmaktan kurtarır.

Üveys Korok’un metninde Hz. Peygamberle yüz yüze görüşememesine rağmen onunla mana âleminde görüşür:

“Onu tanımamız ve bilmemiz lâzım gayri... Çünkü hayli oluyor ki biz onunla, gayp ve mânâ âleminde bol bol görüşüp buluşuyoruz, dertleşiyoruz” (Korok, 1970: 53). Bu olay alt metinlerde sadece MK₁’de geçer:

“Didi Veys anı gördüm şek degildür

Anınla on sekiz bin ‘âlemi nûr

Ayagı aşagı tahte’s-serâdan

Yüce idi başı ‘arş-ı ‘alâdan

Bu resme görmişem ben ol habîbi

Kim oldur hasta gönüller tabibi” (MK₁: 14a).

Gerek Hz. Peygamberin hırkayı verirken gerekse Hz. Ömer ile Hz. Ali, Üveys’i bulduklarında onu tanımak için başvurdukları en önemli kanıt Üveys’in nişanesidir. Hz. Peygamber, Üveys’i ashabına anlatırken bunu vurgular:

“Bu illetten kısa bir zaman içinde kurtuldu. Fakat sonradan, öğrendim ki, ettiği yana yakıla duâlarında: ‘Bu şefkat, şefaât ve mürüvveti ömrüm oldukça unutmamaklığımı temin ve daima minnet ve şükrânımı tekrarı için bende bu dertten, görünmez bir yerimde ufak bir nişâne bıraktır yâ Resûlallah ve ey Rabbim!’ diye yalvarıp yakardığı için sağ avucunun içinde toparlak bir beyazlık kalmıştır” (Korok, 1970: 53-54). Bu durum MK₆ dışındaki alt metinlerin tümünde yer alır:

“Ki sag elinde anın bir ak beni var

Dimişdi Mustafâ sultân-ı muhtâr” (MK₁: 11b),

“Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni” (MK₂: 243),

“Dimiş idi Mustafâ sultân-ı muhtâr

Sag elinde anun bir ak beni var” (MK₃: 148),

“Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandır” (MK₄: 97b),

“Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan” (MK₅: 96b),

“Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğse mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir ‘illet nişânesi mevcûd olduğunu...” (SÖ: 12). SÖ’de nişane sol omzunun altındayken, diğer anlatmalarda sağ elindedir. Üveys’in nişanesinin MK₆ dışındaki alt metinlerin tümünde ve ana metinde bulunması bir öykünme örneğidir. Öykünmede yazar “benzerini yapma” (Aktulum, 2007a: 134)’ya çalışır. Nişane motifi de ana metinde bulunan, alt metinlerden alınan benzer bir unsurdur.

Ana metinde dördüncü bölümde Hz. Peygamberin Üveys’e hırkasını vasiyet etmesi, Hz. Ömer ile Hz. Ali’nin gidip Üveys’i arayıp bulmaları ve hırkayı ona vermeleri anlatılır. Hz. Peygamber ölümüne yakın tüm ashabını toplar. Onlara çeşitli

nasihatlerde bulunur ve kendisinden geri kalacak tüm eşyalarını vasiyet eder. Tek vasiyet etmediği eşyası kalmıştır: hırka. Bu durum Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin gözünden kaçmaz, merak eder, sorarlar. Hz. Peygamber hırkayı unutmadığını, bilerek sona bıraktığını söyler ve hırkasının Üveys'e verilmesini vasiyet eder. Üveys'i tasvir etmeye başlar ve onu över. Hz. Ömer ile Hz. Ali bu görevi alır, hırkayı Üveys'e verecek ve ümmet için ondan dua isteyeceklerdir. Ana metinde hırkanın Üveys'e verilmesi için ayrı bir bölüm ayrılır. Alt metinlerde bulunmayan bir olayla hırka Üveys'e verilir. Bu olay şöyledir: Hz. Peygamber ölür, hırka Hz. Ayşe'ye teslim edilir. Aradan seneler geçer, gelen hac kabileleri arasında Üveys araştırılır; fakat bir türlü ona rastlanmaz. Hırka Hz. Ayşe'dedir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Hz. Ayşe hırkanın muhafazasından dolayı endişeye düşmeye başlar. Hz. Ayşe'nin isteğiyle hırka kendisinden alınır, Beyt-ül Mal'a teslim edilir. O yılın hac mevsiminde Mekke'ye gelen kabileler içinde Üveys'i, amcasının yardımıyla, Hz. Ömer ile Hz. Ali birlikte Arafat Dağ'ında bulurlar, hırka yanlarında değildir, ertesi gün hırkanın aynı yerde verilmesi şartıyla ayrılırlar. Ertesi gün aynı yerde buluşurlar ve hırka Üveys'e teslim edilir. Üveys ümmet için dua eder, hırka merasimle Üveys'e giydirilir (Korok, 1970: 67-88). Yazar bu bölümde de genişletme yapar. Alt metinlerde yer almayan hırkanın muhafazasının Hz. Ayşe'ye verilmesi, bu muhafazadan Hz. Ayşe'nin endişe duyması, hırkanın Beyt-ül Mal'a teslimi Korok tarafından metnine eklenerek metin genişletilir.

MK₁ ve MK₃'te ölümüne yakın Hz. Peygamber hırkasının Üveys'e verilmesini vasiyet eder. Hz. Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ömer ile Hz. Ali onu bulmak için Kûfe'ye giderler, onu Karen'de bulur, ona hırkayı verir, ondan dua alırlar ve Hz. Ömer ile Hz. Ali döner (MK₁: 7a-15b; MK₃: 144-149). MK₄ ve MK₅'te Hz. Ömer ile Hz. Ali Üveys'i Arana Deresi'nde bulurlar (MK₄: 98a-98b; MK₅: 96b-97a). Alt metinlerde hırkanın Karen'de veya Arana Deresi'nde Üveys'e verilmesinde anlamsal dönüşüm yollarından biri olan öyküsel dönüşüm yapılır. Çünkü öyküsel dönüşümde bir anlatının tarihsel ve coğrafi çerçevesinde değişimler meydana gelir. Ana metindeki mekân değiştirilir, hırka Mekke'de Arafat Dağ'ında Üveys'e verilir. MK₂'de ise hırka Hz. Peygamberin hayatta olduğu bir zamanda Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından Üveys'e verilir. Burada Kûfe'ye değil doğrudan Karen'e giderler. Hırka Üveys'in evinde verilir (MK₂: 240b-245a). MK₂'de Hz. Peygamber hayattayken hırka Üveys'e verilmesine rağmen diğer metinlerde Hz. Peygamberin ölümünden sonra hırka verilir. Bu anlatıda

hırkanın Hz. Peygamberin hayatta olduğu bir zamanda verilmesinde de öyküsel dönüşümden söz etmek mümkündür. Ana metinde Hz. Peygamberin ölümünden sonra verilen hırkanın zamanı değiştirilir ki bu durum anlatının tarihî çerçevesindeki değişimi belirtir. Tüm metinlerin ortak özelliği ise hırkanın Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından Üveys'e verilmesidir. SÖ'de ise hırka meselesine hiç değinilmez.

Hırkayı alan Üveys Hz. Ömer ile Hz. Ali'den ayrılır, bir çalılığın arkasında yalnız başına, Allah'a günahkâr ümmetin affi için dua eder. Aradan hayli zaman geçer, Üveys dönmez. Hz. Ömer ile Hz. Ali dayanamaz, Üveys'in yanına giderler. Üveys duasında direnir, ısrar eder. Hz. Ömer ile Hz. Ali çekildikleri kuytu yerde hayret ve korku ile olanları izler. "Çünkü Hazreti Üveys'in şahit olup, duyup işittikleri şu duâsı, âdeta duâ değil de bir çekişme, bir pazarlık gibiydi. Hattâ üst üste çektiği 'hayır, hayır!' larındaki itiraz ve reddedişlerinde bir kafa tutuşluk bile var gibiydi" (Korok, 1970: 83). Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Üveys'i merak edip gelişiyi bütün ümmetin affi engellenmiş olur.

MK₁'de Üveys dua için yine تنها bir yere gider. Allah alt metinlerde de Üveys'le konuşur:

"Hitâb-ı 'izzet irdi ol dem ana

Bagışladım nice bin 'âsî sana

Üveys aydur kerem kıl yâ İlâhî

Bagışla cümle sen ehl-i günâhı" (MK₁: 12a). MK₂'de ise bu olay;

"Hüdâ kıldı o dem nidâ Karânî

Dahi yârânım ol Veysel Karânî

Kabûl itdim du'ânı ey Karânî

'Ömer 'Ali revân olsun revâni" (MK₂: 244b) şeklinde anlatılırken, MK₆'da;

"Hitâb indi Hüdâdan ey yâr

Eyâ dostum ne gökçek hâcetin var

Kabûl itdim ricân[1] didi Gaffâr

Kabûlî Hak olan Veysel Karânî" (MK₆: 46a) şeklinde geçer. Edilen duanın tüm anlatılarda kabul edildiği görülür. Bu olayda da yazar yine alt metinlere öykünür, taklit

edilen alt metinler yazarın ifadeleriyle biçimsel bir dönüşüme uğrar; fakat anlamsal yönden paralellik devam eder.

Korok'un metninde mahşer gününde cennete gireceklere nur yüzlü Üveys'e başvurulacağı, ondan şefa'at isteneceği, şefa'atinden faydalanacak olanların "Mudâr ve Rebîa kabilelerinin sahip bulundukları sayısız koyunlarının beher tüyleri kadar hadsiz ve hesapsız" (Korok, 1970: 62) olduğu belirtilir. Bu durum MK₁'de:

“ ‘Arab kavminde var iki kabîle

Ulu haylar durur ikisi bile

Biri İbni Muzır biri Rebî'a

Mu'ayyendür şerîfe vü za'îfe

Begâyet çokdur anlarun tavarı

Devesi ılkısı kavi himârı

Ve ol kabîleler hayvânlarınun

Sağışınca teninde kıllarınun

Tüyi sağışı denlü cümlesinün

Bagışladum kerâmâtına senin" (MK₁: 12a), MK₄'te;

"Yiryüzinde benüm ümmetimden bir er vardur kıyâmet gününde Rebî'a ve Mudara kabîlesinün tavarınun kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ'at idecekdür" (MK₄: 97a), MK₅'te;

"Yiryüzünde senin ılkısı kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ'atı dege" (MK₅: 96a), SÖ'de;

"Üveysin şefâ'atıyla Rebî'â ve Mudarın (Ya'ni hita-yı 'ırâkda bu nâmlarda ma'rûf ve meşhûr iki büyük kabîle efrâdının) kesreti derecesinde cennete girenler olacaktır" (SÖ: 38) şeklinde anlatılır.

Korok'un metninde Üveys'le görüşen Hz. Ömer, halifeliğinden pişmanlık duyar, Üveys'e özenir. Hz. Ömer halifeliği için "Eğer bir alanı çıksa, bir lokma karşılığı bile almadan hemen veririm" (Korok, 1970: 87) der. Üveys ise aklı başında olan kimsenin buna talip olmayacağını söyler. Aynı pişmanlık MK₁'de de görülür:

“Çü bir dem Veys birle yâr oldu
 Hilâfetden ‘Ömer bîzâr oldu
 Nazar eyledi çün kendüye ana
 Didi çün hâl ma‘lûm oldu bana
 Bilüp ululigımı begligümi
 Bir etmege satardım begligümi
 Didi Veys ol ki ‘aklı yok eserde
 Değil mahsûsı görünmez beşerde
 Ne kılsun ki her kim ola kâmil

Ana yâ müşteri mi olur ‘âkil” (MK₁: 12b-13a). Korok, Üveys’in şefaet etmesi ile Hz. Ömer’in halifeliğinden pişmanlık duyması olaylarını alt metinlere öykünerek metnine alır. Metinlerde Hz. Ömer’in halifeliği bırakma isteğine Üveys karşı çıkar. Çünkü bir anlık adaletle muamele etmek, yüz yıl ibadet etmekten daha iyidir. Diğer alt metinlerde bu olay yer almaz.

Ana metinde altıncı bölüm Üveys’in annesinin ölümünden sonra çevresinde iyice tanınması, bundan dolayı Karen’i terk ederek Kûfe’ye yerleşmesi ve orada Herem bin Hayyan tarafından ziyaretine ayrılır. MK₁’de de Üveys annesinin ölümünden sonra tanınmasından dolayı Kûfe’ye yerleşir:

“Anası dahi Hak emrine gitdi
 Hemîn Veys ol diyârı terk itdi
 Kaçuban Kûfeye vardı Karenden

Çü duyuldi gönül götürdi andan” (MK₁: 15a-15b). MK₄ ve MK₅’te ise Üveys’in annesinin ölümünden bahsedilmez:

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmeti ve ‘izzeti artıdı öyle olsa ol kavm arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₄: 101a),

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmet ve ‘izzet erişdi ol kavmin arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₅: 98a).

Kûfe'ye yerleşen Üveys'in ününü duyan Herem bin Hayyan onu ziyarete gider. Korok'un metninde Hayyan oğlu Herim şeklinde geçer. Herim, Üveysi bir ağaç altında namaz kılmaktayken görür. Üveys, Herim'i daha önce görmemiş olmasına rağmen ona ismiyle hitap eder. Konuşmaları esnasında Hz. Ömer'in ölümünü de Herim'e bildirir (Korok, 1970: 91-93). Bu olay alt metinlerde de buna benzer şekilde geçer. MK₁, MK₄, MK₅ ve SÖ'de Herem bin Hayyan, Üveys'i Fırat Nehri kenarında abdest alırken görür. Hz. Ömer'in ölümünü burada da bildirir. Herem, Üveys'ten hadis rivayet etmesini ister, Üveys muhaddis olmadığını söyler, birkaç ayet okur, nasihatlerde bulunur (MK₁: 15b-18a; MK₄: 101a-102b; MK₅: 98b-99b; SÖ: 16-21). Alt metinlerde Fırat Nehri kenarında abdest alırken rastlanan Üveys, ana metinde ağaç altında namaz kılmaktayken görülür. Olayın mekânındaki (Fırat Nehri-ağaç altı) değişim öyküsel dönüşüm, olayın akışındaki (abdest alma-namaz kılma) değişim ise edimsel dönüşümdür. Bu yönüyle ana metinde anlamsal dönüşümün her iki şekli de görülür.

Korok'un metninin son bölümü Üveys'in ölümünden bahseder. Hz. Ali döneminde Sıffin Savaşı olur. Bir hayli yaşlanan Üveys, Hz. Ali'ye haber yollar, kendisinin de bu savaşa katılmak istediğini bildirir. Hz. Ali büyük bir ermiş olarak gördüğü Üveys'i kararında serbest bırakır. Üveys cenge katılır ve şehit düşer (Korok, 1970: 94-95). Üveys MK₁, MK₄ ve MK₅'te de Sıffin'de şehit olur (MK₁: 18b; MK₄: 105a; MK₅: 100b). Üveys'in ölümü alt metinlerle benzerlik gösterir. Burada da alt metinlerin bir öykünmesi söz konusudur. SÖ'de ise Üveys'in ölümüyle ilgili üç rivayet zikredilir. Birincisi Sıffin Savaşı'nda, ikincisi Hz. Ömer döneminde Azerbaycan seferinde yolda hastalandığında ve son olarak da Şam'da öldüğüdür (SÖ: 45-46).

Hem ana metinde hem de alt metinlerde birçok vesile ile Hz. Peygamber, Üveys'i över. Ana metinde Hz. Peygamber kendisini görmeye gelip göremeden dönen Üveys'in kokusunu eve dönüşünde alır:

“Şükürler olsun Ulu Tanrıma ki bana tâ Yemen'den Âmir oğlu Üveys'in, o büyükler kutbunun güzel kokularını, misk kokulu nefesini getiriyor” (Korok, 1970: 45-46).

Hz. Peygamberin “Allah'ın dostları ve sevgilileri içinde, onun en dostu ve en sevgilisi Allah'tan en çok korkan olanıdır. Bu kişi, Tanrının en sonsuz imtiyazlarını bahşettiği ulular ulusu ve veliler velisi olan zâttır. Ama her zaman bu kadarı da kifâyet

etmez. Onun bu hususî hallerini kimsenin de bilmemesi icap eyler çünkü Allah ile kulunun arasına bir üçüncü şahsın girmemesi, bu münasebetleri bilip öğrenmemesi lâzımdır” (Korok, 1970: 50) demesi üzerine sahabiler bunun kim olduğunu sorarlar. Hz. Peygamber, Âmir oğlu Üveys cevabını verir.

“Benim Ümmetimden bâzı kişiler ola ki, üzerlerindeki örtüsüzlüklerinden ve çıplaklıklarından ötürü Mescid’e varmağa kudret ve imkânları yetmez. Amma onların inan ve imanları öyle kuvvetli ve kudretlidir ki, halktan biraz olsun yardım beklemez, bundan, daha ziyade hayâ ederler. Böyle olan Hak dostlarına ne mutlu!” (Korok, 1970: 51) şeklinde Üveys’i anlatan Hz. Peygambere, yine ashabının, bunlardan birini tanırmısın sorusuna Üveys-ül Karenî cevabını verir. Hz. Peygamber, Üveysi tanıtmaya devam eder:

“Dünyaya gönül vermedikleri her hâl-ü tavırlarından apâşikâr olan kişiler vardır. Bu erler gibi, kadınları, onların kavimlerindeki dişiler de çok saf ve sadık insanlardır. Saçları uzun uzun, dilleri kısa kısa olur. Hak Teâlâ böyle kullarını ve kavimlerini çok ziyadesiyle severler. Böylelerinin içinde daha üstün ve meziyetli olanlar da gelir ki, her gittiği ve girdiği yerde söz ve hükümleri gayet geçer olur. Büyüklerin ve âmirlerin yanlarına da izin almadan, müsaade istemeden girer olurlar. Fakat... evlenmek istedikleri vakit hiç kimseden yüz bulamaz, yüzlerine bakan tek kişi bile bulunamaz, olur. Kimsecikler hâl ve hâtırını sormaz. Hastalandıklarında tek-ü تنها kalır, bir bakanları dahi bulunamaz. Hâtırlarını hoş etmeyi, herhangi bir suretle yardımda bulunmayı düşünmezler bile. Dünyalıkları, servet ve samanları olmadığı için de kendi dertleri ve kuru kafaları ile başbaşa kalırlar” (Korok, 1970: 51-52). Böyle kimselerin içimizde olup olmadığını soran ashabına Hz. Peygamber, Üveys cevabını verir. Hz. Peygamber alt metinlerde de birçok vesile ile Üveys’i metheder:

“Nebî kim rahmeten lil’âlemîndür

Didi kim Veys ü hayrû’t-tâbi’îndür” (MK₁: 6a),

“Hayrû’t-tâbi’în bihsânin ve ‘atfin yani Yemenden yanadan Tanrı dostunun nefesinki eseri kokusu gelür” (MK₄: 96b),

“Hayrû’t-tâbi’în bi ihsânin ve ‘atfin yani Yemenden yanadan Tanrı Ta’âlâ dostunun kokusu gelür” (MK₅: 95b),

“Tâbi‘înin hayırlısı Üveys nâmıyla çağırılan bir zâtdır. Yemende vâlidesi ve üzerinde âbrâş ‘illetinden kalma nişânesi vardır. Size Allahdan mağfiret taleb itmesi için ona yaklaşınız” (SÖ: 59),

“Cenâb-ı Bârî başlarının saçları çok, yüzleri tama‘-ı dünyadan ‘ârî, karınları boş olan hâlis kullarını sever, bunlar o kimselerdir ki umerânın huzûrına girmek istedikleri zamân nâil-i ruhsat olmazlar, izdivâc itmek arzusunda bulunurlarsa hiçbir taraftan rûy-ı kabûl görmezler, meydândan gâib olurlar ise ne olduklarını soran olmaz, hasta düşerler ise ‘iyâdetlerine kimse gitmez buyurulmuş ve bu kelimât-ı mübecceleyi işiden ashâb-ı kirâm, içimizde o evsâfî hâiz bir recûl kim olabilir? deyü taraf-ı eşref-i peygamberîden sual itmeleriyle Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz, o zât (Üveys el-Karanîdir) cevâbını i‘tâ buyurmuş” (SÖ: 59-60),

“Tâbi‘înin hayırlısı Üveysdir” (SÖ: 61),

“Ben Yemen tarafından nesîm-i İlâhînin esdiğini his idiyorum” (SÖ: 67). Metinlerde Hz. Peygamberin Üveys’i meth ettiği sözler arasındaki benzerlikler açıkça görülür. Bu benzerlikler alt metinlerin taklit edilmesinden kaynaklanır. Korok, metnini yazarken alt metinlere öykünür, alt metinlerden aldığı ifadeleri biçimsel bazı dönüşümlere uğratar, anlamsal yönden alt metinlerle uyumlu ifadeler oluşturur.

Korok’un metninde Hz. Peygamberin miraçta Üveys’i gördüğünden söz edilir. Hz. Peygamber miraca çıkar. Arş ü ferşi boydan boya kendi nuru ile aydınlatan bir ulu görür. Ulunun yüzüne bakılamıyor, ulu etrafına nur saçıyor. Hz. Peygamber Allah’a bu meleklerle benzeyenin kim olduğunu sorar. Ona bunun Üveys olduğu söylenir (Korok, 1970: 65). Bu olay alt metinlerde geçmez. Burada da yazar metnini ciddi düzende dönüşüme uğratar, biçimsel dönüşümle metnini genişletir. Alt metinlerde bulunmayan bir konuyu yapıtına ekler, yapıtını yeniden yazar. MK₄ ve MK₅’te de miraçtan söz edilir; fakat burada anlatılan olay ana metinde anlatılandan farklıdır. Bu metinlerde Üveys’e ait olduğu belirtilen bir tacdan bahsedilir: Üveys’in arş-ı alada bulunan bir tacı vardır. Allah bu tacı Üveys’ten almak için Cebrail’i ona yollar. Üveys günahkâr kulların yarısının affedilmesi karşılığında onu Allah’a verir. Cebrail nurdan bir zincirle tacı arşa asar. Hz. Peygamber miraca çıktığında nurdan asılı zincirle arşa asılı duran tacı görür. Hz. Peygamber bu tacın sahibini sorar, Cebrail bunun Üveys’e ait olduğunu; Allah’ın, ümmetin yarısının affedilmesi karşılığında bunu Üveys’ten aldığını söyler. Peygamber,

tacın sahibinin yalnızca içinde ak bir beni olan el ayasını görür. Hz. Peygamber, Üveys'i görmek ister; ama Allah onu dünyada da ahirette de göremeyeceğini bildirir (MK₄: 94a-95a; MK₅: 94b-96a). Tac ile ilgili menkıbe ana metinde de bu iki metnin dışındaki alt metinlerde de bulunmaz.

Metinlere bakıldığında divan edebiyatından gelen bir gelenek gereği metinlerin dua ile başlayıp dua ile bitirildiği görülür. Korok'un metninde, metnin başlangıcında dua bulunmaz. Alt metinlerin bir kısmının dua ile başladığı görülür:

“Bismillâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel-‘âkibetü-lil-müttakîn vesselatü vesselâmü ‘ala hayri halkihi ve alihi ecma‘în şükür minnet ol Tanrıya kim bu za‘îfleri yokdan var eyledi ve dahi bu biçârelere îmân rûzî kıldı ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldı ve dahi selâm ve salavat ol peygamberler serveri ve mürseller ulusunun enbiyâlarun ve evliyâlarun mihterine olsun” (MK₄: 93b-94a),

“Bismilâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel ‘âkibetü lil müttakîn vesselâtü vesselâmü ‘ala hayri halkullâh ecma‘în şükr minnet ol Tanrıya ki bu za‘îfleri var eyledin ve dahi bu bî-çârelere imân rûzî kıldın ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldın ol Hz. Peygamberler ulusu enbiyâlar evliyâlar mihterine olsun” (MK₅: 94b). Alt metinlerde yer alan; fakat yazar tarafından ana metne alınmayan dua ile metne giriş durumu metinlerarası ilişkilerde indirgeme olarak tanımlanır. Aktulum indirgemeyi şu şekilde tanımlar: “Bir metni indirgemek ya da genişletmek, böyle bir işleme girilerek uzun ya da kısa, ondan türeyen yeni bir metin üretmek demektir” (Aktulum, 2007a: 144).İndirgemedede metin kısaltılır. İndirgeme çeşitli biçimlerde uygulanır. Bu yollardan biri de “...metinden bir parçayı kesip çıkarmak” olarak tanımlanan “excision”dur (Aktulum, 2007a: 144). Korok da metnine dua ile başlamayı kesip çıkarır.

Ancak hem ana metin hem de alt metinlerin bazıları dua ile bitirilir:

“Allah’ın gani gani rahmeti onunla, o mübareğin hayırlı duâ ve şefaati de bizimle olsun inşallah!... Âmiyn...” (Korok, 1970: 95),

“Diyelüm amîm amîn amîn

Hem du‘âda Hüdânun zâtuna amîn

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani” (MK₂: 245a),

“Bağışladı cümle ‘âsîyi Allâh

İrişdik maksûde’l-hamda

Hele kurtuldu çoğı gitdi kaldı azı

Ümmeti içün Resûlullâh itsün niyâzı

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün

Bin günâh itsen giderür bir salavât” (MK₃: 149),

“Yâ Rabbî! Bütün işlerimize hüsn-i ‘âkibet ihsân eyle, zînet-i dünyâdan, ‘azâb-ı âhiretten bizi vakâyî it, Yâ Rabbî! Ezkâr-ı ilâhînin edâ ve sana lââyık olan ‘ibâdeti îfâ itmemiz ve virmiş olduğın bunca ni‘metlere şükr eylememiz içün ‘avn ve tevfikini dırîğ buyurma, Yâ Rabbî! Hazîne-i fazl ve kereminden umduğımız ğufrân ve merhamete bizi mazhar eyle, bizden râzı ol, bizim işlediğimiz tâ‘ât ve ‘ibâdâtı kabûl it, bizi cennete idhâl eyle, nâr-ı cehennemden necât vir, bizim kâffe-i ef‘âl ve ahvâlimizi nâil-i salâh eyle, Ey izâle-i ğam iden, muztarib bir kalbe sürûr viren, derdlilerin du‘âsını kabûl eyleyen Allâh, bizi ferahlandır, ğamlarımızı def‘ it, du‘âmızı müstecâb kıl, hâlimizi ıslâh eyle, mechûlumuz olan serâiri hâlis ve müfid kıl, dîde-i basîretimizi tenvîr eyle, iki cihânda bize müvâlât idüp ‘inâyetlerini esirgeme, Yâ Rabbî! Bizim nûr-ı hidâyet ve selâmetimizi itmâm it, bizi ‘afv ve mağfîret eyle, zîrâ sen her şeye kâdirsin yâ Rabbî” (SÖ: 48). Eserlerin dua ile bitirilmesi dinî metinlerde sıkça karşımıza çıkan bir özelliktir. Korok da alt metinlere öykünerek kendi metnini dua ile bitirir.

Korok’un metninde,Hız. Ömer’in halifeliğinden pişmanlık duyduğunu belirttiğinde söylediği “Tâ sahralar ortasında, bir Arabî’nin devesi kaybolursa, benim kapıma gelerek şikâyetle bulunur, beni suçlandırır...” (Korok, 1970: 86) sözleri bir anıştırma niteliğindedir.“Açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşünceyi uyarma biçimi olan anıştırmada söylenmesi gereken şey açıkça, doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edilir” (Aktulum, 2007a: 109). Anıştırma, bir sözcüğün alıntılanması ya da bir başka yapıtın kimliği söylenmeden ya da açıkça bildirilmeden anılmasıdır. Alıntıda Bernard Dupriez’in ifadesiyle “Bir şey, onu düşündüren bir başka şey aracılığıyla, açıkça söylenmeden, kafada çağrışım yaptırılır” (Aktulum, 2007a: 109). Başka bir ifadeyle anıştırma örtük bir göndergedir. İki düşünce arasında yakınlaşma sağlayan kapalı anlatım, kapalı sezdirim yoludur. Korok yukarıdaki

sözlerle bizi,Hız. Ömer'in halifeliğı dönemindeki adaletini ve sorumluluğunu ifade etmek için anlatılan bir hikâyeye gönderir.M. Akif Ersoy tarafından yazılan “Kocakarı ile Ömer” adlı şiir bu olayı anlatır:Hız. Ömer halifeliğı döneminde bir gece Medine'nin sokaklarını gezer. Şehrin dışında bir ihtiyar kadının açlıktan feryat eden torunlarını çömleğın içine taş koyup kaynatarak oyaladığını görür. Çocuklar iki gündür açtır. Hız. Ömer durumu sorar, yaşlı kadının kimsesi yoktur, yaşlı kadın açlıktan torunlarını bu şekilde oyalamaktadır. Kadın halifeyi tanımaz, halife Ömer'e beddua eder, Hız. Ömer gider, kadına un, yağ getirir. Yemeğı pişirir, çocukları elleriyle doyurur. Ertesi gün yaşlı kadına Hız. Ömer maaş bağlar, kadın yardımına gelenin halife olduğunu orada öğrenir. Ana metinde yukarıda geçen sözler Akif'in bu olayı anlattığı şiirinde geçen:

“Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırda bir koyunu,

Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!

Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mesul!

Yetîmin, girye-i hüsrân alır, Ömer mesul!” (Ersoy: 192) mısralarına yapılan bir anıştırma niteliğindedir.

Bunun yanı sıra ana metinde bulunmayıp alt metinlerde bulunan bazı olaylar bulunur. Korok metnini kaleme alırken alt metinlerde yer alan bu motifleri anlatısına almaz. Yukarıda açıkladığımız gibi burada da metnini kısaltır, indirgeme yapar. Aşağıdaki motifleri metninden kesip çıkarır. Ana metinde yer almayan alt metinlerde yer alan motifleri şöyle sıralamak mümkündür:

Alt metinlerin çoğunda Üveys'in melekler gibi ibadet etme isteğinden söz edilerek geceleri yaptığı ibadet anlatılır:

“Melek gibi ider tesbîhi dâim

Tururdu subh olıncaya dek kâim

İkinci gice kılurdu rûkû‘

Gözedürdi subha dek râh-ı huşû‘

Üçüncü gice kılurdu secde

Varurdu secdesi içinde vecde” (MK₃: 163),

“Veys ‘ömri içinde yatup bir gice uyumadı ve gice olıncak aydurdı kim “Hazâ leyletü’l- kıyâm” ya’ni ol gicedür kim sabaha degin bir rek‘at namâz içinde kıyâmda turam dir idi ve gelecek gice aydurdı kim “Hazâ leyletü’r-rükû’ ” ya’ni ol gicedür kim sabaha degin rükû‘da duram ve birisi gice gelecek aydurdı kim bu ol gicedür “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya’ni bu ol gicedür kim irtiye degin başum secdeden kaldurmayam” (MK₄: 103a),

“Veys ‘ömri içinde yatup uyumadı gice olıcak ayagı üstüne tâ‘at kılurdu aydırdı ki “Hazâ leyletü’l-kıyâm” ya’ni bu ol gicedir ki sabâh dek bir rek‘at namâz içinde örütürmak gerek yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’r-rükû’ ” bu ol gicedir ki sabâh dek rükû‘ içinde olam derdi ve yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya’ni bu ol gicedir ki sabâh dek secdede olam derdi” (MK₅: 99b-100a),

“Üveys, akşâm vakti hulûlunda bu gice rükû‘ gicesidir diyerek sabâha kadar hâl-ı rükû‘da bulunur. Başka def‘ada bu gice sücûd gicesidir diyerek sabâha kadar secdeden başını kaldırmaz” (SÖ: 14).

Alt metinlerde anlatılan bir diğér olayda da Üveys’i gören Hz. Ömer ile Hz. Ali ona yardım etmek isterler. Üveys elini koynuna atar, iki akçe çıkarır. Bu iki akçeyi yiyince zinde kalacağıma inanıyorsan yardım etmeni kabul edeyim der:

“Elin koynına sokdı Veys ol dem

İki akçe çıkardı ol mükerrem

Didi bilür misin ki zinde olam

Ki bu akçeyi yiyüp andan olam

Eger olam bunı yiyince zinde

Getüresin pes andan kalanında” (MK₁: 13b),

“Veys elin koynına sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmeden kazandım yabandan olursan bu iki akçeyi yiyince ben diri olam sen varasın nesne getüresin didi” (MK₄: 100b),

“Veys elini koynuna sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmekden kazandım eğer yabanda olursan bu iki akçeyi yiyince didi ölem varasın nesne getüresin” (MK₅: 98a).

Alt metinlerin ikisinde yazar anlattığı menkıbeyi nereden aldığını belirtir. İkisinde de anlatılar Şeyh Attar'ın Tezkiretü-l Evliya'sından alınmıştır. “Şeyh Attar” ile yazar anıştırma yapar. “Şeyh Attar” ismi burada örtük bir gönderge niteliği taşır. Yazar, Şeyh Attar ile anıştırma yaparak onun eseri olan Tezkiretü-l Evliya'sını kasteder:

“Dimiş tezkire içre Şeyh ‘Attâr

Muhammedle Üveysün halin ey yâr” (MK₁: 2b),

“Dimiş tezkîresi içre Şeyh ‘Attâr

Muhammed ile Üveysin hâlini ey yâr” (MK₃: 139).

Korok'un metninde bulunmayan diğer bir olay ise Üveys suretli melek motifidir. Mahşerde Allah yetmiş bin meleği Üveys suretinde yaratacak, Üveys bunların içinde gizli kalacak, dünyada gizli olduğu gibi orada da onu kimse tanımayacaktır:

“Hüdâ halk ide yetmiş bin melâik

Kamusı Veys şekili ile sâlik

Bularun içlerinde Veyis pinhân

Cemî‘-i halk-ı mahşer mest ü hayrân” (MK₁: 6a),

“Yarın kıyâmet gününde yitmiş bin ferîşte yaradır durur küllisinün sûreti Veys sûreti gibi ola arasında bile cennete gire hiç kimse anı bilmeye zîrâ Hak kubbesi içinde gizlüydi ‘ibâdet kıldır ve kendü özünü halkdan gizledi ve ahiretde dahi kimse anı bilmeye” (MK₄: 96b).

Diş motifi de alt metinlerde geçen ilginç motiflerden biridir. Alt metinlerin üçünde Hz. Peygamberin savaşta dişinin kırıldığını duyan Üveys, bunun hangi diş olduğunu bilmediği için tüm dişlerini söker. Bu durum Üveys'in Hz. Peygamber sevgisini gösterir:

“Didi dişin sıdı kâfir Resûlun

Ben ol dem ‘aşkına ol pür usûlun

Ana yâr-ı muvâfık olmak için

Komadum bir dişim ağzımda bütün” (MK₁: 14b),

“Veys ayıtdı Peygâmbri severmiyeyidinüz muvâfakat ideydünüz kâfirler savaşında mübârek dişin sındurdılar siz dahi dişlerünüzi sıyaydunuz dostlık şartı bu idi Veys kendü dişlerin gösterdi ağızında bir bütün dişi yog idi” (MK₄: 100a),

“Veys kendi dişin gösterdi bir bütün dişi yogdı Resûl Hazretinin Uhud Gazasında mübârek dişin sındurdılar ana muvâfakat itdim hep dişüm çekirdim” (MK₅: 97b).

Ana metinde bulunmayan alt metinlerin üçünde bulunan bir diğer olay da Üveys’in Rebî adlı ashabdan biri tarafından ziyaret edilmesidir. Rebî adlı kişi Üveys’i merak eder, onunla konuşmak ister. Üveys’i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür. Bundan ders çıkaran Rebî, Üveys’le görüşmeden döner. MK₄ ve MK₅’te ashabın ismi Rebîa olarak geçer (MK₁: 17b-18b; MK₄: 102b-103a; MK₅: 99b).

Diğer metinlerde olmayıp sadece MK₁’de geçen bir olayda Allah, Hz. Peygamberine Üveys’i kendisi için yarattığını söyler:

“Senin içün yaratdım her ne kim var

Veli Veysi benimçün itdüm izhâr” (MK₁: 7a).

Üveys’in annesinin ismi hiçbir metinde verilmez. Sadece bir metinde geçer:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b).

Üveys’e bir mezar kazıp otuz yıl boyunca üstünde oturup ölümü bekleyen bir adamdan bahsederler. Üveys o kişiyi bulur, ona bu mezarın onu Allâh’a kulluktan alıkoyduğunu söyler, adam o anda mezarın başında can verir (MK₄: 103b; MK₅: 100a).

Çok aç kalan Üveys’e Allâh bir koyun tarafından yiyecek gönderir (MK₄: 104a; MK₅: 100a).

Genette, palempsest sözcüğüyle eski bir yapının yeni bir yapıya yeni bir işlevle katılması olan metinlerarası ilişkilerin kafada meydana getirdiği düşüncüyü belirtir. Palempsest eski metnin kazınarak yerine yeni metnin yazıldığı yaprak olarak tanımlanır. Bu sözcükle bir metnin kendinden önceki metinlerle ilişkili olduğu anlatılmak istenir. Özellikle VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar ekonomik nedenlerle kâğıt israfının

önlenmesi için klasik metinler kazınarak yerine Tanrıbilim ile ilgili metinler yazılmıştır. Palempsest sözcüğüyle tanımlanan bu metinler eski yazılardan izler taşır. Bir yazı ilk kez yazılmış, ardından bir başka yazar yeni bir metnin sayfalarını yazarken eski bir metnin yazılarını silip bir başka türlü yeniden yazmıştır. Artık ilk metin yok olmuş, kopya bir metin ortaya çıkmıştır. Sonuçta en yeni kabul edilen bir metin bile daha önce yazılmış bir metne dayanır. Palempsest hiçbir metnin kaynaklarını bütünüyle silmediği, her metnin başka metinlerden izler taşıdığı düşüncesine dayanır. Öyleyse her yapıt başka yapıtlardan yola çıkarak yazılmıştır. Tüm yazarlar başka metinlerden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eskiyle sürekli ilişki içerisinde olan yeni bir yapıt üretirler (Aktulum, 2007a: 216-217). Bu açıklamalar ışığında Korok'un metninde de yazarın metnini yazarken bağımsız davranarak orijinal bir metin oluşturmadığını söylemek mümkündür. Ana metinde daha önce kaleme alınmış veya sözlü olarak anlatılmış olan metinlerin izleri bulunur. Yeni metin eski metinlerden izler taşır. Yeni metindeki motifler incelendikçe bu motiflerin önceki metinlerden alındığı, yeniden işlendiği, içinde yer aldığı yeni metinde yeni anlamlar yüklendiği görülür. Ana metinle alt metinler arasında kahraman isimleri, Üveys'in doğduğu yer, babasının ismi, Üveys'in fakirliği, deve çobanı olması, insanlardan uzak yaşaması, anne sevgisi, Medine'ye gidip Hz. Peygamberi görememesi, onunla mana âleminde görüşmesi, Üveys'in taşıdığı nişane, hırkanın Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından verilmesi gibi birçok motif benzerliğinin bulunması eski metinlerin yeni metin üzerinde görülen izleridir.

Korok'un metninde kolaj imgesinin izleri de görülür. Metinlerarası ilişkilere göre kolaj "...metin dışından alınan en küçüğünden en büyüğüne kadar her ayrışik unsurun bir bütün oluşturacak biçimde montajlanıp, belli bir düzgülüye göre belirlenmiş bir yapıt içerisine sokulması işlemi..." (Aktulum, 2007a: 223)'dir. Alınan parçalar hem alt metne ait özellikler taşırlar, hem de üst metindeki diğer parçalarla birlikte yeni anlamlar üretirler. Kolajda, bir metinden diğerine yapılan bir aktarım söz konusu olduğu için bu yönüyle alıntıya da benzer. Kolajda farklı metinlerden ve türlerden yapılan alıntılar bir araya getirilir. Ayrışik unsurların bir araya getirildiği bir yapıştırma işlemidir. Kolaj, ister sözsel olsun ister olmasın, yeni bir bütün içerisine sokulan başka metinlerden parçalardır. Metinlerarasındaki her tür alışverişi kolaj olarak görmek mümkündür (Aktulum, 2007a: 223-224). Korok'un metninde de birbirinden farklı yedi tane alt metne ait parçaların izleri görülür. Korok farklı metinlere ait parçaları kolaj tekniğiyle

yeni bir metinde bir araya getirir. Ayırık unsurlar bir yapıştırma işlemiyle, biçimsel dönüşüm yoluyla yeni metinde yanyana getirilir. İncelenen yedi alt metinden farklı parçalar ana metne taşınır, bu metinlerden kesilen farklı şekillerdeki motifler yeni bir metne yapıştırılır. Örneğin Üveys'in baba ismi SÖ'den, düş motifi MK₂'den, Hz. Peygamberle mana âleminde görüşme, Hz. Ömer'in halifeliğinden pişmanlık duyması, Üveys'in annesinin ölümü gibi motifler MK₁'den kesilerek alınır, ana metne yapıştırılır. Bu örnekler yeni bir yaratı içine sokulan birer kolaj örneğidir.

Korok, yenidenyazma ile başka yazarlara ait metinleri (alt metinler) yeniden yazar, onları yeni bir durumda, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni ereklerle dönüştürür (Aktulum, 2011a: 149). Yenidenyazma "...önceki bir metin[in], onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenmesi" (Aktulum, 2007a: 236)'dir. Yeni metinde biçimsel ve anlamsal dönüşümler oluşur. Yenidenyazma işlemi bir dönüştürme, yeni anlam olanakları yaratma işlemidir. Her şey söylenmiştir, ancak söylenmeye, yazılmaya, yeniden yazılmaya devam edecektir. Yeniden söylenen sözlerin artık başka bir sesi, başka bir anlamı vardır. Bu anlamda her eser başka eserlerin üzerinde büyür (Aktulum, 2007a: 243-245; Aktulum, 2011a: 151). Korok da başka yazarlar tarafından yazılmış metinleri yeni bir okur kitlesiyle tanıştırmak için metnini yeniden yazar. Ayırık unsurları, başka metinlere ait parçaları (yedi tane alt metin) tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirerek onları yeniden düzenler, böylelikle ortaya yeni bir metnin ortaya çıkarılmasını sağlar. Önceki metinler onu taklit eden, dönüştüren bir başka metinde yinelenir. Yenidenyazma eski metnin yeni bir versiyonudur. Yazar, önceki metnin içeriğini yeniden işleyerek anlatır. Eski imgeler, yeni metinde yeni görünüm alır. İçeriksel olduğu kadar biçimsel dönüşümlerle de yenidenyazılan Korok'un metni, güncel anlamlarla yinelenir. Sonuçta, ana metin alt metinlerin biçimsel ve anlamsal dönüştürüme uğratılarak yenidenyazımıdır. Ana metin gizli alıntılarla, aynı olay örgüleri ve aynı kahramanlarla okurunu alt metinlerden uzaklaştırmadan ona yeni bir metni okuma zevki yaşatır.

2.2.2. Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî

Mustafa Necati Bursalı'nın "Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî" adlı eserini metinlerarası ilişkiler bağlamında eski metinlerin bir öykünmesi olarak değerlendirmek mümkündür. "Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Bir yazar bir başka yazarın biçimini kendi biçemiymiş gibi benimseyerek, okurun üzerinde oluşturmak istediği etkiye göre kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır. Ancak öykünme yalnızca biçimsel bir taklitle sınırlanmamalı; bir metnin özgün içeriği, izleği de taklit edilebilir" (Aktulum, 2007a: 133). Öykünmede kişi, mekân, konu gibi unsurlarla bir metinden başka bir metin çıkarılır. İki metin arasında bir taklit ilişkisi kurulur. Bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilir. Yazar bu taklit sonucunda yeni bir metin ortaya çıkarır. Önceki bir yazara özgü özellikler yinelenir, taklit edilir. Bu açıdan bakıldığında Bursalı, metninde alt metinlerden yapılan alıntılarla, ciddi anlamda yapılan birtakım dönüşümlerle onları taklit eder. Yazar konu, olaylar ve kişileri alıntılar, bunu yaparken de yararlandığı metinlerin adını anmaz. "Gerçekten de gizli alıntı, bir sözcenin ayraçlar ya da italik yazı kullanılmadan, sözcenin geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır" (Aktulum, 2007a: 103). Yazarın alıntılardığı bölümleri ayraç ya da italik yazı ile göstermemesi metnini aşırma durumuna da düşürmez. Bu durum okuru yönlendirir. Yazar, okuyucunun eski metinler hakkındaki bilgisinden emin gibidir. Alıntıların kaynaksız olarak verilmesinin nedeni yazarla okur arasındaki gizli anlaşmadan kaynaklanır. Menkıbeler okuyucular tarafından bilindiği için gizli alıntılar birer aşırma olarak görülmez. Metin içinde anıştırmalarla alt metinlere göndermelerde bulunulur. Gönderme yapılan metinlerin olay örgüleri okur tarafından iyi bilinmektedir.

Alt metinler dil ve anlatım özellikleri bakımından günlük konuşma dilinin ifade özelliğini taşır. Alt metinlerde bulunan ifadeler kesin ve nettir. Alt metinler sanat kaygısı taşımadan kısa ve özlü ifadelerden oluşur. Ana metinde de ifadeler net, kesin ve pürüzsüzdür. Cümleler kısadır; fakat yazarın benzetmelerden sıkça faydalanması dikkat çeker. Ana metinde sıkça kullanılan "ömür ipliği, can gözü, gönül toprağı, tevfiğ Yusuf'u, nefis balığı, rahmet ağacı, emel şeytani, günah askerleri, idrak gözü, kâinat burcu, tevhid bayrağı, iman havzı, sabır kahramanı, muhabbet yurdu, gönül tahtı..." gibi sanatlı ifadeler alt metinlerde rastlanmaz. Ana metindeki bu benzetmeler birer klişe özelliği taşır. "Klişe bir yinelemedir. Ona başvuran özne daha önce söylenmiş

olanı, herkesin söylediğini, ‘bilineni’ yineler. Klişe toplum içerisinde, toplumsal çerçevede, ortak bir bellekten doğar” (Aktulum, 2007a: 149). Yazar bazı cümlelerde arka arkaya bu tür ifadeleri sıralarken okuyucu, bu benzetmelerin anlamını çözmek için zihnini yormak, düşünmek zorunda kalır.

Anlatıcı kimliği açısından bakıldığında Bursalı’nın metni, geleneksel halk anlatılarının anlatıcı özelliğini gösterir. Metinde hakim bakış açısı kullanılır. Yazar bu anlatım tarzında her şeyi görür, sezer. “Kelimenin tam anlamıyla o, her şeyin üstünde ve her şeye hakimdir” (Tekin, 2003: 50). Anlatıcı olaylara hâkim, geçmiş ve gelecekte haberdar bir konumdadır. Bu anlatım tarzı, yazara kahramanlarının duygu ve düşüncelerini anlatmada geniş imkânlar sunar. Bursalı, olay ve kişiler hakkında bilgi verirken olaylarla ilgili düşüncelerini belirtmekten kaçınmaz. Bir dinleyici karşısında konuşuyormuş gibi hitap eder:

“Ey gözümün nuru kardeşim bil ki, âşkın dertten başka marifeti yoktur. Âşık olan, aşkını riya hırkasiyle örtüp gizleyemez” (Bursalı, 1974: 48),

“Arkadaş! Aşk ebcedini okuyanın işi tamamdır. Gönül toprağında Marifetullah ağaçları yeşeren insanlara ne mutlu!..” (Bursalı, 1974: 78).

Bu özellik hakim bakış açısının bir özelliğidir. Yazar bulunduğu konum itibarıyla “...hem anlatı dünyasındaki karakterleri, hem de anlatının dışında kalan okuyucuyu yönlendirebilir. İsterse kahramanların zihinlerine, iç dünyalarına girer, gizli kalmış duygu ve düşünceleri dışa vurur” (Tekin, 2003: 50). Bursalı da yukarıdakine benzer ifadelerle hakim bakış açısının bir özelliği olarak anlatının dışında kalan okuyucuyu yönlendirmeye çalışır.

Bursalı’nın metninde yapılan alıntıların çoğunlukla açık alıntı şeklinde olduğu görülür. Alıntı, Petit Robert’in ifadesiyle “Genellikle ileri sürülen bir görüşü açıklamak ya da desteklemek için bir yazardan, ünlü bir kişiden alınan parça” (Aktulum, 2007a: 94) olarak tanımlanır. Alıntılar ayraç ya da italik yazıyla kendisini açığa çıkarır. Bursalı alt metinlerden öykünme yoluyla aldığı unsurların çoğunu metninde tırnak içinde belirtir. Alt metinlere yapılan anıştırmalar, alıntılar ve göndermelerle alt metinlerin neredeyse tüm konu ve ifade özellikleri taklit edilir. Alt metinlerde yer alan motiflerin çoğunluğunu ana metinde de görmek mümkündür.

Bursalı'nın metninde alt metinlere yapılan en açık göndermeler kahraman adlarındadır. Ana metinde yer alan isimlerin tümü alt metinlerde aynen bulunur: Üveys, Hz. Peygamber, Hz. Ayşe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Herem bin Hayyan, Rebi vs. Bu bakımdan ana metin, menkıbelerin yer aldığı alt metinlerin bir yenidenyazmasıdır. Bu menkıbelerin teması, mekânları, kahramanları ana metinle aynıdır. Kahramanlar, adları ve olaylarda üstlendikleri işlevsel özellikleriyle modern metne taşınır. “Yazınsal bir tür ya da kurama öykünen bir yazar ötekinin niteliklerini yansıtmaya yoluna başvurur. Bir yazarın biçiminin, bir yapıtının içeriğinin bir başkasınca yeni bir metin içerisinde taklit edilmesi işlemi olan öykünmede taklit işlemi özgün metne bağlı kalınarak yapılabileceği gibi, örtük bir taklit işlemi biçiminde de gerçekleşebilmektedir” (Aktulum, 2011a: 342-343). Bursalı alt metinlere öykünür.

Bursalı'nın metni modern bir metin olduğundan, yazar anlatım tekniklerinin sunduğu geniş imkânlardan faydalanır; ana metin alt metinlerden anlatım tekniği bakımından farklılıklar gösterir. Bursalı'nın metni, birtakım alt başlıklara ayrılır, bu durum ana metinden farklı bir metin olduğu izlenimini verir. Metnin alt başlıklara ayrılması biçimsel dönüşüm olarak tanımlanır. Metnin alt başlıklara ayrılmasıyla oluşan biçimsel dönüşüm, yazara metnini genişletme imkânını da sunar. Yazar kendinden önceki metinlerden aldığı ve halk tarafından da çok iyi bilinen bir konuyu alır, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Bu durum Genette tarafından “amplification” (Aktulum, 2007a: 146) olarak adlandırılır. Eserin “Muhabbet Ehlinin Ulusu Hazreti Veysel Karânî” olan adı, ana metnin alt metinlerle ilişkisi olduğunu belirten bir gönderge özelliğini taşır. Bu gönderge okuyucu için açık bir yönlendirme değildir. Metin alt metinlerle kıyaslandığında yeni bir metin değildir. Alt metinlerin adları bilinmeyen yazarları, ana metinde bilinen bir kişiye dönüşür. Yazar metnine birtakım ilavelerde bulunur. Her metin önceki metinlerle bir ilişki halinde olduğundan yazar, metnin oluşumunda tek asli unsur olmaktan çıkar. Bu yönüyle ana metin orijinal bir metin değildir.

“Öykünme aslında bir taklittir. Öykünmede yeni bir metin oluşturmaktan bahsedilmez. Öykünülen metin bütün unsurları ile yeniden yazılan metne aktarılır” (Adıgüzel, 2009: 30). Bursalı'nın metninde de öykünme görülür. Ana metinde biçimsel dönüşümler yapılmasına rağmen anlamsal olarak alt metinlerle benzeşir. Bu bakımdan ana metin alt metinlerin açık bir taklitidir. MK₁, MK₂, MK₃ ve MK₆'da manzum olarak

yer almış olan metinler biçimsel bir dönüşüme uğrayarak ana metinde düzyazı şeklinde görülür. Buna düzyazılaştırma denir. Düzyazılaştırma koşuklandırmanın tam tersi bir işlemle, dizelerden oluşan bir metni düzyazıya dönüştürmektir (Aktulum, 2007a: 143). Yazar nesir bölümlerin arasına yer yer yaptığı alıntılarla veya kendi yazdıklarıyla dize, beyit ve kıtalar ekler. Bu yönüyle de alt metinlerden ayrılır. Özellikle Yunus Emre'den alınan ilahilerin çokluğu dikkatten kaçmaz. Alt metinlerin bir kısmında dizeler halinde yazılan metinler düzyazıya dönüştürülerek araya manzum parçalar eklenir.

Alt metinlerde menkıbe türünde yazılan metinler, ana metinde farklı bir yazım türüne dönüşür. Menkıbeler din büyüklerinin veya tarihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, kerametlerini anlatan, biçim itibarıyla kısa ve edebî üslûp kaygısından uzak, sade anlatılardır. Bursalı'nın metni tür itibarıyla değişir. Bursalı'nın metninde menkıbelerin modern şekilleri görülür. Bursalı'nın metni roman türünde yazılmıştır. Geleneksel anlatım biçimleri modern metinlerde şekil özellikleri bakımından değişikliklere uğrar. Her ayrı tür kendi teknik özellikleri ile varlığını sürdürür.

Bursalı'nın metninin konusu alt metinlerin konusuyla aynıdır. Olay örgüsü büyük ölçüde alt metinlerle paralellik gösterir. Alt metinlerde bir bütün halinde yer alan olaylar ana metinde on üç bölüme ayrılır. Metnin alt bölümlere ayrılması metinde görülen biçimsel dönüşümdür. Bu biçimsel dönüşüm, yazara metnine yeni olay örgüleri katma imkânı da tanır. Genişletme olarak tanımlanan bu durumda yazar, yetersiz bulduğu konusuna yeni olay halkaları katar. Bursalı'nın eklediği konuların kahramanların serüvenleriyle ilgili olduğu da görülür. Bursalı'nın metni ile alt metinler arasında benzerlik gösteren ve farklı olan motifleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Metnin hemen ilk sayfasında yer alan “Ak nurdan beni var o sağ elinde” dizesi Âşık Yunus'un ilahisine gönderge niteliğindedir. Göndergebir “...yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinir. Gönderge, bir metinden alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne gönderir” (Aktulum, 2007a: 101). Bu dize metnin önsözünde de geçer, yazar bunu Yunus Emre'den aldığını açıkça belirtir. Bursalı'nın dizeyi aldığı şairi açıkça belirtmesi, dizinin tırnak içinde yazılması açık alıntının özelliği olarak görülür. Dize Âşık Yunus'un ilahisinin üçüncü kıtasında şu şekilde geçer:

“Hakk'un hizmetinde kemer belinde

Bir ak beni var mübârek eğninde

Âşık Üveys dirler Karen köyünde

Yemen illerinde Veyse'l-Karanî" (Tatçı, 1997a: 234).

Bursalı, metninin Önsöz'ünde "Üveys hakkında bugüne kadar yazılmış ciddi bir eser yoktur. Kitaplar arasında kalmış menkıbeleri dillerde destan destan dolaşıyor. Bu Hak adamının nurlu hayatını yazmak için kalemi elimize aldığımız zaman epeyce düşündük. Nasıl yazacaktık? Çünkü belli başlı bir vesika bulamamıştık. İşte müteferrik olarak derlediğimiz bu eser, bu kadar meydana gelebildi" (Bursalı, 1974: 4) derken, alt metinlerden yapılan alıntıların bir kolaj tekniğiyle bir araya getirilerek yazılmış bir metinle karşı karşıya olduğumuzu daha eserinin başında okuyucuya bildirir. Metinlerarası ilişkilere göre kolaj, bir metne ait parçaların başka bir metne yapıştırılmasıyla yeni bir birleşim düzeni içerisine sokulmasıdır. Alınan parçalar hem alt metne ait özellikler taşır, hem de ana metindeki diğer parçalarla birlikte yeni anlamlar üretir. Kolajda, bir metinden diğerine yapılan bir aktarım söz konusu olduğu için bu yönüyle alıntıya da benzer. Kolajda farklı metinlerden ve türlerden yapılan alıntılar bir araya getirilir. Kolaj ayrışık unsurların bir araya getirildiği bir yapıştırma işlemidir. Kolaj, ister sözsel olsun ister olmasın, yeni bir bütün içerisine sokulan başka metinlerden parçalardır. Metinlerarasındaki her tür alışverişikolaj olarak görmek mümkündür (Aktulum, 2007a: 222-235). Bursalı'nın metninde de birbirinden farklı yedi tane alt metne ait parçaların izleri görülür. Önsözde geçen "müteferrik olarak derlediğimiz bu eser" ifadesi alt metinlerden yararlanıldığının en açık ifadesidir. Yazar farklı metinlere ait parçaları kolaj tekniğiyle yeni bir metinde bir araya getirir. Ayrışık unsurlar bir yapıştırma işlemiyle, biçimsel dönüşüm yoluyla yeni metinde yanyana görülür.

Yine Önsöz'de yazar bir eserde şöyle denildiğini belirtir: "O, peygamberlerden de, velilerden de ileriydi..." (Bursalı, 1974: 5). Bu ifadeler yazar tarafından tırnak içerisine alınmasına, başka bir eserde geçmiş olduğu belirtilmesine rağmen hangi eserden alındığı, kimin tarafından söylendiği belirtilmediğinden alıntıyı bir anlamda gizli alıntı olmaktan kurtarmaz. Çünkü gizli alıntının en belirgin özelliği bir sözcenin "...geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden.." (Aktulum, 2007a: 103) yapılmasıdır. Metnin Önsöz'ündeki diğer bir husus ise alt metinlerde rastlamadığımız bir kıyaslamanın burada yapılmış olmasıdır. Alt metinlerde ümmet için bir peygamber

gibişefa eden Üveys, burada yerini peygamber ve sahabilerden daha üstün olmayan bir veliye, bir anlamda gerçeğine daha yakın bir kişiliğe bırakır. Üveys, Hz. Peygamberi görmediğinden dolayı tüm sahabilerden daha aşağıda bulunur. Yazar bu görüşünü desteklemek için alıntılar yapar ve İmam Rabbanî'yegöndermede bulunur. İmam Rabbanî'nin kendisinin en küçük sahabinin bindiği atın burnuna kaçan tozdan daha küçük olduğunu belirten sözleri alıntılanır (Bursalı, 1974: 5-8). Yazar bununla da yetinmez. Hasan Basri Hazretlerinin başından geçen bir olayı da anlatır. Bu metnin içinde içanlatı (anlatı içinde anlatı) özelliği taşır. “Anlatı içine bir başka anlatı sokulurken, ilk anlatı, içerisine sokulduğu anlatıyı yansıtır. Anlatılan birinci öyküye koştur olarak metinde yer verilen ikinci metin ilk öyküyü yineler” (Aktulum, 2007a: 159). Bursalı'nın metninde de içanlatı, yazarın savunduğu bir görüşü desteklemek amacıyla kullanılır (Bursalı, 1974: 9). Bu yönüyle bu içanlatı içerisine sokulduğu anlatıyı yansıtır. Metne sokulun bu anlatı yeni metnin bir yansıması olur.

Bursalı'nın metninin ilk bölümünde anlatılan bazı olaylar alt metinlerin hiçbirinde bulunmaz. Bursalı genişletme yapar. Genişletme, biçimsel dönüşüm yollarından biridir. Yazar “Bu durumda yapıtına kimi zaman, kahramanın serüveni ile pek ilgili olayın bölümler ekler” (Aktulum, 2007a: 147). Bursalı da metnin olay örgüsünü yetersiz bulur, onları istediği gibi genişletir. Bursalı bu bölümde İslamiyetten önceki dönemde insanların sahip oldukları inanç üzerinde durur. Yeryüzü İslam öncesi karanlık bir devir yaşar. Üveys bu karanlık devirde dünyaya gelir. Üveys'in inancı doğuştandır. Hz. Peygamberin İslamiyet'i ilanından önce, halkı yeni dine davet etmeye başlar. Bu yüzden de halk tarafından deli olarak görülür. Alt metinlerde bulunmayan diğer bir olay ise Üveys'in babasının da gelecek yeni dinle ilgili önceden haber vermiş olmasıdır. “İhtiyar anne, oğlunun bu ulvi hallerine de alışmıştı. Gözlerinden billur gibi yaşlar boşanır ve eski günleri hayal ederdi. Üveys'in babası da zaman zaman böyle yapardı. O zaman zevcesinin bu hallerini bir hastalık zannetmişti.. Fakat hakikat hiç de öyle değilmiş” (Bursalı, 1974: 16). Alt metinlerde bulunmayan Üveys'in babasının bu niteliğini metnine alan Bursalı, burada da metninde genişletme yapar. Böylece alt metinlerin sadece birinde adı geçen Üveys'in babası Âmir, ana metinde olayın içinde işlevsel bir rol de oynar. Babada bulunan olağanüstü sezış gücü kalıtımsal olarak oğula da geçer.

Ana metinde Üvesin babası Âmir, Üveys küçük yaşlardayken ölür. Annesi tarafından büyütülen Üveys'e tek inanan, güvenen kişi de annesidir. Nitekim,Hz.

Peygamber daha peygamberliğini ilan etmeden Üveys onun geleceğini bildirir, annesi ona inanır, kelimeyi şehadet getiren ilk kişi de annesi olur. Ana metinde Üveys'in ümmî olduğu belirtilirken (Bursalı, 1974: 13) alt metinlerde okuma yazma bilip bilmediği ile ilgili bir bilgi yer almaz. Yazar bu konuda da bir yandan metnini genişletme yoluyla biçimsel dönüşüme uğrattırırken, diğer yandan metnine yeni bir izlek de ekler. Üveys'in okuma yazma bilmediğinin ifadesi olayın akışında bir dönüşüm meydana getirir. Bunun sonucunda da anlamsal dönüşüm tiplerinden edimsel dönüşüm ortaya çıkar. Edimsel dönüşüm "...olayın akışında bir dönüşüm" (Aktulum, 2007a: 147)'ün ortaya çıkmasıdır. Bu yönüyle bu bölümde yazar kendinden önceki metinlerde bulunmayan bir olayı metnine koyar, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Biçimsel bir dönüştürme işlemini yapan yazar, genişletme yoluyla alt metinlerle pek de ilgili olmayan; fakat bunu tamamlayan bir bölüm ekleyerek anlamsal dönüşümü de yapar.

Üveys'nin doğum yeri hem ana metinde hem de alt metinlerde Yemen'in Karen köyü olarak geçer:

"Ve Yemen illerinin Karen köyü... Muradoğullarından Âmir'in bir erkek çocuğu dünyaya geliyor" (Bursalı, 1974: 11),

"Ol iklîm-i mübârek kim Yemendür

Anın bir köyi varidi Karendür" (MK₁: 2b),

"Yemen vilâyeti kurbunda ol şâh

Karen köyinde sâkin idi ol mâh" (MK₂: 232b),

"Ol iklim-i mübârek Yemende

Anun bir köyi var idi Karende" (MK₃: 139),

"Toganda ol Veys karîn-i Yemende

Togup oldu 'ayân Veysel Karânî" (MK₆: 40b).

Bursalı'nın metninde Veysel Karânî'nin babasının adı Âmir olarak geçer. Aynı şekilde SÖ'de de Âmir olarak geçer (Bursalı, 1974: 11; SÖ: 5). Diğer alt metinlerde babasına değinilmez. Üveys'in doğum yeri ile babasının isminin alt metinlerle aynı olması, ana metnin alt metinlere öykünmesidir. "...öykünmede bir yazar diğer bir

yazarın yapıtının benzerini yapmaya uğraşır” (Aktulum, 2011a: 343). Ana metinde Üveys’in doğum zamanı Hz. Peygamberin doğumundan öncedir:

“Üveys Hazretlerinin bu sözlerinden çok kısa bir zaman sonra Âlemin Rahmeti, Cihanın en büyük ziyneti, ezeli ve ebedi Resûl, cihanı şereflendirmiş...” (Bursalı, 1974: 27). Alt metinlerde ise Üveys’in doğum zamanı şu şekilde geçer:

“Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguban Mekke’de kopduğu gibi

Karenden togdı bir mâh-ı tâbân

Melek sûretlûdür illâ inân” (MK₃: 139),

“Gelen günde Habîbullâh cihâna

Karende Veys geldi ‘ayâna” (MK₆: 40b-41a). MK₃ ve MK₆’da Üveys’in doğumu Hz. Peygamberin doğumuyla aynı zaman olarak geçer. Üveys’in doğum zamanı ana metinde alt metinlerden farklı şekilde geçer. Bu anlamsal dönüşüm meydana getirir. Anlamsal dönüşümde öykülerin tarihsel ve coğrafi çerçevesi değişirse öyküsel dönüşüm oluşur. Ana metinde zamanda bir değişim olduğundan öyküsel dönüşüm meydana gelmiştir.

SÖ’de ise “Üveysî Karenî, Hazret-i Nebî-i Ekrem Efendimizin peygamberlikle irsâl olunacağını ba’sinden mukaddem ihbâr eylemiş olmasından kendilerinin şeref-i ba’sinden evvel tevellüd itmiş olduğu istidlâl olunur ki bu sûret-i müsteb’id değildir” (SÖ: 6) denirken, Üveys’in doğumunun Hz. Peygamberin, peygamberliğinin ilanından önce olduğu belirtilir.

Ana metinde Üveys, Hz. Peygamberin önceden geleceğini haber vermekle yetinmez, aynı zamanda nereden ve nasıl bir soydan geleceğini de bilir: “Üveys o kadar ileri görüşlüydü ki, yakında bütün âlemleri kurtarmaya gelecek olan Allah Resûlunun Kâbe’nin bulunduğu şehirden ve o mukaddes şehrin en soylu bir ailesinden geleceğini iddia ediyordu” (Bursalı, 1974: 13). Bursalı alt metinlerde geçmeyen bu olayı da metnine alarak biçimsel dönüşüm yollarından biri olarak genişletme yapar.

Ana metinde olduğu gibi alt metinlerde de Üveys halk tarafından hakir görülen, kendisiyle alay edilen, bir deve çobanıdır:

“Hazreti Üveys kendi oymağının insanlarına irşad muallimliği yapmak istedikçe onlar, bu deve çobanının sözleriyle alay ediyor, onu doğru yoldan ayrılmış, sapıklık girdabına düşmüş bir deli zannediyorlardı” (Bursalı, 1974: 22). Bu durum alt metinlerde:

“Deve güder yabânda bir delüdür

İl içinde adı bağlamaludur” (MK₁: 10a),

“Böyle deyince biri didi hemân

Bir deveci vardurur ‘aklı noksân” (MK₂: 242b),

“Deve güder yabânda bir delüdür

Halk içinde adı bağlamaludur” (MK₃: 146),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı ne sorarsın ol bir delüdür ve ahmak ve yohsul kişidür deve güder halka karışmaz” (MK₄: 98),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı sorarsan ol delüdür ahmak yohsul kişidir deve güder halka karışmaz didiler” (MK₅: 96b),

“Ailesi müşârû’n-ileyhin hâlini hakikat göziyle görmeyerek cinnetine hükm itmiş ve akrabâsının istihzâsı da buna munzamm olmakda bulunmuş idi” (SÖ: 37) şeklinde belirtilir. MK₆ dışındaki tüm alt metinlerde Üveys deve çobanıdır ve çevresinde deli olarak görülür. Bursalı bu olaylarda da alt metinlere öykünür. Alt metinleri taklit eder.

Ana metinde çeşitli alıntıların yapıldığı görülür. Alıntılar tırnak içinde gösterilir; ancak kimi zaman “hani büyükler ne demişler” (Bursalı, 1974: 14) gibi bir ifadeyle başlayarak kimden yapıldığı belirtilmez. Yapılan alıntılar belirtilen bir düşünceyi desteklemek, ona açıklık getirmek için kullanılır. Yazar, böylece metinler arasında bir köprü kurar. Yazar yine birinci bölümde Âşık Yunus’tan aldığını söylediği “Yemen İllerinde Veysel Karani” adlı ilahiyi alıntılar (Bursalı, 1974: 17-19). Bunu Âşık Yunus’tan aldığını da açıkça belirtir. Alıntılarının tırnak içinde gösterilmesi ya da kimlerden alındığının belirtilmesi açık bir alıntı şeklindedir.

Metnin önemli motiflerinden biri olan Üveys’in anne sevgisi hem ana metinde hem de alt metinlerde en fazla üzerinde durulan motiflerdendir. Ancak Bursalı’nın metninde bu sevginin nedeni farklı bir şekilde açıklanır. Üveys’in gelecek yeni dinle

ilgili haber verdiği her şeyi annesi dikkatle dinler, düşüncelerine değer verir ve oğluna inanır. Bu sebepten dolayı Üveys annesine candan bağlıdır (Bursalı, 1974: 14). Üveys'in anne sevgisinin nedeni, annesinin oğluna inanmasına bağlanması anlamsal dönüşüm meydana getirir. Burada Aktulum'un ifadesiyle transmotivation yani örgüsel dönüşüm vardır. "Transmotivation (örgüsel-dönüşüm), bir örgenin bir başka örgenin yerine konmasıdır" (Aktulum, 2007a: 148). Örgüsel dönüşümde "Alt metnin kapsamadığı ya da belirtmediği yere bir öрге sokulabildiği gibi alt-metindeki bir öрге kaldırılıp ana-metinde bir başka örgenin varlığı telkin edilir" (Aktulum, 2007a: 148). Bursalı'nın metninde alt metinlerden kaldırılan bir örgenin yerine ana metinde bir başkası konur. Ana metinde inanç çerçevesine oturtulan anne sevgisi alt metinlerde farklı şekilde geçer. Üveys alt metinlerde annesi olduğu için onu sever, ona inanıp inanmaması sevgisinin sebebini teşkil etmez. Üveysin annesi metinlerde ihtiyar, yatalak ve amadır:

"Hazreti Üveys'in annesi âmâ ve ihtiyar bir kadındı " (Bursalı, 1974: 34),

"Bir anası var idi a'ma idi

Ol a'manun ismi hem Şem'a idi" (MK₂: 232b),

"Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri'âyet kılur ana gice gündüz" (MK₃: 143),

"Veysin anası bir gözsüzce karıcuk idi" (MK₄: 97a),

"Veysin anası bir gözsüzce karıcugdı" (MK₅: 96a). Anne sevgisi tüm metinlerde en fazla üzerinde durulan motiflerden biridir. Anne sevgisi motifinde de Bursalı alt metinlere öykünür, onları taklit eder. Bursalı öykünmeyle özgün bir yapıt ortaya koymak çabasından uzaklaşır.

Ana metinde de alt metinlerde de Üveys insanlardan uzak, yalnız bir şekilde yaşar:

"Nihayet insanlardan uzak, kırların ıtır kokularıyla dolu sakın ve sessiz hayatını seçti" (Bursalı, 1974: 17),

"Deve güderdi vâdi-i Karendi

Hemîşe yalnız olurdu anda" (MK₁: 5a),

“Pes iken sonra görmediler anı

Yürürdi ‘âlem içinde nihâni” (MK₁: 15b),

“Irak oldukça halkdan cânı anun

Yakîn olurdu Hakka cânı anun” (MK₃: 142),

“Arâne Deresinde deve güder ahşam eve gelicek ol aglar âdeme karışmaz hiç şâd ve gam bilmez” (MK₅: 96b).

Üveys ana metinde de alt metinlerde de yoksuldur:

“Zaten onun kuru ekmekten başka bir gıdâsı yoktu” (Bursalı, 1974: 32),

“İşi dâim deve güdüp gözetmek

Virürler ahşamın bir pâre etmek

Kimisin kendüsi yir kimin anası

Kuru etmekdür anların gıdâsı” (MK₁: 10a),

“Anların zikirleri hem çoğ idi

Yiyecekleri dahi hem yog idi” (MK₂: 232b),

“Kimini kendüsi yir kimin anası

Yavan etmekdür anın gıdâsı” (MK₃: 146),

“Ve dahi yurdlardan eskice çullar divşürürdi yürürdi yollar kırakına sererdi iyle beğendüğün alurdu girü kalanın kendü hırkasına koyardı ve her mahalleye ki verürdi” (MK₄: 104b),

“Ömer çün Veys gördi bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak” (MK₅: 97b),

“Üveys, yiyeceğini, giyeceğini şuraya buraya atılmış olan süprüntileri kâbil olan kısmından ayırıp temîn itmekde, ba‘zen de oruç hâlinde yine atılmış hurmâ çekirdeklerini toplayup satarak bunların itmânından iftâriyesini tedârik eylemekde idi” (SÖ: 36-37). Yazar öykünme yoluyla alt metinlerde bulunan insanlardan uzakta ve yoksul biçimde hayatını sürdürme motifini metnine aynen alır. “Bir yazar bir başka yazarın biçimini kendi biçemiymiş gibi benimseyerek, okurun üzerinde oluşturmak istediği etkiye göre kendi metnine sokarak ya da özgün metnin içeriğini kendi metnine

uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır” (Aktulum, 2011a: 462). Bursalı da alt metinlerin içeriğini kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır.

Bursalı’nın metninde annesi Üveys’e nasihatlerde bulunurken “Ey oğul, Yusuf gibi güzelliğine cilveler sal” (Bursalı, 1974: 15) der. Bu ifade peygamber Hz. Yusuf’un güzelliğini anlatan ve Kuran’da da geçen, en güzel kıssalardan biri olarak kabul edilen, edebiyatımızda da çokça işlenen konulardan biri olan “Yusuf ü Züleyha” mesnevisine bir gönderme niteliğini taşır. Bursalı başka bir “...yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla” (Aktulum, 2007a: 101) meydana gelen göndergede, Yusuf’un adını anmakla açık bir göndermede bulunur. Annesi güzelliğiyle oğlu Üveys’i Yusuf’a benzetir. Başka bir yerde ise Üveys insanlara gelecek olan dini haber verirken “Ey insanlar! Görüyorum ki sizin tevfik Yusuf’unuz kuyuya düşmüş” (Bursalı, 1974: 22) der. Böylece Yusuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atılması olayına açık bir göndermede bulunulur.

Ana metnin ikinci bölümünde yazar, İslamiyetin doğuşunu anlatır. Yazarın bazı bölümler içinde alt başlıkları kullanması da yaptığı biçimsel dönüşümdür. Bu bölüm alt metinlerde yer almaz. Alt metinlerde bulunmayan bir konunun metne eklenmesi de genişletme olarak tanımlanır. Biçimsel bir dönüştürme işlemini yapan yazar, genişletme yoluyla alt metinlerde bulunmayan; fakat metni anlam yönüyle tamamlayan bir bölümü metnine ekler. Yazar metnini genişletme yoluyla ciddi anlamda biçimsel dönüşüme uğratar.

“Ey bir avuç topraktan can yaratan Allah’ım” (Bursalı, 1974: 30) ifadesi ilk insan Hz. Adem’in yaratılmasına yapılan bir anıştırmadır. “Açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşüncüyü uyarma biçimi olan anıştırmada söylenmesi gereken şey açıkça, doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edilir” (Aktulum, 2007a: 109). Anıştırmayı bulmak okurun çabasını gerektirir. Ana metinde de Hz. Adem’in yaratılması açıkça, doğrudan belirtilmez, bu anlamı bulup çıkarmak okurun bilgi birikimine bırakılır. Nitekim Allah ilk insan Hz. Adem’i bir avuç topraktan yaratır. Yazar örtük bir göndermede bulunarak bu olayı anıştırır.

Metnin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde Üveys’in Hz. Peygamberi görme arzusu ve annesinden izin istemesi anlatılır. Üveys annesinden birkaç kez izin istemesine rağmen annesi izin vermez. Oğlunun üzüntüsünü gören annesi sonunda dayanamaz ona izin verir. Üveys üç aylık bir yolculuktan sonra Medine’ye varır.

Medine’de Hz. Peygamberin kapısını çalar, kapıyı Hz. Ayşe açar. Resulullah’ın mescide gittiğini haber verir. Üveys beklemez, Hz. Peygamberin kapısının eşiğini öper, Karen’e geri döner (Bursalı, 1974: 32-45). Üveys metinlerde annesinin izniyle Hz. Peygamberi görmeye gider. MK₁’de de annesinden izin alan Üveys, Medine’ye gider, Hz. Peygamberle görüşemez. Burada da kapıyı açan Hz. Peygamberin hanımı Hz. Ayşe’dir. Hz. Peygamber bu metinde mescidde değil, dışarı çıkmıştır, birazdan dönecektir. Üveys yine de beklemez:

“Nitekim görmedü gitdi cihânda

Bu dem hem görmeyisersin cinânda” (MK₁: 7a).

MK₃’te ve MK₆’da yine kapıyı Hz. Ayşe açar, Hz. Peygamberi göremez, döner, Resulullah mescide gider ashabına olanları anlatır. SÖ’de, MK₄’te ve MK₅’te bu olaylar anlatılmaz. MK₁’de Resulullahın dışarda olması, ana metinde mescide gitmesi şeklinde değiştirilir. Ana metinde anlamsal dönüşüm tiplerinden edimsel dönüşüm yapılır. Olayın akışının değişmesi edimsel dönüşümü oluşturur.

Hz. Peygamberin mescidden dönüşünden sonra evine gelmesi beşinci bölümde anlatılır. Hz. Peygamber daha kapıdan girer girmez aşk ve muhabbet kokularını hisseder. Hz. Peygamber Hz. Ayşe’ye eve hangi ulu kişinin geldiğini sorar. Hz. Ayşe bu kokunun Üveys’ten sonra eve yayıldığını söyler, Üveys’in ziyaretini anlatır. Resulullah, Üveys’i öven sözler söyler ve Mescid-i Nebevi’ye gider. Ashabına Üveys’i anlatır, gözlerini tavaf etmelerini söyler (Bursalı, 1974: 46-47). Bursalı’nın metninde hırkanın Üveys’e vasiyeti bu esnada olur. Mescide gidip Üveys’i öven Hz. Peygamber, hırkasının Üveys’e verilmesini burada vasiyet eder (Bursalı, 1974: 47). Alt metinlerin hiçbirinde hırka mescidde vasiyet edilmez. Hırkanın veriliş yeri ve zamanı ana metinde alt metinlerden farklı biçimde karşımıza çıkar. Bu durum Genette’nin ifade ettiği anlatının tarihsel ve coğrafi çerçevesini değiştirerek öyküsel dönüşümü oluşturur.

Bursalı bu bölümde gizli alıntı da yapar. Üveys’in peygamber aşkı anlatılırken aşağıdaki beyti metnine alır:

“Yârın cefâsı cümle vefâdır, cefâ değil,

Yârı cefâdar bilen ehli vefâ değil” (Bursalı, 1974: 48). Yazar beyti kimden aldığını belirtmeyerek aşırma yapar. Çünkü aşırma “...sözcenin geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır” (Aktulum, 2007a: 103).

Üveys ana metinde Hz. Peygamberle mana âleminde görüşür. Sahabilerin Üveys’in daha önce onu görüp görmediğini Hz. Peygambere sormaları karşısında Hz. Peygamber şu cevabı verir: “Manen gördü, zâhiren görmedi” (Bursalı, 1974: 47). Bu olay alt metinlerde sadece MK₁’de geçer:

“Didi Veys anı gördüm şek degildür

Anınla on sekiz bin ‘âlemi nûr

Ayagı aşagı tahte’s-serâdan

Yüce idi başı ‘arş-ı ‘alâdan

Bu resme görmişem ben ol habîbi

Kim oldur hasta gönüller tabibi” (MK₁: 14a). Bursalı mana âleminde (mekânın ortaklığı), Hz. Peygamber ile Üveys’in görüşmesi (kişilerin ortaklığı) olayını MK₁’den alır. MK₁ taklit edildiği için burada da öykünmeden bahsetmek mümkündür. “Öykünme sadece tematik bir unsur olarak metinlerde yer almaz. Kişiler ve mekân gibi yapısal bütünün parçaları olarak roman ve hikâye sanatının temel öğeleri olan birimlerde de öykünme görülür” (Adıgüzel, 2009: 31).

Altıncı bölümde Üveys’in Yemen’e dönüşü anlatılır. Üveys köyüne döner. Köylüler Üveys’in yerine hangi çobanı tutarlarsa develer hiçbirine itaat etmez. “Hangi çobanı tuttularsa memnun kalmadılar. Develer sahiplerine isyan ediyor.. Şimdi bütün köylüler şaşkın halde..” (Bursalı, 1974: 52). Develer Üveys’i görünce ona isyan etmez, sevinirler. Üveys deve çobanlığına devam eder. Bu arada annesi ölür. Annesinin ölümüyle Üveys artık dünyada yapayalnızdır. Develerin Üveys’e itaatı alt metinlerde yer almaz. Bu bölümde de genişletme yapılır. Alt metinlerin konusuna yeni temalar eklenir, ana metin zenginleştirilir.

Metinlerde Hz. Peygamber birçok yerde Üveys’in şeklini tasvir eder. Bursalı’nın metninde Üveys şu şekilde anlatılır:

“Benim ümmetimden, Yemen ilinde Veysel Karânî vardır, deve güder, gövdesi tüylüdür. Sağ elinin ayasında ak nurdan ben vardır. Derede, dağda daima ibâdetle meşguldür” (Bursalı, 1974: 56). Alt metinlerde de buna benzer şekilde anlatılır:

“Karen’den togdı bir hurşîd-i tâbân

Melek sîretlü fahr-ı âl-i insân” (MK₁: 2b),

“Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni” (MK₂: 243),

“Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandur” (MK₄: 97b),

“Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan” (MK₅: 96b),

“Kendilerinin vakâr ve heybet-i nazara mâlik bulunduğı ve başını tıraş itmek mu’tâdı olmakla berâber vücûdı gâyet kıllı idüğü şeref-i sohbetlerine nâil olmuş olanlardan Herem bin Nahîl tarafından rivâyet olunmuşdur” (SÖ: 6),

“Onun göğsü mâil, siyâh gözli, saçları da kızılığa mâil, iki omuzları arasında uzunca bir kızillık nişâneli, şedîd buğday renkli, sakalı göğsine temâs itmiş, gözleri secde yerlerine bakmağa melûf, tahliye-i nefse mübtelâ, yeryüzünde kendisine mevâ olacak yerlere ‘ilmi lâhakk, gökde ma’rûf, Allâha du‘â itdiği hâlde icâbetle mübeşşir, sol omuzu altında bir lem‘a mevcûd olduğunu...” (SÖ: 11),

“Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğsü mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir ‘illet nişânesi mevcûd olduğunu...” (SÖ: 12),

“Vücûdu za‘îf, koyu buğday renkli, nazarı heybetli, başı metrûş, diğer görinen a‘zâsı pek kıllı olan müşârü’n-ileyhe...” (SÖ: 17). Bursalı’nın metninde yazar gizli alıntılarla alt metinlerde bulunan Üveys’in özelliklerini metnine alır. Alt metinler taklit edilir. Üveys’in tasvirinin yapıldığı bu bölümler basmakalıp söz özelliğini de taşır. “Basmakalıp söz ...daha çok okurun önceden var olan ekinsel bir örnekçeye başvurarak sunduğu özellikler toplamıdır” (Aktulum, 2007a: 156). Bursalı da Üveys’i anlatırken alt metinlerde geçen daha önce var olan basmakalıp ifadeleri tekrar eder.

Gerek Hz. Peygamberin hırkayı vermeyi vasiyet ederken anlatımı, gerekse Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Üveys'i bulduklarında onu tanımak için başvurdukları en önemli kanıt Üveys'in nişanesidir. Hz. Peygamber, Üveys'i ashabına anlatırken bunu vurgular: "Sağ elinin ayasında ak nurdan ben vardır" (Bursalı, 1974: 56). Bu durum MK₆ dışındaki alt metinlerin tümünde yer alır:

"Ki sag elinde anın bir ak beni var

Dimişdi Mustafâ sultân-ı muhtâr" (MK₁: 11b),

"Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni" (MK₂: 243),

"Dimiş idi Mustafâ sultân-ı muhtâr

Sag elinde anun bir ak beni var" (MK₃: 148),

"Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandır" (MK₄: 97b),

"Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan" (MK₅: 96b),

"Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğe mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir 'illet nişânesi mevcûd olduğunu..." (SÖ: 12). SÖ'de nişane sol omuzunun altındayken, diğer anlatmalarda sağ elindedir. Ana metin ile alt metinlerde nişanenin bulunması yapılan bir taklitin neticesidir. Bu motifte de öykünme görülür.

Bursalı'nın metninde yedinci bölümde Hz. Peygamberin Üveys'e vasiyet ettiği hırkasının, Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından ona vermeleri anlatılır. Metinde Hz. Peygamber, Üveys'in kendisini göremeden Karen'e dönmesi sonrasında onu mescidde ashabına övdüğü sırada vasiyet eder. Hz. Ömer ile Hz. Ali Kûfe'ye gider, onu bir vadide namaz kılarken bulurlar. Hırkayı ona verirler (Bursalı, 1974: 56-58).

MK₁ ve MK₃'te ölümüne yakın Hz. Peygamber, hırkasını Üveys'e verilmesini vasiyet eder, Hz. Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ömer ile Hz. Ali onu bulmak için Kûfe'ye giderler, onu Karen'de bulur, ona hırkayı verir, ondan dua alırlar ve Hz. Ömer ile Hz. Ali döner (MK₁: 7a-15b; MK₃: 144-149). MK₄ ve MK₅'te Hz. Ömer ile Hz. Ali Üveys'i Arana Deresi'nde bulurlar (MK₄: 98a-98b; MK₅: 96b-97a). MK₂'de ise hırka

Hiz. Peygamberin hayatta olduğu bir zamanda Hiz. Ömer ile Hiz. Ali tarafından Üveys'e verilir. Burada Kûfe'ye değil doğrudan Karen'e giderler. Hırka Üveys'in evinde verilir (MK₂: 240a-245a). MK₂'de Hiz. Peygamber hayattayken hırka Üveys'e verilmesine rağmen, diğer metinlerde Hiz. Peygamberin ölümünden sonra hırka verilir. Tüm metinlerin ortak özelliği ise hırkanın Hiz. Ömer ile Hiz. Ali tarafından Üveys'e verilmesidir. SÖ'de ise hırka meselesine hiç değinilmez. Ana metinde hırkanın verildiği yer değiştirilir. Ana metinde Kûfe'de verilen hırka, alt metinlerde Karen ya da Arana Deresi'nde verilir. Coğrafi çerçevede yapılan bu dönüşüm anlamsal dönüşüm biçimlerinden öyküsel dönüşümdür.

Hırkayı alan Üveys, Hiz. Ömer ile Hiz. Ali'den ayrılır, bir çalıliğın arkasında yalnız başına, Allah'a günahkâr ümmetin affı için dua eder. Aradan hayli zaman geçer, Üveys dönmez. Hiz. Ömer ile Hiz. Ali dayanamaz Üveys'in yanına giderler. Üveys duasında direnir, ısrar eder. Hiz. Ömer ile Hiz. Ali çekildikleri kuytu yerde hayret ve korku ile olanları izler. Üveys bu metinde gaybdan gelen bir sesle konuşur. Hiz. Ömer ile Hiz. Ali'nin Üveys'i merak edip gelişiyle bütün ümmetin affı engellenmiş olur:

“Ah ne yaptınız? Biraz daha sabırlı davranıp da, bekleseydiniz olmaz mıydı? Ben Allah'ın hacet kapısından Ümmet-i Muhammed'in hepsinin hakkında şefaât ve af vaadini almadıkça Varlık Nûrunun mukaddes hırkasını giymeyecektim!...” (Bursalı, 1974: 62-63).

MK₁'de Üveys dua için yine تنها bir yere gider. Allah bu metinde Üveys'le konuşur:

“Hitâb-ı ‘izzet irdi ol dem ana

Bagışladım nice bin ‘âsî sana

Üveys aydur kerem kıl yâ İlâhî

Bagışla cümle sen ehl-i günâhı” (MK₁: 12a). Diğer metinlerde bu olay şu şekilde geçer:

“Hüdâ kıldı o dem nidâ Karânî

Dahi yârânım ol Veysel Karânî

Kabûl itdim du‘ânı ey Karânî

‘Ömer ‘Ali revân olsun revâni” (MK₂: 244b),

“Hitâb indi Hüdâdan ey yâr

Eyâ dostum ne gökçek hâcetin var

Kabûl itdim ricân[1] didi Gaffâr

Kabûli Hak olan Veysel Karânî” (MK₆: 46a). Edilen duanın tüm anlatılarda kabul edildiği görülür. Hırkayı vermek için Hz. Ömer ile Hz. Ali’nin Üveys’i bulmaları, Üveys’in تنها bir yerde tek başına duası, duanın kabulü gibi olayların gelişimindeki bu paralellik alt metinlere yapılan öykünmenin sonucudur. Burada da yazar alt metinlere öykünür, taklit edilen alt metinler yazarın ifadeleriyle biçimsel bir dönüşüme uğrar; fakat metinler arasında anlamsal yönden paralellik devam eder.

Ana metinde yer alan diğer bir motif ise Üveys suretli melek motifidir. Mahşerde Allah yetmiş bin meleği Üveys suretinde yaratacak, Üveys bunların içinde gizli kalacak, dünyada gizli olduğu gibi orada da onu kimse tanımayacaktır:

“Kıyamet gününde yetmiş bin melâike yaratılacak, Üveys onların arasında Cennete girecek, onu hiç kimse tanımayacak. Çünkü dünyada gizli ibâdet eder ve kendisini halktan gizlerdi” (Bursalı, 1974: 56). Alt metinlerde ise bu olay şöyle anlatılır:

“Hüdâ halk ide yetmiş bin melâik

Kamusı Veys şekili ile sâlik

Bularun içlerinde Veyis pinhân

Cemî‘-i halk-ı mahşer mest ü hayrân” (MK₁: 6a),

“Yarın kıyâmet gününde yitmiş bin ferîşte yaradır durur küllisinün sûreti Veys sûreti gibi ola arasında bile cennete gire hiç kimse anı bilmeye zîrâ Hak kubbesi içinde gizlüydi ‘ibâdet kıları ve kendü özünü halkdan gizledi ve ahiretde dahi kimse anı bilmeye” (MK₄: 96b). Bursalı bu motifi de alt metinlerden öykünme yoluyla metnine alır.

Diş motifi de Bursalı’nın metninde geçen ilginç motiflerden biridir. Ana metinde Üveys, Uhud gazasında Hz. Peygamberin dişlerinin kırılması sonrasında ağzındaki tüm dişlerini kırar: “...başlarına gelen bu elim hadiseyi duyunca, ağzımdaki bütün dişlerimi kırdım” (Bursalı, 1974: 65). Alt metinlerin üçünde de Hz. Peygamberin savaşta dişinin

kırıldığını duyan Üveys'in, bunun hangi diş olduğunu bilmediği için tüm dişlerini söktüğü anlatılır. Bu durum Üveys'in peygamber sevgisini gösterir:

“Didi dişin sıdı kâfir Resûlun

Ben ol dem ‘aşkına ol pür usûlun

Ana yâr-ı muvâfık olmak için

Komadum bir dişim agzımda bütün” (MK₁: 14b),

“Veys ayıtdı Peygâmbere severmiyeyidinüz muvâfakat ideydünüz kâfirler savaşında mübârek dişin sındurdılar siz dahi dişlerünüzi sıyaydunuz dostluk şartı bu idi Veys kendü dişlerin gösterdi ağızında bir bütün dişi yog idi” (MK₄: 100a),

“Veys kendi dişin gösterdi bir bütün dişi yogdı Resûl Hazretinin Uhud Gazasında mübârek dişin sındurdılar ana muvâfakat itdim hep dişüm çektirdim” (MK₅: 97b). Bursalı diş motifini de alt metinlere öykünerek alır, onların benzerini yapmaya çalışır. “Öykünme yazarı yalın bir senaryodan ya da konudan yola çıkarak, onun biçiminde yeni bir metin yazar” (Aktulum, 2011a: 462).

Aynı bölümde yazar başka bir alıntı daha yapar. Hz. Peygamber sevgisini anlatırken Hz. Peygamber ile Hz. Ömer arasında geçen bir olayı anlatır. Bu olay bir insanın Hz. Peygamberi kendi nefsinden de çok sevmesi gerektiğini anlatır (Bursalı, 1974: 66). Bu olay bir içanlatı (anlatı içinde anlatı)’dır. İçanlatıda “...yeni metne sokulan bir başka metin yeni metnin aynadaki bir yansıması olur” (Aktulum, 2007a: 159). Bursalı içanlatı yoluyla konusuna açıklık getirir. Yazar olayın anlatımını takiben “AŞK İMİŞ HER NE VAR ÂLEMDE” (Bursalı, 1974: 67) dizesini alıntılar. Dizenin tırnak içinde olması açık bir alıntı olduğunu gösterirken, büyük harflerle yazılmış olması da dikkati dizelere çekmek için yazarın başvurduğu bir yoldur.

Ana metinde Üveys’le görüşen Hz. Ömer, halifeliğinden pişmanlık duyar, Üveys’e özenir. Hz. Ömer halifeliği için “Halifeliği satıyorum. Bezdim bu işten. Bir alıcı olsa, satar giderdim” (Bursalı, 1974: 74) der. Üveys ise akli başında olan kimsenin buna talip olmayacağını söyler. Aynı pişmanlık MK₁’de de görülür:

“Çü bir dem Veys birle yâr oldu

Hilâfetden ‘Ömer bîzâr oldu

Nazar eyledi çün kendüye ana
 Didi çün hâl ma‘lûm oldu bana
 Bilüp ululigımı begligümi
 Bir etmege satardım begligümi
 Didi Veys ol ki ‘aklı yok eserde
 Degil mahsûsı görünmez beşerde
 Ne kılsun ki her kim ola kâmil

Ana yâ müşteri mi olur ‘âkil” (MK₁: 12b-13a). Fakat Hz. Ömer’in bu isteğine Üveys karşı çıkar. Çünkü “Bir saat adâletle icrâyî devlet etmek, yetmiş yıl ibâdet etmekten efdaldır” (Bursalı, 1974: 67-68). Bursalı, alt metinde dizelerle anlatılan aynı olayı düzyazıyla anlatarak biçimsel dönüşüme uğrattır, düzyazılaştırma yapar. Diğer alt metinlerde bu olay yer almaz.

Yazar Mevlana’ya da göndermede bulunur. Mevlana’dan aldığını belirttiği bir beyti alıntılar:

“Aşk nûrîdî leştü ve âşık zevku

Herkîh âşık leneşüd nedâred meşevku” (Bursalı, 1974: 68). Hemen altında beyti Türkçe’ye çevirir. “Biçimsel dönüşümlerin en belirgin ve en sık kullanılanı, bir metni bir dilden başka bir dile aktarmak olan çeviridir” (Aktulum, 2007a: 142-143). Bursalı biçimsel yönden bir dönüşüm yapar: “Aşk kalbde bir nurdur. Kim ki âşık olmadı, şevki olmaz” (Bursalı, 1974: 68). Beytin tırnaklar içinde ve kimden alındığının belirtilmesi açık bir alıntıdır. Mevlana’nın Farsça olan beytinin Türkçe’ye çevirisi de biçimsel bir dönüşümdür.

Yazar metnine çeşitli ayet ve hadisleri de alıntılammaktan kaçınmaz:

“Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan şeyleri oyuncular olarak yaratmadık...” (Bursalı, 1974: 71-72). Metinde Duhan suresinin 38-42. ayetleri alıntılanır. “Kişi sevdiğiyle beraberdir” (Bursalı, 1974: 70), “Ömer İbni Hattab, Cennet ehlinin kandilidir” (Bursalı, 1974: 74) gibi birçok hadisi de ana metinde görmek mümkündür. Bunların tümü açık birer alıntıdır.

Üveys çevresinde tanındıktan sonra çeşitli kişiler tarafından ziyaret edilir. Bunlardan biri de Herem İbni Hayyan’dır. Herem, Üveys’i Fırat Nehri kenarında abdest alırken görür. Üveys, Herem’i daha önce görmemiş olmasına rağmen ona ismiyle hitap eder. Konuşmaları esnasında Hz. Ömer’in ölümünü de Herem’e bildirir (Bursalı, 1974: 70-76). Bu olay alt metinlerde de aynı şekilde geçer. Herem, Üveys’ten hadis rivayet etmesini ister, Üveys muhaddis olmadığını söyler, birkaç ayet okur, nasihatlerde bulunur (MK₁: 15b-18a; MK₄: 101a-102b; MK₅: 98b-99b; SÖ: 16-21). Alt metinlerde geçen bir olayın ana metinde tekrarı öykünmedir.

Yazarardından Allah adamlarının mübarek hayatlarından bahsederek, Ebûhâtem’in bir menkıbesini anlatır. Bu menkıbe bir içanlatıdır (Bursalı, 1974: 77). İçanlatıyla yazar, anlattığı konuya açıklık getirir. Bursalı, hemen ardından Yunus’tan aldığını belirttiği ilahiyi alıntılar (Bursalı, 1974: 77-78). Yazarın ilahiyi Yunus’tan aldığını bildirmesi metnine açık bir alıntı özelliği kazandırır. Yazar aynı bölümde bu kez farklı bir alıntı yapar:

“Ruha bir pencere açmazsa eğer ulviyyat;

Hani billahî, ölümden de beterdir bu hayât!...”

(A.U.K.) (Bursalı, 1974: 82).

Dizelerin altında kimden alındığını belirten kısaltma, okuyucu için kapalı bir göndergedir. Okuyucu bir şifre özelliği taşıyan bu kısaltmayı ilk bakışta çözemez.

Ana metinle alt metinlerde ortak olarak yer alan diğer bir olay da Üveys’in Rebî adlı ashabdan biri tarafından ziyaret edilmesidir. Rebî adlı kişi Üveys’i merak eder, onunla konuşmak ister. Üveys’i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür. Bundan ders çıkaran Rebî, Üveys’le görüşmeden döner (Bursalı, 1974: 82). MK₄ ve MK₅’te ashabın isim Rebîa olarak geçer (MK₁: 17b-18b; MK₄: 102b-103a; MK₅: 99b).

Bursalı’nın metninde ve alt metinlerin çoğunda Üveys’in melekler gibi ibadet etme isteğinden söz edilerek geceleri yaptığı ibadet anlatılır:

“Bu gece kıyam gecesidir –ayakta durma- gecesi diğer geceler için Leyletürrikâ-Rükâ gecesi, Leyletüssücûd –Secde geceleri- geceler boyunca sabaha kadar başını secdeden kaldırmazdı” (Bursalı, 1974: 83).

“Melek gibi ider tesbîhi dâim

Tururdu subh olıncaya dek kâim

İkinci gice kılurdu rükû‘

Gözedürdi subha dek râh-ı huşû‘

Üçüncü gice kılurdu secde

Varurdu secdesi içinde vecde” (MK₃: 163),

“Veys ‘ömri içinde yatup bir gice uyumadı ve gice olıncak aydurdı kim “Hazâ leyletü’l- kıyâm” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin bir rek‘at namâz içinde kıyâmda turam dir idi ve gelecek gice aydurdı kim “Hazâ leyletü’r-rükû‘ ” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin rükû‘da duram ve birisi gice gelecek aydurdı kim bu ol gicedür “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedür kim irtiye degin başum secdeden kaldurmayam” (MK₄: 103a),

“Veys ‘ömri içinde yatup uyumadı gice olıcak ayagı üstüne tâ‘at kılurdu aydırdı ki “Hazâ leyletü’l-kıyâm” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek bir rek‘at namâz içinde örütürmak gerek yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’r-rükû‘ ” bu ol gicedir ki sabâh dek rükû‘ içinde olam derdi ve yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek secdede olam derdi” (MK₅: 99b-100a),

“Üveys, akşâm vakti hulûlunda bu gice rükû‘ gicesidir diyerek sabâha kadar hâl-ı rükû‘da bulunur. Başka def‘ada bu gice sücûd gicesidir diyerek sabâha kadar secdeden başını kaldırmaz” (SÖ: 14). Hem Üveys’in Rebi tarafından ziyareti hem de ibadet şeklinin alt metinlerde aynen bulunması ana metnin alt metinlere öykünmesidir.

Üveys’e namazda huşu ve hudunun ne olduğu sorulduğunda şu cevabı verir: “Namazdayken süngüyle vurup öbür yanından çıkarsalar bile duymamaktır” (Bursalı, 1974: 84). Buna benzer cevabı MK₄ görmek mümkündür:

“Veys kim namâz içinde huşû‘ nedür ayıtdı namâz içinde süngüyle ursalar bir yanından bir yanına geçse haberi olmaya” (MK₄: 103b). Namaz içerisinde süngüyle yaralanma durumunda bile açığı hissetmeme toplumda klişe haline gelmiş bir düşüncedir. Klişede “...daha önce görülmüş, sıradanlaşmış, çokça yinelenmiş izlenimi yaratan, kullanıla kullanıla bir değişmezlik niteliğine bürünen...” (Aktulum, 2007a:

153) bir özellik bulunur. Namazda huşuyu belirtmek için kullanılan bu örnek toplum içinde klişe haline gelmiştir. Yazar bu cevabın ardından düşüncesini desteklemek için bir içanlatıya başvurur. İçanlatıda bir gazada yaralanan Hz. Ali'nin vücuduna saplanan okun namazdayken çıkarılması ve Hz. Ali'nin bunu hissetmemesi anlatılır (Bursalı, 1974: 84). Bu içanlatı aynı zamanda Hz. Ali'nin yaşadığı belirtilen olaya bir açık gönderge niteliğindedir.

Üveys “Her kim ki üç nesneyi dost edinirse cehennem ona şahdamarından daha yakın bir mesafeye gelir. O üç şeyden birisi: Nefis yağlı yemekler, ikincisi; altın gümüşle bezenmiş veya ipekten yapılmış elbise giymek, üçüncüsü; zenginlerle oturmak, onların meclislerinden zevk almaktır” (Bursalı, 1974: 85) der. Bu sözler MK₄ ve MK₅'te şu şekilde geçer:

“Veys rivâyet ider aydur her kim üç nesneyi sever şeytân anı azdurur çok yimek çok uyumak ve baylar ile çok oturmak” (MK₄: 103b),

“Veys aydır her kim üç nesneyi severse şeytân anı azdurur hoş yemek ve hoş uyumak ve baylar ile oturmak” (MK₅: 100a). Ana metinde yer alan süslü ve ipek elbise giymek, alt metinlerde yerini çok uyumaya bırakır. Bu durum ana metinde anlamsal dönüşümü sağlar.

Üveys'e bir mezar kazıp otuz yıl boyunca üstünde oturup ölümü bekleyen bir adamdan bahsederler. Üveys o kişiyi bulur, ona bu mezarın onu Allah'a kulluktan alıkoyduğunu söyler, adam o anda mezarın başında can verir (Bursalı, 1974: 86; MK₄: 103b; MK₅: 100a).

Çok aç kalan Üveys'e Allah bir koyun tarafından yiyecek gönderir (Bursalı, 1974: 88; MK₄: 104a; MK₅: 100a). Bu iki olay da Bursalı tarafından alt metinlere öykünülerek ana metne aynen alınır.

Metinde Hz. Peygamberin kalbinin altın bir tasta yıkandığından bahsedilir (Bursalı, 1974: 89). Bu olay Miraç gecesinde Hz. Peygamberin Kâbe'de yatarken Cebrail tarafından göğsünün yarılması ve kalbinin zenzem suyu ile yıkanması, oradan Mescid-i Aksa'ya gidip göğe yükselmesi olayına yapılan açık bir göndermedir.

Bursalı'nın metninin sekizinci bölümü alt metinlerin hiçbirinde bulunmaz. Üveys, Hz. Ali tarafından gönderilen bir elçi ile yanında savaşmak için davet edilir. Hz. Ali,

Mansur adlı kişiyi Üveys'e gönderir. Üveys tekrar büyüklüğünü gösterir. Mansur'un ismini ve ne maksatla geldiğini hemen anlar. Üveys'in diğer bir kerameti de Mansur'a verdiği altı hurmayla Medine'ye kadar acıkmadan susamadan gitmesidir (Bursalı, 1974: 93-106). Bursalı alt metinlerde geçmeyen bir konuyu metnine alarak genişletme yapar. Bursalı alt metinlerde geçen konuları yetersiz bulur, yeni konularla metnini genişleterek zenginleştirir.

Türk halk anlatılarının önemli motiflerden biri olan rüya motifine Bursalı'nın metninde de rastlanır. "İslamiyet içinde insan hayatı ile ilgili iyi ve kötü olayların habercisi kabul edilen ayrıca doğru rüya gören kişiye peygamberliğin 46'da birini bahşeden Tanrı inancı Türklerin İslamiyetten önce de aşına olduğu bir inanç ve düşünce tarzı idi. Türk gelenek ve törelerini İslamiyetten önceki hayatlarını aksettiren Türk destanlarında bu konu ile ilgili pek çok örnek bulunabilir" (Günay, 2005: 125). Ana metinde rüya Hz. Ali tarafından görülür. Hz. Ali, Üveys'in savaşa katılıp şehit olacağını rüyasında görür (Bursalı, 1974: 98). Buradaki rüya Günay'ın yukarıda belirttiği insan hayatı ile ilgili kötü olayların habercisi kabul edilen bir motif olarak görülür. Bu motif alt metinde farklı şekilde karşımıza çıkar. MK₂'de Üveys, Hz. Peygamberi düşünde görür ve ona âşık olur. Alt metinde Üveys tarafından görülen rüya ana metinde anlamsal dönüşüme uğrar. Rühayı gören kişi (Üveys-Ali) ile rüyanın anlamı (âşık olma-gelecekte haber verme) olayların akışında değişime neden olur, bu durum ana metinde edimsel dönüşüm meydana getirir:

"Düşümde görmüşem bugün Muhammedi

İki cihân güneşi ol Ahmedi

'Âşık oldum yanaram yakıluram

Göremezem dört yana yıkıluram" (MK₂: 233b). Yazar bu bölümde de Yunus'un bir ilahisini alıntılar (Bursalı, 1974: 97). Yazar ilahiyi Yunus'tan aldığını belirttiği için açık bir alıntı yapar.

Dokuzuncu bölüm Üveys'in Sıffin Savaşı'na katılmak için Medine'ye yolculuğunu anlatır. Bu bölüm de alt metinlerde bulunmayan bazı olayları içerir. Yazar bu bölümde metnine yeni bir konu ekleyerek genişletme yapar. Üveys Medine'ye varınca ilk olarak Hz. Peygamberin kabrini ziyaret eder ve Hz. Ali'nin yanına gider. Üveys'in gelmesi Hz. Ali taraftarlarınca coşkuyla karşılanır (Bursalı, 1974: 107-110).

Yazar Kaside-i Bürde'den beyitler alıntılar. Yazarın alıntısını nereden aldığını belirtmesi açık bir alıntıdır:

“Can ve cihan sultânı, insanlığın ve kemalâtın güneşi, Hazreti Peygamber efendimizin mübârek kemik ve cismini bağrında toplayan toprak gibi hiçbir güzel koku yoktur. Ne saâdetli ve devletlidir o kimse ki, o mukaddes toprağı koklayıp öpmüştür” (Bursalı, 1974: 107). Kaside-i Bürde'den yapılan bu alıntılar Üveys'in Hz. Peygamberin kabrini ziyaretinden sonraya konularak, Üveys'in hareketinin fazileti desteklenir.

Onuncu bölüm Üveys'in savaşa katılmasını ve şehit olmasını anlatır. Yazar bölümün başında savaşın nedenini açıklar ki diğer metinlerde buna değinilmez. Burada da genişletme yapılır. Alt metinlerde Üveys'in Sıffin'de şehit olduğu dışında bir ayrıntıya girilmez. Yazar savaştan söz ederken Hz. Ali veya Hz. Muaviye hakkında olumsuz yargıda bulunmaktan kaçınır. “Benim Eshabım, yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, doğru yolu bulmuş olursunuz” (Bursalı, 1974: 112) hadisini alıntılararak tüm sahabilerin büyüklüğünü anlatır. Üveys, sağ cenahtaki küçük bir birliğin komutanıdır. Sağında Yâsir oğlu Ammâr, solunda Sabit oğlu Huzeyme birliklere komuta eder. Üveys savaşta şehit düşer (Bursalı, 1974: 111-115). MK₁, MK₄ ve MK₅'te de Üveys Sıffinde şehit olur (MK₁: 18b; MK₄: 105a; MK₅: 100b). SÖ'de ise Üveys'in ölümüyle ilgili üç rivayet zikredilir. Birincisi Sıffin Savaşı'nda, ikincisi Hz. Ömer döneminde Azerbaycan seferinde yolda hastalandığında ve son olarak da Şam'da öldüğüdür (SÖ: 45-46). Savaş sonrasında naaş üzerinde kabilelerin anlaşmazlığı on birinci bölümde anlatılır. Üç kabile Üveys'in naaşını götürmek ister. Anlaşmazlık o kadar artar ki kabileler savaşacak duruma gelir. Üveys üç farklı kabilenin tabutunda da görülür, her kabile naaşın kendilerine verildiğini zannederek savaşmadan yurtlarına döner (Bursalı, 1974: 116-119). Son iki bölümde hırkanın Üveys'ten sonraki durumu anlatılır ve kadın şairlerden Şeref Hanım'ın Üveys için yazdığı manzume alıntılanır (Bursalı, 1974: 120-124). Sekizinci bölümden sonraki bölümlerin hiçbiri –Üveys'in Sıffin'de şehit olması dışında– alt metinlerde bulunmaz. Bu bölümlerde yazar genişletme yapar.

Yazar metninde genişletme yaptığı gibi bunun tersi olarak alt metinlerde geçen bazı olayları da metnine almaz. Buna indirgeme denir. Aktulum'un ifade ettiği gibi indirgemenin en kolay yolu “...metinden bir parçayı kesip çıkarmaktır” (Aktulum, 2007a: 144). Yazar da bazı olayları metninden kesip çıkarır. Bursalı'nın indirgeme

yaparak alt metinlerde yer alıp kendi metnine almadığı olayları da şöyle sıralamak mümkündür:

Üveys mahşer günü Mudâr ve Rebîa kabilelerinin sahip oldukları sayısız koyunlarının tüyleri kadar kişiye şefa'at edecektir. Bu durum MK₁'de:

“ ‘Arab kavminde var iki kabîle

Ulu haylar durur ikisi bile

Biri İbni Muzır biri Rebî'a

Mu'ayyendür şerîfe vü za'îfe

Begâyet çokdur anların tavarı

Devesi ılkısı kavi himârı

Ve ol kabîleler hayvânlarının

Sağışınca teninde kıllarının

Tüyi sağışı denlü cümlesinün

Bağışladum kerâmâtına senin” (MK₁: 12a), MK₄'te:

“Yiryüzinde benüm ümmetimden bir er vardur kıyâmet gününde Rebî'a ve Mudara kabîlesinün tavarının kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ'at idecekdür (MK₄: 97a), MK₅'te:

“Yiryüzünde senin ılkısı kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ'atı dege” (MK₅: 96a), SÖ'de:

“Üveysin şefâ'atıyla Rebî'â ve Mudarın (Ya'ni hita-yı 'ırâkda bu nâmlarda ma'rûf ve meşhûr iki büyük kabîle efrâdının) kesreti derecesinde cennete girenler olacaktır” (SÖ: 38) şeklinde anlatılır.

Üveys'in annesinin ölümünden sonra çevresinde iyice tanınmasından dolayı Karen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşmesine ana metinde değinilmez. MK₁, MK₄ ve MK₅'te Üveys, annesinin ölümünden sonra çevresinde tanınır, Kûfe'ye yerleşir:

“Anası dahi Hak emrine gitdi

Hemîn Veys ol diyârı terk itdi

Kaçuban Kûfeye vardı Karenden

Çü duyuldu gönül götürdi andan” (MK₁: 15a-15b),

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmeti ve ‘izzeti arttı öyle olsa ol kavm arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₄: 101a),

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmet ve ‘izzet erişdi ol kavmin arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₅: 98a).

MK₄ ve MK₅’te Üveys’e ait olduğu belirtilen bir tacdan bahsedilir. Üveys’in arş-ı alada bulunan bir tacı vardır. Allah bu tacı Üveys’ten almak için Cebrail’i ona yollar. Üveys günahkâr kulların yarısının affedilmesi karşılığında onu Allah’a verir. Cebrail nurdan bir zincirle tacı arşa asar. Hz. Peygamber miraca çıktığında nurdan zincirle arşa asılı duran tacı görür. Hz. Peygamber bu tacın sahibini sorar, Cebrail bunun Üveys’e ait olduğunu, Allah’ın ümmetin yarısının affedilmesi karşılığında bunu Üveys’ten aldığını söyler. Hz. Peygamber, tacın sahibinin yalnızca içinde ak bir beni olan el ayasını görür. Hz. Peygamber, Üveys’i görmek ister; ama Allah onu dünyada da ahirette de göremeyeceğini bildirir (MK₄: 94a-95a; MK₅: 94b-96a).

Alt metinlerin bir kısmının dua ile başladığı görülür:

“Bismillâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel-‘âkibetü-lil-müttakîn vesselatü vesselâmü ‘ala hayri halkihi ve alihi ecma‘în şükür minnet ol Tanrıya kim bu za‘îfleri yokdan var eyledi ve dahi bu biçârelere îmân rûzî kıldı ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldı ve dahi selâm ve salavat ol peygamberler serveri ve mürseller ulusunun enbiyâların ve evliyâların mihterine olsun” (MK₄: 93b-94a),

“Bismilâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel ‘âkibetü lil müttakîn vesselâtü vesselâmü ‘ala hayri halkullâh ecma‘în şükr minnet ol Tanrıya ki bu za‘îfleri var eyledin ve dahi bu bî-çârelere imân rûzî kıldın ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldın ol peygamberler ulusu enbiyâlar evliyâlar mihterine olsun” (MK₅: 94b). Alt metinlerin bazıları dua ile bitirilir:

“Diyelüm amîm amîn amîn

Hem du‘âda Hüdânun zâtuna amîn

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani” (MK₂: 245a),

“Bağışladı cümle ‘âsîyi Allâh

İrişdik maksûde’l-hamda

Hele kurtuldu çoğı gitdi kaldı azı

Ümmeti içün Resûlullâh itsün niyâzı

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün

Bin günâh itsen giderür bir salavât” (MK₃: 149),

“Yâ Rabbî! Bütün işlerimize hüsn-i ‘âkibet ihsân eyle, zînet-i dünyâdan, ‘azâb-ı âhiretten bizi vakâyî it, Yâ Rabbî! Ezkâr-ı ilâhînin edâ ve sana lâayık olan ‘ibâdeti îfâ itmemiz ve virmiş olduğın bunca ni‘metlere şükr eylememiz içün ‘avn ve tevfkîni dırîğ buyurma, Yâ Rabbî! Hazîne-i fazl ve kereminden umduğımız ğufrân ve merhamete bizi mazhar eyle, bizden râzı ol, bizim işlediğimiz tâ‘ât ve ‘ibâdâtı kabûl it, bizi cennete idhâl eyle, nâr-ı cehennemden necât vir, bizim kâffe-i ef‘âl ve ahvâlimizi nâil-i salâh eyle, Ey izâle-i ğam iden, muztarib bir kalbe sürûr viren, derdlilerin du‘âsını kabûl eyleyen Allâh, bizi ferahlandır, ğamlarımızı def‘ it, du‘âmızı müstecâb kıl, hâlimizi ıslâh eyle, mechûlumuz olan serâiri hâlis ve müfid kıl, dîde-i basîretimizi tenvîr eyle, iki cihânda bize müvâlât idüp ‘inâyetlerini esirgeme, Yâ Rabbî! Bizim nûr-ı hidâyet ve selâmetimizi itmâm it, bizi ‘afv ve mağfîret eyle, zîrâ sen her şeye kâdirsin yâ Rabbî” (SÖ: 48). Eserlerin dua ile bitirilmesi dinî metinlerde sıkça karşımıza çıkan bir özelliktir.

Üveys’i gören Hz. Ömer ile Hz. Ali ona yardım etmek isterler. Üveys elini koynuna atar, iki akçe çıkarır. Bu iki akçeyi yiyince zinde kalacağına söz verirlerse yardımlarını kabul edeceğini söyler:

“Elin koynına sokdı Veys ol dem

İki akçe çıkardı ol mükerrem

Didi bilür misin ki zinde olam

Ki bu akçeyi yiyüp andan olam

Eger olam bunı yiyince zinde

Getüresin pes andan kalanında” (MK₁: 13b),

“Veys elin koynına sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmeden kazandum yabandan olursan bu iki akçeyi yiyince ben diri olam sen varasın nesne getüresin didi” (MK₄: 100b),

“Veys elini koynuna sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmekden kazandım eğer yabanda olursan bu iki akçeyi yiyince didi ölem varasın nesne getüresin” (MK₅: 98a).

Alt metinlerden ikisinde yazar anlattığı menkıbeyi nereden aldığını belirtir. İkisinde de anlatılar Şeyh Attar’ın Tezkiretü-l Evliya’sından alınmıştır. Yazar, Şeyh Attar ile anıştırma yaparak onun eseri olan Tezkiretü-l Evliya’sını kasteder:

“Dimiş tezkire içre Şeyh ‘Attâr

Muhammedle Üveysün halin ey yâr” (MK₁: 2b),

“Dimiş tezkîresi içre Şeyh ‘Attâr

Muhammed ile Üveysin hâlini ey yâr” (MK₃: 139).

Diğer metinlerde olmayıp sadece MK₁’de geçen bir olayda Allah, peygamberine Üveys’i kendisi için yarattığını söyler:

“Senin içün yaratdım her ne kim var

Veli Veysi benimçün itdüm izhâr” (MK₁: 7a).

Üveys’in annesinin ismi bir metinde geçer:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b).

Yukarıda sıralanan bu olaylar alt metinlerin bir kısmında geçer, ana metinde bulunmaz. Yazar bu motifleri metnine almayarak indirgeme yapar.

Metinlerarası ilişkilerin temelinde hiçbir metnin bağımsız olmadığı, her metnin altında anlamsal ve biçimsel olarak bir tarihsel bağ olduğu düşüncesi yer alır. Bu durum palempsest sözcüğüyle ifade edilir. Palempsest, Orta Çağ’da kâğıt kıtlığı nedeniyle, kullanılmış kâğıtların silinerek yeniden kullanılmasıdır. Tekrar kullanılan bu kâğıtlardan önceki metnin izleri tamamen kaybolmaz. Bu nedenle, yeni metinler eski metinlerden

izler taşırlar. Bununla hiçbir metnin orijinal olamayacağı fikri desteklenmiş olur. Yeni yazılar kâğıtlardan kazındıkça önceki metin silik de olsa kendisini gösterir (Aktulum, 2007a: 216-217). Palempsest, Genette'in ifadesiyle "...aynı yaprak üzerinde, bir metnin başka bir metne eklendiği, üst üste geldiği, ancak eski metni tümüyle gizlemeyen, eski metnin görülebildiği..." (Aktulum, 2007a: 216) metinlerarası bir imgedir. Bu düşüncenin temelinde en yeni kabul edilen bir metnin bile daha önce yazılmış bir metne dayandığı fikri yer alır. Hiçbir metnin kaynaklarını bütünüyle silmediği, her metnin başka metinlerden izler taşıdığı düşüncesine dayanır. Öyleyse her yapıt başka yapıtlardan yola çıkarak yazılmıştır. Tüm yazarlar başka metinlerden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eskiyle sürekli ilişki içerisinde olan yeni bir yapıt üretirler. Bu açıklamalar ışığında Bursalı da metnini yazarken bağımsız davranarak orijinal bir metin oluşturmaz. Bursalı'nın metninde daha önce kaleme alınmış veya sözlü olarak anlatılmış olan alt metinlerin izleri bulunur. Yeni metin eski metinlerden izler taşır. Ana metin ile alt metinlerde isimlerdeki benzerlikler, Üveys'in doğum yeri, babasının adı, yoksulluğu, deve çobanlığını yapması, anne sevgisi, insanlardan uzak yaşaması gibi pek çok motifin benzerliği eski metinlerin yeni metindeki izlerinden birkaçıdır. Yeni metindeki motifler incelendikçe bu motiflerin önceki metinlerden alındığı, yeniden işlendiği, içinde yer aldığı yeni metinde yeni anlamlar yüklendiği görülür. Yazar bu motifleri metnine almakla yetinmez, alt metinlerde yer almayan İslamiyetin doğuşu, Üveys'in Sıffin Savaşı'na daveti, ölümünden sonra keramet göstermesi gibi birçok yeni motifi de metnine ekler. Böylece metnini hem biçimsel hemde anlamsal dönüşüme uğratar.

Bursalı'nın metni alt metinlerin yenidenyazımıdır. Aktulum yenidenyazmayı şöyle tanımlar: "Yenidenyazma, hangi türde olursa olsun, önceki bir metnin, onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenmesi..." (Aktulum, 2004: 304)'dir. Bursalı da başka yazarlar tarafından yazılmış metinleri yeni bir okur kitlesiyle tanıştırmak için metnini yeniden yazar. Ayrışık unsurları, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirerek onları yeniden düzenler, böylelikle yeni bir metnin ortaya çıkarılmasını sağlar. Önceki metinler dönüştürülerek bir başka metinde yinelenir. Yenidenyazma eski metnin yeni bir versiyonudur. Yazar, önceki metnin içeriğini yeniden işler, ona yeni unsurlar katarak

anlatır. Eski imgeler, yeni metinde yeni görünüm alır. Sonuç olarak, Bursalı'nın metni alt metinlerin biçimsel ve anlamsal dönüştürme uğratılarak yeniden yazımıdır.

2.2.3. Hazreti Veysel Karanî

Ahmet Cemil Akıncı'nın "Hazreti Veysel Karanî" adlı eseri metinlerarası ilişkiler bağlamında Veysel Karanî menkıbelerinin bir öykünmesi olarak değerlendirilebilir. Öykünme iki metin arasındaki taklit ilişkisine dayanır. "Öykünme, bir biçimin taklitine dayandığı için, özsel olarak biçimsel bir yöntem gibi algılanır. Ancak, biçim yanında bir yapının kimi belirgin izleksel özellikleri de taklit edilebilir" (Aktulum, 2007a: 139). Bu açıdan bakıldığında Akıncı'nın metninde alt metinlerden yapılan alıntılarla, ciddi anlamda yapılan birtakım dönüşümlerle alt metinler taklit edilir. Yazar alt metinlerde bulunan konu, olay ve kişileri alıntılar, bunlara yeni konu, olay ve kişiler ekler, bunu yaparken de menkıbelerin adını anmaz. Bu durum okuru yönlendirir. Yazar, okuyucunun menkıbeler hakkındaki bilgisinin farkında olduğundan alıntılar kaynak verilmeden yapılır.

Alt metinler dil ve anlatım bakımından günlük konuşma dilinin ifade özelliğini taşır. İfadeler kesin ve nettir. Metinler sanat kaygısı taşımadan kısa ve özlü ifadelerle oluşturulur. Ana metinde bulunan ifadeler de net, kesin ve pürüzsüzdür. Cümleler kısa ve edebî sanat kaygısından uzaktır.

Ana metinde anlatıcı olaylara hâkim, geçmiş ve gelecekte haberdar bir konumdadır. Bu bakış açısına hakim bakış açısı denir. Hakim bakış açısında yazar, okuyucuyu yönlendirir, kahramanların zihinlerine, iç dünyalarına girer, gizli kalmış duygu ve düşüncelerini dışa vurur. Olayları hızlandırıp yavaşlatabilir (Tekin, 2003: 50). Akıncı da olay ve kişiler hakkında bilgi verirken düşüncelerini açıklamaktan çekinmez. Bir dinleyici karşısında konuşuyormuş gibi ona hitap eder. Belirli konularda okuyucuyu uyarır, yönlendirir. Akıncı'nın metninde yapılan alıntıların hepsi gizli alıntı şeklindedir. Alt metinlerden öykünme yoluyla alınan unsurlardan hiçbirisi -ayet ve hadisler dışında- metinde tırnak içinde veya ayraçla belirtilmez. Alt metinlere yapılan anıştırmalar, alıntılar ve göndermelerle alt metinlerin neredeyse tüm konu ve ifade özellikleri taklit edilir; fakat metne yeni unsurlar da eklenir. Alt metinlerde yer alan motiflerin çoğunluğunu ana metinde görmek mümkündür.

Akıncı'nın metninde alt metinlere yapılan en açık alıntılar kahraman adlarındadır. Alıntılar aynı zamanda okuyucuyu alt metinlere gönderen bir gönderge niteliğini de taşır. Gönderge "...yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinir." (Aktulum, 2007a: 101). Ana metinde yer alan isimlerin tümü alt metinlerde aynen bulunur: Üveys, Hz. Peygamber, Hz. Ayşe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hayyan, Rebi. Bu isimlere yeni isimler eklenir. Ebrehe, Mansur, Şihabiddin, Tacüddin, Zeyd, Hamza, Bilal-i Habeşgibi kişiler alt metinlerin hiçbirinde geçmez. Akıncı bu kişileri yeni olaylarla birlikte metnine alır, genişletme yapar. Genişletme metinlerin ciddi düzende yapılan dönüşümlerinden biri olan biçimsel dönüşüm tipidir. "Biçimsel 'amplification'da ayrıntılar, betimlemeler, bölümler yanında kişilerin sayıları da çoğaltılabilir" (Aktulum, 2007a: 146). Akıncı, metninde kişilerin sayılarını da çoğaltır.

Akıncı, metnini birtakım alt başlıklara ayırır. Alt metinlerde alt başlıklar görülmez. Akıncı biçimsel dönüşüm yapar. Biçimsel dönüşümde bir metnin "...anlam[1] ile oynamaktan çok biçimsel dönüşümler yapılır" (Aktulum, 2007a: 142). Eserin ismi olan "Hazreti Veysel Karanî" ifadesi ana metnin alt metinlerle ilişkisi olduğunu belirten bir gönderge özelliği taşır. Gönderge, bir metinden alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne gönderir. Bu gönderge okuyucu için açık bir yönlendirmedir. Akıncı'nın metni yeni bir metin değildir, yazar metnini yeniden oluşturmaz. Akıncı metnine birtakım eklemelerde bulunur, bu durum esere orijinal bir metin olma özelliği kazandırmaz.

MK₁, MK₂, MK₃ ve MK₆'da manzum olarak yer almış olan metinler biçimsel bir dönüşüme uğrar, Akıncı'nın metninde düzyazı şeklinde görülür. Buna düzyazılaştırma denir. Düzyazılaştırmada "...koşuklandırmanın tam tersi bir devinimle, bu kez dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürmek söz konusudur" (Aktulum, 2007a: 143).

Alt metinlerde menkıbe türünde yazılan metinler, Akıncı'nın metninde farklı bir tür olan romana dönüşür. Akıncı'nın metninde konu olarak bir özgünlüktensöz edilmese bile, metnin yazıldığı türe ait bir özgünlüğünden söz edilebilir. Genette bir metnin türsel konumunu "üst-metinsellik" başlığı altında değerlendirirken bir metnin türsel konumunu belirleme görevinin okura düştüğünü belirtir (Aktulum, 2007a: 87).

Akıncı'nın metninin konusu alt metinlerin konusuyla aynıdır. Olay örgüsü büyük ölçüde alt metinlerle paralellik gösterir. Bu alt metinlere öykünmenin doğal sonucudur. Ana metin ile alt metinler arasında benzerlik gösteren ve farklı olan motifleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Ana metnin Önsöz'ünde yazar, her insanın hafızasını biraz yoklarsa “Yemen ellerinde Veysel Karanî” (Akıncı, 1985: 9) dizesinin kulağına çalınacağını belirtir. “Yemen ellerinde Veysel Karanî” dizesi Âşık Yunus'un ilahisine açık bir gönderge niteliğindedir. Gönderge “...alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne...” (Aktulum, 2007a: 101) gönderir. Yazar bunu Yunus'tan aldığını belirtmez. İlahinin halk tarafından bilinmesi alıntıyı aşırma yapmaktan kurtarır. “Bir başka yazarın yorum ve düşüncelerini o yazarın adını anmadan alıntılar yapmak başkasının eserini çalmak gibi haksız ve ahlaksız bir durumdur, fakat sözlü kültür malzemesi olan masal, fıkra, deneme vb. ürünleri yeniden yorumlamak ve onlardan yeni bir metin oluşturmak için yapılan alıntılar özel olarak belirtilmese de gizli alıntı olamaz” (Adıgüzel, 2009: 25). Bundan dolayı Akıncı'nın sözlü kültür malzemesi niteliğinde olan ilahiyi metnine alması aşırma (gizli alıntı) olmaz. Âşık Yunus'un ilahisinin ilk kıtası şu şekildedir:

“Rûmda ‘Acemde âşık olduğum

Yemen illerinde Veyse'l-Karanî

Allah'un Habîbi dostum didüğü

Yemen illerinde Veyse'l-Karanî” (Tatçı, 1997a: 234). “Yemen illerinde Veysel Karanî” dizesi ilahide nakarat şeklinde her dörtlüğün sonunda tekrarlanır.

Üveys'in lakaplarından alt metinlerin hiçbirinde bahsedilmez. Yazar metnin girişinde alt metinlerde bulunmayan Üveys'in lakaplarını verir: Rih-i Rahman, Halil-ür Resûl, Muradî (Akıncı, 1985: 18). Yazar alt metinlerde bulunmayan bir unsuru metnine ekleyerek genişletme yapar.

Veysel Karanî'nin doğum yeri hem ana metinde hem de alt metinlerde Yemen'in Karen köyü olarak geçer:

Doğum yeri “Yemen'de Muratoğulları kabilesinin bir kısmının yaşadığı Karen köyüdür” (Akıncı, 1985: 19),

“Ol iklîm-i mübârek kim Yemendür

Anın bir köyi varidi Karendür” (MK₁: 2b),

“Yemen vilâyeti kurbunda ol şâh

Karen köyinde sâkin idi ol mâh” (MK₂: 232b),

“Ol iklim-i mübârek Yemende

Anun bir köyi var idi Karende” (MK₃: 139),

“Toganda ol Veys karîn-i Yemende

Togub oldu ‘ayân Veysel Karânî” (MK₆: 40b).

Akinci’nın metninde Veysel Karânî’nin babasının adı Âmr’dır. Buna benzer şekilde SÖ’de de Âmir olarak geçer (Akinci, 1985: 18; SÖ: 5). Diğer alt metinlerde babasının ismi geçmez. Üveys’in doğum yeri ile baba isminin ana metin ile alt metinlerde aynen geçmesi alt metinlere öykünmenin sonucudur. “...öykünmede bir yazar diğer bir yazarın yapıtının benzerini yapmaya uğraşır” (Aktulum, 2011a: 343). Ana metinle alt metinler arasındaki benzerlik Üveys’in doğum yeri ve baba adında da görülür. Ana metinde Üveys’in doğum zamanı 550-560 arası (Akinci, 1985: 19) olarak geçer. Alt metinlerde ise:

“Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguben Mekke de kopduğı gibi

Karenden togdı bir mâh-ı tâbân

Melek sûretlüdür illâ inân” (MK₃: 139),

“Gelen günde Habîbullâh cihâna

Karende Veys geldi ‘ayâna” (MK₆: 40b-41a) şeklinde geçer. Ana metinde Üveys Hz. Peygamberden 10-15 yaş büyük olarak verilirken alt metinlerde Üveys’in doğumu Hz. Peygamberin doğumuyla aynı zaman olarak gösterilir.

SÖ’de “Üveysî Karenî, Hazret-i Nebî-i Ekrem Efendimizin peygamberlikle irsâl olunacağını ba’sinden mukaddem ihbâr eylemiş olmasından kendilerinin şeref-i ba’sinden evvel tevellüd itmiş olduğu istidlâl olunur ki bu sûret-i müsteb’id değildir” (SÖ: 6) denirken, Üveys’in doğumunun peygamberliğin ilanından önce olduğu

belirtilir. Üveys'in doğum yeri ile babasının isminde alt metinlere öykünen Akıncı, doğum zamanında alt metinlerden ayrılır. Genette'in ifadesiyle öykünün “tarihsel ve coğrafi çerçeve” (Aktulum, 2007a: 147)'sinden öykü zamanında değişim olduğundan ana metinde anlamsal dönüşüm yollarından öyküsel dönüşüm görülür.

Tüm metinlerde Üveys'in annesi ihtiyar ve yatalaktır: “Hasta, yatalak, hatta bir gözü zayıftı” (Akıncı, 1985: 18). Ana metinde bir gözü zayıf olan anne, alt metinlerde amadır:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b),

“Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri‘âyet kılur ana gice gündüz” (MK₃: 143),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcuk idi” (MK₄: 97a),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcugdı” (MK₅: 96a). Üveys'in annesinin ihtiyar, yatalak ve ama olmasında alt metinlere öykünme görülür.

Ana metinde Üveys'in kardeşlerinden söz edilirken alt metinlerde bundan bahsedilmez: “Elbette erkek ve kız kardeşleri vardı. İsmi bilinen ancak birisidir... (Şeyh Şihabeddin-ül Üveysiyyül Yemenî)” (Akıncı, 1985: 19). Akıncı burada da metnine alt metinlerde bulunmayan bir durumu katarak genişletme yapar.

Akıncı'nın metni, alt metinlerde bulunmayan bir olayla başlar. Üveys 10-15 yaşlarındadır. Hasta ve yatalak annesiyle bir kulübede yaşar. Halk tarafından deli olarak bilinir. Babası da Üveys gibi gelecek yeni dinle ilgili önceden haber vermiştir: “O da senin gibi, evde olsun, kırdan olsun bir kenara çekilir, kara kara düşünürmüş” (Akıncı, 1985: 25), “Bu hal sana babandan geçti ey Üveys!... O da bir kenara çekilir, düşünür dururdu...” (Akıncı, 1985: 34). Böylece alt metinlerin sadece birinde adı geçen Üveys'in babası Âmir, ana metinde olayın içinde işlevsel bir rol de oynar. Üveys'in babası Âmir, Üveys küçük yaşlardayken ölür. Annesi tarafından büyütülen Üveys'e tek inanan, güvenen kişi de annesidir. Nitekim, Hz. Peygamber daha gelmeden önce Üveys onun geleceğini söylemiş, annesi ona inanmış, kelimeyi şehadet getiren ilk kişi de annesi olmuştur. Ana metinde Üveys'in ümmî (Akıncı, 1985: 26) olduğu belirtilirken alt metinlerde okuma yazma bilip bilmediği ile ilgili bir bilgi yer almaz. Bu yönüyle bu

bölümde yazar kendinden önceki metinlerde bulunmayan bir olayı metnine koyar, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturur. Biçimsel bir dönüştürme işlemini yapan yazar, genişletme yoluyla alt metinlerde bulunmayan Üveys'in çocukluğu, babasının Üveys gibi gelecekle ilgili haberler vermesi, ümmîliği gibi birçok yeni motifi de metnine ekler.

Yazar metnine alt metinlerde bulunmayan farklı bir tarihî olayı katar. Ebrehe, Sana'ya büyük bir kilise yaptırır. Yazar bu vesileyle Sana melikesi Belkıs ile Hz. Süleyman'a (Güneşe tapan Saba melikesi Belkıs, Allah'a inanmaya davet edilir; Belkıs Hz. Süleyman'ın dinini kabul eder) göndermede bulunur(Akıncı, 1985: 27). Sana, Saba melikesi Belkıs'ın ülkesidir. Ebrehe çöldeki tüm Arapları Mekke'deki Kâbe'den Sana'ya çevirmek ister. Bunun için Kâbe'yi yıkacak, putları buraya taşıyacaktır. Bu sıralarda 10-15 yaşlarında olan Üveys'in Allah'a inancı tamdır. Yazar Kâbe'den bahsederken Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen hadiselerle de (Kâbe Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail tarafından inşa edilir; Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılır, ateş Allah'ın emriyle Hz. İbrahim'i yakmaz, gül bahçesine dönüşür) göndermede bulunur(Akıncı, 1985: 30). Bu olaylar anıştırılır. Anıştırmada açık seçik bir göndermede bulunulmaz. "Varlığını dışarıdan bildirecek, belirtecek bir bildiri dizgesi olmadığı için anıştırmayı bulmak zordur, çoğu zaman kişisel ekin birikimi ve çabayı gerektirir" (Aktulum, 2007a: 109). Yazar Kâbe'den bahsederken okuyucudan yukarıda geçen olayları hatırlamasını bekler. Bu olaylarla ilgili açık bir göndermede bulunmaz.

Ana metinde Üveys insanlardan uzak, yalnız bir şekilde yaşar: "Yine anne oğulun kapısını çalan kimse yoktu" (Akıncı, 1985: 36). Alt metinlerde de aynı durum görülür:

"Deve güderdi vâdi-i Karende

Hemîşe yalnız olurdu anda" (MK₁: 5a),

"Pes iken sonra görmediler anı

Yürürdi 'âlem içinde nihâni" (MK₁: 15b),

"Irak oldukça halkdan cânı anun

Yakîn olurdu Hakka cânı anun" (MK₃: 142),

"Arâne Deresinde deve güder ahşam eve gelicek ol aglar âdeme karışmaz hiç şâd ve gam bilmez" (MK₅: 96b). Bu konuda da yazar alt metinleri taklit eder, ana metinde öykünme görülür.

Üveys'in kalbine sürekli ilhamlar gelir, yeni peygamberin Mekke içinden, Kureys kabilesinden zuhur edeceğini bilir. Hz. Peygamber ise Ebrehe ordusunun başına geleceklerden kısa süre sonra doğar (Akıncı, 1985: 38-39).

Üveys, ana metinde de alt metinlerde de yoksuldur: "Üveys ile annesinin kuru bir dilim ekmekleri olmadığı halde..." (Akıncı, 1985: 38),

"Köyün dışında çöplükler vardı. Zenginler, artan hurmalarını buraya dökerlerdi. Üveys, oradan hurma topluyordu" (Akıncı, 1985: 40),

"İşi dâim deve güdüp gözetmek

Virürler ahşamın bir pâre etmek

Kimisin kendüsi yir kimin anası

Kuru etmekdür anların gıdâsı" (MK₁: 10a),

"Anların zikirleri hem çoğ idi

Yiyecekleri dahi hem yog idi" (MK₂: 232b),

"Kimini kendüsi yir kimin anası

Yavan etmekdür anın gıdâsı" (MK₃: 146),

"Ve dahi yurdlardan eskice çullar divşürürdi yürürdi yollar kırakına sererdi iyle beğendügin alurdi girü kalanın kendü hırkasına koyardı ve her mahalleye ki verürdi" (MK₄: 104b),

"Ömer çün Veys gördi bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak" (MK₅: 97b),

"Üveys, yiyeceğini, giyeceğini şuraya buraya atılmış olan süprüntileri kâbil olan kısmından ayırıp temîn itmekde, ba'zen de oruç hâlinde yine atılmış hurmâ çekirdeklerini toplayup satarak bunların itmânından iftâriyesini tedârik eylemekde idi" (SÖ: 36-37). Yazar öykünme yoluyla alt metinlerde de bulunan insanlardan uzakta ve yoksul biçimde hayatını sürdürme motifini metnine aynen alır.

Üveys, çöplüklerde nasibini araştırırken ona bir köpek saldırır. Üveys köpeğe nasihatlerde bulunur. Köpek bir taraftan, Üveys bir taraftan rızkını toplar. Sırat köprüsünden geçemezse köpek, Üveys'ten daha hayırlı olacaktır (Akıncı, 1985: 41). Bu olay SÖ'de şu şekilde geçer:

“Bir gün kelbin birisi bir mezbeleyi karışdırırken Üveys de bunu diğer tarafından yoklamağa başlayarak kelbe sen kendi cihetine tasâdüf iden kısmını ekl it, ben de bana karşı olan kısmını yiyeyim. Zîrâ ben Sırât Köprüsini geçebilirsem senden hayırlıyım. Buna muvaffak olamazsam, sen benden hayırlısın dir” (SÖ: 15). Akıncı bu motifi SÖ’den alır, onu taklit eder. Burada da öykünme görülür.

Üveys’in anne sevgisi hem ana metinde hem de alt metinlerde en fazla üzerinde durulan duygudur:

“Üveys akşamleyin eve geldiğinde annesine koşuyordu: ‘Ey güzel annem!...’ diyordu. ‘Günümü senin hasretinle pek zor geçirdim. Kalbim sendeydi... Gözlerim hayalinin peşinden koştu’ (Akıncı, 1985: 39),

“Anasına çok ‘izzet ider idi” (MK₂:232b),

“Anasınun ayagın öper idi

Dahi hem Hâlıkına tapar idi” (MK₂:2/237a),

“Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri‘âyet kılur ana gice gündüz” (MK₃: 143),

Anne sevgisi Üveys ile ilgili tüm metinlerde ana motiflerden birini oluşturur. Üveys yazılı edebiyatta adeta anne sevgisinin bir sembolüdür. Bu motif de öykünme yoluyla Akıncı tarafından metnine değiştirilmeden alınmıştır.

Ana metinde olduğu gibi alt metinlerde de Üveys halk tarafından hakir görülen, alay edilen bir deve çobanıdır: “Hatta çocuklar taşladılar.. Üveys-ül Karani’nin taş çarpan yerleri kanadı. Aldırmadı” (Akıncı, 1985: 46),

“Onlar da develerini Üveys’e teslim ettiler” (Akıncı, 1985: 61). Bu durum alt metinlerde:

“Deve güder yabânda bir delüdür

İl içinde adı bağlamaludur” (MK₁: 10a),

“Böyle deyince biri didi hemân

Bir deveci vardurur ‘aklı noksân” (MK₂: 242b),

“Deve güder yabânda bir delüdür

Halk içinde adı bağlamalıdır” (MK₃: 146),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı ne sorarsın ol bir delüdür ve ahmak ve yohsul kişidir deve güder halka karışmaz” (MK₄: 98),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı sorarsan ol delüdür ahmak yohsul kişidir deve güder halka karışmaz didiler” (MK₅: 96b),

“Âilesi müşârû’n-ileyhin hâlini hakikat göziyle görmeyerek cinnetine hükm itmiş ve akrabâsının istihzâsı da buna munzamm olmakda bulunmuş idi” (SÖ: 37) şeklinde belirtilir. MK₆ dışındaki tüm alt metinlerde Üveys’in deve çobanı ve çevresinde deli olarak görüldüğü belirtilir. Bu durum alt metinlerin taklit edilmesidir. Bu motifte alt metinlere öykünme görülür.

Ebrehe’in ordusu kuşların attığı ateşten taşlarla, pişmiş tuğlalarla yenik ekin gibi kırılır. Bu olayla Hz. Süleyman’a dolaylı göndermede bulunan yazar, onun kuşlara hakimiyetini anıştırır (Akıncı, 1985: 50). “Anıştırma bir metne ya da yazara dolaylı göndermedir” (Adıgüzel, 2009: 25). Anıştırmanın tespiti için özel bir bilgi birikimi gerekir. Hz. Süleyman hayvanların dilini anlar, kuşlarla konuşurdu. Ebrehe olayından sonra da halkın Üveys’e bakışında değişim olmaz. Deli olarak nitelenmeye devam edilirken ona karşı biraz da ürküntü başlar. Develer Üveys’e itaat eder. Çobanın ölümü üzerine develer Üveys’e teslim edilir.

Üveys çobanlık yaparken develerin bir ağacın sarkan dallarından meyveleri yediğini görür. Sonra develer neşelenerek garip hareketlerde bulunur. Üveys, o meyveleri toplar, sert kabuğunu kırmaya çalışır, kıramayınca onları ateşe atar. Etrafa güzel kokular yayılır. Kokunun ateşte kavrulan meyvelerden geldiğini görür. Ağaçtan meyveleri toplar, eve götürür. Bunları kavurur ve annesiyle yer. Meyveleri yiyenler keyiflendiği için keyfe adını verirler. Bu meyveyi daha sonraları kimi çiğner, kimi öğütür, kimi de soğuk olarak içer. İslam âleminde kahve olarak tanınır. Üveys böylece kahveyi keşfeden kişi olur. Onu içenler de ona borcunu ödemek için “Veysel Karani Hazretleri’nin ruhuna değsin” (Akıncı, 1985: 68-71) derler. Yazar halk arasında anlatılan bir inancı metnine koyar, metnini genişleterek biçimsel bir dönüşüme uğratar. Yazar başka bir halk inancını daha metnine alır. Üveys henüz on beş yaşındayken herhangi bir tarafa dönüp sırt üstü uzanamaz. Uzansa bile rahat edemez. Ancak ne zaman kuzeye döner, oturur, dinlenirse huzur bulur. Bunun sebebi de kuzeyde Allah’ın

evi Kâbe'nin bulunmasıdır (Akıncı, 1985: 72). Hem kahvenin Üveys tarafından bulunması hem de Kâbe'ye dönmeden rahat uyuyamama alt metinlerde bulunmayan motiflerdir. Akıncı bu iki motifi metnine ekler, metninde biçimsel dönüşüm yollarından biri olan genişletme yapar. Akıncı böylece alt metinlerden aldıkları konuları genişleterek yeni bir yapıt oluşturur.

Ebrehe'nin perişan olmasından seksen gün sonra Hz. Peygamber doğar. Üveys onun doğumunu annesine bildirir (Akıncı, 1985: 76). Hz. Peygamberin doğumu anında görülen mucizeleri annesine anlatır. Yemen'de halk putlara tapmaktayken, Üveys halka yeni peygamberin doğduğunu söyler. Halk ona inanmaz, divane gözüyle bakmaya devam eder. En büyük düşmanlığı da kendi kabilesinden görür. Bu olay da alt metinlerde geçmez. Yazar burada da genişletme yapar.

Üveys bir cilt hastalığına yakalanır. Bedeninde alaca lekeler peyda olur. Abraş denilen bu hastalığa uzun zaman tahammül eder. Sonradan iyileşir. Fakat elinde bir leke kalır: "Bu leke sağ elinin ayasında gümüş iriliğinde beyaz bir lekeydi" (Akıncı, 1985: 85).

Bu beyaz leke MK₆ dışındaki alt metinlerin tümünde yer alır:

"Ki sag elinde anın bir ak beni var

Dimişdi Mustafâ sultân-ı muhtâr" (MK₁: 11b),

"Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni" (MK₂: 243),

"Dimiş idi Mustafâ sultân-ı muhtâr

Sag elinde anun bir ak beni var" (MK₃: 148),

"Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandur" (MK₄: 97b),

"Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan" (MK₅: 96b),

"Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğes mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir 'illet nişânesi mevcûd olduğunu..." (SÖ: 12). SÖ'de ak ben sol omuzunun altındayken, diğer anlatmalarda sağ elindedir. Üveys hastalığını unutmamak

için o tek lekenin vücudunda kalmasını Allah'tan diler, onun için ak ben kalır. Ak benin alt metinlerde bulunması öykünmedir. “Özgül bir metnin biçimini taklit etmek demek onun biçimsel özellikleri yanında kendine özgü izleksel özelliklerini de taklit etmek demektir” (Aktulum, 2007a: 134). Akıncı, hastalık sonucunda bir nişanın kalması izleğini alt metinleri taklit ederek metnine alır.

Üveys'in deliliğine inanan halkın içinden bazıları, emrine bir cinin verildiğini düşünür. Yazar bu münasebetle Hz. Süleyman ile veziri Asaf'a (Saba melikesi Belkıs'ın tahtı Hz. Süleyman'ın veziri Asaf tarafından Hz. Süleyman'a getirilir) açık göndermede bulunur (Akıncı, 1985: 96). Hz. Süleyman “Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlarmış. Cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahipmiş” (Pala, 1995: 490). Üveys'in emrine cinlerin verildiğinin düşünülmesi Hz. Süleyman'ın cinlere emretme gücünü anıştırır. Anıştırmayı bulmak alıntı ve gönderge gibi kolay olmadığı için Hz. Süleyman'ın cinlere emretmesi olayını hatırlamak okuyucunun kültürel birikimine kalır.

Akıncı'nın metninde Hz. Peygambere yapılan tüm işkenceleri Üveys de hisseder. Üveys bir gün topallayarak eve gelir. Ebu Leheb ile karısının Hz. Peygamberin evinin önüne çalı bırakması sonucu oradan geçen Hz. Peygamberin ayağına batan dikenlerin yaşattığı acıyı yaşamak için Üveys de dikenler üzerinde yürür. Hz. Peygamberin acıktığı zamanlarda o da yemez (Akıncı, 1985: 98-99). Bu olaylar da yazar tarafından alt metinlerden farklı olarak ana metne eklenen izleklerdir. Yazar genişletme yapar. Metnin genişletme yoluyla biçimsel dönüşüme uğraması, olayın akışına yeni izlekleri de ekler, bunun sonucunda ana metinde edimsel dönüşüm de görülür.

Üveys, Allah tarafından cennete çıkarılır. Orada miraca çıkan Hz. Peygamberi görür. Hz. Peygamber pöstekiye sarınmış, ayakları altında yuvarlanan bir insan görür. Bunun kim olduğunu sorar. Üveys olduğunu söylerler (Akıncı, 1985:102-103). Bu olay alt metinlerde geçmez. Burada da yazar metnini ciddi düzende dönüşüme uğratar, biçimsel dönüşümle metninde genişletme yapar. MK₄ ve MK₅'te de miraçtan söz edilir; fakat burada anlatılan olay ana metinde anlatılandan farklıdır. Bu metinlerde Üveys'e ait olduğu belirtilen bir tacdan bahsedilir: Üveys'in arş-ı alada bulunan bir tacı vardır. Allah bu tacı Üveys'ten almak için Cebrail'i ona yollar. Üveys günahkâr kulların yarısının affedilmesi karşılığında onu Allah'a verir. Cebrail nurdan bir zincirle tacı arşa asar. Hz. Peygamber miraca çıktığında nurdan zincirle arşa asılı duran tacı görür. Hz.

Peygamber bu tacın sahibini sorar, Cebrail bunun Üveys'e ait olduğunu, Allah'ın ümmetin yarısının affedilmesi karşılığında bunu Üveys'ten aldığını söyler. Hz. Peygamber, tacın sahibinin yalnızca içinde ak bir beni olan el ayasını görür. Hz. Peygamber, Üveys'i görmek ister; ama Allah onu dünyada da ahirette de göremeyeceğini bildirir (MK₄: 94a-95a; MK₅: 94b-96a). Tac ile ilgili bu menkıbe, diğer alt metinlerde geçmez. MK₄ ve MK₅'te anlatılan miraç olayı ana metinde anlatılandan farklıdır. Miraç olayı ana metinde anlamsal dönüşüme uğrar. "Eylemin-olayın akışında bir dönüşüm" (Aktulum, 2007a: 147) olduğu için edimsel dönüşüm meydana gelir.

Hız. Peygamberin savaşta dişinin kırıldığını duyan Üveys, bunun hangi diş olduğunu bilmediği için tüm dişlerini taşla kırar. Bu durum Üveys'in Hız. Peygamber sevgisini gösterir. Kırıldığı dişlerini hurma lifine takarak ilk tespahi yapar (Akıncı, 1985: 113-119). Dişlerini kırma motifi alt metinlerin üçünde geçer:

"Didi dişin sıdı kâfir Resûlun

Ben ol dem 'aşkına ol pür usûlun

Ana yâr-ı muvâfık olmak için

Komadum bir dişim agzımda bütün" (MK₁: 14b),

"Veys ayıtdı Peygâmbere severmiyeyidinüz muvâfakat ideydünüz kâfirler savaşında mübârek dişin sındurdılar siz dahi dişlerünüzi sıyaydunuz dostlık şartı bu idi Veys kendü dişlerin gösterdi agzında bir bütün dişi yog idi" (MK₄: 100a),

"Veys kendi dişin gösterdi bir bütün dişi yogdı Resûl Hazretinin Uhud Gazasında mübârek dişin sındurdılar ana muvâfakat itdim hep dişüm çekirdim" (MK₅: 97b). Üveys'in dişlerini kırması motifi metinlerde ortak olmasına rağmen ana metinde bu motife kırılan dişlerden tespah yapma motifi de eklenir. Eylemin akışında meydana gelen bu değişim metinde anlamsal dönüşümü sağlar, edimsel dönüşümü oluşturur.

Üveys'in annesinin ismi hiçbir metinde geçmez. Akıncı'nın metninde Ümmül Üveys (Üveys'in annesi) lakabıyla anılır (Akıncı, 1985: 126). Sadece bir alt metinde ismi geçer:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b). Akıncı Üveys’in annesinin ismini ana metinde anmayarak metninde indirgeme yapar.

Alt metinlerde bulunmayan diğer bir motif de Üveys’ten uykunun kaldırılmasıdır. Üveys, Allah’a dua eder, üstünden uyuma ihtiyacı kaldırılır (Akıncı, 1985: 126). Zamanını daha iyi değerlendirmek için Üveys bunu ister. Alt metinlerde bulunmayan bu motifin ana metninde yer alması genişletmedir. Yazar alt metinlerde bulunmayan başka eklemeler de yapar. Yer yer İslam Tarihi’nin önemli siyasî ve sosyal olaylarına değinir:

“M. S. 625-626 (Hicret’in Dördüncü yılı):

‘Ey annem, Medine çevresinde gazveler kazanıldı” (Akıncı, 1985: 128),

“M. S. 627-628 (Hicret’in beşinci yılı):

‘Ey Annem! Yine bir çok kabilelerle gazveler oldu... Zafer bizde kaldı. Hele Hendek gazası! Teyemmün ile abdest zorluğu giderildi” (Akıncı, 1985: 128),

“M. S. 628-629 (Hicret’in altıncı yılı):

‘Ey Annem!.. Rıdvan biatı oldu... Kureyşlilerle Hudeybiye anlaşması imzalandı. Hayber fethedildi. İslamiyet hızla yayılmaya ve Kur’an tebliğe devamdadır” (Akıncı, 1985: 128-129),

“M. S. 630-631 (Hicret’in yedinci yılı):

‘Ey Annem!... Hayber’in fethi sonunda kabile başkanlarının çoğu İslamiyete girdiler.. Sanırım bu günlerde bize de hak nasip olacaktır.. Gazveler devam ediyor.. Allah’ın Resûlü, Kâbe’yi ziyaret edip Ümre Hacc’ını edâ etti” (Akıncı, 1985: 129).

Akıncı’nın metninde Üveys âlemlerin kulluğuna benzesin diye farklı bir şekilde ibadet eder:

“Gecelerini üçe ayırmıştı. Kıyam gecesi, Rükû gecesi, Sücût gecesi. Hiç şaşırmadı bunu... Bu gece kıyam gecesidir dedi mi, sabah namazına kadar kıyamda kalırdı... Bu gece Rükû gecesidir dedi mi, sabah namazına kadar Rükû halinde kalırdı... Bu gece Sücût gecesidir dedi mi, sabah namazına kadar secdeden başını kaldırmazdı...” (Akıncı, 1985: 127). Alt metinlerde ise Üveys’in meleklerle benzeme isteğinden söz edilerek geceleri bu şekilde ibadet ettiği anlatılır:

“Melek gibi ider tesbîhi dâim

Tururdu subh olıncaya dek kâim

İkinci gice kılurdu rükû‘

Gözedürdi subha dek râh-ı huşû‘

Üçüncü gice kılurdu secde

Varurdu secdesi içinde vecde” (MK₃: 163),

“Veys ‘ömri içinde yatup bir gice uyumadı ve gice olıncak aydurdı kim “Hazâ leyletü’l- kıyâm” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin bir rek‘at namâz içinde kıyâmda turam dir idi ve gelecek gice aydurdı kim “Hazâ leyletü’r-rükû‘ ” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin rükû‘da duram ve birisi gice gelecek aydurdı kim bu ol gicedür “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedür kim irtiye degin başum secdeden kaldurmamam” (MK₄: 103a),

“Veys ‘ömri içinde yatup uyumadı gice olıcak ayagı üstüne tâ‘at kılurdu aydırdı ki “Hazâ leyletü’l-kıyâm” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek bir rek‘at namâz içinde örütürmak gerek yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’r-rükû‘ ” bu ol gicedir ki sabâh dek rükû‘ içinde olam derdi ve yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek secdede olam derdi” (MK₅: 99b-100a),

“Üveys, akşâm vakti hulûlunda bu gice rükû‘ gicesidir diyerek sabâha kadar hâl-i rükû‘da bulunur. Başka def‘ada bu gice sücûd gicesidir diyerek sabâha kadar secdeden başını kaldırmaz” (SÖ: 14). Alt metinlerde bu şekilde ibadet etme isteğinin nedeni meleklerle benzeme iken, ana metinde sebep değişir: Âlemlerin kulluğuna benzemek. Bir işi yapma nedeninin değişmesi ana metinde anlamsal dönüşümü oluşturur.

Üveys’e namazda huşunun ne olduğu sorulduğunda şu cevabı verir: “Huşu odur ki, bir bedene mızrak saplansa girse canının haberi olmayışdır” (Akıncı, 1985: 128). Buna benzer bir cevabı MK₄’te de görmek mümkündür:

“Veys kim namâz içinde huşû‘ nedür ayıtdı namâz içinde süngüyle ursalar bir yanından bir yanına geçse haberi olmaya” (MK₄: 103b). Bu motifte de alt metin taklit edilerek ona öykünülür.

Akıncı'nın metninde ayet ve hadislerin sıkça kullanıldığı görülür. Bunlar birer açık alıntı özelliğini taşır. Alıntı “Bir söylem biriminin başka bir söylemde yinelenmesi...” (Aktulum, 2007a: 95)'dir. Alıntılanan bölüm ayraç yada italik yazı ile belirtilir. Ayet ve hadislerden birkaç örnek:

“RABBİN, KENDİSİNDEN BAŞKASINA KULLUK ETMEYİN, ANA BABAYA İYİ MUAMELE YAPIN, DİYE HÜKMETTİ. EĞER ONLARDAN BİRİ VEYA HER İKİSİ SENİN NEZDİNDE İHTİYARLIĞA ERERLERSE ONLARA (ÖF) BİLE DEME. ONLARI AZARLAMA. ONLARA ÇOK GÜZEL VE TATLI SÖZLER SÖYLE, ONLARA ACIYARAK TEVAZU KANADINI YERLERE KADAR İNDİR VE: YARAB! ONLAR BENİ ÇOCUKKEN NASIL TERBİYE ETTİLERSE, SEN DE KENDİLERİNİ ÖYLE ESİRGE, DE.” (Akıncı, 1985: 138-139). Yazarın bu ayeti İsrâ suresinden aldığını belirtmesi ve tırnak içine alması açık bir alıntıdır. Ayet anneye itaati emreder. Ayetlerin büyük harflerle yazıldığı görülür. Yazar yeri geldiğinde çeşitli hadisleri de alıntılar:

“Cennet annelerin ayağı altındadır” (Akıncı, 1985: 135),

“Yazık, yazık o kimseye ki ana veya babasına sağlığında yetişir de cennete giremez” (Akıncı, 1985: 136),

“Anne ve babaya iyilik Allah yolunda cihad kıymetindedir” (Akıncı, 1985: 136),

“Hazreti Allah'ın rızası ana ve babanın rızasından, gazabı da (onların) gazaplarındandır” (Akıncı, 1985: 137). Anne hakkını anlatan bu tür hadislerin çokça kullanımı dikkat çeker. Bunların hadis olduğunun yazar tarafından belirtilmesi ve tırnak içine alınması açık alıntıdır.

İslamiyetin yayılmasıyla Karen halkı da Müslüman olur. Halk, Üveys'e divane gözüyle bakmaya devam eder. Üveys, Hz. Peygamberi görmek için annesinden izin ister. Annesi Üveys'e izin vermez. Daha sonra anne Üveys'le birlikte Medine'ye gitmek ister. “Anne oğul gideceğimiz yer Medine'dir” (Akıncı, 1985: 159). Alt metinlerin hiçbirinde anne Hz. Peygamberi görmek için yatalak ve ama bir şekilde oğluya gitmeyi teklif etmez. Anne-oğul yola çıkarlar. Alt metinlerde görülmeyen anne-oğulun Hz. Peygamberi görmek için birlikte yola çıkmaları, yeni bir olay örgüsünü oluşturur. Bu durum bir yandan metni biçimsel yönden dönüşüme uğrattı genişletmeyi sağlarken, diğer yandan metne yeni bir izleğin eklenmesi anlamsal dönüşümü sağlayarak edimsel

dönüşüm meydana getirir. Kısa süren bu yolculuğun zorluğunu anlatmak için yazar Hz. İbrahim, Nemrud isimlerini anarak Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayına açık bir göndermede bulunur:

“Ey Üveys!... Bu ateş Hazreti İbrahim (A.S.) için Nemrud'un yaktığı ateşten dehşetli değildir” (Akıncı, 1985: 164). Göndergede yapıtın başlığı ya da yazarın adı anmakla yetinilir (Aktulum, 2007a: 101). Burada da sadece isimler anılır. Nemrut tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim için ateş gül bahçesine dönüşürken bu zorlu yolculuk da anne için bir cennet bahçesine dönüşür. Hz. Adem ile Hz. Havva'nın cennetten atılma olayı (Yasak meyveyi yemeleri üzerine Hz. Adem ile Hz. Havva cennetten kovulur) anıştırılır:

“Şeytanların atası İblis, ateşten yaratılmış kul olmasa, Rahman'a isyan etmese, Âdem ile Havva soyu olan bizler kimbilir nasıl bir hayatta yaşayacaktık” (Akıncı, 1985: 166). Ayrıca Nuh tufanına (Kavmi Hz. Nuh'a inanmaz. Allah tarafından kendisine gemi yapması emredilir. Hz. Nuh gemi yapar, inananları gemiye alır. Tufan olur, Hz. Nuh'a inananlar dışındaki tüm insanlar boğulur), Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına (Kardeşleri tarafından kıskanılan Hz. Yusuf kuyuya atılır), Asahab-ül Kehf'in başına gelenlere (Mağaraya sığınan yedi genç burada 309 yıl boyunca uyurlar), Hz. İbrahim ve Hz. İsmail arasında geçen olaylara (Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından Kâbe inşa edilir, Hz. İsmail babası tarafından kurban edilmek üzereyken Allah tarafından koç gönderilir), Hz. Musa'nın çektiği zorluklara (Firavun tarafından öldürülmek istenen Hz. Musa, Mısır'ı terk eder; onu takip eden Firavun ve ordusu Kızıldeniz'de boğulur) açık göndermelerde bulunulur (Akıncı, 1985: 167-179). Üveys annesinin yolculuğa dayanamayacağını görür ve köye geri dönerler. Üveys çobanlığa devam eder.

Ana metinde kolaj imgesinin izleri de görülür. Metinlerarası ilişkilere göre kolaj, bir metne ait parçaların başka bir metne yapılandırılmasıyla yeni bir birleşim düzeni içerisine sokulmasıdır. Marc Angenot kolajı şöyle tanımlar: “Geniş anlamda kolaj, ayrışık parçaların bir bütün içerisinde ortak-birlikteliği olarak algılanır. Bu bütün içerisinde parçalar, aralarındaki etkileşimle belirlenen, özel bir söylemsel devinim ile yaşam bulurlar” (Aktulum, 2007a: 224). Ana metinde peygamber kıssalarına açık göndermelerde bulunulması, motiflerin farklı alt metinlerden alınması, bunların bir bütün içerisindeki ortak-birlikteliği olarak algılanabilir. Yazar farklı alt metinlere ait

parçaları (Üveys'in babasının adı, deve çobanlığı, ayet ve hadisler, dişlerini kırma gibi) ve bazı tarihî olayları (Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkma girişimi)kolaj tekniğiyle yeni bir metinde bir araya getirir. Ayırışık unsurlar bir yapıştırma işlemiyle, biçimsel dönüşüm yoluyla yeni metinde yanyana getirilir.

Anne oğlunun Hz. Peygamberi görmeye gitmesine hemen gidip dönme koşuluyla izin verir. Yolculuk esnasında çok aç kalan Üveys'e Allah bir koyun tarafından yiyecek gönderir. Bu olay alt metinlerde de geçer (Akıncı, 1985: 180-182; MK₄: 104a; MK₅: 100a). Alt metinlere öykünme görülür. Hz. Peygamberin kapısını çalan Üveys'e kapıyı Hz. Ayşe açar. Hz. Ayşe, Hz. Peygamberin mescitte olduğunu söyler. Üveys kırdığı dişleriyle yaptığı tesbihi Hz. Peygambere vermesi için Hz. Ayşe'ye verir, geri döner. Hz. Peygamber daha kapıdan girer girmez hoş bir koku alır. Hz. Ayşe olanları anlatır. Resulullah, Üveys'i öven sözler söyler ve mescide gider. Ashabına Üveys'i anlatır, Üveys'i gören gözleri öpen gözlerini tavaf etmelerini söyler. MK₁, MK₃ ve MK₆'da da kapıyı Hz. Ayşe açar; Üveys, Hz. Peygamberi göremez, döner, Resulullah mescide gider ashabına olanları anlatır. SÖ'de, MK₄'te ve MK₅'te bu olaylar anlatılmaz. Üveys'in Hz. Peygamberi görememesinde de alt metinlere öykünme görülür.

Üveys, Hz. Peygamberi görmeye gidip döndükten sonra, eve gelen Hz. Peygamber hem Hz. Ayşe'ye hem de mescide gidip sahabelerine onu övücü sözler söyler. Üveys'in şeklini tasvir eder. Ana metinde Üveys şu şekilde tasvir edilir:

“Veysel Karani'nin omuzları geniş, orta boylu, buğday renkli, mavi gözlü, başı göğsüne doğru eğik, bakışları secdede, sağ eli sol eli üzerinde daima ağlar. Üstü başı eskidir” (Akıncı, 1985: 197). Üveys alt metinlerden SÖ'de buna benzer şekilde anlatılır:

“Onun göğsü mâil, sîyâh gözli, saçları da kızılığa mâil, iki omuzları arasında uzunca bir kızılık nişâneli, şedîd buğday renkli, sakalı göğsüne temâs itmiş, gözleri secde yerlerine bakmağa melûf, tahliye-i nefse mübtelâ, yeryüzünde kendisine mevâ olacak yerlere ‘ilmi lâhakk, gökde ma'rûf, Allâha du'â itdiği hâlde icâbetle mübeşşir, sol omuzu altında bir lem'a mevcûd olduğunu...” (SÖ: 11),

“Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğsü mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir ‘illet nişânesi mevcûd olduğunu...” (SÖ: 12),

“Vücûdu za'îf, koyu buğday renkli, nazarı heybetli, başı metrûş, diğer görünen a'zâsı pek kıllı olan müşârü'n-ileyhe...” (SÖ: 17). Üveys'in tasvirinde klişe sözlerin

kullanıldığı görülür. “Sık sık yinelenen, yinelendiği için de sıradanlaşan düşünce, sözcük ya da izlek olarak tanımlanan, herkesin ortak kullanım alanına giren klişeler en özgün olma yolundaki metinlerde bile (örneğin özyaşamöyküsü) karşımıza çıkar” Aktulum, 2007a: 148-149).

Üveys köyden ayrıldıktan sonra develer Üveys’in evinin önünden geçerken yavaşlayıp ağlar. İçlerinden birisi avluya girer, avluda bulunan taşın üstüne çöker. Kimse onu kaldıramaz. Devenin taş üzerinde ayaklarının izi çıkar. Develerin sütü çekilir (Akıncı, 1985: 205-206). Bu motifler alt metinlerde bulunmaz. Akıncı tarafından eklenen diğer bir unsur da Üveys’in kardeşi Şihabiddin’dir. Alt metinlerin hiçbirinde Üveys’in kardeşlerinden bahsedilmez. Üveys kardeşi Şihabiddin’e hırkanın muhafızlığı görevini verir (Akıncı, 1985: 262). Yazar yeni izlekleri metnine ekleyerek metninde genişletme yoluyla biçimsel dönüşüm yapar, yeni izlekler anlamsal dönüşümü de sağladığı için edimsel dönüşüm meydana gelir.

Hız. Peygamberin ölümünden sonra hırka Hız. Ayşe’ye teslim edilir. Aradan yıllar geçer, gelen hac kabileleri arasında Üveys araştırılır; fakat bir türlü ona rastlanmaz. Hırka Hız. Ayşe’dedir. O yılın hac mevsiminde Mekke’ye gelen kabileler içinde Üveys’i, amcasının yardımıyla, Hız. Ömer ile Hız. Ali birlikte Arafat Dağı’nda bulurlar, hırka Üveys’e teslim edilir. Üveys ümmet için dua eder (Akıncı, 1985: 223-251). Hırkanın önceden Hız. Ayşe’de bulunması yazarın genişletme yaparak kendi metnine eklediği, alt metinlerde bulunmayan bir olaydır.

MK₁ ve MK₃’te Hız. Peygamberin ölümünden sonra Hız. Ömer ile Hız. Ali Üveys’i bulmak için Kûfe’ye giderler, onu Karen’de bulur, ona hırkayı verir, ondan dua alır ve dönerler (MK₁: 7a-15b; MK₃: 144-149). MK₄ ve MK₅’te Hız. Ömer ile Hız. Ali Üveys’i Arana Deresi’nde bulur (MK₄: 98a-98b; MK₅: 96b-97a). MK₂’de ise hırka Hız. Peygamberin hayatta olduğu bir zamanda Hız. Ömer ile Hız. Ali tarafından Üveys’e verilir. Burada Kûfe’ye değil doğrudan Karen’e giderler. Hırka Üveys’in evinde verilir (MK₂: 240b-245a). MK₂’de Hız. Peygamber hayattayken hırka Üveys’e verilmesine rağmen diğer metinlerde Hız. Peygamberin ölümünden sonra hırka verilir. Tüm metinlerin ortak özelliği ise hırkanın Hız. Ömer ile Hız. Ali tarafından Üveys’e verilmesidir. SÖ’de ise hırka meselesine hiç değinilmez. Ana metinde olayın zamanında (Hız. Peygamberin ölümünden sonra- Hız. Peygamber hayattayken) ve yerinde (Mekke,

Arafat Dağı-Karen, Arana Deresi) değişim yapılır. Bir eylemin "...bir öykü zamanından başka bir öykü zamanına ya da bir yerden başka bir yere aktarılırken eylemde meydana gelecek değişiklikler..." (Aktulum, 2007a: 147) öyküsel dönüşüm adı altında ele alınır. Bu olayda da anlamsal dönüşüm yollarından öyküsel dönüşüm görülür.

Hırkayı alan Üveys Hz. Ömer ile Hz. Ali'den ayrılır, bir kayanın arkasında yalnız başına, Allah'a günahkâr ümmetin affi için dua eder. Aradan hayli zaman geçer, Üveys dönmez. Hz. Ömer ile Hz. Ali dayanamaz, Üveys'in yanına giderler. Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Üveys'i merak edip gelişiyse bütün ümmetin affi engellenmiş olur (Akıncı, 1985: 251-252).

MK₁'de Üveys dua için yine تنها bir yere gider. Allah bu metinde Üveys'le konuşur:

"Hitâb-ı 'izzet irdi ol dem ana

Bagışladım nice bin 'âsî sana

Üveys aydur kerem kıl yâ İlâhî

Bagışla cümle sen ehl-i günâhı" (MK₁: 12a). MK₂'de ise bu olay;

"Hüdâ kıldı o dem nidâ Karânî

Dahi yârânım ol Veysel Karânî

Kabûl itdim du'ânı ey Karânî

"Ömer 'Ali revân olsun revânî" (MK₂: 244b) şeklinde anlatılırken, MK₆'da;

"Hitâb indi Hüdâdan ey yâr

Eyâ dostum ne gökçek hâcetin var

Kabûl itdim ricân[1] didi Gaffâr

Kabûli Hak olan Veysel Karânî" (MK₆: 46a) şeklinde geçer. Edilen duanın tüm anlatılarda kabul edildiği görülür. Akıncı yine alt metinlere öykünür, taklit edilen alt metinler yazarın ifadeleriyle biçimsel bir dönüşüme uğrar; fakat anlamsal yönden paralellik devam eder.

Ana metinde Üveys'le görüşen Hz. Ömer, halifeliğinden pişmanlık duyar, Üveys'e özenir. Hz. Ömer halifeliği için "Benden halifeliği bir dilim ekmek karşılığında

alan yok mudur?” (Akıncı, 1985: 252) der. Üveys ise eğer birisini bulursa hemen satmasını söyler. Aynı pişmanlık MK₁’de de görülür:

“Çün bir dem Veys birle yâr oldı

Hilâfetden ‘Ömer bîzâr oldı

Nazar eyledi çün kendüye ana

Didi çün hâl ma‘lûm oldı bana

Bilüp ululigımı begligümi

Bir etmege satardım begligümi

Didi Veys ol ki ‘aklı yok eserde

Degil mahsûsı görünmez beşerde

Ne kılsun ki her kim ola kâmil

Ana yâ müşteri mi olur ‘âkil” (MK₁: 12b-13a). Bu olayda da ana metin alt metni taklit eder, ona öykünür.

Akıncı’nın metninde de alt metinlerde de Üveys’i gören Hz. Ömer ile Hz. Ali ona yardım etmek isterler. Üveys elini koynuna atar, iki akçe çıkarır: “Eğer benim şu iki dirhemi yiyip bitirinceye kadar yaşamama kefil olursan bunu yerim... Sonra senin verdiğini kabul ederim...” (Akıncı, 1985: 256) der. Bu olay alt metinlerde şöyle anlatılır:

“Elin koynına sokdı Veys ol dem

İki akçe çıkardı ol mükerrem

Didi bilür misin ki zinde olam

Ki bu akçeyi yiyüp andan olam

Eger olam bunı yiyince zinde

Getüresin pes andan kalanında” (MK₁: 13b),

“Veys elin koynına sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmeden kazandum yabandan olursan bu iki akçeyi yiyince ben diri olam sen varasın nesne getüresin didi” (MK₄: 100b),

“Veys elini koynuna sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmeğden kazandım eğer yabanda olursan bu iki akçeyi yiyince didi ölem varasın nesne getüresin” (MK₅: 98a). Alt metinlere öykünme bu olayda da görülür.

Kıyamet gününde mümin kullara cennete girme emri verildiğinde Üveys durdurulacak, ondan şefaet istenecektir: “Üveys’in şefaatinde faydalananaklar, Mudâr ve Rabîa kabilelerinin koyunlarının tüyü kadar çok olacaktır” (Akıncı, 1985: 104). Bu durum MK₁’de:

“ ‘Arab kavminde var iki kabîle

Ulu haylar durur ikisi bile

Biri İbni Muzır biri Rebî’a

Mu‘ayyendür şerîfe vü za‘îfe

Begâyet çokdur anların tavarı

Devesi ılkısı kavi himârı

Ve ol kabîleler hayvânlarınun

Sağışınca teninde kıllarınun

Tüyi sağışı denlü cümlesinün

Bagışladum kerâmâtına senin” (MK₁: 12a), MK₄’te;

“Yiryüzinde benüm ümmetinden bir er vardur kıyâmet gününde Rebî’a ve Mudara kabîlesinün tavarınun kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ‘at idecekdür (MK₄: 97a), MK₅’te;

“Yiryüzünde senin ılkısı kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ‘atı dege” (MK₅: 96a), SÖ’de;

“Üveysin şefâ‘atıyla Rebî‘â ve Mudarın (Ya‘ni hita-yı ‘ırâkda bu nâmlarda ma‘rûf ve meşhûr iki büyük kabîle efrâdının) kesreti derecesinde cennete girenler olacaktır” (SÖ: 38) şeklinde anlatılır.Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Akıncı bu olayda Üveys’in şefaet edeceği kişilerin sayısının çokluğunu anlatmak için alt metinlerin sözlerini (Mudar ve Rebîa kabilelerinin davalarının kılı sayısınca) taklit eder. Ana metin alt metne öykünür.

Akıncı'nın metninde hırkanın Üveys'e verilmesinden sonra halka açılmasından bahsedilir. Üveys hırkayı herkesin görmesini arzular. Bu muhafızlığı da kardeşi Şihabiddin'e verir. Hırkasını da kardeşine vasiyet eder (Akıncı, 1985: 263). Yazar ayrıca olay örgüsünde genişletme yaparak Kaside-i Bürde yazarı Kaab bin Zübeyr'e Hz. Peygamber tarafından hediye edilen hırka-i saadetten bahseder. Metnin içine içanlatı (anlatı içinde anlatı)'yı sokar. "Anlatı içinde anlatı, yapıtın konusunu yinelediği gibi onun anlamına daha da açıklık getirir. Yapısal düzlemde ise dolantıyı yineler" (Aktulum, 2007a: 160). Akıncı içanlasıyla anlattığı konuya açıklık getirir. Kaab önceleri Hz. Peygamberi yeren şiirler yazar. Bu şiirler halk üzerinde o kadar olumsuz tesir bırakır ki Hz. Peygamber, Kaab'ın katline izin verir. Daha sonra yaptıklarından pişman olan Kaab, Hz. Peygamberi öven ünlü kasidesini yazar. Bunun karşılığında Hz. Peygamber tarafından affedilir ve kendisine hırka hediye edilir (Akıncı, 1985: 265-267). Yazar hemen ardından açık alıntı yapar, Kaside-i Bürde'den çeşitli mısralar verir (Akıncı, 1985: 268-269). Kaside-i Bürde, Arapça yazılan bir kasidedir. Akıncı mısraları Türkçe'ye çevirir. Biçimsel dönüşümlerden biri de çeviridir. "Bilindiği gibi, başka dillerde yazılmış yapıtların anadile çevrilmesi son derece yaygın bir kılığdır. Eleştirel bir çözümleme sırasında, çevirinin aslına uygun olup olmadığı, çeviri yapıldıktan sonra ortaya çıkan biçimsel olduğu kadar anlamsal dönüşümler üzerinde durulur" (Aktulum, 2007s: 143). Bu yönüyle Akıncı tarafından yapılan çeviri, biçimsel bir dönüşüm sağladığı gibi, metnin anlamı üzerinde de değişimler oluşturduğu için anlamsal dönüşümü de meydana getirir.

Üveys'e bir mezar kazıp otuz yıl boyunca üstünde oturup ölümü bekleyen bir adamdan bahsederler. Üveys o kişiyi bulur, ona bu mezarın onu Allah'a kulluktan alıkoyduğunu söyler, adam o anda mezarın başında can verir (Akıncı, 1985: 276; MK₄: 103b; MK₅: 100a). Bu olayda da yazar alt metinlere öykünür.

Üveys "Bilhassa şu üç şeyi dost edinmemeli... Bu üç şey şudur: Nefis yağlı yemekler, her türlü kıymetli maden ve süslerle bezenmiş ağır elbiseler giymek, zenginlerle oturup meclis ve sohbetlerinden zevk almaktır" (Akıncı, 1985: 276) der. Bu sözler alt metinlerde şu şekilde geçer:

"Veys rivâyet ider aydur her kim üç nesneyi sever şeytân anı azdurur çok yimek çok uyumak ve baylar ile çok oturmak" (MK₄: 103b),

“Veys aydır her kim üç nesneyi severse şeytân anı azdurur hoş yemek ve hoş uyumak ve baylar ile oturmak” (MK₅: 100a). Ana metinde yer alan kıymetli maden ve süslerle bezenmiş ağır elbiseler giymek, alt metinlerde yerini çok uyumaya bırakır. Burada anlamsal dönüşüm görülür.

Üveys çevresinde iyice tanınmaya başlar, annesinin ölümünden sonra, Karen’i terk ederek Kûfe’ye yerleşir (Akıncı, 1985: 279). Bu olay MK₁’de de aynı şekilde geçer:

“Anası dahi Hak emrine gitdi

Hemîn Veys ol diyârı terk itdi

Kaçuban Kûfeye vardı Karenden

Çü duyuldi gönül götürdi andan” (MK₁: 15a-15b). MK₄ ve MK₅’te ise Üveys’in annesinin ölümünden bahsedilmez:

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmeti ve ‘izzeti artdı öyle olsa ol kavm arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₄: 101a),

“Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmet ve ‘izzet erişdi ol kavmin arasından kaçdı Kûfeye vardı” (MK₅: 98a). Üveys’in Kûfe’ye yerleşmesinde alt metinlere öykünme görülür.

Kûfe’ye yerleşen Üveys’in ününü duyan Hayyam oğlu Kerim onu ziyarete gider. Kerim, Üveys’i Fırat Nehri kenarında abdest alırken görür. Üveys, Kerim’i daha önce görmemiş olmasına rağmen ona ismiyle hitap eder. Konuşmaları esnasında Hz. Ömer’in ölümünü de Kerim’e bildirir (Akıncı, 1985: 280-287). Bu olay alt metinlerde de geçer. Ana metinde Kerim şeklinde geçen isim alt metinlerde Herem şeklindedir. MK₁, MK₄, MK₅ ve SÖ’de de aynı olaylar geçer. Herem, Üveys’ten hadis rivayet etmesini ister, Üveys muhaddis olmadığını söyler, birkaç ayet okur, nasihatlerde bulunur (MK₁: 15b-18a; MK₄: 101a-102b; MK₅: 98b-99b; SÖ: 16-21). Hayyan oğlu Kerim ile görüşmede de alt metinlere öykünme görülür.

Üveys ana metinde Hz. Peygamberle yüz yüze görüşememesine rağmen onunla mana âleminde görüşür:

“Ey annem, Hazreti Allah (C.C.) bana sevgili Peygamberimi gönül gözüyle gösterdi” (Akıncı, 1985: 102),

“Hazreti Peygamber zaman zaman geliyor, Veysel Karani Hazretlerinin ziyaretlerini iade ediyordu” (Akıncı, 1985: 103). Bu olay alt metinlerde sadece MK₁’de geçer:

“Didi Veys anı gördüm şek degildür

Anınla on sekiz bin ‘âlemi nûr

Ayagı aşagı tahte’s-serâdan

Yüce idi başı ‘arş-ı ‘alâdan

Bu resme görmişem ben ol habîbi

Kim oldur hasta gönüller tabibi” (MK₁: 14a). Akıncı, mezar ile sevilen üç nesne motifini MK₄ ile MK₅’ten, annenin ölümü ile mana âleminde görüşme motifini MK₁’den montaj tekniğiyle keser, metnine yapıştırır. Kolaj “...daha önce varolan yapıtlardan, nesnelerden, iletilerden belli sayıda unsuru alıp yeni bir yaratı içine sokmak” (Aktulum, 2007a: 222)’tır. Ana metinde de yazar daha önce var olan yapıtlardan belli sayıda unsuru alır, yeni bir yaratının içine sokar.

Ana metin ile alt metinlerin üçünde bulunan bir olayda Üveys, Rebî adlı ashabdan biri tarafından ziyaret edilir. Rebî adlı kişi Üveys’i merak eder, onunla konuşmak ister. Üveys’i ziyaret eder, onu üç gün üç gece boyunca hep ibadet ederken görür. Bundan ders çıkaran Rebî, Üveys’le görüşmeden döner. MK₄ ve MK₅’te ashabın ismi Rebîa olarak geçer (Akıncı, 1985: 288-290; MK₁: 17b-18b; MK₄: 102b-103a; MK₅: 99b). Bu olayda yazar yine alt metinlere öykünür, onları taklit eder.

Yazar metnin sonlarına doğru Abdullah İbni Sebe’yi metnine alır. Sebe Kuran’ı iyi bilir, zamanın fıkıhçılarıyla tartışır. Üveys, Sebe’den rahatsızlık duyar. Yazar basmakalıp bir sözle Sebe’yi niteler: “Yemenli dönme bir yahudiydi” (Akıncı, 1985: 288). Basamakalıp söz “...bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal ortamda, nesneler ve öteki bireyler konusunda edindiği değişmez ve önceden tasarlanmış bir imge, bizimle gerçek arasında aracılık rolü oynayan; toplumun içerisinde dolaşan ikinci elden bir bilgi; belli bir gruba ait tüm bireyler için ortak özelliklerin toplamı, değişmez özellikler, gerçeği daha iyi algılayıp yorumlamamıza olanak sağlayabilecek genel bir bilgi...”

(Aktulum, 2007a: 156)'dir. Yazarın Sebe'yi özellikle "dönme bir yahudi" şeklinde tanımlaması, bireyin yaşadığı toplumda daha önceden edildiği değişmez, tasarlanmış bir imge olarak basmakalıp söz özelliği taşır. Sebe Kuran ayetlerini yanlış yorumlayarak nifak tohumları saçır, fitne ve fesadı körükler. Bu arada Üveys tekrar Karen'e döner. Metnin son bölümleri Üveys'in ölümünden bahseder. Hz. Ali döneminde Sıffin Savaşı olur. Bu bölümde anlatılan olaylar da alt metinlerin hiçbirinde bulunmaz. Üveys, gönderilen Mansur adlı bir elçi tarafından Medine'ye davet edilir. Üveys, Mansur'un ismini ve ne maksatla geldiğini hemen anlar. Üveys, Mansur'a altı tane hurma verir, Mansur Medine'ye kadar acıkmadan susamadan gider (Akıncı, 1985: 312). Yazar elçinin kimin tarafından gönderildiğini belirtmez. Bu bölümler yazarın metninde genişletme yaptığı bölümlerdir. Hz. Ali ve Hz. Muaviye taraftarları Sıffin Ovası'nda karşı karşıya gelir. Üveys savaş meydanına gelirken Sebe, adamlarından birine emir verir. Kimseye fark ettirilmeden atılan ok Üveys'i şehit eder (Akıncı, 1985: 321). Yazar olayları anlatırken Hz. Ali veya Hz. Muaviye'nin tarafını tutmaz. Asıl suçlu Yahudi dönmesi Sebe'dir. Üveys, MK₁, MK₄ ve MK₅'te de Sıffin'de şehit olur (MK₁: 18b; MK₄: 105a; MK₅: 100b). SÖ'de ise Üveys'in ölümüyle ilgili üç rivayet zikredilir. Birincisi Sıffin Savaşında, ikincisi Hz. Ömer döneminde Azerbaycan seferinde yolda hastalandığında ve son olarak da Şam'da öldüğüdür (SÖ: 45-46). Alt metinlerde Sıffin Savaşı'nda bir suçludan bahsedilmemesine rağmen ana metinde Sebe suçlu olarak metne eklenir. Sebe'nin savaş öncesi ve sonrasında yaptıkları, yazar tarafından metne eklenerek yeni izlekler oluşturulur. Metindeki yeni izlekler, eylemin akışında bir dönüşüm ortaya çıkarır, böylece edimsel dönüşüm meydana gelir.

Savaş sonrasında naaş üzerinde kabilelerin anlaşmazlığa düşmesi de alt metinlerde bulunmayan bir diğer motiftir. Üç kabile (Yemenliler, Bitlisililer, Şamlılar) Üveys'in naaşını memleketlerine götürmek ister. Anlaşmazlık o kadar artar ki kabileler savaşıyor duruma gelir. Üveys üç farklı kabilenin tabutunda da görülür, her kabile naaşın kendilerine verildiğini zannederek savaşmadan yurtlarına döner (Akıncı, 1985: 324-334). Üveys'in ölümünden sonra gösterdiği bu keramet Akıncı tarafından alt metinlerden farklı olarak metne eklenir. Akıncı metninde genişletme yapar.

Hem ana metinde hem de alt metinlerde birçok vesile ile Hz. Peygamber, Üveys'i över:

“Yemen illerinden Rih-i Rahman geliyor” (Akıncı, 1985: 195),

“O, benim Halilimdir” (Akıncı, 1985: 195),

“Veysel Karani Kutbiyeti Kübradır” (Akıncı, 1985: 195),

“Veysel Karani Tabiînin ulusudur” (Akıncı, 1985: 195),

“Tabiînin başı ve en hayırlısı Üveys namıyla çağrılan zattır. Elinde abraş hastalığından kalma bir iz vardır. Yemen’de annesinin yanında oturur. Allah’dan, size mağfiret etmesi için ona yaklaşınız” (Akıncı, 1985: 197),

“Muhakkak ki Allah (C.C.) kullarından en fazla şu kullarını sever: Mutekittir o, halisane ve gizli ibadet eder. Halk arasında tanınmaz. Her türlü noksanlıklardan beridir. Amirlerinin huzuruna çıkmak istedikçe çok hakir görüldüklerinden, izin verilmez. Hasta olduğu zaman ziyaret edilmez. Bu kul Üveys-el Karanî’dir” (Akıncı, 1985: 196).

Hiz. Peygamber alt metinlerde de birçok vesile ile ana metne benzer ifadelerle Üveys’i metheder:

“Nebî kim rahmeten lil‘âlemîndür

Didi kim Veys ü hayrû’t-tâbi‘îndür” (MK₁: 6a),

“Hayrû’t-tâbi‘în bihsânin ve ‘atfin yani Yemenden yanadan Tanrı dostunun nefesinki eseri kokusu gelür” (MK₄: 96b),

“Hayrû’t-tâbi‘în bi ihsânin ve ‘atfin yani Yemenden yanadan Tanrı Ta‘âlâ dostunun kokusu gelür” (MK₅: 95b),

“Tâbi‘înin hayırlısı Üveys nâmıyla çağrılan bir zâtdır. Yemende vâlidesi ve üzerinde âbrâş ‘illetinden kalma nişânesi vardır. Size Allâhdan mağfiret taleb itmesi içün ona yaklaşınız” (SÖ: 59),

“Cenâb-ı Bârî başlarının saçları çok yüzleri tama‘-ı dünyadan ‘ârî, karınları boş olan hâlis kullarını sever, bunlar o kimselerdir ki umerânın huzûrına girmek istedikleri zamân nâil-i ruhsat olmazlar, izdivâc itmek arzusunda bulunurlarsa hiçbir taraftan rûy-ı kabûl görmezler, meydândan gâib olurlar ise ne olduklarını soran olmaz, hasta düşerler ise ‘iyâdetlerine kimse gitmez buyurulmuş ve bu kelimât-ı mübecceleyi işiden ashâb-ı kirâm, içimizde o evsâfî hâiz bir recül kim olabilir? deyü taraf-ı eşref-i peygamberîden

sual itmeleriyle Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz, o zât (Üveys el-Karanîdir) cevâbını i'tâ buyurmuş" (SÖ: 59-60),

"Tâbi'inin hayırlısı Üveysdir" (SÖ: 61),

"Ben Yemen tarafından nesîm-i İlâhînin esdiğini his idiyorum" (SÖ: 67). Hz. Peygamberin sözlerinin ana metinde alt metinlere benzer ifadelerle tekrar edildiği görülür. "Bir yazarın biçiminin, bir yapıtının içeriğinin bir başkasınca yeni bir metin içerisinde taklit edilmesi işlemi olan öykünmede taklit işlemi özgün metne bağlı kalınarak yapılabileceği gibi, örtük bir taklit işlemi biçiminde de gerçekleştirilebilmektedir" (Aktulum, 2011a: 343). Yukarıdaki ifadelerde ana metinde taklit işlemi alt metinlere bağlı kalınarak yapılır. Ana metinde öykünme vardır.

Metinlere bakıldığında divan edebiyatından gelen bir gelenek gereği alt metinlerin dua ile başlayıp, dua ile bitirildiği görülür. Alt metinlerin bir kısmında bulunan bu özellik ana metinde görülmez. Alt metinlerin bir kısmının dua ile başladığı görülür:

"Bismillâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil 'âlemîn vel-'âkibetü-lil-müttakîn vesselatü vesselâmü 'ala hayri halkihi ve alihi ecma'in şükür minnet ol Tanrıya kim bu za'îfleri yokdan var eyledi ve dahi bu biçârelere imân rûzî kıldı ve Muhammed Mustafâyı şefî' kıldı ve dahi selâm ve salavat ol peygamberler serveri ve mürseller ulusunun enbiyâların ve evliyâların mihterine olsun" (MK₄: 93b-94a),

"Bismilâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil 'âlemîn vel-'âkibetü lil müttakîn vesselâtü vesselâmü 'ala hayri halkullâh ecma'in şükr minnet ol Tanrıya ki bu za'îfleri var eyledin ve dahi bu bî-çârelere imân rûzî kıldın ve Muhammed Mustafâyı şefî' kıldın ol peygamberler ulusu enbiyâlar evliyâlar mihterine olsun" (MK₅: 94b). Aynı şekilde alt metinlerin bazıları dua ile bitirilir:

"Diyelüm amîm amîn amîn

Hem du'âda Hüdânun zâtuna amîn

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani" (MK₂: 245a),

"Bağışladı cümle 'âsîyi Allâh

İrişdik maksûde'l-hamda

Hele kurtuldu çoğı gitdi kaldı azı

Ümmeti içün Resûlullâh itsün niyâzı

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün

Bin günâh itsen giderür bir salavât” (MK₃: 149),

“Yâ Rabbî! Bütün işlerimize hüsn-i ‘âkibet ihsân eyle, zînet-i dünyâdan, ‘azâb-ı âhiretten bizi vakâyî it, Yâ Rabbî! Ezkâr-ı ilâhînin edâ ve sana lââyık olan ‘ibâdeti îfâ itmimiz ve virmiş olduğın bunca ni‘metlere şükr eylememiz içün ‘avn ve tevfkini dırîğ buyurma, Yâ Rabbî! Hazîne-i fazl ve kereminden umduğımız ğufrân ve merhamete bizi mazhar eyle, bizden râzı ol, bizim işlediğimiz tâ‘ât ve ‘ibâdâtı kabûl it, bizi cennete idhâl eyle, nâr-ı cehennemden necât vir, bizim kâffe-i ef‘âl ve ahvâlimizi nâil-i salâh eyle, Ey izâle-i ğam iden, muztarib bir kalbe sürûr viren, derdlilerin du‘âsını kabûl eyleyen Allâh, bizi ferahlandır, ğamlarımızı def‘ it, du‘âmızı müstecâb kıl, hâlimizi ıslâh eyle, mechûlumuz olan serâiri hâlis ve müfid kıl, dîde-i basîretimizi tenvîr eyle, iki cihânda bize müvâlât idüp ‘inâyetlerini esirgeme, Yâ Rabbî! Bizim nûr-ı hidâyet ve selâmetimizi itmâm it, bizi ‘afv ve mağfîret eyle, zîrâ sen her şeye kâdirsin yâ Rabbî” (SÖ: 48). Alt metinlerde bulunan metne dua ile başlayıp bitirme geleneğinin ana metinden çıkarılması işlemine indirgeme denir. İndirgeme bir metinden bir parçayı kesip çıkarmaktır (Aktulum, 2007a: 144). Metnin dua ile başlanıp bitirilmesi ana metinden çıkarılarak indirgeme yapılır.

Ana metinde Hz. Ömer’in halifeliğinden pişmanlık duyduğunu belirttiğinde söylediği “Eyyvah!... Keşke annesi Ömer’i doğurmasaydı” (Akıncı, 1985: 252) sözcesi bir anıştırma niteliğindedir. Anıştırma başka bir yazınsal yapıya örtük bir göndermedir. Anıştırma “Söylenen bir şeyin söylenmeyen bir şeyle olan ilişkisi ve bu şey konusunda bu ilişkinin uyandırdığı düşünce” (Aktulum, 2007a: 110) olarak tanımlanır. Nebe suresinin 40. ayetinde Allah şöyle buyurur: “Biz sizi yakın bir azap hususunda uyardık. O gün (her) kişi elleri ile yapıp önceden gönderdiğine (amellerine) bakar ve kâfir olan kişi der ki: ‘Keşke ben toprak olsaydım’” (78. Nebe: 40). “Keşke annesi Ömer’i doğurmasaydı” ifadesi “Keşke ben toprak olsaydım” ayetini anıştırır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında yeni metnin eski metinlerden izler taşıdığını söylemek mümkündür. Ana metin orijinal bir metin değildir. Bu durum Genette’in ifadesiyle palempsest olarak tanımlanır. Yeni yazılar kâğıtlardan kazındıkça önceki

metin silik de olsa kendisini gösterir. Palempsest, Genett tarafından “...aynı yaprak üzerinde, bir metnin başka bir metne eklendiği, üst üste geldiği, ancak eski metni tümüyle gizlemeyen, eski metnin görülebildiği...” (Aktulum, 2007a: 216) metinlerarası bir imge olarak tanımlanır. Eski yazarlar iyelik düşüncesi kadar bir yazının ilk olma düşüncesiyle de alay ederler. Onlara göre bir yazarın bir okurdan farkı yoktur. Çünkü her ikisi de aynı geleneğin içerisinde yer alırlar. Her metnin altında başka bir metin, her sözcüğün altında başka bir sözcük bulunur. Her metin başka metinlerden izler taşır. Tüm kitaplar tek bir sonsuz kitabın parçalarıdır. Bir yapıtın bir yazarının olduğunu söylemek bir kuruntudan ibarettir. Tüm yazarlar ortak bir metinden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eski metinlerle sürekli ilişki içinde olan yeni bir yapıt üretirler (Aktulum, 2007a: 216-217). Akıncı’nın metninde de yazar metnini yazarken bağımsız davranarak orijinal bir metin oluşturmaz. Metninde daha önce kaleme alınmış metinlerin izleri bulunur. Yeni metin eski metinlerden izler taşır. Yukarıdaki motiflerin incelenmesinden bu motiflerin önceki metinlerden alındığı, yeniden işlendiği, içinde yer aldığı yeni metinde yeni anlamlar yüklediği görülür.

Bunun yanı sıra ana metinde bulunmayıp alt metinlerde bulunan başka olaylar da bulunur. Ana metnin yazarı metnini kaleme alırken alt metinlerde yer alan bu motifleri anlatısına almayarak metninde indirgeme yapar. İndirgeme metnin nicel yapısında yapılan kısaltma işlemidir. İndirgemedede metinden bazı parçalar kesip çıkarılır. Bu işlem biçimsel dönüşüm yollarından biridir. Ana metinde yer almayıp alt metinlerde yer alan diğer motifleri ise şöyle sıralamak mümkündür:

Alt metinlerden ikisinde yazar anlattığı menkıbeyi nereden aldığını belirtir. İkisinde de anlatılar Şeyh Attar’ın Tezkiretü-l Evliya’sından alınmıştır. Akıncı, Şeyh Attar ile “kapalı-anlatım, kapalı-sezdirim” (Aktulum, 2007a: 111) yolu ile Tezkiretü-l Evliya’ya anıştırmada bulunur:

“Dimiş tezkire içre Şeyh ‘Attâr

Muhammedle Üveysün halin ey yâr” (MK₁: 2b),

“Dimiş tezkîresi içre Şeyh ‘Attâr

Muhammed ile Üveysin hâlini ey yâr” (MK₃: 139).

Üveys suretli melek motifi de ana metinde yer almaz. Mahşerde Allah yetmiş bin meleği Üveys suretinde yaratacak, Üveys bunların içinde gizli kalacak, dünyada gizli olduğu gibi orada da onu kimse tanımayacaktır:

“Hüdâ halk ide yetmiş bin melâik

Kamusı Veys şekili ile sâlik

Bularun içlerinde Veyis pinhân

Cemî‘-i halk-ı mahşer mest ü hayrân” (MK₁: 6a),

“Yarın kıyâmet gününde yitmiş bin ferîşte yaradır durur küllisinün sûreti Veys sûreti gibi ola arasında bile cennete gire hiç kimse anı bilmeye zîrâ Hak kubbesi içinde gizlüydi ‘ibâdet kıları ve kendü özünü halkdan gizledi ve ahiretde dahi kimse anı bilmeye” (MK₄: 96b).

MK₁’de Allah, Üveys’i kendisi için yarattığını söyler:

“Senin içün yarattım her ne kim var

Veli Veysi benimçün itdüm izhâr” (MK₁: 7a).

MK₂’de Üveys,Hız. Peygamberi düşünde görür, ona âşık olur:

“Düşümde görmüşem bugün Muhammedi

İki cihân güneşi ol Ahmedi

‘Âşık oldum yanaram yakıluram

Göremezem dört yana yıkıluram” (MK₂: 233b).

Akıncı’nın metnialt metinlerin yenidenyazımıdır. Akıncı yenidenyazma işlemine başvurarak, alt metinlerde geçen menkıbeleri yeniden yazarken ekleme, çıkarma, genişletme, yer değiştirme gibi dönüştürüm işlemlerini yapar. Akıncı’nın metninde biçimsel olduğu kadar anlamsal düzeyde de pek çok dönüştürüm yapılır. Önceki metinler onu taklit eden, dönüştüren bir başka metinde yinelenir. Eski imgeler, yeni metinde yeni görünüm alır.Sonuçta, Akıncı’nın metni alt metinlerin biçimsel ve anlamsal dönüştürüme uğratılmış yenidenyazımıdır.

2.2.4.Hazreti Veysel Karani'nin Gerçek Hüviyeti

Otman Gündoğdu'nun "Hazreti Veysel Karani'nin Gerçek Hüviyeti" adlı eseri metinlerarası ilişkiler bağlamında Veysel Karanî metnlerinin ciddi düzende dönüşümü olarak değerlendirilebilir. "Ana metin düzleminde, alt metin (ya da gönderge metin) bir oyun düzeninde, daha çok eğlendirmek ve/ya yermek amacıyla dönüştürülür. Ancak dönüşüm hep bir oyun düzeninde yapılmaz. Onun karşısına ciddi düzende yer alan dönüşüm ve taklitleri yerleştirmek gerekir" (Aktulum, 2007a: 142). Bu tür dönüşüm ve değişimler daha çok geniş boyutlu yapıtlara uygulanır. İki çeşit ciddi anlamda dönüşümden bahsetmek mümkündür. Biçimsel dönüşümler bir metnin sadece biçimine yönelik yapılan dönüştürüm veya yenidenyazma işlemidir. Burada dile ve şekle yönelik değişimler yapılır. Çeviri, koşuklandırma, düzyazılaştırma, bir şiirin vezninde yapılan değişiklikler biçimsel dönüşümlerdir. Anlamsal dönüşümler ise bir metnin bir başka metne geçerken veya bir metinden bir başka metne alıntılama yapılırken anlamsal içeriğinde meydana gelen değişimlerdir (Aktulum, 2007a: 142; Adıgüzel, 2009: 32-33). Gündoğdu, metninde iki farklı dönüştürüm işlemi de yapar. Yazar alt metinlerin bir kısmında (MK₁, MK₂, MK₃ ve MK₆'da) yer alan dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürerek düzyazılaştırma; yapıta kahramanın serüveni ile pek de ilgili olmayan bölümler ekleyerek genişletme yapar. Bu dönüşümler biçimsel dönüşümlerdir. Yapıtlara yapılan her türlü ekleme ve çıkarma işlemleri anlamları da aynı zamanda değiştirir. Anlamsal dönüşümleri öyküsel dönüşüm ve edimsel dönüşüm şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Öyküsel dönüşüm tarihsel ve coğrafi çerçevedeki dönüşümleri, edimsel dönüşüm ise olayın akışındaki değişimleri kapsar (Aktulum, 2007a: 147). Gündoğdu'nun metnine baktığımızda incelemede de görüleceği üzere anlatının hem tarihsel ve coğrafi çerçevesinde hem de olayların akışında birtakım değişikliklerin, dönüşümlerin yapıldığı görülecektir. Yazar alt metinlerde bulunan konu, olay ve kişileri alıntılar; ancak bunlara yeni konu, olay ve kişiler ekler.

Alt metinler dil ve anlatım bakımından günlük konuşma dilinin ifade özelliğini taşır. İfadeler açık, net ve anlaşılırdır. Metinler sanat kaygısı taşımadan kısa ve özlü ifadelerle oluşturulur. Ana metinde bulunan ifadeler de net, kesin ve pürüzsüzdür. Cümleler kısa ve edebî sanat kaygısından uzaktır. Herkesin rahatça anlayabileceği cümleler kullanılır. Buna göre dil ve anlatım bakımından Gündoğdu'nun metni alt metinlerin bir öykünmesidir.

Ana metinde anlatıcı, olay ve kişiler hakkında bilgi verirken düşüncelerini açıklamaktan, yorum yapmaktan çekinmez. Bu tutum yazarın hakim bakış açısıyla metnini oluşturmasının sonucudur. Bu bakış açısı temel karakteri itibarıyla her şeyi bilme esasına dayanmakta ve yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle bir imkânla donatılmış anlatıcı, her şeyi bilir, görür, sezer, geçmişten ve gelecekte haberler verir. Anlatıcı, her şeyin üstünde ve her şeye hakimdir. Bir dinleyici karşısında konuşuyormuş gibi ona hitap eder. Belirli konularda okuyucuyu uyarır, okuyucunun sahip olduğu düşünceyi değiştirmeyi dener (Tekin, 2003: 50).

Ana metinde alt metinlere birtakım göndermelerde bulunulur. Yapılan en açık göndermeler ise kahraman adlarındadır. Gündoğdu'nun metninde yer alan isimlere alt metinlerde aynen rastlanır. Bu isimlere yeni isimler de eklenir: Selman-ı Pâk, Zübeyir ibni Avam, Talha, Zeynep, Kasım, Rukiye, Ümmü Gülsüm gibi kişiler alt metinlerin hiçbirinde geçmez. Yeni eklenen isimler metinde yeni olayların kapısını aralar. Bu durum bir yandan genişletme yoluyla biçimsel dönüşümü, diğer yandan yeni eylemlerin eklenmesi anlamsal dönüşümü sağlar. Kahramanlar, adları ve olaylarda üstlendikleri işlevler bazı dönüşümlere uğrayarak ana metne taşınır. Ana metin birtakım alt başlıklara ayrılır, bu durum ana metnin alt metinlerden farklı bir metin olduğu izlenimini verir. Ana metindeki bu durum biçimsel bir dönüşümdür. Alt metinlerde menkıbe türünde yazılan metinler, ana metinde farklı bir yazım türüne dönüşür. Alt metinler menkıbe türünde yazılmıştır. Ana metin ise roman türünde kaleme alınır. Geleneksel anlatım biçimleri modern metinlerde şekil özellikleri bakımından değişikliklere uğrar.

Gündoğdu'nun metninin konusu alt metinlerin konusundan büyük farklılıklar gösterir. Ana metin ile alt metinler arasında benzerlik gösteren ve farklı olan motifleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Metnin kapağında yer alan “Hazreti Veysel Karani'nin Gerçek Hüviyeti” ifadesi alt metinlere açık bir gönderme niteliğindedir. Yazar, eserine bu ismi vermekle bundan önce yazılmış olan eserlerden farklı bir şeyleri anlatacağı mesajını verir. Gündoğdu, bundan önce okuduğunuz veya dinlediğiniz Veysel Karanî anlatımları benim anlatacaklarımdan farklıdır ve doğru olanı ise benim anlatacağımdır, demek ister. Başlığının hemen altında açık bir göndermede daha bulunur: “Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın Nefes Evladı”. Böylece anlatısının farklılığının ve “gerçek

hüviyet” ifadesinin içini doldurur. Tüm bu ifadeler ana metnin alt metinlerden ayrılacağı birer ipuçları olarak görülür. Yazar metnini anlatmadan önce öz geçmişini verir. Burada “Hem babam hem anne dedelerim Bektaşî, yani (Tarîk-i Nazenîn) yolunda idiler” (Gündoğdu, 1996: 7) der. Kendisinin de babalık erkânını görüp icazet aldığını belirtir. Bu ifadeler yazarın sahip olduğu düşünce yapısını verir. Anlatısının farklılığının nedeni de bu yetişme ortamının farklılığından kaynaklanır.

Eski edebiyattan gelen bir gelenek gereği metinler çoğunlukla dua ile başlayıp, dua ile bitirilir. Alt metinlerin bir kısmında bulunan bu özellik ana metinde de görülür:

“Allâhümme salî ala Seyyidina Muhammedin ve ala Ali Muhammet. Ve Aliyyin, vel Fatîma tüz Zehra, vel Hasanî Mücteba, vel Hüseyin Şahî Şehidi Kerbela. On iki İmam, On Dört Masum u Pâk hazaratı aleyhim ecmaîn. Efendilerimizin Ruhâniyeti celileleri. Himmeti kudsiye ve Keremi âlileri üzerimizde sayeban ve Desd’i ğirimiz ola, Katarlarından, Didarlarından, birliklerinden, Dirliklerinden, Muhabbetlerinden ayırmayalar. Kara yüzümüzü ak eyleyip, kusurlarımızı, kûsurlarımızı Dergâhı İzzetlerinde Af eyleyeler, Allah Allah” (Gündoğdu, 1996: 7).

Alt metinlerin bir kısmı da dua ile başlar:

“Bismillâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel-‘âkibetü-lil-müttakîn vesselatü vesselâmü ‘ala hayri halkihi ve alihi ecma’în şükür minnet ol Tanrıya kim bu za‘îfleri yokdan var eyledi ve dahi bu biçârelere îmân rûzî kıldı ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldı ve dahi selâm ve salavat ol peygamberler serveri ve mürseller ulusunun enbiyâların ve evliyâların mihterine olsun” (MK₄: 93b-94a),

“Bismilâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel ‘âkibetü lil müttakîn vesselâtü vesselâmü ‘ala hayri halkullâh ecma’în şükr minnet ol Tanrıya ki bu za‘îfleri var eyledin ve dahi bu bî-çârelere îmân rûzî kıldın ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldın ol peygamberler ulusu enbiyâlar evliyâlar mihterine olsun” (MK₅: 94b).

Gündoğdu’nun metni dua ile biter:

“Nacizane yazmaya teşebbüs ettiğimiz bu eserde bilerek, bilmeyerek yapmış olduğumuz hatalarımızı, kusurlarımızı, günahlarımızı, Dergâh Alilerinde af ve mağfîret eyleyeler, Allah Allah” (Gündoğdu, 1996: 225).

Aynı şekilde alt metinlerin bazıları da dua ile bitirilir:

“Diyelüm amîm amîn amîn

Hem du‘âda Hüdânun zâtuna amîn

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani” (MK₂: 245a),

“Bağışladı cümle ‘âsîyi Allâh

İrişdik maksûde’l-hamda

Hele kurtuldı çoğı gitdi kaldı azı

Ümmeti içün Resûlullâh itsün niyâzı

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün

Bin günâh itsen giderür bir salavât” (MK₃: 149),

“Yâ Rabbî! Bütün işlerimize hüsn-i ‘âkibet ihsân eyle, zînet-i dünyâdan, ‘azâb-ı âhiretten bizi vakâyî it, Yâ Rabbî! Ezkâr-ı ilâhînin edâ ve sana lââyık olan ‘ibâdeti îfâ itmimiz ve virmiş olduğın bunca ni‘metlere şükr eylememiz içün ‘avn ve tevffikini dırîğ buyurma, Yâ Rabbî! Hazîne-i fazl ve kereminden umduğımız ğufrân ve merhamete bizi mazhar eyle, bizden râzı ol, bizim işlediğimiz tâ‘ât ve ‘ibâdâtı kabûl it, bizi cennete idhâl eyle, nâr-ı cehennemden necât vir, bizim kâffe-i ef‘âl ve ahvâlimizi nâil-i salâh eyle, Ey izâle-i ğam iden, muztarib bir kalbe sürûr viren, derdlilerin du‘âsını kabûl eyleyen Allâh, bizi ferahlandır, ğamlarımızı def‘ it, du‘âmızı müstecâb kıl, hâlimizi ıslâh eyle, mechûlumuz olan serâiri hâlis ve müfid kıl, dîde-i basîretimizi tenvîr eyle, iki cihânda bize müvâlât idüp ‘inâyetlerini esirgeme, Yâ Rabbî! Bizim nûr-ı hidâyet ve selâmetimizi itmâm it, bizi ‘afv ve mağfîret eyle, zîrâ sen her şeye kâdirsin yâ Rabbî” (SÖ: 48). Metinlerin dua ile başlanıp bitirilmesi ana metinle alt metinlerde bulunmasına rağmen yapılan duanın muhtevasının değiştiği görülür. Ana metinde duaların anlamlarındaki bu değişim anlamsal dönüşümü sağlar.

Yazar metnin hemen başında “Bi ismi Şah Allah Allah” (Gündoğdu, 1996: 7) ifadesini kullanarak bağlı bulunduğu Bektaşî geleneğine anıştırmada bulunur. “Anıştırma bir yarım alıntıdır. Belli bir metni, alıntıdaki gibi bütünüyle olduğu gibi değil, kısmen, kısıtlı olarak, tam belirtmeden alıntılar” (Aktulum, 2007a: 114). Metnin ilk bölümü İslamiyetin ilk yıllarına ayrılır. Fakat burada asıl dikkat çeken unsur Hz.

Ayşe ile ilk üç halifeye yazarın bakış açısıdır. Bu bakış açısı metin boyunca değişmez. Alt metinlerin tümünde büyük bir saygı ile anılan ilk üç halife ile Hz. Ayşe burada olumsuz niteliklerle okuyuculara sunulur. Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin halifesi olduğu anlatılmaya çalışılır. Bu değişim anlamsal dönüşüm yollarından biri olan transvalorisation ile tanımlanır. "Transvalorisation (değersel-dönüşüm) ... açık ya da kapalı bir biçimde bir eylem ya da eylemler bütününe bağlanmış olan (örneğin bir roman kişisini belirleyen eylemler tutumlar, duygular, nitelemeler dizisinin yıkılması) değerler ya da değerler dizgesinin bütünüyle yıkılıp yerine başkası(ları)nın getirilmesidir" (Aktulum, 2007a: 148). Yazar alt metinlerde üstün nitelikli değerler dizgesi ile donatılmış olan ilk üç halife ile Hz. Ayşe'yi, metninde yeni değerlerle donatır.

Yazarın bazı ayet ve hadislerde de anlamsal dönüşümler yaptığı görülür:

Ana metinde geçen Ahzap suresi 33. ayet: "Ey ehli beyt, Allah sizden bilcümle günahı, ricsi giderip, Kemâl üzere sizi Tathir etmek, Pâk kılmak murat eder" (Gündoğdu, 1996: 21).

Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde bulunur: "Siz evlerinizde oturun. İlk zaman cahiliye kadınları gibi gösterişli bir şekilde açılıp saçılarak yürümeyin, namazı kılın ve zekâtı verin. Allah'a ve O'nun resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah, sizden (cahiliye devri) kirleri giderip sizi tertemiz temizlemekten başka bir şey istemiyor" (33. Ahzab: 33).

Ana metinde bulunan Tahrir suresi 5. ayet: "Ey Ayşe, ey Hafze, sizin kalpleriniz sevaptan dönmüştür. Size günahlarınızdan dolayı tövbe etmek lazım geldi. Eğer tövbe ederseniz Allahu Taalâ tövbenizi kabul eder. Eğer birbirinize yardım ederseniz, Allahu Taalâ onun yardımcısıdır. Cebrail Aleyhisselam ve Salihlerin Mümini Hz. (İmam Ali) ve Melekler onun yardımcısıdır. Eğer o sizi boşarsa, onun Rabbi sizden hayırlı Müslime, Mümine Mûtie, Taibe, Abide, Saime, Seyyibe ve Bakire eşlere tebdil eder" (Gündoğdu, 1996: 28-29).

Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde bulunur: "Şayet Peygamber sizi boşayacak olursa Rabbi ona sizin yerinize sizlerden daha hayırlı eşler verir. Öyle ki Müslüman, mümin, itaatkâr ve tövbekâr, ibadet eden, oruç tutan dul ve bakireler" (66. Tahrir: 5).

Ana metinde geçen İsrail suresi 62. ayet: “Sana uykuda gösterdik, bu Maymunlar Emevilerdir ki senden sonra minberini işgal edecekler. Kuran’da bahs buyurulan Melun şecere Beni Ümeyyenin Nejadının şeceresidir. Bu ayeti kerimeyi getirmekle onları Allah’tan korkutuyoruz, fakat onlar Tuğyan, küfür ve inkârdan başka bir şey bilmezler. Beni Ümeyye dallarından biri Ebu Süfyan, diğeri Muaviye ve Yezittir” (Gündoğdu, 1996: 217-218).

Kurân-ı Kerim’de İsrail suresi adıyla bir sure bulunmaz. Gündoğdu, Ahzap suresinde indirgeme, Tahrim suresinde genişletme; ayetlerin anlamlarını değiştirerek anlamsal dönüşüm yapar. Kuran-ı Kerim’de geçmeyen ifadeleri ayet olarak okuyucularına sunar. Ana metinde hadislerde de birtakım anlamsal dönüşümlerin yapıldığı görülür:

“Ya Muhammed Ya Ali, siz olmasaydınız, siz olmasaydınız, ben bu kâinatı yaratmazdım” (Gündoğdu, 1996: 20).

Hız. Peygambere hitap eden “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” hadisini anlamsal dönüşüme uğratan yazar, Hız. Ali’yi de Hız. Peygamberin yanına ekler.

“Beni Alemleri bekaya davet ederler size iki şey bırakıyorum. İkisi de bir birinden büyüktür. Bunlardan birisi (Kuran) diğeri de (Ehli Beytim) dir” (Gündoğdu, 1996: 10). Bu ifadeler Veda Hutbesi’nde şu şekilde geçer:

“Ey müminler! Size iki emanet bırakıyorum, onlara sarılıp uydukça yolunuzu hiç şaşmazsınız. O emanetler, Allah’ın kitabı Kurân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetidir” (<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/hutbe/vedahutbesi.asp>).

Alt metinlerde bulunmayan ana metinde yer alan olaylardan biri Hız. Peygamber ile Hız. Ayşe’nin evliliğidir. Gündoğdu alt metinlerde geçmeyen bir olayı metnine ekleyerek genişletme yapar. Hız. Ayşe metinde olumsuz niteliklerle anlatılır. Alt metinlerde üstün niteliklerle anılan Hız. Ayşe’nin bu metinde olumsuz değerlerle anlatımı yukarıda da ifade edildiği gibi metinlerarasılıkta transvalorisation olarak tanımlanır. Hız. Peygamber, Hız. Ebubekir’e Hız. Ayşe’yi nikâhı altına alırsa onun bütün kötü hallerine sabır ve tahammül göstererek ıslaha çalışacağını söyler. Fakat onunla karı-koca hayatı yaşamayacaktır. Hız. Ayşe ve Hız. Ebubekir bunu kabul ederler. Hız. Peygamber ile Hız. Ayşe evlenir. Hız. Ayşe bir süre sonra bir çocuğunun olmasını ister. Hız. Peygamber abdest alırken burnundan birkaç damla kan leğene akar. Hız. Peygamber

Hız. Ayşe'ye bu suyu içmesi halinde çocuğunun olacağını söyler. Hız. Ayşe bu isteği reddeder. Yazar bu düşüncelerini anlatırken çeşitli içanlatıları (anlatı içinde anlatı) metnine alır. İçanlatı “Anlatılan birinci öyküye koşut olarak metinde yer verilen ikinci metin” (Aktulum, 2007a: 159)'dir. Bu içi anlatılarda Gündoğdu, Hız. Peygamberin çok evliliklerinin nedenlerini, hikmetlerini anlatır. Hız. Ayşe'den bahsederken, Hız. Nuh ile Hız. Lut peygamberlere açık göndermelerde bulunur. Hız. Nuh nice yıllar kavmini imana davet eder. Ona yalnız oğulları Sam, Ham, Yafes ile hanımları ve diğer pek az kimse iman eder. Hatta kendisinin Yam ismindeki oğlu da ona inanmaz. Hız. Nuh'a kavmi tarafından yapılan ezalar sonunda meydana gelen tufanda ölenlerin arasında oğlu Yam da bulunur(Pala, 1995: 432).Gündoğdu'nun metninde Hız. Nuh'a hanımlarının iman etmediği ima edilir. Yazar bu kıssayı da anlamsal dönüşüme uğratar, Hız. Nuh'a inanmayan oğlu Yam'ı hanımlarından biriyle değiştirir.Hız. Lut ise genç erkeklerle münasebette bulunan kavmini uyarır; fakat kavmi onu dinlemez. Melekler,Hız. Lut ve ona inanan kavmine şehir dışına çıkmalarını söyler. Hız. Lut'un karısı da ona inanmayanlar arasındadır. Sodom ve Gomora halkı gökten yağın taşlarla yok edilir (Pala, 1995: 351). Ana metin bu olaylara açık göndermelerde bulunur: “Hız. Nuh ile Hız. Lût büyük peygamberlerden idiler. Kûranı Kerime göre kendileri cennetliktir. Ama eşleri cehennemliktir” (Gündoğdu, 1996: 29) derken,Hız. Ayşe'nin cehennemlik olduğunu anlatmaya çalışır. Alt metinlerin hiçbirinde Hız. Ayşe bu şekilde yer almaz. Alt metinlerde Hız. Ayşe,Hız. Peygamberin eşi, tüm müminlerin annesi, sâliha bir kadındır.

Hız. Ayşe ile ilgili anlatılanlar Veysel'in doğumuyla doğrudan ilişkili olaylardır. Yemen'in Karen nahiyesinden Medine'ye panayıra gelen Mansur ailesi burada Hız. Peygamberin evine misafir olur. Müslüman olurlar. Sekiz yaşlarındaki kızlarıAmine,Hız. Peygamberin hizmetini görmek için Hız. Peygamberin yanına bırakılır. Hız. Peygamberin kızı Hız. Fatıma ile Mansur'un kızı Amine birbirlerini çok sever, kardeş gibi birbirlerine bağlanırlar. Bir gün abdest almak için Hız. Peygamber, Amine'den ibrik ve leğen ister. Hız. Peygamber abdest alırken burnundan sekiz-on damla kan akar. Hız. Peygamber Hız. Ayşe'yi çağırır. Leğendeki suyu içerse isteği olan evladın olacağını söyler. Hız. Ayşe bu kanlı, pis suyu içmeyeceğini söyler. Hız. Peygamber, Amine'den bu suyu evin arka bahçesine ayak basılmayacak bir yere dökmesini ister. Suyun üzeri bir parça toprakla kapatılacaktır. Amine bahçede dökcek uygun bir yer bulamaz, suyu sonuna kadar

içer.Suyu içmesi sonucu hamile kalan Amine, babasının yanına gönderilir. Hz. Peygamber tarafından olayı anlatan bir mektup yazdırılır. Mansur ailesi bu durum karşısında sevinç duyar. Hz. Peygamber doğacak çocuğa Veysel isminin konulmasını ister, bu çocuk büyüdüğünde büyük bir veli olacaktır (Gündoğdu, 1996: 35-45). Amine'nin Hz. Peygamberin abdest alırken burnundan akan kanlı suyu içerek hamile kalması Meryem kıssasını anıştırır. Anıştırma bir şeyi doğrudan anmadan belirtmektir. Doğrudan anma bir göndergedir. Anıştırma, bir sözcüğün alıntılanması ya da bir başka yapıtın açıkça bildirilmeden anılmasıdır (Aktulum, 2007a: 109). Meryem, İmran adlı bir zatın kızıdır. Doğduğunda anne ve babası tarafından mabede adanarak, oranın İmamı Zekeriya peygambere teslim edilir. 15 yaşına gelince Yusuf Neccâr'la nişanlanır ise de onunla evlenmeden Cebrailvasıtasıyla üflenip gebe kalır. Yahudiler ona çok eziyet ederler. Hz. İsa'nın hayatı boyunca annesi Meryem de hayattaymış. Hz. İsa'nın göğе çekilmesinden bir müddet sonra ölür (Pala, 1995: 370). Hz. İsa'nın babasız doğması gibi ana metinde Veysel de babasız doğar, Veysel Hz. Peygamberin nefes evladıdır. Ana metinde Veysel Sıffin'de şehit olduktan kısa bir süre sonra annesi Amine ölür. Bu yönleriyle Hz. İsa ile Veysel (babasız doğma-nefes evladı olma), Hz. Meryem ile Amine arasında benzerlikler kurulur. Bu benzerlikler Hz. İsa'nın hayatını anıştırır.

Amine, Muratoğulları kabilesinden o zamanlar çok yaşlı olan Karen oğlu Amr ile evlenir. Amr ile Amine baba-kız gibi yaşarlar. Alt metinlerde sadece SÖ'de Veysel'in babasının ismi Âmir olarak geçer (Gündoğdu, 1996: 62; SÖ: 5). SÖ'de Âmir, Veysel'in gerçek babasıdır; ana metinde ise üvey babasıdır. Bu olayda da anlamsal dönüşüm görülür. Amr, Veysel üç yaşına gelince ölür.

Gündoğdu'nun metninde Veysel'in 624-625 yıllarında (Gündoğdu, 1996: 75) doğduğu belirtilirken, alt metinlerde:

“Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguben Mekke'de kopduğu gibi

Karenden togdı bir mâh-ı tâbân

Melek sûretlüdür illâ inân” (MK₃: 139),

“Gelen günde Habîbullâh cihâna

Karende Veys geldi ‘ayâna” (MK₆: 40b-41a) şeklinde geçer. Ana metinde Veysel Hz. Peygamberin nefes evladı olarak geçerken alt metinlerde Veysel’in doğumu Hz. Peygamberin doğumuyla aynı zaman olarak gösterilir.

SÖ’de “Üveysî Karenî, Hazret-i Nebî-i Ekrem Efendimizin peygamberlikle irsâl olunacağını ba’sinden mukaddem ihbâr eylemiş olmasından kendilerinin şeref-i ba’sinden evvel tevellüd itmiş olduğu istidlâl olunur ki bu sûret-i müsteb‘id değildir” (SÖ: 6) denirken, Veysel’in doğumunun peygamberliğin ilanından önce olduğu belirtilir. Ana metinde tarihsel çerçevede meydana gelen değişim anlamsal dönüşüm yollarından öyküsel dönüşümü oluşturur.

Veysel 6-7 yaşlarındayken köyün bilgininden ders alır. Bu dersler 5-6 yıl kadar devam eder (Gündoğdu, 1996: 67). Alt metinlerde Veysel’in okuma yazma bilip bilmediği ile ilgili bir bilgi yer almaz. Bu yönüyle bu bölümde yazar, kendinden önceki metinlerde bulunmayan bir olayı metnine koyar, genişletme yoluyla yeni bir yapıt oluşturur. Gündoğdu, biçimsel dönüştürme yapar.

Veysel, ana metinde de alt metinlerde de fakirdir. Hz. Peygamber, her fırsatta onlara bir miktar para gönderir. Fakat bu yardımlar mesafe uzak olduğundan zamanında ulaşmaz. Bu yüzden sıkıntılı anlar yaşarlar (Gündoğdu, 1996: 67). Alt metinlerde bu durum şu şekillerde geçer:

“İşi dâim deve güdüp gözetmek

Virürler ahşamın bir pâre etmek

Kimisin kendüsi yir kimin anası

Kuru etmekdür anların gıdâsı” (MK₁: 10a),

“Anların zikirleri hem çoğ idi

Yiyecekleri dahi hem yog idi” (MK₂: 232b),

“Kimini kendüsi yir kimin anası

Yavan etmekdür anın gıdâsı” (MK₃: 146),

“Ve dahi yurdlardan eskice çullar divşürtürdi yürürdi yollar kırakına sererdi iyle begendüğün alurdı girü kalanın kendü hırkasına koyardı ve her mahalleye ki verürdi” (MK₄: 104b),

“Ömer çün Veys gördi bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak” (MK₅: 97b),

“Üveys, yiyeceğini, giyeceğini şuraya buraya atılmış olan süprüntileri kâbil olan kısmından ayırıp temîn itmekde, ba‘zen de oruç hâlinde yine atılmış hurmâ çekirdeklerini toplayup satarak bunların itmânından iftâriyesini tedârik eylemekde idi” (SÖ: 36-37). Yazar öykünme yoluyla alt metinlerde bulunan yoksul biçimde hayatını sürdürme motifini metnine benzer şekilde alır.

Veysel Hz. Peygamberi görmek ister. Annesi, oğlu için bir kervan ayarlar; onu bir kervanla yollar. Kervan yükünden dolayı Medine’de bir saat kadar kalacaktır. Bu yüzden Hz. Peygamberi göremediği zaman kervanı kaçırmaması için hemen dönmesi gerekmektedir. Veysel’in Hz. Peygamberi görmeden hemen dönme sebebi alt metinlerde annesinin yaşlı, yatalak ve ama olmasına bağlanır. Bu yönden de ana metinde anlamsal bir dönüşüm yapılır. Yazarın bazı olayları anlatırken araya girerek içanlatılarla anlatısının gerçekliğine okuyucuyu inandırmaya çalıştığı görülür. Veysel Medine’ye giderken birtakım kerâmetlerde bulunur. Fırtınanın geleceğini önceden haber verip kervanı ölümünden kurtarması (Gündoğdu, 1996: 78), bir devenin okunan dua ile iyileştirilmesi (Gündoğdu, 1996: 82) gibi kerâmetler gösterir. Bu kerâmetler alt metinlerde geçmez. Bu yolculuk esnasında Veysel 11-12 yaşlarındadır. Alt metinlerde ise Veysel Hz. Peygamberi görmeye gittiğinde yaşlıdır. Medine’ye gelen Veysel, Hz. Ali’nin evine gider. Kapıyı Hz. Fatıma açar. Hz. Fatıma Veysel’i eve alır, onunla sohbet eder. Hz. Peygamber ile Hz. Ali’nin küffarla cenkte olduğunu söyler. Veysel Hz. Peygamberi göremeden geri döner. MK₁, MK₃ ve MK₆’da ise Veysel Hz. Peygamberin evine gider, kapıyı Hz. Ayşe açar. Alt metinlerde de Veysel, Hz. Peygamberi göremeden döner. Resulullah mescide gider ashabına olanları anlatır. SÖ’de, MK₄’te ve MK₅’te bu olaylar anlatılmaz. Alt metinlerle ana metin arasında Medine’ye gidilen zamanda (çocukluk-yaşlılık dönemlerinde), gidilme şeklinde (kervanla-tek başına), Medine’de kalamama nedeninde (kervanın dönmesi-yaşlı annenin varlığı), yolda gösterilen kerametlerde, kapıyı açan kişide (Hz. Fatıma-Hz. Ayşe), Resullulahın nerede bulunduğu (küffarla cenkte-mescitte) birtakım değişimler görülür. Ana metinde

olayın tarihsel çerçevesinde dönüşümler olduğu için öyküsel dönüşüm, eylemin akışında bir dönüşüm olduğu için edimsel dönüşüm görülür.

Veysel Medine'ye gidip döndükten 5-6 ay sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi çağırır. Hz. Ali'den hırkasını, Uhut'ta kırılan dişini ve bazı armağanları Veysel'e götürmesini ister. Bu hediyelere Hz. Fatıma da bazı giysi ve emanetleri ekler (Gündoğdu, 1996: 93). Hz. Ali on günlük bir yolculuktan sonra Karen'e gelir. Veysel Hz. Ali'yi yolda karşılar. Yazar rüya motifini burada kullanır. Veysel rüyasında Hz. Peygamberi görür, Hz. Peygamber ona Hz. Ali'nin geleceğini, onu karşılaşmasını söyler (Gündoğdu, 1996: 96). Rüya motifi alt metinlerde farklı şekilde bulunur. MK₂'de Veysel, Hz. Peygamberi önce düşünde görür. Rüya Hz. Peygambere âşık olan Veysel, annesinden izin alır. Annesi de rüyasında Hz. Peygamberi görür, Hz. Peygamber ona ve oğluna şefaate edeceği müjdesini verir (MK₂: 233a). Alt metinde görülen rüya, halk hikâyelerinde bulunan motifle benzerlik gösterir. "Halk hikâyelerinde, hikâye kahramanını âşık olmaya ulaştıran rüya motifi kompleks bir motiftir. Başka kültürlerde tek tek ortaya çıkan unsurlar âşık edebiyatındaki rüya motifinde birbirinin içine girmiş olarak bir arada yaşatılmaktadır. Hikâye kahramanı bu rüya ile pir elinden bade içerek Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve kendisine toplum içinde müstesna bir yer sağlayacak saz şâiri olmak için gerekli bütün hünerleri ve bilgileri kazanmaktadır. Uyandığı andan itibaren yeni kişiliği ile çevresinden ilgi, sevgi ve saygı görmeye başlamaktadır" (Günay, 2005: 132-133). Alt metinde rüyada sevgiliye (Hz. Peygambere) âşık olma motifi bulunur. Hz. Ali iki-üç gün Veysel'in evinde misafir olarak kalır, ona gizli sırları ve batınî ilimleri öğretir. Emanetleri Veysel'e verir, geri döner. Alt metinlerde bulunmayan bu olay örgüsü ana metinde genişletme meydana getirir.

Metinlerin önemli motiflerinden biri de Hz. Peygamber tarafından vasiyet edilen hırkanın Veysel'e verilmesidir. MK₁ ve MK₃'te Hz. Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ömer ile Hz. Ali Veysel'i bulmak için Kûfe'ye giderler, onu Karen'de bulur, ona hırkayı verir, ondan dua alır ve dönerler (MK₁: 7a-15b; MK₃: 144-149). MK₄ ve MK₅'te Hz. Ömer ile Hz. Ali Veysel'i Arana Deresi'nde bulur (MK₄: 98a-98b; MK₅: 96b-97a). MK₂'de ise hırka Hz. Peygamberin hayatta olduğu bir zamanda yine Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından Veysel'e verilir. Burada Kûfe'ye değil doğrudan Karen'e giderler. Hırka Veysel'in evinde verilir (MK₂: 240b-245a). MK₂'de Hz. Peygamber hayattayken hırka Veysel'e verilmesine rağmen diğer metinlerde Hz. Peygamberin ölümünden sonra hırka

verilir. Alt metinlerin ortak özelliği hırkanın Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından Veysel'e verilmesidir. SÖ'de ise hırka meselesine değinilmez. Alt metinlerde Hz. Ömer ile Hz. Ali tarafından verilen hırka, ana metinde sadece Hz. Ali tarafından verilir. Hz. Ömer'in ana metinde üstün nitelikli değerler dizgesinden alçaltıcı değerler dizgesine yerleştirilerek bu olay örgüsünden çıkarılması anlamsal dönüşümlerden "transvalorisation" ile tanımlanır. Hırkanın verilme zamanında da (Hz. Peygamber hayattayken-ölümünden sonra) değişim görülür. Olayın zamanında meydana gelen bu değişim anlamsal dönüşüm tiplerinden öyküsel dönüşümü sağlar.

Alt metinlerde hırkayı alan Veysel, Hz. Ömer ile Hz. Ali'den ayrılır, bir kayanın arkasında yalnız başına, Allah'a günahkâr ümmetin affi için dua eder. Aradan hayli zaman geçer, Veysel dönmez. Hz. Ömer ile Hz. Ali dayanamaz Veysel'in yanına giderler. Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Veysel'i merak edip gelişiyile bütün ümmetin affi engellenmiş olur (MK₁: 12a; MK₂: 244b; MK₆: 46a). Veysel'le görüşen Hz. Ömer'in halifeliğinden pişmanlık duyması, Veysel'e özenmesi (MK₁: 12b-13a), Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Veysel'e yardım etmek istemesi (MK₁: 13b; MK₄: 100b; MK₅: 98a) alt metinlerde bulunan, ana metinde yer almayan olaylardır. Gündoğdu'nun, alt metinlerde bulunan bu olayları metnine almaması indirgeme olarak tanımlanır. İndirgeme biçimsel dönüşüm yollarından biridir. Yazar indirgemedi metninden bir parçayı kesip çıkarır.

Yazar hırka meselesini anlatırken Veda Haccı'nı içanlatı (anlatı içinde anlatı) olarak metnine sokar. Veda Haccı'nda Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendisine halife tayin eder. Metinde Hz. Ali'nin halife tayin edilmesi uzun uzun anlatılır. Yazar, Hz. Peygamberin ölümünü anlatırken zehirlenerek öldürüldüğünü belirtir. Bu zehiri verenin de Hz. Ebu Bekir olduğunu söyler. Hz. Peygamberin ölümüne ilk üç halife sevinir (Gündoğdu, 1996: 137). Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in isimleri alt metinlerde de geçer. Alt metinlerde ilk iki halife üstün nitelikli değerler dizgesiyle yer alırken, ana metinde değersel dönüşüm yaşayarak alçaltıcı değerlerle donatılırlar. Anlamsal dönüşümün bu türüne transvalorisation denir. Hz. Ali ilk üç halifenin bu tutumlarına çok üzülür. Yazar ilerleyen bölümlerde Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in Hz. Ali'yi öldürmek istemelerini de anlatısına ekler. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in Ehl-i Beyt'e zulüm ve haksızlıklar yaptığını ifade eder (Gündoğdu, 1996: 155). Tüm bu anlatılar içanlatıdır. Yazar bu içanlatılarla metninde genişletme yapar. Hz. Peygamberin ölüm haberini alan Veysel, davudî sesiyle ağlar. Bu şekilde ağlaması Davud peygamberi anıştırır. İsrailoğullarının

hem sultanı hem de peygamberi olan Hz. Davud, sesinin güzelliği ile meşhurdur. O Zebur’u okurken herkes susup onu dinlermiş. Hatta o derece etkili bir sesi varmış ki onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile olurmuş. Gür ve kalın sese Dâvudî ses denilir (Pala, 1995: 133).

Veysel sahra ve çöllerde yaşayan vahşi hayvanları etrafına toplar, Hz. Peygamberin ölüm yasını tutar. Bu durum Hacı Bektaş’ı anıtırır. Hacı Bektaş Horasan’dan gelen Babaî halifelerindendir. XIII. yüzyılda Bektaşîlik tarikatının kurucusudur. Hacı Bektaş’ın hayvanlarla konuştuğu, bazı hayvanların donuna girdiği ile ilgili halk arasında mevcut olan inanç anıtırılır. Metnin yazarı da Bektaşî’dir.

Veysel ana metinde çevresinde saygı duyulan, müşkülli halleden, kendisine danışılan, akıllı ve bilgili bir kimseyken (Gündoğdu, 1996: 165), alt metinlerde halk tarafından hakir görülen, alay edilen bir deve çobanıdır:

“Deve güder yabânda bir delüdür

İl içinde adı bağlamaludur” (MK₁: 10a),

“Böyle deyince biri didi hemân

Bir deveci vardurur ‘aklı noksân” (MK₂: 242b),

“Deve güder yabânda bir delüdür

Halk içinde adı bağlamaludur” (MK₃: 146),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı ne sorarsın ol bir delüdür ve ahmak ve yohsul kişidür deve güder halka karışmaz” (MK₄: 98),

“Ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı sorarsan ol delüdür ahmak yohsul kişidir deve güder halka karışmaz didiler” (MK₅: 96b),

“Âilesi müşârû’n-ileyhin hâlini hakikat göziyle görmeyerek cinnetine hükm itmiş ve akrabâsının istihzâsı da buna munzamm olmakda bulunmuş idi” (SÖ: 37). MK₆ dışındaki tüm alt metinlerde Veysel çevresinde deli olarak görülür. Alt metinlerde deli olarak görülen Veysel, ana metinde akıllı ve bilge biri olarak görülür. Alt metinlerde Veysel’in alçaltıcı değerlerle donatılan kişiliği ana metinde üstün niteliklerle donatılır. Buna anlamsal dönüşüm yollarından transvalorisation (değersel-dönüşüm) denir.

Ana metinde Veysel, budamanın ve kahvenin mucidi olarak geçer. Veysel develerini otlatırken bir ara uykuya dalar. Develer bir bağı girerek ona zarar verir. Veysel bağı sahibiyle beraber budar. O yıl daha büyük ve daha çok üzüm elde edilir. Böylece budama tekniğini insanlar Veysel’den öğrenir (Gündoğdu, 1996: 175-179). Veysel develerini bir vadide otlatırken yaktığı ateşe kahve ağacının dallarını atar. Etrafa hoş bir koku yayılır. Kahve ağacının dallarını toplar, çekirdeklerini ateşte kızartır. Daha sonra bu çekirdekleri çiğner. Sonradan insanlar bu çekirdekleri kullanarak kahve yaparlar. Veysel kahvenin de mucididir (Gündoğdu, 1996: 180-183). Veysel’in budamanın ve kahvenin mucidi olarak görülmesi alt metinlerde bulunmaz. Yazar burada biçimsel dönüşümlerden genişletme yapar.

Gündoğdu’nun metninde yer alan Veysel suretli melek motifi alt metinlerde de karşımıza çıkar:

“Kıyamet kurulduktan sonra yetmiş bin melek gelir. Bunların hepsi Veysel Karani suretinde yaratılmışlardır. Bunlar arasında Veysel Karani’de Araset Meydanına gelir. Cennete girer, fakat muradı ilahi ile onun gelip geçtiğini başkaları göremez” (Gündoğdu, 1996: 226). Veysel bunların içinde gizli kalacak, dünyada gizli olduğu gibi orada da onu kimse tanımayacaktır. Bu motif alt metinlerde şu şekilde anlatılır:

“Hüdâ halk ide yetmiş bin melâik

Kamusı Veys şekili ile sâlik

Bularun içlerinde Veyis pinhân

Cemî‘-i halk-ı mahşer mest ü hayrân” (MK₁: 6a),

“Yarın kıyâmet gününde yitmiş bin ferîşte yaradır durur küllisinün sûreti Veys sûreti gibi ola arasında bile cennete gire hiç kimse anı bilmeye zîrâ Hak kubbesi içinde gizlüydi ‘ibâdet kıldadı ve kendü özünü halkdan gizledi ve ahiretde dahi kimse anı bilmeye” (MK₄: 96b). Bu motifte öykünme görülür. Alt metinlerin izleği taklit edilir.

Ana metinde Veysel’in günlerini ibadetle geçirdiği belirtilir; fakat ibadetinin ne şekilde olduğuna değinilmez. Alt metinlerde ise Veysel’in meleklere benzeme isteğinden söz edilerek geceleri ibadet ettiği anlatılır (MK₃: 163; MK₄: 103a; MK₅: 99b-100a; SÖ: 14). Yazar metninde indirgeme yapar, ibadet etme şeklini metninden kesip çıkarır.

32-33 yaşlarında olan Veysel, Hz. Ali tarafından Sıffin Savaşı'na katılması için Mansur adlı bir mümin tarafından davet edilir. Veysel bin kişilik bir ordu toplayarak Hz. Ali'nin ordusuna katılır. Veysel önce Medine'ye gider, Hz. Peygamberin kabrini ziyaret eder. Oradan Kûfe'ye hareket eder. Hz. Ali'nin Kûfe'den ayrıldığını öğrenince Kerbela Çölü'ne gider. Yazar Hz. Nuh'un gemisinin bu çöle tufandan sonra indiğini, Hz. Nuh'un kavmine burada çorba pişirip dağıttığını ifade eder. Böylece Nuh tufanına açık göndermede bulunur. Hz. Nuh nice yıllar kavmini imana davet eder. Kavmine nasihat ettikçe onlar eza, cefa ve tahkir ederler. Hz. Nuh sonunda ümitsizliğe düşer, kavmine beddua eder. Bedduası kabul olur. Allah tarafından kendisine gemi yapılması emredilir. Hz. Nuh gemi yapar, kendisine inananları gemiye alır. Tufan her yeri kaplar, yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar tamamen yok olur (Pala, 1995; 432). Alt metinlerde savaşa davet edilme olayı bulunmaz. Bu bölümler yazar tarafından metne eklenir, metinde genişletme yapılır.

Ana metinde Veysel katıldığı Sıffin Savaşı'nda şehit düşer (Gündoğdu, 1996: 209-216). Veysel, MK₁, MK₄ ve MK₅'te de Sıffin Savaşı'nda şehit olur (MK₁: 18b; MK₄: 105a; MK₅: 100b). SÖ'de ise Veysel'in ölümüyle ilgili üç rivayet geçer: Birincisi Sıffin Savaşı'nda, ikincisi Hz. Ömer döneminde Azerbaycan seferinde yolda hastalandığında ve son olarak da Şam'da öldüğüdür (SÖ: 45-46). Veysel'in Sıffin Savaşı'nda şehit olmasında alt metinlere öykünme görülür.

Savaş sonrasında naaş üzerinde kabilelerin anlaşmazlığa düşmesi de alt metinlerde bulunmayan diğer bir motiftir. Yedi kabile Veysel'in naaşını memleketlerine götürmek ister. Anlaşmazlık o kadar artar ki kabileler savaşıacak duruma gelir. Veysel yedi farklı kabilenin tabutunda da görülür, her kabile naaşın kendilerine verildiğini zannederek savaşımadan yurtlarına döner (Gündoğdu, 1996: 216). Alt metinlerde bulunmayan bu motif de yazarın metnine eklediği bir izlektir. Burada da genişletme görülür. Yazar, Hz. Muaviye'yi de melun olarak tanıtır.

Veysel'in çevresinde iyice tanınmaktan rahatsızlık duyması üzerine Karen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşmesi alt metinlerde yer alırken (MK₁: 15a-15b; MK₄: 101a; MK₅: 98a), ana metinde bulunmaz. Yazar bunları metnine almayarak indirgeme yapar. Ana metinde Veysel'in annesinin ölümü Veysel'in ölümünden sonradır (Gündoğdu, 1996:

225). MK₁'de ise Veysel'in annesi önce ölür (MK₁: 15a-15b). Ana metinde öykünün zamanında değişiklik yapılarak öyküsel dönüşüm yapılır.

Hem ana metinde hem de alt metinlerde birçok vesile ile Hz. Peygamber, Veysel'i över:

“Allahın kokusunu, Yemen tarafından alıyorum” (Gündoğdu, 1996: 226),

“Kıyamet kurulduktan sonra yetmiş bin melek gelir. Bunların hepsi Veysel Karani suretinde yaratılmışlardır. Bunlar arasında Veysel Karani'de Araset Meydanına gelir. Cennete girer, fakat muradı ilahi ile onun gelip geçtiğini başkaları göremez” (Gündoğdu, 1996: 226),

“Bu ümmetimden benim Halilim, benim parçam olan Veysel Karani'dir” (Gündoğdu, 1996: 227).

H. Peygamber alt metinlerde de birçok vesile ile ana metne benzer ifadelerle Veysel'i metheder:

“Nebî kim rahmeten lil'âlemîndür

Didi kim Veys ü hayrû't-tâbi'îndür” (MK₁: 6a),

“Hayrû't-tâbi'în biihsânin ve 'atfin yani Yemenden yanadan Tanrı dostunun nefesinki eseri kokusu gelür” (MK₄: 96b),

“Hayrû't-tâbi'în bi ihsânin ve 'atfin yani Yemenden yanadan Tanrı Ta'âlâ dostunun kokusu gelür” (MK₅: 95b),

“Tâbi'înin hayırlısı Üveys nâmıyla çağırılan bir zâtdır. Yemende vâlidesi ve üzerinde âbrâş 'illetinden kalma nişânesi vardır. Size Allâhdan mağfiret taleb itmesi içün ona yaklaşınız” (SÖ: 59),

“Cenâb-ı Bârî başlarının saçı çok, yüzleri tama'-ı dünyadan 'ârî, karınları boş olan hâlis kullarını sever, bunlar o kimselerdir ki umerânın huzûrına girmek istedikleri zamân nâil-i ruhsat olmazlar, izdivâc itmek arzusunda bulunurlarsa hiçbir taraftan rûy-ı kabûl görmezler, meydândan gâib olurlar ise ne olduklarını soran olmaz, hasta düşerler ise 'iyâdetlerine kimse gitmez buyurulmuş ve bu kelimât-ı mübecceleyi işiden ashâb-ı kirâm, içimizde o evsâfî hâiz bir recül kim olabilir? deyü taraf-ı eşref-i peygamberîden

sual itmeleriyle Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz, o zât (Üveys el-Karanîdir) cevâbını i'tâ buyurmuş” (SÖ: 59-60),

“Tâbi‘înin hayırlısı Üveysdir” (SÖ: 61),

“Ben Yemen tarafından nesîm-i İlâhînin esdiğini his idiyorum” (SÖ: 67). Ana metinde geçen övgülerin alt metinlerin taklidi olduğu görülür. Ana metinde alt metinlere öykünme görülür.

Veysel alt metinlerde, cennete girileceği zaman Rebia ve Mudara kabilelerinin davarlarının kılı sayısınca kişiye şefaate edecektir. Kıyamet gününde mümin kullara cennete girme emri verildiğinde, durdurulan Veysel’den şefaate istenecektir (MK₁: 12a; MK₄: 97a; MK₅: 96a; SÖ: 38). Bu motif ana metinde bulunmaz. Ana metinde indirgeme yapılır.

Ana metinde Veysel’in annesi genç, güzel ve sağlıklı birisidir. Karen’de yakışıklı ve zengin birçok genç tarafından evlenmek için teklif alır. Tüm alt metinlerde ise Veysel’in annesi ihtiyar, yatalak ve amadır:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b),

“Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri‘âyet kılur ana gice gündüz” (MK₃: 143),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcuk idi” (MK₄: 97a),

“Veysin anası bir gözsüzce karıcugdı” (MK₅: 96a). Veysel’in annesinin kişisel değerlerinde bir değişim olmamasına rağmen fiziksel değerlerinde görülen bu değişim de transvalorisation yani değersel-dönüşüm olarak görülebilir.

Ana metinde Veysel insanlardan kaçmaz, onlarla birlikte yaşar, çevresinde saygı gören biridir. Alt metinlerde ise Veysel insanlardan uzak ve yalnız olarak yaşar:

“Deve güderdi vâdi-i Karende

Hemîşe yalnız olurdu anda” (MK₁: 5a),

“Pes iken sonra görmediler anı

Yürürdi ‘âlem içinde nihâni” (MK₁: 15b),

“İrak oldukça halkdan cânı anun

Yakîn olurdu Hakka cânı anun” (MK₃: 142),

“Arâne Deresinde deve güder ahşam eve gelicek ol aklar âdeme karışmaz hiç şâd ve gam bilmez” (MK₅: 96b). Ana metinde Veysel’in insanlardan kaçmaması eylemin akışında yapılan değişim olduğundan anlamsal dönüşüm yollarından edimsel dönüşüm yapılır.

Veysel’in anne sevgisi hem ana metinde hem de alt metinlerde üzerinde önemle durulan duygudur:

“Ey benim şefkatli ve pek muhterem anneciğim, sana karşı şimdiye kadar bir itaatsizlikte bulundum mu ki ” (Gündoğdu, 1996: 71),

“Anasına çok ‘izzet ider idi” (MK₂:232b),

“Anasınun ayagın öper idi

Dahi hem Hâlıkına tapar idi” (MK₂:2/237a),

“Anası var karıcuk iki gözsüz

Ri‘âyet kılur ana gice gündüz” (MK₃: 143),

Anne sevgisi Veysel ile ilgili tüm metinlerde ana motiflerden birini oluşturur. Veysel yazılı edebiyatta adeta anne sevgisinin bir sembolüdür. Bu motifte alt metinlere öykünme görülür.

Veysel bir cilt hastalığına yakalanır. Bedeninde alaca lekeler peyda olur. Abraş denilen bu hastalığa uzun zaman tahammül eder. Sonradan iyileşir. Fakat elinde bir leke kalır. Ana metinde bulunmayan bu beyaz leke MK₆ dışındaki alt metinlerin tümünde yer alır:

“Ki sag elinde anın bir ak beni var

Dimişdi Mustafâ sultân-ı muhtâr” (MK₁: 11b),

“Didiler kim cemâli hem küşâni

Sag elinde bir ag ben var nişâni” (MK₂: 243),

“Dimiş idi Mustafâ sultân-ı muhtâr

Sag elinde anun bir ak beni var” (MK₃: 148),

“Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardur ol nûrdandır” (MK₄: 97b),

“Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nurdan” (MK₅: 96b),

“Üveys el-Karanînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğsü mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir ‘illet nişânesi mevcûd olduğunu...” (SÖ: 12). SÖ’de ak ben sol omuzunun altındayken, diğer anlatımlarda sağ elindedir. Veysel hastalığını unutmamak için o tek lekenin vücudunda kalmasını Allah’tan diler, onun için ak ben kalır. Alt metinlerde bulunan bu motifin ana metinde bulunmaması indirgemedir. Motif alt metinlerden kesip çıkarılır, ana metne alınmaz.

Veysel, Allah tarafından cennete çıkarılır. Orada miraca çıkan Hz. Peygamberi görür. Hz. Peygamber pöstekiye sarınmış, ayakları altında yuvarlanan bir insan görür. Bunun kim olduğunu sorar. Veysel Karani olduğunu söylerler (Gündoğdu, 1996: 227). Bu olay alt metinlerde geçmez. Burada da yazar metnini ciddi biçimde dönüşüme uğratar, biçimsel dönüşümle metninde genişletme yapar. MK₄ ve MK₅’te de miraçtan söz edilir, fakat burada anlatılan olay ana metinde anlatılandan farklıdır. Bu metinlerde Veysel’e ait olduğu belirtilen bir tacdan bahsedilir: Veysel’in arş-ı alada bulunan bir tacı vardır. Allah bu tacı Veysel’den almak için Cebrail’i ona yollar. Veysel günahkâr kulların yarısının affedilmesi karşılığında onu Allah’a verir. Cebrail nurdan bir zincirle tacı arşa asar. Hz. Peygamber miraca çıktığında nurdan zincirle arşa asılı duran tacı görür. Hz. Peygamber bu tacın sahibini sorar; Cebrail bunun Veysel’e ait olduğunu Allah’ın, ümmetin yarısının affedilmesi karşılığında bunu Veysel’den aldığını söyler. Hz. Peygamber, tacın sahibinin yalnızca içinde ak bir beni olan el ayasını görür. Hz. Peygamber, Veysel’i görmek ister; ama Allah onu dünyada da ahirette de göremeyeceğini bildirir (MK₄: 94a-95a; MK₅: 94b-96a). Tac ile ilgili bu menkıbe, diğer alt metinlerde geçmez. Miraç hadisesinin ana metinde farklı şekilde yer alması transmotivation olarak tanımlanabilir. Transmotivation (örgüsel-dönüşüm) bir örgenin bir başka örgenin yerine konmasıdır. Alt metinlerde tacını ümmetin affedilmesi

karşılığında Allah’a veren Veysel, ana metinde pöstekiye sarınır, Hz. Peygamberin ayakları altında yuvarlanır. Olayın örgesinde dönüşüm görülür.

Hz. Peygamberin savaşta dişinin kırıldığını duyan Veysel’in, bunun hangi diş olduğunu bilmediği için tüm dişlerini taşla kırma motifi ana metinde yer almaz. Dişlerini kırma motifi alt metinlerin üçünde şu şekilde geçer:

“Didi dişin sıdı kâfir Resûlun

Ben ol dem ‘aşkına ol pür usûlun

Ana yâr-ı muvâfık olmak için

Komadum bir dişim agzımda bütün” (MK₁: 14b),

“Veys ayıtdı Peygâmberi severmiyeyidinüz muvâfakat ideydünüz kâfirler savaşında mübârek dişin sındurdılar siz dahi dişlerünüzi sıyaydunuz dostlık şartı bu idi Veys kendü dişlerin gösterdi agzında bir bütün dişi yog idi” (MK₄: 100a),

“Veys kendi dişin gösterdi bir bütün dişi yogdı Resûl Hazretinin Uhud Gazasında mübârek dişin sındurdılar ana muvâfakat itdim hep dişüm çektirdim” (MK₅: 97b). Alt metinlerde yer alan bu motifin ana metinden kesip çıkarılmasına indirgeme denir.

Veysel’in annesinin ismi ana metinde Amine olarak geçer. Alt metinlerin birinde ise ana metinden farklı olarak geçer:

“Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi” (MK₂: 232b).

Ana metinde bulunmayıp alt metinlerde bulunan başka olaylar da bulunur. Gündoğdu metnini kaleme alırken alt metinlerde yer alan bu motifleri anlatısına almaz. Bu durum biçimsel dönüşüm yollarından biri olan indirgeme olarak tanımlanır. İndirgemedede metinden bazı parçalar kesip çıkarılır. Ana metinde yer almayıp alt metinlerde yer alan diğer motifler de şunlardır:

Otuz yıl boyunca kazdığı mezar üstünde bekleme motifi (MK₄: 103b; MK₅: 100a), dost edinilmemesi gereken üç unsur motifi (MK₄: 103b; MK₅: 100a), Hayyam oğlu Kerim ile karşılaşma (MK₁: 15b-18a; MK₄: 101a-102b; MK₅: 98b-99b; SÖ: 16-21), Hz. Peygamberle mana âleminde görüşme motifi (MK₁: 14a), Rebi ile görüşme (MK₁: 17b-18b; MK₄: 102b-103a; MK₅: 99b).

Gündoğdu'nun metninde kolaj imgesinin izleri görülür. Kolaj, bir metne ait parçaların başka bir metne yapıştırılmasıyla yeni bir birleşim düzeni içerisine sokulmasıdır. Kolaj 1910'lu yıllarda plastik sanatlar alanında doğar. Yapıştırma resim olarak bilinen bu yöntem özellikle kübist ressamlar tarafında kullanılır. Braque, Picasso gibi kübist ressamlar gazete kâğıdı, posta pulları, afişler, fotoğraflar gibi nesneleri çoğunlukla boyanmış tuvallerine yapıştırarak onları tablonun düzenlenişinde hareket noktası yaparlar. Resim yapmaz, ayrışık unsurları bir araya getirirler. Böylece kolaj bir alıntı işlemi gerçekleştirir. Metin alanında ise metin dışından alınan en küçüğünden en büyüğüne kadar her ayrışık unsurun belli bir düzgülüye göre belirlenmiş bir yapıta sokulması işlemidir. Kolajda başka bir metinden kesilen bir parça yeni bir metne yapıştırılır (Aktulum, 2007a: 222-223). Gündoğdu'nun metninde alt metinlerde bulunan birçok motif alınır, yeni bir yaratı olan ana metne taşınır, bunlara yeni olaylar eklenir, bu olaylar kolajlanarak (alt metinlerden gelenler-yeniden eklenenler) yeni bir metnin içine sokulur. Yazar farklı metinlere ait parçaları kolaj tekniğiyle yeni bir metinde bir araya getirir. Ayrışık unsurlar bir yapıştırma işlemiyle, biçimsel dönüşüm yoluyla yeni metinde yanyana getirilir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında yeni metnin eski metinlerden izler taşıdığını söylemek mümkündür; fakat ana metin birçok yönden anlamsal ve biçimsel dönüşüme uğrar. Palempsest imgelere ana metinde rastlanır. Palempsest imgesine göre yeni yazılar kâğıtlardan kazındıkça önceki metin silik de olsa kendisini gösterir. Ana metin kaynaklarını bütünüyle silmez, alt metinlerden izler taşır (Aktulum, 2007a: 217). Gündoğdu'nun metninde de daha önce kaleme alınmış metinlerin izleri görülür. Yeni metin eski metinlerden izler taşır. Yeni metindeki motifler incelendikçe bu motiflerin bir kısmının önceki metinlerden alındığı, yeniden işlendiği, içinde yer aldığı yeni metinde yeni anlamlar yüklediği görülür.

Sonuç olarak Gündoğdu'nun metni yenidenyazma ile alt metinlerin yeni metinde biçimsel ve anlamsal dönüşümüdür. Yenidenyazma işlemi bir dönüştürme, yeni anlam olanakları yaratma işlemidir. Yeniden söylenen sözlerin artık başka bir sesi, başka bir anlamı vardır. Gündoğdu da başka yazarlar tarafından yazılmış metinleri yeni bir okur kitlesiyle tanıştırmak için metnini yeniden yazar. Ayrışık unsurları, başka metinlere ait parçaları bir bütün içerisinde bir araya getirerek onları yeniden düzenler, böylelikle yeni bir metnin ortaya çıkarılmasını sağlar. Önceki metinler onu taklit eden, dönüştüren bir

başka metinde yinelenir. Eski imgelerin, yeni metinde yeni görünümler aldığı görülür. Ana metin alt metinlerin biçimsel ve anlamsal dönüştürme uğratılmış yenidenyazımıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. (2b) KÎTÂBU FÎ BEYÂNÎ VEYSEL KARÂNÎ RAHMETULLÂHÎ ‘ALEYH¹

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ol iklîm-i mübârek kim Yemendür

Anın bir köyi varidi Karendür

Hümâyûn menzili ‘âlî-mekândur

Şerefde kadr ile sankim cinândur

Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguban Mekkenen kopduğı gibi

Karenden togdı bir hurşîd-i tâbân

Melek-sîretlü fahr-ı âl-i insân

Gürûh-ı evliyâ içinde ma‘rûf

Serâser hüsn-i ahlâkıyla mevsûf

Habîbi Mustafâdan gizlemiş Hak

Üveysi görmemiş ol şâh-ı mutlak

Resûle Veys dahi irmemişdür

Biri birini zâhir görmemişdür

¹Üveysül Karanî. Milli Kütüphane. Yazma eser (761/1). Ankara.

Dimiş tezkire içre Şeyh ‘Attâr
Muhammedle Üveysün halin ey yâr

Egerçi Mustafâyı özler idi
Velî anası gönlin eyler idi

Olurdu Mustafâya gerçi tâlib
Rızâ-yı vâlîde olurdu gâlib

Olup bir kerre gâlib iştiyâkı
Resûlun ana kâr itdi firâkı

(3a)Anasından idüben isticâze

Didi varayın ol şâh-ı Hicâza

Kerem kıl ey ana vir bana destûr
Gözüm olsun cemâli ile pür-nûr

Nice bir çekeyin furkat ‘azâbın
Göreyüm ol du‘â kim âfitâbın

Anası didi kim ey kurretu’l-‘ayn
Benüm sensin iden gönlim evin zeyn

Eger kim varasın togrı evine

Görüp dîdârını cânın sevine

Olasın çün cemâliyle müşerref

Safâlar ola ez'âf-ı muzâ'af

Karîn olunca ol hurşîde sen mâh

Ayıt ey on sekiz bin 'âleme şâh

Za'ife câriyen anam gedâ-hâl

Salâtıyla selâm eyledi irsâl

Didi 'âsîlere çün şefkat ide

Unutmasun şefâ'atden bizi de

Zâ'ife 'âcize bî-çâresiyem

Anın dergâhının avâresiyem

Çün oldur dest-gîr üftâde-hâle

Gedâlar hâşa kim mahrûm kala

Muhammed sâdiku'l-va'dü'l-emîndür

Muhammed rahmeten lil-'âlemîndür

Çü sa'y idüp iresin kapusına
Anın bizden selâm it tapusına

(3b)Ger evde bulmayasın bî-tekellûf

Dönesin kılmayup anda tevakkuf

Eger mescidde vü gayri mekânda
Çü bulmadun revân dön durma anda

Anası kıldı çün ol resme te'kîd
Revân oldu pes ol sultân-ı tecrîd

Giderdi pes uçar gibi şitâbân
Geçerdi tag u sahra vü beyâbân

Dem-i rahmân irer gibi Yemenden
Gelürdi nefha-i rahmet Yemenden

Eser çün bâd-ı subh ol yâr-ı sâdık
Der-i dildâra gider gibi 'âşık

Üveys irdi çü dergâh-ı resûle
Edeb birle turup şart-ı usûle

Çagıruban didi ol merd-i kâne
Selâm olsun size ey ehl-i hâne

Kapunun ‘Âyişe ardına geldi
Selâmın lutf u ‘izzet birle aldı

Didi ‘Âyişe kimsin nedür adun
Bu dergâhda nedür asl-ı murâdun

Üveys aydur kanı ol cân-ı âdem
Muhammed Mustafâ sultân-ı ‘âlem

Ayıttı ‘Âyişe kanden gelürsin
Nedür adun ne milletden olursın

Didi iklîmimiz bizim Yemendür
Üveys adım benim köyüm Karendür

(4a) Ayıtdı ‘Âyişe bunda degil ol
Biraz sabr eyle ey hazretde makbûl

Didi kim durmaga yok bana destûr
Rızâ-yı vâlidem gâlib olupdur

Gelicek diyesiz ol pâdişâha
Salâtıyla selâm ü bî-nihâye

Muhibbün ‘âşıkun geldi Yemenden
Şefâ‘atla terahhum umar senden

Didi lutf ide ol Hakkın habîbi
Şefâ‘atden unutmasun garîbi

Rızâ-yı vâlidem olaydı bile
Kalaydım dergehinde yıllar ile

Bihakkın pâdişâh-ı hayy u kayyûm
Keremden kılmasun miskîni mahrûm

Şefâ‘at şey-i lillâh kıldı ânem
Unutmayup diyesiz anı da hem

Emânet sizlere didi ve döndi
Bu hâle ‘Âyişe vâh kim sevindi

Birazdan kim evine geldi Ahmed
Ayıttı ‘Âyişe ey şâh-ı emced

Muhibbün ‘âşıkın geldi Karenden
 Üveys adı vü iklîm-i Yemenden

Mesâfet kat‘ kılup geldi [o] miskîn
 Sizi bulmadı gitdi zâr-ı gamgîn

İşidüp Hazret-i Seyyid sevindi
 Velîkin görmedüğine yerindi

(4b)Didi gördün mianı ‘Âyişe sen
 Ayıtdı gördüm ey sultân-ı ahsen

Gözini ‘Âyişenün öpdî ol şâh
 Didi tûbâ li‘aynîk bârekallâh

Dönüp ashâba ol kân-ı şefâ‘at
 Benüm gözlerimi kılın ziyâret

‘Înâyetle Hüdânun lutfi irdi
 Gözüm Veysi gören gözleri gördi

Görüp yârân safâ kesb eylediler
 Haka çok şükr ü minnetler didiler

Üveys dönüp yine iline vardı
Yine çekdi riyâzet birle derdi

Seherden giceye dek sâim idi
Giceden subh olunca kâim idi

‘İbâdetler kılurdu sâdıkâne
Yanardı ‘aşk odına ‘âşıkâne

Dem olur üç gün üç gice yemezdi
Unudurdu ve acıkdu dizeydi

‘İbâdetle dili pür-nûr olurdu
Harâb-âbâd ü ten ma‘mûr olurdu

‘İbâdet ana dâim ‘âdet idi
Melek gibi gıdâsı tâ‘at idi

Yiyüben içmegi unutmuş idi
Kamu ‘ömrini bir gün tutmuş idi

(5a) Anide sâim olmagıdı fikri

Gıdâ itmişdi tâ‘at birle zikri

Deve güderdi vâdi-i Karende
Hemîşe yalnız olurdu anda

Irag oldukça halkından cihânın
Yakîn olurdu Hakka cânı anın

Bunı ashâba ol şâh muştuladı
Kulûbe doldı adı birle şâdı

Şu denlü kıldı medhin Veysün Ahmed
Kim oldu ‘aşkı gönüllerde bî-had

Kamu ashâb ‘âşık oldu cândan
Haber sormaga başladılar andan

Didi kubbelерüm altında ol Hak
Velîler var ki ben bilürem ancak

Olar kim Hak didi mahfî erendür
Birisi anların Veysel Karendür

Mübârek elin açuban sehergâh
Teveccüh eyler idi Veyse ol mâh

Alup Veysün nesîmini Karenden
Dem-i Rahmân gelür didi Yemenden

Üveyse Mustafâ sıdk ile ‘âşık
Üveys ise ana cânıyla ‘âşık

İki mahbûb biri birine meftûn
Bu anın ol bunun mihrine merhûn

Didi ashâb ey mahbûb-ı Bârî
Sizi görüp durur mı Veys bâri

(5b) Didi görmege bizi sa‘y itdi
Nasîb olmadı miskîn geldi gitdi

Didiler çünkü geldi çekdi zahmet
Niçün görmedi gitdi yine hasret

Didi Seyyid iki ‘illet var ana
Keremden Hak muayyen kıldı bana

Biri şer‘a ri‘âyet eylemekdür
Müsûlmân olana labüd gerekdür

Karıcık anası var iken gözsüz

Ri'âyet kılur ana gice gündüz

Şerî'at edebini gözler edebden

Degil bir lahza gâfil hükm-i Rabdan

Rızâ-yı vâlideyle hâl-i âgeh

Olup gâlib buluşdurmadı bana

Biri de şöyle gâlibdür ana hâl

‘İbâdetsiz degil bir dem ana hâl

Olup gice vü gündüz Hakka meşgûl

Dahi kimseyle me'nûs olımaz ol

Olupdur kamudan mutlak mücerred

Olımaz mâsivâ Allâh mukayyed

Şu denlü mest ü müstagrakdur ol cân

Ne kendüvi bilür ne gayrı hayrân

Didiler ya tapun gördi mi anı

Ayıtdı görmedüm ol yâr-ı cânı

Ne ol görür beni ne hod anı ben
Budur takdîr-i Rabbânî mu‘ayyen

(6a)Anın hakkında çok söz didi Ahmed

Nebîler serveri sultân u Ahmed

Nebî kim rahmeten lil‘âlemîndür
Didi kim Veys ü hayrû’t-tâbi‘îndür

Dahi didi Habîbullâh ki yarın
Hüda ba‘s ide halkun çünkü varın

Dirile ‘arsa-yı mahşerde kamu
Açıla dergehi uçmag u tamu

Hüdâ halk ide yetmiş bin melâik
Kamusı Veys şekili ile sâlik

Bularun içlerinde Veyis pinhân
Cemî‘-i halk-ı mahşer mest ü hayrân

Gire uçmaga Veys ol leşker ile
Müşerref ol gürûh ol server ile

Geçüben ‘arsa-yı mahşerden ol şâh
Hırâmân cenneti seyr ide ol mâh

Yüzün görmeye anın hîç dîde
Habîr olmaya andan efserîde

‘İbâdetle olup ‘âlemde me‘lûf
Melek evsâf ile olmışdı mevsûf

Anınçün ol nasîbe oldu mâlik
Refîkî oldu cumhûr-ı melâik

Ki eylerdi melek gibi ‘ibâdet
Hemîşe ta‘âtlar ana ‘âdet

Melâik-veş idüp tesbîhi dâim
Tururdu subh olunca gice kâim

(6b)Derîde kâimîn vardur felekde

Şerîkim bende cumhûr-ı melekde

İkinci gice kılurdu rûkû‘ı

Gözedüp subha dek râh-ı huşû‘ı

Üçünci gice kılur idi secde
Varurdu secdesi içinde vecde

Şeb-i çârum içinde bî-tereddüd
Tahiyyâtda ider idi teşehhüd

‘Amelden bir nefes olmazdı hâlî
Kamu zikri Hak idi kîl u kâli

Son ucu haşr ü neşr olunca âhir
Olunca her kişinin hâlî zâhir

Makâmın bulıcak her kişi anda
Kimi dûzahda kimisi cinânda

Makâmında durup ol şâh-ı kevneyn
Muhammed mâh-ı burc-ı kâbe kavseyn

Baka her yana hayretle Muhammed
Diye kande ola Veys-i mücerred

Hitâb-ı ‘izzet ire ki habîbim
Eyâ dertlülere sensin tabîbim

Diye Veysi araram yâ İlâhi
 Diye Hak ey dü ‘âlem pâdişâhı

Göremezsın sen anı çekme zahmet
 Eyâ ‘âlemlere lutf ile rahmet

(7a)Nitekim görmedügiydi cihânda

Bu dem hem görmeyisersin cinânda

Pes andan diye Seyyid yâ İlâhım
 Görür mi ol beni yâ pâdişâhım

Pes andan Hak diye kim yâ Muhammed
 Eyâ mahbûbum ey Mahmûd u Ahmed

Beni gören seni görmek ne hâcet
 Benem maksûd eyâ sâhib sa‘âdet

Seni görmek beni görmek içündür
 Sana irmek bana irmek içündür

Bana kullarımı kılmaga irşâd
 Seni halk itdüm ey sultân-ı ‘ibâd

Senin için yaratdım her ne kim var
Velî Veysi benimçün itdüm izhâr

Bu yana biz gelelim hâlimüze
Yine başlayalım eşgâlimüze

Pes âhir Mustafâ sultân-ı kevneyn
Şeh-i mecmu‘-ı insân kurretu’l-‘ayn

Cihândan kıldığı vakt intikâlî
Olup gâlib Hakkun şevki cihanı

Ne kim var ise ol hâletde lâzım
Vasiyyet kıldı ol sultân u hâkim

Müheyyâ eyleyüp ashâb-ı dîni
Vasiyyet kıldı cümle bâb-ı dîni

Hilâfet emrini virüp ‘atîka
Nasîhat kıldı sıddîk-ı sadîka

(7b)Didi kıl dîn-i İslâma ri‘âyet

İdüp nefsün gibi halka sa‘âdet

Hakkun emrini irgürün yirine
Mebâdâ kim müsülmânlar yerine

Didi yârân kim ey sultân-ı ‘âlem
Cihân cism-i vücûdun cân-ı âdem

Murakka‘ kim geyerdi hazretiniz
Kime virmekdür anı niyyetiniz

Teberrük şeydür ol delk-i mübârek
Mu‘azzez kimse geyer anı bî-şek

Didi lutfiyle ol sultân-ı enfa‘
Ki Veysin layıkıdur ol murakka‘

Çü hükm-i Hak ile mevt ire bana
‘Ömer birle ‘Ali varsunlar ana

Üveyse iletmez benden selâmı
Yüz urup Hakka kılsun ihtimâmı

Keremden ümmetüme himmet itsün
Huzûr-ı Hakda hâcet bî-had itsün

Hüda dergâhında kılup tevazu‘
Benüm kalbünden eylesün tazarru‘

Uhuvvet hakkını iltüp yirine
Dürüşsin ümmetüm ‘âsîlerine

Ganîdür merhamet kılsun fakîre
Komasun girmege nâr-ı sa‘îre

Kılup bu yolda nakd-ı himmeti harç
Yerine eylesün Hak rahmetin harç

(8a)İrersin rahmetin hanını âça

Terahhum kılsun ehl-i ihtiyâca

Ganî mâlın fakîre kısmet itsün
Günahkâr ümmetüme şefkat itsün

Olup han-ı ‘atâ-yı Hakka kassâm
Yazıklı ümmetüme kılsun in‘âm

Ol emr üzre durup Haydarla Fârûk
Ol ikisi hicâb-ı gözi açuk

Kabul itdi bu emri ol emîreyn
 Ayıtdılar ‘ale’r-resi ‘ale’l-‘ayn

Çü şâh-ı enbiyâ Hakka yöneldi
 Eline câm ü vasl-ı Hak sunuldu

Çü Allâh emrine vardı peygamber
 Ol emri dutdılar ol iki server

Hüma-yı ruh-ı a‘zamı ‘ulâya
 Fenâdan uçdı vü kondı bekâya

Cihân zindândur terk itdi hepsi
 Visâl-i Hak ile bağladı ünsi

Çü terk itdi cihân milkini ol cân
 Cinân gülzârı içre kıldı cevân

Çü bâzâr-ı cihândan geçdi rûhı
 Visâllullâhdan buldı fütûhı

Çü terk eyledi bu fâni sarâyı
 Bekâda mek‘ad-ı sıdk oldu cânı

(8b)Çü vasl-ı Hakka ‘azm eyledi Ahmed

Yanup yakıldı ashâb-ı Muhammed

Yakalar çâk idüben dökdiler yaş

Koyup başlara toprak dökdiler yaş

İrüben kanlu yaşlar zîr ü ferşe

Duhân çıkardılar âh kim bu ferşe

Yudılar dürlü tıyb ü Tayyib ile

Kodılar menziline vâcib ile

Ne lazım var ise kılup tamamı

Muheyây kıldı ashâb-ı kirâmî

Döküldi muştula sengile serler

Su oldı zehreler yandı cigerler

Zemînde hâk olup gamdan yürekler

Feleklerde kara geydi melekler

Sarây u cân u dil gamhâne oldı

Serâser dünya mâtemhâne oldı

Çü kondı menziline şâh-ı kevneyn
Zemîni çeşm-i nûrı eyledi zeyn

Kodılar menziline mâh u tâbı
Münevver eyledi cismi türâbı

Zemînde cism-i pâki çün yaratdı
Kara topragı misk-i ‘anber itdi

Çü ol cânı yirine kodı yârân
Tagıldı her biri giryân u biryân

Pes âhir durdı Fârûk ile Haydar
Resûlun emri ile iki server

(9a)Kıluban râst cümle sâz u râhı

Yüridiler idüp derd ile âhı

Kılup yollarda feryâd u figânlar
Öterlerdi ol iki murg u cânlar

Bile anlarun ile nice ashâb
Dökerdi gözleri hâk üstine âb

Giderler idüben yollarda feryâd
Koyarlar başa hâkî nitekim bâd

Anup vaslını şâh-ı enbiyânın
Yanarlar nâr-ı hicrân ile anın

Gehi gözden ‘Ömer dökerdi jâle
Gehi Haydar ider derd ile nâle

Gehi ashâb ider nevhayla zârı
Yakarlar âh odıyla ol diyârı

İdüp taglarda sahrâlarda efgân
Giderler aglaşu ol iki sultân

Kılup efgân o mürgân-ı havâyî
Pür iderlerdi kûh-sâr-ı kazâyı

Salarlar cânlara âh ile âteş
Gören işiden olurdı müşevveş

Gehi eflâkûn anup ıztırâbın
Gehi dünyâ-yı dûnun inkılâbın

Cihânın dürlü evzâ‘-ı garîbin
Zamânın kahrını resm-i ‘acîbin

Olup giryân u biryân eyleyüp âh
İletdiler bu işle Kûfeye râh

(9b)Emîreyn Kûfeye istikbâl kıldı

Figân ü derd ile yanup yakıldı

Buları kondurup ‘izzetler itdi
Dü şâha kul gibi hizmetler itdi

Salâ eylediler pes müslimîne
Kamu cem‘ oldu Kûfe Cami‘îne

Çıkuban minbere Fârûk pür-tâb
Okıdı hutbe-i hoş İbni Hattâb

Resûle mersiye bir hutbe okur
Ki ‘aşk odı ile halka tag urur

Yakıldı halk hasret odu ile
Pür oldu çarh furkat dûdu ile

Kopup mescidde feryâd ü figânlar
Çekerler çâk olup acıdı cânlar

Döküldi yaşlar dögüldi başlar
Sular kana dönüp zehr oldı aşlar

Teessüf taşı[y]le şakk oldı serler
Yaka yirine çâk oldı ciğerler

Figândan yarıluban nice zehre
Pür oldı mescidde feryâd ü na‘ra

Çün aldı bir zamân yanup yakılmak
Biraz pes sâkin oldı na‘ra kılmak

‘Ömer mü‘minlere tahsîn kıldı
Kulûbı lutf ile teskîn kıldı

Pes andan müslimîne fahr-ı ashâb
Hitâb eyledi ‘Ömer İbni Hattâb

(10a) Didi kim kimse var mıdur Yemenden

Murâdum vardurur tâ soram andan

Pes ol dem durıgeldi birkaç insân
Didiler biz Yemen ehliyüz ey cân

Buyurınız bilür miyüz görelim
Ana göre haber neyse virelim

Didi bir köy soraram size andan
Karen adı havâlî-i Yemenden

Didiler bilirüz bir karye vardur
Karendür adı bir ma‘lûm yirdür

Didi bilür misiz anda bir er var
Adı Veysel Karen bir tâc-ı server

Didiler yâ emîrû’l-mü‘minîn var
Velî siz anmaga yok anda mikdâr

Deve güder yabânda bir delüdür
Îl içinde adı bağlamaludur

Karen kurbında var bir ünlü vâdi
Ki vâdi-i İbildür anın adı

Deve her gün iletüp güder anda
Gice issine ısmarlar Karende

İşi dâyim deve güdüp gözetmek
Virürler ahşamın bir pâre etmek

Kimisin kendüsi yir kimin anası
Kuru etmezdür anların gıdâsı

Begâyet hûr-ı miskîndür Karende
Ana hiç i‘tibâr itmezler anda

(10b) Baş açuk yalın ayak bir ‘Arabdur

Emîrû’l-mü‘minîn ancak ‘acebdür

Sebeb ne tâlib olasız ana siz
Ya ol kimdür ki siz anı anasız

‘Ömer didi ki oldur hâcetimüz
Ana buluşmagadur himmetimüz

Dü ‘âlem fahrı ol sultân u emced
Muhammed Mustafâ sultân u Ahmed

Vefât itdükde ol şâh-ı risâlet
 Ana öz hırkasın kıldı vasiyyet

Didi varsun ana ‘Ömerle Haydar
 Bizim şimdi murâdımızdur ol er

Kulaguz olup andan ol emîreyn
 Revân oldu ol iki kurretu’l-‘ayn

Ol iki sultân-ı mahbûb-ı Bârî
 İrişdiler Karen köyüne yârı

Soruban vâdi-i İbli bulurlar
 Üveysi arayup tâlib olurlar

Çün olup tâlib ol cân ü cihâna
 Olur her biri bu yana revâna

Görürler ol mübârek ‘abd-ı makbûl
 ‘İbâdetle namâz üstinde makbûl

Teemmül kıldı bir dem pes emîreyn
 Huzûr itsün diyü ol kurretu’l-‘ayn

Tuyup bunları ol şâh-ı kirâmî
Ferâgat eyleyüp virdi selâmı

(11a) Virüp pes biribirine selâmı

Görüşdiler bu üç şâh-ı kirâmî

Selâmı ‘izzet ile alup âhir
Didi ey serverân-ı dîn-i fâhir

Kadem rencîde kıldınız keremden
Hemîşe sûdumend olun himemden

Ne istersiz nedür burada makhûd
Bu miskînin katında var mı maksûd

Didiler ey Hüdâdan halka rahmet
Kabûl eyle Muhammeden vasiyyet

Bizi irsâl kıldı hidmetine
Selâm itdi Muhammed Hazretüne

Muvâfıksın Hakkun peygamberine
Vasiyyet emrini ırgürir yine

Kabûl it hırka gönderdi tapuna
Risâlet hükmile geldük kapuna

Didi Hakdan dilesün ümmetümi
Kabûl itsün benüm vasiyyetümi

Resûlun lutf kılup emrini tut
Koma ‘âsîleri hayrân-ı bî-hod

Kerem kıl emrini ırgürir yine
Şefî‘ ol ümmetün ‘âsîlerine

Didi Veysel Karen ol şâh-ı ma‘nî
Kerâmet burcu üzre mâh-ı ma‘nî

Kudûm-ı eşrefiniz hayır ola
Velî istediginiz gayrı ola

(11b) Ki ben bu ‘izzete elyak degilem

Bu menzil ehli olacak degilem

Ki bir miskîn bir bî-çâreyem ben

Karışmaz kimseye avâreyem ben

‘Ömer didi kim ey envâr-ı merdüm
Mübârek ellerüni aç görelüm

Elini açdı gördiler çü hâlin
Beyân eyledi anın vâsf-ı hâlin

Ki sag elinde anın bir ak beni var
Dimişdi Mustafâ sultân-ı muhtâr

Ol ak ben nûrdandur [ol] nişânı
Behak sanman bihakk-ı hâlîk anı

Didiler ey Hüdâdan halka rahmet
Kabûl eyle Muhammedden vasiyyet

Habîb-i Hakkun emrine mutî‘ ol
Günahkâr ümmet için şefî‘ ol

Didi siz muntazır olun biraz dem
Ki halvet Hakka ‘arz-ı hâcet idem

Niyâz idüp Hüdânın Hazretine
Şefâ‘at idem anın ümmetine

Pes alup hırka vardı kenâra
Tazarru‘ eyledi ol birr ü bâra

Didi yâ Rab kerem kıl lutf işle
Günahkâr ümmeti bana bağışla

(12a) Eger bağışlamazsan ümmeti sen
Utanuram bu delki geymege ben

Bagışla bana ‘âsî fırkasını
Giyem ya Rabbi tâ kim hırkasını

Hitâb-ı ‘izzet irdi ol dem ana
Bagışladım nice bin ‘âsî sana

Üveys aydur kerem kıl yâ İlâhî
Bagışla cümle sen ehl-i günâhı

Eger bağışlamazsan ümmetini
İlâhî nice giyem kisvetini

Didi Veyse Hüdâ lutf ile ey dost
Çün itdin ümmet-i ‘âsîyi hod dost

‘Arab kavminde var iki kabîle
Ulu haylar durur ikisi bile

Biri İbni Muzır biri Rebî‘a
Mu‘ayyendür şerîfe vü za‘îfe

Begâyet çokdur anların tavarı
Devesi ılıkısı kavi himârı

Ve ol kabîleler hayvânlarınun
Sagışınca teninde kıllarınun

Tüyi sagışı denlü cümlesinün
Bağışladım kerâmâtına senin

Yine ‘arz eyleyüp Hakka niyâzı
Didi hep isterem çoğı vü azı

Yakîn varup görür başında türâb
Didi Fârûk ki ey mahbûb ü ahbâb

(12b) Hakkun makbûlısın sözün de makbûl

Şefâ‘atsa hemîn ola ‘azîz ol

Üveys aydur nolaydı gelmesen âh
 Bağışlardı kamu du‘âsı Allâh

Dirigâ ey ‘Ömer ivdin bu demde
 Bir avuç ‘âsî dahi kaldı gamda

Hele kurtuldı çoğı kaldı azı
 Oların çün Resûl itsün niyâzı

Pes andan secde-i şükr itdi Hakka
 Kim ana Mustafâ gönderdi hırka

Geyüben hırkayı kıldı du‘âyı
 Anuban ümmet ile Mustafâyı

Nazar kıldı Üveyse çünki Fârûk
 Görür ‘aşk ile gönli gözi açuk

Geyer egnine bir köhne kilimi
 Velîkin kendüsi Hakkun kelîmi

Görür üstine bakup ol ‘abânın
 İçinde on sekiz bin ‘âlem anın

‘Ömer taht-ı hilâfet üzre sultân
Bakup Veysün yüzine kaldı hayrân

Çün bir dem Veys birle yâr oldı
Hilâfetden ‘Ömer bîzâr oldı

Nazar eyledi çün kendüye ana
Didi çün hâl ma‘lûm oldı bana

Bilüp ululıgımı begligümi
Bir etmege satardım begligümi

(13a) Didi Veys ol ki ‘aklı yok eserde
Degil mahsûsı görünmez beşerde

Ne kılsun ki her kim ola kâmil
Ana yâ müşterî mi olur ‘âkil

Bırak eksigi olan ala ey yâr
Ne ister bu arada satu bâzâr

‘Ömer kasd itdi ide terk-i hilâfet
Didi hazır olan ashâb-ı ümmet

Sana bir lahza ‘adl ile hilâfet
Yeg ola yüz yıl itmekden ‘ibâdet

Müsûlmânlar senin ‘adline muhtâç
Senün hükmün gıdâsına kamu aç

Hüdâ emr itdi ey kân-ı ‘adâlet
Resûlullâh hem kıldı vasiyyet

Vasiyyet kıldı hem Sıddîk-i ekber
Didi geçsün benüm yirüme ‘Ömer

Ki ‘âdildür ‘Ömer ashâb içinde
Nazîri yok anın kim bâb içinde

Zarûri pes ‘Ömer geçüben andan
Nasîhat istedim Veys-i Karenden

Ayıtdı Veys Fârûka kemâhı
Hakîkatle bilür misin İlâhı

Didi Hakkı bilürem evvel evla
Didi gayrıyı bilmezsen yeg ola

‘Ömer didi dahi buyur nasîhat
Didi Veys-i Karen ol kân-ı şefkat

(13b) Ki ey Fârûk bilür mi seni Hak

Didi Hak bildigine bize ne dak

Didi ol yegdür ey ‘adl issi Fârûk
Seni bilmeye kimse Hakdan artuk

Du‘â kıldıydı pes Fârûk ü sâ‘yı
Ayıtdı ente evla bid-du‘âyı

‘Ömer didi du‘âdur bize ‘âdet
Velî sana Resûl itdi vasiyyet

Didi makbûl kılup ümmetümi
Unutmasun du‘âdan ümmetümi

Didi oldukça tende cünbüşimiz
Du‘âdur ehl-i imâna işimiz

‘Ömer didi biraz koy bunda yana
Varup nesne getürem tâ ki sana

Elin koynına sokdı Veys ol dem
İki akçe çıkardı ol mükerrerem

Didi bilür misin ki zinde olam
Ki bu akçeyi yiyüp andan ölem

Eger olam bunı yiyince zinde
Getüresin pes andan kalanında

‘Ömer bî-ihtiyâr agladı ol dem
Ayıtdı bu melekdür şekl-i âdem

Didi Veyse kim ey merd-i Hüdâyi
Ne içün görmedün sen Mustafâyı

(14a) Didi sizler Resûlî gördünüz mi

Anın ‘aşkına gönül virdünüz mi

Didi Fârûk biz ashâbız âhir
Nite görmeyevüz ey merd-i fâhir

Didi vasfını ol cân ü cihânı
Görelim din nice bilürsiz anı

Açık mıydı kaşı anın ya çatuk
Nice bilürsüz ey ashâb-ı sâdık

Bakamayup nübüvvet heybetinden
Nişân virmeyüp hem sûretinden

Çü vasf-ı zâhire başladı Fârûk
Didi Veys-i Karen Fârûka yok yok

Degil bu vasf-ı hâsı Mustafânın
Meger siz cübbesin görmüşsüz anın

‘Ömer didi yâ nice gördiniz siz
Buyurun görelim ey ehl-i temîz

Didi Veys anı gördüm şek degildür
Anınla on sekiz bin ‘âlemi nûr

Ayagı aşağı tahte’s-serâdan
Yüce idi başı ‘arş-ı ‘alâdan

Bu resme görmişem ben ol habîbi
Kim oldur hasta gönüller tabîbi

Didi sizler sever miydiniz anı
Habîb-i Hakku ol cânların cânı

‘Ömer didi anı kimdür ki sevmez
Yolına ölmege kimdür ki ivmez

(14b) Didi Veys açın agzınız göreyin

Muhammedden size nişân vireyin

Çü gördi dişleri mecmû‘ durur
Didi bunlar muhabbetden dem urur

Didi dişin sıdı kâfir Resûlun
Ben oldum ‘aşkına ol pür usûlun

Ana yâr-ı muvâfık olmak için
Komadum bir dişim agzımda bütün

Sınan kangî dişidür bilmemekden
Sıdum mecmû‘ı dişlerimi şekden

Dahi didi kim ol ashâb-ı ‘izzet
Çü kıldın bir zamân üns ile sohbet

Keremler eylediniz hayra makdem
Kerem kılsun size Hallâk-ı ‘âlem

Gelüp rencîde kıldınız kademler
‘Azîz olun kim itdünüz keremler

Hakka ısmarladuk sohbet hemîndür
Yarag itmek gerek sâ‘at yakîndür

Kıyâmet yaragın görmek gerekdür
Size de bize de ol yegirekdür

Buyurunuz eyâ ashâb-ı ‘izzet
Bilene şimdi hazırdur kıyâmet

Vedâ‘ itdi vü vâdiye göneldi
Dil-i ashâba dag ü gam konuldi

Ta‘accüb iderek döndi emîreyn
Didiler enne hazâ sâhibü’l-‘ayn

(15a) Revân oldı ‘Ömer Haydarla ashâb

Çü dolmış dilleri tâb gözleri âb

Giderken söyleşür Fârûk u Haydar
İderlerdi Üveysün hâlin izhâr

Ki hoş merd-i mücerred ehl-i tecrîd
Hemîn ola velîde vasf-ı tefrîd

Giderlerdi bu hâli söyleyerek
Üveysün vasfını ezberleyerek

Hemîn ola zehi merd-i mücerred
Bunı hâşâ ‘abes medh ide Ahmed

Bu hâlde olan erler tek degildür
Hüdânun hâsıdur şek degildür

Giderlerdi iki sultân u ebrâr
Üveysün na‘tın iderlerdi tekrâr

Yine geldik biz ahvâl-i Üveyse
Karen ehline ma‘lûm oldu neyse

Çü Veysin bildiler ululugın halk
Ki gönderdi Nebî hürmet kılup delk

Karen ehli buna pek hürmet itdi
Kamu tahkîr idenler ‘izzet itdi

Güneş gibi ‘ayân oldu Yemende
Husûsâ kendinin köyi Karende

Karen kavmi çü gördiler bu hâli
‘Ayân oldu anın kadri celâli

Zarûri lazım oldu ana hürmet
İder oldu ol ilin halkı ‘izzet

Anası dahi Hak emrine gitdi
Hemîn Veys ol diyârı terk itdi

(15b) Kaçuban Kûfeye vardı Karenden

Çü duyuldu gönül götürdi andan

Ricâl-i gaybîden biriydi ol cân
Yine anlar yolına kıldı seyrân

Pes iken sonra görmediler anı
Yürürdi ‘âlem içinde nihâni

Meger ashâbdan bir ehl-i ‘irfân

Herem adı atası adı Hayyân

İşitdi Veysün ahvâlin kemâlin

Peygamber Hazretinden vasf-ı hâlin

Ne sözler kim didi vâsfında Ahmed

Beyân eylerken ashâba Muhammed

Herem anı işidüp oldı ‘âşık

Bulup görmege sa‘y itdi bu sâdık

Nevâhîsin gezerken ol cihânun

Bulur bir gün kenârında Furâtun

Görür kim âbdest alur kim ol er

Şehâdet eyledi kalbinde cevher

İlerü varuban virdi selâmı

Selâmı aldı ol merd-i kirâmî

Üveysün çün elin öpmek diledi

Çekindi san atına diş bileği

Herem gördi za‘îf [ü] benzi sarı
Düşer kalbine rikkat birle zârı

Anın hâline rahm idüp derûndan
Kılur cismîni pâk-i gark-ı hûndan

(16a) Hem ol sultân dahi eyledi rikkat

Birer aglaşdı iki ehl-i hasret

Pes andan sordı ahvâlinden anın
Ki nitesin gamından bu cihânın

Bu dünyânun nicesin zahmetinden
Ne demdesin belâ vü mihnetinden

Ayıtdı ey Heremü İbni Hayyân
Belâ çekmekdedür dünyâda merdân

Bu ‘âlem ‘âlem-i Hakkun nesidür
Olunca bir nice gün mahbesidür

Bu dünyâ dârdadur rindân-ı fâni
Bihamdillâh ki degil câvüdâni

Pes andan didi Veys-i pâk-i cevher
Sorup ahvâlin ol merd-i dilâver

Nitesin ey Herem sende cihândan
Bu dünyâ vü velîkim bî-amândan

Belânun ulusıdur enbiyâya
Pes andan sonra irer evliyâya

Pes andan sonra sâir mü‘minîne
Belâ eksik degildür ehl-i dîne

Hakka minnet ki fânidür bu ‘âlem
Belâsı tîz geçer çün eyleme gam

Yalancı dünyanın yokdur sebâtı
Hüdâdan gayrının çün yok sebâtı

Pes aglayu didi hayfâ vü eyvâh
Karındaşım ‘Ömer derdâ vü sad âh

(16b) Herem aydur diri kodum ben anı
Üveys aydur Hakka ulaşdı cânı

Didi yanup yakılup âh-ı Fârûk
Teessüf kılup aglaşdı bular çok

Kanı bunca gelüp giden velîler
Hakka halkı yakîn iden nebîler

Kanı bunca ‘azîz-i muttakîler
Ki bunlara ‘adû oldu şakîler

Cihânun yâ Herem ahvâli budur
Bunun nakşı vü rengi âlî budur

Didi Veyse Herem ey ‘ayn-ı rû‘yet
Ne ola bir hadîs itsen rivâyet

Ayıtdı yâ Herem kılup telattüf
Bana kılma bunun gibi tekellüf

Ne müftî ne muhaddis ü ne vâ‘iz
Er oldur kim ola nefsine hâfız

Benüm dahi buna mensûb işim var
Cihân halkından ayru cümbüşim var

Velî İbni Hanânî söyle bana
Buraya gelmege bâ'is ne sana

Didi çün Hazretin geldi Resûle
Buluşmak kasdı ne ol pür usûla

Evine varıcak şâh-ı risâlet
Kudûmundan safâ sordı begâyet

Yüzün (...) sen fahr-ı dînin
Gözini öpdî ümmü'l-mü'minînin

(17a) Didi yâ 'Âyişe tûba li'aynık

Enâ reeytü 'ayneyke keزالık

Dönüp ashâba geldi sonra Ahmed
Beşâret virdi anlara Muhammed

Didi kim gelin ey ashâb-ı devlet
Benüm gözlerimi kılın ziyâret

Ki ben Veysi gören gözleri gördüm
Safâdan nola hisseler getürdüm

Gözüme bakın şâdi kılunuz
Sizin de nûr ile dolsun dilünüz

Senin hakkında çok söz didi seyyîd
Sizi bulmaga oldu ‘aşk-ı mürşîd

Pür itdi cânım içinde muhabbet
Nasîb oldu bihamdillâh ki rû‘yet

Hakka minnet buluşdum şimdi sana
Nasîhat eyle lutf it imdi bana

Didi kim yâ Herem sözümi işit
Dürüş ahkâm-ı Kurân ile iş it

İden Kurân me‘ânisin kulaguz
Ki her vaktin olur işi anın öz

Dahi çıkma yolından sâlihînin
Fesâda varmasun tâ ki dînin

Dahi her dem dürüş unutma mevti
Hemîşe tut kulagında bu savtı

Dahi kavminden ögit kılma taksîr
Eger oğlan eger yigit eger pîr

(17b) Ne sanursan sana ey İbni Hayyân

Dürüş mü‘minlere dahi anı sân

Sana benden bu denlüdür vasiyyet
Dutana bu kadar pesdür nasîhat

Herem dir nice müddet arzu kıldım
Hakka çok şükür kim tapuna geldim

Dilerem bir zamân ey fahr-ı ebrâr
Enîs olam tapunla şöyle kim var

Ayıtdı yâ Herem hîç istemezen
Hakkun gayrile münüs olmaga ben

Olur Hakkı unudan gayra hemdem
Kabûl itmez bunu kim ola âdem

Hakkun ünsinden ol kim ala lezzet
Anın gayrile kaçan kıla sohbet

Hemîndür ey Herem şimden girü sen
Ne beni görisersin ne seni ben

Velîkin yâ Herem unutmazam ben
Beni sen dahi unutma du‘âdan

Hemân dem hayr-ı yâd itdi vü gitdi
Anın şevki beni dîvâne itdi

Göneldi Veys Hakka vuslat ile
Herem yakıldı kaldı hasret ile

Dahi ashâbdan var idi bir er
Rebî‘ adı vü pîr ü pâk-i gevher

Heves itdi kim ol da Veysi göre
Müşerref ola vü ire huzûra

(18a) Arayup anı buldı bir arada

Namaz-ı subhı kılur mâcerâda

Didi fârig olunca katlanayın

Göreyin nice tutar resm-i âyîn

Biraz sabr eyledi kıldı namâzı

Hakka arz ide başladı niyâzı

Didi virdin tamâm itsün göreyin

Biraz vaktin bu arada durayın

Hele sabr eyledi tâ öyle olunca

‘İbâdet yoluna vardı yolunca

Gice olunca ol gün tâ‘at itdi

Yine ol gice ol hâl üzre gitdi

Muhassal üç gün üç gice tamâmı

Namâz virdi oldu ihtimâmı

Meger dördinci gice bir sehel dem

Sükûn eyledi ol merd-i mükerrem

Didi yâ Rabbi sana sığınırın

Uyur gözden ve dahi tok karından

Sığındım sana gafletden İlâhi

Uyanıklardan eyle sen kemâhı

Niyâzın ol ‘azîzin çün işitdi

Rebî‘ ol nefesine insâf itdi

Didi pesdür bana işbu nasîhat

Bilene bu kadar yiter vasiyyet

‘Amel kılana işbu va‘zile pend

Hemîndür âdemi olunca hursend

(18b) Eyidür fikreti hâm itmeyeyin

‘Azîze zulm u ibrâm itmeyeyin

Üveyse virmeyeyin diyü zahmet

Revân oldu Rebî‘-i pâk-i sîret

Anı görmedi andan sonra kimse

Dahi kimse enîs olmadı Veyse

Velî Saffeyn-i hayrende ‘Alînün

Bileymiş leşkerinde ol velînün

Ol arada şehîd oldu didiler

Sa‘âdetle sa‘îd oldu didiler

Şu kim Hakka yarar devletlü cândur
 Ola[bi]lmez ‘umrânın câvüdândur

Şehîdler de gazâvat fursatında
 Ziyâfetde olurlar Hak katında

Üveysün Hak bilür kadrin kemâhı
 Ana ma‘lûm durur resmi vü râhı

Hakkun taht-ı kubâbında velîler
 Ne varsa kendi bilür ey burâzer

Velî-i hâsı Allâh bilür ancak
 Ki mahbûbını gizler gayrıdan Hak

3.2. HİKÂYE-İ ÜVEYS EL-KARANÎ²

(232b) Bismillâhirrahmânirrahîm

Eşidün kutb-ı ‘âlem Hazretinden

Mübârek ismidür Veysel Karanî

Yemen vilâyeti kurbunda ol şâh

Karen köyinde sâkin idi ol mâh

Bir anası var idi a‘ma idi

Ol a‘manun ismi hem Şem‘a idi

Gice gündüz Hâlîka hem zikr ider

Anası ile turmayuban fikr ider

Kût-ı yevmîleri gökçe ot idi

Gökçe otlar anlara hem kût idi

Anların zikirleri hem çoğ idi

Yiyecekleri dahi hem yog idi

Anasına çok ‘izzet ider idi

Deveci olup deve güder idi

²Hikâye-i Üveys el-Karanî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3158/4). Ankara.

Anasınun ayagın öper idi
 Turmayup öper idi öper idi

Fikirleri bu idi leyl ü nehâr
 Bizi ‘afv kılur mı ol perverdigâr

Yâ ana bana helâl kıl dir idi
 Södünü emegüni hem dir idi

(233a) Ben beşikde küçük iken ey ana
 Çekdüğün zahmetleri dahi ana

Mihribânım sevgülü cânım ana
 Ger helâl kılmaz isen oglun yana

Anasınun esvâbın yıkar idi
 Kirine bitine hem bakar idi

Deveci idi deve güder idi
 Anasını gelüben yeder idi

Sini toksandan ziyâde var idi
 Hızır İlyâs anlara hem yâr idi

Anasına ol tımâr kılur idi
Hızır İlyâs varup bulur idi

Bir gice düşinde gördi Ahmedi
İki cihân güneşi Muhammedi

Anasına didi ey cânım ana
Düşde gördüm Ahmedi kana kana

Hak Ta‘âlâ didi bana Karânî
Seni kıldım bana olgıl yarânı

Ol Muhammedi bana kıldım habîb
‘Âsîlere dahi hem ola tabîb

Yeri gögi hem anun hürmetine
Halk idüben hem anun hırkatına

(233b) Dahi ol sekiz ‘aded cennetleri

Hürmetine kılalar sünnetleri

Dahi yedi kat yeri anun içün

Dahi halk itdüm anı benim içün

Anasına didi Veysel Karânî

Cânım ana didi Hakkun yâranı

Düşümde görmüşem bugün Muhammedi

İki cihân güneşi ol Ahmedî

‘Âşık oldum yanaram yakıluram

Göremezem dört yana yıkıluram

Kılamam sabrına çâre ideyim

Bilmezem ki ben kime dâd ideyim

Meger başım alup bundan gideyim

Cânım ana söyle bana nideyim

İznün ile varayım bir göreyim

Camâline visâline ireyim

Kırmızı güllerinden hem direyim

Ol Hakkun mahbûbını bir göreyim

Girü gelüp visâline ireyim

Gelüben cümle hizmetin göreyim

(234a) Sabra tâkat idemezem ey ana

İhtiyârım getdi elden ey ana

Hem sdn emmişem kana kana

Destr olmayınca gidemem ana

Sdn emegn helâl kıl bana sen

Dahi izin vir ki hem vereyim ben

Varıbanı cemlini göreyim

Ayagı topragına yüz süreyim

Didim ogul helâl kıldım sana ben

Sdmi emegmi hem dahi ben

Sen gidesin dahi y ben ne kılam

Ey ogul y ben seni kande bulam

Bitmi kirmi benim kim yuya

Y benim sözüme gelüp kim uya

Seni arayın ogul kande bula

Sen gidersen y benim hâlim nola

Bir sâ‘at yanımdan eksük olıcak
Safâ kesb iderem seni bulıcak

Kaçan develeri görüp gelesin
Bu a‘mayı gelüp bunda bulasın

Hem bu a‘ma yada hizmet kılasın
Yarın ecrin dahi anda bulasın

(234b) Develeri güdübeni gelince

Sefâlar görürem seni bulunca

Hem âh uzârını bende kılınca

Cânım iver visâline irince

Gelübeni ogul seni bulunca

Ayagun ününi kulak alınca

Dahi burun kokunu hem alınca

Hayât bulur seni cânım bulunca

Bu a‘mayı görürsen hem gelince

Kaçan gelüp beni bunda görünce

Kaluram yatdugum yerde olunca

Sana hasret kaluram tâ gelince

Didi ana varayım bir göreyim

Eger bulmaz isem dahi arayım

Bulamazsam da ben varmış olayım

Yarın mahşerde hod anı bulayım

Didi ana hele ben bir varayım

Gice kalmayu ben girü geleyim

Varup belki camâlini göreyim

Ayagı tozına yüzler süreyim

Yene tizcek ana sana geleyim

Tapuna yüz sürüp hizmet kılayım

(235a) Hakkun mahbûbunu ola göreyim

Şefâ'atını mahşerde bulayım

Cânım ana turamam ne kılayım

Gice kalmayu ben seni bulayım

Anasu aydur ogul destûr sana
Gice kalma tiz girü gelgil bana

Zîrâ ben sensiz olamam ey ogul
Eglenüp kalmagı hem dahi kogıl

Eger yok eglenür gice kalursan
Yarın ol Hâlîka nice varırsan

Benim hâtırcıgım mahzûn kılursan
Cezâsını yarın varup bulursan

Seni ol Hakka emânet virmişem
Tiz gelesin deyü du‘â kılmışam

Vâkı‘amda Muhammedi görmişem
Ayagı topragına yüz sürmişem

Bana va‘de eyledi ol dem Resûl
Sana şefâ‘at kıluram didi ol

Ogluna da sana da dahi hem ol
Va‘de eyledi ikimize de ol

Oglun ile bana bulursuz vusûl

İş bu dünyâda olamasız vusûl

(235b) Vâkı‘amda bana böyle didi ol

Beni gelübeni ol mahşerde bul

Yoksa beni dünyâda göremesiz

Buluban visâlîme iremesiz

Böyle didi vâkı‘amda ol bana

Hem didüğünü diyüvirdim sana

Ger kanâ‘at eyler isen ey oğul

Varmagıl demek dahi hatâ kogıl

Gitmek için ben izni kıldım sana

Gider isen git ki kılmagıl sana

Oglunun hâlin görüp kıldı izin

Belki oğul varıban görüp yüzün

Böyle diyüp virdi izni ogluna

Dahi meşgûl oldu a‘ma (...)

Yol yaragun itdi Veysel Karânî
Karânî oldurur Hakkun yarânı

Gelüp vâlikesine ol dem ol şâh
Destini bûs eyleyübeni o mâh

Didi ana hâtırun hoş eylegil
‘Ankarîb girü gelürem eylebil

(1/236a) Varıbanı anda gice turmazam

Şehri gezüp dahi ayak urmazam

Kıldı vâlikesine veda‘ heman
Didi yâ Allâh [el-]emânü’l-emân

Yene bugün ben dahi gelecegem
Vâlidemün hâtırını alacagam

Varup mahbûbuna buluşacagam
Gelüben vâlidemü soruşacagam

Dahi ol Medîneye varsam gerek
Ol senün mahbûbunu bulsam gerek

Ayagina yüzümi sürsem gerek

Şefâ'atını dahi umsam gerek

Emrün olur ise ey bâr-i Hüdâ

Tiz varuram kılmagıl beni cüdâ

Yene bugün ben girü gelsem gerek

Vâlidemün hizmetin kılsam gerek

Ol Medîne dahi kırk menzil götür

Ben kulunı dahi hem anda yetür

Bir buçuk sâ'at içinde hem yürür

Girü beni vâlideme tiz getür

Yene cûş itdi cân dilhânesinden

Safâ nûş itdi 'aşk peymânesinden

(1/236b) Didi yâ Rabbi kıl nazar feleklere

Dahi emr eylegil ol meleklerle

Tutdı yüzün dergâha ol dem hemân

Didi yâ Rabbi el-emân'ül-emân

Ben kulunı tiz Medîneye götür
Girü bugün vâlideme hem yetür

Kıl du‘âmı yâ ilâhî müstecâb
Hem meleklerine dahi kıl hitâb

Hak Ta‘âlâ emr idüp meleklerle
Dahi meleklerle hem feleklere

Bu Karânî kulumun didüğine
Tiz götürünüz bu dem Medîneye

Murâd kılmış Habîbe varsa gerek
Varıp anı dahi bulmasa gerek

Karânî oldur Hakkun yarânı
Yola ‘azm olmak üzredür Karânî

Çün Hüdâ kıldı hitâb meleklerle
Dahi emr eyledi ol feleklere

Yerlerün tamarların durun didi
Karânîye yol yakîn ola didi

Rahmetümün deryâsı boldur didi

Yarânıma yol yakîn olsun didi

(2/236a) Tiz tamarların dahi hem durdular

Bendini hem bendlerine urdular

‘Âdet-i kadîmi üzre durdular

Tamâm oldı deyüp anı burdular

Yemen Karen Medînenün milkine

Gelüben düzüldi anun silkine

Öyle karîb oldı dahi farkuna

Bir sâ‘atçe kiyi oldı kurbına

Nidâ kıldı Hüdâ ol dem Karânî

Kabûl kıldım du‘ânı ol revânî

Ol hitâbı eşidecek gör nider

Tozuna yeller irişmez çün gider

Hem gider hem dahi Hakkı zıkr ider

Öyle olmadın Medîneye gider

Vardı hem Muhammedin kapusına

Muntazır oldu anun tapusına

Boynun egdi bakuban kapusına

‘Âyişe geldi anun tapusına

(2/236b) Turuban dak eyledi kapusına

Nazar kıldı cemâli yapusına

Bilmedi ki ‘Âyişe oldur Karânî

Karânî oldur Hakkun yarânı

‘Âyişe bakdı cemâline anun

Belüni urdı içerüye hânenün

Rûşen ol dem oldu içi hânenün

Didi bahtulu toguran ananun

Didi kimsin kimi kılursan taleb

Didi Muhammedi kıluram taleb

Didi gelgil talebün nedür ‘aceb

Şimdi gelür kıl Muhammedi taleb

Didi benim Veys Yemenden gelüp
Gelüp Muhammedi evde bulmayup

Dahi aglayu giderem turmayup
Bârî selâmum ana sen de görüp

‘Âyişe dir gel karındaş içerü
Mescide girdi Resûl gelür girü

Ben izinsiz giremezem içerü
Ola ki Ahmed gele dahi girü

İçerü gir ey ogul hem içerü
Ol Resûlullâh gelür şimden gerü

(1/237a) Girdi içerü Muhammed gelmedi

Dahi Muhammedi evde bulmadı

Eglenüben hîç gelecı kılmadı
Aglayurak dir Muhammed gelmedi

Ben Yemenden geldüğimi bilmedi
Gelüben derdime dermân kılmadı

Turmayuban dahi gideyim yola
Âh u zâr ile benim hâlim nola

Böyle deyüp agladı ha agladı
‘Âyişenün cigerini tagladı

‘Âyişe dir bizde mehmân ol bugün
Dahi yüregimize urma düğün

Ol Resûlullâhla bu düni gün
Ol musâhib gele girü kıl sükûn

‘Âyişe dir ivecegin ne durur
Didi vâlidecigim a‘ma durur

İsmi dahi hem anun Şem‘a durur
Ben giderem ol bana güyâr durur

Gice turmaya izin virmedi ol
Leyl ü nehâr bana du‘â eyler ol

Ol Hüdâ rahmetün deryâsı bol
Ana girü getmeden yok togrı yol

(1/237b) Böyle diyüp zâr u figân eyledi

Dahi oldu yola revân eyledi

‘Âyişe görüp anı ah eyledi

Turubanı ah ile vâh eyledi

Dahi ‘Âyişe gördi ol Karânî

Yola olmuş revân Veysel Karânî

Didi benim selâmum Muhammede

İki cihân güneşi ol Ahmede

Sen de görgil sâhibü’l-beyt bu üni

Buluşavuz yarın ol mahşer günü

Böyle diyübeni ol döndi gider

Didi bilmem kendözüm kande gider

Dahi vâlidecim anda nider

Böyle diyübeni dahi ol gider

Tutdı yüzün dergâha ol dem gider

Yâ ilâhî vâlidecim nider

Varıban göremedim Muhammedi

İki cihân güneşi ol Ahmedi

Bârî varup anamı bulaydım

Hem onun hizmetini kılaydım

Böyle deyüp hem gider aglar idi

Kendünün cigerini taglar idi

(2/237a) Yüzünü dergâha dutdı ol zamân

Kıldı kabûl du‘âsını müste‘ân

Gördi gelmiş kendünün kapusına

Yüz uruban anası tapusına

Öpdi vâlidesinün el ayagın

Buldı taze cân anası bayagın

Anasınun ayagın öper idi

Dahi hem Hâlıkına tapar idi

Muhammedi bulmadı melûl idi

Hem melûl idi dahi mahzûn idi

Dir idi kim görmedim Muhammedi

İki cihân güneşi ol Ahmedi

Biz geledüm Muhemmedün özine

Bir görelüm ‘Âyişeyle sözine

Geldi mescidden evine ol Resûl

Gördi evi toptolu nûr ile ol

Didi ‘Âyişeye kim ey ‘Âyişe

Gözümün nûrî kaluyam teşvîşe

Bu ol içi tolu hem nûr ile

Ey benim cânım nûr ile hûr ile

Kim gelüpdür hem bugün bu hâneye

Bahtulu anı toguran anaya

(2/237b) Gözüm nûrî ‘Âyişe bir söylegil

Kim idi gelendi vasfin eylegil

‘Âyişe dir yâ Nebîyullâh bugün

Geldi Veys yürege urdı düğün

Yemenden buraya gelmişdi bugün
Vâlidem diyü neye getdi bugün

Dahi sana eyleyübeni üni
Bulaşavuz yarın ol mahşer günü

Dahi sana çok selâm eyledi hem
Ağlayuban râha perân oldu hem

Gelüben seni dahi bulmadı hem
Çok ceza‘ ola feza‘lar kıldı hem

Hem gelüben kapuyı dak eyledi
Hânede midür Resûlullâh didi

Kapu ardına varıp gördüm anı
Yüzine bir nazar eyleyübeni

Cemâli nûr ilen olmuş küşâni
Sag elinde bir ag ben var nişânı

Nûrî şu‘lesi örüben hânenün
Rûşen oldu içi taşı hânenün

Ben didim ki bunda mihmân ol bugün
Yüregümüze dahi urma düğün

(238a) Turmayuban dahi hîç dinlenmedi

Bir sâ‘at bunda dahi eglenmedi

Dahi didü yine Resûl mescideddür
Gel içerü bir zamân eglen de dur

Didi izinsiz içerü girmezem
Dahi senünle gelecı kılmazam

Vâlidem bana göyer eglenmezem
Dahi bir sâ‘at turup dinlenmezem

Ben didim ki gel ogul gözüm nûrı
Gir içerü ol Resûl gelür giri

Böyle diyüben gelüben içeri
Gelecı kılmadı girdi içeri

Ben didim ki ivecegin ne durur
Didi vâlidecegüm a‘ma durur

İsmi dahi hem anun Şem‘a durur
Ben giderem ol bana göye durur

Böyle didi pes revân oldı yola
İntizârın çekerek hâli nola

Didi ‘Âyişeye görmezsen anı
Nakl ideyin sana ol tolu cânı

Görmesen dahi anun gözlerini
Kalkdı öpdi ‘Âyişe gözlerini

(238b) Didi kim yâ ‘Âyişe oldur Karânî

Hak Ta‘âlânun oldurur yarânı

Dahi meskenidür anun Karânî
Mübârek ismidür Veysel Karânî

Hem bu hâniye bugün geldüğini
Virdi haber içerü girdüğini

Cebrâil gelüp bana ol dem didi
Hak yarânı gelüben size didi

Hem Karenden hem Yemenden geldigin
Neye bugün geldüğün hem getdügin

Gelüp bunda ol feza‘lar itdigin
Varuban vâlidesine yetdügin

Kıldı ol dem Cebrâil i‘lâm bana
Beni men‘ eyledi ki gelem ana

Didi Cebrâil ki Hak emr eyledi
Bana dahi var deyü emr eyledi

Di Habîbüme ki eve getmesün
Varıbanı yâranıma yetmesün

Ki sakın zinhâr zinhâr getmesün
Varıbanı yâranıma getmesün

Ben didim Cebrâile kim ey ehî
Yâ nedür hikmet bana kılğıl dahi

(239a) Didi hikmetime kimse iremez

Yâ nedür hikmetini hem bilemez

Ancak emr eyledi varsun Karânî
 Habîbümün hânesine revânî

Dahi yine anasına revânî
 Revân olsun dahi ol dem revânî

Mübârek ismidür Veysel Karânî
 Oldurur Hak Hazretinün yarânî

Böyle emr eylemiş ol Cebrâile
 Dahi emr eylemiş ol Mikâile

Anun içün gelemedim hâneye
 Giremedim dahi ben de hâneye

Ey ‘aceb el urdı mı bir dâneye
 Bahtulu anı toguran anaya

Cebrâil yere kanadın urdugun
 Yer tamarların dahi hem durdugun

Yemen Karni dahi yakın geldüğün
 Veyis eve dahi gelüp buldugun

Dahi Veyis ne didiğin bildiğin

Dahi vâlidesi a‘ma oldugun

Dahi ol a‘maya va‘de kıldugın

Size şefâ‘at kıluram didigin

(239b) Dahi hem ‘Âyişe kıldı habîr

Buna tâkat olmaz illâ ki sabır

Böyle deyüben ayaga durdı ol

Varıban mescide girdi ol Resûl

Cümle ashâba ayaga turdular

Esselatü vesselâmü didiler

Çün ikindüye şürû‘ eylediler

Dahi farzların edâ eylediler

Dahi ol Resûle çün söylediler

Ol gelen kimdi dahi didiler

Tiz gelüben yine tiz getmiş durur

Basdugı yerler suya batmış durur

Ol ki geldi bu Medîneye suları
Cûş kıluban toldı ol kuyuları

Yâ Resûlullâh bize bildür anı
Hem anun vasfını hem dahi anı

Didi ben vasfın anun nice kılâm
Yâ ben anı dünyâda nice bulam

Cebrâile dahi Hak emr eyledi
Var Muhammede deyüben söyledi

Ol gelen musâfire ol varmasun
Varubanı cemâline irmesün

(240a) Böyle deyüp bize emr itdi Hüdâ

Dünyâda kıldı bizi andan cüdâ

Hem Yemen kurbunda durur meskeni
Karye-i Karende durur iskânı

Dahi hem vâlidesi a‘ma durur
Ol a‘manun ismi hem Şem‘a durur

Bizi arzu eyleyüp gelmiş durur
 ‘Âyişe dahi anı bilmiş durur

Hânemüze gelüben girmiş durur
 Cemâlini dahi hem görmüş durur

Dinledi ashâb Resûl sözlerini
 Cümle gelüp öpdiler gözlerini

Senün gözün ‘Âyişe gözlerini
 Görüben işitmişdür sözlerini

Ol ‘azîzün dahi hem gözlerini
 Gören gözleri gören gözlerini

Yene öpdiler Resûl gözlerini
 Dahi dinleyeler ol sözlerini

Hak Ta‘âlâ emr idüp meleklerle
 Dahi ol meleklerle feleklere

Cabrâil yere kanadın urdugun
 Dahi yerlerin tamarın durdugun

(240b) Yemen Karenide yakîn geldüğün

Ol ‘azîzün Medîneye geldüğün

Dahi anun ismi Üveys oldugun

Dahi ol gün vâlidesin buldugun

Hem de Tanrının yarânı oldugun

Varıp Mevlâsını dahi buldugun

Cümle ashâba rivâyet eyledi

Vâkı‘-ı hal bu deyüben söyledi

Resûl aydur revân oldu revânî

Dahi ismi durur Veysel Karânî

‘Aceb var mı ana bir tedbîr ide

Turubanı Yemen milkine gide

Getüre hem ridâmı hil‘atımı

Ricâ kıla günâhkâr ümmetimi

Hakkun yârânıdur redd itme sözi

Ola ki ‘afv kıla cümlemizi

Hem bizi hem dahi ümmetimizi
Hem içümüzde olan ‘âsîmizi

Ola ki yarlığa yâ hepümüzü
‘Âsî vü mücrim günâhkârımızı

Bunu işidüp ‘Ömer ile ‘Alî
Turuban ayaga kıldılar belî

(241a) ‘Ömer aydur her ne dir isen belî
‘Alî aydur her ne kılur isen belî

Didiler kim Resûl biz gidelüm
Her ne buyurursan anı idelüm

Turmayalum gidelüm hâ gidelüm
Hem Karene izn ile yetelüm

Böyle didiler ‘Ömer ile ‘Alî
Resûl aydur yâ ‘Ömer ü yâ ‘Âlî

Hak Ta‘âlâ eyleye dahi ‘Âlî
Çün bu söze dahi kıldınız belî

Tâ Yemen milkine varın gidün

Her ne dir isem anı anda idün

Varıban ol a‘mayı anda yedün

Hem benim selâmumı dahi idün

Hem ridâmı hil‘atımı iletün

Hem selâmum hem kelâmum iletün

Cümle ashâbun selâmın iletün

Hak yarânına dahi hem iletün

Böyle diyüben du‘âlar kıldı hem

Hem du‘âlar hem senâlar kıldı hem

Yevm ü pencşenbe günü kılun yarag

Hem Medîneden dahi olun ırâg

(241b)Hem Medîneden Yemen milki ırâg

Çün gidersiz el-firâku’l-firâg

Yevm ü pencşenbede kıldılar yarâg

Oldular pes hânelerinden ırâg

Ol Yemen milki ile Karen ırâg
Hem kavi üzre kılubanı yarâg

İkisi bile gelüp Peygambere
İkisi dahi yüz urdular yere

Hem du‘â kıldı Peygamber anlara
İki cihân güneşi ol cânlara

Döndi yine dahi didi anlara
Ol sahâbe serveri ol cânlara

Didi alun ridâmı hil‘atımı
Dilek etsün günâhkâr ümmetimi

Hem bizi hem dahi ümmetimizi
Hem içümüzde günâhkârımızı

Ola ki yarlıgaya hepümüzü
Kalmasun girüye ol yekümüzü

Aldılar ol ridâ ile hil‘atı
Sürdüler yüzlerine o tal‘atı

Dahi ol demde vedâ‘ eylediler
Hem esen kalun deyü söylediler

(242a) Varıban nice menzile vardılar

Varıban bir murg-ı zâre kondılar

İnüben anda namâzı kıldılar
Yene ondan dahi revân oldılar

Böyle inüben binüben getdiler
Varıban mülk-i Yemene yetdiler

Dahi kırk günde ovaya yetdiler
Ol Karen köyine dahi getdiler

Ol Karen köyi bin evden ziyâde
Sual idüp gezdilerdi piyâde

Didiler ki ararız biz Karânî
Dahi ismi anun Veysel Karânî

Karânîdür ol Hakkun yarânı
Dahi bizler Medîneden revâni

Getürdün bir Muhammed hil‘atını
Dilek ide günâhkâr ümmetini

Didiler kim siz anı bize bulun
Ne yirdedür hayırını siz alın

Didiler kim öyle kimse yokdurur
Veys adlu dahi bunda çokdurur

Didiler kim Muhammed alûdesi
Var imişdür bir a‘ma vâlidesi

(242b) Vâlidesinün adı Şem‘a imiş

Dahi anun gözleri a‘ma imiş

Böyle deyince biri didi hemân
Bir deveci vardurur ‘aklı noksân

Siz didiginiz gibi kimse degil
Dahi bir gayrı nişânını digil

Didiler kim cemâli hem küşâni
Sag elinde bir ag ben var nişânı

Didiler kim bir deveci vardurur
Hem anun adı dahi Üveysdurur

Hem dahi deve güder devecidür
‘Aklı noksân deli bir devecidür

Anasınun gözleri a‘ma durur
İsmi dahi hem anun Şem‘a durur

Didiler kim cemâli küşâni
Sag elinde bir ag var nişânı

‘Ömer ile ‘Ali dir ki oldurur
Taleb kıldugumuz ol delidurur

Didiler kim bir deli devecidür
Bunlar aydur istedüğümüz oldurur

Didiler kim hânesi nirde durur
Didiler kim şol harâbeler durur

(243a) Varın ol harâbeye gitdiler

Pîr ü a‘ma vâlideye yetdiler

Gördiler kim pîrazen a‘ma durur
Dahi ismi hem anun Şem‘a durur

Didiler kim Medînenen gelmişüz
Gelüben size misâfir olmuşuz

Arayı arayı dahi bulmuşuz
Şâd u handân olubanı gelmişüz

Böyle diyince ol a‘ma agladı
İşidenlerün yüregın tagladı

Turmayuban agladı hâ agladı
Ol misâfir yüregın tagladı

Didiler kim niçün aglarsan ana
Söyle bize niçün aglarsan ana

Gördünüz mi didi ol Muhammedi
İki cihân güneşi ol Ahmedi

Didiler sana selâm eyledi ol
Dahi sana hem dahi ogluna ol

Didiler kim oglunuz kande durur
 Didi oglum ‘ankarîb bunda durur

Böyle dirken hem açıldı ol kapu
 Girüp içerü gelüp kıldı tapu

(243b) ‘Ömer ile ‘Ali ol dem durdular

Dahi hâl ü hem hâtır soruşdular

Didiler kim Muhammedden gelürüz
 Gelübeni seni bunda buluruz

Dahi senden çok du‘âlar aluruz
 Bir zamân kapunda kulluk kıluruz

Ben de dahi Medîneye gelmişem
 Gelüben Muhammedi bulmamışam

Bir sâ‘at anda dahi turmamışam
 Girü ol dem vâlideme gelmişem

Hem Medîneden dahi ‘azm kılmışız
 Gelüben bu deveciyi bulmışız

Taleb eyleyüben ‘âciz kalmışız
Gelüben bu harâbede turmışız

Didiler kim âyâ Veysel Karânî
Karânî sensin ol Hakkun yarânı

Gelüp ol hâk-i pâye hem revânî
Revân olmak üzereyüz hem revânî

Didiler kim Muhammed kıldı selâm
Selâm ile olur her işler tamâm

Didiler kim Muhammeden gelmişüz
Hâk-i pâyuna dahi yüz sürmüşüz

(244a) Vâlideni dahi gelüp bulmuşuz

Muhammedin selâmını kılmışuz

Dahi ol va‘de kıldugını kılmışuz
Gelübende muntazır hem turmışuz

Böyle diyüp ol ridâyı hil‘atı
Hem didigim ne durur bu tal‘atı

Didi Ahmed virdi bu hil‘atını
Dilek itgil günâhkâr ümmetini

Didi geysün ridâmı hil‘atımı
Dilek itsün günâhkâr ümmetimi

Böyle diyince geyüp ol hil‘atı
Diledi ol dem günâhkâr ümmeti

Yüzünü dergâha dutuban ol mâh
Dir idi magfîret kıl Allâh Allâh

Bizi Hakdan diledi hamdülillâh
Hakkun mahbûbı ol Veysel Karânî

Karânîdür ol Hakkun yarânı
Bizi Hakdan diledi ol Karânî

Didi kim ey Hâlıkım Muhammedi
İki cihân güneşi ol Ahmedi

(244b) Muhammed hürmetiçün ümmetini
Kıl hidâyetle hem ol himmetini

Âlîni ezvâcını etbâ'ını

Dahi hem evlâdını ahbâbını

Ümmetinün dahi 'âsîlerini

'Âsîlerini günâhkârlarını

Yâ ilâhî bunları 'afv eylegil

'Afv kıldım diyüben bir söylegil

Yâ ilâhî lutfiden kılma bizi

Cümlesin 'afv kıl ki kalmasın biri

Hüdâ kıldı o dem nidâ Karânî

Dahi yârânım ol Veysel Karânî

Kabûl itdim du'ânı ey Karânî

'Ömer 'Ali revân olsun revâni

Dahi gökler kapısı hem açıldı

Dilek kılduguna hülle biçildi

Benim yârânım ol Veysel Karânî

Dahi maralım ol Veysel Karânî

Kaldır secdeden hem başını
Dindür imdi gözlerinün yaşını

Hem sevindür sahâbeler başını
Benim ol mahbûbum Veysel Karânî

(245a) Nidâ kılubanı sana ben ey yâr

Kabûl kıldım du‘ânı didi Gaffâr

Benim yârânım ol Veysel Karânî
‘Ömer ile ‘Ali olsun revâni

Dahi ‘Ömer ile ‘Ali revâni
Girü ‘azm eylediler hem revâni

Karenden hem revân oldu revâni
Pes oldular Medîneye revâni

Cümle ol mâ-vaka‘-ı Peygambere
Kıldılar i‘lâm dahi ol servere

Diyelüm amîm amîn amîn
Hem du‘âda Hüdânun zâtuna amîn

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani

Temmetü'l-kitâb

Bi'avnillâhi'l-melikü'l-vehhâb.

3.3. MENÂKIB-I ÜVEYS EL-KARENÎ³

(3) İFÂDE

Hayrî't-tâbi'în vasf-ı nebevîsine mazhar olan (Üveys el-Karenî) Hazretlerinin menâkıb-ı şerîfeleri hakkındaki rivâyât, betahsîs tarîkat erbâbının dâimâ vird-i ihtirâmı olduğu gibi onlara muttali' olan kulûb-ı mü'mininde de müşârü'n-ileyhe karşı 'aşk [u] muhabbet uyandırmıştır. Böyle bir zâtın garâib-i menâkıbına kesb-i vukûf ile tezyîn-i sîrete çalışmak, zevk-i ma'nevî-i teşne-gânın takdîs itdikleri bir vazîfe olduğu şübhesizdir. Ancak müşârü'n-ileyhin ba'zı ilâhî manzûmelere zemîn teşkîl iden ve ehl-i 'aşkın lisân-ı sitâyîşinde deverân eyleyen menkıbelerinin kesret ile berâber bunları tamâmıyla ihtivâ iden bir eserin fıkdanından kat'-ı nazar, onların mahdûd bir kısmı ba'zı asâr-ı 'Arabiyede pek kısa bir sûrette yazılmış ve şimdiye kadar Türkçeye tercüme idildiğine dâir bir iz ve ma'lûmata dest-res olunamamıştır.

Müşârü'n-ileyhin menâkıb-ı şâyi'asına nisbetle menâkıb-ı muharreresi velev mahdûd olsun, bunun da mazbûtiyyeti yalnız 'Arapçaya münhasır kalması elbette câ'iz olamaz.

Nevâdır-ı âsârın bî-'adîl bir kâşifi bulunan üstâd-ı muhterem Burûseli Tâhir Beğ Efendi, Hazret-i Üveysin menâkıbını mutazammın ve emsâline fâik 'Arapça yazılmış bir risâleyi teveccüh-i kıymet-şinâs sâikasıyla bana göstererek vaktim (4) müsâ'id ise Türkçeye tercüme idilmesini teklîf eylemesi üzerine kendisine beyân-ı teşekkürle arzusunu yerine getirmeğe çalışacağıma söz verdim. Bu misilli menâkıbın zevk-i tevhîd ile mütena'im ve ricâl-i kudsiyenin ahvâlinden bir hisse almağa müste'idd olanlar için büyük kıymeti hâ'iz olması ve risâlenin mündericâtında Hazret-i Üveysin menâkıbına â'id tahkîkâtın mâ-'adâ pek nâfi' ve latîf ba'zı mesâil-i dakîkanında münderic bulunması müşârü'n-ileyhe viridiğim va'din tevfiğ-i bârî ile sür'at-ı incâzını mucib oldu. Sekiz fasıldan 'ibâret olan bu risâle (el-Mevâhibü'l-İlâhiye fi'l-Menâkıbi'l-Karenîye) nâmıyla 'ilm ve kemâl erbâbından Cemaleddin Muhammed bin es-Sıddîkü'l Hâssü'l Hanefî tarafından bin yigirmi dördüncü sene-i hicriyesinde telîf edilmiştir. Bahr-i tevhîd sâliklerinin, menâkıb-ı âliyeden hisse alabilecek isti'dâdda bulunanların tenvîr-i ebsârına bu eserin de delîl-i hayr olmasını eltâf-ı kibriyâdan temenni eylerim.

³Cemaleddin Muhammed (1333). Menakıb-ı Üveys el-Karenî. (Çev. Ohrili Hüseyin Mazhar). İstanbul.

(5) BİRİNCİ FASIL

ÜVEYS EL-KARENÎ HAZRETLERİNİN MEVLİDİ, SINIFI, NESEBİ VE KÜNYESİ BEYÂNINDADIR

Müşârü'n-ileyhin künye ve ismi Ebu 'Âmir Üveysdir. Üveys lafzı kurt ma'nâsında olan evsin taşğîridir. Bir hadîs-i şerîfde vârid olmuştur ki: Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz bir şahsın cenâzesini teşyî'e gitdiği sırada yolda uzanup oturmuş olan bir kurta rast gelerek bunun ismi üveys idüğünü beyân buyurmuş, üveysin kurt ma'nâsına geldiği bu sûretle de anlaşılmıştır. Müşârü'n-ileyhin nesebi, Üveys bin 'Âmir bin Hars bin 'Amr bin Mes'ade bin 'Amr bin Mes'ade ibn 'Amr bin 'Usrân bin Karn bin Rıdmân ibn Nâciye bin Murâd bin Müzeccih olup asıl ismi Mâlik bin Aded bin Zeyd bin Yeshab bin Ya'rub bin Zeyd bin Kehlân bin Siyâ bin Yeshâb bin Ya'rub bin Kahtândır.

Müşârü'n-ileyhin nesebi hakkında birçok ihtilâfât vukû'a gelmiş ise de iş bu esere sermâye ittihâz olunan ma'lûmât, en mevsûk görülen akvâldan alınmış ve o ma'lûmâtdan ba'zısı da Tabakât Şerhi dinilen kitâba istinâd idilmiştir. Bunların me'aline göre müşârü'n-ileyhin nesebi eşşeyhü'l-Murâdî el-Karenî el-Yemenî et-Tâbî'î nâmıyla ma'rûf olup Karen lafzının râsı üstün okunmak şartıyla Üveysî kabîlesinin yâd olunduğu ma'nâyı ve rânın sükûnuyla okunduğu hâlde mevâkıt-ı hacdan bir mevzi'nin ismini tazmin eylediği (6) anlaşıyor. İmâm Cevherînin 'ilm-i lügata müte'allik Sıhhah nâm kitâbında bu mebhassa îrâd olunan vücûh-ı beyân, galat-ı meşhûr kisvesinde olduğu içün füzelâca, şârihlerce sevâb görülmemiştir. İmâm Nevevî Şerh-i Müslim nâm kitâbında zikr olunan Sıhhah-ı Cevherînin (Karen) kelimesi menâzilden bir mahal olup Necd ahâlisinin hacca gittikleri sırada ihrâma girdikleri mevki'in o isimle yâd olunduğu hakkındaki bahsi galat-ı fâhişdir dinilmiştir.

El-hâsıl, İmâm Cevherî ile kâmus vesâir kütb-i lügat sahiblerinin bu bâbda zâhib oldukları ma'nâlar galatdan hâli değildir. Bu da Karen ismi, mevzi' ma'nâsına olmak üzere rânın fethasıyla Üveysin kendi ismine nisbet olunacağına rânın sükûnuyla zikr olunmasından münba'isdir. Halbuki yukarıda beyân olunduğu üzere rânın fethasıyla Karen kelimesi Üveysî kabîlesinin tevsîm olunduğu şöhet ma'nâsını hâvi olup buna muhâlif bulunan vechler nokta-yı isâbetden 'ârîdir. Müşârü'n-ileyhin sıfatına gelince kendilerinin vakâr ve heybet-i nazara mâlik bulunduğu ve başını tıraş itmek mu'tâdı

olmakla berâber vücûdî gâyet kıllı idüğü şeref-i sohbetlerine nâil olmuş olanlardan Herem bin Nahîl tarafından rivâyet olunmuştur.

Müşârü'n-ileyhin vakt-ı tevellüdine dâir hîçbir kitâbda bir tarih-i sahîh bulunamamış ise de İmâm Cündînin Târihinde Hâfız 'Abdülhakkın Müştebihü'n-Neseb nâm kitâbından naklen mezkûr olduğına göre müşârü'n-ileyh Üveysî Karenî, Hazret-i Nebî-i Ekrem Efendimizin peygamberlikle irsâl olunacağını ba'sinden mukaddem ihbâr eylemiş olmasından kendilerinin şeref-i ba'sinden evvel tevellüd itmiş olduğu istidlâl olunur ki bu sûret müsteb'id değildir.

(7) İKİNCİ FASIL

ÜVEYS EL-KARENÎ HAZRETLERİNİN FAZÂİL VE MENÂKIBINI MUTAZAMMIN OLAN EHÂDÎS-İ NEBEVÎYEYE DÂİRDİR

İmâm Hâfız Müslim bin el-Hamâhın Sahîh nâm kitâbında Esîr bin Câbirden naklen mervi olduğına göre Kûfe ahâlîsinden bir tâife nezdlerinde Üveyse nisbeti olan bir şahıs bulunduğı hâlde bir gün Emîrü'l-mü'minîn Hazret-i 'Ömer radiyallâhü 'anh Efendimizi ziyâret itdikleri esnâda Emîr-i müşârü'n-ileyh bunlara hitâben içinizde Karen nâmında kimse var mıdır sual itmiş ve bunu müte'âkıb Yemenden Üveysî nâmıyla çağırılan bir recülün geleceğini ve bunun Yemende nezdinden ayrılamadığı bir vâlidesi bulunduğunu ve kendisi âbrâş 'illetine uğramışken Allâha vukû' bulan du'âsının tesîriyle 'illet-i mezkûre zâil olarak bundan yalnız bir gümüş veya altun pâresi hacminde bir nişânesi kalmış idüğünü ve onunla görüşildiği vakit kendisinden du'â taleb olunmasını fem-i sa'âdetinden işitdiğini ityân buyurmuştur.

Yine Sahîh-i Müslimde Hazret-i 'Ömer Efendimizden naklen munderiç olan bir hadîs-i şerîfde "Tâbi'înin hayırlısı Üveys nâmıyla çağırılan bir zâtdır. Yemende vâlidesi ve üzerinde Âbrâş 'illetinden kalma nişânesi vardır. Size Allâhdan mağfiret taleb itmesi içün ona yaklaşınız." deyü beyân buyurulmuştur.

(8) Yine Sahîh-i Müslimde Esîr bin Câbirden naklen şu yolda rivâyet olunuyor: Yemenden ba'zı tâ'ifeler Hazret-i 'Ömer Efendimizi ziyâret itdikleri zamân müşârü'n-ileyh onlardan içinizde Üveys bin 'Âmir var mıdır ya'ni o da buraya gelmiş midir diye sual itmekle berâber içlerinden birine sen Üveyssin buyurması üzerine hakikaten Üveysin kendisi olan bu zât cevaben evet benim dimiş, senin Yemende vâliden var mıdır yolunda îrad buyurılan ikinci sual dahi Üveys tarafından evet cevabıyla tasdîk

idilmiş bunun üzerine Hazret-i ‘Ömer Efendimiz, Yemenden bir tâife ile Murâdî kabîlesine mensûb Üveys bin ‘Âmirin geleceğini ve kendisinde âbrâş ‘illeti mevcûd iken Allâhın izniyle şifâyâb olarak bu ‘illetin bir gümüş pâresi nisbetinde yalnız bir nişânesi kalmış idüğünü ve vâlidesine itâ‘at-ı kâmile göstermesi yüzünden her ne hâcet dilese rûy-ı icâbet göreceğini ve du‘âsını almağa kâdir olur isem buna tevessül itmekliğimi hâtemü’l-enbiyâ Efendimiz emr ve beyân buyurmuşdur, sözlerini îrâd buyurmuş ve bundan sonra nereye gideceğini Üveysden sorduklarında Kûfeye ‘azîmet ideceği cevâbı virilmesiyle oranın hâkimine senin için bir mektûb yazayım mı diye teklîf iden halîfe-i müşârü’n-ileyhe cevâben Üveys, nazar-ı ehemmiyyetden ‘âri bir hâlde bulunmağı tercih itdiğini ifâde ile mektûb ahzına temâyül itmemiştir.

Bu sûretle müfârekatı ta‘kîb iden senenin hac mevsiminde birtakım eşrâf ile hacca gelmiş olan bir recûlden Üveys hakkında ma‘lûmât talebine karşı ben onı pek az ve kıymetsiz eşyâsıyla berâber köhne bir hâne (9) kenârında görmüş idim cevâbı i‘tâ olunması üzerine Hazret-i ‘Ömer Efendimiz, o recûle hitâben Yemen ahâlisinden ba‘zı tâifelerle Murâdî ve Karen kabîlesine mensûb Üveys bin ‘Âmir nâmında bir zâtın geleceğini ve bunun uğramış olduğu âbrâş ‘illetinden kurtularak yalnız bir gümüş pâresi nisbetinde bir nişânesi kalmış idüğünü ve vâlidesine ita‘ât göstermesinden dolayı Allâhdan her ne dilese müstecâb olacağını ve du‘âsını almağa muktedir olur isem bunu işlemekliğimi Resûl-i Ekrem Efendimizden sem‘ ve telakki itmişimdir diye beyân buyurmuşdur. Bunun üzerine o recûl Üveysin nezdinde giderek kendisi için Allâhdan mağfiret dilemesini der-miyân itdi. Müşârü’n-ileyh sen bir hayırlı seferime müteallik mâcerâyı söylüyorsun diyerek müte‘âkıben Hazret-i ‘Ömer ile görüşdün mi suali îrâd eyledi. O da evet görüşdüm, kendileriçün istiğfâr itmenizi arzu idiyor, cevâbını virdi. Şu mu‘âmele Üveys hakkında pek hürmetkâr bir ma‘nâyı işrâb itdiğinden o muhâvere esnâsında tesâdüf iden nâsın nazar-ı dikkati müşârü’n-ileyhe mün‘atif oldu ve onun vechinde ‘ayân olan nûr-ı esrârı mütâla‘aya koyıldı. Müşârü’n-ileyhin lâbis olduğu kisve bir gömlekden ‘ibâret olduğunu ve onı insân gördüğü zamân şu gömlekli Üveys nerededir? deyü makâm-ı hayret ve ta‘accübde söz söylediğini yine Esîr rivâyet idiyor. Bu cümle, İmâm Müslimin zikr olunan Sahîh nâm kitâbında Üveysin menâkıbı hakkında münderic olan ehâdis-i nebeviyeden istihrâc itdiği ahkâm cümlesindendir.

Cündî Târîhinde dinildiğine göre İbnü’l-Cevzî Safvetü’s-Safve(10) nâm kitâbında İmâm Müslimin ityân buyurduğu hadîsi rivâyetde münferid kalmış olduğunu beyân ile

Üveysin menâkıb-ı kesîresini îrâd itmiş ve bu cümleden olarak Üveys ile Herem bin Hayyâna ta'allük iden ve iş bu tercümenin üçüncü faslında zıkr olunan kıssaya da derc ü ityân eylemiştir.

Yine ba'zı rivâyetlere makrûn olan ehâdis-i nebeviyede "Tâbi'în meyânında (Karen) kebîlesinden bir recül bulunacaktır. Kendisi Üveys bin 'Âmir nâmıyla tesmiye olunur. Vücûdunda zâhir olan bir 'illet, Allâhdan itdiği du'â tesîriyle mündefi' olmuşdur. Du'â-yı vâki' esnâsında yâ Rabbi senin virdiğin şifâ ni'metini dâimâ derhatır itmekliğim için vücûdumda o 'illetten bir nişâne bırak diye 'ilâve-i niyâz itmesiyle bu da nezd-i ilâhîde kabûl olunmuş ve vücûdunda öyle bir lem'a kalmışdır. Sizden ona her kim yetişüp görüşmek istitâ'atı ihzâz iderse cânib-i Hakka kendisi için mağfîret taleb ve du'â itmesi için teklîfde bulunsun" buyurulmuşdur.

Yine Üveysin menâkıbı hakkında ashâb-ı kirâmından Hureyre radiyallâhü 'anhdan naklen İmâm Hâfız eş-Şerecînin Tabakâtında beyân olunan bir hadîs-i nebevîde "Cenâb-ı Bârî başlarının saçı çok, yüzleri tama'-ı dünyadan 'ârî, karınları boş olan hâlis kullarını sever, bunlar o kimselerdir ki umerânın huzûrına girmek istedikleri zamân nâil-i ruhsat olmazlar, izdivâc etmek arzusunda bulunurlarsa hîçbir taraftan rûy-ı kabûl görmezler, meydândan gâib olurlar ise ne olduklarını soran olmaz, hasta düşerler ise 'iyâdetlerine kimse gitmez buyurulmuş ve bu kelimât-ı mübecceleyi işiden ashâb-ı kirâm, içimizde o evsâfı hâiz bir recül kim olabilir? **(11)** deyü taraf-ı eşref-i peygamberîden sual itmeleriyle Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz, o zât (Üveys el-Karenîdir) cevâbını i'tâ buyurmuş, onlar, Üveys el-Karenînin eşkâl ve evsâfını istizâh eylemeleri üzerine onun göğsü mâil, sîyâh gözli, saçları da kızılığa mâil, iki omuzları arasında uzunca bir kızılık nişâneli, şedîd buğday renkli, sakalı göğsüne temâs itmiş, gözleri secde yerlerine bakmağa melûf, tahliye-i nefse mübtelâ, yeryüzünde kendisine mevâ olacak yerlere 'ilmi lâhakk, gökde ma'rûf, Allâha du'â itdiği hâlde icâbetle mübeşşir, sol omuzu altında bir lem'a mevcûd olduğunu ve âhiret gününde makbûl kullara cennete girmeleri dinildiği vakt (Üveyse) tur: şefâ'at iste, hitâbı serd olunacağını ve dileyeceği şefâ'atın Rebî'a ve Mudar kabîlelerinin kesreti mislinde olacağını beyân ve tavsîf etmekle berâber Hazret-i 'Ömer ve 'Ali radiyallâhü 'anhümâ Efendilerimize karşı yâ 'Ömer yâ 'Ali siz ona mülâki olduğunuz zamân sizin için cânib-i Hakdan mağfîret talebinde bulunmasını kendisine teklîf idiniz tavsîyesinde bulunmuşdur.

Bundan sonra müşârü'n-ileyhüma Hazreti on sene kadar Üveys ile mülâkât imkânının zuhûrını müterakkıb oldılsa da o müddet içinde buna muvaffak olamadılar, nihâyet Hazret-i 'Ömer irtihâl buyuracakları senede Kays Cebelinin zîrvesine çıkarak yüksek sesle ey Yemen ahâlisi içinizde (Üveys) var mıdır? diye nidâ itmesiyle uzun sakallı ihtiyâr bir adam zuhûr iderek Üveysin şimdi nerde bulunduğunu bilmiyorum, ancak kendisi benim kardeşimin oğludur, Üveys nâmıyla yâd olunur, (12) şöhrtsiz ve i'tibârdan 'ârîdir, bizim develerimizi otlatır, ileri gelenlerimiz miyânında dûn bir mevki'dedir demiş, Hazret-i 'Ömer, böyle şeyleri işitmek istemez gibi görünerek kardeşin oğlu nerededir? suâlini tekrâr itmekle o ihtiyâr ben onu 'Arafâtda görmüş idim, cevâbını virmesi üzerine Hazret-i 'Ömer Hazret-i 'Ali ile birleşerek seyr-i serî 'Arafâta gitdiklerinde bir zâtın bir ağaç altında namâz kılmakda ve etrâfında develerinin otlamakda olduğunu görerek kendisine selâm verdiler. O da namâzını bitirince müşârü'n-ileyhümâya redd-i selâm eyledi. Bunun üzerine Hazret-i 'Ömer ile Hazret-i 'Ali sen kimsin deyü ondan sorarak bir kavmin eciri ve deve otladıcıyım cevâbını almalariyla bunu sormuyoruz, diyerek senin ismin nedir istizâhında bulunmalarına karşı da Allâhın kuluyum cevâbını aldıklarından onlar da gök ve yer sükkânının kâffesi Allâh zülcelâl Hazretlerinin kuludur hitâbını serd ile anası tarafından tesmiye olunduğı ismin beyânını talep iderler. O zât da evvel emirde sizin hakkımdaki murâdınız nedir diye istiknâh itmesi üzerine müşârü'n-ileyhümâ, Hazret-i Peygamber Efendimiz bize "Üveys el-Karenînin saçları kızıl renkli, gözlerinin siyâhı göğsü mâil, sol omuzu altında geçirmiş olduğu bir 'illet nişânesi mevcûd olduğunu vâsıf u beyân buyurmuş idi. Şu sebeble sizi teşhîs itdik, binâen 'aleyh bize o nişâneği gösteriniz didiler, Üveys buna muvâfakatla o nişâneği irâ'e idince onlar, haber-i Resûlun feyz-i sıdkıyla Üveysi hürmeten öpmeye başlayarak senin Üveys olduğına şehâdet ideriz, bizim için Allâhdan mağfîret dile, Allâh seni de mağfîret itsün hitâbında bulundılar. Buna (13) cevâben Üveys ben mağfîret talebini nefsim; ve beni Âdemden birine tahsîs idebilir miyim? istiğfârım ancak kâffe-i mü'minîn ve mü'minât hakkındadır demekle berâber Allâhın tevfiğiyle benim hâl ve sergüzeşttime muttali' olduğunuz anlaşılıyor, siz de bana kim olduğınızı söyler misiniz? diye bir suâlde bulundu. Hazret-i 'Ali refâkatinde bulunduğu zât Emîrû'l-mü'minîn Hazret-i 'Ömer olduğunu ve kendisi de 'Ali bin Tâlib idüğünü anlatdı. Bunun üzerine Üveys kâimen vâziyyetini düzelterek Hazret-i 'Ömere (Ey mü'minlerin emîri senin üzerine selâm olsun ve Allâhın rahmet ve berekâtı da mu'înin olsun) ve Hazret-i

‘Aliye de (Yâ İbni Ebi Tâlib Cenâb-ı Hak, bu ümmet yüzünden sizi hayırlı mükâfâta nâil kılsun) tarzında du‘âlî selâm viridi. Hazret-i ‘Ömer, Üveysin kalbini tatyîbe himmetle mekânın her nerde ise orası, kendi mevcûdumdan sana nafaka ve elbisemden münâsib bir libâs getirmek için aramızda mî‘âd olsun diye Üveyse beyân-ı arzu etdi, Üveys aramızda böyle bir mî‘âd olamaz, çünkü bugünden sonra beni bulacağınızı muhtemel görmüyorum. Bana va‘d ittiğin nafakayı ne yapayım? Otlatmakda olduğım şu develeri ra‘î itdirmek mukâbilinde dört dirhem sikke ücret almışımıdır, bana virmek istediğin kisveyi ne yapayım? Gördüğün gibi üzerimde yünden ma‘mûl bir gömlek ve bir ton vardır. Bunlarda bir yırtıklık olmadığı için bende öyle bir ihtiyâc görüyor musun? Ey Emîrû’l-mü‘minîn -Sırat köprüsini murâd iderek- ikimizin arasında dik bir yokuş vardır. Onı ancak za‘îf ve hafîf olan kimse geçebilir. Hafîf ol, sana Allâh merhâmet ider, cevâbını virir buna ‘ilâveten de ey Emîr(14)ü’l-mü‘minîn! müfârakat zamânı geldi, yolunda ayrılmak teklîfini sûret-i münâsibede dermiyân itmesi üzerine Hazret-i ‘Ömer Mekke tarafına müteveccihen ‘azîmet ider, Üveys de nezdindeki develeri sâhibine i‘âde iderek otlatma işine nihâyet virir. Yoluna ‘âzim ve huzûr-ı vicdânla ‘ibâdete müdâvim olur.

Mervîdir ki: Bir gün Üveyse bir adam nasıl sabâhlandın diye sorar, müşârû’n-ileyh cevâbında sabahlandığı vakit akşama, akşam girdiği zamân sabâha kavuşacağını bilemeyen bir adamın hâlinden sorulur mı? dir. Ölüm ve bunun zikri mûmîne râhat ve ferah virmeğe müsâ‘id değildir. Zîrâ Allâhın hakkı altun ve gümüşe mâlik olana onlardan hîçbirini bırakmaz. Ma‘rûfî emr ve münkeri nehy iden mü‘minin şu vazîfeyi îfâ ve ihtâr itmesi sebeble dostı da olamaz. Sözlerini de ‘ilâve ider.

Yine rivâyet olunuyor ki: Üveys, akşâm vakti hulûlunda bu gice rûkû‘ gicesidir diyerek sabâha kadar hâl-i rûkû‘da bulunur. Başka def‘ada bu gice sücûd gicesidir diyerek sabâha kadar secdeden başını kaldırmaz. Yine rivâyet olunuyor ki: Üveys, oruç tutduğu vakit hurma çekirdekleri tedârik iderek akşama doğru iftâr nevâlesiçün bunları satar, kendisinin yimek içmek masrafına ‘âid kısmından mâ-‘âdâsını tasadduk ider. Bunu müte‘âkib de açlıktan, susuzluktan dermânsız kalan mü‘min bir kimseden dolayı beni muaheze itme diye Allâha du‘â eyler.

Yine rivâyet olunuyor ki: Fakr-ı zâhiri ihtiyâr ittiği için arayup bulduğu süpürintileri arasında tagaddî olunabilecek kırıntıları toplayarak bunları yıkadıktan

sonra bir kısmını yir, bir kısmını da tasadduk iderdi. **(15)** Bunun üzerine her bir aç karından nezd-i uluhiyyetde ‘adem-i mesuliyetini niyâz ve ilticâ tarzında du‘â eylerdi.

Yine rivâyet olunuyor ki: Bir gün kelbin birisi bir mezbeleyi karışdırırken Üveys de bunu diğer tarafından yoklamağa başlayarak kelbe sen kendi cihetine tasâdûf iden kısmını ekl it, ben de bana karşı olan kısmını yiyeyim. Zîrâ ben Sırât Köprüsini geçebilirsem senden hayırlıyım. Buna muvaffak olamazsam, sen benden hayırlısın dir. Bu rivâyet Tabakât-ı Şerecîde mündericdir.

Târîh-i Cündîde: Hazret-i Üveysin ‘âlim bir zât olup ancak halkın yükünü taşımakdan ve kesb-i şöhretten berî kalmak için kadı, muhaddis, müfti olmağı sevmediğini Herem nâmındaki zât-ı ‘âlî-kadre söylemiş ve Herem kendisinden müfârat itdiği vakit Üveysden bir vasiyyet talebinde bulunması ile uyuduğı zamân ölümü hâtırdan çıkarmamasını ve niyetinde salâhı husûlî için Allâha du‘â itmesini ve zâhirde pâk görülen bir kâb, hakikatde bulaşık olduğunu ve mülevves bir vicdân, mutma‘in sayıldığı takdîrde fâ‘ide vermeyeceğini ve Allâhın gazabının büyüklüğü düşünülerek günâhın küçüğüne meydân virilmemesini beyân ve irşâd eylemiştir. İbni Cevzîde rivâyet olunmuşdur ki Üveys dâimî bir ‘ibâdetle hayâtını geçirmiştir.

Ebeveyne itâ‘atın, ‘uzletin, ahfâ-yı ahvâlin fazîletleri İmâm Nevevînin Şerh-i Müsliminde münderic ehadîs-i Nebeviyede musarrahdır. Üveysin fezâil-i meşrûhayı hâiz bulunduğu bast olunan ve diğer fasıllarda virilecek **(16)** olan izâhâtdan anlaşılıyor. Bir hadîs-i şerîfde de “Tâbi‘înin hayırlısı Üveysdir.” buyurulmuşdur. İmâm Yâfi‘înin beyânına göre bu hadîs, Üveysin tâbi‘înden hayırlı idüğüne sarâhat-ı mutlakayı hâvi ve nef‘-i lâzımın nef‘-i müte‘addîden efdâl bulunduğına delîldir. Zîrâ ‘ârif-i billâh zâhir ‘ulemâsından efdâl idüğü muhakkaktır. Bu hâlde bâtın ‘ulamâsı, nef‘-i lâzım, diğeri nef‘-i mute‘addîdir.

ÜÇÜNCİ FASIL

HEREM BİN HAYYÂN EL-MURÂDÎ İLE HAZRET-İ ÜVEYSE
MÜTE‘ALLİK BİR KISSA-YI MEŞHÛRENİN BEYÂNINDADIR

İş bu kıssa ‘ulemâdan bir cemâ‘at tarafından rivâyet olunduğı gibi İmâm Cündînin Târîhinde, İmâm Yâfi‘înin Ravza nâm kitâbında ve Hâfız Şerecînin Tabakâtında da mündericdir ancak İmâm Yâfi‘înin kitâb-ı mebhûsunun yüz kırk beşinci hikâyesinde mezkûr kıssaya dâir münderic olan izâhât diğerklerine nisbetle daha müfid ve mükemmel

yazılmış olduğu için iş bu esere tercihen alınmıştır şöyle ki: Herem Üveysin sât-i menâkıbını işitmesiyle (17) berâber kendisini arayup bulmağa hasr-ı emel iderek Kûfeye gider, aramaya koyılır, bu sırada müşârü'n-ileyhin gün ortasında Fırat nehrinin bir kenârında oturup âbdest almakda olduğunu görür. Vücûdu za'îf, koyu buğday renkli, nazarı heybetli, başı metrûş, diğer görünen a'zâsı pek kıllı olan müşârü'n-ileyhe rast gelince bu eşkâlini evvelden öğrenmiş olduğu için görüşmek istediği zât olacağını cezm ile kendisine selâm virir, ondan da mukâbele-i selâma nâil olur. Bunun üzerine musâfaha arzusuyla ellerini de ona doğru uzadırsa da müşârü'n-ileyh bu mu'âmeleye turuşmakdan çekilir. Herem buni bir hikmete haml iderek Allâh sana rahmet ve mağfîret itsün dir ve onun hâlini süzerek rikkat ve ıztırâba boğulur, ağlamağa başlar. Üveys dahi onun gibi ağlamakdan kendini alamıyarak Allâh seni 'ömürlü itsün yâ Herem bin Hayyân diyerek nezdine nasıl olup da geldiğini Heremden sorar. O da Allâh sevk itdi cevâbını virir. Bunun üzerine Üveys, ma'bûdun bil-hak olan Cenâb-ı Hakkı bütün noksân sıfatlardan tenzîh iderim ki va'd-ı ilâhîsinin tecellisi muhakkaktır, me'alinde ba'zı kelimât-ı mukaddese îrâd eyler. Herem, bundan evvel kendisiyle hîç görüşmemiş olduğu hâlde hem kendisinin ve hem de pederinin ismini nereden bildiğini Üveysden suâl itmesiyle Üveys cevâbında bu ma'lûmâtı her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olan Allâhü Ta'âlânın tevfiğiyle öğrendiğini ve şu görüşüp konuşmalarının incizâbıyla ruhı onun ruhına âgâh olduğunu ve mü'minlerden ba'zıları ba'zılarını evvelce yüz yüze gelüp tanışmamış olsalar bile bilmeğe ve Allâhın 'inâyetiyle biribirini sevmeye lâayık olduklarını ve meskenleri (18) yekdiğerine uzak olsa bile bulundukları mahallere vâkıf olabileceklerini bayân eyler. Bu iltifât üzerine Herem, Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimizden bir hadîs nakl itmesini Üveyse teklîf itmesine karşı (Üveys) babam anam ona fedâ olsun nidasıyla Peygamber-i zîşân hakkında fart-ı muhabbetini göstererek o sebeb-i kâinât olan zât-ı mukaddesi görmek ve mübârek ağzından söz işitmek şerefine nâil olmamış ve fakat onun mübârek yüzini gören kimselerle mülâkât-ı sebk itmiş olduğunu ve hadîs nakli kapusını açmak, muhaddis ya'ni (hadîs rivâyet idici), kâdi, müftî olmak hülâsa halka müteallik dünyâ işleriyle uğraşmak mesleğinde bulunmadığını dermeyân ider. Herem yine arkasını bırakmıyarak Kurân-ı Kerîmden bir şey okumasını ve çünkü kendisinden de onı işitmek istediğini ve dâimâ hıfz ile derhâtır itmek üzere bir vasiyyet dahi eylemesini Üveyse teklîf ve hakkında his itdiği muhabbet-i fillâh idüğünü ifâde ider.

Bunun ‘akabinde Üveys, Heremin ellerini tutarak “E‘üzübillâhis-semî‘il-‘alîmî mineşşeytânirrecîm” hakkı bâtıldan ayıran sözün en muhikki Allâhın sözidir, kelâmında en doğrusı onun kelâmıdır. Mukaddemesini serd ile berâber şu âyât-ı celîleyi okur: (Vemâ heleknâs-semavâti velerde vemâ beynehümâ lâ‘ibîn), (Vemâ heleknâ hümâ ilâbilhakki velakin ekserihim lâ ye‘lemûn),(İn yevmil fesli mîkâtühüm ecma‘în),(Yevmî lâyuğni mevlâ inmevlâ şeyen velâhüm yünserûn, ilâ men rehimellâhü ennehü hüvel-‘azîzü’r-rahîm).

İş bu âyetlerden birincisi “Biz semavât ve ardı ve bunların beynlerinde olan şeyleri lu‘b yaratmadık, belki nâsın vahdâniyyetimizi ve sevâb ve ‘ikâbı bilmeleri hikmetine mebni halk itdik.”

(19) İkincisi “Yer ve gök ehlini ancak sebep-i hakla yaratdık ki (tâ‘ata sevâb ve mu‘sibete ‘ikâbı olduğu biline) lakin nâsın ekseri onı bilmezler.”

Üçüncüsü “Hakla bâtıl fasl olunacağı gün, halkın haşre sevk olunacağı vakittir.”

Dördüncü ve beşincisi “O günde bir dost bir akrabâ, bir dost ve bir akrabânın ‘azâbından bir şey def‘ine ve onlara yardım itmeğe nâfi‘ olmaz, meğer Allâh Ta‘âlânın rahmetiyle ve izn-i keremiyle bir mü‘min bir mü‘mine şefâ‘at ide. Allâh Ta‘âlâ ‘azîzdür, ta‘zîbini irâde itdiğine nusret olunmaz. Rahîmdir, rahmet irâde itdiği kimseden rahmeti men‘ olunmaz.” me‘allerini hâvidir.

Müşârü’n-ileyh, bu âyetleri okumasıyla berâber şedîd bir sayha çıkarır, bu hâldeki Herem onun bayıldığını zan ider. Mûte‘âkıben Hereme karşı ey İbni Hayyân pederin Hayyân noldu, senin de öldüğün vakit cennetli mi cehennemli mi olacağını kesdiremezsin. Baban Âdem ‘aleyhisselâm, anan Hazret-i Havvâ, Nuh nebîyullâh, İbrâhîm halîlullâh, Musa necîyullâh, Dâvud halîfetü’r-rahmân, Muhammed sallallâhü ‘aleyhivessellem, sâir enbiyâ, Ebûbekir halîfetullâh ve kardaşım ve dostum ‘Ömer bin el-Hattâb irtihâl itmiştir. Buyurmasıyla Herem sözünü keserek Hazret-i ‘Ömerin ölmemiş olduğunu kendisine ifâde eyler. Müşârü’n-ileyh cevâbında Hazret-i ‘Ömerin vefât itdiğini Rabbim bana bildirdi, rûhum bu haberle ‘alâkadâr oldu, ben ile sen dahi öleceğiz dir Hazret-i Peygamber Efendimize salavât-ı şerîfe okuyarak du‘â ider. Ondan sonra yine Hereme hitâben sana vasiyyetim Allâhın Kitâbına (20) temessükdür. Peygâmblerler sâlih olan mü‘minler, bu dâr-ı fenâdan geçüb gitdi, sen de ölümünü hâtırdan çıkarma, ‘ömrünün kalan kısmını bitirinceye kadar bu hâtırâtı kalbinden bir

lahza ayırma, kabîlen tarafına döndüğün vakit onları Hak yolında bulundur, hayâtın sonundan bahs iderek korkut, ümmet-i Ahmediyeye nasîhatdan geri turma, cemâ’atdan ayrılma, zîrâ bu hâl dînden ayırır. Sen bilmediğin şeyden nâra mülâki olursun, benim içün de nefsin içün de Allâha du‘â it. Sözlerini îrâd ve bunu ta‘kîben yâ Rab bu zât sana muhabbetle bana da muhabbet gösterdiğini zu‘m idiyorum. Senin rızânı almak içün beni ziyâret itdi. Onun yüzine beni cennetde kavuşdır. Kendisini cennete kabûl it, dünyâda da oldukça emîn kıl, dünyâyı kolaylıkla geçirmesini nasîb ve bu sûretle de kendisini irzâ it, virdiğin ni‘metleri şükr idicilerden olmasına muvaffak eyle, benim yüzümden de ona hayr vir. Du‘â ve münâcâtını edâ ider. Bunun üzerine Hereme karşı tekrâr söze başlayarak “Esselâmü ‘aleyke ve rahmetüllâhi ve berakâtühü” Allâh sana merhamet itsün, bundan sonra seni göreceğimi me‘mûl itmem. Çünkü ben şöhretten ikrâh iderim, nâsla düşüp kalkdığım müddetçe çok gam gördüm ve her şeyden ziyâde vahdeti severim. Sen artık beni sorup arama, bundan sonra birbirimizi velev ki görmeyelim, sen dâimâ hâtırımda bulunacaksın, sen de beni hâtırlayup du‘âdan da unutma, ben de senin hakkında du‘â itmekden hâli kalmayacağım, inşâllâh ayrılmak üzere hareket idelim, buyurmasıyla bir müddetcik Heremle birlikde yola devâm ider, sonra Heremden geri kalır. Bu ayrılıkları ikisinin de ağla(21)masıyla vukû’a gelir. Üveysin nereye gideceğini merâkla dikkat iden Herem müşârü’n-ileyhi birtakım sokaklara girerken gözünden gâib ider. Gittiği mahalli merâk idüp sorar ve hatta arar ise de hîç bir haber alamaz. Andan sonra cum‘âları geldikçe Herem onı rüyâda bir veya iki def‘â görerek müteselli olur.

İSTİTRÂD:

Dîn ve ahlâk nokta-yı nazarından Allâhın tevfiğiyle toplayup yazdığım menâkıb-ı Üveysînin şu faslına zeylen ba‘zı fevâidin dercini münâsib gördüm. Müşârü’n-ileyhin Herem bin Hayyân tarafından gösterilen musâfaha arzûsına yanaşmaması, halkla düşüp kalkmakdan sakınarak ayrı bulunmağa düşkün olması, câhillerin fikirsizlikle ona mecnûn demekden utanmamaları ve şekl ü kıyâfetinde görülen perîşânlık ve sefâleti haysiyyetini küçültecek sûretinde saymaları gibi hâller kendisine aslâ bir leke getirmez, belki vicdânı pâk, ‘ibâdetde dâim olan sâdık fakîrlerin ‘ulüvv-i şânını gösteren vasıfların en zâhir delîlidir. Bu gibi dünyâdan el çekmiş olanların meşreblerini sünnet hilâfı sayarak kendilerine fenâ nazarlarla bakılması cehâlet eseridir. Bu ise dünyâ zînetinden uzak turup ‘ömrünü sırf Allâhın rızâsına vakf etmek en büyük sünnet idüğünü bilmediklerini îmâider. Binâen ‘aleyh o gibi türrehât, hükümsüzdür. Müşârü’n-ileyhin

başını tıraşlı tutması sebebiyle de hakkında dil uzatan olmuştur. Ancak kendisinin (22) bu işi işlemesi onun kerâhatı olmadığına şer‘en câiz bulunduğuna âşikâr bir delildir. Halkdan, fukahâdan birçoğunun ve hatta İmâm Ebu Hanîfe ve Şâfi‘înin başlarını tıraş itdiregeldiklerinin rivâyeten anlaşılması, (Nisâbü’l-İhtisâb) nâm kitâbda bu imâmların öyle bir fi‘le devamlarının tasdîk idilmiş olması da zikr olunan delîlin kuvvetini gösterir. (Behçet ‘Âmiri) kitâbında baş tıraş itmek ‘âdeti zemm olunmuş ve Hazret-i Peygamber Efendimizin res-i mübâreklerini tıraş itdirmediklerinden tutdırarak o fi‘lin işlenmesini hilâf-ı sünnet sayanlardan hâlî kalınmamış ise de bunlar toğrı değildir. Çünkü Nebi-i Zîşân Efendimiz, hac ve ‘umre farîzasını edâ itdikleri sırada res-i şerîflerini tıraş itdirmiş ve şu mu‘âmelesi müddet-i hayâtlarında dört def‘a vukû‘a gelmiş olduğu mazbûtdur. Bununla berâber baş tıraş itdirmek fi‘li sırf ‘âdet eseri sayılıp da sünen-i seniyyeden olmasa idi, fukahâ ve sûfiyye zümresinden dîn işinde büyük mertebelere varanlar bit-tabî‘i öyle bir fi‘li işlemezlerdi. Eğer Sahîh-i Buhârî nâm kitâbın sonunda Hâriç tâ‘ifesini vâsf iden bir hadîs-i şerîfde onların başı tıraşlı olmak üzere ta‘rîf buyurulması o fi‘lin câiz olmadığına senet tutulıyorsa yine hak kazanılmaz. Zîrâ, o hadîs kat‘iyyen mensûhdur. Dîne hıdmet iden büyük imâmların ve ‘âlî zâtların baş tıraşına devam göstermiş olmaları o hadîsin nesh idilmiş olduğuna delîldir. Eğer tâ‘ife-i mezkûre her tarafını tıraş itdirmek veyâhûd başın bir kısmını tıraş idüp bir cihetinde de bir parça saç bırakmak kendilerince ri‘âyeti muktezî bir ‘âdet idinmişler ise bunların kısmen (23) toğrı, kısmen de yolsuz olduğına haml olunacak şeyler vardır: Ya‘kûb İbni Seyyid ‘Ali er-Rûmînin “Şeri‘atü’l-İslâm” şerhinde pâklık maksadıyla baş tıraş itdirmekde ve saçlarını yağlı tutmak sûretiyle tıraşı terk eylemekde be‘s yokdur deniliyor. Şu kadar ki başının bir kısmını tıraş iderek diğer kısmında bir parça saç bırakmak gibi ba‘zılarının şahsî bir arzû ile işledikleri şey, kötü bir ‘âdetdir mekrûhdur. Diye ‘ilâveten gösteriliyor.

Üveysin, Hereme hitâben Kitâbullâhî ve peygamberlerle sâlih mü‘minlerin ölümünü hâtırında tutmasına İmâm Yâfinin nakl itdiği yukaruda derc olunan vasiyyete gelince: Üveysin o sûretle Kitâbullâha müte‘allik vasiyyeti Hazret-i Peygamber Efendimizin bir vasiyyetlerine mutâbıktır. Hârisü’l A‘var radiyallâhü ‘anının haber vermiş olduğu hadîs-i şerîfin me‘alini teberrüken burada îrâd idiyorum. Müşârü’n-ileyh Hârisden şöyle de nakl ve rivâyet olunuyor: “Bir mescidden geçerken orada halkın birbirine karşı hadîs nakline talmiş olduklarını görerek keyfiyyeti Hazret-i ‘Aliye haber

virdim. Muhakkak bu fi‘li işliyorlar mı? diye suâl itmesi üzerine gördüğimi tekrâr itdim. Bunun üzerine müşârü’n-ileyh söze başlayarak yakında bir fitne kopacağını Resûl-i Ekrem (sallallâhü ‘aleyhi vessellem) Efendimizden işitmiş idüm, sebebini kendilerinden sormaklığım üzerine “Sizden evvel vukû‘a gelmiş ve sizden sonra zuhûr idecek olan hâlleri haber viren Kitâbullâhdan (Kurândan) istihrâc idiyorum, zîrâ Allâhın, kitâbı hak ve bâtılı kat‘î olarak bildiricidir. Hezl ya‘ni latîfe ve oyuncak değildir. Herhangi (24) bir cebbâr onı terk iderse Allâh onun kökünü kesüp mahv eyler. Ondan başka birşeyden hidâyet bekleyen kimseyi de şaşkın ve perîşân ider. Kurân, Allâhın selâmete irişdiren pek metîn bir urganıdır. Başdan başa hikmetle toludur. Togrı yolu göstericidir. Ona mütemessik olan hevâ-yı nefsâniyyesine tapmaktan berî kalır, halkın lisânen hîleli tecâvüzünden masûndur. ‘Âlim olanlar, o hazînedan toymaz. Ona münâca‘atın çokluğundan hükm ve i‘tibârına, hâvî olduğu nihâyetsiz hikmetlere ve mü‘minlerin vazîfelerini ta‘yîn iden emirlerine asla halel gelmez. Cîn tâ‘ifesi Kurânı istediği vakit ne büyük hikmet ve kudreti, ne mertebe feyzli hidâyet yolunu şâmil olduğunu cezm iderek inan eyledi. En togrı söz Allâh kelâmı olan Kurândır. Onunla ‘amel iden hayr ve sevâba irer. Onun ahkâmını icrâ iden ‘âdil olur. Ona kim sarılırsa togrı yolu bulur.” cevâb-ı hikmet-nisâbını virmişdir. Yâ A‘var! Bu hadîsi alup hükmüne ri‘âyet idiniz buyurdu. İş bu hadîs, e‘imme-i sünnetden İmâm Tirmîzînin ümmühât-ı ehâdîsden sayılan kitâbında mukayyedir, hakîkaten fezâil-i Kurânın tazmin eylediği vesâyânın hepsini câmi‘dir. Nûr saçan, irşâd iden bir cevher-i hikmetdir. (Vellâhü yekûlû’l-hakku ve hüve yehdi’s-sebîl).

Üveys, İbrâhîm halîlullâhın, Musa necîyullâhın öldüklerini söylerken müşârü’n-ileyhümâyı zikr olunan evsâf ile yâd itdiği hâlde Peygamber-i zîşânımız Muhammed ‘aleyhisselâmın da yalnız ölmüş olduğunu beyân iderek Resûlullâh sıfat-ı celîlesini kullanmamış olması sebebine gelince: Şu hâl, Muhammed ‘aleyhisselâmın şeref ü rif‘atı ve fazl u kemâlî ma‘rûf olmasından, medhe muhtâc bulunmamasındandır.

(25) Görülüyor mi ki İmâm Şâfi‘î ve şânları büyük olan diğer zâtlar, kitâblarda, ‘ulemâ lisânlarında zikr olunduğu vakit meziyyetini gösteren sıfatları kullanmayup yalnız kendi ism-i mücerredleriyle yâd olunuyor. Ba‘zıları da o gibi zâtlardan bahs itdikleri zamân fazıllarını murâd iderek büyüklüklerine, şeref-i neseblerine, dînde muktedâbih olduklarına ve imâmet-i mümtâzlarına müte‘allik vesâir buna benzer vasıfları sayarak idâre-i lisân idiyor. Bunun gibi ba‘zı umerâ zikr olunurken fazlına göre birtakım evsâf

ile medh olunur. Fakat bir sultândan bahs olunacağı zamân evsâfının sayılmasına hâcet yoktur. Bir şey kemâl-ı ‘akl ve şerefle müntehir olur ise onu medh itmeğe ve onu bildiren sıfatları söylemeğe ne lüzûm kalır? Çünkü öyle bir meşhûrun hâl ve sıfatı medh olunacak olur ise lâıyk olduğu derecede medhi lâzım gelir, ama böyle büyük adamların şöhet-i kadri medh olunmak ihtiyâcından müstağni bulunduğu ve bu hâle karşı onların medhinde noksân vukû‘a getürmek ihtimâli bulunduğu için bu bâbda hatâyâ düşmemeğe dikkat itmek pek münâsib olur. Bu bahse müte‘allik ba‘zı sözler, İbni Zerûkun Kavâ‘idinde gördüm. İş bu Kavâ‘ide vâkıf olmak isteyen emeline nâil olmasını Allâh müyesser itsün.

Hazret-i Üveysin, Hereme vasiyyet makâmında sûre-i duhândan beş ayet-i celîleyi tilâvet itmesi ve Kurândan gayrı bir şey zikr itmeyerek o ayetlerle iktifâ eylemesi sebebine nakl-ı kelâm olunca: Allâhın ‘inâyetiyle bu hikmet, bana zâhir oldu. Mezkûr ayetler ‘ulvî ve suflî mahlûkâtın hikmet-i hilkâtını, Allâhın âsâr-ı vücûdını vahdâniyyetini, kendisine itâ‘at ve ‘ibâdetin vücûbını, haşr ü neşri tazammun ider.

(26) Ma‘lûm olan ba‘zı hakikatlerdendir ki âyât-ı Kurâniyenin medârı, şu iki harfdır: Vahdâniyyet ve âhiretin isbâtıdır. Üçüncü harf, Allâha itâ‘atın vücûbıdır. Kurânın ‘ulviyyeti düşünüldüğü ve ibtidâsından nihâyetine kadar olan âyetleri ya‘ni Kurânın heyet-i mecmû‘âsı tefahhus idildiği vakit şu iki emrin isbât-ı kat‘iyyesi netîcesine varılır. O da Allâha ve emirlerine ve âhiret gününe îmân levâzımındandır. Şu îzâh itdiğimiz sebebler, o beş âyeti vasiyyet ve nasîhat murâdıyla zikr itmiş olan Hazret-i Üveysin ‘âlim ve fakîh olduğına ve Kurânın ma‘nâlarını derin sûrette anlamağa muktedir bulunduğuna delâlet ider.

Hak Ta‘âlâya ve âhiret gününe îmân gibi medâr-ı Kurân olduğını beyân ittiğim iki emr, hadîs-i Nebevînin hikmet-i vürûdî i‘tibârıyladır. Bir hadîs-i şerîfde “(İzâ zilzâleler erdi ilâ âhirihi) sûre-i celîlesi nısf-ı Kurâna mu‘âdildir.” buyurulmuşdur. Çünkü bu sûre de âhiret işlerini müştemeldir. Âyet-i kürsîde tevhiid ü sıfât-ı Bârîyi mebnidir.

Ba‘zı ‘ulemâyâ göre medâr-ı Kurân üç şeydir: Onlar da isbât-ı vahdâniyyet, isbât-ı risâlet, isbât-ı kıyâmetdir.

Diğer bir hadîs-i Nebevîde “Sûre-i ihlâs Kurânın üç misline mu‘âdildir.” buyurulmuşdur.

Yine ba‘zı ‘ulemâ medâr-ı Kurân, dört şey olduğunu beyân itmiş ve biraz evvel zikr olunan üç şeye Allâhın kitâblarına îman keyfiyyetini ‘ilâve eylemiştir.

Diğer bir hadîs-i Peygamberîde “Sûre-i kâfirûn ve sûre-i nassın her biri Kurânın rub‘una mu‘âdildir.” buyurulmuştur.

(27) Yine ba‘zı ‘ulemâ medâr-ı Kurân, beş şey olduğına zâhib olmuş, yukarıda bahs olunan dört şeye umûr-ı kevnîyenin külliyyât ve cüz‘iyyâtına ‘ilmi şâmil olan Cenâb-ı Hakka ‘ilm sıfatını isbât etmek vücûbını ‘ilâve etmiştir.

Ba‘zı ‘ulemânın tahkîkine göre beş yüz kadar âyât-ı Kurâniyenin ahkâm ve evâmîr-i mahsûsayı hâvî bulunduğu cihetle bunların da medâr-ı Kurân idüğü o beş şeye ‘ilâveten beyân olunmuştur.

Yine ‘ulemânın ba‘zıları, medâr-ı Kurân yedi şeyi ma‘lûm olup bunların hepsi fâtîha sûresinde mezkûr idüğünü ityân eylemiş ve İmâm Râzî vesâir muhakkikler de bu tevcîhde bulunmuştur.

Yine ‘ulemânın ba‘zıları, hakikatde Kurânın mazmûnı iki şeyi müfîd olup bunlar da Allâhın emrine ta‘zîmden, mahlûkâtına da şefkat göstermekden ‘ibâret bulunduğunu zikr ve inbâ eylemiştir.

İmâm Ebû Ca‘fer es-Sürûşî, Kifâye nâm kitâbında, “Ebi Bekrû’l-Vârik”den naklen şu yolda bahs-ı hâl idiyor: “Ebi Bekrû’l-Vârik” diyor ki: Dört kitâbı ya‘ni Kurân-ı Kerîmi, İncîli, Tevrâtı, Zebûrı ve evvelce ba‘zı peygâmlere inzâl olunmuş olan yüz suhufî okuyup ma‘nâlarını anladım. Bundan maksadım, bu mahlûkâtı yaratmakta murâd-ı ilâhî ne idüğünü bilmek idi. Murâd-ı ilâhînin iki şeyle müte‘allik olduğunu istidlâl itdim, bunlarda Allâhın emrine ta‘zîm, mahlûkâtına şefkat itmektir.

Allâh ‘azîmü’s-şânın fazl ve ihsânıyla mekâsıd-ı Kurân hakkında icrâ itdiğim tedkîkât-ı mümkineye göre halkdan murâd-ı ilâhî iki şey olup(28) bunlarda Hak Ta‘âlânın ibzâl itdiği ni‘metlere şükr, belâlara sabr itmektir. Nitekim sûre-i enbiyâda “Biz sizi şer ve hayırla ya‘ni belâ, şiddet, sıhhat ve ni‘met gibi şeylerle tecrübe ideriz, tâ ki, cez‘a, şükr ve küfrân hâlleriniz zâhir ola” me‘âl-i şerîfini hâvî olan (Vele neblüvenneküm biş-şerri velheyri fitneten) âyet-i celîlesinde beyân buyurılıyor. Kitâb-ı Şahâbda ve gayrı kitâblarda munderic olan ve îman “İki nısfı hâvî bulunup biri şükr, diğeri de sabrdır” me‘âlini ihtivâ iden hadîs-i şerîf dahi o hükmi teyîd idiyor.

Ma'lûm olan şeylerdendir ki şu iki ismin ya'ni: şükr ile sabrın müsemmaları: namâz, hac, i'tikâf, zebh-i kurbân, zikr, du'â, istiğfâr, kıraat-ı Kurân, rıfk ve mülâyemetin cemî'-i ahkâm ve şerâ'itine şâmilidir.

Îmân bir şeyin ni'met-i husûlunun, namâz, ni'met-i bedenin, zekât, ni'met-i mâlın, oruç, hac, cihâd gibi farzlar da a'zâ-yı vücûdun, ma'rûfî emr, münkeri nehy itmek ri'yâset-i mevki'nin ve reâyâ üzerinde iltizâm-ı 'adâlet itmenin, sultânlık vazîfesi de Allâhın kendisine teyîd itdiği şevket ve saltanatın şükridir. Bunun gibi sâir meşakkat ve ni'met hâsıl iden şeylerde de sabr ve şükr iktizâ ider. İnsânın, 'ibâdet ve insâniyyet vazîfeleriyle 'aklen ve şer'en mükellefiyyeti ve nefse güç gelen bu teklîfleri kabûl ve icrâ itmesi i'tibârıyla bunların hepsi sabr ismi altında telakki ve tesmiye olunabilir. Maksad-ı Rabbânî, kullarını emr itdiği dînî ve insânî(29) teklîflerle imtihândır. Nitekim "Cenâb-ı Hak sizden südür idecek 'amelleri bilirken sizin de hanginiz hüsn-i 'amelde bulunacağını bilmenizi murâd ve bu sûretle sizi tecrübe itdi." ma'nâsını nâtık olan (Liyebülvekküm eyyiküm ahsenü 'amela) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulmuştur.

Namâz, hakikatde sabrdır. Çünkü onun kılınacağı zamân vücûdun, elbisenin, edâ olunan yerin temiz olmasını, kıbleye karşı turulmasını, nefsin meşakkatı, sükûnu, söz söylenmemesini, uyku uyunmamasını, kibleden başka tarafa kımıldanmamasını icâb iden ve İmâm Gazâlinin İhyâ-yı 'Ulûm nâm kitâbında vesâir kitâblarda beyân olunan âdâba ri'âyet zarûrîdir.

Bunun gibi zekât da, hikmetini teemmül iden kimse için hakikatde sabrdır: Namâz abdesti almak, cenâbetden gusl itmek, 'ibâdete kıyâm, cihâd, köle âzâd etmek, aç olanların karnını toyurmak, dermân arayanlara yardım etmek, mazlûmları muhâfaza ile hakkına nâil kılmak ve îmân şu'belerini ta'rîf ve îzâh idenlerin saydıkları sâir müstahsen işleri yapmak da hakikatde sabrdır. Bu işlerin kâffesi bir i'tibâra binaen şükr, bir i'tibâra göre de sabr tesmiye olunur. Şu kadar ki bunların hepsini ma'kûl farz itmekle berâber Kurânın kırâatı, zikr-i ilâhî, şükr, yoksa sabr aksâmından mıdır? Bunda hafî ve dakîk olan hikmetler nedir? denilecek olur ise âşikârdır ki ekmel bir tarîk üzre Kurânın kırâatı, zikr-i ilâhî, temizliğe, imkân var ise kıbleye karşı turmağa, şer'en lâzım olan sekînet ve vakâra, sâir âdâba, Kurânı ta'zîme, huzur-ı kalb ile onun ma'nâlarını, emr itdiği şeyleri derin derin düşünüp 'ibret ve intibâh (30) hâsıl itmeğe ve zikr-i ilâhî hakkında da İmâm Nevevînin Tıbyân nâm kitâbının cümle-i âdâb-ı Kurâna dâir olan faslında zikr ve ityân

eylediği şeylere ri‘âyeti iktizâ ider. Binâen ‘aleyh nefse meşakkatlı gelen bu işlerin iltizâmı i‘tibârıyla her biri sabr, diğer bir i‘tibârla da şükr kabîlinden olur.

Cenâb-ı Allâha lisânıyla hamd iden, onı her dürlü noksân sıfatlardan tenzîh ile büyüklüğünü, kemâl-ı mutlakını düşünüp tasdîk, şânlarına lââyık her dürlü güzel medh ve zikirlerle yâd eylemek, Hak Ta‘âlânın en büyük ni‘meti olan Kurân-ı Kerîmi tilâvet ile muhtevî olduğu zâhirî ve bâtinî ni‘metlerin azını da çoğunu da Allâha minnet ve itâ‘at nazarıyla telakki etmek, şükr makâmına geçer. Beyân itdiğimiz vech ile Kurânın istimâl ettiği şeylerin netîce-i icmâlî, şükr ve sabr gibi iki mühim farîza olup ancak murâd-ı Kurân, sabra nisbetle şükr tarafına daha ziyâde taalluk ider. Zîrâ, Kurânda şükr kelimesi zikr olununca onun edâsı, Allâhın ni‘metlerinin ziyâdeleşmesini ‘aks-ı hâl, va‘îdi müstelzim olacağı îma buyurılıyor. Nitekim: “Eğer virdiğim ni‘metlere şükr iderseniz ben onları ziyâdeleştiririm. Şâyed küfr ve inkâr idecek olursanız hakkınızda ‘azâbım şedîddir.” me‘âlîni mutazammın olan (Leinne şekertüm lâedinneküm veleinne kefertüm inne ‘azabi leşedîdin) nazm-ı celîli o hakîkatı gösteriyor.

Sabr ise hayra sebep olacağı ifhâm idilerek va‘idden vâreste kalıyor. Nitekim: (Velein sabertüm lehüve hayrün li’s-sâbirîn) nass-ı kerîmi bunu mübeyyindir. Me‘âl-i şerîfi: “Gördüğünüz belâlara sabr iderseniz muttakîler için daha hayırludur.” dimekdir.

(31) Bu delîllerden anlaşılıyor ki: Sabr netîce-i hayr görmeğe sebep olup fakat onun terki küfr sayılamaz. Sabrın hayr getireceğini insân bilmekle berâber ba‘zı hâllerde sabra tahammül idememekden hâlî kalıyor. İnsân her husûsda ekseriyâ Allâhın hıfz ve tevfiğine muhtâc olur. Sabrsızlığın ba‘zı noktaları ‘özü sûretinde sayılabilirse de Hak Ta‘âlâ o ‘özü bahânesiyle vukû‘â getirilen kusûrlara râzı olmaz.

Rızâsı ancak ihsân ettiği ni‘metlerin azına da çoğuna da şükr idildiği sûrette hâsıl olur. İmân şu‘belerini îzâh idenlerin ityân ittikleri sâir emsâlî ni‘metlerde de şükr farîzasını unutmamak dîn vazîfeleri cümlesindendir.

Kurân, sâhili bulunmayan bir deryâdır. Nihâyeti tasavvur olunamayacak sûrette hâvî olduğu ‘ulûmun kâffesini hâtaya hiç kimse için imkân yokdur. Buna müte‘allik fevâid cümlesinden olmak üzere cedd-i merhûm Şeyh-i Kebîr Muhammed bin es-Sıddîk’ül Hâssın ba‘zı eimmeden naklen kendi yazısıyla yazmış olduğu bir eserine rast geldim. Bunda diniliyor ki: “Kurân, yetmiş yedi bin iki yüz ‘ilmi ihtivâ ider. Zîrâ, Kurânda on tokuz bin üç yüz kelime mevcûd olup bunlardan her birinin zâhiri ve bâtını,

haddi, matla‘ı vardır. Bunlara ‘âid aksâm mezkûr kelimelere zamm idilirse yetmiş yedi bin iki yüz ‘ilmi ve belki ‘ulûm-ı evvelin ve âhirîni şâmil olduğu anlaşılıyor.

(Mâ feretnâ fi’l-kitâbi minşeyin) âyet-i kerîmesinin nâtık olduğu hikmet buna delîldir.

(32) Me‘âl-i âyet: “Biz Kitâb-ı Kerîmde, hiçbir şeyi noksân bırakmadık.” demekdir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, birbiri ardınca yigirmi def‘a (Bismillâhirrahmânirrahîm)i zikir itdiği vâki‘ olmuştur. Bu hâl ma‘nâlarını tedebbürden başka şey için olmaz, ancak herkes o ma‘nâların sırr-ı hakîkatine muttali‘ olamaz.

Üstâdımız (Esseyidü’l-‘ulâma Ebâbekr bin Ebi el-Kâsım el-Ahzal) kendi hattıyla Kayser-i Rûmîden naklen yazmış olduğu bir eserine destres oldum. Zikir olunacak şu fevâid ve irşâdâtı hâvîdir: Bir hadîs-i şerîfde “Kurânın zâhiri, bâtını, haddi, matla‘ı vardır.” diğer bir hadîsde “Kurânın bâtını ve her bâtının da bir bâtını vardır ki yedi bâtına varır.” buyurulmuş ve bir rivâyete göre yetmiş bâtına kadar müstemil bulunmuştur. Kurânın zâhiri, elfâzından fehm olunup zihne intikâl iden ma‘nâsıdır. Bâtını, ma‘nâ-yı zâhîrisi olan mefhûm-ı evvelinden ahkâm-ı bâtınasına müte‘allik mefhûmât-ı lâzımaya intikâl idilen ma‘nâsıdır. Haddi, fehm ve ‘aklın gâye-i idrâkının müntehi olacağı derecesidir. Matla‘ı, envârü’l-ileyhe ve irşâdât-ı Rabbâniyeden keşf ve müşâhede yoluyla idrâk olunan hakikatlerdir. Mefhûm-ı evvel, ‘avâm ve havâs için zâhir olan kısmıdır. Mefhûmât-ı lâzıma, ancak havâsa mahsûsdur. Bunda ‘avâmın müdhili olamaz. Hadd, havâsdan kâmil olan zümreye ve matla‘ı, ekâbir-i evliyâ gibi havâsın ehassı olanlara inkişâf ider.

‘Avâm, havâs ve ehassü’l-havâssın her biri için şe‘âir-i rahmaniye ve işârât-ı ilâhiye müncelîdir.

(33) Yine Müşârü’n-ileyh Ebâbekrin bir eser-i hattında gördüm, şu yolda bast-ı rivâyet olunuyor: Bir hadîs-i şerîfde “Kurân, zâhir ve bâtını hâvîdir. Bunlardan her birinin haddi, matla‘ı vardır.” buyurulmuştur. Kurânın zâhiri, elfâzının kısm-ı zâhirinden müstefâd olan hâlidir. Bâtını, fehm ve fukaha müte‘allikdir. Nitekim Hazret-i Peygamber Efendimizin İbni ‘Abbâs radiyallâhü ‘anh hakkında şeref-sünûh olan bir hadîs-i Nebvîlerinde “Yâ Rabbi onı dînîde fakîh kıl.” buyurulmuştur. Ya‘ni ona ahkâm-ı dîniyede ‘ilm vefehm ihsân eyle demekdir. -Haddi, fehmin varabileceği

derecedir.- Matla‘ı Hak Ta‘âlânın sıfât-ı zâtiye ve tecelliyât-ı esmâyesini keşf-i küllî ile idrâkdan hâsıl olan zevk-i bî-intihâdır ki ekâbir-i evliyâyâ müyesser olur. Bu feyz, Allâhın esmâ ve sıfât-ı kemâline müte‘allik ‘ilmde rûsûh hâsıl idenlerde de incilâ eyler.

Fâide: Şeyh Muhyiddîn İbni ‘Arabînin Fütûhât-ı Mekkiyye nâm kitâbında görmüş idim: Fakat hangi bâbında olduğunu kat‘iyyen bilemiyorsam da menâzil ebvâbından birinde mündericidir. Müşârü’n-ileyh diyor ki: Halk, Kurânı fehm husûsunda üç tabakaya ayrılır. Biri tabaka-yı ‘ulyâdır ki, melâ-yı a‘lâdır. Ya‘ni melâikenin her nevîdir. İkinci tabaka, cin tâifesidir. Üçüncü tabaka, insândır. Bu hâlde Kurânı fehm maddesinde insân son tabakada bulunur. Şu beyân olunacak delil ne makbûldur:

Nebi-i Ekrem Efendimiz, ashâb-ı kirâma sûre-i rahmânı ibtidâsından nihâyete kadar okudukdan sonra sizi sükût hâlinde görüyorum. Cin tâifesi sizden daha güzel cevâb vermişler idi. Onlara tebliğ eylediğim sûre-i mezkûrenin “Rabbimiz Ta‘âlânın size ihsân itdiği ni‘metlerin hangisini tekzîb idersiniz” me‘âlini hâvî olan (Febieyyi (34) alâi rebbikümâ tükezzibân) nazm-ı celîline karşı ey Rabbimiz vermiş olduğunu ni‘metlerden hiç birini tekzîb itmeyiz, sana hamd ve şükr ideriz demişlerdi.

Şeyh müşârü’n-ileyhin zikr olunan tabakalar hakkındaki istidlâl bu hadîs-i şerîfe müsteniddir. Allâh a‘lem.

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMEN AHÂLÎSİNİN SÂİR BELDELERE KARŞI ÜVEYS İLE KEYFİYYET-İ İFTİHÂRLARI BEYÂNINDADIR

Bu risâlenin telîf olunduğu bin yigirmi dördüncü sene-i hicriyesine kadar ya‘ni öteden beri Yemen ahâlîsi, Hazret-i Üveys ile iftihâr ve müşârü’n-ileyhi Yemenden mâ‘adâ mahallerde zuhûr itmiş olan evliyâ-yı kirâma tafdîl idegelmişler ve bu i‘tikâdlarını İmâm Nevevînin Sahîh-i Müslim, Hâkimin Müstedrek, Celâleddîn Suyûtînin Câmi‘üs-Sagîr nâm kitâblarında münderic olan hadîs-i meşhûr-ı Nebvî ile teyîd itmişlerdir. Me‘al-ı hadîs “Tâbi‘înin hayırlısı Üveysdir.” İmâm Yâfî‘î (Ravza) nâm kitâbında Üveysin medh-i menâkıbına ve mûcib olduğu füyûz ve mefâhire dâir yazmış olduğu bir şi‘r şu ma‘nâyı tazammun idiyor:

Cenâb-ı Hak, bahr-ı kereminden kendilerine ‘aşk-ı hakîki kevserini isâle itdiği bir kavm, şu büyük ni‘metden onlara yakîn ve uzak olan şehirli ve köyli mü‘minleri de

hissedâr itmeğe ‘azm ve cehd itdiler. Ancak nûr-ı hakîkatı idrâk idemeyen, onların da ziyâ-nisâr olan feyz (35) ve irşâd şu‘lesinin kadrini bilemeyen ba‘zı câhiller, onların dünyâdan yüz çevirerek Hak yolunda gösterdikleri fakr ve inzivâ hâllerine nazar-ı kâsir ile bakarak cünûn getirdiklerine zâhib oldılar. Bilmediler ki: Nûr-ı rahmânla sermest olan “Üveys” ve tâbi‘leri gibi mukaddes zâtlar birer mürşid-i Hakdır. Yine bilmediler ki: Onlara hürmet ve muhabbet göstermek isnâd-ı noksândan sakınmak ehl-i îmâna yakışır bir meslektir. Nesîm-i sa‘âdetin, ‘aşk-ı hakîkinin incizâbına müste‘idd olan kalblere deste deste saçdığı latîf râyhaların tesîr-i lâhûtîsiyle medhûş olan, ‘azm itdikleri Hak yolunun vecâibini edâ ile ihyâ-yı leyl idenler ise, Üveysin şu fânî hayâtı nasıl geçirüp ne vech ile vâsılullâh olduğunu düşünerek Hâlık-ı Ta‘âlâya ‘ibâdet ve münâcât emrinde onun eserine iktizâ itdiler. Binâen ‘aleyh dîn ve ahlâkça fazîleti, takvâkârâne menâkıbı yüksek bir derecede iştihâr itmiş ve husûsiyle cedlerinden yetişmiş olan Üveysi medh ve senâ ile iftihâr tuymaları becâdır.

İSTİTRÂD: Eğer bir kimse Yemen ahâlîsinden Zebîd kabîlesine hâs veya ahâlî-i mezkûrenin cümlesine şâmil olarak yalnız Üveys ile nasıl iftihâr idebilirsiniz? Yâhûd ona hasr-ı fikr ile emsâlinin fıkdanını nasıl tecvîz eylersiniz? Hâlbuki birçok mahallerde de sâir evliyâullâh zuhûr itmiştir, bunlarla o mahallerin ahâlîsi de bit-tabi‘ iftihâr iderler. Meselâ: Basra ahâlîsi Hasan Basrî ile, Kûfe ahâlîsi Rebi‘ ile, Bağdad ahâlîsi ‘Abdülkâdir Ceylânî ile, Semerkand ahâlîsi Baknam ile, Mekke ahâlîsi ‘Atâ ile, Medîne ahâlîsi Sa‘îd ile, Horâsân ahâlîsi Fazıl ile, Bilâd-ı Rûmiye ahâlîsi Mevlânâ Hünkâr ile ve Memâlik-i ‘Osmânîden(36) ba‘zı mahaller ahâlîsi de içlerinden zuhûr iden ‘ulemâdan nâil-i velâyet olmuş ve Şakâik-i Nu‘mâniye nâm kitâbda münderic bulunmuş olan bunca e‘âzım ile, Belh ahâlîsi İbrâhîm bin Edhem ile, Hind ahâlîsi Nizâm ile, ekâlîm-i cihânın uzak mahalleri ahâlîsi de içlerinden yetişmiş olan zümre-i ‘âliye ile demgüzâr-ı iftihâr değil midirler? Bunlara karşı ne diyebilirsiniz? yolında tevcîh-i hitâb itse hakîkat miftâhları yed-i kudretinde olan Hak Ta‘âlânıntevfikiyle cevâb virebilirler ki kendilerinin fahrı “ÜveysTâbi‘înin hayırlısıdır.” me‘âl-i şerîfini hâvi olan yukarda mebhût hadîs-i Nebevîye müsteniddir.

Üveysin ‘ulüvv-i mertebesine mütedâir olan ve beyyine-i ‘âdile ile rivâyeti mazbût bulunan böyle bir nass ise sâir mahaller ahâlîsinin iftihâr ve takdîs itdikleri e‘âzım hakkında vârid olmamıştır.

Bu mesrûdât, selâmet-i kalb ile muhâkemeli bir mu‘ârazadan ‘ibâretidir. Yoksa Üveysden mâ‘adâ olan evliyâ-yı kirâmı tasgîr etmek değildir. Binâen ‘aleyh cümlesi hakkında hürmet ve muhabbet göstererek kendilerinde taharrîyi noksân itmemek ve âhiret gününde livâü’l-hamdi altında cümle mü‘minlerin onlarla berâber haşr ve berekât-ı kudsiyeleriyle dil-sîr olmalarını fazl ve merhamet-i ilâhîyeden temenni etmek adâb-ı memdûhadandır.

BEŞİNCİ FASIL

ÜVEYSİN ZÜHD Ü TAKVÂSINA VE AHVÂLINE DÂİRDİR

İmâm Yâfi‘înin Ravza nâm kitâbında münderic olduğu ve iş bu risâlede de zikri sebk itdiği üzere Üveys, yiyeceğini, giyeceğini şuraya (37) buraya atılmış olan süprüntileri kâbil olan kısmından ayırıp temîn itmekde, ba‘zen de oruç hâlinde yine atılmış hurmâ çekirdeklerini toplayup satarak bunların itmânından iftâriyesini tedârik eylemekde idi, ‘âilesi müşârü’n-ileyhin hâlini hakîkat göziyle görmeyerek cinnetine hükm itmiş ve akrabâsının istihzâsı da buna munzamm olmakda bulunmuş idi. Hele sokaklarda küçük çocukların ona musallat olarak taş atmak sûretiyle incitmekden hâlî kalmamaları da kendisine başkaca sıkıntı viriyordu. ‘Âilesi hükm itdiği cünûn sebebiyle müşârü’n-ileyhi yanlarından uzak bulundırmak derecesinde ileri giderek hâneleri kapusunda yaptırdıkları bir kulûbeyi ona tahsîs itmişler ve aradan bir sene ve ba‘zen birkaç sene geçtiği hâlde müşârü’n-ileyhi görmez olmuşlar idi. Dünyânın her dürlü zahmetlerini hiç mesâbesinde sayarak emr-i dîn ve takvâda da pek kâmil olan Üveysin sergüzeşt-i hayâtı, Hak yoluna sülûkunun derece-i ‘ulvîyyeti şâyân-ı ‘ibretidir.

‘Alkame bin Mürtedd Hazretlerinden rivâyet olunmuşdur ki: Tâbi‘înden zühd ve takvâda nihâyet derecesine varmış sekiz kişi olup bunlardan biri Üveysdir.

Hazret-i ‘Ömer radiyallâhü ‘anh Efendimiz, halîfeliğe geçince mevsim-i hacda toplanmış olanlara hitâben Ey nâs! Ayağa kalkınız diye emr itmesiyle onlar derhâl kalkarlar. Bundan sonra müşârü’n-ileyh, Yemenden gelmiş olanlardan mâ‘idasının oturmalarını tenbîh itmesi üzerine onlar bunu ifâ iderler. Yine müşârü’n-ileyh Yemen Murâdî kabîlesinden olanlardan mâ‘idâsı otursunlar emrini virmesiyle onlar buna da imtisâl eylerler. Yine müşârü’n-ileyh içinizde Yemenin Karenî kabîlesinden olanlardan mâ‘idasının oturmalarını işâret eylemesiyle bir kişiden mâ‘idâsı otururlar. Ayakda kalan o kimse (38) Üveysin ‘amcası idi. Müşârü’n-ileyh o şahısdan sen Karenî neslinden

misin? diye suâl itdiğinde o kimse cevâben Ey Emîrû'l-mü'minîn! Ondan ne sorarsın? Allâha kase iderim ki: Kabilemizde ondan mecnûn, ondan ahmak ve aç kimse yoktur, ifâdesinde bulunur. İş bu cevâbdan Hazret-i 'Ömer müteessir olarak ağlamağa başlar, bu didiğin şeyler sana 'âiddir, onun hakkında kat'en vârid olamaz. Zîrâ, Resûl-i Ekrem sellallâhü 'aleyhivsellem Efendimizden işitmiş idim ki: Üveysin şefâ'atıyla Rebî'â ve Mudarın (ya'ni hita-yı 'ırâkda bu nâmlarda ma'rûf ve meşhûr iki büyük kabîle efrâdının) kesreti derecesinde cennete girenler olacaktır.

'Ammâr İbni Seyf ez-Zabîden mervîdir ki: Bir kimse, Üveysden nasıl sabâhladığını yâhûd nasıl akşâmladığını sorması üzerine müşârü'n-ileyh cevâbında: Allâha hamd ve şükr itmek sûretiyle sabâh ve akşâm vakitlerine nâil oluyorum, sabâhlayacağını zan itmeyen bir adamın hâlinden ne sorulur? Ölüm hâtırda tutılınca dünyâ ferahı kalmaz. Müslimin malında Allâhın hakkı vardır, onı meşrû' bir sûretde muhtâclara, hayra sarf etmek ya'ni rızâ-yı ilâhi için fedâ eylemek mü'minin şânındandır. Bu yol, altun ve gümüşden kendisinde bir şey bırakmaz, ma'rûfî emr, münkeri nehy itmeğe ri'âyet eyleyen bir mü'minin dostu da olamaz. Emr-i ma'rûf, ba'zı nâsın hoşuna gitmiyor. Bu sebeble, ma'rûfî emr iden adamın nâmûs ve haysiyyeti onların şetm ve tahkîrine uğrar. Hatta kendilerine fâsıklardan katılan yârdımcıların iştirâkıyla üzerine kemik de atarlar. Ben Allâhın yârdımı ve tevfiğiyle onun hukûkunu ikâmeden kat'â vazgeçmem, yolunda beyân-ı hâl ile kendisinden ayrılarak savışır.

(39) Üveysin fazlı hakkında şeref-vârid olan ehâdis-i Nebevîye, İmâm Yâfi'înin buna müte'allik beyânâtı, zât-ı risâlet-penâh Efendimiz rûy-ı sa'âdetlerini Yemen cânibine tevcih buyurduğunda "Ben Yemen tarafından nesîm-i İlâhînin esdiğini his idiyorum." me'âlinde ityân buyurmuş oldukları hadîs-i şerîf ile de teeyyüd idiyor.

İmâm Cevzînin Müvellid nâm kitâbında vaktâ ki bu nesîm-i Hüdâ intişâr itdi. Üveys Karenî ziyâ-dâr oldu. Gizli ve âşikâr olarak nefsinin Hazret-i Peygamber Efendimizin muhabbetine bezl itdi. Ona uzak mesâfeden derece-i kâmilede îmân itmiş idi. Nebî-i zî-şân Efendimiz zikr olunan hadîs-i 'âlîleriyle Üveyse işâret buyuruyor. Resûl-i Ekrem Efendimizin Hazret-i 'Ömere hitâben "Üveyse mülâki olduğın vakit ona selâm vir ve senin için Allâhdan mağfîret dilemesini teklîf eyle, zîrâ Rebî'â ve Mudar - ya'ni bu iki meşhûr kabîlenin kesret efrâdı- mislinde şefâ'at itmeğe sâlihdir." me'âlindeki hadîs-i münevverleri Üveysin şüyû'-ı şânını ve Hazret-i 'Ömer tarafından

tavsiye-i Nebî vechle Üveyse mu'âmele-i tekrîmeye ikâ'ını müstelzim olmuşdur deniliyor.

Fâide: Tarîka-yı fenâ ve takvâda ashâb ve tâbi'în-i kirâm ile onlardan sonra gelenlerden ba'zılarının fazl ve şerefleri buracıkda şâyân-ı kayd görülmüşdür. Ez-cümle Üveysin ahvâli, ashâb-ı güzînden Hazret-i 'Ömerin halîfe bulunduğı sırada da tevâzu' ve kanâ'at husûsunda meslek-i Nebevîden ayrılmamış ve esnâ-yı seferinde Kudûs-ı Şerîfe gireceğine yakîn mesâfede büyüklük şeklini takınmasını refâkatlerinde bulunan sahâbe-i kirâm teklîf itdiği hâlde 'adem-i kabûl ile binmiş olduğu hayvândan inerek rukûb-ı nevbeti isâbet iden ademini irkâb ve bu sûretle mâşiyen şehir-i mezkûre duhûl itmiş olması, Hazret-i 'Alinin cânib-i Peygamberîden Ebû Turâb (40) künye-i şerîfesiyle telkîb olunmasını mûcib olan sûret-i mergûbesi, gidişleri bunlara muvâfık olan ashâbdan Ebû Zer, Ebû ed-Derdâ, Bilâl, Sahîb-i Rûmî, Selmân Fâris, 'Ammâr, İbni Mes'ûd, Mu'âz bin Cebel, Ebû 'Ubeyde bin el-Cerrâh, Şu'be İbni Zeyd, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve emsâlinin ahvâl-i şerîfeleri, zât-ı 'âlî-i Peygamberinin müddet-i hayâtlarında ashâbdan Ebû Hureyrenin mesleği, (irtihâl-ı peygamberiden sonra Mücâhidîn es-Selâmtarafından ba'zı bilâdın husûl-ı fethi üzerine müşârû'n-ileyh Ebû Hureyre mütena'im olarak ketan elbisesi giymiş ve nefîs ta'âm yidiği olmuşdur.) tâbi'înden halîfe 'Ömer bin 'Abdül'azîz, yine tâbi'înden Mâlik Dinâr, Muhammed bin Vasi', Tâbet el-Bistânî, Habîl el-'Acemî, Sâlih el-Merî, âhir ömründe Hasan Basrî, İbn Serîn ve tığ-ı tâbi'înden Dâvud Tâi, İbrâhîm bin Edhem, Fadıl bin 'Îyâzın ahvâl ve menâkıb-ı 'âliyeleri ve ta'dâdı hâlinde saded-i hâricine çıkılmasını istilzâm idecek derecede birçok sâlih zâtların da onlara mümâsil-i fezâilî dâimâ hâtır-ı takdîs ve ihtirâmda tutulacak ve hisse-i intibâh alınacak şeylerdendir.

ALTINCI FASIL

ÜVEYSİN SEYYİDÜ'T-TÂBİ'İN OLDUĞUNA DÂİRDİR

Üveysin tâbi'înin en hayırlısı idüğü, sıhhatı evvelki bahslerde îzâh olunan hadîs-i Nebevî ile sâbitdir. Müsâdif-i nazarım olan ba'zı efâdılın âsârına göre Medîne ahâlîsi Sa'îd bin el-Müseyyeb, Kûfe ahâlîsi Üveys, Basra ahâlîsi Hasan Hazerâtını tâbi'înin efdalı olmak üzere i'tikâd itmekdedirler.

'İrâkî diyor ki: Bu meselede Kûfe ahâlîsinin zâhib olduğu (41) reyde isâbet vardır. Medîne ahâlîsinin o bâbdaki fikri de mebhûs hadîs-i şerîfde Üveys hakkında isti'mâl

buyurulan hayr vasfına karşı olmayup fazîlet-i ‘ilmi murâd itdiklerine haml olunur. Hitâbının ba‘zı meşâyihden naklen Mu‘âllim nâm kitâbında efdaliyyet ile hayriyyet arasındaki fark şu sûretle tedkîk olunuyor: Ebû Bekr es-Sıddîk, radiyallâhü ‘anh, ahlâk ve dînde takaddümünü mucib olan husûsanda Hazret-i ‘Ali Efendimizden hayırlı ise de neseb cihetinden değildir. Kıssası yukarda mûnderic olduğu üzere Üveysin evvelce asla görüşüp tanışmadığı Heremi görünce kim olduğunu bağıteten teşhîs ve ismiyle de ona hitâb itmesi gibi hârîka-i hâli, kendisinin feyz ve ilhâm-ı Rabbâniye vâsıl olduğına ya‘ni ehl-i keşfden bulunduğuna delâlet ider. Bir hadîs-i şerîfde: “Benim ümmetimde Allâhın eser-i ilhâmı olarak hakkı intâk idenler vardır. Hazret-i ‘Ömer, onlardandır.” buyurulmuştur. Bu makâmda ehl-i sünnet ve cemâ‘at mezhebinde hak olan kerâmet meselesinden bir nebzecek bahs olunmak münâsib görüldü.

Ehl-i sünnet cumhûr-ı -az bir kısmı müstesna olmak üzere- Allâhın evliyasından kerâmet sudûrının hak olduğunu ve bunun ‘amel idici ‘âlimlerden sıhhat-ı zuhûrını iddi‘â ve isbâtta müttefikdirlere. Bu hakikat, İmâm Ebî Hanîfe ve Şâfi‘înin reyî ve içtihadlarıyla da müeyyedir. Eğer ‘ulemâdan evliyâ zuhûr itmese kimse veliyyullâh olamazdı. Sözleri de müşârü’n-ileyhümâyâ haml olunuyor. Hatta sıdk-ı kerâmet meselesinde, icmâ‘-ı ümmetin tamâmen ittifâkı derece-i karîbeye gelmiş ve yalnız bir kısım-ı kalîlin onı tasdikden ibâ iderek ancak Mu‘tezilenin mesele-i kerâmeti büsbütün nefy itdikleri mertebesinde ta‘lîl itmemiş olduğu da yine müşârü’n-ileyhümâdan menkûldur.

Cumhûr-ı dîn-i mübîn, kerâmetden istisnâsı lâzım olan şeyleri tefrîk (42) itmiş ve bu bahs, Celâleddîn Suyûtînin Nekâbeşerhinde, Şeyh Celâleddîn el-Mahallînin Cem‘-i Cevâmî‘ şerhinde ityân kılınmıştır. İmâm Kaşîrî diyor ki kerâmet, babası olmıyan çocuğı anadan togdırmak derecesine getürilemez.

İSTİTRÂD: Meselâ “Cemâdı hayvân yapmak mertebesinde kerâmet tecelli itmez.”

İbni es-Sebkî “Men‘-i Mevânî” nâm kitâbında bir peygamber için ne gibi mu‘cizeler izhârı câiz ise bir velî için de o sûretle kerâmet gösterilmesi câiz olur. Yalnız mu‘cize tahaddî ya‘ni peygamberlik da‘vâsını münker olanı ‘âciz bırakmak sûretiyle vukû‘ buldığı ve kerâmet, bir da‘vâ ve tahaddî emeline müstenid olmadığı noktasından bu iki şey arasında fark bulunabileceğı yolunda beyân mülâhaza olunuyor.

Zikr olunan Celâleddîn Suyûtî ve Celâleddîn el-Mahallînin reyleri İmâm Kaşîrî ve Sebkînin bu mebhasda der-miyân itdikleri mütâla‘alara tevâfuk itmemiş ve bu bâbda Kaşîrîye daha ba‘zı zâtlar i‘tirâz ve buna İmâm Nevevî de muvâfakat itmiş ise de Kaşîrînin reyi sevâb görülmüşdür. Bununla berâber hakîkati Allâh bilir.

YEDİNCİ FASIL

ÜVEYSİN ZÂT-I RİSÂLET-PENÂH EFENDİMİZİ ESNÂ-YI HAYÂTLARINDA ZİYÂRET İDEMEMESİNİN HİKMETİ BEYÂNINDADIR

Üveysin vech-i kerîm-i Nebevîyi görmek şerefine nasıl oldu da vâlidesine itâ‘at maddesini tercîh itdi? Husûsiyle her iki vecîbeyi de îfâ etmek mümkün idi, denilirse meselenin bu yolda muhâkemesi münâsib olur, şöyle ki: Vâkı‘â fahr-ı ‘âlem Efendimizin mübârek yüzini görmek büyük bir fazîletdir, ‘âlî bir ni‘metdir. Lakin kulun Allâhın emrine imtisâl (43) itmesinde câri olduğu vech ile peygamberi görmek ve kendileriyle sohbet etmek fi‘linde ‘abd için bir sevâb terettüb idüp itmeyeceği noktası mucib-i tereddüd olmuş, nitekim, enbiyânın risâlet ve peygamberlik vazîfe ve meşakkatine tahammül itmesi de kendileriçün bir sevâb husûlını istilzâm idüp itmediği ba‘zı ‘ulemâca tereddüd ve mübâhaseden hâli kalmamışdır. Fakat vâlideyne itâ‘at meselesi, farz ve vâcib olan şeylerden bulunduğu için o farîzayı îfâ iden insânın ‘ind-i ilâhîde nâil-i sevâb olacağı müttelik-i ‘aleyhdir. Üveys de iki lüzûm tahakkuk itdi. Biri, vâlidesine itâ‘atıdır ki farzdır. Diğeri, likâ-yı Nebevîyi görmesidir ki mendûbdur. İmâm Kâdîhân, Kitâb-ı Siyerden naklen cihâd hakkında yürüdüğü bir mütâla‘a sırasında “Ebeveyninden her biri izn virmedikçe recül, cihâda çıkamaz, çünkü onların bu bâbda hakk-ı men‘i vardır. Binâen ‘aleyh ebeveyninden yalnız birinin izni lâhak olup da diğeri buna muhâlif kalırsa yine cihâda gidilmek câiz olamaz. Bu sûret, o kimsenin cihâda gitmesi ebeveynin ta‘ayyüş-i meşakkatine uğramalarını ve ayrılık sebebiyle vâlidesinin tahammül idemeyeceği bir eleme düşmesini istilzâm iderse vârid olur. Bundan dolayı mani‘-i meşrû‘a günâh terettüb itmez.” diye ba‘zı temhîdânda bulunmuşdur. Şu kadar ki hıfz-ı dîn ve vatan için cihâd farz-ı ‘ayn olduğu vakt erkeklerden mâ‘ada kadınlar bile anınla mükellefdir. Hicret cihâd ile tevemdir. Bu iki şey arasında fark yokdur. Anadan ayrılıp hicret etmek de farz-ı ‘ayn olmadığı zamânlarda cihâd gibi onun izn virmesine mütevakkıf bulunduğu için Üveys, kendisinden uzaklaşmasına rızâ göstermeyen

vâlidisine itâ‘atle nezdinden ayrılmamağı vicdânen müştâk olduğu dîdâr-ı Resûlî görmek sa‘âdetine tercîhe mecbûr kaldı.

(44) Mendûb olan birçok şeylerin terk ve ihmâli, farz ve vâlideyne itâ‘at sebebiyle kesîrû‘l-vukû‘dur. Birçok şeylerde esasen mekrûh iken buna yine öyle bir itâ‘at mülâbesesiyle ikdâm olunur. Nitekim İbni ‘Ömerin tezevvüc itdiği kadını babası kerîh görmekle bunun tatlîkini emr itdiği hâlde buna muvâfakat göstermeyen oğlı hakkında Hazret-i Peygamber Efendimize vâkı‘ olan şikâyeti mesmû‘ olmuş ve İbni ‘Ömer pederinin arzusını bu sûretle yerine getirmiştir. Talâk ise hadd-ı zâtında mebgûz olan şeylerdendir. Vâlideyne itâ‘at sebebiyle onun tecvîzi yoluna gidildi. Bunun gibi cihâddan maksûd olan netîcelerin husûluna sekene virmesi melhûz olmadığı ve hıfz-ı dîn ve vatan için zümre-i mücâhidine iltihâkı iktizâ itmediği takdîrde gönlün yine o şerefe iştirâkı arzusuna rağmen vâlideyne birr ve itâ‘at mâni‘asıyla ba‘zen cihâddan geri kalındığı mesbûkdur.

Bir hadîs-i şerîfde “Bir recûl cihâda gitmeyi Resûl-i Ekrem Efendimizden istizân itmesi üzerine ebeveynin rızası munzamm ise mezûnsun.” buyurulmuştur. Şu izâhâta göre Üveysin vâlidisine itâ‘at-ı emrinde bir kusûr itmemek için Nebî-i zî-şân Efendimizle mülâkat-ı seferini ihtiyâr idememesi kendisinin ‘ulüvv-i şânına: velîliği mertebesine bir noksân virmez. Eğer Üveysin huzûr-ı Nebevîye gitmesi arzusuna vâlidesi külliyyen rızâ göstermiş ve kendisinin bu bâbdaki emeline istitâ‘atı da müsâ‘id bulunmuş olsa idi, zikr olunan hadîs-i Nebevîde sâile vârid olan vazîfe Üveyse de şu husûsda terettüb iderdi. Hâlbuki beyân olunduğı vech ile Üveysin o bâbdaki arzusuna ma‘zeret-i şer‘îyesi mâni‘ olmuşdur. Müşârû‘n-ileyhin takva ve mağfîret ehli bulunduğı muhakkak idüğüne nazaran dahi o mâni‘a başka yolda tefsîr olunmamak lâzım gelir.

(45) SEKİZİNCİ FASIL

ÜVEYSİN, TÂRÎH-İ VEFÂTI VE DEFN OLUNDIĞI MAHAL HAKKINDADIR

İmâm Cündînin Târîhinde beyân olunduğına göre Üveys Sıffîn Vak‘asında Hazret-i ‘Ali tarafında hizmet itdiği sırada şehîd olmuş ve şehâdeti otuz yedinci sene-i hicrîyeye müsâdif bulunmuştur. Bir rivâyete göre Üveys, Hazret-i ‘Ömerin zamân-ı hilâfetinde vefât itmiş ise de daha toğrı görinen evvelki rivâyet, Kitâb-ı Şerecî nâm kitâbda da teyîd olunmuş ve hatta Üveysin mezkûr Sıffîn Vak‘asında ‘Ammâr bin Yâsir

ve Huzeyme bin Sâbit ile berâber vurulup şehîd düşmüş olduklarını gördüğünü Selîm bin Kays el-‘Âmirî dahi tasdîk ve beyân eylemiştir.

‘Abdullâh bin Seleme dahi şöyle bir rivâyet der-miyân itmiştir. Hazret-i ‘Ömer radiyallâhü ‘anhın zamân-ı hilâfetinde sâir ashâbla berâber kendisi ve Üveys el-Karenî bulunduğî hâlde Âzerbâyecânda gazâ iderek âvdetlerinde Üveys hastalanmasıyla kendisini taşımağa başlamışlar ise de turmağa mecâli olmadığı görülmekle indirdiklerinde vefât itmiş ve o civârda açılmış bir kabr ile akan bir su, kefen ve ‘itriyât bularak müşârü’n-ileyhin cesedini gasl, tekfîn ve techîz ile namâzını kılup defn itdikten sonra kendileri yola devâm itmekdeler iken içlerinden ba‘zısının Üveysin kabrine bir ‘alâmet konulması hakkında serd itdiğî fikri cümlesi tasvîb iderek Üveysin medfenine döndüklerinde kabrinden hiç bir eser bulamamıştır. Ancak Üveysin Hazret-i ‘Ömer ile mülâkatı Hazret-i ‘Ömerin vefât itdiğî senede vukû‘a geldiğî ashâb-ı kirâmdan Ebû Hureyre radiyallâhü ‘anh cânibinden mervî olup(46) şu hâlde Üveysin Hazret-i ‘Ömerin zamân-ı hilâfetinde gazâyâ gitdiğî ihtimâli vârid değildir. Bir de Herem bin Hayyân, Üveysle ilk görüşüp de Hazret-i ‘Ömerden söz açdığî vakit Üveys, kardaşım ‘Ömerin ölmüş olduğunu bana Rabbim bildirdi yolundaki ifâde-i kudsiyenin sıhhatı Herem tarafından tasdîk ve ihbâr olunarak bu hâl dahi Üveysin Sıffîn Vak‘asında şehîd olduğı hakkındaki haberlerin sıhhatına delâlet itmekdedir.

Makâmât-ı Mes‘ûdî şerhinde, Üveysin Şâmda vefât itdiğini hîn-i vefâtında nezdinde bulunan iki parça elbiseden birinde Bismillâhirrahmânirrahîm Üveys el-Karenî fazl ve merhâmet-i ilâhiye ile nârdan müberrâdır, ikincisinde Üveys Karenînin şu kefeni cennettendir, yazılı olduğı dahi Herem bin Hayyândan naklen zikr olunuyor. Bu bâbdaki rivâyetlerin ihtilâfına nazaran işin hakîkatını Allâh bilir.

İmâm Cündî, Yafî‘î, Şerecî gibi müverrihlerin Üveysin defn olunduğı mahal hakkındaki rivâyetleri esasen birbirine karşı mu‘âraza yolunda vârid olmamış, çünkü müşârü’n-ileyhin ‘ulüvv-i kemi cihetiyle her nereye defn olunmuş ise menziletçe noksânını müeddî olmayacağı ve o yerin ‘âlî bir mukırr sayılacağı şübhesiz bulunmuştur.

Sıffîn Vak‘asında şehîd olduğı yahûd Âzerbâyecân civârında veya Şâmda vefât itdiğî dinilmesinden gâye hâl-i mü‘minin tahakkukundan ‘ibâretir. Bununla berâber halkça Hazret-i ‘Ali keremullâh veche Efendimizin meşhedi hakkında ne derece ihtilâf

olunmuş ise Üveysin defn olunduğı mevzi'in emr-i ta'yîninde de o mertebe ihtilâfı da'î olmuşdur. Nâsın ba'zısı Üveysin Şâmda, ba'zıları Arz-ı Rûmda, bir kısmı Hindistânda, birtakımı Horâsânda ve Yemen ahâlîsi de Yemen kıt'asında Zebîd nâmıyla(47) müte'ârif kasaba hâricinde Meşhed denilen mahalda defn eylediğı zehâbında bulunuyorlar. 'Âlim-i şehir-i mersûm Sıddîk bin 'Ömer el-Hâssın velî-i meşhûr Şeyh Celîl Cibrîl bin Hamd el-Hisârdan naklen vukû' bulan rivâyete göre Üveysin medfeni hakkındaki iştibâh, kat'î bir netîce ile zâil olamamış ve bunun hakîkatı nezd-i ilâhîde ma'lûm bulunmuşdur. Zikr olunan muhâlif rivâyetlere karşı Üveysin Zebîd kasabası hâricindeki Meşhedde medfûn olup olmadığına şübhe idildiğı taktîrde oraya gösterilmekde olan 'umûmi bir mu'âmele-i ihtirâmiye, şu zikr olunacak esbâb-ı muhtemeleden birine haml olunabilir.

Üveys, yâ o Meşhedde defn idilmiş, yâ orada doğmuş veyâhûd hayâtta iken orasını mahal-ı 'ibâdet ittihâz itmişdir. Bu hâllerin kâffesi müşârû'n-ileyhin bir sûretle orada bulunmuş olduğına delâlet iden âsârdandır. Ez-cümle îmân ve 'adlin ahkâmına ve sünen-i seniyye-i Resûle ittibâ' cihetiyle ma'rûf olan Zebîd kasabasında Hazret-i Üveysi takdîs için 'Araf mahalli ile tahsîs olunan gicede ora hâkimleri ile ahâlîsi toplanup büyük bir ihtifâl ile Meşhed-i Şerîfe giderek sabâha kadar meşrû' olan merâsimi îfâ ve zevk-i ma'nevî ihzâz iderek yine 'ayn-ı ihtifâl ile yerlû yerine 'avdet itmeyi i'tiyâd eylemiş olmaları mahal-ı mezkûrun şâyân-ı hürmet ve muhabbet olduğın teyîd itmekdedir. İş bu fıkra-yı latîfeyi de risâlenin mevzû'una ta'allûk iden tahkîkâtıdan bahs sırasında îrâd eylediğim ba'zı mesele ve nüktelere teberrûken terdîf eyledim.

(48) İş bu kitâbımızın hitâmını da Resûl-i Ekrem 'aleyhisselat Efendimizin bir du'â-yı Nebevîlerini zîrde derc ve ityân ile tezyîn eyledim:

Allâhümme ahsîn 'âkibetinâ fil-umûri küllihâ ve ecirnâ minhazihi'd-dünyâ ve 'âzabi'l-âhireti Allâhümme e'inâ 'alazikrike ve şükrike ve hüsn-i 'ibâdetike allâhümmeğ-firlenâ ve râhimnâ ve erdi 'annâ ve takabbel minnâ ve edhilnel-cennete ve necinâ minen-nâri ve eslihlenâ şâninâ küllehü Allâhümme ferec Allâhümme kâşifü'l-ğamni mucîbü da'vete muztarin ferah-ı hemûnina vekşif-ğemûninâ vestecib du'âinâ ve eslihnâ vesfi serâyirinâ ve nûri besâirinâ ve tûlinâ fiddâreyn Rabbenâ temmimlenâ nûrinâ vağfirlenâ 'ala külli şeyin kadîr.

Me‘âl-i şerîfi:

Yâ Rabbî! Bütün işlerimize hüsn-i ‘âkibet ihsân eyle, zînet-i dünyâdan, ‘azâb-ı âhiretten bizi vakâyî it, Yâ Rabbî! Ezkâr-ı ilâhiyeni edâ ve sana lââyık olan ‘ibâdeti îfâ itmemiz ve virmiş olduğın bunca ni‘metlere şükr eylememiz içün ‘avn ve tevffikini dırîğ buyurma, Yâ Rabbî! Hazîne-i fazl ve kereminden umduğımız ğufrân ve merhamete bizi mazhar eyle, bizden râzı ol, bizim işlediğimiz tâ‘ât ve ‘ibâdâtı kabûl it, bizi cennete idhâl eyle, nâr-ı cehennemden necât vir, bizim kâffe-i ef‘âl ve ahvâlimizi nâil-i salâh eyle, Ey izâle-i ğam iden, muztarib bir kalbe sürûr viren, derdlilerin du‘âsını kabûl eyleyen Allâh, bizi ferahlandır, ğamlarımızı def‘ it, du‘âmızı müstecâb kıl, hâlimizi ıslâh eyle, mechûlumuz olan serâiri hâlis ve müfid kıl, dîde-i basîretimizi tenvîr eyle, iki cihânda bize müvâlât idüb ‘inâyetlerini esirgeme, Yâ Rabbî! Bizim nûr-ı hidâyet ve selâmetimizi itmâm it, bizi ‘afv ve mağfiret eyle, zîrâ sen her şeye kâdirsin yâ Rabbî.

3.4. (139) HAZÂ DESTÂN-I VEYSEL KARÂNÎ⁴

Ey gönül bülbül gibi eyle figân

Çünkü gülden ayru düşdün bir zamân

Çarh-ı gerdûn gör ki bana neyledi

Gönlim evin yıkdı vîrân eyledi

Dâd elinden kime feryâd idelüm

Çün ezelden böyle imiş nidelüm

Rivâyet öyledür Veyssel Karânî

Ol Allâhın habîbinin yârânı

Ol iklim-i mübârek-i Yemende

Anun bir köyi var idi Karende

Hümâ[yün] menzîli ‘âlî-mekândur

Maşrıkda kadr ile san kim cinândur

Muhammed Hazret-i Hakkın habîbi

Toguban Mekke de kopduğı gibi

Karenden togdı bir mâh-ı tâbân

Melek sûretlüdür illâ insân

⁴Destan-ı Veyssel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3757/14). Ankara.

Gürûh-ı evliyâlar içinde ma‘rûf
Serâser ahlâkıyla şöyle mevsûf

Habîbi Mustafâdan gizlemiş Hak
Üveysi gör şahsı ol şâh-ı mutlak

Dimiş tezkîresi içre Şeyh ‘Attâr
Muhammed ile Üveysin hâlini ey yâr

Anar idi Muhammedi arzûlar idi
Velî anası gönlin gözler idi

Olurdu Mustafâya gerçi tâlib
Rızâ-yı vâlîde olurdu gâlib

Günlerde bir gün gayet iştiyâkı
Resûlın Veyse kâr itdi firâkı

Anasından istedi ol icâze
Didi varayım ol şâh-ı Hicâze

(140) Kerem kıl ey ana vir bana destûr
Gözüm olsun cemâlinle bûy-ı nûr

Nice bir çekeyim firkat ‘azâbın
Göresim geldi ‘âlem pâdişâhın

Anası didi kim ey kurretu’l-‘ayn
Sensin zeyyin iden gönlim evin

Eger kim varasın togrı yanına
Görüp dîdârını cânın sevine

Varınca sen ol hurşîd ü mâha
Benden de selâm it ol pâdişâha

Za‘îfem biçâreyem hem gedâ-hâl
Selât ile selâm eyledi irsâl

Didi ‘âsîlere çok şefâ‘at ide
Şefâ‘atdan unutmasun beni de

Za‘îfem ‘âcizem biçâresiyem
Anun dergâhının avâresiyem

O Muhammed sâdiku’l-va‘di’l-emîndür
O Muhammed rahmeten li’l-‘âlemîndür

Ger evde bulmazsan bî-tekellûf
Dönesin anda kalmayup tevakkuf

Eğer mescidde yâ gayrı yirde
Bulamazsan revân dön durma anda

Anası çünkü ana kıldı te‘kîd
Revân oldu Veys sultâna tecdîd

Dili cemâ ider gibi Yemenden
Gelürdi rahmet-i nefha Karenden

Üveys irdi çün dergâh-ı Resûle
Edeb birle turup şart-ı üsûle

Çagırup didi ey serd-i yegâne
Selâm olsun size ey ehl-i hâne

(141) Kapunun ‘Âyişe ardına geldi

Selâmın lutf u ‘izzet ile aldı

Didi kim sen ne dirsın nedür adın

Bu dergâhda nedür asıl murâdın

Üveys ider kanı o cân-ı ‘âlem
 Muhammed Mustafâ sultân-ı ‘âlem

Didi ‘Âyişe kişi kanden gelürsin
 Nedür adın ne milletden olursın

Didi iklîmimiz bizüm Yemendür
 Veys adım benim yirim Karândur

Didi ‘Âyişe kim evde degil ol
 Biraz sabr eyle ey Hazret-i makbûl

Didi kim turmaga yok bana destûr
 Rızâ-yı vâlidem gâlib olupdur

Gelinek diyesin ol pâdişâha
 Selât ile selâm it ulu şâha

Mahbûbın ‘âşıkın geldi Karenden
 Şefâ‘atle terahhum umar senden

Didi lutf itsün Hakkın Habîbi
 Şefâ‘atdan unutmasın karîbi

Vâlidemin rızâsı olaydı bile
Kalaydım dergâhında yıllar ile

Bihakkın pâdişâh-ı hayy u kayyûm
Kereminden kılmasın miskîni mahrûm

Emânet sizlere didi ve döndi
Bu hâle ‘Âyişe gayet sevindi

Birazdan çünkü geldi [eve Ahmed]
Ayıtdı ‘Âyişe ey şâh Muhammed

Mahbûbın ‘âşıkın geldi Karenden
Veys adı ol iklîm-i Yemenden

(142) Sefer zahmeti çeküp geldi miskîn
Sizi görmeyüp gitdi zâr u gamgîn

İşidüp Hazret-i Seyyid sevindi
Velâkin görmedüğine yirindi

Didi ‘Âyişe anı gördün mi sen
Ayıtdı belî gördüm ey şâh-ı ahsen

Gözini öpdî ‘Âyişenin ol şâh
 Didi kim nûr-ı ‘aynun bârekallâh

Dönüben mescide vardı Muhammed
 Habîbullâh ol sultân u Ahmed

Didi ashâba ol hâs-ı rahmet
 Benim gözlerimi kılun ziyâret

‘Înâyet ile Hüdânın lutfî irdi
 Gözim Veysi gören gözleri gördi

İşidüben safâ kesb eylediler
 Hakka şükûr çok minnet eylediler

Yine dönüp Veys evine vardı
 Geçüp riyâzet birle durdı

Seherden giceye dek sâim idi
 Giceden subha degin kâim idi

‘İbâdetler kılur idi sâdıkâne
 Yanardı ‘ışk oduna ‘âşıkâne

Dem olurdu üç gün yimek yimezdi
Unudurdu acıkduğun bilmezdi

‘İbâdet dâim ana ‘âdet idi
Melek gibi gıdâsı tâ‘at idi

Deve güderdi dâim yabânda
Hemîşe yalunız olurdu anda

Irak oldukça halkdan cânı anun
Yakîn olurdu Hakka cânı anun

(143) Şu denlû kıldı medhini Veysin Ahmed

Ki kaldı ‘ışkî gönüllerde bî-had

Kamu ashâb ‘âşık oldılar cândan
Haber sormaga başladılar andan

Didi ashâb ey mahbûb-ı yârı
Siz gördünüz mi Veyisi bâri

Didi bizi görmege sa‘y idüp geldi
Nasîb olmadı miskîn mahrûm kaldı

Didiler çünkü geldi çekdi zahmet
Niçün görmedi gitdi ne idi hikmet

Anası var karıcuk iki gözsüz
Ri'âyet kılur ana gice gündüz

İcâzet virmemiş turmaga ana
Anın için görmemiş hergiz yana

Anın için Hakdan dir sözi Ahmed
Nebîler serveri ol şâh-ı Muhammed

Ki eylerdi melek gibi 'ibâdet
Hemîşe 'âdet idi ana tâ'at

Melek gibi ider tesbîhi dâim
Tururdu subh olıncaya dek kâim

İkinci gice kılurdu rükû'
Gözedürdi subha dek râh-ı huşû'

Üçüncü gice kılurdu secde
Varurdu secdesi içinde vecde

Son ucu haşr ü neşr olunca âhir

Olinca her kişinin hâli zâhir

Makâmın bulucak her kişi anda

Dûzahda kimisi kimi cefâda

Makâmında tura ol şâh-ı kevneyn

Muhammed mâh-ı burcî kâbe kavseyn

(144) Bakar her yana hasretle Muhammed

Diye kande ola Veyis muharris

Hitâb-ı ‘izzet ide yâ habîbim

Ne istersin ayâ ‘âlî nasîbim

Diye Veysi dilerim yâ ilâhi

Diye Hak ide ‘âlem pâdişâhı

Beni gören seni görmege ne hâcet

Benim maksûdım ey sâhib sa‘âdet

Beni gören seni görmek gibidür

Bana irmek sana irmek gibidür

Bana kulları kılmaga irşâd
Seni halk itdim ey sultân-ı ‘ibâd

Senin içün yaratdum her ne ki var
Velî Veysi benim içün itdüm ey yâr

Bu yana biz geledüm hâlimüze
Yine başlayalum eşgâlimüze

Pes andan Mustafâ sultân-ı kevneyn
Nübüvvet burcî kâbe kavseyn

Cihânda kılduğı vakt-ı intikâl
Gâlib olup Hakkın şevk-i cemâli

Kılup mecmû‘-ı ahvâli vasiyyet
Visâl-i Hakka kılduğında niyyet

Ne kim var ise ol hâlinde lâzım
Vasiyyet kıldı ol sultân-ı hâkim

Hilâfet emrini virüp ‘atîka
Nasîhat kıldı sıddîk-ı sâdîka

Didi kıl kim ol İslâma ri‘âyet
İdüp nefsün gibi halka sa‘âdet

Hakkun her emrini irgür yerine
Mübârek ol kamu müslimânlar ile

(145) Didi ashâbına ey sultân-ı ‘âlem

Cihânda cümle ‘âleme muhterem

Mübârek geydüğünüzden Hazretinüz
Kime virmekdür anı niyyetinüz

Hakkın emriyle mevt idende ‘Ömer ‘Ali
İletüp Veyse virsünler hırkamı

İletesiz benden bu selâmı
Yüz urup söyleyesiz bu kelâmı

Kereminden ümmetime himmet itsün
Hazrete ‘arz-ı hâcet itsün

Karındaşlık hakkını iletüp yerine
Dönsün ümmetüm ‘âsîlerine

Ganîdür rahmet kılsun fakîre
 Komusun girmege nâr-ı sa'îre

Çü vasl-ı Hakka 'azîm eyledi Ahmed
 Yanup yakıldı ashâb-ı Muhammed

Yakalar çâk idüp dökdiler yaş
 Koyup başlarına toprag ile taş

Koyalar menzîle ol mâh-ı tâbı
 Münevver eyledi cismi türâbı

O demde çâk olup gamdan yerler
 Feleklerde kara geydi melekler

Çün ol cânı yerine kodı yârân
 Tagıldı her biri giryân ubiryân

Pes andan turıgeldi Fârûk ile Haydar
 Resûlun emriyle ol iki server

Kılup feryâd yola düşdi figânlar
 Giderdi ol iki pâk ârı cânlar

Olup giryân u biryân âh u vâh
Yetişdiler ol şehr-i Kûfeye râh

(146) Salâ eylediler kamu müslimîne

Gelü cem‘ oldılar Kûfe Câmi‘îne

Çıkup menber üzere Fârûk pertâb
Okudı hutbe-i hûb İbni Hattâb

Resûlın mevtini bunlara dir
O halkın cânını yakar bir bir

Çün oldu bir zamân yanmak yakılmak
Perîşân olıban yakalar yırtmak

Pes andan müslimîn ashâba
Hitâb itdi ‘Ömer İbni Hattâb

Didi kim kimse var mıdur Yemenden
Murâdım vardur tâ haber soram andan

Pes andan turıgeldi birkaç insân
Didiler biz Yemen ehliyiz ey cân

Buyurunız bilir misüz görelüm

Ana göre size cevâb virelüm

Didi bir köy soraram size anda

Adı Karân ol iklim-i Yemende

Didiler bilürüz bir kariye vardur

Karândur adı bir ma‘mûr yirdür

Didi bilür misiz anda bir er var

Adı Veysel Karânî bir hoşça er

Didiler ey emîrû‘l-mü‘minîn var

Velî siz anılmaga yok anda mikdâr

Deve güder yabânda bir delüdü

Halk içinde adı baglamaludur

İşi dâim deve güdüp gözetmek

Virürler ahşâma bir pare etmek

Kimini kendüsi yir kimin anası

Yavan etmekdür anın gıdâsı

(147) Baş açık yalın ayak bir ‘Arabdur

Size anı anmak gâyet ‘acebdür

Sebeb nedür ana tâlib olursız

Ya ol kimdür turmaz anı anarsız

‘Ömer ider ana var hâcetimüz

Ana buluşmakdur bizim niyyetimüz

Resûlullâh o sultân u Ahmed

Muhammedü’l-Mustafâ Mahmud u Ahmed

Vefât itdükde ol şâh-ı risâlet

Ana öz hırkasın kıldı vasiyyet

Kılavuz aldı andan ol emîreyn

Revân oldu iki kurretu’l-‘ayn

İki mahbûb-ı dîn sultân-ı erler

İrişdiler Karân köyüne bunlar

Soriban anda arayup buldılar

Veysel Karânın katına girdiler

Gördiler ol mübârek zat-ı makbûl
 ‘İbâdete namaza olmuş meşgûl

Virdiler birbirine hoş selâmı
 Görişdiler ol üç şâh-ı kirâmî

Selâmın ‘izzet ile aldı âhir
 Didi ey servirân-ı dîn-i fâhir

Ne istersin nedür bu yirde ma‘hûd
 Bu miskînün katında nedür maksûd

Didiler ey Hüdâdan halka rahmet
 Kabûl eyle Muhammedden vasiyyet

Kabûl it hırka gönderdi tapuna
 Anun emri ile geldük kapuna

Didi Hakdan dilesün ümmetimi
 Kabûl itsün benim vasiyyetimi

(148) Didi Veysel Karânî ol şâh-ı ma‘ni
 Kirâmet burcî mâhü’l-mu‘îni

Ki ben bu ‘izzete layık degilem
Bu menzîle müstahak er degilem

Ki bir miskîn bî-çâre âvareyim ben
Karışmam halka âvareyim ben

Dimiş idi Mustafâ sultân-ı muhtâr
Sag elinde anun bir ak beni var

‘Ömer didi kim ey sultân-ı merdüm
Mübârek ellerini aç görelüm

Elini açdı çün gördiler anı
Bildiler hakikat Veysel Karânî

Didiler Hüdâdan ey halka rahmet
Kabûl eyle Muhammedden vasiyyet

Habîbullâhın emrine muti‘ ol
Günâhkâr ümmetine sen şefî‘ ol

Didi kim hele muntazır olun bir dem
Ki Hazret-i Allâha ‘arz-ı hâcet idem

Pes alup hırkayı vardı kenâra
Tazarru‘ eyledü perverdigâra

Didi yâ Rabbi kerem kıl lutf işle
Günâhkâr ümmeti bana bağışla

Ol zamân hitâb irdi ana Hakdan
Bağışladum nice ‘âsîleri ben

Veys ider kerem kıl yâ İlâhi
Bağışla cümle ehl-i günâhı

Eger bağışlamazsan ümmetini
Nice giyem ben anun hil‘atını

Didi ‘Ömere ol mahbûb-ı ahbâb
Açıldı ümmete cümle kerem bâb

(149) Bağışladı cümle ‘âsîyi Allâh

İrişdik maksuda elham[dülillâh]

Hele kurtuldu çoğı gitdi kaldı azı

Ümmeti içün Resûlullâh itsün niyâzı

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün

Bin günâh itsen giderür bir salavât

3.5. (93b) MENÂKIB-I VEYSEL KARÂNÎ RAHMETÜLLÂHÎ ‘ALEYH⁵

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel-‘âkibetü-lil-müttakîn vesselatü vesselâmü ‘ala hayri halkihi ve alihi ecma‘în şükür minnet ol Tanrıya kim bu za‘îfleri yokdan var eyledi ve dahi bu biçârelere îmân rûzî kıldı ve Muhammed Mustafâyı şeffî kıldı ve dahi selâm (94a) ve salavat ol peygamberler serveri ve mürseller ulusunun enbiyâların ve evliyâların mihterine olsun kim dükeli ‘âlemi anun dostlığına yarattı ve dahi râvilerden şöyle rivâyet olundu kim ol evliyâlar serveri hayrû’t-tâbi‘în kabîli ol erba‘în ulusu ol gizlü genc aydını ol nefsü’r-rahman ol süheyl-i Yemeni ol esrâr sözlü ol latîf yüzli menâkıb issi ve şerî‘at kânı ve [terbiyyet-i] ma‘rifet ve genc-i hakikat ve makâm-ı ehl-i sünnet ve sahib-i genc-i ‘ulûm ol kutb-ı ma‘lûm sultânı Veyssel Karânî rahmetüllâhî ‘aleyh diledi kim bir tâc bünyâd ide sad hezârân tesbîhler ve tehlîller ve tevazu‘lar idüp Hak Ta‘âlâdan diledi kim yâ Settârü’l-‘uyûb ve yâ Gaffârü’z-zünûb bu za‘îf bî-çâre kuluna sen ‘inâyet ve hidâyet kılup kudretinle birle gösterür vir diyü didüğinden sonra ol gökden inen güzel koçun yününi E‘ûzübillâhî mineşşeytânirrecîm bismillâhirrahmânirrahîm diyüphezârân tesbîhleriyle egirip meftûleyleydi yetmiş bin kez sübhânallâh (94b) dirdi ve yetmiş bin kez kulhuvallâhü ahad okurdu ve yetmiş bin kez fâtiha okurdu ve yetmiş bin kez lâilâhe illallâh ve yetmiş bin kez Muhammed Resûlullâh dir idi andan Hak Ta‘âlâ kudretiyle bir suzân giçdi andan sonra girü bu ayetleri ve bu tesbîhleri her birin yetmiş bin kez okurdu andan bir suzân giçdi el-kıssa bu vech ile yidi yılda tamam eyledi idüp Hak Ta‘âlâ dergâhına yüz urup ‘ubûdiyyet makâmındayken Hak Ta‘âlâ Cebrâil gönderüp didi kim in Veyse selâm eyle tâcını satun al didi Cebrâil geldi ayıtdı yâ Veys Hak Ta‘âlâ sana selâm kıldı didi kim Veys tâcını satsın bahasiçün ne kim dilerse vireyüm didi Veys dahi aydur ya ahî Cebrâil Hak Ta‘âlâ tâcumı alursa dilerem ki ümmet-i Muhammedin günâhların ‘afv ide didi Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâdan hitâb-ı ‘izzet geldi kim yâ Veys üç bahşîn birin sana bağışladum Veys aydur yâ Mevlâyı Hüdâ dilerem ki birin dahi bağışlaya(95a)sın didi andan Veys aydur yâ Bâr-i Hüdâyâ dilerem ki ben za‘îf kulun küllisin bağışlayasın Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâdan hitâb geldi kim yâ Veys eger cümlesin sana bağışlarsam habîbim Muhammed Mustafâ günâhkârlardan kimesne kalmaz yarın kıyâmet gününde şefâ‘at itmege didi öyle olsa

⁵Menakıb-ı Üveys Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (8893/3). Ankara.

Veys Hazret-i Rabbü'l-‘âlemîn tâcını viridi Cebrâil-i Emîn aldı ‘arş ayagında nûrdan zencîr ile asa kodı ol ‘âlem fahrî Muhammed Mustafâ salallâhü ‘aleyhi vessellem mi‘raca asdı hicâblar götürüldi gökler kapısı açıldı nice ‘acâyibler gördi ‘arşa yitişdi gördi kim bir tâc ‘arş ayagında nûrdan zencîr ile asılı çevre çevre yeşil hatt ile sübhânallâh yazılmış ve kulhuvallâhü ahad yazılmış ve fâtihatü'l-kitâb yazılmış ve kendine mübârek ismi yazılmış andan Hazret-i Resûl aydur yâ karındaşım Cebrâil bu ne tâcdur hiç bunun gibi ‘acâyib görmedüm didi andan Cebrâil ayıtdı yâ Muhammed **(95b)** yir yüzinde Tanrı dostı vardır Veys adlu bu tâc anundur ve hem ümmetüne şâfi‘dür Allâhü Sübhâna ve Ta‘âlâ satun aldı günâhkâr ümmetinin nısfını bağışladı didi andan ‘âlem fahrî Muhammed Mustafâ salallâhü ‘aleyhi vessellem elhamdülillâh diyip Hak Ta‘âlâ Hazretine yitişip yüz yigirmi dört bin kelimât hâsıl oldu Hak Sübhânehü Ta‘âlâ ‘azze ve celle aydur yâ Muhammed nice hicâblar götürüldi gökler kapısı açıldı ‘arş ve gök ve levh-i kalem seyr eyledin gözüne ‘acâyib ne gördün didi andan Hazret-i Resûl ayıtdı yâ Rabbe'l-‘âlemîn çok hikmetler ve çok ‘acâyibler gördüm amma ‘arş ayagında bir tâc gördüm nûrdan zencîr ile asılı çevre çevre sübhânallâh ve kulhuvallâhü ahad ve fâtihatü'l-kitâb yazılmış ve benim ismim yazılmış hiç andan ‘acâyib andan latîf nesne görmedüm didi andan Hak Ta‘âlâ aydur yâ Muhammed ol nesne kim benüm ismimle ve senin ismünle yazılmış ol evvel ‘izzet ana çok mıdur **(96a)** didi çün Muhammed Mustafâ Hazret-i ‘izzetden destûr dilegi niyyetinde iken bir an Hazret-i Muhammedün na‘lînin sordı ‘âlem fahrî gördi bir el ayasında ak beni var aydur yâ Muhammed ol oğlanıdır andan Muhammed Mustafâ aydur yâ Bâr-i Hüdâ adı nedür andan Allâh Ta‘âlâ ayıtdı yâ Muhammed adı Veysdür sâhibü't-tâcû'l-mi‘râc didi andan Muhammed Mustafâ aydur ya Rabbi elin gördüm yüzini dahi göster Hak Sübhânehü Ta‘âlâ aydur görmezsin yâ Habîb andan Hazret-i Resûl aydur yarın görür miyim ayıtdı yarın dahi görmezsin didi Peygamber Hazreti (a. m.) Veysel Karânî içün “Hayrû't-tâbi‘în bi ihsânin ve ‘atfîn” didi imdi ol kişün kim medh idicisi Rabbü'l-‘âlemîn ola ve Muhammed Mustafâ ola ve nefesin anın Rabbü'l-‘âlemîn nefesi ola kangı dile rast gele ki anı medh eyleyi bile ol Hocâ-yı Enbiyâ Muhammed Mustafâ ‘aleyhisselâm her seher vaktinde mübârek yüzün Yemenden yana dönerdi **(96b)** aydur idi “İnni leecidü nefsü'r-rahmanü min kıbeli'l-Yemeni” ya‘ni Yemenden yanadan Tanrı dostunun nefesinki eseri kokusu gelür dimekdür ve dahi Hocâ-yı Enbiyâ buyurur yarın kıyâmet gününde yitmiş bin ferişte yaradır durur küllisinün sûreti Veys sûreti gibi ola arasında bile cennete gire

hiç kimse anı bilmeye zîrâ Hak kubbesi içinde gizlüydi ‘ibâdet kıları ve kendü özünü halkdan gizledi ve ahiretde dahi kimse anı bilmeye nitekim Hak Ta‘âlâ buyurur “Evliyâi tahte kubbai vela ta‘rifühüm ğayrihi” ya‘ni benüm velîlerüm benüm kubbem altında gizledüm benden gayrı kimse bilmez haberde gelmişdür ki yarın Peygamber Hazreti kıyâmet güninde mübârek başını toprakdan kaldurup dört yana baka Bâr-i Ta‘âlâdan hitâb gele ki yâ Habîbüm ne istersin diye andan Peygâmbere Hazreti ide yâ ilâhî Veysi isterem diye yine hitâb gele kim yâ Muhammed hiç zahmet çekme nitekim dünyada görmedin bunda dahi görmezsin diye Peygamber (a. m.) ide **(97a)** yâ ilâhî Veys kandedür diye Allâh Ta‘âlâ ide “Fi mek‘adi sıdkin ‘indemelîkin” ya‘ni Kâdir Pâdişâh katındadır sıddık makâmındadır andan Peygâmbere ayıtdı ilâhî beni görür mi Hak Ta‘âlâ ide ol kim beni görür seni görmegi nider diye yâ Muhammed seni gören benüm içün görür diye dahi Peygâmbere (a. m.) buyurdu kim yiryüzinde benüm ümmetinden bir er vardır kıyâmet güninde Rebî‘a ve Mudara kabîlesinün tavarının kılı sağışınca günâhlu kimselere şefâ‘at idecekdür dir ve dahi didi kim ‘Arab içinde bu iki kabîle gibi tavarlu kimse yokdur pes sahâbeler ayıtdı yâ Resûlullâh ol ne kişidür ayıtdı “ ‘Abdün min ‘ibâdullâh” ya‘ni bir kuldur Tanrı kullarından aydurlar dükelimiz Tanrı kullarıyuz anun adı nedür didiler ayıtdı adı Veysdür ayıtdılar kande olur ayıtdı Karân köyinde olur ayıtdılar yâ Resûlullâh siz ger anı gördünüz mi ayıtdı görmedün ayıtdılar ol sizi gördü mi ayıtdı görmedi **(97b)** pes yâ nice ‘âşikdur ki Peygâmbere tapusına geldi didiler andan Hazret-i Resûl iki sebebdendür birisi hâl galebesinden ikinci şerî‘at ta‘ziminden ya‘ni anasın koyup gelmedi şerî‘at emrin dutdı kim Veysin anası bir gözsüzce karıcuk idi Veys deve güderdi hakkın alurdu anasına ve kendüye nafakâ iderdi sahâbeler ayıtdılar yâ Resûlullâh bizler anı görür miyüz aydur ‘Ömer ve ‘Ali göreler didi andan Habîb ayıtdı ol bir kişidür ki gövdesi kıllu sag ayasında bir ak beni vardır ol nûrdandır pes Peygamber ayıtdı yâ ‘Ali gör ki benden ana selâm de görün aydun benüm ümmetlerüme du‘â kılsun ve Peygâmbere aydur “Ehebbü’l-‘ibâdî ilallâhi el-etkîyâi ve’l-ehfîyâi” ya‘ni Tanrının sevgülü dostları gizlü tâ‘at idenlerdür nakildür kim Hocâ-yı Enbiyâ ölüm döşegine düşecek sahâbeler ayıtdılar yâ Resûlullâh murakka‘ınızı kime virelim **(98a)** didiler ayıtdı Veyse virin çünkim Hazret-i Resûl dünyadan nakl eyledi ‘Ömer ve ‘Ali radiyallâhü ‘anhüma Kûfe şehrine vardılar ‘Ömer hutbe içinde ayıtdı iy Kûfe kavmi dinleyiniz ayagunuz üzerine orturun cümlesi oturdılar ayıtdı hiç bunda Karân köyinden kimesne var mıdur ayıtdılar belî vardır pes ana bir kimse viripdiler aldı ‘Ömer ve ‘Ali

katına getürdi andan ‘Ömer ve ‘Ali ayıtdı yâ kişi hîç Karân köyinde Veys adlu bir kimesne var mıdur ayıtdı belî vardur ayıtdı yâ Emîrû’l-mü‘minîn anı ne sorarsın ol bir delüdü ve ahmak ve yohsul kişidür deve güder halka karışmaz didiler andan ‘Ömer ve ‘Ali ayıtdı bizim dahi istedüğümüz oldur didiler andan ayıtdılar kandedür ayıtdı ‘Arana Deresinde deve güder ahşam eve gelür ademe karışmaz ve hîç şâd ve gam bilmez âdemiler gülücek ola aglar âdemiler ağlayacak ol güler ‘Ömer ayıtdı biz dahi anı isterüz didiler pes **(98b)** ‘Ömer ve ‘Ali radiyallâhü ‘anhüma durdılar anı isteyip buldılar gördiler kim namâza meşgûldur Hak Ta‘âlâ bir firişte virmiş anun devâsın güder tâ namâzdan fârig olıcak vardılar selâm virdiler evvel cevâb Fârûk ayıtdı adun nedür ayıtdı adun ‘Abdullâhdur Fârûk ayıtdı küllina ‘Abdullâhdur hâs adun nedür ayıtdı Üveysdür andan ‘Ömer ayıtdı sag elüni göster görelüm didi gösterdi elini ol ak ben kim Hazret-i Resûl dimiş idi ‘Ömer gördi ayıtdı yâ Veys Peygâmbere sana selâm kıldı ümmetlerüme du‘â kıl sun didi andan Veys ayıtdı “ente evla bid-du‘â” ya‘ni yâ ‘Ömer sen yigreksin du‘â kılmaga Fârûk ayıtdı ben hod kıluram amma Peygâmbere size vasiyyet kıldı kim ümmetlerüme du‘â kıl sun didi pes Veys ayıtdı ki görgil yâ ‘Ömer Peygamber ayruga buyura ola ‘Ömer ayıtdı üşde size nişândur ve hem murakka‘ın uş size viripdi geygil ümmetlerine du‘â kılğıl didi Veys murakka‘ı aldı bunların **(99a)** yanından biraz ırâk gitdi murakka‘ı aşagu kodı ve yüzünü topraga erdi ayıtdı yâ Bâr-i Hüdâ yâ bu murakka‘ı giymezem tâ Muhammed ümmetini dükêlisin tamâm yarlıgamayınca didi zîrâ kimsenün Habîbün Muhammed Mustafâ Fârûkî ve Mürtezayı viripdi ve ben kulına sana şeffî‘ dutdı pes hitâb-ı ‘izzetden cevâb geldi kim nısfını sana bağışladım ve murakka‘ı geygil didi Veys ayıtdı tâ dükêlisin bağışlamayınca geymezem didi iş bu resme yüzünü topraga koyup Allâha münâcât iderdi ve hitâb işidirdi pes Fârûk ve Mürteza ayıtdılar ah görelüm Veys neyler didiler çün yakîn vardılar Üveys bunları gördi ayıtdı ah ivdiniz murakka‘ı giyesi degüldüm tâ Muhammed ümmetin bir kezden yarlıgamayınca amma sabr idemediniz ‘Ömer çün gördi Veys bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak ‘Ömer bakdı kendü halîfeliginden bezdi ve ayıtdı kim ola ki benüm halîfeligüm bir etmege satayın alalardı didi Veys ayıtdı **(99b)** ol kimsenün ‘aklı yokdur ki anı satun ala didi bırak kime gerekse alsun didi bunda satu bazar olmaz didi ‘Ömer halîfeligin terk eylemegi istedi sahâbeler feryâd kıldılar andan Veys murakka‘ı geydi ve ayıtdı kim Rebi‘a ve Mudar kabîlesinin ilkısı sağışınca Hak Ta‘âlâ ümmeti Muhammedden yarlıgadı murakka‘ı hürmetine ve eger sorarlarsa kim ‘Ömerden Veys artuk mıdur

cevâb budur kim artuk degildür amma Veys tecritdür dünyalıktan ya'ni fârigdür 'Ömerden dünyalık çokdur dünyayı terk iden ile itmeyen beraber degildür Peygâamber Hazreti (a. m.) aydur karıcuklar kabusına gelürdi beni du'âdan unutman dirdi pes 'Ömer Veyse sordı yâ Veys Peygâamberi niçün görmege gelmedün didi andan Veys ayıtdı sizler Peygâamberi gördünüz mi ayıtdılar na'm gördük Veys ayıtdı meger cübbesin gördünüz ola didi diyin imdi eger siz Peygâamberi gördünüz ise ayıdın Peygâamberin kaşı açık mıdur veyahud **(100a)** çatık mıdur bunlar cevâb viremediler pes Veys ayıtdı Peygâamberi sever misiz ayıtdılar belî severüz didiler ayıtdı agzınızı açın dişlerünüzi göreyin didi bunlar dahi ağızların açıp dişlerin gösterdiler hep dişleri bütün Veys ayıtdı Peygâamberi severmiyeyidinüz muvâfakat ideydünüz kâfirler savaşında mübârek dişin sındurdılar siz dahi dişlerünüzi sıyaydunuz dostlık şartı bu idi Veys kendü dişlerin gösterdi ağızında bir bütün dişi yog idi pes Veys ayıtdı Hazret-i Resûl sûret göziyle görmedüm velakin muvâfakat eyledüm muvâfakat eylemek dindendür didi 'Ömer ve 'Ali radiyallâhü 'anha Veysin dostlığın gördiler ayıtdılar iy dırğa biz dostlık idememişiz didiler pes Fârûk ayıtdı yâ Veys bana du'â kıl didi Veys aydur îmân içinde meyl olmaz her gün du'â kıluruz "Allâhümmeğfirli cemi'il-mü'minîn vel-mü'minât" ya'ni iy Çalabum yarlığa **(100b)** dükelimü'minleri ve mü'min 'avratları eger îmânınızı kabre selâmet iletürseniz du'â sizi bulur veyahud îmânınızı sîne selâmet iletmezseniz du'â size ne fâide ider pes yine Fârûk ayıtdı bana bir ögüt virgil didi Veys ayıtdı yâ 'Ömer Tanrıyı bilür misin ayıtdı bilürem ayıtdı eger Tanrıdan ayrugı bilmeyesin sana yigrekdür didi 'Ömer ayıtdı yine ögüt vir didi Veys ayıtdı Tanrı seni bilür mi evet bilür eğer Tanrıdan gayrı seni bilmese dahi yigrekdür didi 'Ömer ayıtdı bunda turgıl varayım sana nesne getüreyim pes Veys elin koynına sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ 'Ömer iş bu akçeyi deve gütmeden kazandum yabandan olursan bu iki akçeyi yiyince ben diri olam sen varasın nesne getüresin didi bir zaman bile oldılar andan Veys ayıtdı kadem rencide kıldınız geldiniz imdi girü dönün makamunuza varun kim kıyâmet yakîn geldi yaragınızda olun ben dahi yaragım **(101a)** eylemege giderem didi ve bunları girü gönderdi Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmeti ve 'izzeti artdı öyle olsa ol kavm arasından kaçdı Kûfeye vardı ayrık kimesne anı görmedi Herem bin Hayyân gördi Herem aydır Veysin şefâ'atı ve derecesini ve mertebesini gördüm anun arzusu benüm arzuma gâlib oldı anı görmege Kûfe şehrine vardum Veys Furât Irmagı kıyında abdest alurdi ve anın vasfını işitdüm görünce bildim ve karşı vardum selâm virdüm diledüm ki

elin öpem virmedi ben itdüm yâ Veys “Rahmekellâh ve ğefereleke” nitesin ve nice giçür rûzîğârın didüm ve beni aglamak dutdı anın sevgüsinden ve hem anın za‘îfliginden tâ‘at kılmakdan benzi sararmış ve hem Veys dahi ayıtdı Hayyan yâ Herem yâ Veys beni gördüğün yog idi benüm adımı neden bildün didi Veys aydur “Nebbeenıyyel ‘alîmü’l-habîr” bana ol bildürdi kim anın **(101b)** ‘ilminden taşra nesne yokdur ayıtdı mü‘minlerin cânı birbirin bilürler dedi andan Herem ayıtdı hîç Peyğâmberi gördün mi Veys ayıtdı bâtın göz ile gördüm amma görenlerden işitdüm ve ben ayıtdum yâ Veys hadîs rivâyet eyle işideyim ayıtdı yâ Herem ben muhaddis degülem veya müzekkir degülem benüm ayruksı işim Kurân vardur bunlara meşgûl olmazam didi girü Veyse ayıtdum bir ayet Kurân okı didüm ‘Eüzübillâhimineşşeytânirrecîm didi dahi agladı “Vemâheleknas-semavâtı velerde vemâbeynehüma lâ‘ibîn” tâ şuna degin ki “innehu hüvel ‘azîzü’r-rehîm” okudı dahi bir kez âh itdi ayıtdı yâ Hayyanoglı seni bunda kim getürdi ben ayıtdum senünle iş olmaga geldim ve senin muhabbetinde dinlenem didim Veys ayıtdı Hak Ta‘âlâ ile iş olan ayrug ile iş olmagı nider zinhâr üns dutarsanız Hak Ta‘âlâyla üns dutgıl dinlenmek anın **(102a)** sohbetindedür ben ayıtdum bana öğüt virgil aydur kaçan kim yatasın ölümü yasduğun altında kogıl ve kaçan kim turasın gözün karşusunda gidermegil ve dahi günâh azlığına bakmagıl ki ‘âsî olursın eger yazugı hor dutarsan Tanrı katında hor olursın andan Herem bu sözi işitdi ayıtdı “Bihazihi’l-kalbi heledaha eşşekkûlfala tenfe‘ehal mavsîğeh” ne gelsün benüm gönlüme kim şek karışıpdur öğüt issi itmez yine Herem ayıtdı bana dahi öğüt artırgıl Veys ayıtdı iş bu öğüt yitmez kim Âdem kim atan idi ve Havva anun idi Nûh ve İbrâhîm Halîl ve Dâvud ve Süleymân ve Mûsâ ve ‘İsâ (a. m.) ve Muhammed Mustafâ (a. m.) ki ‘âlem anun dostlığına yaradıldı bunlar hep cemî‘ dünyadan nakl itdiler ve bunda sen dahi ölırsın ve ben dahi ölırem didi andan ayıtdı vâh ‘Ömere didi ben ayıtdum rahmekellâh ‘Ömer dahi öldi mi didüm ayıtdı Hak Ta‘âlâ bugün ‘Ömerün öldüğün **(102b)** bildürdi kim ol benim kardaşım idi didi ve salavat virdi du‘â kıldı ve dahi ayıtdı yâ Herem sana öğüdüm oldur kim Kurân hükmini ilerü dutasın ve selâhiyyet ehli olasın ve kendü kavmüne öğüt viresin ve bir sâ‘at ölümü unutmayasın ve togrı yoldan çıkmayasın yohsa bî-dîn olursın ve tamu ‘azâbına giriftâr olursın ve dahi birkaç du‘â kıldı ayıtdı yâ Herem artık ne sen beni görürsın ve ne ben seni görecegin imdi sen beni du‘âdan unutmayasın ve ben seni du‘âdan unutmayayım didi ol anarı gitdi ben ardınca bakakaldım nakildür kim Rabi‘a aydur ben dahi heves eyledüm kim varam

Veysi görem vardım Veysi buldum ırte namâzın kılur çün namâzdan fârig oldu bu kez tesbîhe meşgûl oldu ben itdüm teşvîş virmeyeyim tesbîh tamam olıcak selâm virem didüm dört yana bakmadı tâ öyle namâzı vakti oldu öyle **(103a)** namâzın dahi kılup yine tesbîhe meşgûl oldu elkıssa üç güne degin durdum hergiz namâzdan fârig olmadı ve hîç yimedi ve içmedi ve uyımadı ve dördüncü gice kulak urdum dinledim birazcık ımızgandı ol sâ‘at yine turugeldi Hakk ile münâcât ider aydurdı ilâhî sığındum sana uyur gözden beni sen saklagıl dirdi ve çünkim bu sözi işitdüm ben ayıtdum bana bu ögüt yiter teşvîş itmeyeyin didim gitdim nakildür kim Veys ‘ömri içinde yatup bir gice uyumadı ve gice olıncak aydurdı kim “Hazâ leyletü’l- kıyâm” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin bir rek‘at namâz içinde kıyâmda turam dir idi ve gelecek gice aydurdı kim “Hazâ leyletü’r-rükû’ ” ya‘ni ol gicedür kim sabaha degin rükû‘da duram ve birisi gice gelecek aydurdı kim bu ol gicedür “Hazâ leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedür kim irtiye degin başum secdeden kaldurmam ve dahi Veyse sordılar kim sen za‘îf kişisin irtiye degin kıyâm **(103b)** rükû‘ ve sücûdı nice idersin didiler ayıtdı ben bunu anınçün iderem ki tâ‘atı ferîşteler tâ‘atına benzedem ola mı diyü aydurlar Veyse kim namâz içinde huşû‘ nedür ayıtdı namâz içinde süngüyle ursalar bir yanından bir yanına geçse haberi olmaya dahi Veys rivâyet ider aydur her kim üç nesneyi sever şeytân anı azdurur çok yimek çok uyumak ve baylar ile çok oturmak nakildür kim bir gün Veyse ayıtdılar senün yiründe bir kimesne vardur otuz yıldur kim sin kazmışdur anun üzerine oturmışdur ırte ve gice aglar didiler Veys ayıtdı beni ana iletün didi çünkim Veys ol kişi katına vardı gördi kim arıklamış ve gözleri çukura dönmiş andan Veys ayıtdı yâ fulân “Şeğelekel kabrû ‘anillâh” ya‘ni yâ fulân bu sîn seni Hak Ta‘âlâdan kullugından zâyî‘ eylemiş otuz yıldur kim ‘ömrünü zâyî‘ geçirmişsin ol sini ol kefeni büt idinmişsin çün ol kişi bu sözi işitdi ol sîne düşdi **(104a)** cân virdi teslîm oldu imdi eğer ol sîn kefen ademe hicâb olıcak ayrık nesne ne kadar hicâb ola ve nakildür kim Veys üç gün ta‘âm yimedi dördüncü gün turdı yola girdi giderdi gördi kim yol üstinde bir altun yatur ayıtdı kim bir kimseden düşmüş ola didi ve biraz ilerü yürüdi yirden biraz ot dirdi kim nefesine kifâf idine gördi kim bir koyun agzına bir girdeyi dutmuş gelür getürdi Veys öginde kodı pes Veys ayıtdı yâ koyun bu girdeyi ayrık kişi elinden almış olasın didi koyun Çalab kudretile dile geldi ayıtdı yâ Tanrının hâs kulı ben dahi ol Tanrının kulıyam sen dahi anun kulısın bu senin rızkındur ki Allâh Ta‘âlâ sana virdi didi dahi koyun gâib oldu Ebu’l-Kâsım Kermânî rahmetullâhî ‘aleyh anun zikri oldu kim dâim Veys Veys Veys dirdi zîrâ evliyâların

kadrini yine evliyâlar bilür “Men ‘arefellâhü velâ yehfa ‘aleyhi şeyun” ya‘ni her kim Tanrıyı bildi kendüye hiç **(104b)** gizlü nesne kalmaz dahi bir ma‘ni oldur kim Tanrıyı yine Tanrıyla bilürler ve fermânı birle bilürler ve dahi Veys sözidür kim “Esselâmetü filvahdeti” ya‘ni selâmetlik yalnızlık içindedür vahdet oldur kim hiç gönül içinde Hakdan artuk nesne olmaya ve dahi ayıtmış kim “Talebel vahdetü fevecedethü fisseyheti ‘alelhalki” bu sözlerin hod ma‘nası ma‘lûmdur Veysin konşuları Veysü delü sanurlardı ana dirlerdi ki sana un yayalım Veys daim oruç tutardı gündüz hurma çöbin divşirüp getürüp satardı anınla nesne alup orucın açardı ve eger nesne artsa sadaka iderdi yitimlere ve miskînlere virirdi ve dahi yurdlardan eskice çullar divşürürdi yürürdi yollar kırakına sererdi iyle begendüğün alurdi girü kalanın kendü hırkasına koyardı ve her mahalleye ki verürdi oglancıklar Veysi taş ile atarlardı aydurdı kim benüm incigüm **(105a)** incecikdür ufak taş ile atın incigüm sımayasız va kanı akmasın kim beni namâzdan kor dir idi Veysel Karânî ahir ‘ömrinde sakalı agarmış idi Emirü’l-mü‘minîn ‘Aliyle bile gazâyâ vardı gazâda şehîd oldu ve “Vahîdün vemâte şehîden radiyallâhü ‘anh” pes imdi her kim ki anun seccâdesin bekler mürîdlerine ve muhîblerine şöyle telkîn eyleye kim evliyâlar serverinün adâbın gözleye selâhiyyet üzerine ola ta ki anun şefâ‘atı yarın kıyâmet gününde şâfi‘ ola inşâ‘allâh Ta‘âlâ yâ Rabbel ‘âlemîn

Tamâm oldu kitâb intihâsı

Gerekdür kâtib (...) bahası

Okıyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl yâ Ganî

Tanrı rahmet eylesün ol cân için

Du‘â ide bunu yazan için

Ketebe-i ‘Ömer Lutfî

3.6. (94b) MENÂKIB-I VEYSEL KARÂNÎ⁶

Bismilâhırrahmânırrahîm elhamdülillâhi rabbil ‘âlemîn vel ‘âkibetü lil müttakîn vesselâtü vesselâmü ‘ala hayri halkullâh ecma‘în şükr minnet ol Tanrıya ki bu za‘îfleri var eyledin ve dahi bu bî-çârelere imân rûzî kıldın ve Muhammed Mustafâyı şefî‘ kıldın ol peygamberler ulusu enbiyâlar evliyâlar mihterine olsun ki dükeli ‘âlem anun dostluguna yarattı ve dahi râviler şöyle rivâyet eyler ki ol evliyâlar serveri ol hayrû’t-tabî‘în gizlü genc aydını ol nefessü’r-rahmân ol süheyl-iYemeni ol esrâr sözlü ol latîf yüzlü ol menâkib esedi ol şerî‘at kânı ve terbiyyet-i ma‘rifet ve genc-i hakîkat ve menâkib-ı ehl-i sünnet ve sâhib-i genc-i ‘ulûm ol kutb-ı ma‘lûm Hazret-i Sultân Üveys el-Karânî rahmetullâhi ‘aleyh diledi kim bir tâc bünyâd ide sad hezârân tesbîhle tehlîlle ve tevazu‘lar idüp Hak Ta‘âlâdan diledi kim yâ Settârü’l-‘uyûb ve yâ Gaffârü’z-zünûb bu za‘îf bî-çâre kuluna sen ‘inâyet ve hidâyet kılup kudretin birle hidâyet gösterüp ol gökden inen güzel koçun yünün egirüp meftûl eyledi E‘üzübillâhimineşşeytanirrecîm bismilâhırrahmânırrahîm deyüp hezârân tesbîhler ile ve tehlîller ile sûzânın eline aldı yetmiş bin kez sübhânallâh ve yetmiş bin kez kulhuvallâhü ahad okudı ve yetmiş bin kez fâtiha okudı ve yetmiş bin kez salavât virdi bir sûzânde geçirdi andan sonra bu ayetlerin her birin yetmiş kez okuyup bir sûzân dahi geçdi bu vechle yedi bin tâcî tamâm kıldı Hak Ta‘âlâ dergâhına yüz urup ‘ubûdiyyet makâmında iken Hak bana Cebrâil gönderdi didi kim in Veysin tâcını satun al didi Cebrâil Allâh emriyle geldi ayıtdı yâ Veys Hak Ta‘âlâ sana selâm kıldı didi kim (95a) Veys tâcını satsun didi andan Veys aydur yâ Cebrâil Hak Ta‘âlâ alursa dilerim ki ümmet-i Muhammedin günahların ‘afv ide didi Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâdan hitâb geldi ki yâ Veys üç bölükde biri senin olsun sana bağışladım andan Veys aydır yâ Mevlâ dilerim ki küllisin bağışlayasın Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâ aydır yâ Veys bir nicesin dahi bağışladım didi andan Veys aydır yâ Bâr-i Hüdâ dilerim ki za‘îf kuluna küllisin bağışlayasın Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâdan hitâb geldi kim yâ Veys eger cümlesin sana bağışlarsam habîbim Muhammed Mustafâya günâhkârlardan kimesne kalmaz ki yarın kıyâmet gününde şefâ‘at eyliye didi öyle olsa Veys Hazrete tâcını virdi Cibrîl-i Emîn alup ‘arş ayagında nûrdan zencîrle asa kodı andan ‘âlem fahrı elhamdülillâh deyüp şükr kıldı Hakdan ‘izzete yetişdi yüz bin kelimât hâsıl oldı Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâ aydır yâ Muhammed gökler kapısı açıldı ve hicâblar getirildi ‘arş kürsi levh-i kalem seyr eyledi ‘acâyib ne gördün didi andan

⁶Menâkib-ı Veyssel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (5135/2). Ankara.

Hazret-i Resûl ‘aleyhisselâm yâ Rabbü’l-‘âlemîn çok hikmetler ve çok ‘acâyibler gördüm amma ‘arş ayagında bir tâc gördüm nûrdan zencîr ile asılı çevresinde sübhânallâh ve kulhuvallâhü ahad ve fâtihatü’l-kitâb yazılmış ve benim ismim yazılmış hiç andan ‘acâyib andan latîf nesne görmedim andan Hak Ta‘âlâ aydır yâ Muhammed ol nesne kim benim ismim ile ve senin ismin ile yazılmış ola ol kadar ‘izzet çok mudur didi çünkü Hazret-i Resûl gerü döndi Veys Hazret yerinde turıb sag eliyle na‘lîn çevirdi ‘âlem fahrı anı gördi bir el ayasının **(95b)** bir ak beni var ol server aydır ya Bâr-i Hüdâ bu ne eldir didi andan Hak Sübhânehüve Ta‘âlâ aydır yâ Muhammed o oğlandır andan Muhammed aydır adı nedir aydır ya Muhammed adı Veysdir sâhibü’t-tâcü’l-mi‘râc didi andan Muhammed Mustafâ aydır yâ Rabbi elin gördüm yüzün dahi göster Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâ aydır görmezsin yâ Muhammed andan Hazret-i Resûl buyurdi Veysel Karânî için “Hayrû’t-tâbi‘în bihsânin ve ‘atfîn” didi ayıtdı kim ol kişinin kim medh idicisi Rabbü’l-‘âlemîn ola kangı dil ile ümmet gele kim beni medh eyleyi bile ol hod enbiyâ ve Muhammed Mustafâ ‘aleyhisselâm her seher vaktinde mübârek yüzün Yemenden yana döndürirdi ayıtdı “Le ecidurrahmân min kıbeli’l-Yemeni” didi ya‘ni Yemenden yanadan Tanrı Ta‘âlâ dostunun kokusu gelür demek olur ve dahi Hocâ-yı Enbiyâ buyurup yarın kıyâmet gününde Hak Sübhânehü ve Ta‘âlâ ayıtmış bin ferîşte yaradır küllisinin sûreti Veys sûreti gibi ola Veys anların arasında uçmaga gire hiç kimse anı bilmiye zîra dünya sarâyında Hak kubbesi içinde gizler idi ‘ibâdet kılurdi ve kendüzin halkdan gizlerdi ve ahiretde dahi anı kimse bilemiye nitekim Hak Ta‘âlâ buyurur “Evliyau tahte kubbayi vela ye‘rifühüm gayri” yani benim velîlerim benim kubbelerim içinde gizledim benden artuk kimse bilmezdi haberde gelmişdir ki Peygamberi Hazret yarın kıyâmetde mübârek başını toprakdan kaldurup çevre dört yana baka Hak Ta‘âlâdan hitâb gele kim yâ habîbim ne istersin diye andan Resûl-i Hazret ide İlâhî Veysi isteren diye yine **(96a)** hitâb gele kim yâ Muhammed hiç zahmet çekme nitekim dünyâda görmedin bunda dahi görmezsin diye andan Peygamber ide İlâhî Veys kandedir Hak Ta‘âlâ ide “Fimekadisidkîn ‘inde melikin muktedirin” yani Veys kande Kâdir Pâdişâh katında sıddîk makamındadır andan Peygamber ide İlâhî seni görür mi Hak Ta‘âlâ ide ol kim beni görür seni görmegi nider yâ Muhammed seni gören benim için göre diye Peygamber ‘aleyhisselâm buyurur yiryüzünde benim ümmetimden bir er vardır kıyâmet gününde Rebî‘a Mudara kabîlesinin ılkısı kılı sagışınca günahlu kimselere şefâ‘atı dege ‘Arab içinde ol iki kabîle gibi tavarlı kimse yokdur andan

sahâbiler ayıtdılar yâ Resûlullâh ol kişinin adı nedir ayıtdı “ ‘Abdün min ‘ibâdullâh” ya‘ni bu bir kuldur Tanrı Ta‘âlâ kullarından ayıtdılar dükelimiz Tanrı kullarıyuz adı Veysdür didi ayıtdılar ol kande olur ayıtdılar Karân köyündedir ayıtdılar yâ Resûlullâh gördün mi ayıtdı görmedim ayıtdılar ol seni gördi mi ayıtdı görmedi pes nice ‘âşukdur ki Peygamber tapusına gelmedi andan Resûl-i Hazret ayıtdı iki sebebeden birisi hâl galebesinden ikinci şer‘at ‘azimetinden ya‘ni anasın koyıp gelmedi şer‘at emirin dutdı kim Veysin anası bir gözsüzce karıcuğdı Veys deve güderdi hakkın alırdı anasına nafaka iderdi sahâbeler ayıtdılar yâ Resûlullâh bizler anı görür miyüz ayıtdı ‘Ömer ve ‘Ali görür didi andan Hazret-i **(96b)** Resûl ayıtdı ol bir kişidir ki gövdesi kıllu sag elinin ayasında ak beni vardır nûrdan pes Peygamber ayıtdı yâ ‘Ali onu gördüğünde benden selâm degörün ve idün benim ümmetlerime du‘â kılın ve dahi peygamber aydur “Ehebbül ‘ibâdi ilallâhi el-etkiyai ve‘l-ehfiyai ümmeti” Tanrının sevgilü dostları gizlü tâ‘at idenler nakleder kim Hocâ-yı Enbiyâ ölüm düşegine düşecek ayıtdılar yâ Resûlullâh murakka‘ı kime virelim didiler ayıtdı Veyse virün çünkim Hazret-i Resûl dünyadan ahirete nakl eyledi ‘Ömer ve ‘Ali radiyallâhü ‘anh Kûfe şehrine vardılar ‘Ömer hutbe içinde ayıtdı hiç bunda Karân köyünde kimse var mı ayıtdılar vardır pes nagâh bir kimesne var idi ol kişi ‘Ömere ve ‘Aliye getürdiler andan ‘Ömer ve ‘Ali ayıtdılar yâ kişi hiç Karân köyünde Veys adlu bir kişi var mıdır ayıtdı belî vardır ayıtdı yâ Emîrül-mü‘minîn anı sorarsan ol delüdür ahmak yohsul kişidir deve güder halka karışmaz didiler andan ‘Ömer ve ‘Ali ayıtdı bizim dahi istedigimiz oldur didiler andan ayıtdılar ol kişi kandedir ayıtdı ‘Arana Deresinde deve güder ahşam eve gelicek ol aglar âdeme karışmaz hiç şâd ve gam bilmez âdem gülicek ol aglar âdemiler aglıcak ol güler andan Fârûk ayıtdı biz de anı isteriz didi ‘Ömer ve ‘Ali vardılar anı buldılar gördiler kim namâza meşguldur Hak Ta‘âlâ bir ferişte virmiş Fârûk ayıtdı adın nedir ayıtdı adım **(97a)** ‘Abdullâhdır ayıtdılar küllina ‘Abdullâh hâs adın nedir ayıtdı Veysdir andan ‘Ömer ayıtdı sag elüni göster didi ol ak ben kim Hazret-i Resûl didi idi ‘Ömer gördi ayıtdı yâ Veys Hazret-i Resûl sana selâm kıldı vasiyyet itdi ümmetlerime du‘â kılın didi andan Veys ayıtdı “Ente evlâ bid-du‘âi” yani ‘Ömer sen yigriksin du‘â kılmaga Fârûk ayıtdı ben hod du‘â kıluram amma Hazret-i Resûl size vasiyyet eyledi kim ümmetlerüme du‘â kılın didi andan Veys ayıtdı kogil yâ ‘Ömer Hazret-i Resûl ayruga buyurmuş olmasun ‘Ömer ayıtdı işde size nişân virdi ve hem murakka‘ın üşde virdi giygil ümmetlerime du‘â kılın didi pes Veys murakka‘ı giymezem tâ Muhammed

ümmetin dükeli tamam yarlıgamayınca zîra kim senin habîbün Muhammed Mustafâ Fârûk ve Mürtezaya virdi ve ben kulunu şefî‘ dutdı pes hitâb-ı ‘izzet[den] cevâb geldi kim yâ Veys nısfını sana bağışladım murakka‘ giygil didi andan Veys ayıtdı yok giymeziñ tâ küllisin bağışlamayınca didi iş bu resme yüzün topraga koyup Allâh Ta‘âlâ Hazretine münâcât iderdi ve hitâb işidirdi pes Fârûk ve Mürtezâ ayıtdılar ah görelim Veys neyler didiler çün yakîn vardılar Veys bunları gördi ayıtdı ah ivdinüz geldinüz murakka‘ giyesi degildim tâ Muhammed ümmetin dükeli yarlıgamayınca illâ sabr idemedinüz ‘Ömer çün **(97b)** Veys gördi bir kilim ton giyer başı kabak ve yalın ayak ‘Ömer bakdı gördi ol kilim altında on sekiz bin ‘âlem görünür ‘Ömer kendü halîfeliginden bizdi ayıtdı ol kim benim halîfeligim bir etmege satun ala didi andan murakka‘ giydi ayıtdı kim Rebî‘a ve Hakda kabîlesinin ılkısının sağışınca Hak Ta‘âlâ ümmeti Muhammed yarlıgadı eger suâl eyleseler ki ‘Ömerden Veys artuk mudur cevâb budur kim artuk degildir amma Veys tecrîddir dünyalıkda ‘Ömerin dünyalığı çokdur dünyâyı terk iden ile itmeyen bir degildir Peygamberi Hazret karıcaklar kapusına gelürdi du‘âdan unutman dirdi pes ‘Ömer Veyse sordı Veys Peygamberi niçün görmege gelmedin didi andan Veys ayıtdı siz Peygamberi gördinüz mi ayıtdılar belî gördik Veys ayıtdı meger cübbesin gördinüz ola didi eger siz Peygamberi gördinüz ise aydın Peygamberin kaşı açık mıdır yahud çatık mıdır cevâb virmediler pes Veys ayıtdı Peygamberi sevmez misiz ayıtdılar belî severiz ayıtdı dişlerinizi açun göreyin didi dişlerin hep gösterdiler gördi dişleri Veys kendi dişin gösterdi bir bütün dişi yogdı Resûl Hazretinin Uhud Gazasında mübârek dişin sındurdılar ana muvâfakat itdim hep dişüm çekirdim pes Veys ayıtdı Resûlullâh**(98a)** Hazretinin yüzün görmedim velîkin murâkabe eyledim didi ‘Ömer ve ‘Ali Veysin dostluğun gördiler ayıtdılar ey dırîga biz dostluk etmemiş didiler pes Fârûk ayıtdı yâ Veys bana bir du‘â kıl didi Veys ayıtdı imân içinde meyl olmaz biz her gün du‘â kıluruz ki “Allâhümmeğfirli vel-cemi‘il-mü‘minîn vel-mü‘minât” eger imânunuzu kabre selâmet iletirsenüz du‘â sizi bulu[r] eger selâmet iletmezsenüz du‘â size ne fâide yine Fârûk ayıtdı yâ Veys bana bir öğüt virgil didi Veys ayıtdı yâ ‘Ömer Tanrıyı bilür misin ayıtdı bilürem ayıtdı eğer Tanrıdan artuk kişi bilmesen yigrekdür didi andan ‘Ömer ayıtdı bunda turgıl varayın sana ta‘âm getüreyin yiyesin Veys elini koynuna sokdı iki akçe çıkardı ayıtdı yâ ‘Ömer iş bu akçeyi deve gütmekden kazandım eğer yabanda olursan bu iki akçeyi yiyince didi ölem varasın nesne getüresin didi bir zamân bir yerde oldılar anda Veys ayıtdı kadem renc[id]e

kıldınız geldiniz imdi gerü dönin makâmınıza varın kim kıyâmet yakîn gelipdir yaragınızda olun ben dahi yaragım eylemege giderin didi bunları gönderdi Veys dahi Karân köyinde bilindi hürmet ve ‘izzet erişdi ol kavmin arasından kaçdı Kûfeye vardı ayruk kimse (98b) görmedi meger Herem bin Hayyân gördi Herem aydır Veysin şefâ‘at derecesin ve mertebesin gördüm anun arzusu benim üzerime gâlib oldu anı görmege Kûfe şehrine vardım Fırât Irmagı yanında abdest alur anun vasfını işitdim idi görince bildim karşı vardım selâm virip egildim ki elin öpem virmedi ben ayıtdım ya Veys “Rahimekellâh ve ğefereleke” nitesin ve nite geçürirsin rüzgârın didim anun sevgüsinden beni aglama dutdı ve hem anın za‘îfliginden ve tâ‘at kılmagından dahi Veys ayıtdı Hayyan yâ Herem ben ayıtdım yâ Veys beni gördüğün yogdı benüm adım bildin Veys ayıtdı “Nebbeeniyellâhü’l-‘alîmü’l-habîr” ve bana ol kişi bildirdi ki anun ‘ilminden taşra nesne yokdur ayıtdı mü‘minlerin cânları birbirin bilürler didi andan Herem ayıtdı hîç Peygamberi gördün mi Veys ayıtdı bâtin göz ile gördüm amma görenlerden işitdim ve ben ayıtdım yâ Veys bir hadîs rivâyet eyle işideyin didi ayıtdı yâ Herem ben muhaddis degülem veya müzekkir degülem benim ayrıksı işim var bunlara meşgûl olmazam didi gerü ben ayıtdım bir âyet oku didim andan E‘üzübillâhimineşşeytânirrecîm didi dahi agladı “Vemâ heleknâs-semavâti velerde vemâ beynehümâ lâ‘ibîn” tâ şuna degin “innehü hüvel ‘azîzü’r-rehîm” okudı dahi bir kez (99a) âh ayıtdı ey Hayyânoglı seni bunda kim getürdi ben ayıtdım senün ile iş olmaga geldim ve senün muhabbetünde dinlenem didim Veys ayıtdı Hak Ta‘âlâ ile iş olan ayrugıyla olmagı nider didi zinhâr üns dutarsan Hak Ta‘âlâ ile üns dutgıl dinlenmek anun muhabbetindedir ben ayıtdım ögüt virgil aydır kaçan kim yatasın ölüm yasduğun altında kogıl ve kaçan turasın gözün karşusından gidermegil dahi yazık azlığına bakmagıl ‘âsî olursın ve eğer yazugı dutarsan Tanrı hor dutmuş gibi olursun andan Herem bu sözi işitdi ayıtdı o “Bihazihi’l-kalbi heledaha eşşekkülfala tenfe‘ehal mavsîğeh” ne gelsün benim gönlüme kim şek karışdurıpdır ögüt issi etmez yine Herem ayıtdı bana dahi ögüt vir Veys ayıtdı uş bu sana ögüt yetmez mi kim Âdem ‘aleyhisselâm anun idi ve Havva anun idi ve Nuh ve İbrâhîm Halîl ve Musa ve Davud ve Muhammed Mustafâ‘aleyhisselâm ‘âlem anun dostlugına yaradıldı bunlar hep cemî‘ dünyâdan nakl itdiler ve bundan sen dahi nakl olursın ve ben dahi nakl olırın didi andan ayıtdı vah ‘Ömer didi agladı Hak Ta‘âlâ bugün ‘Ömerin öldüğün bildürdi kim ol karındaşım idi didi du‘â dahi kıldı ve dahi ya Herem sana ögüdüm oldur ki Kurân

hükmini ileri dutasın ve selâhiyyet ehli olasın ve kendü kavmine öğüt dırîg dutmayasın ve bir sa‘ât ölümü unutmıyasın **(99b)** ve togrı yoldan çıkmıyasın yohsa bî-dîn olursın ve tamu ‘âzâbında giriftâr olursın du‘â kıldı ayıtdı yâ Herem ayruk ne sen beni görürsen ve ne ben seni görürin imdi sen beni du‘âdan unutmıyasın ve ben seni unutmayam didi kalkdı gitdi ben dahi ardınca bakakaldım nakildir kim Rebî‘a aydır ben dahi heves kıldım ki varam Veysi görem güzârın vardım Veysi buldum irta namâzın kılur çün namâzdan fârîg oldı ben itdim teşvîş virmiyeyin tesbîh tamâm olıcak varam selâm virem didim dört yana bakmadı ta öyle namâzın kıldı hîç dört yana bakmadı elkıssa üç güne dek durdum hergiz namazdan fârîg olmadı ve hîç uyumadı dördüncü gün birazcık ımızgandı ol sa‘ât durugeldi Hakla münâcât iderdi İlâhî sana sığındım uyur gözden beni sen sakla ve çünkim bu sözi işitdim ben ayıtdım bana bu öğüt yetmez mi teşvîş virmiyeyin didim gitdim nakl eder kim Veys ‘ömri içinde yatup uyumadı gice olıcak ayagı üstüne tâ‘at kılurdı aydırdı ki “Hazâ leyletü’l-kıyâm” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek bir rek‘at namâz içinde örütürmek gerek yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ leyletü’r-rükû‘ ” bu ol gicedir ki sabâh dek rükû‘ içinde olam derdi ve yarındası gice gelicek aydırdı “Hazâ **(100a)** leyletü’s-sücûd” ya‘ni bu ol gicedir ki sabâh dek secdede olam derdi ve dahi Veyse sordılar ki sen za‘îf kişisin irtiya degin kıyâm rükû‘ sücûd kılur didiler ayıtdı ben bunu anun için iderim ki tâ‘at ferîştehler tâ‘atına benzedem derdi Veyse sordılar ki namâz içinde huşû‘ nedir ayıtdı huşû‘ oldur ki eğer süngi ilen ursalar bir yanından bir yanına geçse haberi olmıya dahi Veys aydır her kim üç nesneyi severse şeytân anı azdurur hoş yemek ve hoş uyumak ve baylar ile oturmak dahi Veyse ayıtdılar senin yerinde bir kişi vardır otuz yıldır ki bir sîn kazmışdır anın üzerinde oturmuşdur üzerinde aglar didiler Veys ayıtdı beni ana iletin didi çünki Veys ol kişi katına vardı gördi kim arıklamış ve gözleri çıkur dutmuş Veys ayıtdı yâ felân “Şeğelekel kabrû ‘anillâh” ya‘ni bu sîn seni Hak Ta‘âlâ kullugından zâyî‘ etmiş ‘ömrün hebâya geçürmişsin ol sîni kefeni put idinmişsin çün ol kişi bu sözi işitdi düşdi cân teslîm itdi Veys üç gün ta‘âm yimedi dördüncü gün yola girdi gider gördi yolda bir altun yatur anı almadı ola ki bu kimseden düşmüş ola dedi yerden otcuguzlar yoları yerdı nefsinı kör iderdi Veys gördi ki bir koyun agzında bir girde almış getürüp Veys öninde kodı ayıtdı yâ koyun bu girdeyi ayruk kişi elinden almış **(100b)** olasın didi koyun Çalab kudretile dil verdi ayıtdı yâ Tanrının hâs kulı ben de Tanrının kulıyım sen dahi kulısın bu senin rızkundur ki Hak Ta‘âlâ sana ruzî kıldı dahi koyun gâib oldı Ebu’l Kasım Kermanî

rahmetullâhi‘aleyh anun zikri oldur kim dâim Veys Veys dirdi zîrâ evliyâların kadrîn gine velîler bilür ya‘ni “Men ‘arefellâhü velâ yehfa ‘aleyhi şeyun” ya‘ni her kim Tanrı Ta‘âlâ bildi hîç kendü veya gizli nesne kılmaz ve dahi Veys sözidir kim “Esselâmetü filvahdeti” ya‘ni selâmetlik yalnızlık içindedir vahdet oldur kim gönli içinde Hakdan artık nesne olmiya Veysün konşuları Veys delü dirlerdi Veys dâimâ çul paracıkları devşürüp yür[ür]di yollar kenarına sererdi halk begendigin alurdi almadıkların hırkasına yamardı dahi her mahalliye ki varırdı oglancıklar Veys taşla ururdi Veys aydırdı ki ufak taş urın incügim sırsız kanı akar beni namâzdan korsız dirdi Veys ahir ‘ömrinde kim sakalı agardı Emirü’l-mü‘minîn ‘Ali ile gazaya vardı şehîd oldı “Vahîdün vemâte şehîden rahmetüllâhi ‘aleyh.”

3.7. (40b) DESTÂN-I HAZRET-İ VEYSEL KARÂNÎ⁷

İşitdin kutb-ı ‘âlem Hazretinden

Mübârek ismidür Veysel Karânî

Hüdâ halk itmiş anı rahmetinden

Münevver ez-cihân Veysel Karânî

Toganda ol Veys karîn-i Yemende

Togub oldu ‘ayân Veysel Karânî

Gelen günde Habîbullâh cihâna

(41a) Karende Veys geldi ‘ayâna

‘Aceb sultândur ol şâh-ı yegâne

Ne sultân cism-i cân Veysel Karânî

Güneş gibi tulu‘ itdi Karende

Nihâyetsiz kerâmetler var anda

Esîren nâkalar yüzün görende

İderdi hû hemân Veysel Karânî

Giceler subha dek kâim olurdu

Gündüzün muttasıl sâim olurdu

(41b) Hakka hamdı anın dâim olurdu

Veliydi bî-gümân Veysel Karânî

⁷Destan-ı Veysel Karânî. Milli Kütüphane. Yazma eser (8624/2). Ankara.

Habîbullâha müştâk oldu cân dan
 ‘Aceb ma‘şûka ‘uşşâk oldu cân dan
 Tutuşdı yandı ihrâk oldu cân dan
 Bu mihre mihribân Veysel Karânî

Hemân cûş itdi dil cân hânesinden
 Safâ nûş itdi ‘ışk peymânesinden
 Gelüp destûr diledi anasından

(42a) Revân oldu hemân Veysel Karânî

Rızâ virdi anası girdi râha
 Sanarsın kim kevkeb döndi mâha
 İrişdi asitân-ı şâha
 Kurban cân kapuya Veysel Karânî

Gelüp bulmadı ol mahbûb-ı Bârî
 Elinde kalmadı sabru karârı
 Düşüp salib itdi ‘ışkın ihtiyârı
 Girü döndi hemân Veysel Karânî

(42b) Eve geldi çün ol mahbûb-ı Hazret

Didi ‘Âyişe ey melce-i ümmet
 Karenden geldi bir pâkize tal‘at
 Mübârek ismidür Veysel Karânî

Nida kıldı kapudan didi ey şâh
 Tapuna geldim ey makbûl-ı dergâh
 Şefâ‘at yâ habîb-i Hazretullâh
 Gelüp senden uman Veysel Karânî

Kapu ardına vardım gördüm anı
(43a) Temâşâ kıldım pâkîze-i cânı
 Sag elinde bir ak beng var nişânı
 Ki nûrdan ‘âlîşân Veysel Karânî

İşitdi ‘Âyişenin sözlerinden
 Turup öpdi mübârek gözlerinden
 Münevver oldu ‘âlem yüzlerinden
 Tecellâ-yı zamân Veysel Karânî

‘Acâîb günler oldu ‘îde döndi
 Habîbullâh turup mescide geldi
(43b) Cihâna çeşmi nûr-ı dîde geldi
 Ne dîde dîdebân Veysel Karânî

Habîbullâh didi olsun beşâret
 Benim gözlerimi kılın ziyâret
 Zehî ‘izzet zehî dövlet beşâret
 Beşâretlân olan Veysel Karânî

Didiler ey cihân fahrı ‘ayân it
 Veys kimdür anı bize beyân it
 Mübârek agzın aç kevser ‘ayân it

(44a) Bize bildür hemân Veysel Karânî

Didi Veys didükleri bir ‘Arabdır
 ‘Arab içinde bir ‘âlî nesebdir
 Cennet mahbûbıdır ol cân-ı ‘acebdür
 Ne cânıdır cânı hemân Veysel Karânî

Habîbullâh didi kim yâ ‘Ömer tur
 ‘Alem-i el bile ey matla‘-ı nûr
 Görün ol Veyisdür hazretde makbûl
 Dilegi âsitân Veysel Karânî

(44b) Ana iletin bir dahi hil‘atımı

Geyinsün egnine hil‘atımı
 Dilek itsün günâhkâr ümmetimi
 Sözi makbûl olan Veysel Karânî

Yollandılar yola iki sultân
 Ne sultân her biri bir mâh-ı tâbân
 İrdiler Karân milkine ey cân
 Görürler ol cânı Veysel Karânî

Yüzün dergâha tutmuş nâliş eyler
(45a) Müdâm hâli bunı yazı kış eyler
 ‘Ali birle ‘Ömer hem alkış eyler
 Ki Hakkın sevdügi Veysel Karânî

Çün gördiler yüzi şâh-ı cihânın
 Selâmın virdiler ol pür-safânın
 Çıkardılar ridâsın Mustafânın
 Göricek ol zamân Veysel Karânî

Virdiler Resûlın hil‘atını
 Dile Hakdan günâhkâr ümmetini
(45b) ‘Ayân it ol sultân ‘izzetini
 Ol ‘âlem ‘âlîşân Veysel Karânî

Öpüp başına koydı şâh-ı ‘âlem
 Giyindi hil‘atını mâh-ı ‘âlem
 Açıldı ‘arş ü ferşe cümle ‘âlem
 Göründi kün fekân Veysel Karânî

Yüzünü Hazrete döndürdi ol şâh
 Münâcât itdi didi Allâh Allâh
 Kabûl olur dileğim kalmasun âh
(46a) Kapunda el-amân Veysel Karânî

Hitâb indi Hüdâdan ey yâr
 Eyâ dostum ne gökçek hâcetin var
 Kabûl itdim ricân[1] didi Gaffâr
 Kabûlî Hak olan Veysel Karânî

Zehî ihsân bize elhamdülillâh
 Zehî gufrân bize elhamdülillâh
 Zehî sultân bize elhamdülillâh
 Gönül milkin ala Veysel Karânî

(46b) Mürîdoglı Habîb hürmetiçün

Dahi Veysel Karânî hürmetiçün
 Ol mahbûbın günâhkâr ümmetiçün
 Şefâ‘at kılan Veysel Karânî

TEMMET

SONUÇ

Bu çalışmada modern anlamda yeniden yazılan Veysel Karanî anlatılarının eski dönemlerde yazılan Veysel Karanî menkıbeleriyle ilişkileri incelenmiştir. Türk Edebiyatından incelemeye esas alınan dört modern metnin de eski anlatıları konu, kişi, mekân gibi özellikler açısından taklit ettiği görülmüştür. Bu anlatılar metinlerarası ilişkilere ait birçok unsuru barındırmaktadır.

İncelenen metinlerde alıntı, gizli alıntı, gönderge, anıştırma, kolaj, yenidenyazma, anlatı içinde anlatı, öykünme, metinlerin ciddi anlamda dönüşümügibi metinlerarasılığın birçok unsurunun yer aldığı görülmüştür. Menkıbeler yeni anlatılarda birtakım anlamsal ve biçimsel dönüşümlere uğramıştır. Menkıbelerin bazı metinlerde nazım bazılarında nesir şeklinde görülen anlatımları yeni metinlerde nesir olarak karşımıza çıkar. Yeni metinlerde açık ve gizli alıntılar, göndergeler, genişletmeler ve indirgemeler sıkça kullanılmıştır. Tüm metinlerde Veysel Karanî ifadesi metnin başlığında bulunmaktadır, Veysel Karanî olayların başkahramanıdır. Başlıkta Veysel Karanî isminin kullanılması asıl metinlere yapılan en açık gönderge niteliğindedir. Konular arasındaki benzerliklere rağmen eski anlatılara ait klişe ifadelerinin fazla kullanılmaması dikkat çekmektedir.

Yeni metinlerin roman türü ile yazılmış olması dikkati çeken diğer bir özelliktir. Geleneksel anlatım biçimleri modern metinlerde şekil özellikleri bakımından değişikliklere uğramıştır. Her ayrı tür kendi teknik özellikleri ile varlığını sürdürmüştür. Konu olarak özgün bir metinden söz edilmese bile metinlerin yazıldığı türe ait bir özgünlüğünden söz etmek mümkündür.

Veysel Karanî, Hz. Peygamber, Hz. Ömer, Hz. Ali gibi kişiler tüm metinlerde karşımıza çıkar. Metinlerde mekânların ortaklığı da gözden kaçırılmaması gereken diğer benzerliktir. Ana metinlerin tümünü metinlerarası ilişkiler bağlamında Veysel Karanî menkıbelerinin bir öykünmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Öykünmede kişi, mekân, konu gibi unsurlarla bir metinden başka bir metin çıkarılır. Bu açıdan bakıldığında alt metinlerden yapılan alıntılarla, ciddi anlamda yapılan birtakım dönüşümlerle alt metinler taklit edilmiştir. Yazarlar konu, olaylar ve kişileri alıntılamaş, bunu yaparken de alt metinlerin adını anmadan yapmıştır. Bu durum okuru yönlendirmiştir. Yazarlar, okuyucunun menkıbeler hakkındaki bilgisinden emin gibidir. Alıntıların kaynaksız olarak verilmesinin nedeni yazarla okur arasındaki gizli

anlaşmadan kaynaklanmaktadır. Menkıbeler okuyucular tarafından bilindiği için gizli alıntılar birer aşırma olarak görülmez. Metin içinde anıştırmalarla alt metinlere göndermelerde bulunulmuştur. Gönderme yapılan metinlerin olay örgüleri okur tarafından çok iyi bilinmektedir. Menkıbelere yapılan anıştırmalar, alıntılar ve göndermelerle alt metinlerin neredeyse tüm konu ve ifade özellikleri taklit edilmiştir. Alt metinlerde yer alan motiflerin çoğunluğunu ana metinde görmek mümkündür. Bu menkıbelerin teması, mekânları, kahramanları alt metinlerle aynıdır. Kahramanlar, adları ve olaylarda üstlendikleri işlevsel özellikleriyle modern metinlere taşınmışlardır. Yazarlar modern anlatılarda alt metinleri genişletmiş, alt metinlerde bulunmayan bazı bölümleri modern metinlere eklemiştir. Yazarlar, kendilerinden önceki metinlerde yer alan ve halk tarafından da çok iyi bilinen bir konuyu almış, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturmuştur.

Metinlerarası ilişkilerin önemli imgelerinden biri olan palempsest ile ifade edilen düşüncenin temelinde hiçbir metnin bağımsız olmadığı, her metnin altında anlamsal ve biçimsel olarak bir tarihsel bağ olduğu düşüncesi yer alır. Palempsest, Orta Çağ'da kâğıt kıtlığı nedeniyle, kullanılmış kâğıtların silinerek yeniden kullanılmasıdır. Tekrar kullanılan bu kâğıtlardan önceki metnin izleri tamamen kaybolmaz. Bu nedenle, yeni metinler eski metinlerden izler taşırlar. Bununla hiçbir metnin orijinal olamayacağı fikri desteklenmiş olur. Yeni yazılar kâğıtlardan kazındıkça önceki metin silik de olsa kendisini gösterir. Eski bir yazı ilk kez yazılmış, ardından bir başka yazar yeni bir metnin sayfalarını yazarken eski bir metnin yazılarını silip bir başka türlü yeniden yazmıştır. Artık ilk metin yok, kopya bir metin vardır. Sonuçta en yeni kabul edilen bir metin bile daha önce yazılmış bir metne dayanır. Hiçbir metnin kaynaklarını bütünüyle silmediği, her metnin başka metinlerden izler taşıdığı düşüncesine dayanır. Öyleyse her yapıt başka yapıtlardan yola çıkarak yazılmıştır. İncelenen modern metinlerde de tüm yazarlar başka metinlerden aldıkları parçaları kendi yapıtlarına katarak, eskiyle sürekli ilişki içerisinde olan yeni bir yapıt üretmişlerdir. Modern metinlerde yazarların metinlerini yazarken bağımsız davranarak orijinal bir metin oluşturmadığını söylemek mümkündür. Bu metinlerde daha önce kaleme alınmış veya sözlü olarak anlatılmış olan metinlerin izleri bulunmaktadır. Yeni metinler eski metinlerden izler taşımaktadır. Yeni metinlerdeki motifler incelendikçe bu motiflerin önceki metinlerden alındığı, yeniden işlendiği, içinde yer aldığı yeni metinlerde yeni anlamlar yüklediği görülmektedir.

Modern metinlerde kolaj imgesinin izleri de görülmektedir. Metinlerarası ilişkilere göre kolaj, bir metne ait parçaların başka bir metne yapıştırılmasıyla yeni bir birleşim düzeni içerisine sokulmasıdır. Alınan parçalar hem alt metne ait özellikler taşır, hem de üst metindeki diğer parçalarla birlikte yeni anlamlar üretirler. Kolajda, bir metinden diğerine yapılan bir aktarım söz konusu olduğu için bu yönüyle alıntıya da benzer. Kolajda farklı metinlerden ve türlerden yapılan alıntılar bir araya getirilir. Kolaj, yeni bir bütün içerisine sokulan başka metinlerden parçalardır. İncelenen metinlerde, modern metin yazarları farklı metinlere ait parçaları kolaj tekniğiyle yeni bir metinde bir araya getirmişlerdir. Ayrışık unsurlar bir yapıştırma işlemiyle, biçimsel dönüştürüm yoluyla yeni metinlerde yanyana getirilmiştir.

Modern metin yazarları yenidenyazma ile başka yazarlara ait metinleri, yeniden yazmış, onları yeni bir durumda, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni ereklerle dönüştürmüştür. Yenidenyazmada önceki metin, onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenir. Yeni metinde biçimsel ve anlamsal dönüşümler oluşur. Yenidenyazma işlemi bir dönüştürme, yeni anlam olanakları yaratma işlemidir. Her şey söylenmiştir, ancak söylenmeye, yazılmaya, yeniden yazılmaya devam edecektir. Yeniden söylenen sözlerin artık başka bir sesi, başka bir anlamı vardır. Bu anlamda her eser başka eserlerin üzerinde büyür. Modern anlatı yazarları da başka yazarlar tarafından yazılmış metinleri yeni bir okur kitlesiyle tanıştırmak için yenidenyazmışlardır. Ayrışık unsurları, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirerek onları yeniden düzenlemiş, böylelikle yeni bir metnin ortaya çıkarılmasını sağlamışlardır. Önceki metinler onu taklit eden, dönüştüren başka metinlerde yinelenmiştir. Yenidenyazılan metinler eski metinlerin yeni bir versiyonudur. Modern metin yazarları, önceki metinlerin içeriğini yeniden işleyerek anlatmışlardır. Eski imgeler, yeni metinlerde yeni görünümler almıştır. İçeriksel olduğu kadar biçimsel dönüşümlerle de yenidenyazılan metinler, güncel anlamlarla yinelenmiştir.

Sonuç olarak, Veysel Karanî anlatıları geçmişte olduğu gibi günümüzde de halk arasında kendisine kutsallık izafe edilen ve merakla anlatılıp dinlenen sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden biridir. Halk arasında ilgiyle dinlenen bu anlatıların bilim çevrelerinde pek ilgi görmediği görülmektedir. Bilimsel anlamda bu konu üzerinde çok az çalışmanın varlığı bilim çevresinde konuya verilen bir önemin göstergesi olarak

değerlendirilebilir. İncelenen metinler sonucunda modern anlatıların eski anlatılarla ilişkilerinin kuvvetli olduğu görülmüştür. Veysel Karanî anlatıları modern metin yazarlarının da gündeminde bulunmaktadır. Eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de Veysel Karanî anlatılarına halkın ve yazarların ilgisi devam etmektedir. Modern anlamdaki anlatıların ve türsel yönden çeşitliliğin azlığı bu ilginin yeterli düzeyde olmamasının sonucudur. Günümüzde halk arasında Veysel Karanî anlatılarına duyulan ilgi anlatıların yeni biçimlerinin oluşmasını sağlamıştır. Konunun halk tarafından iyi bilinmesi ve çok sevilmesi bu metinlerin modern yazarlar tarafından taklit edilmesini sağlamış, metinler yeniden yazılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdulkerim Kuşeyrî. (1981). *Kuşeyrî Risalesi*.(Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Abdulvahhab b. Ahmed eş-Şa'ranî. (1985). *Tabakatü'l-Kübra (Evliya Menkıbeleri)*. (Terc. Abdülkadir Akçiçek). İstanbul: Cümle Yayıncılık.
- Abdurrahman Câmî. (1872). *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns, Futûhü'l-Mücahidinü'l-Tervih Kulûbü'l-Müşahidün*.(Çev. Lamii Çelebi Mahmud b. Osman). İstanbul.
- Abdurrahman Ebu'l-Ferec Ali b. Cevzî. (1355-1356). *Safvetü's-Safve*. Haydarabad.
- Abdurrauf Munavî. (1884). *El- Kevâkibu'd-dürriyye fî Terâcimi's-sâdâti's-sûfiye*. Kahire.
- Acar, Eyüp (2007). *Muhammed Bin Ömer El-Halebî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı Azam Tercümesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aça, Mehmet (2006). “Kaynaklar”. M. Öcal Oğuz (Ed.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*(ss. 1-30). Ankara: Grafiker Yayınları.
- , Ercan, Müge (2006). “Anonim Halk Edebiyatı”. M. Öcal Oğuz (Ed.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*(ss. 113-168). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aça, Mustafa (2001). “Yırtöşlik Destanının Sibiryâ (Tümen) Türkleri Eş Metnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Bir Deneme”. *Milli Folklor*, 51, 65-74.
- Adıgüzel, Sedat (2009). *Modern Azerbaycan Edebiyatında Dede Korkut (Metinlerarası Çözümlemeler)*.Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Afifeddin Abdullah b. Es'ad el-Yafî. (1315). *Er-Ravzu'r-rayâhîn fî hikâyâtî's-sâlihîn*. İstanbul.
- Ağcalar, Aslı (2009). *Silifke Halk Kültürü Araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmed Kuddûsî. (1285). *Divân-ı Hazreti Kuddûsî*. İstanbul: Esad Efendinin Taş Destgâhı.
- Ahmed Mürşidî. (1963). *Kitâb-ı Mürşid-i Pend-i Ahmedîyye*. İstanbul: Tophane-i Âmire İstihkâm Alayları Litoğrafya Destgâhı.

- Ahmed Rifat. (1882-1883). *Lûgat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Ahmet Eflakî. (1989). *Âriflerin Menkıbeleri I.*(Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aka, Belde (2009). “Bir Fakelore Örneği Olarak Çagan Irmak’ın ‘Takip’i ”. *Milli Folklor*, 83, 116-120.
- Akandere, Osman (2008). “Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren, Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 507-542.
- Akarpınar, R. Bahar; Arslan, Mustafa (2006). “Tekke-Tasavvuf Edebiyatı”. M. Öcal Oğuz (Ed.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*(ss. 213-262). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akay, Ali (2005). *Postmodernizm*. İstanbul: LM Yayınları.
- Akbulut, Gülşah (2009). “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Dünün Ferdâ’sından Günün Ferdâ’sına Bir Bakış”. *Turkish Studies*, 4/1-I, 735-759.
- Akca, Gözen (2009). *Diyarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akça, Volkan (2008). *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdeniz, Sıla (2008). “Hikâyeden Romana ‘Soylu’ Bir Dönüşüm”. *Milli Folklor*, 79, 94-99.
- Akgül, Hüseyin (1995). *Turgutlu Evliya ve Menkıbeleri*. Manisa: Şafak Basım Tic. Ltd. Şti. Matbaası.
- Akın, Necmi (2008). *Hakkari Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, Ahmet Cemil (1985). *Hazreti Veysel Karanî*. İstanbul: Sinan Yayınevi.
- Akkuş, Mehmet (1991). *Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişâh-nâme)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Akkuş, Zekerya (2007). *Tarih Öğretiminde Edebî Ürünlerin Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi*.(Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akman, Eyüp (2007). *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, Elif (2003). “Kent Efsanelerine Konu Bir At: Veliefendi’nin Kralı Mirhat”. *Milli Folklor*, 59, 5-9.
- Aksoy, Erol (2012). “İmtihanlar Zinciri Bağlamında Kirmanşah, Yeniden Doğum ve Metinlerarasılık”. *Turkish Studies*, 7/1, 181-192.
- Aktaş, Seda (2011). *Bir Yeni Roman Uyarlaması Olan “Saatler” Filminde Metinlerarasılık ve Göstergeler Arasılık*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktulum, Kubilay (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- ,(2007a). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- ,(2007b). “Metinlerarasılık Bağlamında Yazın ve Felsefe İlişkisi” [Bildiri]. Dünya Felsefe Günü, Isparta.
- ,(2011a). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- ,(2011b). “Bir Ana-Metin Olarak Nasreddin Hoca Hikâyeleri Üzerine Kimi Dönüştürmeler”. *Milli Folklor*, 91, 14-24.
- , (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî. (1996). *Keşfu’l-Mahcûb*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Alp, A. Rıza; Alp, Sabahat (1958). *Büyük Osmanlı Lügati*. İstanbul.
- Alpaslan, İsmet (2006). *Demirci Efsaneleri*. İzmir: Özlem Matbaacılık.
- , (2010). *Ağrı Efsaneleri*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Alptekin, A. Berat (2005). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altunya, Hülya (2006). “Modern Samsun’un Efsanevî (Mitolojik) Geçmişi” [Bildiri]. Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, Samsun.

- Amanoğlu, Ebulfez Kulu (1997). “Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü)”. *Bilig*, 6, 142-147.
- Arendonk, C. Van (1968). “İbrâhim”. *İslâm Ansiklopedisi*. (5, 886-887). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, Mustafa (2006). *Politik İktidar ve Efsane Gılgames Efsanesi’nin Politik Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslanoğlu, İbrahim (2001). “Alevilikte İnanç Unsurları ve Pratikler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 20.
- Artun, Erman (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Kitabevi.
- , (2005). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi.
- , (2006a). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*. İstanbul: Kitabevi.
- , (2006b). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi.
- Aslan, Ensar (1992). *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- , (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi.
- Aslan, Namık (2010). “Kurt Motifinin Türk Menş Efsanelerindeki Anlamı Üzerine”. *Milli Folklor*, 87, 72-77.
- Aslanoğlu, İbrahim (2006). *Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları C. 2*. Sivas: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Atalay, Besim (1924). *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Ateş, Ahmed (1964). “Nizâmî”. *İslâm Ansiklopedisi*. (9, 318-327). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- , (1977). “Menâkıp”. *İslâm Ansiklopedisi*. (7, 701-702). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- , (1979). “Muhyiddin Arabî”. *İslâm Ansiklopedisi*. (8, 533-555). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ateş, Süleyman (2004). *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

- Atlı, Ahmet (2011). *Tasavvufta Ricâlu'l-Gayb*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atnur, Gülhan (2002). *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (2009). “Abdullah Tukay’ın Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları”. *Bilig*, 51, 1-12.
- Ay, Arif “Efsane-Menkıbe Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”.
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/20.htm>
- Ayan, Hüseyin (1981). *Cevrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aynî. *Umdetü'l-Kari*. 1/187
- Aytaş, Gıyasettin (1999). “Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve ‘Haza Destan-ı Geyik’ ”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 12.
- Ayva, Aziz (2001). “Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’nun Efsane Araştırmaları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, 365-391.
- ,(2002). “Türk Dünyasında İnsan Asıllı Göl Efsaneleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 251-275.
- , (2007). “Beyşehir Gölü Üzerine Anlatılan ‘Göl Üzerinden Yürüyerek Geçme’ Motifi Üzerine”. *Milli Folklor*, 76, 191-201.
- Ayverdi, İlhan (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Banarlı, N. Sami (1997a). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1997b). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barkan, Ömer L. (2003). “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”. Cemil Çiftçi (Haz.). *Tasavvuf Kitabı*(ss. 141-191). İstanbul: Kitabevi.

- Barton, Keith C. (2005). "Primary Sources in History: Breaking Through the Myths". *Phi Delta Kapan*, 86, 745-753.
- Baş, Haydar (1994). *Makalat*. İstanbul: İcmâl Yayınları.
- Başarkanoğlu, Levent (2010). *Nizip Efsaneleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgök, Korkmaz (1969). *Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler, Fıkralar*. İzmir: İstiklâl Matbaası.
- Başgöz, İlhan (1986). "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri". *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 24-38.
- Batur, Suat (1998). *Açıklamalı-Örnekli Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Bayat, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Ötüken Neşriyat.
- Baydemir, Hüseyin (2009). "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem Tay ile İlgili Halk Anlatıları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 109-130.
- Bayladı, Derman (2004). *Efsaneler Dünyasında Anadolu, Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bayrak Akyıldız, H. (2010). "Tanpınar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler". *Turkish Studies*, 5/3, 715-727.
- Bazancir, Recai (2010). *Bingöl Efsaneleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Begecizade, Mustafa. *Dasitan-ı Veysel Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (8211/1). Ankara.
- Bekki, Selahaddin (2011). "Bazı Halk Anlatıları ve Dinî Metinlere Göre Kahramanın Mucizevi (Babasız) Doğumu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58, 111-130.
- Bektaş, Hüseyin (1985). *Veysel Karani*. İstanbul: Zafer Matbaası.

- Bektaş, Nuh (2009). “Toplumcu Gerçekçilik Bağlamında Nazım Hikmet’in ‘Ferhad ile Şirin’ Oyununa Metinlerarası Bir Bakış”. *Milli Folklor*, 83, 41-47.
- Benekay, Yahya (1966). *İlk Hacı İlk Kurban Veysel Karanî, Hacı Bayram-ı Veli. Hüsnütabiat Matbaası.*
- Berthels, E. (1964). “Necmeddin Kübra”. *İslâm Ansiklopedisi*. (9, 163-165). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Biçer, Bekir (2006). “Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş Veli’ye Göre Anadolu’nun Fethi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 38, 1-14.
- Boor, H. D. (1981). *Tarihte, Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Atilla*. (Çev. Yaşar Ören). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Boratav, P. Naili (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- , (1984). *Koroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- , (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bursalı, Mustafa Necati (1974). *Muhabbet Ehlinin Uslusu Hazreti Veysel Karanî*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Büyük Larousse. (1986). *Sözlük ve Ansiklopedi C. 15*. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- , (1986). *Sözlük ve Ansiklopedi C. 23*. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Can, Halil (2009). *19. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canan, İbrahim (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi C. 13*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Celaeddin es-Süyutî. (2008). *Câmi’üs-Sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi C. 2*. (Haz. İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- , *Cemü’l-Cevâmi*. 1/7349.

- Cemaleddin Muhammed (1333). *Menakıb-ı Üveys el-Karenî*. (Çev. Ohrili Hüseyin Mazhar). İstanbul.
- Cihanbahş, Ferheng “Veysel Karani”. <http://farhang-jahanbakhsh.blogfa.com/post-34.aspx>
- Cilasun, Raif. *Yemen İllerinde Hz. Veysel Karanî*. İstanbul: Çile Yayınları.
- Clayer, Nathalie; Popoviç, Alexandre (2005). “Osmanlı Döneminde Balkanlar’daki Tarikatlar”. Ahmet Yaşar Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm*(ss. 247-266). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Coşar, A. Mevhibe (2009). “Trabzon’daki Aile Hikâyelerinde Üç Kardeş Anlatısı”. *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (21), 143-151.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken.
- Çağlar, B. Kemal (1950). “Battal Menkabesinden Yeni Destana Doğru”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 15, 225-227.
- Çakır, Abdullah (2007). *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed Er-Rifâî İnceleme ve Karşılaştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, Süreyya (2009). “Toplumsal Tarih Ekseninde Metinlerarasılık: Yılanların Öcü”. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6:2, 31-52.
- Çavuşoğlu, Ali (2002). “Yûsuf-ı Hakîkî’nin Tasavvuf Risalesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 125-149.
- Çelik, Celaledin (2011). *Türkiye’de Dini Gruplar Sosyolojisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Çetin, Burcu (2009). “Modern İnsanın “Ölümü Öldürme” Çabası: Uzun İnce Bir Yol”. *Milli Folklor*, 83, 48-53.
- Çıblak, Nilgün (2004). “Darende ve Çevresinde Halk İnançları”. *Milli Folklor*, 61, 90-101.
- Çiftçi, Hasan (2004). *Şeyh Ebul Kasım Harakâni 1 Hayatı Eserleri*. Kars.

- Çobanoğlu, Özkul (1998). “Durmuş Dede Örneğinden Hareketle Yatırların Yerinin Değiştirilmesinde Halk İnançlarının Durumu Üzerine Tespitler”. *Milli Folklor*, 40, 7-10.
- , (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2003a). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2003b). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Damar, Abdullah (2006). “Tasavvuf Terimlerinin Oluşumu”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 17, 161-189.
- Demir, Necati (2006). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX. Efsaneler, Masallar, Maniler ve Etnografik Malzemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- , (2008). “Cassirer’e Göre Efsane ve Dini Kültürde İnsanın Yeri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII (1), 275-298.
- , (2011). “Sözlü Türk Kültüründe Hacı Bektaş Veli ”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 15-57.
- Demirci, M. (1987). *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*. (Haz. Ethem Ruhi Fırlı, A. Kadir Şener, Avni İlhan v.d.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Derin, Süleyman (2006). “Tasavvufun Orta Asya’da Yakın Geçmişteki Rolü: Kırgızistan Örneği”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 16, 7-39.
- Derman, M. Uğur (2005). “Osmanlı Hat Sanatında Tarikat Pîrleri”. Ahmet Yaşar Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm* (ss. 501-504). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Destan-ı Veysel Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (3757/14). Ankara.
- Destan-ı Veysel Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (8624/2). Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Dıykanbayeva, Mayramgül (2010). “Kırgız Adı Üzerine”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, 205-210.
- Dilek, İbrahim (2007). “Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler”. *Bilig*, 43, 33-54.
- Dinçer, Şaziye (2011). “Sözlükbirimlerin Oluşturulmasına Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Bakış Denemesi”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 31-39.
- Doğan, Mehmet (1981). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Doğrul, Ö. Rıza (1948). *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Doltaş, Dilek (2003). *Postmodernizm ve Eleştirisi: Tartışmalar/Uygulamalar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Dundes, Alan (2006). “Mitte İkili Karşıtlık: Geçmişe Bakışta Propp/Levi-Strauss Tartışması”. (Çev. Selcan Gürçayır). *Milli Folklor*, 69, 110-117.
- Duranlı, Muvaffak (2006). “Saha Türklerinde Efsane Kavramı ve Sınıflandırma Çalışmaları”. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI (2), 303-310.
- Durmuş, Mitat (2009). “Yaşamsal ve Metinler Arası Bağlamda Melih Cevdet Anday Şiirinin Kaynakları”. *Turkish Studies*, 4/1-I, 1277-1307.
- Duymaz, Ali (2001a). “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 88-102.
- , (2001b). *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Düzen, İbrahim (1991). *Aziz Nefesi'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*. (Doktora Tezi). Ankara: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail bin İbrahimü'l Cafî el Buharî. (1963). *Tarihü'l Kebir C. 1*.
- Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî. (1992). *İhyâu Ulûmi'd-din C. 4*. (Haz. Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.

- Ebu Nasr Serrâc Tûsî. (1996). *El-Lüma*. (Terc. H. Kâmil Yılmaz). İstanbul.
- Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahanî. (1932-1938). *Hilyetü'l-evliyâ*. Kahire.
- Ebu Osman Amr b. Bahr El-Cahiz. (1967). *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. (Çev. Ramazan Şeşen). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ebu Yakub Yusuf b. Yahya b. Zeyyat. (1958). *Et-Teşevvüf ilâ ricali't-tasavvuf*. (Neşr. Adolph For). Rabat.
- Ebubekir Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî. (1979). *Doğuş Devrinde Tasavvuf*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ecevit, Yıldız (2006). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Efsanelerimiz*, İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması. (1990). (Yay. Haz. Cahit Kavcar, Mehmet Yardımcı). Konya.
- Ekici, Metin (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme ve Metinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekiz, Tefvik (2007). “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47/2, 119-127.
- El İmam Ebu Abdullah Muhammed en-Nişaburî. (526). *El-Müstedrek Ala Sahiheyne fil Hadis C. 3*. Riyad.
- Elçi, A. Coşkun (2009). “Yetiştirdiği Ortam ve Yetiştirdiği Unsurlar Işığında Müzik Yönü ile Âşık Veysel”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, 189-210.
- Elçin, Şükrü (1997a). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (1997b). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, Mircea (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi C III Muhammed'den Reform Çağına*. (Çev. Lale Arslan). İstanbul.

- Eliuz, Ülkü; Gökcan Türkdogan, Melike (2012). “Eski Bir Hikâyenin Yeniden Doğuşu: Kara Kitap’taki İzlek ve İmgelemin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi”. *Turkish Studies*, 7/1, 1013-1025.
- Emre, İsmet (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, Kenan (2003). “Şiir-Efsane-Menkıbe İlişkisi ve Niyâzî-i Mısırî’nin Menkıbelerine Göre Bazı Şiirlerinin Hikâyesi”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 37-52.
- Erdoğan, Selami (2007). *Muhyiddin Şekûr Örneğinde ABD’de Tasavvuf Anlayışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, Ali (2011). *Yemen İllerinde Veysel Karânî Hazretleri*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Ergin, Muharrem (1997a). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- , (1997b). *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet (1956). *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi On Dokuzuncu Asırdanberi Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri C.3*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Erkul, İhsan (2006). *Yanyalizâde’nin El Meslekü’l-kavî Li Tahsîli’t-Tarîki’l-Üveysî Risâlesi ve Tasavvufta Üveysîlik*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, M. Akif. *Safahat 1*. Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek (Haz.). İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- , *Safahat 2*. Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek (Haz.). İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. (1997). *Dîvân*. Numan Külekçi, Turgut Karabey (Yay. Haz.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- , (2003). *Mârifetnâme*. İstanbul: Sistem Matbaacılık.

- Eskigün, Kübra (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eşrefoğlu Rumi. (1931). *Müzekkin-Nüfus*. İstanbul: Merve Yayınları.
- Eş-Şeyh Es-Seyyid Ebu'l Hasan Harakânî. (1997). *Nûru'l-Ulûm*. (Haz. Şenol Kantarcı). Ankara: Ebu'l Hasan Harakânî Derneği Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Zeki (1987). *Gün Işığında Tasavvuf-Tarikatlar-Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Eyüb Sabri Paşa. (1884). *Mir'atü'l-Harameyn*, C. 1, Mirat-ı Mekke. İstanbul.
- Fedakar, P. Dönmez (2008a). *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (2008b). "Karakalpakistan'da Folklor Çalışmaları". *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VIII (1), 119-123.
- Fedakar, Pınar (2008). "Karakalpakistan'da Efsane Çalışmaları". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (20), 150-156.
- Ferideddin Attar. (1991). *Tezkiretü'l-Evliya*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Erdem Yayınları.
- , (2005). *Evliya Tezkireleri*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ferideddin M. b. Ebu Bekr ibn Attar. (1958). *Veysel Karanî*. İstanbul: Sina Matbaası.
- Furat, A. Subhi (1968). "Veli". *İslâm Ansiklopedisi*. (13, 287-292). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gedik, Melike (2008). *Konya İli Derebucak İlçesi ve Çevresi Halk Edebiyatı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gedikoğlu, Haydar (1998). *Trabzon Efsaneleri ve Halk Hikâyeleri*. Trabzon: TC Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa b. Ahmed Ali. (1861). *Künhü'l-ahbâr (Ali Tarihi) C. 5*. İstanbul: Takvimhâne-i Âmire Matbaası.

- Gençtürk Demircioğlu, Tülay (2010). “Hayattan Kurmacaya: Fatma Aliye Hanım’ın Dört Romanında Metinlerarası İlişkiler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/13, 104-109.
- Göde, H. Altay (2011). “Tarihi Yeniden Kurma Kuramı: Veli Baba Üzerine Anlatılan Efsaneler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30, 115-127.
- Gökalp-Alpaslan, G. Gonca (2009). “Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreyya Şiirinin Bileşenleri”. *Turkish Studies*, 4/1-I, 435-463.
- Gökbel, Ahmet (2002). “Sarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 1-16.
- Gökçen, İbrahim (1951). “Makedonya Yürük Folkloru Menşe, Rivayet ve Menkıbeler”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 20, 317-318.
- Gökçimen, Ahmet (2010). “Mollanepes’in Zöhre Tahır Hikâyesi’nin Metinlerarası Bağlamda Yeniden-Yazımı”. *Journal of Qafqaz University*, 29/1, 32-44.
- Gökdemir, Gönül (2003). “Türk Mitolojisinde ‘Yemin-Ant’ Müessesesi”. *Milli Folklor*, 59, 60-72.
- Gökyay, O. Şaik (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2010). *Tasavvuf*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- , *Alevî-Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gömeç, Saadettin (2000). “İslâm Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine ”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20 (31), 51-92.
- Gönen, Sinan (2007). “Tayyimekân ve Tayyizaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa ile İlgili Efsanelerin Çözümlemesi”. *Milli Folklor*, 76, 173-176.
- Görmez, Aydın (2006). “Hacivat ve Karagöz Neden Öldürüldü? Filmi ile Rosencrantz ve Guildenstern Öldüler Oyunu Arasında Metinlerarasılık İzleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 47-63.

- Gül, Halim (2003). *Mesnevî’de Kur’ânî Referanslar ve Kur’ân Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Zülfü (1999). “Harput’ta Edebiyat ve Sözlü Folklor”. *Dünü ve Bugünüyle Harput* (ss. 441-451). Elazığ: TDV Elazığ Şubesi Yayınları.
- Gümüş, E. Oya (2006). *Tuncer Cücenoglu’nun Tiyatro Oyunlarına Genel Bir Bakış ve Oyunlarında Metinlerarası İzler*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Umay (2005). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Ünver (2003). “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 5-36.
- Gündoğar, Bayram (1998). *Menakıbnameler ve Lamii Çelebi’nin Menakıb-ı Üveys el-Karanî Adlı Eserinin Tahlili*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, Cengiz (1997). *Abdalmecîd-i Sîvâsî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, Otman (1996). *Hz. Veysel Karani’nin Gerçek Hüviyeti*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Gündüz, İrfan (2007). “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 19, 23-53.
- Güner, Ahmet (1991). *Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Milliyet Tesisleri.
- Güneş, Mustafa (2011). “Klasik Türk Edebiyatında Menakıbnameler ve Menâkıb-ı Akşemseddin”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), 165-171.
- Güngör, Yasin (2008). *İznikli Mustafa Selâmî’nin Hayatı ve Eserleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günşen, Ahmet (2007). “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”. *Turkish Studies*, 2/2, 328-350.

Gürçayır, Selcan (2005). “Kent Efsaneleri ‘Zaman Elbisesini Giymiş’ Anlatılar mıdır?”.
Milli Folklor, 67, 33-39.

Gürel, Şevket (1998). *Veysel Karanî ve Hırka-i Şerif*. İstanbul: Yeniçağ Matbaacılık.

Güzel, Abdurrahman (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menakıbnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

-----, (2006). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

-----, (2007a). *Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme*.
Ankara: Öncü Basımevi.

-----, (2007b). *Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme*. Ankara:
Öncü Basımevi.

-----, Torun Ali (2007). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ
Yayınları.

Güzel, Ragıp (2008). *Allah Dostlarından Menkıbeler*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

Hace Muhammed Lütfi. (2006). *Hülasatü'l-Hakayık*. İstanbul: Efe Hazretleri Vakfı.

Halikarnas Balıkcısı. (1957). *Anadolu Efsaneleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Harirî. (1991). *Makamat*. (Çev. Sabri Sevsevil). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı
Yayınları.

Hasanü'l Şükri (1993). *Hasanül Şükri'nin Veysel Karanî Hikayesi*. İstanbul.

Hayreddin ez Zirikli. (1927). *El-Alam Kamus-u Teracim*. Kahire: Matbaatü'l-Arabiyye.

Hikâye-i Üveys el-Karanî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3158/4). Ankara.

Hikâye-i Veysel Karani. Konya İl Halk Kütüphanesi. Yazma eser (5490/2). Konya.

Hoca Mehmed Parsa. *Risâle-i Kudsiyye Tercemesi*. (Mütercim: Abdüllah Salâhi).
İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan.

Hocazade Ahmed Hilmi. *Hadikatü'l-Evliya C. 2*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye.

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/hutbe/vedahutbesi.asp>

Hüseyin Hafız b. Hacı İsmail-î Ayvansarayî. (1865). *Hadikatü'l-Cevâmi*. İstanbul:
Matbaa-i Âmire.

- İrkilata, Mehmet (2007). *Nazire Geleneği İçerisinde Kerem Kasideleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Sa'd. (1957). *Tabakatü'l Kübra C. 6*. Beyrut.
- İbnü'l Esir El-Cezerî. *Câmiü'l Usûl*. 1/6912.
- İbrayev, Şakir (2006). "Kazak Mitleri ve Mitik Efsaneleri Hakkında". (Akt. Metin Arıkan). *Bilig*, 37, 1-11.
- İmam Ahmed b. Hanbel. (2003). *El-Müsned*. (Terc. Rıfat Oral). Konya: Ensar Yayıncılık.
- İmam Nevevî. (2001). *Riyazü's-Salihîn*. (Terc. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük). İstanbul: Erkam Yayınları.
- İmam-ı Rabbani. (1977). *Mektubât-ı Rabbanî C. 1*. İstanbul: Merve Yayınları.
- İnayet, Alimcan (2006). "Kaşgarlı Mahmud Hakkında Oluşan Efsaneler Üzerine". *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI (2), 347-372.
- İnce, Gül (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnce, Ömer (1992). *Cevri Divanı'ndaki Tarihi ve Efsanevi Unsurların Tespiti ve İşleniş*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsmail Hakkı Bursevî. (2000). *Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- İsmail İbn Yusuf Nebhanî. *Camîu'l-Kirâmâtü'l-Evliya (Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri C. 2)*. (Mütercim: Abdülhalık Duran). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- İz, Mahir (1969). *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınevi.
- Kahraman, Nurettin (2009). *Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî), İnceleme ve Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kahveci, Veysi (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Aşk Kahramanları*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, Mehmet (2004). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- , (2005). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Yunus (2008). “Destân-ı Veysel Karânî”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 379-397.
- Kara, Mustafa (2005a). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- , (2005b). “Tasavvuf İstilahlarına Dair Kitaplar”. Ahmet Yaşar Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm*(ss. 47-60). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- , (2010). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, Ruhi (1991). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaalioglu, S. Kemal (1978). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Karaatlı, Pınar (2006). *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul’da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadavut, Zekariya (2010). “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”. *Milli Folklor*, 85, 71-80.
- ,(1992). *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karakuzulu, Zerrin; Atnur, Gülhan (2007). “Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır veTödürge (Demiryurt) Gölleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, 157-167.
- Karaöz, Ayşegül (2009). *Cabbar Kulu Hikaye-i Veysel Karanî*, (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Gökçen (2008). *Klasik Türk Şiirinde Tarihî Efsanevî ve Mitolojik Unsurlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2005). *Divânü Lugâtî't-Türk*. (Çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kaya, Ahmet (2010). *1287 Tarihli Matbu “Seyyid Ahmed Er-Rifâî Menâkıbı”, Metin ve İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Doğan (1994). *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*. Sivas: T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- , (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, İ. Güven (1998). “Beypazarılı Maazoğlu Hasan’ın ‘Feth-i Kala-i Selasil’ Hikâyesi”.*Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, 89-116.
- Kayaer, Aydın (2010). *Yunus Emre'nin Dünyasında İnsan-Allah İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, Hamza (2009). “Yozgat ve Çevresinde Tekkeler ve Zaviyeler”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 787-798.
- Kılınç, Aziz (2007). “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin’in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyeleri” [Bildiri]. 1. Ömer Seyfettin Sempozyumu, Balıkesir.
- Kıran, Zeynel; Kıran Ayşe E. (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koçak, Aynur (2005). “Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadî Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, 273-284.

- Koçoğlu, Merve (2006). “Türkiye’de İnanç Turizmi”. *Bahçeşehir Üniversitesi Hükümet ve Liderlik Okulu*, 139-166.
- Korkmaz, G. Ezgi (2003). “Kent Efsanelerinin Mimarı: Koca Sinan”. *Milli Folklor*, 59, 23-26.
- Korkmaz, N. Gamze (2009). “ ‘Kolsuz Hanım’ Üzerine Yazılı Kültür ve Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Çalışma”. *Milli Folklor*, 83, 54-61.
- Korok, Dâniş Remzi (1970). *Tanrı Resulünün Övdüğü Ergin Veysel Karanî Hazretleri*. İstanbul: Çınar Matbaası.
- Kök, Zeynep (2006). *Karaisalı (Merkez) Halk Kültürü Araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksel, Behiye (2009). “Divanü Lugatı’t-Türk’te Yer Alan Efsaneler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (9), 262-269.
- Köprülü, Haşim (1960). *Hırka-i Şerif ve Veysel Karanî*. İstanbul: Duran Ofset Basımevi.
- Köprülü, M. Fuad (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2004a). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2004b). *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2004c). *Edebiyat Araştırmaları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseler, Sait (2008). *Hatay İli Kırıkhan İlçesi Halk Kültürü Araştırmaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kufralı, Kasım (1977). “Hırka”. *İslâm Ansiklopedisi*. (5, 449-450). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- , (1977). “Hırka-i Şerîf”. *İslâm Ansiklopedisi*. (5, 449-452). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kulu, Cabbar. *Hikaye-i Veysel Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (1660). Ankara.
- Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meali* (2011). (Terc. Elmalılı M. Hamdi Yazır). İstanbul: Ravza Yayınları.

- Kurtoğlu, Mehmet (2008). *Urfa Efsaneleri*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kurtoğlu, Orhan (2011). “Ali Nihânî’nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi ve Velâyetnâmedeki Hacı Bektaş-ı Veli Medhiyeleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 29-57.
- Kurtuluş, Meriç (2009). “Ağrıdağı Efsanesi’nden Sözlü Edebiyata “Metinlerarası” Bir Yolculuk”. *Milli Folklor*, 83, 62-69.
- Kutlu, Sinan (2003). *Elveda Postmodernizm*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Kuzubaş, Muhammet (2008). “Manzum Bir Destan Kitabı (Destan-ı Veysel Karani, Vefat-ı Hz. Fatıma, Vefat-ı Hz. İbrahim, Hikayet-i Gügercin, Hikayet-i Geyik)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 304-340.
- , (2009). “Mustafa TATÇI, Niyâzî-i Kadîm, Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâme””. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 752-754.
- Küçük, Hülya (2011). *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Lâmi fî Mahmut b. Osman. *Menâkıb-ı Üveys-Karânî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (FB 177). Ankara.
- Lamii Çelebi Mahmud b. Osman Bursavî (1961). *Menakıb-ı Üveys ül-Karanî*.
- Lemî Mehmed b. Lamîî. *Menakıb-ı Üveys Karanî*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. Yazma eser (1254/3). İstanbul.
- Levend, Agâh Sırrı (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi 1. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Macdonalt, D. B. (1968). “Kerâmet”. *İslâm Ansiklopedisi*. (6, 577-578). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Melchert, Christopher (2007). “Hadis Ravisi Olarak İlk Zahidler”. (Çev. Süleyman Doğanay). *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 19, 413-425.
- Menakıb-ı Üveys Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (8893/3). Ankara.
- Menâkıb-ı Veysel Karânî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (5135/2). Ankara.
- Menakıb-ı Veysel Karanî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (5153/2). Ankara.

- Menkabe-i Üveys Karanî*, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları. Yazma eser (7903/5). İngiltere.
- Mercan, İ. Hakkı (2009). “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavatnameler Hakkında”. http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c6s10/makale/c6s10_7.pdf
- Moran, Berna (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Muhammed Mevlana Ebû Said Hadimi. (1989). *Tarikat-ı Muhammediyye Şerhi Berika*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî. (1970). *Sahih-i Müslim ve Tercemesi C. 7*. (Mütercim: Mehmed Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Nicholson, R. A. (1979). “Bayezid”. *İslâm Ansiklopedisi*. (2, 398-400). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nûr ed-dîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî. *el-Madenül-Meadini fî Fazli Üveysil-Karâni*. Milli Kütüphane. Yazma eser (7459/5). Ankara.
- Nureddin Ali bin Ebubekir El-Heysemî. *Mecmau'z-Zevâid*. 3/456.
- Ocak, A. Yaşar (1995). “Emirci Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (11, 153-154). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- , (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- , (2006). “Evliya Menakıbnâmeleri”. Talât Sait Halman (Ed.). *Türk Edebiyatı Tarihi I* (ss. 591-606). Ankara: Grafiker Yayınları.
- , (2009). *Sûfilik Geleneğinin Efsânevî Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- , (2010a). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2010b). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası Makaleler-İncelemeler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- ,(2011a). *Osmanlı Sûfliğine Bakışlar Makaleler-İncelemeler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- , (2011b). *Türk Sûfliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2011c). *Türkler, Türkiye ve İslâm Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal(2008). *Halk Hikâyeleri*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- ,ve diğ. (2006). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Okuyucu, Cihan (1995). *Hazini Cevâhirü'l-Ebrâr Min Emvâc-ı Bihâr (Yesevi Menâkıbnâmesi)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Enstitüsü.
- Osan, Mustafa (2006). *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*. (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Osman b. Veli Bolulu. *Menâkıb-ı Veysel-Karânî*. Milli Kütüphane. Yazma eser (3656/3). Ankara.
- Ospanaliyeva, Bibigül (2011). *Kazakistan'ın Jambıl Bölgesi Efsaneleri*. (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oumar, Saad F. (2010). *Ahmed Bin El-Hüseyin Bin Muhammed Bin El- Uleyf'in Kitabüd-Dürri'l-Manzum Fi Menakibi's-Sultan Bayezid Melikü'r-Rum Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ögel, Bahaeddin (1998). *Türk Mitolojisi 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- , (2006). *Türk Mitolojisi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öger, Adem (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)*. (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ömer, Ablimit; Ğappar, Zumret (2006). "Uygur Efsanelerindeki Felsefî Düşünceler Üzerine". (Çev. Adem Öger). *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI (2), 525-530.

- Önal, M. Naci (2003a). *Muğla Efsaneleri*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- , (2003b). “Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla’da Yansımaları”. *Bilig*, 25, 99-124.
- Önder, Mehmet (1995). *Efsaneleri-Destanları-Hikâyeleriyle Şehirden Şehire Anadolu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örnek, S. Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (2004). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özarslan, Metin (2006). *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Özay, Yeliz (2005). “UFO Anlatıları”. *Milli Folklor*, 67, 53-62.
- , (2007a). “Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine”. *Milli Folklor*, 75, 164-173.
- , (2007b). *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (2009). “Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler”. *Milli Folklor*, 83, 6-18.
- Özbey, Ömer (2008). *Âşık Aşur Uygur’un Hayatı-Sanatı ve Eserleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, Mehmet (2006). “Karakoyun Efsanesi ve Varyantları Üzerine”. Ali Berat Alptekin (Ed.). *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan* (ss.424-435).Konya: Kömen Yayınları.
- Özdamar, Mustafa (2011). *Karen’den Baykan’a Veysel Karânî*. İstanbul: Kırkkandil Yayınevi.
- Özdemir, Gülseren “Metinlerarasılık Bağlamında İhsan Oktay Anar Romanlarının Geleneksel Anlatı Türleriyle İlişkisi”. turkoloji.cu.edu.tr.
- Özger, Yunus (2011). “Yusuf Ziya Yozgadî ve Temaşa-yı Celâl-i Hüdâ Adlı Eseri”. *Karadeniz Araştırmaları*, 28, 115-150.

- Özkan, S. Hilmi (2011). “Gündoğmuş (Antalya) ve Köylerinde Anlatılan Geyik Efsanesi ve Bu Efsane Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 47-54.
- Özkan, Selin (2012). *Murathan Mungan’ın “Yedi Kapılı Kırk Oda” Adlı Eserine Metinlerarası Bir Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özköse, Kadir (2002). “Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam Tasavvufta Dünyevîleşmeye Tepkisel Yaklaşım”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/I, 175-194.
- , (2003). “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/1, 249-279.
- , (2008). “İbnü’l-Arabî’nin Şeyh Ebû Medyen Şuayb El-Ensârî’nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 21, 95-115.
- Özkul, Ayşe (2008). *Tâcü’l-Ârifîn Ebü’l-Vefâ’nın Menâkıbı, İnceleme ve Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, B. Sami (2006). *Dede Korkut Kitabı Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztekin, Nezahat (2007). “Mukayeseli Edebiyat-Araştırma Tarihi ve Yöntem”. *Turkish Studies*, 2 (4), 671-679.
- Öztekin, Özge (2008). “Modern Türk Şiirinde Geleneği Yeniden Üreten Bir Şair: Nâzım Hikmet ve Metinlerarasılık”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 129-150.
- Öztelli, Cahit (1997). *Bektaşî-Alevî Şiirleri Antolojisi, Bektaşî Gülleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- , (2008). *Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.

- Öztürk, Mustafa (2003). “Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14-15, 245-281.
- Öztürk, Yaşar Nuri (1988). *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*. İstanbul: Sidre Yayıncılık.
- Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Palancı, Beyhan (2006). “Efsanenin Sırları”. Ali Berat Alptekin (Ed.). *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan* (ss.362-364). Konya: Kömen Yayınları.
- Pehlivan, Gürol (2009). “Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar”. *Milli Folklor*, 83, 88-96.
- Pirsultanlı, Sednik Paşa (2008). *Azerbaycan Efsane ve Rivayetlerinin Edebiyat Anıtlarımızla Karşılaştırmalı Tetkiki*. (Çev. Azad Ağaoğlu). Bakı: Kismet Yayınları.
- Pişirici, Tevfik (1954). “İki Evliya”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 56.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Qasimova, Lale (2011). “Metinlerarası İlişkiler Açısından Mustafa Kutlu’nun Beşlemesi”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46, 61-86.
- Reda, Nevin (2010). “Kur’ân’ın Tâlût’u ve Antik Yahûdî Krallığının Yükselişi: Metinlerarası Bir Okuma”. (Çev. Mustafa Şentürk). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/17, 201-222.
- Risale fî Menâkıb-ı Veys el-Karani*. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi. Yazma eser (4179/2). Konya.
- Ritter, Helmuth (1977). “Hâfız”. *İslâm Ansiklopedisi*. (5, 65-71). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- , (1979). “Attâr”. *İslâm Ansiklopedisi*. (2, 7-12). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rivâyetü Veyse’l-Karanî*. Erzurum İl Halk Kütüphanesi. Yazma eser (1667/3). Erzurum.
- Sabâyî Hayr ed-dîn Çelebi. *Üveys-nâme*. Milli Kütüphane. Yazma eser (8620). Ankara.

- Sahabeden Günümüze Allah Dostları Hilvetü'l Evliya-Sıfatü's-s-Safve.* (1995). (Genel Yayın Yönetmeni: A. Ali Ural). İstanbul: Şule Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1976). *101 Anadolu Efsanesi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- , (1997). “Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 181-190.
- , (1998a). *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I İncelemeler-Derlemeler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- , (1998b). *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar II Aktarmalar*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- , (2009a). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.
- , (2009b). *101 Türk Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- , Duymaz, Ali (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sancak, Nuriye (2008). *Mardin Efsaneleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sancar, Faruk (2009). “Gazali Öncesi Sufi Geleneğinde Nübüvvet Anlayışı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX, 31-50.
- Sarı Abdullah Efendi. (1872). *Semerâtü'l-Fu'âd; fî'l-Mebde ve'l-Me'âdüş-Şarihü'l-Mesnevi Abdullah Efendi*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Sarıkaya, M. Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanaç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- , (2007). “Hızırname'nin Bektaşiliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnancı” [Bildiri]. 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, Ankara.
- Savran, Ömer (2009). “Sabâyî ve Üveys-Nâmesi”. *Turkish Studies*, 4 (7), 478-537.
- Schimmel, Annemarie (2004). *İslam'ın Mistik Boyutları*. (Çev. Ergun Kocabıyık). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- , (2005). “Türkiye’de Tasavvuf ve Mânevî Hayat”. (Çev. Süleyman Gökbulut). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, 185-195.
- Sertkaya, O. Fikri (1989). “Ahmed Fakih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (2, 65-67). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sever, Mustafa (2005). “Özdeşleşme, İç Bakış ve Halk Anlatıları”. *Milli Folklor*, 68, 91-95.
- Seyidoğlu, Bilge (2005a). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- , (2005b). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Seyyid bin Hüseyin el-Affani. (2005). *Ruhbanü’l-Leyl*. (Mütercin: Savaş Kocabaş). İstanbul: Polen Yayınları.
- Sheridan, R. Aslıhan Aksoy (2007). “Kentte Mitsel Korku: ‘Fısıltı’ Depremleri”. *Milli Folklor*, 75, 126-133.
- Soğukömeroğulları, Mehmet (2012). “Metal Fırtına 4 Turan Romanında Metinlerarası İlişkiler”. *Turkish Studies*, 7/2, 951-961.
- Sol, S. Ergin (2004). “Ali Şir Nevâyî’ye Bağlı Olarak Anlatılan Fıkralar”. *Milli Folklor*, 64, 44-51.
- Soytürk, Hünkar (2009). *Ubûdî’nin Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır C.1*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sönmez, Abidin (1984). *Üveys El-Karanî ve Hırka-i Şerif*. İstanbul: Hırka-i Şerif Camiini Koruma ve Güzelleştirme Derneği.
- Şahin, H. İbrahim (2010). “Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesindeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 53, 315-330.
- Şahin, Haşim (2004). “Menâkıbnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (29, 112-114). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şapolyo, E. Behnan (1965). *Türk Efsaneleri*. İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi.
- Şar, Selahaddin (1991). *Tasavvufun Temel İlkeleri*. İstanbul: Toker Yayınları.

- Şaylan, Gencay (2006). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şemseddin Sâmî (1889-1898). *Kamûsü'l-Âlam C. 2*. Mihran Matbaası.
- , (1998). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Alfa.
- Şengül, Şebnem (2012). *Metinlerarası Anlam Aktarımında Bir Yöntem Olarak Ekfrasis: Şiir-Roman ve Sinemada Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeref Hanım (1259). *Divân-ı Şeref Hanım*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Şeyh Halil Kaygulu. *Mezbûrâtü'l Hakâyık-ı Kaygulu Sultan*. İstanbul.
- Şimşek, Ahmet (2001). “Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 11-21.
- Şimşek, Esmâ (Nisan 2006). “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme” [Bildiri]. I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, Kocaeli.
- Şimşek, H. İbrahim (2006). “Türk Modernleşme Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, 7-40.
- Şimşek, Mehmet (1996). *H. Peygamber'in “Benden Sonra Hırkamı Üveys'e Veriniz” Buyurdıkları Yemen'li Veysel Karanî*. İstanbul: Can Yayınları.
- Şimşek, Rahime (2006). *Michel Butor'un ‘Dereceler’inde Metinlerarası İlişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Selami (2007). “Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32, 215-244.
- Şişman, Bekir (2009). *Kadın Evliya Menkıbeleri (Menâkıb-ı Veliyyâtü'n-Nisâ)*. İstanbul: Şule Yayınları.
- , Kuzubaş, Muhammet (2007). *Mitik, Destani, Masalsı, Efsanevi ve Tarihi Unsurlar Açısından Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*. İstanbul: Ötüken.

- Tansel, F. Abdullah (1975). “Uveys Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatı’nda Şiirler”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II, 221-255.
- Tarlan, Ali Nihad (1963). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Taşkın, Ahmet (2010). *Buyruk Menakıb-ı Şeyh Safî Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu*. Köln: Alevi-Bektaşî Kültür Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (1997a). *Yunus Emre Divanı (Âşık Yûnus) IV*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1997b). *Yunus Emre Divanı (İnceleme) I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1997c). *Yunus Emre Divanı (Tenkitli Metin) II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1997d). *Yunus Emre Divanı Risâlet’ün-Nushiyye (Tenkitli Metin) III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tekin, Mehmet (2003). *Roman Sanatı I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tunç, Gökhan (2005). “Kalp Gözü, Efsane ve İkincil Sözlü Kültür”. *Milli Folklor*, 67, 23-28.
- , (2009). “ ‘Leylâ ile Mecnun’ ve ‘Ferhad ile Şirin’ Anlatılarının Meşrulaştırma Kavramı Odağında Çağdaş Edebiyata Metinlerarası Yansımaları”. *Milli Folklor*, 83, 19-29.
- Tura, Hazmi; Tura, Nusret; Ardıç, Necdet. *Terzi Baba Divânı*. Necdet Ardıç İrfan Sofrası Tasavvuf Serisi (16).
- Turan, Refik (Mayıs 2003). “Efsanelerle İstanbul’un Fethi” [Bildiri]. Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul.
- Türer, Osman (2011). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi C. 3*. (1979). İstanbul: Dergah Yayınları.
- , *C. 6*. (1986). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türkdoğan, Melike (2007). “Rasim Özdenören’in ‘Kuyu’ Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 167-189.
- Türker, Tahsin (Haz.). *Üveys Bin Amir El-Karenî Hz. Veysel Karanî*. Vakıflar Genel Müdürlüğü. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Uçman, Abdullah (2005). “Devir Nazariyesi ve Osmanlı Tasavvuf Edebiyatında Devriyyeler”. Ahmet Yaşar Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm* (ss. 429-480). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ulu, Arif (2006). *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- , (2005). “Osmanlı Dönemi Tasavvuf Düşüncesinin Bazı Temel Kaynakları”. Ahmet Yaşar Ocak (Haz.). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-Güzel Sanatlar-Modernizm* (ss. 19-46). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluğtekin, M. Gül (2003). “Kent Folklorunun İçinden: Bir ODTÜ Efsanesi”. *Milli Folklor*, 59, 27-30.
- Uslu, Ahmet (2012). “Metinlerarasılık Bağlamında ‘Lâ: Sonsuzluk Hecesi’ Romanının Geleneksel Anlatı Türleriyle İlişkisi”. *Turkish Studies*, 7/1, 2043-2054.
- Uyanık, Gürsel (2011). *Peter Stamm’ın Agnes Adlı Romanında Üstkurmaca ve Metinlerarası İlişkiler*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Uyanık, Seda (2009). “Dede Korkut Anlatmalarında Metinlerarası Söylem”. *Milli Folklor*, 83, 30-40.
- Üçüncü, Kemal (2004). “Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi”. *Bilgi*, 28, 1-29.

- Üner, A. Melda (2010). “Metinler ve Metinlerarası Okuma: Suskunlar”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/23, 196-206.
- Ünlüsoy, Kamile (2007). “Kitâb-ı Cabbâr Kulunda Dini İnanç Motifleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41, 221-234.
- Üremiş, Ali (2010). “Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 295-328.
- Üveysül Karanî. Milli Kütüphane. Yazma eser (3158/4). Ankara.
- Üveysül Karanî. Milli Kütüphane. Yazma eser (761/1). Ankara.
- Verçin, İsmet (2006). *Hafız Divanında Yer Alan İlk Gazel Üzerinde Bir Açıklama Hermeneutiği Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Veysel Karânî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri’ni Anma Günleri Dolayısıyla Bestelenen Eserler, Musıkî Dizisi/2. (1991). Konya: Siirt İlim, Spor, Kültür ve Araştırma Vakfı.
- Veysel Karanî. (1934). İstanbul: Yusuf Ziya Kütüphanesi.
- Veysel Karanî. İstanbul.
- Yalçın, Yunus (2008). *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, Fatoş (2008). *Muş’ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapıcı, Tayyip (2007). *Kur’an Çerçevesinde Velilik*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, Hilmi (01 Mayıs 2002). “Haşim, İntihal ve Metinlerarasılık 2”. *Zaman Gazetesi*.
 -----,(04 Mart 2009). “Roland Barthes ve ‘Yazarın Ölümü’ ”. *Zaman Gazetesi*.
 -----, (12 Eylül 2012). “Yahya Kemal ve Baudelaire: Bir Metinlerarasılık Örneği”. *Zaman Gazetesi*.

- ,(24 Nisan 2002). “Haşim, İntihal ve Metinlerarasılık 1”. *Zaman Gazetesi*.
- Yavuzer, Nurgül (2011). “ ‘Perseus’ Kahramanlık Mitinin Arketipsel Sembollerle İncelenmesi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 193-205.
- Yaylalı, Yasemin (2011). “Pervân-i İtisâmî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Lutf-i Hak Mesnevisi”. *Doğu Araştırmaları*, 7, 191-206.
- Yazıcı, Tahsin (1964). “Nakşbend”. *İslâm Ansiklopedisi*. (9, 52-54). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yenen, İbrahim (2011). *Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din Dindarlık ve Din Adamı Olgusu*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeniterzi, Emine (2010). “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (15), 301-334.
- Yılar, Ömer (2005). “Mit-Efsane ve Eğitim”. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 383-392.
- Yıldırım, Dursun (1998). *Türk Bitiği İnceleme-Araştırma Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Enbiya (2006). “İbnu'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X (1), 73-125.
- Yıldırım, H. Eren (2007). *Âşık Yoksul Derviş'in Şiirlerinde Dinî-Tasavvûfî Unsurlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Munise (2009). *Yazınsal Türler Söylence-Menkıbe-Destan-Fabl-Masal*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yıldırım, Nilüfer (2009). “Sembolik Bir Dil Hazinesi: Halk Anlatıları”. *Turkish Studies*, 4 (8), 2383-2403.
- Yıldırım, Nimet (2011). “Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji”. *Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları*, 7, 49-70.

- Yıldırım, Sinan (2010). *Türk Resminde Metinlerarası İlişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Abdulvahap (2006). “Meybudî’nin Keşfu’l-Esrâr ve Uddetu’l-Ebrâr Adlı Tefsiri”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 17, 73-102.
- Yıldız, Harun (2004). “Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bakış”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 30, 323-359.
- Yıldız, Sare (2006). *Turhallı Mustafa Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Tuna (2009). “Evlidir Ne Yapsa Yeridir Filminde ‘Kutsal Aşk’ın Parodileştirilmesi”. *Milli Folklor*, 83, 70-78.
- Yılmaz, Kamil (1999). *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Zâhir. *Menakıb-ı Hazreti Üveys Karanî*. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları. Yazma eser (1898). Almanya.
- Zariç, Mahfuz (2007). “Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı’nın Metin Merkezli Temel Halkbilimi Kuramları Açısından İncelenmesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 199-216.
- Ziya Gökalp. (2007). *Bütün Eserleri Kitaplar 1*. M. Sabri Boz (yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ziyâî. *Üveysül Karanî*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. Yazma eser (1473). İstanbul.

SÖZLÜK

‘aleyh-is-selâm: "Ona selâm olsun!" mânâsında peygamberin adı anılırken kullanılan bir söz.

‘âlim: Çok okumuş, bilgin.

‘âlî-şân: Şan ve şerefi büyük olan.

‘anber: 1. Ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde. 2. Güzel koku. 3. Güzellerin saçı.

‘an-karîb: Yakından, çok geçmeden.

‘ârif: Bilen, bilgili, irfan sahibi.

‘arş ü fers: Gök yüzü ve yer yüzü.

‘atîka: 1. Eski. 2. Azatlı, hür. 3. Güzel, genç kız. 4. Asil. 5. Hz. Ebubekir’in lakabı.

‘avn: 1. Yardım. 2. Yardım eden, yordakçı, kafadar.

‘ayâ: 1. Kabiliyetsiz, kudretsiz. 2. Tedâvî edilemez, iyileştirilemez.

‘ayân: 1. Gözler. 2. Bir memleketin ileri gelenleri.

‘ayn: 1. Göz. 2. Aslı, kendisi. 3. Bir şeyin eşi, tıpkısı. 4. Kaynak, pınar.

‘azîm: Büyük, ulu, iri.

‘azîmet: Gitme, gidiş.

‘azîm-üş-şân: Sâni, ünü, şanı büyük olan.

‘azîz: 1. Muhterem, sayın. 2. Sevgili.

‘azm: Kasıt, niyet, karar.

‘azze ve celle: Aziz ve celîl olan [Allah].

‘illet: 1. Hastalık, sakatlık. 2. Sık sık tepen hastalık. 3. Sebep. 4. Gaye, hedef.

‘ind: 1. Yan, taraf, yön, kat. 2. Yanında, göre, düşüncesine göre. 3. Olunca, olduğu halde.

‘izzet: 1. Değer, kıymet, yücelik, ululuk. 2. Kuvvet, kudret. 3. Hürmet, saygı, ikram, îzâz.

‘ulâ: Şan ve şeref sahibi.

‘ulemâ: Âlimler, ilim sahipleri, bilginler.

‘ulûm: İlimler, bilgiler.

‘ulüvv: Yükseklik, büyüklük, yücelik.

‘ulvî: Yüksek, yüce.

‘ulyâ: Pek (daha, en, çok) yüce.

‘umerâ: Emirler, beğler.

‘umrân: 1. Mamurluk, bayındırlık, bayındırlaşma. 2. Medeniyet, ilerleme, refah ve saadet, mutluluk.

a‘lem: En (daha, pek, çok) bilen, bilgin.

a'yân: Belli, açık, meydanda.

âb: Su.

abâ: 1. Yünden yapılmış kaba kumaş, aba. 2. Bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyecek.

âbâd: 1. Mâmur, şen, bayındır. 2. Çokluk bildirir.

abd: Köle, kul.

abes: Boş, saçma.

âdem: 1. Dünyâdan ilk yaratılan adam. 2. İlk peygamber.

adem: Yokluk, bulunmama.

adû: Düşman, yağı.

âfitâb: 1. Güneş. 2. Güneşin ışığı. 3. Güzel [kadın]. 4. Güzel yüz.

âgâh: Bilgili, haberli, uyanık.

Âh u zâr: Ağlayıp inleme.

ahfâ: (Daha, pek, çok) hafî, en gizli.

âhir: Nihayet, son olarak.

ahkâm: Emirler, hükümler.

ahsen: (Daha, en veya) pek güzel.

ahvâl: Oluşlar, bulunuşlar, durumlar.

ahzen: Hüzünlü, kederli.

akab: 1. Topuk, ökçe. 2. Arka.

âkıbet: Nihayet, son.

aksâm: Parçalar, bölümler.

akvâl: Sözler, lâkırdılar.

âl: 1. Aile. 2. Evlât. 3. Sülâle.

alûde: Bulaşmış, bulaşık.

ard: 1. Dünyâ. 2. Toprak.

arık: Zayıf.

ârî: 1. Çıplak. 2. Hür.

âsâr: 1. İzler, nişaneler, alâmetler. 2. Âbideler. 3. Hikâyeler, ananeler, gelenekler.

ashâb: 1. Sahipler, mâlik ve mutasarrıf olanlar. 2. Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.

âsitân: Eşik.

âşikâr: Belli, açık, meydanda.

atâ: Bağışlama, bahşiş.

avâm: Herkes, kaba ve câhil halk, ayak takımı.

avâre: 1. Serseri, boş gezen, işsiz güçsüz, aylak. 2. Dağınık, perişan.

âvdet: Geri gelme, dönme, dönüş.

âyât: Kurân'ın cümleleri.

âyîn: 1. Merasim, tören. 2. Alevîlerin içki sohbetleri.

azâb: İşkence, keder.

azâd: 1. Kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden. 2. Ayıpsız, kusursuz.

bâb: Kapı.

bâd: Yel, rüzgâr.

bâd-ı subh: Sabah rüzgârı.

bağteten: Birdenbire, apansızın.

bahr: 1. Deniz. 2. Büyük göl veya nehir.

bahş: Bağış, ihsan.

bârekallâh: Mübarek ola, Allah mübarek etsin!, hayırlı ve bereketli olsun!

bârî: Tanrı, Allah, yaratan, yaratıcı.

basîret: Önden görüş, seziş.

bast: Yayma, açma, uzun uzadıya anlatma.

bâtın: 1. İç. 2. İç yüz. 3. Gizli, görünmeyen nesne. 4. Tanrı. 5. İçteki, içyüzdeki.

be's: 1. Zarar, ziyan. 2. Zahmet, zorluk. 3. Azap, şiddet, korku. 4. Fenalık. [Arapçada sıkıntı ve fukaralıktan fena durumda olmak veya savaşta şiddetli harekette bulunmak mânâlarına gelir].

becâ: Yerinde, uygun.

begâyet: Pek çok, aşırı, son derecede, pek ziyâde.

behak: (behakkı): Hakkı için.

bekâ: Devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak, bâkilik.

belî: Evet.

beng: Ben.

ber: 1. Üzere. 2. Göğüs, sine.

berekât: 1. Bolluklar. 2. Meymenetler, saadetler, mutluluklar; hayırlar.

berî: Salim, kurtulmuş, temiz.

beşâret: 1. Müjde, muştı. 2. Çirkin kıyafet, yeni çıkan garip şey.

be-tahsîs: Husûsiyle, hele.

beyâbân: Kır, çöl.

beyn: 1. Ara, aralık. 2. Arada, araya, arasında.

beyt: Mesken, hâne, ev, oda, oba.

beyyine: Delil, şahit, tanık.

bezl: Bol bol verme, saçma.

bî-'adîl: Benzersiz, benzeri olmayan.

bî-çâre: Çaresiz, zavallı.

bî-dîn: 1. Dinsiz. 2. Acımasız, merhametsiz.

bî-gümân: Şüphesiz.

bî-hadd: Hadsiz, sınırsız, pek çok.

bî-hod: 1. Kendinden geçmiş olan, çılgın. 2. Bayılmış.

bî-intihâ: Nihayetsiz, sonsuz.

bil-: -İle mânâsına gelip, eklendiği kelimeleri zarf yapar.

bilâd: Memleketler, şehirler, kasabalar.

billâh: Allah için.

binâen ‘aleyh: Bunun üzerine, bundan dolayı.

bî-nihâye: Nihayetsiz, sozsuz.

birr: 1. İyilik, güzellik, hayır. 2. Anaya babaya itaat. 3. Bağışta bulunma.

bî-şekk: Şüphesiz.

bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.

bûy: Koku.

bünyâd: 1. Asıl, esas, temel. 2. Bina, yapı.

büt: Sanem, güzel.

câmi‘: 1. Cemedan, derleyen, toplayan. 2. İçine alan, içinde bulunduran.

cânib: Taraf, cihet, yan.

câri: Cereyan eden, akan, geçen, yürüyen.

câvüdân: (câvidân): Ebedîlik, sonsuzluk, dâimîlik, sonu olmayan zaman.

cebbâr: 1. Cebredici, zorlayıcı, zorba. 2. Kuvvet ve kudret sahibi, Allah.

cebel: Dağ.

cehd: Çalışma, çabalama.

celîle: Büyük, ulu.

cem‘: 1. Toplama, yığma. 2. Birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim. 3. Çoğul.

cem‘î: Cemiyete ait, cemiyetle ilgili.

cemâd: Taş gibi cansız olan şey.

cemâl: Yüz güzelliği.

cenâb: 1. "Şeref, onur ve büyüklük" terimi olarak kullanılır, hazret.

cenâbet: 1. Guslü gerektiren durum. 2. Bu durumda olup ta henüz gusletmemiş olan kimse. 3. Pis.

cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme.

cezm: Kesin karar, niyet.

cihâd: Din uğruna düşmanla savaşma.

cihet: 1. Yan, yön, taraf. 2. Yüz, yer. 3. Sebep, vesîle, bahane, ilgi. 4. Vazîfe, hizmet.

cinân: Cennetler, uçmaklar, bahçeler.

cinnet: Cin tutma, delilik, çılgınlık.

cumhûr: Halk, ahâli, kalabalık, başıboş kalabalık.

cûş: Coşma, kaynama.

cüdâ: Ayı, ayrı düşmüş, ayrılmış.

cünûn: Delirme, çıldırma, delilik.

cüz‘iyyât: 1. Ehemmiyetsiz, değersiz, ufak tefek şeyler. 2. Mânâsı düşünüldüğü zaman zihinde ortaklık kabul etmeyen şeyler.

çâk: 1. Yarık, yırtık. 2. Yırtmaç.

çalab: Tanrı, Allah.

çâr: Dört.

çarh: 1. Çark, tekerlek. 2. Felek, gök. 3. Yaka [elbisede]. 4. Ok yayı. 5. Çakır doğan. 6. Tef. 7. Devreden, dönen.

çeşm: Göz.

da‘: Hastalık, dert.

dâd: 1. Adalet, doğruluk. 2. İhsan, vergi.

dak: Kusur bulmak, ayıplamak, kınamak, taşlamak.

dakîk: İnce, ufak, duyulmaz, tutulmaz, nâzik.

dâr: 1. Ev. 2. Yer. 3. Yurt.

dâyim: (dâim): Devamlı, sürekli.

def: 1. Öteye itme, savma, savulma. 2. Verme, ortadan kaldırma. 3. Giderme.

delâlet: 1. Gösterme, yol gösterme, kılavuzluk, alâmet olma. 2. İz, işaret.

delk: Eski elbise, yamalı dilenci hırkası, dervişlerin giydiği eski aba ve yırtık cübbe.

dem: 1. Soluk, nefes. 2. İçki. 3. An, vakit, saat, zaman.

dem-güzâr: Vakıt geçiren, yaşayan.

der: -de, içinde.

derdâ: Yazık, vah vah!

dergâh: Tekke.

der-hâtır: Hatırda.

derîde: Yırtılmış, yırtık.

der-miyân: Ortada, arada.

deryâ: Deniz.

dest-gîr: Elinden tutan, yardımcı.

dest-res: Kuvvet ve zenginlik.

destûr: İzin, müsâade, ruhsat.

deverân: Dönüp dolaşma, dolanma.

dîdâr: Yüz, çehre.

dîde: Göz.

dîdebân: Gözcü, gözleyici, bekçi, kolcu, nöbetçi.

dil-âver: Yiğit, yürekli.

dil-dâr: Birinin gönlünü almış, sevgili.

dil-sîr: Gözü gönlü tok.

dirigâ: Yazık, eyvahlar olsun!

dirîğ: 1. Esirgeme. 2. Eyvah, ah, aman, yazık. 3. Men etme, önleme.

dûd: Duman, tütün.

duhân: Duman, tütün.

duhûl: İçeri girme, içine girme.

dûn: 1. Aşağı, aşağılık. 2. Alçak, soysuz kimse. 3. Altta, aşağıda.

dûri: Uzaklık.

dûzah: Cehennem, tamu.

dükeli: Bütün, hep, cümle, hepsi, herkes.

dürüşmek: Çaba, gayret.

e‘âzım: Pek büyük olanlar, büyük adamlar.

ebeveyn: Ana baba.

ebrâr: Hayır sahipleri, iyiler, dindarlar, özü sözü doğru olanlar.

ebsâr: Gözler, görme hassaları.

ebvâb: 1. Kapılar. 2. Kısımlar, bölümler.

ecr: 1. Bir iş, hizmet karşılığında verilen şey. 2. Ahrete ait mükâfat, sevap. 3. Ücret.

edâ‘: 1. Borç veya borç gibi olan herhangi bir şeyi ödeme, yerine getirme.

ef‘âl: İşler, ameller.

efâdıl: Pek mümtaz olanlar, çok bilgililer.

efdâl: 1. Ziyâdeler, fazlalar. 2. İhsanlar, meziyetler, lûtuflar, iyilikler.

efgân: İztırap ile haykırma, bağırıp çağırma, inleme, bağırışma.

efser: Tac.

eğni: Arkası sağlam, omuzu kuvvetli.

ehâdîs: 1. Peygamberimizin sözleri. 2. Haberler, sözler.

ehass: 1. En husûsî. 2. Başlıca.

ehil: 1. Sahip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. Maharetli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. Bir yerde oturan. 4. Karı-kocadan her biri.

eimme: İmam.

ekâbir: Rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricali.

ekâlîm: Dünyânın mıntıkaları, memleketler, diyarlar.

ekber: Daha (en, pek) büyük.

ekmel: Daha (en, pek) kâmil, mükemmel ve kusursuz olan, en uygun, en eksiksiz.

el-amân: Yardım ve şikâyet edatı olarak "aman, medet" manasınadır; "bıktım artık, illallah!, usandım, kâfi, yeter, sus" gibi mânâlarda da kullanılır.

elfâz: Kelimeler, sözler.

el-hâsıl: Hâsılı, netice îtibâriyle, sözün kısası, uzatmayalım, kısa söyleyelim, kısacası.

el-kıssa: Hulâsa, hâsılı, sözün kısası, sözden anlaşıldığına göre.

eltâf: İyi muameleler, iyilikler, iyilikseverlikler, okşamalar, nezâketler.

elyak: Daha (en, pek) lâyük, liyakatli, çok yakışır.

emced: Daha (en, pek) mecid, çok şeref, onur ve haysiyet sahibi olan.

emîn: Emniyet sahibi, korkusuz, birine emniyet eden, güvenen, şüphe etmeyen, kendisine güvenilen [kimse, şey].

emîr-ül-mü'minîn: Müminlerin emîri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in halifesi. [Bu unvan ilk evvel Hz. Ömer'e verilmiştir].

emr: 1. İş buyurma, buyruk, buyrultu. 2. İş, şey, husus, vakıa, hâdis, [bu mânâlarda kullanıldığı takdirde cemi "umur" gelir].

emsâl: 1. Numuneler, örnekler. 2. Eş, benzer. 3. Eşler, benzerler.

enbâ: Peygamberler.

enbiyâ: Müstakil şariat sahibi olmayan peygamberler, yalvaçlar.

enfa': En nâfi, daha (pek, çok) faydalı.

enîs: Dost, arkadaş, yar, sevgili.

envâr: Ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.

erba'în: 1. Kırk [sayı]. 2. Kırkinci [sırada].

erbâb: 1. Sahipler, mâlikler. 2. Ehil, muktedir, becerikli, lâyük.

esbâb: Vâsıtalar, lâzımlar.

esed: Arslan.

esîr: Sarhoş, azgın.

esmâ: Adlar.

esrâr: Gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremiyeceği işler.

esvâb: Giyimler, giyecek şeyler.

eşgâl: Daha (en, pek) meşgul, çok işi olan.

eşkâl: Biçimler, suretler, tarzlar.

eşrâf: Şeref ve îtibar sahibi kimseler, ileri gelenler.

evâmîr: Buyruklar, buyrultular.

evsâf: Sıfatlar, kaliteler.

evvel: 1. Önce, ilk, birinci, ibtidâ, başlangıç. 2. Eski, geçmiş, geçmiş zamanda.

evzâ': Haller, vaziyetler, tavırlar, duruşlar.

eyâ: "Ey, hey!" mânâsına gelen ve Arapça kelime ve terkiplere giren nida edatıdır.

ez: "den, dan" mânâsına gelir.

ez-cümle: Bu arada, başlıca, özellikle.

ezkâr: 1. Anmalar, hatırlamalar, bildirmeler, söylemeler. 2. Zikirler.

fâhir: 1. Fahreden, onurlu, şanlı, şerefli. 2. Mükemmel. 3. Kıymetli, değerli.

fâhiş: 1. Mübalâğalı, taşkın, aşırı. 2. Büyük, iri. 3. Ahlâksız, ahlâka aykırı, çirkin, pek kötü.

fahr: 1. Övünme, böbürlenme, büyükenme, şeref, onur, kıvanç. 2. Büyüklük, ululuk. 3. Şöhret, ün. 4. Fazîlet, erdem.

fâik: Fevkinde bulunan, manevî olarak üstünde olan.

fakîh: Fıkıh (din, şeriat) ilminin üstadı.

fâriğ: 1. Vazgeçmiş, çekilmiş. 2. Rahat, asude. 3. Boş, boş kalmış, işini bitirmiş, işsiz.

fart: Aşırı, aşırılık, aşkın, aşkınlık, taşkın, taşkınlık, fevkalâdelik.

fâsik: Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden.

fâsıl: Fasleden, ayıran, bölen.

fazâil: İnsanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye karşı devamlı ve değişmez istidatlar, güzel vasıflar, erdemler.

fâzıl: Faziletli, fazilet sahibi, erdemli, faik, üstün.

fazîlet: İnsanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve

değişmez istidat, güzel vasıf, insanın yaradılışındaki iyilik, iyi huy, erdem.

fehm: Anlama, anlayış. ["etmek, olunmak" masdarlarıyla kullanılır].

fem: Ağız.

fenâ: Yok olma, yokluk, geçip gitme, "beka" nın zıddı.

ferâgat: 1. Vazgeçme, el çekme. 2. İstirahat, dinlenme. 3. Vazgeçecek kadar zengin olma.

ferîşte: 1. Melek. 2. İyi ve yumuşak huylu [adam]. 3. Günahsız, masum.

fermân: Emir, buyruk, evvelce pâdişâh tarafından verilen yazılı emir, berat, buyrultu.

ferş: 1. Döşeme, yayma. 2. Halı, taş vesâire döşetme. 3. Yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır. 4. Yeryüzü, kır, sahra.

fetha: Arapça kelimelerin üstüne konulan üstün işareti.

fetvâ: Müftü tarafından verilen şerî hüküm veya karar.

fevâid: Menfaatler, faydalar, kârlar, kazançlar.

feyz: 1. Suyun taşıp akması. 2. Bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma. 3. İlim, irfan.

fezâ‘: Ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyânın sonsuz olan genişliği.

fıkdân: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.

figân: İztırap ile bağırp çağırma, inleme.

firâg: Dökmek, ifrağ etmek.

fırâk: Ayrılık, ayrılma, sevenlerin ayrılığı.

fukahâ: Din âlimleri, bilginleri.

furkat: (firkat): Dostlardan vesâireden ayrılık, ayrılış.

fütûh: 1. Zafer, galibiyet, üstünlük. 2. Açma, açılma, ferahlanma, gönül ferahlığı.

füyûz: Bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma.

füzelâ: Faziletli, fazilet sahibi, erdemli, faik, üstün.

gâ‘ib: 1. Görünmeyen, hazır olmayan, yok olan, kayıp.

gaffâr: Kullarının günahlarını affeden, Allah.

gâfil: Gaflette bulunan, ihmâl eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, dalgın, tembel.

galat: Yanlış, yanılma.

gam-gîn: Kederli, tasalı, hüznü.

ganî: 1. Zengin, varlıklı, bol, doygun. 2. Allah'ın adlarından biridir.

garâib: Tuhaf, şaşılacak şeyler.

gasl: 1. Ölüyü yıkama, temizleme. 2. Yıkama, yıkanma.

gazâvat: 1. Akınlar, cenkler, savaşlar. 2. Din düşmanı üzerine olan seferler, saldırılar.

gedâ: Dilenci, yoksul.

gehî: Bâzan, arasıra.

genc: Hazîne, defîne.

gerdûn: 1. Dönücü, dönen, devreden. 2. Felek, dünyâ, semâ.

girdе: 1. Açılmış yufka. 2. Değirmi, yuvarlak. 3. Evvelce Yahudilerin Müslümanlardan ayrılması için omuzlarına diktikleri sarı parça. 4. Değirmi yastık. 5. Bütün, hepsi.

gıriftâr: 1. Tutulmuş, yakalanmış, esir. 2. Düşkün, uğramış, tutkun.

gökçek: Fevkalâde güzel, eşsiz güzel, pek sevimli, cana yakın, alımlı, edalı, ince, narin.

gönelmek: Yönelmek, yüzünü döndürmek, teveccüh etmek.

göymek: Koku ile yanmaya başlama, yanmak, yakmak, ateşin tesiriyle sararmak ve azıcık yanmak.

gurre: 1. Aklık, parlaklık. 2. Atın alnındaki beyazlık, akıtma.

gusl: Cünüblük, hayız ve nifas hallerinden sonra din gereğince yıkanma, arınma.

gülfâr: Gül bahçesi, gül tarlası.

gürûh: Cemâat, bölük, takım.

güzâr: Geçme, geçiş.

güzîn: Seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş.

ğaffârü'z-zünûb: Günahları, suçları bağışlayan [Allah].

ğufrân: Affetme, merhamet etme, yarlıgama.

habîb: 1. Sevgili. 2. Seven, dost.

habîr: 1. Haberli, bilgili. 2. Cenâb-ı hak.

hâcet: İhtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık.

hadd: 1. Sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2. Derece. 3. Gerçek değer. 4. Şeriatçe verilen ceza. 5. Bir şeyin nihayeti, sonu.

hadî: 1. Sırada ilk, birinci. 2. Hayvanları, en çok develeri şarkı ile süren kimse. 3. Yenilene yardım eden, yardımcı.

hâfiz: 1. Hıfzeden, saklayan, koruyan. 2. Ezberleyen. 3. Kurân-ı Kerîm'i başından sonuna kadar ezberleyen.

hâiz: Mâlik, sahip, taşıyan.

hâk: Toprak.

halel: 1. İki şey aralığı, boşluk. 2. Bozma, bozukluk, eksiklik.

hâlık: Yaratıcı, yoktan var eden, yaratıcı, Allah.

hâlî: Hâle mensup, şimdiki.

halî': 1. Soyulmuş. 2. Kovulmuş.

halîl: Samimî [dost].

hâlis: Hilesiz, katkısız.

halk: Yaratma, yaratılma.

halvet: 1. Yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. 2. Tenha yer.

hâm: 1. Pişmemiş, olmamış, çiğ. 2. İşlenmemiş, üzerinde çalışılmamış. 3. Boş, nafiye, beyhude.

hamd: Tanrı'ya olan şükran duygularını bildirme.

haml: 1. Ana karnındaki çocuk. 2. Gebe olma, gebelik.

handân: Gülen, gülücü, güler, sevinçli.

harâb: Yıkık, viran.

harc: 1. Vergi. 2. Sarf, gider, bir iş için kullanılan madde.

hâs: 1. Ot kırıntısı, çerçöp. 2. Hisseden, duyan.

hâsıl: Husule gelen, husul bulan, peyda olan, olan, çıkan, üreyen, türeyen, biten.

hasr: 1. Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. 2. Hareketten menetme, etrafını çevirme. 3. Mahsus kılma, kılınma. 4. Vakfetme, tahsîs etme. 5. Zaman ayırma. 6. Konuşurken veya okurken tutulup kalma.

haşr ü neşr: Toplanıp dağılma.

hatt: 1. Çizgi. 2. Satır. 3. Yol. 4. Yazı. 5. Pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. Sıra, saf.

havâs: 1. Hassalar, keyfiyetler. 2. Muhterem, saygın olanlar.

hâvi: İhtiva eden, içine alan, şâmil, kaplayan, toplayan.

hayfâ: 1. Haksızlık, zulüm. 2. Yazık ki, heyhat, vah!. 3. İlenç, ah, beddua.

haysiyyet: Şeref, onur, îtibar, değer.

hayy u kayyûm: Önü olmayan, daima yaratan ve yarattıklarının işlerini tedbirle ele alan canlı Allah.

hazret: 1. Saygı saymak üzere büyüklere verilen unvan. Hazreti Peygamber, Hazreti Alî gibi. [Şahısların dışında da kullanılabilir. Hazreti Kurân gibi]. 2. Evvelce büyük sayılan

kimselerin adlarının sonuna "hazretleri" şeklinde getirilirdi. Ahmed Beyefendi Hazretleri. 3. Kalenderce bir sesleniş şekli.

hebâ: 1. Gayet ince toz, zerre. 2. Yok yere, boş, nafile.

hemîn: Bu bile, tıbkı bu, çok.

hemîşe: Dâimâ, her vakit, her zaman.

hergiz: Asla, katiyyen, hiç bir vakit, hiç bir suretle.

hevâ: Heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma.

hey'et: 1. Şekil, suret, kıyafet. 2. Görünüş. 3. Hal, durum. 4. Kurul.

heybet: Korku ile saygı duygularını birden uyandıran hal veya gösteriş.

hezl: Eğlence, alay, şaka, lâtife.

hıfz: 1. Saklama. 2. Ezberleme.

hırâmân: 1. Salına salına, naz ve eda ile yürüyen. 2. Salına salına, salınarak.

hırka: Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamuklabeslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek.

hicâb: 1. Utanma, sıkılma. 2. Perde.

hicrân: 1. Ayrılık. 2. Unutulmaz acı, keder, iç acısı.

hidâyet: Hak yoluna, doğru yola kılavuzlama.

hidmet: 1. İş, hizmet, vazife, görev. 2. İş görme, birinin işini görme.

hikmet: 1. Hakimlik. 2. Sebep.

hil'at: Eskiden, pâdişâh veya vezir tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.

hilkât: 1. Yaratılma, yaradılış. 2. Tabiat.

himâr: Erkek eşek.

himem: 1. Gayretler, emekler, çalışmalar, yüksek irâdeler. 2. Ermiş olanların tesirleri.

himmet: Gayret, emek, çalışma, çabalama.

hîn: An, zaman, vakit, sıra.

hitâm: 1. Son, nihayet. 2. Bitme, tükenme.

hod: 1. Kendi. 2. Baş zırhı, miğfer.

hû: Allah.

hûb: Güzel, hoş, iyi.

hulûl: 1. Gelip çatma. 2. Girme.

hûn-în: Kanlı, kana bulaşmış.

hûr: 1. Güneş. 2. Yiyecek.

hursend: Kanaat eden, kısmetine razı olan, tokgözlü, gözü tok.

hurşîd: Güneş.

husûl: Üreme, türeme, çıkma.

huşû': 1. Gönül alçaklığı. 2. Tanrı huzurunda boyun eğme, nefsinin hor ve hakir görme.

hüdâ: 1. Doğru yol gösterme. 2. Kurân-ı Kerîm.

hüdâyî: 1. Hüdâlık, Allahlık, ulûhiyyet. 2. Allah'a mensup.

hülâsa: Bir şeyin, bir sözün özü.

hülle: 1. Cennette giyilecek elbise. 2. İki parçadan meydana gelen elbise.

hümâ: İki kişiyi gösterir.

hümâyûn: 1. Mübarek, kutlu. 2. Pâdişâha ait.

hüsn: 1. Güzel, iyi. 2. Güzellik, iyilik.

ılkı: 1. Keçi. 2. Hayvan sürüsü. 3. At sürüsü.

ıslâh: İyi bir hâle koyma, iyileştirme, düzeltme.

ıtriyât: Güzel ve lâtif kokulu yağlar, güzel kokulu esanslar, lavanta ve benzeri nesneler.

ıztırâb: Acı, elem, azap, sıkıntı, vesvese.

i'lâm: Elem verme, keder verme.

i'tâ: Verme, verilme, ödeme.

i'tikâd: 1. Düğümlenip kalma, bir şeye bağlanma. 2. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma.

i'tikâf: Bir yere kapanıp ibâdetle vakit geçirme. [Bilhassa, ramazanın son on gününde camide maksure denilen yerlere kapanıp ibâdetle vakit geçirme].

i'tiyâd: Âdet edinme, alışma, alışkanlık.

ibâ: 1. Çekinme, razı olmama. 2. İğrenme, tikslenme.

ibâd: 1. Abidler, kullar. 2. İbâdet edenler. 3. Çok bol, bereketli.

ibrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme, zorlama.

ibtidâ: 1. Başlama. 2. Başlangıç. 3. İlk, en önce, başta.

ibzâl: Esirgemeyip bol bol harcama ve bol kullanma.

icâz: 1. Sözü kısa söyleme. 2. Az sözle çok mânâ anlatma.

icâzet: 1. İzin, ruhsat. 2. Diploma.

icmâl: 1. İhtisar etme, kısaltma, özetleme. 2. Öz, özet.

icrâ': 1. Akıtma, akıtılma. 2. Yapma, yerine getirme, bir işi yürütme. 3. Bir müzik parçasını çalarak gösterme.

îd: Bayram.

idhâl: 1. Dâhil etme, içeri sokma. 2. Memleket dışından mal getirme.

idrâk: 1. Anlayış, akıl erdirmeye. 2. Yetişme, erişme. 3. Olgunlaşma.

îfâ: 1. Ödeme, yerine getirme. 2. Bir işi yapma. 3. İş görme.

ifhâm: Anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

iftâr: 1. Oruç açma. 2. Ramazan akşamları verilen ziyafet.

ihbâr: Haber verme, bildirme, anlatma.

ihrâk: Dökme, akıtma.

ihşân: 1. İyilik etme. 2. Bağış, bağışlama. 3. Verilen, bağışlanan şey. 4. Lütuf, iyilik.

ihtâr: 1. Hatırlatma. 2. Dikkatini çekme, tenbih.

ihlifâl: Büyük bir kalabalıkla yapılan merasim, tören yapma, anma töreni.

ihlâfât: Ayrılıklar, uymayışlar, uymamalar, anlaşmazlıklar, aykırılıklar.

ihimâm: Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.

ihtirâm: Saygı, hürmet.

ihisâb: 1. Hesap sorma. 2. Mesûliyet, sorumluluk.

ihiyâr: 1. Seçme, seçilme. 2. Katlanma.

ihyâ': 1. Diriltme, diriltirme, canlandırma. 2. Taze can verircesine iyilik, lütfetme. 3. Yeniden kuvvetlendirme. 4. Uyandırma, canlandırma, tazelik verme.

ihzâz: Talihi açık, nasibi çok olma.

îkâ': 1. Dayanma. 2. Dayanacak şey verme.

ikâb: Eza, cefâ, eziyet, azap.

ikâme: 1. oturma. 2. Kaldırma, ayakta durdurma. 3. meydana koyma.

ikdâm: 1. Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma. 2. İlerleme.

iklîm: Ülke, diyar, memleket.

ikrâh: 1. Birine zorla iş yaptırma. 2. İğrenme, tikslenme.

iktifâ: Yeter bulma, aza kanaat etme, yetinme.

iktizâ: 1. Lâzım gelme, gerekme. 2. Lâzım getirme, gerektirme. 3. İhtiyaç, gereklik. 4. İşe yarama.

ilticâ: Sığınma, barınma.

iltifât: 1. Yüzünü çevirip bakma. 2. Dikkat. 3. Hatır sorma, gönül alma. 4. Sözü başka bir şahsa çevirme.

iltihâk: Katılma, karışma.

iltizâm: 1. Kendi için lüzumlu sayma. 2. Birinin tarafını tutma. 3. İcâb ettirme, gerektirme.

imâmet: İmamlık.

imtisâl: 1. İcâb edeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. 2. Alınan emre boyun eğme.

in'âm: Nîmet verme, iyilik etme.

inâyet: 1. Dikkat, gayret, özenme. 2. Lütuf, ihsan, iyilik.

incâz: Yerine getirme [vadi].

incik: Bacağın dizle ayak bileği arasında kalan bölümü.

incilâ: 1. Cilalanma, parlama. 2. Aşıkâr, belli, meydanda olma. 3. Görünme.

incizâb: 1. Çekme, çekilme. 2. Cazibeye çekilme.

inkılâb: 1. Değişme, bir halden başka bir hale dönme. 2. Devrim. 3. Gündönümü.

inşâ'-Allâh: (İnşallah) Allah istedi ise, Allah isterse.

intâk: Söyletme, dile getirme, söyletilme.

intibâh: 1. Uyanma, uyanıklık. 2. Göz açıklığı. 3. Sinirlerin ve uzuvların harekete gelmesi, uyanması.

intikâl: 1. Bir yerden başka bir yere geçme, göçme. 2. Geçme, birinden diğerine geçme. 3. Ölme, öbür dünyâya göçme. 4. Babadan kalma miras. 5. Bir bahisten başka bir bahse geçme. 6. Hastalığın yer değiştirmesi.

intişâr: 1. Neşrolunma, yayılma, dağılma. 2. Üreme. 3. Gizli bir şeyin

ağızdan ağıza yayılması. 4. Umûmîleşme.

intizâr: 1. Bekleme, beklenilme. 2. Gözleme, gözlenilme.

inzâl: 1. İndirme, indirilme. 2. Tanrı buyruklarının peygamberlere gökten inmesi.

inzivâ': 1. Bir köşeye çekilme, çekilip hiç bir işe karışmama. 2. Dünyâ işlerinden vazgeçme.

îrad: 1. Getirme. 2. Söyleme.

irgürmek: (irürmek): Ulaştırmak, eriştirmek.

irkâb: Bindirme, bindirilme.

irsâl: 1. Gönderme, gönderilme, yollama. 2. Salıverme, koyuverme.

irşâd: 1. Doğru yolu gösterme, uyarma. 2. İrfan sahibi birinin, bir kimseye tarîkatı ve Tanrı yolunu göstermesi.

irte: Sabah.

irtihâl: 1. Göçme, göçetme. 2. Ölme.

irzâ: Razi, hoşnûd etme gönlünü etme, kandırma.

isâle: Akıtma.

iskân: 1. Sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme. 2. Yerleştirme.

isnâd: 1. Bir şeyi, birisi için yaptı deme. 2. İftira etme. 3. Peygamber sözü olan

hadîslerin, sırasıyla kimler tarafından söylenegeldiğini bildirme.

issi: 1. Sahip, malik. 2. Akıl, zekâ, his. 3. Yüksek, ulvî.

isti'dâd: 1. Bir şeyin kabulüne, kazanılmasına olan tabii meyil, kabiliyet. 2. Akıllılık, 3. Anlayışlılık. 4. İstidadı olan kimse.

isti'mâl: Kullanma.

istidlâl: Bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.

istiğfâr: 1. Allah'tan günahın bağışlanmasını isteme. 2. "Estağfirullah" deme. 3. Tövbe etme.

istihrâc: 1. Çıkarma, çıkarılma. 2. Netice çıkarma. 3. Mânâ çıkarma, anlama, ileriye görme. 4. Bâzı hususlara göre mânâ çıkarma.

istihzâ: Biriyle eğlenme, alay etme.

istiknâh: Bir şeyin künhünü, hakikatini, doğruluğunu araştırma, araştırılma.

istinâd: 1. Dayanma. 2. Güvenme. 3. Senet, delil, hüccet sayma.

istitâ'at: Takat, kudret, güc yetme, güc yeterlik.

istitrâd: Asıl mevzûdan olmayıp, münâsebeti gelmişken söylenen söz.

istizâh: Bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme.

istizân: 1. İzin isteme. 2. İzin için sorma. 3. Danışma.

işrâb: 1. İçirme, içirilme. 2. Bir maksadı, kapalı olarak anlatma.

iştibâh: Şüphelenme, şüphe etme.

iştiḥâr: Şöhretlenme, şöhret bulma, meşhur olma, ün alma, ünlü olma.

iştirâk: Ortak olma, ortaklık.

iştiyâk: Şevklenme, göreceği gelme, özleme.

itmâm: Tamamlama, bitirme, tamam etme, edilme.

ittibâ': Tabî olma, uyma, ardısıra gitme.

ittihâz: 1. Edinme, edinilme. 2. Kabul etme. 3. İtibâr etme, sayma, tutma. 4. Kullanma. 5. Kurma, düşünme, tasarlama.

ityân: 1. Getirme, getirilme. 2. Söyleme, bildirme. 3. İsbat.

ivmek: Acele etmek.

iyâdet: 1. Takviye eden âlet. 2. Kuvvetlendirme.

iz'âf: 1. Zayıflatma, kuvvetini azaltma. 2. Bir şeyin üstüne bir mislini zammetme.

îzâhât: Açık anlatmalar, açıklamalar.

izâle: Giderme, giderilme, yok etme.

izdivâc: Evlenme, birbirine eş olma.

izhâr: 1. Gösterme, meydana çıkarma. 2. Yalandan gösteriş.

jâle: Kırığı, çığ.

kâbe kavseyn: Hz. Muhammed'in göğes ağmasından sonra Allah'a iki yay boyu yaklaşması.

kabîl: 1. Soy, nevi, sınıf. 2. Türlü, gibi. 3. Biraz evvel, az önce.

kadem: 1. Ayak. 2. Adım. 3. Yarım arşın uzunluğunda bir ölçü. 4. Uğur.

kadî: Yapan, yerine getiren.

kadîm: 1. Eski. 2. Öncesini bilir kimse bulunmayan, öncesi bilinmeyen şey. 3. Başlangıcı olmayan, ötedenberi mevcut bulunan. 4. Eski zaman.

kâdir: 1. Kudret sahibi, kudretli, kuvvetli, güçlü. 2. Allah.

kâffe: Hep, bütün, cümle.

kâim: Ayakta duran, ayakta bulunan.

kalîl: Az, çok olmayan.

kâmil: 1. Bütün, tam, noksansız eksiksiz. 2. Kemâle ermiş, olgun. 3. Yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü, pişmiş [kimse]. 4. âlim, bilgin, geniş bilgili [kimse].

kamus: 1. Denizin ortası. 2. Lügat kitabı, sözlük.

kân: 1. Mâden ocağı, mâden kuyusu. 2. Bir şeyin menbaı, kaynağı.

kâne: "Oldu, husule geldi" mânâsına bazı terkiplere katılır.

karîb: Yakın, yakın olan, uzak olmayan, soyca yakın.

karîn: 1. Yakın 2. Bir şeye sahip olan, bir şeye nail olan. 3. Hısım, komşu, arkadaş gibi yakın olanlardan her biri.

karye: Köy.

kasem: Yemin.

kâsir: Çok olan.

kâşif: Keşfeden, bulan, meydana çıkaran.

kat: 1. Kesme, kesilme, biçme. 2. Halletme, karar verme, sona erdirme, bitirme. 3. Geçme, ilerleme, yol alma.

kavî: 1. Kuvvetli, güçlü. 2. Güvenilir, sağlam.

kelb: Köpek.

kelimât: Kelimeler, lâkırdılar, sözler.

kem: 1. Az, eksik. 2. Fena, kötü, bozuk.

kemâhi: (kemâhiye): Olduğu gibi.

kerâhaten: Öğrenerek, tiksinererek, istemeye istemeye, zoraki.

kerem: 1. Asalet, asillik, soyluluk. 2. Cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşış.

kerîh: 1. İğrenç, çirkin. 2. Pis kokan.

kesb: 1. Çalışıp kazanma. 2. Edinme, peydahlama, kazanma.

kesîr: 1. Çok çok olan, bol. 2. Sık olan, çok defa olan.

kesret: Çokluk, bolluk, ziyâdelik.

ketebe: Kâtipler.

kevkeb: Yıldız.

kevneyn: 1. Cismânî ve ruhanî âlem. 2. Dünyâ ve âhiret.

kevniye: Evrenbilim, kozmoloji, acunsal, kozmik.

kevser: 1. Maddî ve manevî çokluk, kalabalık nesil. 2. Cennet'te bir havuzun adı.

keyfiyyet: 1. Nitelik. 2. Bir şeyin iyi veya kötü olması ciheti. 3. Bir ismin müzekker veya müennes olması hâli. 4. Bir hâdisenin geçişi. 5. Madde, husus, iş.

kırâat: Okuma, devamlı ve düzgün okuma.

kıssa: 1. Fıkra, hikâye, rivayet. 2. Vaka, macera.

kıymet-şinâs: Kıymet bilen, değer bilen.

kibriyâî: Kibriyâyâ mensup, kibriyâ ile ilgili, ilâhî.

kifâf: Yaşayacak kadar rızık.

kîl ü kâl: Dedikodu.

kirâm: 1. Soydan gelenler, soyu temizler, ulular, şerefliiler. 2. Cömertler, eli açıklar.

kisve(t): 1. Elbise. 2. Husûsî kıyafet. 3. Kisbet, yağlı güreş yapan pehlivanların giydikleri dar paçalı meşin pantolon. 4. Bir kimsenin veya bir şeyin dış görünüşü.

köhne: Eski, yıpranmış.

kubâb: Tepesi yarım küre şeklinde olan bina damları.

kudret: 1. Kuvvet, takat, güç. 2. Allah'ın ezeli gücü. 3. Varlık, zenginlik. 4. Allah yapısı. 5. Ehliyet, kabiliyet.

kudûm: Uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme, ayak basma.

kûh-sâr: dağlık; dağ tepesi.

kulûb: Kalbler, gönüller.

kurb: Yakın olma, yakınlık, yakın bulunma.

kurretu'l-'ayn: 1. Göz nuru. 2. Parlak, nurlu.

kût: 1. Yaşamak için yenilen şey. 2. Yiyecek.

kutb: 1. Bir tarîkatin ulusu [Gavs'ten sonra gelir]. 2. Bir mevzuda geniş

bilgisi ve salâhiyeti olan kimse. 3. Bir grubun, bir kavmin başı, ulusu, büyüğü.

küfrân: İyilik bilmeme, gördüğü lütuf ve insaniyeti unutma.

küllîna: 1. Umûmî, bütün. 2. Çok.

küllîyyât: 1. Bir yazarın basılmış eserlerinin tamâmı. 2. Bir şeyin bütünü, hepsi.

kürsî: 1. Oturulacak yüksekçe yer. 2. Taht. 3. Makam, vazîfe. 4. Hükümet merkezi, başkent. 5. Kaide, ayaklık, mesnet. 6. Arş-ı azam'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfûz'un bulunduğu yer.

küşâni: Öldüren, öldürücü.

lâ: Menfî (olumsuzluk) edatıdır

lâbis: Giyen, giymiş.

Labüd: (lâ-büdd): lazım, gerekli, gerek.

lâhûtî: Ulûhiyyet âlemi ile ilgili.

lahza: 1. Göz ucu ile bakış. 2. Göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman.

lâtif: 1. Allah adlarındandır. 2. Yumuşak, hoş, güzel, nâzik.

lâtife: Güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka.

lem'a: Parıltı, parlayış.

leşker: 1. Asker. 2. Yiğit, kahraman, cesur.

levâzım: 1. Lâzım olan şeyler, gerekli şeyler, yaşamak, geçinmek, yolculuk için lüzumlu olan nesneler. 2. Askerin yiyecek, giyecek, yakacak ve savaş eşyası ve bu işlerle uğraşan dâire.

levh: Yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne.

leyl ü nehâr: Gece gündüz.

likâ: 1. Görme, rast gelip kavuşma. 2. Yüz, çehre.

Livâü'l-hamd: Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinin mahşer günü altında toplanılacağına inanılan bayrak, Makam-ı Ahmedî.

lu'b: Oyun, eğlence.

mâ'adâ: -den başka.

ma'bûd: 1. Kendisine ibâdet olunan, tapınılan. 2. Allah.

ma'hûd: 1. Ahdolunmuş, bilinen, sözleşilen. 2. Sözü geçen. 3. Fena bilinen kadın.

ma'lûmat: 1. Malûm olan, bilinen şeyler. 2. Biliş. 3. Bilgi.

ma'mûl: İmal edilmiş, yapılmış, işlenmiş.

ma'mûr: Bayındır, şenlikli.

ma'nî: 1. Mânâ, anlam. 2. İç, içyüz. 3. Rüya, düş. 4. Akla yakın sebep.

ma'rifet: 1. Herkesin yapamadığı ustalık, her şeyde görülmeyen hususiyet, ustalıkla yapılmış olan şey. 2. Bilme, biliş. 3. Hoşa gitmeyen hareket. 4. Vâsıta, aracı, ikinci el.

ma'rûf: 1. Herkesçe bilinen, tanınmış, belli. 2. Meşhur, ünlü. 3. Şeriatın emrettiği, uygun gördüğü.

ma'sûk: Sevilen, sevilmiş.

mâcerâ: Cereyan eden, geçen, olup geçen şey.

mağfîret: Allah'ın, kullarının günahlarını bağışlaması, yarlıgaması.

mâh: Ay.

mahâll: Yerler.

mahbes: Hapsolünma yeri, hapisane, cezaevi, zindan, karanlık, sıkıntılı yer.

mahbûb: Muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili.

mahdûd: 1. Tahdîd edilmiş, sınırlanmış. 2. Sınırlı. 3. Belirli.

mahfî: Gizli, saklı.

mahlûkat: Yaratılmış şeyler, canlılar, yaratıklar.

mahşer: Huy, tabiat.

mâil: 1. Bir yana eğilmiş, eğik, eğri. 2. Hevesli, istekli, düşkün. 3. Andırır, benzer, ...e çalar.

makbûl: 1. Kabul olunmuş, alınmış, alınan. 2. Beğenilen, hoş karşılanan, geçer.

makdem: Gelme, dönüp gelme.

makhûr: 1. Kahrolmuş, mağlûbolmuş, bozgunauğratılmış, yenilmiş. 2. Allah'ın gazabına uğramış.

makrûn: 1. Yakınlaşmış, yakın. 2. Ulaşmış, kavuşmuş.

maktûl: Katledilmiş, vurulmuş, öldürülmüş [kimse].

makûl: Akıllıca, akla uygun, akıllıca iş gören, anlayışlı, mantıklı.

mâlik: Sahip, bir şeye sahip, bir şeyi olan.

mâni': 1. Men eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. 2. Engel, özür.

manzûme: 1. Sıra, dizi, takım, sistem. 2. Vezinli, kafiye söz, şiir.

maral: Dişi geyik, ceylan, karaca.

mâsivâ: 1. Bir şeyden başka olan şeylerin hepsi, Allah'tan mâada bütün varlıklar. 2. Dünyâ ile ilgili olan şeyler.

masûn: 1. Saklanmış. 2. Sıyânet olunmuş, korunmuş, korunan. 3. Salim, sağlam.

mâşiyen: Yürüyerek, yaya olarak.

maşrik: Güneş'in doğduğu taraf, doğu.

matla': 1. Tülü edecek, doğacak yer. 2. Güneş vesâir yıldızların doğması. 3. Kasîde veya gazelin kafiye olan ilk beyti. 4. Kuran'ı ezbere okuyan bir ermiş kimseye Allah'ın tecelli etmesi.

mâ-vaka': Vuku bulmuş, olup geçmiş [şey],

mazbût: 1. Zabt olunmuş, ele geçirilmiş. 2. Yazılmış, kaydedilmiş. 3. Hatırda tutulmuş. 4. Derli toplu. 5. Muhafazalı, korunmuş. 6. Belli, belirtilmiş. 7. Sağlam.

mazhar: 1. Bir şeyin görüldüğü, çıktığı yer. 2. Nail olma, şereflenme. 3. Bâzı tekkelerde oturarak uyurken dayanılan kısa değnek.

me'bız: Diz kapağının arkasındaki çukur.

me'lûf: Ülfet edinilmiş, alışılmış, huy edilmiş.

me'mûl: 1. Emel edinilen, ümit olunan, umulan, beklenen. 2. Ümit, umut.

me'zûn: 1. İzinli, izin almış. 2. Ders veya meşk vermeye veya bir sanat işlemeye salâhiyetli. 3. Bir okuldan diplomalı, lisansiyeli.

me'nûs: Alışılmış, alışık.

meâl: 1. Meydana gelen şey, netîce. 2. Mânâ, kavram, mefhum.

mebâdâ: Sakın, olmaya ki.

mebğûz: Buğzedilmiş, nefret edilmiş, sevilmemiş.

mebhas: 1. Bir şeyin arandığı yer. 2. Arama, araştırma yeri. 3. Bâb, fasıl.

mebhûs: Bahsolunmuş, sözü geçmiş.

mebhût: Hayrette kalmış, şaşmış.

mebnî: 1. Bina olunmuş, yapılmış, kurulmuş. 2. Bir şeye dayanan. 3. -den dolayı, -den ötürü.

mecmu‘: 1. Cem olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm.

medâr: Bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta.

medfen: Defnolunacak yer, mezar, kabir.

medfûn: Defnolunmuş, gömülmüş.

medh: Övme, övücülük.

medhûş: Dehşete uğramış, şaşırmış, korkmuş, ürkmüş.

mefâhir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

mefhûm: 1. Fehmolunmuş, anlaşılmış. 2. Sözdten çıkarılan mânâ, kavram.

mefût: Fıtil hâline getirilmiş, bükülmüş, kıvrılmış.

mefût: 1. Fitneye düşmüş, sihirlenmiş. 2. Gönül vermiş, tutkun, vurgun. 3. Hayran olmuş, şaşmış.

mehmân: Misafir, konuk.

mek‘ad: Oturulacak yer, minder.

mekâsıd: Maksatlar, niyetler, arzular, istekler.

mekrûh: 1. İğrenç, tiksinti veren. 2. Yapılması şeriatçe hoş görülmeyen hal.

melâ: Sahra, ova.

melâik-veş: Melekler gibi.

melce‘: İltica edecek, sığınacak yer.

melhûz: Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen, olabilen.

melûl: 1. Melâlli, usanmış, bıkmış, bezmiş. 2. Mahzun, acıklı.

memâlik: 1. Memleketler, ülkeler. 2. Bir devletin toprağı.

memdûha: Medholunmuş, övülmüş, övülecek.

men‘: Yasak etme, bırakmama, durdurma, esirgeme, vermeme, önleme.

menâzil: Menziller, duraklar, konak yerleri.

mendûb: 1. Şeriatçe yapılması uygun görülen. 2. İyilikleri sayılarak arkasından ağlanan ölü.

menkûl: 1. Nakledilmiş, bir yerden bir yere taşınmış, taşınan.

mensûh: Nesholunmuş, hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.

menzil: 1. Yollardaki konak yeri. 2. Ev. 3. Bir günlük yol, konak. 4. Mesafe.

menzilet: 1. Derece, rütbe, yükseklik derecesi. 2. İnecek yer, konak yeri, ev, hâne.

merdân: Mertler, insanlar, erkekler, yiğitler.

merdüm: 1. İnsan, adam. 2. Gözbebeği.

mergûbe: 1. Rağbet edilmiş, beğenilmiş, herkesçe sevilip aranılmış. 2. İstenilen, sevilen.

merhamet: Şefkat gösterme, acıma, biriniesirgeme.

merhûn: 1. Rehin edilmiş, ödünç alınan bir şeye karşı garanti olarak verilen şey. 2. Muayyen zaman, bir şeye bağlı.

mersûm: 1. Resmolunmuş, yazılmış, çizilmiş. 2. Bahsi geçmiş, adı geçmiş. 3. Evvelce müslüman olmayan kimseler için "merkum" mânâsına kullanılan bir söz idi. 4. Anane, gelenek.

mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen.

mesâbe: Derece, rütbe, kadar.

mesâfet: (mesâfât): Mesafeler, uzaklıklar.

mesâil: Meseleler.

mesbûk: 1. Sebk etmiş, geçmiş, başkalarından geri kalmış, arkada bırakılmış. 2. Önde bulunan, ondan evvel geçmiş.

mesken: Sakin olacak, oturulacak yer, oturulan ev.

mesmû': 1. İşitilmiş, duyulmuş, haber alınmış. 2. Dinlenen, işitilen.

mesrûdât: Söylenilenler.

meşakkat: Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk.

meşâyah: Şeyhler.

meşhed: 1. Bir adamın şehit olduğu veya bir şehîdin gömüldüğü yer. 2. İran'da ziyâretgâh olan meşhur şehir.

meşreb: 1. İçecek yer. 2. Yaradılış, tabîat, mizaç, huy, ahlâk.

meşrû': Şeran caiz olan, şeriatın izin verdiği, şerîata, kanuna uygun.

meşrûha: 1. Şerh olunmuş, açıklanmış. 2. Uzun uzadıya anlatılan.

metîn: Metanetli, sağlam, dayanıklı.

mevâ: Yurt, mesken, mahal, makam.

mevâkıt: Evvelden belirtilmiş vakitler.

mevcûd: 1. Var olan, bulunan. 2. Hazır olan, hazır bulunan. 3. Bir topluluğu meydana getiren fertlerin hepsi.

mevlid: 1. İnsanın doğduğu yer. 2. Doğma, dünyâya gelme. 3. Doğulan zaman.

mevsûf: Vasfolunmuş, vasıflanmış.

mevt: Ölüm.

mevzi': Bir şey konulacak yer, yer.

meyân: 1. Orta. 2. Meyan, ara, aralık.

mezbele: 1. Süprüntülük, süprüntü dökülen yer. 2. Aşağılık, kötü durum.

meziyyet: Üstünlük vasfı.

mezkûre: Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.

mî'âd: Vadedilen, belirtilen zaman, yıpranma müddeti veya yer.

mi'râc: 1. Merdiven. 2. Göğe çıkma.

miftâh: 1. Anahtar. 2. Şifre cetveli.

mihr: Güneş.

mihribân: Şefkatli, merhametli, muhabbetli, güler yüzlü, yumuşak huylu.

mihter: Daha büyük.

milk: Birinin tasarrufu altında bulunan şey.

misilli: Benzer, gibi.

misk: Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylânın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.

miskîn: Âciz, zavallı, becereksiz, hareketsiz [adam].

mu'âdil: 1. Müsâvî, denk. 2. Eşdeğer.

mu'âraza: 1. Birbirine karşı gelme. 2. Kavga, çekişme.

mu'ayyen: 1. Tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. Kararlaştırılan.

mu'azzez: 1. Tazîz edilmiş, izzetlendirilmiş. 2. İzzet ve şeref sahibi. 3. İkram ve îzaz olunan, ağırlanan, hürmetle, saygı ile kabul olunan. 4. Kıymetli, değerli, azîz.

mu'în: İlane eden, yardımcı.

mu'tâd: İtiyad edilmiş, âdet olunmuş, alışılmış.

muâheze: 1. Azarlama, paylama, çıkışma, darılma. 2. Tenkîd.

mûcib: 1. Îcâbeden, lâzımgelen, gereken, gerektiren. 2. Sebep, vesîle.

muhabbet: Sevgi.

muhaddis: Hadîs ile meşgul olan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sözlerini bildirmiş olan kimse.

muhâkeme: 1. Dâva için iki tarafın mahkemeye başvurusu. 2. İki tarafı dinleyip hüküm verme. 3. Bir hüküm çıkarmak için bir işi zihinde inceleme. 4. Yargılama.

muhakkik: Tahkik eden, hakîkati, gerçeği arayıp meydana çıkaran; soruşturucu.

muharrere: Tahrîr olunmuş, yazılmış, yazılı.

muharrir: 1. Tahrîr eden, yazı yazan, kâtib, yazar, bir mevzuyu yazı ile anlatan. 2. Telif eser sahibi.

muharris: Tahriş eden, hırslandıran, hırs ve tamah arttıran.

muhassal: Tahsil olunmuş, hâsıl edilmiş, elde edilmiş. 2. Hâsılı, hulâsa, sözün kıyası, işin sonu.

muhâvere: Konuşma [iki kişi karşılıklı olarak].

muhib: Seven, sevgi besleyen, dost.

muhikk: 1. İhkak eden, hakkı yerine getiren. 2. Haklı, doğru.

muhtâr: 1. İhtiyar eden, seçilmiş, seçkin [Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında kullanılır]. 2. Hareketinde serbest olan,

istediği gibi davranan, dilediğini yapan. 3. Köy veya mahalle işlerine bakmak üzere halkın seçtiği kimse.

muhtevî: İhtiva eden, içine alan, içinde bulunduran, kavrayan.

mukâbele: 1. Karşılık verme, karşılama. 2. Karşı gelme. 3. Birbiriyle karşılaştırma, karşılıklı yapılan okuma. 4. Camilerde halka karşı Kuran okuma. 5. Mevlevî âyinlerinde tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmesi.

mukâbil: 1. Karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan. 2. Bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan. 3. Karşılık. 4. Karşılığında.

mukaddem: 1. Takdim edilen, sunulan [küçükten büyüğe]. 2. Önde olan, önden giden. 3. Önce gelen, önceki [zamanca]. 4. Değerli, üstün.

mukaddese: 1. Takdis edilmiş, mübarek, kutsal, temiz.

mukayyed: 1. Kayıtlı, bağlı, bağlanmış. 2. Ayağında zincir ve pranga bulunan. 3. Bir işe ehemmiyet veren. 4. Kaydolunmuş, deftere geçmiş.

mukırr: 1. İkrar eden, doğruyu söyleyen, "vardır, evet öyledir" diyen, kusurunu, kabahatini gizlemeyen. 2.

Birinin, kendisinde hakkı olduğunu haber veren [kimse].

muktedâbih: 1. İktidâ edilen, uyulan, örnek tutulan. 2. Önde bulunan, kendisine uyulan.

muktedir: iktidarlı, gücü yeten, becerebilen.

muktezî: İktizâ eden, lâzımgelen, îcâbeden, îcâbettiren, gereken, gerektiren.

muntazamm: 1. İntizamlı, sıralanmış, düzgün, derli toplu. 2. Tertipli. 3. Düzgün.

muntazır: İntizâr eden, gözleyen, bekleyen.

munzamm: İnzimâm eden, üste konan, katılan, ek.

mûrad: 1. Arzu, istek, dilek. 2. Maksat, meram.

murâkabe: 1. Bakma, gözetme, göz altında bulundurma. 2. Kendi iç âlemine bakma, dalıp kendinden geçme. 3. Denetleme, kontrol.

murakka‘: Terkî edilmiş, yamanmış, yama vurulmuş, yamalı.

musâfaha: El sıkışma, tokalaşma.

musâhib: 1. Biriyle musahabe eden, sohbette bulunan, konuşan, arkadaş. 2. Büyük bir zâtın yanında bulunarak onu

sözüyle sohbetiyle eğlendiren. 3. Pâdişâhların husûsî işlerinde bulunanlardan her biri.

musarraḥ: Tasrîḥ olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.

muştı: Beşâret, müjde.

mutâbık: Uyan, uygun.

mutazammın: 1. Tazammun eden, içine alan. 2. Kefil olan, üstüne alan.

mutî‘: 1. İtaat eden, boyun eğen. 2. Bağlı. 3. Rahat.

muttakî: 1. İttika eden, sakınan, çekinen. 2. Allah'tan korkan.

muttali‘: Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli [olan].

muttasıl: 1. İttisal eden, ulaşan, kavuşan, bitişen. 2. Aralıksız, hiç durmadan, biteviye.

muṣâfakat: 1. Uygunluk, uyma. 2. Uzlaşma, razı olma, peki deme.

muṣaffak: 1. Allah'ın yardımına ulaşmış, işi rast gitmiş kimse. 2. Başaran, beceren.

muṣâfık: Uygun, yerinde.

muzâaf: Tazîf edilmiş, bir o kadar daha çoğaltılmış, bir kat daha artmış.

muztarib: İztırâbı, sıkıntısı olan, rahatsız, çırpınıp duran.

mü‘minât: İmân etmiş, islâm dînine inanmış, Müslüman [kadınlar, kızlar].

mü‘minîn: İmân etmiş, islâm dînine inanmış olanlar, islâmlar, Müslümanlar.

mübâhase: 1. Bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, konuşma. 2. İddialı, karşılıklı konuşma, bahse girişme.

mübeccel: Yüceltilmiş, saygı gösterilmiş, yüce, ulu.

müberrâ: Berî kılınmış, temize çıkmış, aklanmış.

mübeşşir: Tebşîr eden, müjdeci, muştucu.

mübeyyin: Bildiren, açıklayan, meydana koyan.

mübîn: 1. Hayrı, şerri, iyiyi ve kötüyü ayıran. 2. Açık, besbelli.

mücerred: 1. Tecrîd edilmiş, soyulmuş, çıplak. 2. Tek, yalnız. 3. Karışık ve katışık olmayan.

müdâvim: 1. Devam eden [bir yere], bir işe aralıksız çalışan. 2. Bir yere devamlı olarak gidip gelen kimse.

müdhil: İdhâl, dâhil eden, girdiren, sokan.

müeddî: 1. Tediye eden, eda eden. 2. Sebeb olan, doğuran, meydana getiren.

müeyyed: 1. Teyîd edilmiş, kuvvetlendirilmiş, sağlam. 2. Doğrulanmış. 3. Yardım gören.

müfârekat: 1. Ayrılma, uzaklaşma. 2. Bir yerden ayrılma. 3. Boşanma.

müfid: 1. İfâde eden, anlatan, manâlı. 2. Faydalı.

müftî: 1. Fetva veren. 2. Vilâyet ve kazalarda din işlerine bakan kimse, müftü.

müheyyâ: Hazır, hazırlanmış, âmâde.

mükerrem: Muhterem, aziz, sayın, saygıdeğer, sayılan; ululandırılan, hürmet ve tazîme erişmiş.

mülâbese: 1. Birbirine benzeyen iki şeyin birbirinden ayırt edilemeyerek karıştırılması. 2. Münâsebet, yakınlık.

mülâkî: Buluşan, kavuşan, görüşen.

mülevves: 1. Telvîs edilmiş, kirli, pis. 2. İntizamsız, karışık.

mümâsil: Benzeyen, andıran.

mümtâz: 1. İmtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş. 2. Seçkin.

mün‘atîf: İnitâf eden, sapan, bir tarafa doğru dönen, meyillenen, bir yana yönelen.

münâcât: Allah'a dua etme, yalvarma.

münâsibe: 1. Yerinde. 2. Yakışık, yaraşık.

müncelî: İncilâ eden, parlayan, parlak.

mündefî: İndifa etmiş, geçmiş, atlatılmış, savuşturulmuş.

münderic: İndirâceden, içinde bulunan, yer almış [içinde].

münevver: 1. Tenvir edilmiş, nurlandırılmış, aydınlatılmış, ışıklı. 2. Aydın [kimse].

münferid: 1. İnfirâdeden, yalnız olan, tek, ayrı, kendi başına. 2. Tektük. 3. Hapishanede bir kişilik hücre.

münhasır: 1. İnhisar eden, sınırlanmış, her yanı çevrili. 2. Yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsus olan.

münker: 1. İnkâr edilmiş, edilen, kabul ve tasdik edilmeyen, reddedilen. 2. Şerîatçe yapılması caiz görülmemen.

müntehî: 1. Nihayet bulan, sona eren, biten. 2. Son, en son. 3. Bir şeyi tamamlayan.

müntehir: İntihar eden, kendini öldüren.

münüs: 1. Ünsiyetli, alışılan, yadırganmaz, alışılmış. 2. Cana yakın, sevimli. 3. İnsandan kaçmayan.

mürgân: Kuşlar.

mürîd: 1. İrâde eden, emreden, buyuran. 2. Bir şeyhe bağlı olan kimse.

mürsel: 1. İrsal olunmuş, gönderilmiş, yollanılmış. 2. Peygamber.

mürşîd: 1. İrşâd eden, doğru yolu gösteren, kılavuz. 2. Tarikat pîri, şeyhi [müridlerine yol gösterdiği için]. 3. Gafletten uyandıran.

müsâdif: Tesadüf eden, rastlayan, rastgelen.

müsemmâ: 1. Tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış, adlı. 2. Muayyan, belirli [zaman].

müstağnî: 1. Doygun, gönlü tok. 2. Çekingen, nazlı [davranan]. 3. Lüzumlu, gerekli bulmayan.

müstağrak: Batmış.

müstahsen: İstihsân edilmiş, güzel sayılmış, beğenilmiş.

müste‘ân: Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen [Allah'ın sıfatlarındandır].

müste‘idd: 1. İstîdadlı, kabiliyetli, bir şeye kabiliyeti olan. 2. Akıllı, anlayışlı.

müsteb‘id: İstibâd eden, uzak gören, uzak sayan.

müstecâb: İsticâbe edilmiş, dileği kabul olunmuş.

müstedâ: İstida edilen, istenen, dilenen; istida (dilekçe) ile istenilen [şey].

müstefâd: 1. Kazanılmış, kâr edilmiş.
2. Anlaşılmış,

müstelzim: İstilzam eden, gerektiren, gereken.

müstenid: 1. İstinâdeden, dayanan, yaslanan, güvenen. 2. Bir delili, şahidi olan.

müşâhede: 1. Bir şeyi gözle görme. 2. Allah âlemini görme.

müşarü'n-ileyh: "Kendisine işaret olunan" adı geçen, adı anılan [erkek].

müşerref: Şereflendirilmiş, kendisine şeref verilmiş, şerefli.

müşevveş: Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.

müştâk: İhtiyaklı, özleyen, göreceği gelen, can atan.

müştemil: İstimâl eden, kavrayan, saran, içine alan.

mütâla'a: 1. Okuma. 2. Tetkik. 3. Düşünce.

müte'addîd: Taaddüdeden, çoğalan, çok, birçok, birkaç, türlü türlü.

müte'allik: 1. Asılı, bağlı. 2. Taallûk eden, ilgili, ilişkisi olan.

müte'ârif: 1. Birbirini tanıyan, tanışan. 2. Bilinen, bilinir.

müteâkîb: 1. Taâkubeden, birbiri ardından gelen [sıra ile]. 2. Ardından gelen, arkası sıra beliren.

mütedâir: Dâir,le ilgili, ait, için, dolayı, üzerine.

müteessir: 1. teessüre kapılan, hüznülü, kederli, üzüntülü. 2. Birinin acısıyla acılanan. 3. Duygulanmış.

mütemessik: 1. Temessük eden, bir şeyi sımsıkı tutan. 2. Bir şeyi delil ve şâhid gösteren, dayanan.

mütena'im: Tenaüm eden, varlık içinde ve nazlı büyüyen.

müterakkîb: Terakkub eden, bekleyen, gözleyen, uman.

müteselli: Tesellî bulan, avunan, acıyı, kederi unuttur gibi olan.

mütevakkîf: 1. Tevakkuf eden, duran, bekleyen, eğlenen. 2. Bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen.

müteveccih: 1. Teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen. 2. Birine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri olan. 3. Bir tarafa gitmeye kalkan.

müvâlât: Dostluk, karşılıklı sevgi, koruma, yardım.

müvellid: 1. Tevlîd eden, doğuran. 2. Doğurtan, doğurtucu, ebe.

müverrih: Târih yazan, tarihçi.

müeyesser: Kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan.

müzekkîr: 1. Zikr ettiren, hatıra getiren, andıran. 2. Zikreden, ibâdet eden.

na‘m: 1. İhsan, bahşış, nîmet, insanı refaha kavuşturucu şey. 2. Bahşış, armağan.

nafaka: 1. Yiyecek parası, geçimlik. 2. Birinin kanunen geçindirmek mecburiyetinde bulunduğu kimselere mahkeme kararıyla bağlanan aylık.

nâfi‘: 1. Menfaatlı, faydalı, kârlı. 2. Allah adlarından.

nâ-gâh: 1. Vakitsiz. 2. Ansızın, birdenbire.

nâil: Muradına eren, ermiş, ele geçiren.

nâka: Dişi deve.

nâle: İnleme, inilti.

nalın: Hamam gibi zemini ıslak yerlerde giyilen, yüksekçe tahta ayakkabı, takunya.

nâr: 1. Ateş, od. 2. Cehennem.

nâs: İnsanlar, halk, herkes.

nass: 1. Sarihlik, açıklık, katîlik. 2. Manasındasarihlik, katîlik bulunan Kuran ayetinin delil olarak gösterileni. 3. İnak, dogma. 4. Eskiden sadece bir manaya gelen kelime.

nâtık: Söyleyen, konuşan, lâkırdı eden.

nazîr: Benzer, eş.

nebevî: Nebî'ye, peygambere ait, onunla ilgili.

necât: Kurtulma, kurtuluş.

necîy: Sırdaş.

nef‘: Menfaat, fayda, kâr, çıkar.

nefha: 1. Güzel koku. 2. Bir esim yel, rüzgârın bir kere esmesi. 3. Üfürük, nefes üfürme.

nefsânîyye: 1. Canlılığın uyandırdığı arzularla ilgili. 2. Kin ve garezle ilgili.

nefy: Sürme, sürgün etme.

neseb: Nesil, soy.

nesh: 1. Fesih ve lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma. 2. Kur'ân-ı Kerîm'in sonda gelen bir âyetinin, önce gelmiş bir âyetteki hükmü değiştirmesi, kaldırması. 3. bir şeyin suretini, aynını çıkarma, bir şeyi kopye etme.

nesîm: Hafif rüzgâr.

nevâdir: Nâdir olan, az bulunan şeyler.

nevâhî: 1. Yanlar, taraflar. 2. Nâhiyeler, bucaklar.

nevâle: 1. Vergi, bağış. 2. Nasib, talih, kısmet. 3. Yiyecek, içecek, bir tek porsiyon.

nevha: Ölüye sesle ağlama.

nezd: 1. Yan, kat. 2. Göre, nazarında, fikrinde.

nısf: Yarım, yarı.

nıdâ: 1. Çağırma, bağırma, seslenme. 2. Ses verme.

nihân: 1. Saklı. 2. Bulunmayan, görünmeyen. 3. Sır.

nihâyet: 1. Son uç. 2. Son derece.

nisâb: 1. Asıl, esas. 2. Bir malın zekâtını vermek üzere varılması gereken miktar. 3. Sermâye, mal. 4. Derece, istenilen had.

niyâz: 1. Yalvarma, yakarma. 2. Dua. 3. Bâzı tarikatlarda küçüğün büyüğe karşı olan selâm, saygı ve duası. 4. İhtiyaç, muhtaçlık.

nush: Nasîhat verme, öğüt.

nusret: 1. Yardım. 2. Allah'ın yardımı. 3. Başarı, üstünlük.

nûş: 1. Tatlı, bal. 2. İçki, iştret.

od: Ateş.

pâk: Temiz, arık, pak.

pâkize: 1. Temiz, lekesiz. 2. Hâlis, saf.

pâre: 1. Parça. 2. Sayı, bölüm. 3. Para.

pây: Ayak.

peder: Baba.

pend: Nasîhat, öğüt.

per: 1. Kanat. 2. Yelek, kuş kanadının büyük tüyleri.

perîşân: 1. Dağınık, karışık, dağınık saç.

pertâb: 1. Atılma, sıçrama. 2. Geriden koşarak hız alıp atılma. 3. Uzağa düşen ok. 4. Uzağa düşen şey.

perverdigâr: "Besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı" Allah.

pes: Ard, arka, geri.

pinhân: Gizli.

pirâ-zen: Kocakarı.

piyâde: Yaya.

pür-nûr: Nur dolu, nur içinde, nurlu, aydınlık.

râh: 1. Yol. 2. Tutulan yol, meslek, usul.

rahîm: Merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan, âhirette mümin kullarına keremiyle muamelede bulunan Cenâb-ı Hak [Allah adlarındandır].

rahmet: Acıma, esirgeme, koruma, yarlıgama.

rast: Doğru.

râvî: Rivayet eden, söyleyen, hikâye eden, anlatan.

râyha: Koku.

re'y: Görme, görüş.

reâyâ: 1. Bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk. 2. Bütün halk. 3. Hristiyan tebaa.

recül: 1. Ergin, yetişmiş erkek, insan. 2. Ehil, becerikli, elinden iş gelir.

refâkat: Refiklik, arkadaşlık, yoldaşlık.

refik: Arkadaş, yoldaş.

rencîde: İncinmiş, kırılmış.

res: "Erişen, yetişen, ulaşan" mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.

revân: Yürüyen, giden, akan, su gibi akıp giden [söz].

rîfk: Yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.

ri'âyet: 1. Gütme, gözetme. 2. Sayma, saygı. 3. Ağırılama.

ricâl: 1. Erkekler. 2. Yayan, yaya olanlar. 3. Belli mevki sahibi kimseler.

ridâ: 1. Belden yukarı örtülen örtü. 2. Hırka. 3. Dervişlerin omuzlarına attıkları post.

rif'at: Yükseklik, yücelik, büyük ve büyük rütbe.

rikkat: 1. Rakiklik, yufkalık, incelik. 2. Merhamet, acıma.

rindân: Kalenderler, dünyâ işlerini hoş görenler.

risâle: 1. Mektup. 2. Kısa yazılmış küçük kitap. 3. Mecmua, dergi.

risâlet: 1. Elçilik, sefaret. 2. Peygamberlik.

risâlet-penâh: Hz. Muhammed (s.a.v.).

rivâyât: Rivayetler, söylentiler.

riyâset: Reislik, başlık, baş olma, başkanlık.

riyâzet: Nefsi kırma, dünyâ lezzetlerinden ve rahatından sakınma, perhizle, kanaatle yaşama.

rub': Dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört kısımdan bir kısmı.

ruhsat: İzin, müsaade.

rukûb: 1. Binme. 2. Bir vasıtaya binme.

rûşen: 1. Aydın, parlak. 2. Belli, meydanda.

rûy: Yüz, çehre.

rûzî: 1. Gündüze ait, gündüzle ilgili. 2. Rızık, azık, nasip, kısmet.

rü'yet: 1. Görme, görüş. 2. Nezâret, idâre. 3. Bakma.

rüsûh: 1. Muhkem, sağlam olma. 2. Bir ilmin derinliğine, inceliğine varma. 3. Maharet, meleke.

rüzîgâr: 1. Zaman, devir. 2. Dünyâ. 3. Yel.

sâ'id: 1. Mutlu, uğurlu. 2. Âhiretini hazırlamış kimse.

sa'îre: 1. "Sâir" in müennesi. 2. Seyr ve hareket eden.

sa'y: 1. Çalışma, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme.

sad hezâr: Yüz bin.

sadad: Doğruluk, hak, insaf, doğru ve haklı şey.

saded: 1. Yakınlık, civar. 2. Fikir, niyet, kasid, teşebbüs. 3. Konuşulan madde, asıl mevzu.

sâdık: 1. Doğru, gerçek. 2. Sadâkati içten.

sağış: Adet, hesap, sayı sayma.

saîh: 1. Gerçek, doğru. 2. Hâlis, kusursuz, ayıpsız.

sahil: Deniz, nehir, göl kenarı, yalı, kıyı.

sâika: 1. Sevk eden, götüren. 2. Süren, sürücü.

sâil: 1. Suâl eden, soran. 2. Dilenci. 3. Akıcı, akan.

sâim: Oruç tutan, oruçlu.

sâir: 1. Seyreden, harekette olan, yürüyen. 2. Bir şeyden kalan başka şey. 3. Geçen, dolaşan. 4. Diğer, başka, gayri.

salâ: 1. Cuma namazına ve bâzı yerlerde cenazeye çağırma için minarelerde okunan salavât. 2. Meydan okuma,

"kendine güvenen varsa çıksın!" diye bağırma.

salâh: 1. Düzelmeye, iyileşme, iyilik. 2. Rahatlık, barış. 3. Dîne olan bağlılık.

salâvât: 1. Namazlar. 2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve Onun soyundan gelenlere okunan dua [Allahümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin ve âlâ âli seyyidinâ Muhammed = Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e ve onun soyuna sopuna salât ve selâm olsun].

salib: Haç.

sâlih: 1. Yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır. 2. Salâhiyeti (yetkisi) ve hakkı olan. 3. Dînin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan.

sâlik: 1. Bir yola giren, bir yolda giden. 2. Bir tarikata girmiş bulunan.

san: Sanki, güya.

sarâhat: Açıklık, ibarede açıklık.

savt: 1. Ses, sada. 2. Bağırma, haykırma, çığlık.

sayha: Bağırma, nâra.

sâz: "Yapan, uyduran, düzen" mânâlarına gelerek birleşik kelimeler yapar.

sebk: 1. İleri geçme, ilerleme, evvelce geçme, vâki olma. 2. Koşuda kazanan hayvan.

sefâlet: 1. Sefillik, hakirlik, düşkünlük, aşağılık. 2. Yoksulluk.

seher: Tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit.

sehl: 1. Kolay. 2. Sâde.

sekene: Sakin olanlar, oturanlar.

sekînet: 1. Karar, rahat, sakinlik, dinlenme. 2. Gönül rahatlığı.

selâhiyet: 1. İşe yarar halde bulunuş, bir işi hak edebilecek durumda bulunuş, yetki. 2. Mâhirlik, iktidar, liyâkat, kabiliyet, kifayet, mensubiyet, akrabalık. 3. İktidar, liyâkat ve kabiliyet vesikası.

selâmet: 1. Sâlimlik, eminlik, korku ve endîşeden uzak olma. 2. Selâmete çıkma, kurtulma. 3. İyi netîce. 4. Kurtulma. 5. Esenlik.

selât: Namaz.

sem‘: 1. İşitme, işitiş. 2. Dinleme, kulak verme. 3. Kulak.

semâvât: Gökler.

senâ: Övme, övüş.

seng: Taş.

ser: 1. Baş, kafa, kelle. 2. Baş, başkan. 3. Tepe, doruk. 4. Uç kenar. 5. Nihayet, son.

serâir: Gizli şeyler.

ser-â-ser: 1. Baştan başa, büsbütün. 2. Altın veya gümüş telle dokunmuş bir çeşit kıymetli kumaş.

serd: Soğuk.

ser-güzeşt: Serüven, birinin başından gelip geçen şey.

serî‘: Çabuk, hızlı.

ser-mest: Sarhoş.

server: Baş, başkan, reis, ulu.

settârü’l-‘uyûb: Ayıpları (günahları) örten, bağışlayan Allah.

seyr: 1. Yürüme, yürüyüş, gitme, hareket. 2. Yolculuk. 3. Gezme, gezinme. 4. Eğlenmek üzere bakma. 5. Uzaktan bakıp karışmama. 6. Gezilecek, görülecek şey.

seyr-i serî: Hızlı gidiş.

seyyîd: 1. Efendi, bey, ağa, ileri gelen, baş, başkan. 2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan olan kimse.

siddîk: 1. Pek doğru, sözünün eri [kimse]. 2. İslâm âleminin ilk halîfesi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefalı dostlarından Hz. Ebûbekr'in lâkabı. [Hz. Ebûbekir, yaşlı erkeklerden ilk Müslüman olan ve Aşere-i Mübeşşere'den birincisidir (571-634)].

sımak: Kırma, parçalama, bozmak, yenmek.

sındurma: 1. Küçük düşürmek, aşağılatmak. 2. Bozmak, yenmek, yok etmek.

sikke: 1. Para üzerine vurulan damga. 2. Madenî para, akçe.

silk: 1. İplik. 2. Sıra, dizi. 3. Yol, meslek, tutulan yol.

sîn: 1. Mezar. 2. Diş. 3. Yaş, ömrün derecesi.

sîret: 1. Bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlâkı. 2. Hal tercümesi.

sît: 1. Hanım. 2. Altı [sayı].

sitâyiş: 1. Övme, övüş. 2. Öven.

sûdumend: Faydalı, kârlı, kazançlı.

sudûr: 1. Göğüsler. 2. Sadrâzamlar. 3. Kazaskerler.

sûfiyye: Tasavvufçular.

suhuf: Sahifeler, yapraklar. [Allah'ın dört kitaptan başka Cebrail vasıtasıyla bazı peygamberlere yolladığı emirler ki yüz tanedir 10 Hz. Âdem'e, 50 Hz. Şît'e, 30 Hz. İdrîs'e, 10 Hz. İbrahim'e].

sûret: 1. Biçim, görünüş, kılık. 2. Tarz, yol, gidiş. 3. Çâre.

suzân: 1. Yakan, yakıcı. 2. Yanan, yanicı.

süflî: 1. Aşağıda bulunan. 2. Alçak, bayağı.

süheyl: Semânın güney yarım küresinde bulunan Sefine-i Nuh burcundaki parlak ve büyük bir yıldızın adı. Yemen'den daha iyi görüldüğü için buna "Süheyl-i Yemânî" de derler.

sükkân: Oturanlar.

sükûn: 1. Durma, kımıldamama. 2. Hareketsizlik, durgunluk. 3. Dinme, kesilme.

sülûk: 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Husûsî bir sınıfa, bir gruba katılma. 3. Bir tarikata intisâbetme.

sünen-i seniyye: Hz. Muhammed'in işledikleri kutsal işler.

sürûr: Sevinç.

şâd: Sevinçli.

şakî: 1. Bahtsız, fena hareketli, haylaz, habîs. 2. Haydut, yol kesen.

şakk: 1. Yarma, yarıma, çatlama, yırtma, paralama, kırma. 2. Yarı, çatlak.

şâmil: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

şârih: Bir kitabı şerh eden, bir kitaba açıklama yazan kimse.

şâyân: Yakışır, yaraşır, değer.

şâyi'a: Şâyi olmuş, yayılmış haber, yaygın olan söylenti.

şeaîr: Âdetler, törenler.

şeb: Gece.

şedîd: Şiddetli, sert, katı, sıkı.

şefî': Şefaât eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

şehâdet: 1. Şahitlik, şahitlik etme, tanıklık. 2. Bir şeyin doğruluğuna inanma. 3. Delâlet, alâmet, işaret. 4. "Eşhedü en la ilahe il lallâh..." cümlesini söyleme. 5. Şehitlik, şehit olma. 6. Gözle görülen şeyler, varlıklar, dünyâ.

şeref-sünûh: Şerefle hatırlanan.

şerh: 1. Açma, ayırma. 2. Açıklama, açımılama [bir ibareyi veya eseri]. 3. Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp îzah ederek yazılan kitap. 4. Açık anlatma.

şerîf: 1. Şerefli, mübarek, kutsal. 2. Soylu, temiz. 3. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in torunu Hasan'ın soyundan gelenlere ve Mekke emirlerine verilen bir unvan.

şerîk: 1. Ortak. 2. Ders, mektep, medrese arkadaşı.

şetm: Sövme, sövüp sayma.

şevket: Büyüklük, heybet [pâdişâhlar için kullanılırdı].

şifâ-yâb: Şifâ bulan, iyileşen.

şitâbân: Acele eden, çabuk olan, koşan, seğirten.

şu'be: 1. Şube, bölüm, kısım, takım, bölüntü. 2. Dal, budak.

şu'le: Alev, ateş alevi.

şürû': Başlama.

şüyû': Duyulma, yayılma, bilinme, dağılma.

ta'accüb: Şaşakalma.

ta'âlâ: "Yüksek olsun!" mânâsına gelen bir söz olup Allahadıyla birlikte kullanılır. Allahü-teâlâ, Hakk-teâlâ ve tekaddes.

ta'alluk: 1. Asılı olma, asılma. 2. İlişgi, ilgisi olma. 3. Sevme. 4. Ait olma. 5. Dünyâ ilgisi.

ta'âm: Yemek, aş.

tâ'at: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibâdet.

ta'dâd: 1. Sayma, sayı. 2. Birer birer söyleme, sayıp dökme, sayım.

ta'lîl: Sebep, bahane gösterme, gösterilme.

ta'yîn: 1. Ayırma, belli etme. 2. Bir memûriyete koyma. 3. Tayın, asker ekmeği. 4. Erzak.

ta'zîm: 1. Büyükleme, ululama, büyük sayma. 2. Saygı gösterme, ikram etme.

tâb: 1. Güç, kuvvet, takat. 2. "Parlayan, parlâtan, aydınlatan" mânâlarına gelerek birleşik kelimeler meydana getirir.

tabakât: Tabakalar.

tâbân: Işıklı, parlak.

tabîb: Tabîbân hekim, doktor.

tafdîl: 1. Birini ötekilerinden üstün tutma. 2. En üstünlük.

tagaddî: Gıdâlanma, beslenme.

tahaddî: Meydan okuma.

tahakkuk: Hakikat olarak meydana çıkma, gerçekliği anlaşılma.

taharrî: 1. Arama, araştırma, araştırılma, aratma. 2. Sivil polis, taharri memuru.

tahkîk: 1. Doğru olup olmadığını araştırma. 2. Doğru olup olmadığını meydana çıkarma. 3. Doğru, gerçek.

tahkîr: 1. Hakaret etme. 2. Hor görme, küçük görme.

tahsîn: 1. Güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama. 2. Güzelleştirme, güzel kılma.

tahsîs: 1. Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.

tahte's-serâ: Toprak altı.

tâife: 1. Bölük, takım, guruh, fırka. 2. Kavim, kabile. 3. Tayfa, gemi işçisi.

takaddüm: 1. Önce gelme, önce davranma. 2. İleri geçme, ileride bulunma. 3. Protokola göre öne geçme, daha yukarı oturma.

takdîr: 1. Beğenme, değer biçme, değer verme, verilme. 2. [Değerini, ehemmiyetini, lüzumunu] anlama. 3. Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler.

takdîs: 1. Mukaddesleştirme, kutsallaştırma, kutsal bilme, kutsal tutma. 2. Allah'a şükretme. 3. Ululama, büyük saygı gösterme.

taksîr: 1. Kısaltma. 2. Bir işi eksik yapma. 3. Bir şeyi yapabilir iken çekinip yapmama. 4. Kusur etme. 5. Kabahat, suç, günah.

takvâ: Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dînin yasak ettiği şeylerden kaçınma.

tal'at: 1. Yüz, surat, çehre. 2. Güzellik.

talâk: Boşama, nikâhlı kadını bırakma.

tamu: Cehennem.

tarîk: Yol.

tasadduk: Sadaka olarak verme, verilme.

tasavvur: 1. Zihinde şekillendirme, kurma. 2. Göz önüne getirme [zihinde]. 3. İstek, arzu.

tasdîk: 1. Doğrulama, gerçekleştirme, gerçek olduğunu söyleme. 2. Onaylama.

tasğîr: 1. Küçültme, küçültülme, ufaltma, ufaltılma. 2. İsim veya sıfatı küçük manâsıyla kullanma.

tatfîk: 1. [Nikâhlı zevceyi] boşama, bırakma, ayırma. 2. Dişi hurma, incir gibi bâzı ağaçları, erkeklerinin çiçeğini asarak, yemiştirme.

tatyîb: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.

tavsîf: 1. Vasıflandırma, niteleme. 2. İlim, bilgi.

tayyib: İyi, güzel, hoş.

tazammun: 1. İçine alan, başka şeyler arasında bir şeyi daha hâvî olan. 2. Kefil olma.

tazarru': Kendini alçaltarak yalvarma.

tazmîn: 1. Sebep olunan zarar ve ziyanı ödeme, zarar ve ziyan ödeme. 2. Başkasına ait olan bir mısra veya beyti isim tasrîh ederek veya etmeyerek intihal ve tevârüd olmaksızın kendi şiirine alma sanatı.

te'lîf: Yazılmış kitap, eser.

te'yîd: 1. Kuvvetlendirme, kuvvetlendirilme, sağlamlaştırma. 2. Doğru çıkarma, doğrulama, destekleme.

teberrük: Mübarek sayma, uğur sayma.

tecdîd: Yenileme, yenilenme, tazelenme.

tecellâ: 1. Görünme, belirme. 2. Kader, talih. 3. Allah'ın lûtfuna nail olma. 4. Hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde ilâhî sırların ayan olması hâli.

techîz: Cihazlama, lüzumlu şeyleri tamamlama, donatma, donatım.

tecrîd: 1. Soyma, soyulma. 2. Ayırma, bir tarafta tutma. 3. Her şeyden el ayak çekip Allah'a yönelme.

tecvîz: Caiz görme, görülme, izin verme, verilme.

tedârik: Hazırlama, araştırıp bulma, ele geçirme, edinme.

tedebbür: 1. Sonunu, hakikati düşünme. 2. Arkasını dönme.

tedkîkât: Tetkikler, inceden inceden araştırmalar, incelemeler.

teemmül: İyice, etraflıca düşünme.

teeyyüd: Kuvvetlenme, kuvvet bulma, sağlamlaşma, doğru çıkma, gerçekleşme.

tefahhus: İnceden inceye araştırma.

tefrîd: Dünyâdan geçip yalnız Allah ile meşgul olma, kendini Allah'a adama.

tefrîk: Ayırma, seçme, ayırdetme.

tehlîl: İslâm dîninin tevhit akidesini hulâsa eden "lâilâhe-ill-Allah" sözünü tekrarlama.

tekellûf: 1. Kulfetli, zahmetli iş görme. 2. Özenme, bir işi gösterişli bir hâle koymak için uğraşma. 3. Gösteriş, yapmacık.

tekfîn: Kefene sarma, kefenleme, kefenlenme.

te'kîd: 1. Kuvvetleştirme, sağlamlaştırma. 2. Üsteleme, bir iş için evvelce yazılan bir yazıyı tekrarlama.

tekrîm: Saygı gösterme, ululama.

tekzîb: Yalanlamalar, yalanını meydana çıkarmak için söylenen sözler.

telakkî: 1. Alma, kabul etme. 2. Şahsî anlayış, şahsî görüş.

telattuf: Nazikâne muamelede bulunma.

telkîb: Lâkaplandırma, lâkap takma.

telkîn: 1. Fikir aşılama, kulağına koyma. 2. Yeniden Müslüman olan kimseye îmân esaslarını anlatma. 3. Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dînî sözler.

temâşâ: 1. Bakıp seyretme. 2. Gezme.

temessük: 1. Tutunma, sarılma. 2. Borç senedi.

temhîd: 1. Yayma, döşetme. 2. Düzeltme, düzenleme.

tenvîr: Işıklandırma, aydınlatma.

tenzîh: 1. Kusur kondurmama, kabahat ve kusuru yok etme. 2. Allah'ın, her türlü eksik ve noksandan uzak bulunduğuna ve insan vasfında olmadığına inanma.

terah: Gam, tasa, acı, keder.

terahhum: Merhamet etme, acıma.

terbiyyet: 1. Besleyip büyütme, beslenip büyütülme. 2. Eğitim. 3. Görgü. 4. Alıştırma.

terdîf: 1. Arkası sıra yürütme, yürütülme. 2. Ardı sıra söyleme. 3. Terkiye alma.

terettüb: 1. Sıralanma, sırasında olma, sırası gelme. 2. Ait olma, îcâbetme, gerekme. 3. Düşme.

tertîb: 1. Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma. 2. [Matbaa işlerinde] dizgi. 3. Sıra, dizi, düzen. 4. Reçete.

teskîn: Sakin kılma, kılınma, yatıştırma, yatıştırılma.

tesmiye: 1. Ad koyma, adlandırma, isim verme. 2. Besmele çekme.

teşhîs: 1. Ayırma, seçme, farketme, tanıma.

teşkil: 1. Bir şeye şekil, suret verme. 2. Meydana getirme. 3. Yapım, kuruluş.

teşne-gân: 1. Susamışlar. 2. İstekliler.

teşvîş: Karıştırma, karmakarışık etme.

teşyi‘: 1. Selametleme, uğurlama. 2. Ramazandan sonra altı gün yâni şevvalin birinden altısına kadar oruç tutma.

tevâfuk: Uyuma, uygun gelme.

tevakku‘: 1. Durma, eğlenme, bekleme. 2. (-e) bağlı olma.

tevâzu‘: Alçakgönüllülük gösterme.

tevcih: 1. Çevirme, yöneltme, döndürme. 2. Söz atma, bakma [bir kimseye]. 3. Mânâ verme, yorumlama. 4. Rütbe, mevki verme.

teveccüh: 1. Çevrilme, yönelme, doğrulma. 2. Bir yere doğru hareket etme. 3. Güler yüz gösterme, yakınlık duyma, hoşlanma, sevgi. 4. Nasip ve müyesser olma.

tevellüd: 1. Doğma [maddî, manevî]. 2. Doğum.

tevem: 1. İkiz. 2. Eş, benzer.

tevessül: 1. Sarılma. 2. İnanma. 3. Sebeptutma. 4. Başvurma, girişme.

tevfik: 1. Uydurma, uydurulma, uygunlaştırma.

tevsîm: 1. Tenin üzerine barutla veya dağlayarak işaret koyma. 2. Adlandırma, ad verme. 3. Hacıların hac zamanı toplanmaları.

tezevvüc: Zevce edinme, edinilme, evlenme.

tezyîn: Zînetlendirme, süsleme, süslenme.

tığ: Kılıç.

tımâr: 1. Yara bakımı. 2. Ağaç bakımı. 3. Hayvanı temizleme, tımar.

tıyb: Güzel.

tîlâvet: Kurân-ı güzel sesle ve usûlüne göre okuma, okunma.

tûbâ: 1. Güzellik, iyilik, hoşluk. 2. Rahatlık.

tulû‘: Doğma, doğuş.

türâb: Toprak.

türrehât: Manasız, saçma sözler.

ubûdiyyet: 1. Kulluk, kölelik. 2. Aşırı bağlılık [birine].

uçmağ: Cennet.

uhuvvet: 1. Kardeşlik. 2. Dostluk, bağlılık.

ulûhiyyet: Allahlık sıfatı, Tanrılık vasfı.

umûr: İşler, hususlar, maddeler, şeyler.

usûl: 1. Asıllar, kökler. 2. Bir ilmin veya tekniğin asıl mevzûundan önce öğrenilmesi gereken esas, başlangıç bilgi. 3. Başlangıç. 4. Yol, yöntem, tertip, metod, nizam, kaide, düzen. 5. Birinin soyundan gelme kimseler, ana veya baba tarafından atalar.

uşşâk: Âşıklar.

uzlet: Bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme.

üftâde: 1. Düşmüş, düşkün, biçâre. 2. Âşık.

ümmühât: 1. Analar, anneler. 2. Esaslar, asıllar. 3. Değerli, ilmî kitaplar.

ün: 1. Ses, yüksek ses, nida, avaz, sada. 2. Şan, şöhet.

üns: Alışıklık, alışkanlık, alışma.

üstâd: 1. Muallim, öğretmen, usta, sanatkâr. 2. Bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse. 3. Üniversite profesörü.

vâcib: 1. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli. 2. Yapılması şeran lüzumlu olan, farz derecesine yakın bulunan.

vahdâniyyet: Birlik, Allah'ın bir oluşu.

vahdet: 1. Yalnızlık, teklik, birlik. 2. Allah'a yakınlık, Allah'a ulaşma. 3. Tek düşüncelik.

vâid: Birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma, yıldırma.

vakâyi: Vakalar, hâdiseler, olaylar.

vakf: 1. Durdurma, alıkoyma. 2. Duruş, durma, kımıldanmama. 3. Ayırma, bağlama. 4. Bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma.

vâkı'â: 1. Vuku bulmuş, olmuş bir iş, gerçek. 2. Rüyâ, düş. 3. Cenk, savaş.

vâkıf: 1. Duran, ayakta duran. 2. Arafat'da vakfeye duran. 3. Bir şeyi elde eden, bir işten haberli olan. 4. Bir şey vakfeden.

vâlide: Doğuran, ana.

vâlideyn: Ana ile baba.

vâreste: 1. Kurtulmuş. 2. Serbest, rahat. 3. İlişiksiz.

vârid: Gelen, vâsıl olan, erişen.

vasf: 1. Nitelik, bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal, sıfat. 2. Bir kimsenin veya şeyin durumunu anlatarak tarif etme. 3. Övme. 4. Sıfat.

vasl: Bir şeyi başka bir şeye ulaştırma, birleştirme, ulaşma, birleşme.

vecâib: Vecîbeler, boyna borç olan şeyler.

vecd: 1. Kendinden geçecek derecede dalgınlık. 2. Kendini kaybedercesine

ilâhî aşka dalma. 3. Aşırı heyecan. 4. Kederlenme.

vech: 1. Yüz, surat, çehre. 2. Üst, satıh, düz, yüz.

velev: Olsa da, bile, hattâ, ister, isterse.

veliyy-ullâh: Ermiş kimse, Allah'ın sevgili kulu.

vesâyâ: Vasiyetler, bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şeyler.

vird: Belli zamanlarda okunması âdet olan Kurân cüzleri, duaları.

visâl: 1. Ulaşma, bitişme. 2. Sevgiliye kavuşma.

vuku': 1. Düşme. 2. Rastlama, isabet etme. 3. Olma, oluş. 4. Bir hâdisenin çıkış şekli, cereyanı.

vukûf: 1. Durma, duruş. 2. Bir halde, olduğu gibi kalma, ilerleyip veya gerilememe. 3. Anlama, bilme, öğrenme, haberli olma, bilgi.

vusûl: Ulaşma, gelme, varma, erişme, yetişme.

vücûb: 1. Vacip ve lüzumlu olma. 2. Bırakılması mümkün olmama. 3. Lâyık olma.

vücûh: 1. Yüzler, çehreler, suratlar. 2. Bir memleketin ileri gelenleri.

vürûd: Geliş gelme, varma, yetişme.

yâbân: 1. Çöl, sahra. 2. Yabancı. 3. Yabanî.

yâd: 1. Hatırlama, anma. 2. Hatır, gönül.

yarağ: Silah, hazırlık, teçhizat, levazım.

yarlığama: Affetme, merhamet etme, bağışlama.

yazık: Günah.

yed: 1. El. 2. Kuvvet, kudret, güç. 3. Yardım. 4. Vâsita. 5. Mülk.

yek: 1. Bir, tek. 2. Birlik, bir oluş.

yiğrek: Daha iyi, daha üstün, en iyi.

yumak: Yıkamak, arıtmak, temizlemek.

zâhib: 1. Gidici, giden. 2. Bir fikir veya zanna uyan, kapılan.

zâhir: 1. Görünen, görünücü, açık, belli, meydanda. 2. Elbette, şüphesiz, öyledir ya. 3. Galiba, zannederim, umulur ki. 4. Görünüşe göre, anlaşılan, meğer. 5. Dış yüz, görünüş.

zâil: 1. Sona eren, devamlı olmayan. 2. Geçen, geçmiş olan.

zâr: Ağlayan, inleyen.

zâyi': Elden çıkan, kaybolan, yitik, zarar, ziyan.

zehâb: 1. Gitme. 2. Bir fikre, düşünceye uyma, sapma.

zehb: Altın.

zehî: “Ne hoş, ne mutlu, ne güzel”
manasında beğenme sözü.

zehre: Çiçek.

zemm: Yerme, kınama, ayıplama.

zevât: Kişiler, şahıslar, kimseler.

zeyl: Ayırma.

zeyn: Süs, bezek.

zînet: Süs, bezek.

zinhâr: Sakın! asla, olmaya, aman!

zîr: 1. Alt, aşağı. 2. Tîz perde.

zî-şân: 1. Canlı, şerefli. 2. Meşhur bir
çeşit lâle.

ziyâ‘: Işık, aydınlık.

ziyâ‘-dâr: Ziyâlı, parlak, ışıklı, aydın.

zu‘m: 1. Bâtıl zan, sanı, boş inanç. 2.
Şüphe.

zuhûr: Görünme, meydana çıkma,
başgösterme, türeme.

zühd: Her türlü zevke karşı koyarak
kendini ibâdete verme.

zü-l-celâl: Celâl, ululuk sahibi olan
Allah.

DİZİN

- ‘Ammâr, 381, 382, 385
 ‘Araf, 387
 ‘Irâkî, 382
 ‘Îsâ, 414
 ‘Ömer bin ‘Abdül‘azîz, 382
 Abdulhalık Gücdüvânî, 97
 Abdullah b. Amr, 25
 Abdullâh bin Seleme, 386
 Abdullah İbni Sebe, 237
 Abdullah-ı Dağıstanî, 96
 Abdurrahman Câmî, 63, 98
 Abû Madyan, 81, 97
 Abû Nasr al-Sarrâc, 97
 Aden, 121
 Adil Ali Atalay, 129
 Ağcakışla, 124
 Ahmed b. Hanbel, 59, 450
 Ahmed Hikmetî Efendi, 76, 96
 Ahmed Kuddûsî, 107, 109, 112, 434
 Ahmed Paşa, 101
 Ahmed Rifat, 80, 93, 435
 Ahmed Yesevî, 80
 Ahmet Eflâkî, 63
 Ahmet et-Ticânî, 95
 Ahmet Fakîh, 63
 Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, 130
 Alkame bin Mürtedd, 380
 Allah, 11, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30,
 31, 69, 73, 81, 88, 90, 91, 92, 94, 99,
 103, 109, 119, 121, 128, 129, 135,
 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153,
 165, 170, 173, 175, 176, 180, 181,
 191, 195, 200, 201, 204, 206, 210,
 212, 216, 219, 222, 224, 226, 228,
 229, 230, 232, 235, 237, 239, 241,
 243, 246, 247, 248, 249, 255, 258,
 262, 443, 449, 452, 460, 468, 470,
 471, 472, 475, 476, 477, 478, 479,
 481, 482, 483, 485, 486, 487, 492,
 493, 494, 495, 496, 497, 500, 501,
 502, 503, 504, 505, 507, 508, 509
 Amerika, 72, 96
 Amine, 155, 250, 251, 263
 Âmir b. Kays, 89
 Amr, 84, 153, 155, 251, 361, 444
 Anadolu, 17, 27, 28, 29, 62, 63, 74, 75,
 77, 81, 95, 98, 138, 439, 440, 449,
 457, 458, 460, 467
 Antoine Compagnon, 44
 Arabistan, 90
 Arafat, 144
 Arafat Dağı, 154, 231
 Arana Deresi, 148, 169, 199, 200, 231,
 254, 412, 419
 Arap, 3, 11, 15, 18, 26, 144, 235, 360,
 474, 475
 Araset Meydanı, 257, 259
 Asaf, 224

- Âşık Ruhsatî, 73, 128, 452
 Âşık Sümmanî, 73
 Âşık Şenlik, 73, 127, 437
 Âşık Veli, 124
 Âşık Veysel, 78, 137, 138, 444
 Âşık Yoksul Derviş, 72, 466
 Âşık Yunus, 158, 187, 216
 Aşur Uygur, 130, 457
 Atâ, 71, 379
 Aynî, 60, 92, 438
 Ayvansarayî, 79, 449
 Bağdat, 59
 Baha Veled, 138
 Bahaeddin Nakşibendî, 80
 Baknam, 379
 Balkanlar, 441
 Basra, 22, 59, 88, 379, 382
 Bâyezîd, 97
 Baykan, 70, 90, 135, 136, 457
 Behçet ‘Âmiri, 371
 Belh, 379
 Belkıs, 30, 219, 224
 Bernard Dupriez, 177
 Beserek Dağı, 75, 137
 Beyazid-i Bistamî, 98
 Beyrut, 90, 450
 Beyyurdu, 137
 Bilâd-ı Rûmiye, 379
 Bilâl, 382
 Bilal-i Habeş, 215
 Bitlis, 90
 Braque, 56, 264
 Budist, 18, 22
 Bursa, 77, 90, 99, 437, 448
 Burûseli Tâhir Beğ, 360
 Ca‘fer es-Sürûşî, 374
 Cabbâr Kulu, 77, 96
 Cabrâil, 345
 Camiu’l-Kirâmâtü’l-Evliyâ, 64
 Câmiu’s-Sağîr, 61
 Câmiü’l Usûl, 60, 92, 450
 Cebrail, 144, 146, 147, 148, 166, 175,
 206, 210, 224, 248, 251, 262, 501
 Cem Sultan, 78
 Cem‘-i Cevâmî‘, 383
 Cemaleddin Muhammed, VII, 68, 144,
 360, 441
 Cemü’l Cevâmî, 61
 Cevri, 71, 450
 Cevzî, 62, 76, 363, 434, 466
 Cezayir, 95
 Cüneyd Bağdâdi, 97
 Daniel Sangsue, 49
 Dâvud Tâi, 382
 Davut Sularî, 128
 Dede Korkut, 27, 434, 445, 458, 460,
 464
 Delâilü’n-Nübüvve, 60
 Derrida, 34
 Devran Baba, 129

- Diyarbakır, 90, 435, 437
 Diyarbekirli Ahmedî, 105
 Doğu Afrika, 95
 Dutçu, 80, 137
 Ebi Bekrû'l-Vârik, 374
 Ebî Rabâh, 71
 Ebrehe, 153, 215, 219, 220, 222, 223, 230
 Ebu Bekir Tayâbâdî, 98
 Ebu ed-Derdâ, 382
 Ebu Hanife, 60
 Ebu Hişam, 22
 Ebu Hureyre, 382
 Ebu Leheb, 224
 Ebu Nuaym, 61, 63, 444
 Ebu Sa'îd, 97
 Ebu Süfyan, 249
 Ebu Ya'za, 77
 Ebu Yezîd Pûrânî, 98
 Ebu Zer, 25, 382
 Ebu'l-Kasım Cürcânî, 98
 Ebu'l-Kâsım Kermânî, 415
 Ebûhâtem, 204
 Ebü'l Hayr, 97
 El-Affânî, 64, 93
 El-Beyhakî, 60
 El-Buharî, 60
 El-Cerrâh, 382
 El-Gazzâlî, 62, 443
 El-Heysemî, 60, 455
 El-Hucvirî, 62
 El-Hudrî, 382
 El-İsfahanî, 61, 444
 El-Kâmil, 92
 El-Kâsım el-Ahzal, 377
 El-Kelâbâzî, 61, 444
 El-Kevâkibu'd-dürriyye fî Terâcimi's-sâdâti's-sûfiye, 63
 El-Kuşeyrî, 60, 62, 455
 El-Mevâhibü'l-İlahiye fî'l-Menâkibu'l-Karenîye, 144
 El-Müseyyeb, 382
 El-Müsned, 59, 91, 450
 El-Müstedrek, 60, 91, 444
 El-Yafî, 63, 434
 Emevî, 18
 Emir Külâl, 97
 Emirce Sultan, 78
 Emirci Sultan, 78, 137
 Enderunlu Vâsıf, 78
 En-Nişaburî, 60, 87, 91, 444
 Er-Risâle, 62
 Erzen gölü, 130
 Erzurum, VIII, 4, 9, 67, 80, 137, 436, 438, 445, 448, 451, 459, 461, 464
 Erzurumlu İbrahim Hakkı, 81, 82, 112, 445, 465
 Esîr bin Câbir, 362
 Es-Süyutî, 61, 92, 440
 Eşrefoğlu Rumî, 63

- Eş-Şa‘ranî, 63
 Et-Ta‘arruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf, 61
 Et-Tabakâtü’l-Kübrâ, 63
 Eyüb Sabri Paşa, 80, 446
 Fadıl bin ‘Îyâz, 382
 Fahrüddin Râzî, 22
 Fakih Ahmet, 138
 Fakir Edna, 129
 Fârâbi, 22
 Fârûk, 283, 286, 288, 297, 298, 301, 302, 303, 306, 311, 401, 402, 412, 419
 Fas, 12, 95
 Fazıl, 379, 445
 Fazîl bin ‘Îyâz, 97
 Ferideddin Attar, 62, 92, 93, 446
 Fezâilü’s-sahâbe, 90
 Fırat Nehri, 143, 145, 147, 148, 151, 152, 154, 173, 204, 236
 Firavun, 229
 Fransa, 40
 Fütûhât-ı Mekkiyye, 378
 Garzan, 90
 Gazalî, 22
 Gelibolulu Mustafa Ali, 79, 137
 Gemlik, 90
 Gencevî, 98
 Gerard Genette, 42
 Geylani, 127
 Girit, 76, 96, 462
 Groupe, 56
 Gücdüvanî, 80
 Habîl el-‘Acemî, 382
 Hacı Bektaş-ı Velî, 76, 118
 Hacı Lolo, 139
 Hadikatü’l-Cevâmî, 79
 Hadikatü’l-Evliyâ, 64
 Hadimî, 64
 Hâfız ‘Abdülhakk, 362
 Hâfız Divanı, 72
 Hâfız-ı Şirazî, 98
 Hâkim et-Tirmizî, 96
 Hallac, 81
 Ham, 250
 Hamza, 78, 215, 452
 Harezm, 17
 Harirî, 79, 138, 449
 Hârisü’l A‘var, 371
 Hârut ve Mârut, 96
 Hasan el-Basrî, 71
 Hasan Harakânî, 79, 446
 Hayâlî Bey, 72
 Haydar, 286, 287, 292, 306, 401, 439, 446
 Hayreddin ez-Zirikli, 80
 Herem b. Hayyan, 64, 89, 143
 Herem bin Nahîl, 167, 198, 362
 Hıristiyan, 18, 498
 Hırka-i Şerif Camii, 139

Hızır, 30, 75, 76, 81, 94, 95, 96, 98,
104, 320, 321, 459, 460

Hızır Dede, 96

Hicaz, 24, 59, 60, 90

Hikayet-i Geyik, 77, 454

Hikayet-i Gügercin, 77, 454

Hilyetü'l-Evliyâ, 61, 62

Hindistan, 62, 90, 118

Hint, 23, 103

Hişam ed-Dustâvî, 59

Hitâbî, 383

Hoca Mehmed Parsa, 63, 94, 449

Hocazade Ahmed Hilmi, 64, 97, 449

Horasan, 17, 22, 60, 90, 118, 256

Hotan, 95

Höyük, 137

Hureyre, 364, 382, 386

Huzeyme bin Sâbit, 386

Hz. Adem, 127, 195, 229

Hz. Ali, 12, 22, 25, 64, 69, 88, 89, 96,

103, 104, 107, 128, 130, 136, 139,

141, 142, 143, 144, 145, 146, 147,

148, 149, 151, 152, 153, 154, 155,

156, 157, 168, 169, 170, 173, 179,

182, 186, 199, 200, 201, 206, 207,

208, 211, 215, 231, 232, 233, 238,

248, 249, 253, 254, 255, 258, 430

Hz. Ayşe, 142, 144, 146, 149, 152, 154,

155, 164, 165, 166, 169, 186, 196,

215, 230, 231, 248, 249, 250, 253

Hz. Davud, 256

Hz. Ebu Bekir, 255

Hz. Fatıma, 77, 151, 155, 156, 157, 164,

166, 250, 253, 254, 454

Hz. Hasan, 121, 128, 500

Hz. Havva, 229

Hz. Hüseyin, 104, 121, 128

Hz. İbrahim, 77, 219, 229, 454, 501

Hz. İsmail, 219, 229

Hz. Lut, 250

Hz. Meryem, 30, 251

Hz. Muaviye, 88, 208, 238, 258

Hz. Muhammed, 18, 25, 59, 85, 86, 87,

89, 90, 94, 103, 127, 155, 245, 474,

483, 486, 491, 498, 499, 500, 501,

502

Hz. Musa, 30, 31, 229

Hz. Nuh, 229, 250

Hz. Osman, 18

Hz. Ömer, 25, 32, 60, 63, 69, 70, 76, 80,

81, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 107, 139,

141, 142, 143, 144, 145, 146, 147,

148, 149, 151, 152, 154, 157, 168,

169, 170, 171, 172, 173, 177, 179,

182, 183, 186, 199, 200, 201, 202,

203, 204, 208, 211, 215, 231, 232,

233, 236, ▪ 238, 241, 254, 255, 258,

430, 474

Hz. Süleyman, 30, 219, 222, 224

Hz. Yusuf, 195, 229

- Hz. Zekeriya, 30
- Irak, 22, 60, 139, 162, 194, 219, 261, 396
- İrkıl Ata, 28
- İbn al-Arabî, 97
- İbn Sa'd, 59, 450
- İbn Serîn, 382
- İbn Sina, 22
- İbni Abbas, 92
- İbni Adıyy, 92
- İbni Câbir, 60
- İbni es-Sebkî, 383
- İbni Hacer, 84
- İbni Hanâni, 312
- İbni Hattâb, 288, 289, 402
- İbni İshak, 59
- İbni Mes'ûd, 382
- İbni Zerûk, 373
- İbni Zeyd, 382
- İbnü'l Esir, 60, 450
- İbrâhîm bin Edhem, 379, 382
- İbrahim Teymî, 98
- İbtidânâme, 98
- İğdecik köyü, 124
- İhyâu Ulûmi'd-din, 62, 443
- İlyâs, 320, 321
- İmam Câfer Sâdık, 98
- İmâm Cevherî, 361
- İmâm Cündî, 362, 367, 385, 386
- İmâm Hâfiz eş-Şerecî, 364
- İmâm Kâdîhân, 384
- İmâm Kaşîrî, 383, 384
- İmâm Nevevî, 367, 375, 378
- İmam Rabbanî, 189
- İmâm Râzî, 374
- İmam-ı Birgivi, 64
- İncîl, 374
- İran, 17, 23, 60, 90, 489
- İslâm, 91, 493
- İsmail Hakkı Bursevî, 79, 450
- İstanbul, VII, 65, 66, 67, 68, 71, 138, 139, 360, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467
- İzmir, 139
- Julia Kristeva, I, 32, 38, 40, 41
- Ka'be, 100, 101
- Kaab bin Zübeyr, 235
- Kâimî, 122, 124
- Kamüsü'l-Alam, 80, 85, 462
- Karen, 70, 78, 80, 84, 87, 99, 100, 102, 104, 131, 135, 136, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 164, 165, 166, 169, 172, 188, 190, 196, 198, 199, 209, 216, 217, 228, 231, 236, 238, 250, 251, 254, 258, 260,

- 290, 292, 294, 301, 303, 306, 307,
319, 331, 349, 350, 361, 362, 363,
364, 457
- Kasım, 80, 82, 98, 245, 422, 441, 453
- Kavâ'id, 373
- Kays Cebeli, 365
- Kays el-‘Âmirî, 386
- Kayser-i Rûmî, 377
- Kazvin, 90
- Kehf, 24, 30, 31, 129, 229
- Kerbela, 130, 246, 258
- Keşfu'l-Esrâr, 76, 467
- Keşfu'l-Mahcûb, 62, 436
- Kızıldeniz, 229
- Kifâye, 374
- Kimaklar, 27
- Kirmanşah, 90, 436
- Kitâb-ı Siyer, 384
- Kitâb-ı Usûl, 102
- Kitabu'l-Luma, 61
- Kudûs-ı Şerîf, 382
- Kûfe, II, 22, 69, 87, 89, 121, 139, 143,
145, 146, 147, 148, 151, 152, 154,
156, 169, 172, 173, 199, 209, 231,
236, 254, 258, 288, 362, 379, 382,
402, 411, 419
- Kul Himmet, 103
- Kul Hüseyin, 104
- Kuran-ı Kerim, 249
- Kureyş, 220
- Kuşadası, 139
- Kühü'l-Ahbâr, 79
- Kütüb-i Sitte, 60, 61, 91, 440
- La Bruyere, 55
- Laurent Jenny, 42
- Leylâ u Kays, 134
- Libya, 96
- Lice, 90
- Lûgat-ı Tarihiye ve Coğrafiye, 80
- Lukmân Macnûn, 97
- Lukman Mecnun, 81
- Mahmud Hayranî, 129
- Makamat, 79, 449
- Makâmât-ı Mes'ûdî, 386
- Mâlik b. Dinar, 88
- Mansur, 155, 207, 215, 238, 250, 258
- Marc Angenot, 229
- Mardin, 90, 460
- Mâverâünnehir, 60
- Mecmau'z-Zevâid, 60, 455
- Medine, 32, 85, 86, 144, 151, 152, 153,
154, 155, 164, 165, 178, 182, 195,
207, 226, 228, 238, 250, 253, 254,
258
- Mehdi, 96
- Mehmed Çelebi, 76, 96
- Mehmed Muhyiddîn Üftâde, 96
- Mekke, 122, 150, 151, 153, 155, 163,
169, 219, 220, 231, 366, 379, 502
- Mektubât-ı Rabbanî, 64, 450

- Memâlik-i ‘Osmânî, 379
 Men‘-i Mevânî, 383
 Menâkıb-ı Ârifîn, 63
 Mescit, 137
 Meşhed-i Şerîf, 387
 Mevlâna, 71, 98
 Mevlânâ Hünkâr, 379
 Meybudî, 76, 467
 Mısır, 59, 60, 229
 Michael Riffaterre, 42
 Mihail Baktin, 38
 Mikâil, 342
 Mirat-ı Mekke, 80, 446
 Mu‘âllim, 383
 Mu‘âz bin Cebel, 382
 Muaz b. Cebel, 85, 86
 Muhammed Abdülkerîm, 97
 Muhammed bin Vasi‘, 382
 Muhammed el-Barâvî, 95
 Muhammed es-Senûsî, 96
 Muhammed Lutfî Efendi, 120, 121
 Muhammed Şerif Pir, 95
 Muhyiddîn İbni ‘Arabî, 378
 Munavî, 63, 434
 Musa el-Kayserî, 98
 Mücâhidîn es-Selâm, 382
 Mürteza, 412
 Müslim bin el-Hamâh, 362
 Müştebihü’n-Neseb, 362
 Müvellid, 381
 Müzekkin-Nüfus, 63, 446
 Nakşibend, 72, 97, 134
 Nebhanî, 64, 450
 Necâtî, 78, 101
 Necd, 361
 Necmeddin Kübrâ, 98
 Nekâbe, 383
 Nemrud, 229
 Nihavend, 32
 Nisâbü’l-İhtisâb, 371
 Nizâm, 379
 Nizamî, 80, 98
 Nûru’l-Ulûm, 79, 446
 Orta Asya, 17, 27, 95, 442
 Oruç Baba Divanı, 121
 Osman Paşa köyü, 78
 Ömer Lutfî, 146, 416
 Palandöken dağları, 137
 Petit Robert, 185
 Picasso, 56, 264
 Pir Sultan Abdal, 103, 104, 458
 Rabi b. Haysem, 64
 Rahib Cüreyc, 31
 Ravza, 367, 378, 380, 453
 Ravzatü’l-İhlâs, 130
 Rebî, 89, 143, 147, 148, 153, 154, 171,
 181, 204, 209, 234, 237, 297, 315,
 317, 364, 381, 411, 418
 Rıza Tefvîk, 130
 Risâle-i Kudsiyye Tercemesi, 63, 449

- Riyazü's-Salihin, 60
- Roland Barthes, I, 36, 41, 465
- Ruhbanü'l-Leyl, 64, 461
- Rukiye, 245
- Rûm, 122
- Rumeli, 74
- Sa'îd, 379, 382
- Saba, 219, 224
- Sabâyî, 66, 78, 459, 460
- Safvetü's-Safve, 62, 363, 434
- Sahîb-i Rûmî, 382
- Sahîh, 362, 363, 371, 378
- Sahîhu Müslim, 60, 62
- Salih b. Bişr, 88
- Sâlih el-Merî, 382
- Sam, 250
- Sâmî, 78, 462
- Sana, 119, 153, 219, 249, 280, 300, 314, 325, 326
- Saraks, 97
- Sarı Abdullah Efendi, 64, 87, 97, 460
- Sarı Saltık, 74
- Saussure, 39
- Selmân-ı Fârisî, 25
- Selman-ı Pâk, 245
- Semerâtü'l-Fuâd, 64
- Semerikand, 379
- Seyf ez-Zabî, 381
- Sıffin, 69, 84, 89, 104, 128, 130, 136, 143, 145, 151, 153, 155, 156, 173, 207, 208, 213, 238, 251, 258
- Sıffin Ovası, 155, 238
- Siirt, 81, 83, 465
- Silifke, 139, 434
- Sinkiang, 95
- Sivas, 75, 435, 437, 452
- Sodom ve Gomore, 250
- Sollers, 36
- Somali, 95
- Sultan Abdülmecid, 139
- Sultan I. Ahmed, 139
- Sultan Veled, 98
- Suriye, 23, 59, 60
- Süfyan-ı Sevri, 26
- Şâfi'î, 371, 383
- Şah İsmail Hatayî, 121
- Şahabeddîn Sühreverdî el-Üveysî, 139
- Şakâik-i Nu'mâniye, 379
- Şam, 89, 90, 173, 208, 238, 258
- Şarkışla, 124
- Şem'a, 143, 163, 181, 193, 212, 218, 226, 260, 263, 319, 334, 340, 344, 351, 352, 353
- Şemseddin Sami, 80, 85
- Şemseddin Sivasî, 121
- Şeref Hanım, 119, 120, 208, 462
- Şerh-i Müslim, 367
- Şeri'atü'l-İslâm, 371

- Şeyh Attar, 81, 180, 212, 242
 Şeyh Kaygulu, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118
 Şeyh Mansûr Sülemî, 97
 Şihabiddin, 154, 215, 231, 235
 Şükrullah el-Üveysî, 139
 Tabakât, 361, 367
 Tabakatü'l Kübra, 59, 91, 450
 Tâbet el-Bistânî, 382
 Tacüddin, 215
 Talha, 245
 Tapduk Emre, 137
 Tarihü'l Kebir, 60, 443
 Tarikat-ı Muhammediyye Şerhi Berika, 64, 455
 Taşlıcalı Yahya Bey, 102
 Tercüme-i Nefahatü'l-Üns, 63, 434
 Teslim Abdal, 104, 105
 Tezkiretü'l-Evliyâ, 62, 70, 81, 98
 Tıbyân, 375
 Tonyukuk, 27
 Turhallı Mustafa Efendi, 72, 97, 467
 Tûsî, 61, 444
 Türkiye, 3, 82, 83, 96, 441, 448, 453, 455, 456, 457, 461, 465
 Uhud, 154, 181, 201, 202, 225, 263, 420
 Umberto Eco, 35
 Umdetü'l-Kari, 60, 438
 Useyr ibn Câbir, 90, 91
 Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk, 79, 450
 Ümmü Gülsüm, 245
 Vâdi-i İbil, 290
 Vahşî, 64
 Vâkîdî, 59
 Varaka ve Gülşah, 74
 Veysel Karanî, II, III, V, VI, VIII, 1, 2, 3, 25, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 153, 156, 158, 159, 164, 190, 214, 215, 216, 217, 244, 245, 319, 389, 424, 430, 432, 435, 439, 440, 441, 442, 446, 449, 452, 453, 454, 462, 464, 465
 Veysel Karanî Köyü, 90
 Yafes, 250
 Yafî'î, 386
 Yahudi, 18, 238
 Yam, 250
 Yanyalı Şeyh Yûsuf Efendi, 97
 Yanyalizâde, 71, 445
 Yemen, II, 59, 70, 72, 78, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 110, 112, 114, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137,

- 138, 142, 143, 144, 145, 149, 150,
 151, 152, 153, 155, 158, 159, 163,
 173, 175, ▪ 188, 190, 192, 197, 198,
 216, 217, 223, 239, 240, 250, 259,
 260, 290, 319, 331, 342, 344, 346,
 348, 349, 363, 365, 378, 379, 380,
 381, 387, 402, 441, 445, 462, 501
 Yesevî, 28, 97
 Yozgat, 78, 451, 452
 Yunan, 22, 23, 46
 Yunus Emre, 73, 74, 80, 99, 187, 452,
 463
 Yusuf Neccâr, 251
 Yusuf ü Züleyha, 195
 Zanzibar, 95
 Zebîd, 90, 379, 387
 Zebûr, 374
 Zeyd Râ'î, 97
 Zeynel-Âbidin, 121
 Zeynep, 245, 453
 Zeyyat, 62, 444
 Ziveru'l-Üveysî, 139
 Zübeyir ibni Avam, 245
 Zülfikar, 118
 Zülkarneyn, 31, 439

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Emin BARS
Doğum Yeri ve Tarihi	Hani- 01.02.1979
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	m_e_bars_21@hotmail.com
Tarih	12/08/2013